

శ్రీలీలాశుక యోగీంద్రవిరచిత

నెలగపూడి - వెంగనామాత్యవిరచిత

ఆంధ్ర పద్యసహితము.

తంజనగరము - తేవప్పెరుమాళ్లయ్యగారిచే

వ్రాసుబడిన టీకాతాత్పర్యములతోఁగూడినది.

మొక్కపిట్టణము - రామానుజయ్యగారిచే

బక శోధింపబడినది.

వేళకొక వేంకటకృష్ణమ సెట్టి అడ్డ సన్నుతే

బకలింపబడుచుండినది

ఈకూర్పు

ప్రకాశకులు :

రామమూర్తి ప్రెస్

పబ్లిషర్సు - ఏలూరు.

286, వై నాబజార్ కోడ్డు,

ఏలూరు.

1939.

Copyright Registered.]

[Price Re. 1-8-0.

అనుదానికిం గలవ్యాఖ్యయందు, నితఁడు చింతామణి యను
వేశ్యయం దానకుఁ డై యుండెననియు, నావేశ్య యితనివిద్యావిలసన
మును గవితాపతిమయును వ్యర్థము లగుటంజూచి సోమగిరి యనుగురు
వు నాశ్రయింపఁజేసిన దనియు, నితం డానమ్మరూ త్తమునియనుగ్రహము
వలన మర్త్యోపదేశము నొంది తన్మంత్రపవప్రభావమున శ్రీకృష్ణమూ
ర్తిసాక్షాత్కారముం బడసెననియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇది యెంత
వజ్రమి నిజమో తెలియరాదుగాని సోమగిరిగురువు నాశ్రయించుట సత్య
మని యీ గంధమే యుద్ఘోషించుచున్నది. మఱియుఁ గృష్ణునినిరతిశయ
సౌందర్య సౌకుమార్య హావభావ విలసనముల సత్యంతస్ఫుటముగాను
నపూర్వమనోజ్ఞముగాను నిరూపించువర్ణనాపటిమంబుటియు, దన్మూర్తి
కసాధారణములైనపింఛాద్యలంకారపరికరమునేతరచుగా శ్లోకములన్ని
టఁ జెప్పుచుంటంబడియుఁ జూడఁగా నితనికి నాగురువునుపదేశమువలన

గోపాలమంత్రిసిద్ధియుఁ గలిగి కృష్ణమూర్తిసాక్షాత్కారము లభించి యుండుననియు నూహింపఁ దగియున్నది. కావుననే యయ్యెయెడల మంత్రాధిపానమూర్తిని శేషములను వర్ణించుటయు, 'చింతయే స్నీల భానమ్॥ షష్ఠీ' అని గోపాలమంత్రాధికారిచింతనప్రకారమును మూడవయాశ్వాసముతుదను బొందుపఱచుటయుఁగానంబడుచున్నవి. ఇంతే కాక, బహుతరముగా శ్లోకములందు నెడతెగక గోపీజనముతోడికూడి కను సత్యంతశృంగారరసోద్దీపకముగా వర్ణించుటయు నితనికిం గల చింతామణి పేశ్యాలంపటత్వమును గొంత సూచించుచున్నది. మరియు,

“శైవా వయంన ఖలు తత్ర విచారణీయం
పశ్చాత్క్షరీజపవరా నితరాం...”

అన్నట్లు కేవలశైవుఁడై యుండుటయు, బిదప

... .. ‘తథాపి

చేతో మదీయ మతసీకుసుమావభాసం

స్మీరాననం స్మరతి గోవపధూకిశోరమ్’

అని, బాలగోపాలకృష్ణునికి భక్తుఁ డగుటయు, బూర్వోక్తములైన యూహలకుఁ గొంత యుపోద్బలకములుగానున్నవి. ఆకృష్ణమూర్తి యందలిభక్తియుసామాన్యమైనది గాదు. అది యతిమాత్ర మగుటంజేసి, యాకృష్ణావతారమునం దప్పదదపరపర్యాయములే యగుతక్కిన రామాద్యవతారమాలందును శివుని మందుఁబోలెఁ గవికి వైరస్యముకల్పించినదయ్యె. కావుననే యిందలిశ్లోకము లన్నియుఁ గృష్ణావతారైకపరములుగానే చూపట్టుచున్నవి. ఇందలికవనమును, గోమలమగుశయ్యను నొయ్యారంబు గులుకువైలిని, మకరందరసప్రవాహములు చిప్పిలుచు, సహృదయహృదయంగమముగా నుండును.

ఈగ్రంథమున మూఁడాశ్వాసములు గలవు. అందు మొదటి యాశ్వాసమున శ్రీకృష్ణమూర్తిని, దదీయమనోజ్ఞ వేషసౌందర్యాది విశేషములను వర్ణించుచు, సాక్షాత్కరింపఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడు. పిదపఁ గృష్ణుడు సాక్షాత్కరించుటయు,

‘తేజసేస్తు నమో ధేనుపాలినే లోకపాలినే ।

రాధాపయోధరోత్సజ్జఞాయనే శేషఞాయనే

అని యద్దేవుని: బ్రస్తుతిండుచున్నాడు. కవికి, శ్రీకృష్ణమూర్తి యందుఁ గలనిరతిశయభక్తియుఁ దదీయసాక్షాత్కారమందుఁ గలయూర్తియు శ్రీకృష్ణవేషాదినైభవవర్ణనానల్పచాతురియు నసదృశములు. ఈ కవికిఁ గృష్ణుని శైశవదశయందు మిక్కిలియనురాగాతిశయము చూపట్టుచున్నది. కావుననే

‘అ స్తి ... అఖిలోదారం కిశోరాకృతి’

‘బాలం సీల మమీ వయం మధురిమస్వరాజ్య మారాఘ్నమః’

‘బాలం కదా నామ విలోకయిష్యే’

‘శిశిరీకురుతే కదాను న శ్శిఖిశ్శిఖాభరణః శిశు ర్ద్వశోః’

అని బాల్యాకృతిని బాగవదుఁ జూడ నువ్విట్లాగుచున్నాడు. అందు, నాశైశవము,

‘ప్రోస్థీలన్నవయావనమ్’

‘తారుణ్యసంవళితశైశవవైభవేన’

‘ఆమృష్టయావన మనప్త కిశోరభావమ్’

‘అవ్యక్తయావన పరిత కిశోరభావమ్’

అని యొకింత తలనూపుచున్నయావనముతోఁ గూడి యయావనోదయప్రయుక్త మైనశృంగారరస తరంగితము గలదై యుండుట మీఁదుమిక్కిలి కవియభీష్టసార మై యున్నది. ఇట్టిశైశవమునందు

‘త్వచ్ఛైశవం త్రిభువనాద్భుత మిత్యవైమి

‘యచ్ఛాపలం చ మమ వాగవివాదగమ్యమ్’

అని కవికిఁ గలచాపలము వాచామగోచరము. నుటి యీకవి కృష్ణునికిఁ గూర్చినగొనబుసొమ్ము నెమిలిపురి. కవి చెప్పనొక్కొక్కశ్లోకము నందును బ్రాయశఃకముగా నెమిలిపురి పిరిగొనియుండకపోదు. మఱి చేతి యందుఁ బిల్లఁగోవిందుఁ గవి యిడకమానఁడు. ఈ నెమిలిపురియొకటియే

‘బర్హంనామ విభూషణం బహుమతం వేషాయశేషై రలమ్’

అని కృష్ణమూర్తికిఁ గవిమతమున జాలినభూషణకలాపనర్వస్వము. మహాకవికి నినర్లసిద్ధములై నిరుపాధికములై నయలంకారము లే యిష్టములు. తథుకుబెఱుకుతా లతనికి వలపు గొలువపు, కురులయందుఁ జెరివిన

నెమిలిపురియు, నమ్మతము లొలుకుచున్న పిల్లల గోవిరవళియు, నెలజవ్వ
నము తలసూపుచున్న శైశవమును, ముగ్గులును మోహపరవశులగు
సికలు పరివేష్టించియుండుటయు, నివియే కవిమతమున మిక్కిలి మనో
జ్ఞులైన కృష్ణుని పరిచ్ఛదములు. ఇవియే

‘ఓర్వోత్తంసవిలాసి కు న్తలభరం మాధుర్యమగ్నాననం

ప్రాసోదోన్నవయావనం ప్రవలినజ్వేణుప్రణాదామృతం

అపీనస్తనపట్టలాభి రభితో గోపీభిరారాధితం

జ్యోతిశ్చైతసి న శ్చ కాస్తి జగతామేకాభిరామాద్భుతమ్॥’

అని జగదేకాద్భుత మైన శ్రీకృష్ణుని మోహనపరికరసామగ్రి. ఇట్టి పరికర
మును గ్రంథారంభమునఁ జెప్పి పయింబయి దీనినే సాకల్యమునఁ
గాని యొక్కొకటిగాగాని యయ్యెయెడల నతిస్ఫుటముగాను, బహుమ
నోజ్ఞముగాను నచ్చదయహృదయములంజ్ఞితమగునట్లు సందర్భములను
గల్పించికొనియు రచనల నలవరించుకొనియు వర్ణించుచున్నాఁడు. మఱి
యునిందు గోపీజనాకర్షకమగు వేణురవామృతమును, గోపీజననయనోత్స
వకర మగు మాదశిఖణ్ణిశిఖణ్ణవిభాషణమును, గోపీజనభోగోపయుక్తమగు
తామ్రణ్యసంకేతమును, మీఁదుమిక్కిలి యలవగుపంబడియుండుటఁబట్టి,
కృష్ణుని గోపీజనైకసంగశృంగారమే కవికి మిక్కిలి హృదయంగమమైయు
న్నదనియు, గావున నేయతఁడన్ని శ్లోకములనునాశృంగారరసముననేయూ
రునట్లు చేసినాఁడనియుఁ దోచుచున్నది. కాన వేశ్యాసంగతిని జవితూ
చినశృంగారరసమంతయుఁ గవికృష్ణునికిని జుబ్బనచూటగా నిచ్చినాఁడు.
తొలుదొలుతఁ దనకు హృదయమున సాక్షాత్కరించిన బాలకృష్ణమూర్తి
ని, నతని నెమిలిపురియుఁ బిల్లలగోవియుఁ గొల్ల యిల్లాలిబలఁగమును,
మఱవకయే కన్నులకు సాక్షాత్కరించునట్లు వర్ణించువర్ణనము లతిమ
నోజ్ఞములు. నెమిలిపురిని నెఱికురులం దఁటిమిన మురువును, నునుఁజిలు
నవ్వు దొలఁకుముద్దు మొగమును, బచ్చితేనియలు దిప్పిల్లుపిల్లలగోవిరవ
ళియును, బరివేష్టించి యున్న గొల్లముద్దియల మగుఁ తోడిమిటారమును
నతిస్ఫుర మధురగుంభితమైన యణ్యంతరసోదీప్త మగు చనావైఖరిని న
చును నెమిలిపురి నెఱికురులం దఁటిమిన మురువును, మోమున ప్రేమన్నను, వర్ణిం
చుచున్నాఁడు. అవర్ణనములం జూపట్టునతిస్ఫుటత్వమును, నత్యంతమాధి

ర్యమును జూడఁగాఁ గవికిం గలిగినసాక్షాత్కార మతివిశదమై య పూర్వభోగ్య మై యుండు నని తెలియుచున్నది.

మఱియు నల్పపదపరికరమున, నతినిబిడమై రసోత్కటమై చమ త్కారకారి యగునర్థవై భవమును హవణించువిన్నాణము మహాకవిసా మ్ము. కావుననే యాకృష్ణమూర్తి కవికి 'మధురిమస్వారాజ్య' మయ్యె. ఆదేవుఁడతనికి 'మారః స్వయంను మధురద్యుతిమణ్ణలంను, మాధుర్య మే వ ను మనోనయనామృతంను' 'మత్స్యజ్ఞానాం పరిణతి' 'దేవకీపుణ్యరా శి' యు నయ్యె. కవికంఠిం గృష్ణుఁడు కృష్ణుఁడుగాఁడు. అతఁడొక 'జగ తా మేకాభిరామాద్భుత'మైనజ్యోతి, 'కింఞ్చన'ధామము, 'భవనార్ద్ర'మ గునోజస్సు; 'కిమపి' తేజము, 'నమస్తజగతామ్' స్వస్వయనము. 'ఉపని షదర్థ'ము. వేయేల 'బ్రహ్మ'ము. అయినను గవికి 'నిగమ నాగగోచర'మైన యా'జ్యోతి'యు 'గోపాలాజరకర్దమ'ములం దిరుగునొకమిడుగుఱుఁబు ర్దు. ఈ'కింఞ్చనధామ' 'వ్రజభాగ్యసీమ.' ఈ 'యుపనిషదర్థ'ము వల్లవీ జనులకు 'ఉలూఖలే నిబద్ధ'ము. నమస్తజగత్తులకు నగు'స్వస్వయనము' 'గోపకన్యాధన్యస్తనస్వస్వయన'ము. ఈ'బ్రహ్మ'ము గోపీ'నమ్భాగచి హ్నీ'జ్ఞితనర్వగాత్ర'ము. 'ముసీనాంపరిషది'పరామృత్యమైనయిది, 'వ్రజ వధూదృశాం' దృశ్యమైనదే. వేయేల, ఇది'వల్లవీభాగధేయ'ము. 'మాని మనోంతర'ములందు వెలుఁగునీవెలుఁగు 'బాలాస్తనాంతర' ములందుఁ గవికంఠికి మఱియు వెలుఁగుచున్నది. మహాయోగీంద్రుల కందరాలి స్వామిగా నుండుటకన్నను గొల్లముగుదలకు గులా మగుటయే కవి కి మిక్కిలియు రుచ్యము. పరత్వసౌలభ్యముల యీనమ్మేళనవైచిత్రి యే లీలాశుకునికి మిక్కిలియు జీవాతువు. పరత్వంపుఁగాఁక జెప్పనవ్వదు ను దానికాతిస్యమును సౌలభ్యముతో మెదిచి కొంత మృదువునేసి యున్నాఁడు. గొల్లచెఱవలకు గులాముపనులు నేయించుచునే యీ సౌలభ్యాతితయపుఁజేలవతకుఁ బరత్వంపుబిరుదునుం గూర్చియున్నాఁడు.

ద్వితీయాశ్వాసమునందుఁ గృష్ణనిలీలలు పెక్కువిధముల మిగు ల నిపుణముగా వర్ణించియున్నాఁడు. కృష్ణానకునుగోపికకును, గృష్ణానకును యశోదకును, గలుగును త్తరప్రత్యుత్తరములను, గృష్ణునికి లక్ష్మీకినిగలు గు నరనవిరసములు మిక్కిలిసరసములు, కృష్ణనిధార్త్యలీలలు నతిమనో

జములు. ఇందు 'శమ్భాస్వాగతమ్' అని పరత్వప్రయుక్తమైన స్వామిత్వ
మాదిగా 'ఉల్లాఖలేనిబద్ధమ్' అని యవతారప్రయుక్తమైన సౌలభ్యమున
అర్చన గలమహాత్వవిశేషములును లీలావిలసితములును, మిక్కిలి సౌభ
గుగాఁ గవి రూపించినాఁడు. మఱియు నిందు,

'యద్రోమరస్థం పరిపూర్తివిధా వదత్తా
వారాహజన్మని బభూవు రమీ నముద్రా
స్తన్నామ నాథ మరవిన్దదృశం యశోదా
పాణిద్వయా స్తరజలైః స్పృహయాంబభూవ'

అని నముద్రము లన్నియుఁ జేరి రోమకూపములనేని పూరింపఁజాల
నట్టియమేయమహిమ గలవానికియశోదదోయిటిజలములోఁ దొప్పఁదోఁ
గుచుండుసామాన్యకారముఁగూర్చినాఁడు. ఇట్టిపరాత్పరుఁడని తెలిసియు

'ఏ తే లక్ష్మణ జానకీవిరహితం మాం ఘేదయ స్త్యమ్బుదాః'

'రామోనామ బభూవ హుం తదబలా నీతేతి హుం తౌ పితుః'

అని, రాముఁడే యితఁ డని యెఱిఁగియు, దుదకు రాముఁడై పొడనూ
పఁగాఁ జూడనొల్లక,

'విహాయ కోదణ్ణశరా మహూర్తం
గృహాణ పాణౌ మణిచారువేణుం
మాయూరబర్హంచ నిజోత్తమాక్షే
సీతాపతే త్వాం ప్రణమామి పశ్చాత్'

అని, పిల్లఁగ్రోవిలోడను నెమిలిపురిలోడను గూడినకృష్ణమూర్తినే కోరి
నాఁడు. రాముఁడు కృష్ణుఁ డగుటను దానే యనుసంధించియు, నెమిలిపురి
యు, బిల్లఁగ్రోవియు, గొల్ల చెలువలతోడికూడికయు, రామునికి లేనందున
దండముగూడఁ బెట్టఁడయ్యె. వేశ్యాసంగశృంగారరసముం చూరియూరి
యున్నకవికి వైరాగ్యదశయందును గోపిలంపటునియందేకాని సీతావల్ల
భునియందానక్తిగానరాదు. విషయలోలత్వమునందుఁ దలమునుకలై
యుండినశృంగారరసమే వైరాగ్యదశయందును వాసనాబలమున ననువ
ర్తించుచున్నది కాని, యది పూర్వమువలెఁ బ్రాధాన్యమును గానక
వైరాగ్యమున కంగమై శాంతరసముకలుత్వమును మాన్పి దాని

కొకభోగ్యత్వమును గూర్చుచుండుట పెక్కుమహానీయులచరితలం జూపట్టుచున్నది. కాన కవియందిదియొకయొప్పిదమే. మునుపటిశృంగారమున కాలంబనమువేశ్యయగుచింతామణి; ఇప్పటిశాంతరసానుగృహీతశృంగారమున కాలంబనము వశ్య గోపాలచింతామణి. మఱియు నిందు

‘రత్నస్థలే జానుచరః కుమారః

సజ్జాన్త మాత్మీయః ఖారవిన్దమ్

ఆదాతుకామ స్త దలాభభేదాత్

విలోక్య ధాత్రివదనం రుకోద.’

అను సీమాగ్ధ్యనాటితకమునకన్న నెక్కుడు విష్ణునకునుం జూపశక్యము గాదు. మఱియు నిందు రాసక్రీడాష్టకము నతికౌశలముగాఁ బేశలకవనమున హవనించి యున్నాడు.

మూడవయాశ్వానమునందుఁగవి కృష్ణనిఁగూర్చియనేకవిధముల సంక్షిప్తముగాఁ జేయువర్ణనములు చూపట్టుచున్నవి.

శ్లో॥ ‘నిసర్గసరసాధరం నిజదయార్ద్రదివ్యేక్షణం

మనోజ్ఞముఖపజ్కజం మధురసార్ద్రమద్దస్మితమ్|

రసజ్ఞహృదయాస్పదమ్ రమితవల్లవీలోచనమ్

పునఃపున రుపాన్మహే భువనలోభనీయం మహాః’

ఇందు మధురగుంభితములును, నర్థసౌకుమార్యమును మిక్కిలి యొప్పిదములు. ఇందు మంత్రాధిష్ఠానమూర్తులను గొన్నిటిని

‘కోదణ్డం మస్త్రణం సుగంధి విశిఖం చక్రాబ్జపాశాఙ్కుశమ్’

‘కోదణ్డ మైంద్రవ మఖణ్డ మిషుంచ పాష్పమ్’

అని ప్రతిపాదించియున్నాడు. ఇం దెఱ్ఱనిచాయయు నవ్వబాహువులును జెఱకువిల్లును బూవుంచూపులునుగూడఁ జూపట్టుచున్నవి. ఇది మదన గోపాలమంత్రాధిష్ఠానమూర్తివిశేషము గానోవు.

ఇట్లయ్యెడలఁ బెక్కులు మంత్రాధిష్ఠానమూర్తివర్ణనములు గానిపించుటచే నీ కవి సోమగిరిగురుమూలమున మంత్రోపదేశము నొంది తన్మాత్రమునఁ గృష్ణసాక్షాత్కారపరమభాగ్యముం బడసి యిట్ల సర్గశమ్మదుమధురమధురసధారాధరీణముగాఁగల్గొమ్మతమును రచింపఁ

గలిగినాఁ డనుట తేటతెల్ల మగుచున్నది. ఇట్లు కృష్ణునినానావిధస్వ
రూపముల ననేకరచనావై చిత్రములతో వర్ణించి కడపట

‘యా ప్రీతి ర్నిదురాప్సి తే మురరిసో కు స్త్యర్పి తే యాదృశీ
యా గోవర్ధనమార్ధిష్ఠి యాచ పృథుకే స్తస్యే యశోదార్పిణే,
భారద్వాజసమర్చి తే శబరికాద త్తేఽధరే యోషి తాం
యా ప్రీతి ర్మనిపత్నిభ క్తిరచితేఽవ్యత్రాపి తాం తాం పఁతు’

అని యధికారితారతమ్యమును బాటింపక భక్తిమాత్రమును బట్టి
పరిగ్రహించునట్టివిష్ణు దేవునికృపాసాభాగ్యమునుద్ఘాటించుట, యెంతయు
సరసమును నత్యంతప్రౌఢమును నతులచమత్కారకాయునై కవి కవి
తాసాభాగ్యంపుమేలిమికి మఱింతమెఱుంగు గూర్చుచున్నది.

ఈకర్ణామృతమున శ్లోకము లనేకములు పాఠదుష్టము లైయుం
డుటఁ జూచి శోశాంతరములఁ దెప్పించి చాల శ్రమంపడి పెక్కిం
టికి నమంజనపాఠములను నలవరించియున్నవాడ. దీనినికే గలచమకమును
సంస్కృతవ్యాఖ్యయు, నున్నదాని కున్నట్లై యర్థములెట్లోపన్నుపూర్వ
చారములోఁ జేసినదేకాని, కవిహృదయపరీక్షాపూర్వకముగ సౌచిత్య
మును బరామర్శించునదిగాఁ గానరాదు. ఇందులకు వెలఁగపూడివెంగనా
మాత్యుఁడు తెనుఁగుపద్యములు రచించియున్నాఁడు. అవియు నిందుఁ
గూర్పబడి యున్నవి. తెనుఁగుకవియుఁ బూర్వోక్తవ్యాఖ్యానాను
సారముగానే పాఠములు గ్రహించి తెలిఁగించియున్నాఁడు. అయినను
తెనుఁగుపద్యములు చాలహృద్యము లై రసవంతములుగా నున్నవి.
ఇందు నాపడినపరిశ్రమము చదువరులకే విదితముగాన విశేషించి వ్రా
యక విరమించుచున్నాఁడ.

త. తే.

శ్రీ ర ద్ర

శ్రీరామచంద్రప్రభువృత్తే నమః.

శ్రీ కృష్ణ కర్ణావృతము.

స టీ క ము

ప్ర థ మా శ్వా స ము

శ్లో॥ చింతామణి ర్జయతు సోమగిరి పుగు ర్జే
శిక్షాగుగు శ్చ శృంగచా ఇచ్ఛసిఇచ్ఛమాళిః ।
యత్పాదకల్పతరుపల్లవశేఖరేషు
లీలాన్యాయంవరరసం లభ తే జయశ్రీః ॥

1

టీ. లీలాశుభం ఉనుకవివరుండు తానురచింపఁబూనిన యాగ్రంథమునిర్విఘ్నము గా నెఱవేఱుటకై మంగళము నాచరింపఁగోరితిని ర్జయస్మిన్మయా వస్తునిర్దేశోవాపి త న్నుభిష్మ'అనుపదముచొప్పున ఆశీర్వాదమైన మంగళము నాచరించుచున్నాఁడు. చింతామణిః = చింతామణి యనుపర్వతము, జయతు=సర్వోత్కృష్టమై యుండుఁగాక; చింతామణిః=(కేవలవిషయలోలుఁడై యుండినతన్ను భగవద్విషయమందుఁ బ్రవర్తింపజేసి.) చింతామణి యనువేద్యయు, జయతు=సర్వోత్కృష్టపూర్వాలైయుండుఁగాక; చింతామణిః=చింతామణివలె సభీష్టముల నొసఁగువాఁడైన, సోమగిరిః=సోమగిరియను, మే=నాయొక్క,గురుః=అచార్యుఁడును, జయతు=సర్వోత్కృష్టమై యుండుఁగాక; శిక్షా=ప్రవృత్తినివృత్తులను, గురుః=గురువును. శృంగచా = విశ్వరూపివధునంపన్నుఁడైన, శిఖిపిఇచ్ఛమాళిః—శిఖిపిఇచ్ఛ=నెఱిఁగివున్నది, మాళిః=శివమునందుఁగలిగియున్న శ్రీ కృష్ణస్వామియు, జయతు = సర్వోత్కృష్టమై యుండుఁగాక. యత్ ... శేఖరేషు—యత్=ఎవరిమీఁకి, షాద=అడుగుల నడిచి, కల్పతరు, పల్లవశేఖరేషు=కల్పవృక్షముయొక్క శ్రేష్ఠమైన చిగురుటాకులయందు - మిక్కిలిమేలైనకల్పవృక్షపుఁజిగురుటా

మలవలెనుండు నెవ్వనియనుగులయందును—లేక, యత్ పాద కల్పతరు పల్లవ = ఎవరియనుగులనెడి కల్పవృక్షపుర జగురుటామలను, శేఖరేషు = శిరోభూషణములుగాఁ గల వారలయందు అరియు నర్థావధిము, జయశ్రీః = జయముఁజేసి, లీలా... రసం-లీలా=విలాసప్రయుక్తమైన, సగంధం = గాన వంతులుండు, ససం = భోగము, లభితే = పొందుచున్నచో, అట్లుగలవల సోమసిరియు, శిక్షాగురువగు భగవంతుఁడను, సర్వోత్కృష్టులై వర్తింతురుగాక యిది పూర్వముతో నన్వయును. లేక 'యత్పాదం' అనుటను భగవంతునికిమాత్రము విశేషణముగానైనను గ్రహింపవచ్చును. ఇచటసద్విషయములందుఁ దన్ను పయోగించెడివిద్యను తనకుఁ గలిగించినది చింతామణిమంత్ర మరియును, ఆ సద్విషయములలో నుత్తమం బగుభగవద్విషయమునందుఁ దన్నుఁ బ్రవర్తింపఁజేసినది చింతామణియను వేశ్య యరియును, భగవద్విషయంబునఁ బ్రవర్తించినతనకు భగవత్సాక్షాత్కారసాధనంబగు నుపదేశము ననుగ్రహించి కృతార్థుఁడైనగురువుసోమసిరి యనియు, సదాచార్యునుగ్రహముంబడసిన తనయందంతర్యామియైనత్యాగ్యప్రవృత్తియు దుష్కార్యనివృత్తియుఁ జేయించునట్టిపరమగురుండై మోక్షపదవి నొసంగునట్టివాఁడు భగవంతుఁ డనియు ఉత్తరోత్తరాతిశయముఁ దెలియునది. 'కౌవుననే వీరికల్ల మంగళాచరణము గావించునంతప్రేమాతిశయము కలిగి గలిగిన దనియును గ్రహించునది. 'భగవాన్' అని జ్ఞానశక్తియైదివ్యదృఢానందాత్మిని జెప్పుటవలన పరబ్రహ్మమగుట రూపితమగుచున్నది. యోగిజనభ్యాసైకగోచరుఁ డగు పరాశ్రమరుఁ డయ్య నస్సాగృతులు ఉజ్జీ విండుటకై 'శిఖివిఘ్నహారి' శిఖివిఘ్నగర్భలగకారకలితమైన గోపాలవేషమున నులభుండై శ్రీకృష్ణమూర్తిగా సవతరించెననిభావం. మరియు 'శిఖివిఘ్నహారి' అనువిశేషణముచే దక్కిన యవతారములకంటె సౌలభ్యాతిశయము గలదిగాన శ్రీకృష్ణావతారమందే తనకు భక్త్యతిశయము గలిగిన దనుస్వారిన్యమును సూచిత మయ్యెడిది. ఇదియే 'విహాయకోదండేశర' ఇత్యాదులందు మీఁద న్యక్తంబయ్యెడి. పాదమలను కల్పతరుపల్లవములుగా రూపించుటచే నది వానివలె సకలభీష్టప్రదములనియు నతిసుహృదములనియు భావము. 'కౌవుననే వానిని జయలక్ష్మి తానై వరించుచున్నదనఁబడియు. వారిస్వరూపములనుగాక పాదమలను వరించుననుటచే వారి కత్వంతరపరాధీనురాలగుట యూహ్యము. అట్టిపాదముల నుపాసించువానికి సకలకార్యములందును జయము తనంత సిద్ధించునని భావము. జయలక్ష్మి ఎవ్వరిపాదములను వరింపఁగోరునో, అట్టివారిం గూర్చి 'జయతు' అనుట మిక్కిలి వ్యర్థమేకదా యన్నచో నది ప్రేమాతిశయముచేతను మంగళాచరణవిధినిబట్టియుఁ జెప్పఁబడినదిగాన దైయర్థ్యము గలుగదు. పాదపల్లవములు శేఖరములుగాఁ గలవార లనెడియరాంతరమందు లోకమున మంచిభూషణములు గల పురుషులందుఁ గన్య లాశపనునట్లు 'దత్వాదపల్లవములను శిరోభూషణములుగాఁ గల వారియందు విజయలక్ష్మికన్యయు నాశపడె నని భావము.

శా. శ్రీచింతామణి యోగి సోమగిరియుఁ 3 శ్రీకృష్ణదేవుండుఁ దా
రాచార్యస్థితిఁ జెందఁ దచ్చరణకల్పాంకురము లో మూలమైన
దాచం గల్గినవారిఁ జూచి తన ముగ్ధులం బాన లీలన్ శుభ
శ్రీచాతుర్యముతో వరించు జడలక్ష్యకన్య ప్రాధాకృతిన్. 1

తా. చింతామణి యనుమంత్రమును, చింతామణి యనువేశ్యయు, శ్రోతృకృష్ణు
లైవర్తింతురు గాక. కల్పతరువు మేలిచిగుళ్ళవంటి యెవ్వరిపాదములను జయలక్ష్మి
తానై విలాసముతో వరించునో మట్టిమదాచాద్యం దగుసోమగిరియు మాన్యుశులప
ప్రసృత్తినివృత్తులఁ గావించు హమగురుండై భావశక్త్యాపేక్షభంగనంపమున దగుపదం
దయును శిఖిపింఛాద్యలంకృతగోపాలనేషమున పకలజర మలభుండై యవకరించిన
శ్రీకృష్ణదేవుండును శ్రోతృకృష్ణు లై వర్తింతురుగాక.

అవ. కవి తాను గురునిర్దేశపూర్వకముగాఁ బేర్కొని ప్రేమాతి
శయమున నాశీర్వదించిన దైవమును లేదనువారలను ధిక్కరించుచు శ్రీ
కృష్ణరూపం బగుపరతత్త్వపస్తువు విలసిల్లుచున్నదని నిర్దేశించుచు దాని
చే వస్తునిర్దేశరూపమైన మంగళము నాచరించుచున్నాఁడు.

శ్లో. అస్తి స్వస్త్యుద్యతేకరాగవిలసత్కల్ప ససూనాప్లుతం
వస్తు ప్రస్తుత వేణునాదలహరీనిర్వాణనిర్వాణమమ్ |
సస్తస్తస్తనిరుద్ధసివివిలసద్గోపీనమానావృతం
మాస్తన్యస్తనతాపవర్గ మఖిలోచారం కిశోరాకృతిః || 2

టీ. ప్రస్తుత...నిర్వాణమమ్-ప్రస్తుతః=అత్యంతమాధుర్యముచే మిక్కిలి కొని
యాడఁబడిన, వేణు=పిల్లనగ్రోవియొక్క, నాద=స్వనియొక్క, అహరీ=ప్రవాహము
చేతఁ గలిగిన, ఎడతెగక చేయుబడుచున్న వేణుగానమయొక్క మాధుర్యమువలన
నైన యనుట, నిర్వాణ=సుఖాతిశయముచేత, నిర్వాణమలం=నిశ్చలమైయుండునదియు-
వేణుగానధ్వనివైఖరిచేఁ జొక్కి చలింప వండునదియు ననుట; స్వస్త్యుద్యతే...ప్లుతం-
స్వస్త్యుద్యతే = (ఆ మనోజ్ఞగానధ్వనికి మెచ్చిన) దేవతాస్త్రీలయొక్క, కరాగ్ర =
చేతికొనలనుండి, విగళితః=జాలుచున్న-పడుచున్న, కల్పప్రసూనః=కల్పవృక్షపు పువ్వు
ములచేత, ఆప్లుతం=వ్యాప్త మైనదియు; సస్తస్తస్త-సస్తస్తస్త = (కామాతిశయ
ముచే) మాటిమాటికి జాలునవియు, కావననే, నిరుద్ధ=అడ్డగింపబడినవియు-జాఱినక
పట్టుకొనబడినవియు, అగు, వివిలసత్=ముళ్ళుచే, విలసత్ = ప్రకాశించుచున్న, గోపీ
సమాప్రసూనైపురకొలది గోపికలచేత, ఆవృతం=చుట్టబడినదియు-గోపికలు మోహపార

వశ్యమున మాటికి బాటుచున్న పోకముల్లను బాటనిక పట్టుకొనుచు నేవురకొలదిని బాటు పరివేష్టించి యుండగా నొప్పునదియు ననుట; హస్త...వర్గం-హస్త = చేతియందు, న్యస్త=పెట్టుకొనబడిన, సతతవర్ణాఽతులయొక్క, అపవర్గం = మోక్షము గలదియు- ఆశ్రయించిన భక్తుఁడు మోక్షమును సిద్ధముగా నొసంగుట కాయత్తమై యుండునదియు ననుట; కావుననే, అఖిలోదారం-అఖిల=(తుచ్ఛములగునితరపును మృదువులగుచేతలు) అందఱకంటెను, ఉదారం(మిక్కిలి యుక్తముగు మోక్షప్రదహారము నొసంగుట వలన) గొప్పదియు-లేక, (అతిదుర్లభ మగునట్టి పుగుషారమునుగూడ నొసంగ సిద్ధమై యుండునది గావున) మిక్కిలి దాతృత్వము గలదియు; మోక్షమొసంగునట్టి పరత్వము గలదయ్యున, కిశోరాకృతి = (సౌలభ్యవశయనిరూపక మగు) బాలునియొక్క-ఆకారము గలదియు, అగు, వస్త్ర=వస్త్రపు-యత్ర వాచో నివర్త్యనే అప్రాప్య మనసా సహా అన్నట్లు ఆసాధారణపరత్వచహమచే నిట్టి దట్టి దని నిరూపింపరాక, కేవలము వస్త్రవని మాత్రము నిర్దేశింపదగు (శ్రీకృష్ణాభ్యుపగ్రహహృము, అస్తి=ఉన్నది. ఇచట 'హస్త...వర్గం' 'అఖిలోదారం' అనుటచే పరత్వమును, తక్కినవిశేషణములచే సౌలభ్యమును గ్రాహ్యములు. వేణుపూరణమువలన సర్వజనాకర్షణమందుఁ గలప్రయోగలాభిత్వమును కిశోరాకృతివలన సకలశ్రయణీయత్వహేతు మగుసౌలభ్యవశయమును స్ఫురించెడి. ప్రేమాతిశయమున దేవతా స్త్రీలు పూవులుగురిసిరినియు కామపారవశ్యమున గోప స్త్రీలకు పోకముల్లు జాతుననియు నూహ్యము. మఱియు 'కిశోరాకృతి' అనుటచేబాలుడే యిట్లుండె నని యాశ్చర్యముచే దేవతలు పువ్వులు విశేషించి (విగళిత, ఘరిసిరినియు బాలుడు గదా యని గోపికలు నిగ్ధయముగా వేలకొలదిని (సహస్ర) పరివేష్టించి యుండిరినియు స్ఫూర్త్యము. అపవర్గమును హస్తవ్యస్తముగాఁ జెప్పుటచే ఆశ్రాభీష్ణ ప్రదానమందుఁ గల అత్యంతసన్నాహమును ధ్వనికము. ఇంపుగా వేణువు నూడుచుఁ జొక్కి నిలిచి దివ్య స్త్రీలు మెచ్చి పూలసోనలు గురియఁగా, గోపకవ్యలకు మరులున పోకముల్లు బాటగా, విలసిల్లుచున్న కృష్ణాభ్యుబాలరూపము, అపవర్గప్రద మగువన బ్రహ్మమే కాని వేణు కా దని యాశయము.

తా. కిశోరలో బాటగఁ గేఁ బూని గుములై య గోపాంగనలో గొల్వనా
 భీకానలో దివినుండి కల్పనుమములై య సందార వర్తింపఁగా
 జోకిన్ వేణువినోదనాదలహరిం య జొక్కించుచుం జొక్కుచున్
 శ్రీకైశోరముఁ బూనిదేవుని సతతశ్రీముక్తిమం గొల్పెదన్. 2

టీ. మిక్కిలి పొడవైనది. పిల్లగ్రామి నూడుచు దానినాడయియున్నమాధు
 రికఁ జలింపక చొక్కినిలిచి, మిఁదినుండి దేవతా స్త్రీలు మెచ్చిపువ్వు సోనలు పయిగురి
 యఁగా, మరులుపెట్లన మాటికి బాటుచున్న పోకముల్లను కైరువుకొనుచు గోప స్త్రీలువేల

కొలదిని జాట్లకొనియుండగా, వాశ్రయించినవారికి మోక్షము నటచేత నుంచుకొని యిచ్చునట్టి సర్వోత్కృష్టపరబ్రహ్మ మయ్య సౌఖ్యవశమున బాలభావంబున విలసిల్లుచున్న శ్రీకృష్ణాస్థివస్తువు గలడు.

అన. ఇట్లు కల దని ప్రతిపాదించినవస్తువునకు నమస్కారరూప మంగళము నాచరించుచున్నాము.

శ్లో. చాతుర్యైకనిధాననీమచక్షలాపాంగచ్ఛటామన్ధరం
లావణ్యవృతవీదిలాలిరత్నశృంగలక్ష్మీకటాక్షాదృతమ్ |

కాశీనీపులినాజ్ఞాప్రణయనం కామవతారాబ్జరం

బాలం నీల మమీ వసుం మధురిమస్వారాజ్య మారాఘ్నమః || 3

టీ. అమీ=ఈ-సంసారలైసయనుట, వసుం=వేము-ఇదికర్తృచాతు...మన్ధరమ్ చాతుర్య = చతురత్వమునకు-నేర్పునకు ఏక=అద్వితీయమైన-ఒక్కటియేయైన, నిధాన=సామికివట్టుయొక్క, నీమ=మేలైనవియు-నిరతిశయమైన చాతుర్యముతోగూడినదియు ననుట,చపల=చంచలములై వివిధ-మిక్కిలియు నటుగులును నటునటుచలించు నవియనుట, అగు, అపాక్ష=కడున్నులయొక్క, ఛటా=కాంతినమాహమచే, మన్ధరమ్=భారముగలవాడును-కాంతిపుంజము మిక్కిలియుఁ గలవాడనుట; లావణ్య... దృశ్యం-లావణ్యముత్యపులేటవంటి తలతలలాడు కాంతియనెడి, అమృత=అమృతముయొక్క, వీచి=అలలచేత, లాలిత=బుజ్జగింపబడిన,అయలలతో జెలుపుగాఁ గూడియున్న, దృశ్యం=కన్నులుగలవాడును-అమృతశబ్దముచే అత్యంతభోగ్యత్వమును-అనగా నిరతిశయమనోహరత్వమును, వీచిశబ్దముచే సుభగప్రసారమును-అనగా జెలుపుగా నిగుడుటయు స్ఫురించెడిని; కావున తలతలమని ములైపు లేటవంటి తెలిమెఱుగు లతిమనోహరముగా వెల్లిగొనుచున్న కన్నులుగలవాడనుట,లక్ష్మీ...దృతం-లక్ష్మీ =శ్రీమహాలక్ష్మీయొక్క, కటాక్ష=కడగంటిమాపులచే, అదృశం=అదరింపబడినవాడును,ప్రేమవశమున శృంగారరసకలితముగా శ్రీదేవిచే గడగంటిమాపులతోఁ జూడబడినవాడనుట; కాశీ...ప్రణయినమ్-కాశీ=యమునానదియొక్క, పులిస=ఇనుకదిన్నెలయొక్క, అజ్ఞా=ప్రదేశములయందు, ప్రణయినం=ఆసక్తిగలవాడును- అందువర్తించువాడనుట,కా...కుంఠ-కామ = మస్కఘ్నియొక్క,అవతారం= అవతరించుటకు,అభ్యురం=మొలకయైనవాడును,మస్కఘ్నడు ప్రద్యుమ్నా కారమునఁ బుట్టుటకుఁ గారణమైనవాడును-బాలబాలగాన అమరావస్థయందన్న కారణమైనవాడని స్వార్థస్యము, లేక, గోపికాదులకు మస్కఘ్నావేశముఁ బుట్టించువాడును, మధురిమస్వారాజ్యమ్-మధురిమ=సౌందర్యమునకు, స్వారాజ్యమ్=వర్ణరారాజ్యమైనవాడును- స్వర్గారాజ్యమునుటచే మహాన్నతపదాధికారవైభవము స్ఫురించెడి గాన సౌందర్యముయొక్క మహో

స్తతవిభవ మైవవాడు-అనగా నిరతిశయసౌందర్యవైభవముగలవాడు డనుట, నీలం= సల్లివన్నె గలవాడను, అగు, బాలం=చిన్నవానిని, ఆరాధ్నుః=ఆరాధింతుము. సుసారూఢులగు మేము బంధనివృత్తికొఱప జ్ఞానశక్తియులగు అప్రాకృతగుణములు గలిగి అవాఙ్మానసగోచరమై యున్న పరస్పరూపమును దెలిసియారాధింపనేరము. సౌల భ్యమునకు ప్రయోజకములైన సామాన్యలక్షణములగు సౌందర్యసామూర్త్యాదులు గల మూర్తివిశేషమునే యారాధింపజాలువారము. అట్టిది యీకృష్ణార్జునూపమేగానదీనినే యారాధింతు మని భావము. మఱియు నిందు, 'చాతుర్యైక...మన్ధిమ్' అనుటచే చిత్రాకర్షకత్వమును, 'అవ...దృశమ్' అనుటచే, శీతలకృపాతిశయమును, 'లక్ష్మీ... దృశమ్' అనుటచే అభిండసౌభాగ్యమును, 'కాలిన్...ణయినమ్' అనుటచే వైమంథ మువలె అగమ్యముగాక గమ్యమైనసానమున వర్తనమును, 'కామా...వతమ్' అనుటచే జగన్నోహనత్వమును, 'మధురిమస్వారాజ్యమ్' అనుటచే నీరర్పలక్షణములును, సౌలభ్య మునకువయుక్తములై స్ఫురించెడిని. 'కాలిన్ద్రులివాణ్ణప్రణయినమ్' అను విశేషణ ము రామాసతారాదులను వ్యావర్తించుచున్నదని తెలియునది.

శా. బాలుక మంజులతాలవాలచవల్యాసంగోల్లనల్లిలునిం

గాళిందీపులినాంగణప్రణయిశృంగారైకభేలుక శుభ

శ్రీలోఁఁ గరుణావలోకనసుధాశీలుక వినీలప్రభా

జాలుం గొల్పెద రామణీయకరస్రస్వారాజ్యపాలుక మదిన్. 3

తా. నెఱిసిటు మిటారించుచు చలిండు కడగన్నుల నిగనిగని కాంతులు దొంత రలుగొన, ముతైపులేటవంటి తళితళివను తెలిమెఱుంగులు తుఱంగలిండుచు నతిమనో హరముగఁ బాలయు చల్లనిచూడ్కులు కమ్మంగవఁ గడనుకొన, యమునానదియును కదిన్నలఁ జెన్నారవర్తించుచు, మరునిపుట్టుకకు మూలమై, చక్కదనంబుల కల్లఁ బుట్టినై, విలసిల్లు నల్లనిచిన్నబాలుని మే మారాధించెదము.

అవ. కవి తా నారాధింపఁ గోరినపరతత్త్వము ధ్యానవశంబు నఁ దనహృదయంబున సౌలభ్యోపయుక్తములైన లక్షణములతో సాక్షాత్కరించినప్రకారమును అనుసంధించుచున్నాడు

శ్లో॥ బహ్లోత్తంసవిలాసికున్తలభరం మాధుర్యమగ్నాననం

ప్రాస్థీలన్నవయావనం ప్రవిలసద్వేణుప్రణాదామృతమ్ |

ఆసీనస్తనకుట్మలాభి రభితో గోపీభి రారాధితం

జ్యోతిశ్చేతసి న కృకాస్తి జగతా మేకాభిరామాద్భుతమ్॥

టీ. బహ్...భరం-బహ్ = నెమలిపురి యను, ఉత్తంస = శిరోభూషణముచేత,
విలాసి=ప్రకాశించుచున్నట్టి, వస్త్ర ల=ముంగురులయొక్క, భరం=భారముగలదియు-
దట్టంపుముంగురులనమాహము గలది యనుట; మాధుర్య...వనమ్-మాధుర్య=సౌందర్య
విశేషమందు, మగ్న = మునిగిన-పరిపూర్ణసౌందర్యమయమైనయనుట, అననం=చుభిము
గలదియు; ప్రో...వనమ్-ప్రోస్నిలత్=మిక్కిలి తలనూపుచున్న, వనయావనమ్=ఎల
ప్రాముముగలదియు; ప్రవిల...మృతమ్-ప్రవలనత్ = మిక్కిలి యొప్పుచున్న, వేణు =
పిల్లగ్రోవియొక్క, ప్రజాద=ధ్వని యను, అచ్యుతమ్ = అమృతముగలదియు- అమృత
మువలె సత్యంతభోగ్యమగు వేణుధ్వనిగలదియనుట; ఆవీన...లాభిః—ఆవీన = అంతట
నుబ్బిన, స్తవపట్నల=చనుమొగలుగలవారగు-మొగలవంటి స్తవములు గలవారగు, గోపీ
భిః=గోపికలచేత, అభిరః=నలుప్రక్కలను, ఆరాధితం=ఉపచరింపఁబడినదియు; కాపుననే
జగతా=లోకములను, ఏకాభిరామాద్భుతం - ఏక=ఆద్వితీయమును - సాటిలేనిదియు,
అభిరామ=సునోహరమును; అగు, అద్భుతం = ఆశ్చర్యమయినదియు; అగు, జ్యోతిః=
లేజన్యు, సః=మాయొక్క, చేతనే=నిత్యమందు, చక్రాస్తి=ప్రకాశించుచున్నది. కేవల
జ్యోతిస్వరూపమైనవస్త్రపు, ముంగురులు, ముద్దుమొగము, ఎలజన్మనము, పిల్లనగ్రోవియు
ను గలిగి, అలంకారము, ఆకారము, దశావికారము, లీలానాటకములును బొంది పాడ
నూపుటచే జగత్తులకు ఏకమైన అద్భుతమైనది; బహ్తంసవిలాసిపంథలములు మొద
లైనవానివలన జగత్తులకు అభిరామమైన అద్భుత మైనది. పరుసగా మొదటి నాలుగు
విశేషణములందును భృశార్థకములై యున్న 'భర' 'భగ్న' 'ప్ర' 'ప్ర' శబ్దములు
గోపీ స్తవపట్నలము లావీనము లగుటకు పోషకములు.

చ. చక్కనిముద్దునెమ్మొగముచందము నందపుమందహాసముం
జొక్కపుజవ్వనంబు సిగఁ గ్ర జాట్టినబహ్మము వేణుగానమున్
నెక్కొనఁ జొక్కి గోపికలు గ్ర నిండుతమిం గుచకుట్టలాళిచే
నొక్కచు గారవిందినమృనోహరతేజము నొల్పె నామదిన్. 4

తా. నెమలిపురిఁ జెరివిన మురువుజూపు దట్టంపుముంగురులును, జక్కయనంబు
లయి మ్మయిన నెమ్మొగంబును, మిక్కిలియు, బొటమరించుచున్న యెలజన్మనమును, అమృ
తమువలె జవులుగులుట పిల్లనగ్రోవిరవళియు, నొప్పఁగా, నిట్టితన్నుఁ జూచి గల్పించు
గుబ్బలుబ్బు నలుగడల గొల్లగుబ్బెతలు చుట్టుకొని పరిచరింపఁగా, లోకంబులకల్ల
సౌందర్యాదులచే సత్యంతమనోహరంబై, లీలావైచిత్రిచే సృత్యాశ్చర్యంబై యొప్పు
లేజన్యు నామనన్నన వెలుగుచున్నది.

శ్లో॥ మధురతరస్మి తామృతవిముగ్ధముఖామ్బురుహం
మదళిఖపిఞ్చలాఞ్చితమనోజ్ఞకచప్రచయమ్॥

విషయవిషామిషగ్రననగృధ్నుని చేతసి మే

విపులవిలోచనం కి మమి ధామ చకాస్తి చిరమ్॥

5

టీ. మధుర...హమ్-మధురేతఃమిక్కిలి మనోహరమైన, స్థితః=చిటినవ్వనియె
దు, అమృతః=అమృతమున, విషగః=మిక్కిలినుండరమయిన, ముఖ + అంబురుహమ్=
తామరపంటిమొగము గలదియు; మద...ప్రచయమ్—మదఃనుత్తిల్లిన- శిఖి = నెమిలి
యొక్క, విశ్ప=పురిచేరి, లాఙ్ఘిత = గుఱుకులదిగాఁ జేయబడిన-నెమలిపురి చెరివి
న యనుట, మనోజ్ఞ=మనోహరమైన, కచప్రచయమ్ = తరులనమూహము గలదియు,
కిమపి=అనిర్వచనీయమైనది ము-ఇట్టిదట్టదని నిర్దేశింపరానిదియు, అగు, ధామ=తేజస్సు,
విషయ...గృధ్నుని-విషయ = శబ్దాదివిషయములనెడి, విష+అమిష = విషముతోఁ
గూడిన మాంసముయొక్క, గ్రనన=ప్రింగుటయందు, గృధ్నుని = ఆసక్తమైయున్న -
విషముగలిసిన మాంసము మొదటఁ జవిమాపి పిదప నెట్లు చంపునో యట్లు మొదట
నుఖిలదములై వెనుక దుఃఖకారకములగు శబ్దాదివిషయములందు తొలుచుచికి చేలు
పోయి తగులబడియున్నట్టిదైన యనుట, మే = నాయొక్క, చేతసి = మనసునందు,
చిరం=చిరకాలముగా, చకాస్తి=ప్రకాశించుచున్నది. ఇంద్రియగోచరములైన శబ్దాది
విషయములను విషామిషమంటి నని తెలిసికొనఁజాలని నగబోఁటికి అవాఙ్మానన
గోచరమై కాపున అనిర్వాచ్యమై యొప్పుజ్యోతిని (కిమపిధామ) తెలిసికొనుటక్కడ ?
అట్టిజ్యోతి మదియభాగ్యపరిపాకమున విముగముఖాంబురుహంబును మనోజ్ఞకచప్రచ
యంబును గలమనోహరాకారముతో నాహృదయంబున వెలుంగుచున్న దని భావము.
తామరపంటిమొగము చిటినవ్వచే మఱితే 'విషగ్ధ'మును, నెటిమరులు నెమలిపురిచే
మఱితే 'మనోజ్ఞ'ము నయ్యెనని, యార్థము. ముఖాంబురుహమును కచప్రచయమును తమ
సహజమనోహరత్వముచే నెట్టిదానినోని ఆర్షింపఁజాలిన వైనను విషయములందు
మిక్కిలి మగ్నమైయున్న నాచిత్తంబును మఱితేదృఢముగా నాకర్షించుటకు స్థిత
ముయొక్కయు శిఖిపింఛముయొక్కయు శోభావిశేషములను సహాయముగాఁ గైకొని
చెనని సాంగ్యము. స్థితముయొక్కయు శిఖిపింఛముయొక్కయు రంజకత్వమునకు
అమృతశబ్దమును మదశబ్దమును బుష్పికములు. ఇట్టిసహకారనంతరిచే చిత్తము నాక
ర్షించిన దార్ఢ్యమును 'చిర' శబ్దము ఘోషించుచున్నది.

చ. వదల కనన్య మావిషయరవాంఛకు లో నము సంచరించునా

మది శిఖిపింఛభూషణస్రచుంచితకుంతలభవ్యవేషమున్

మృసుమధుర స్మితామృతస్రమృద్ధముఖాజ్జము లోలదృష్టు లిం

పొదవినదవ్యతేజము స్రమున్నతి నున్నది నిత్యసిద్ధ మై.

6

తా. మిక్కిలియుఁ జెలువారు చిలువవృత్తే మఱియందుండరం బగుమోముదా మరయు, మత్తిలి నెమిలిచురిచే మనోహరంబు లగు నెఱిపరులును, మిగుల వెడందలై చెన్నారుకన్నులును, గలిగినదై యిట్టి దట్టి దని నిరూపింపరాని లేజన్ను, విషముతోఁ గూడిన నంజునువలె నుఖిదుఃఖిమిళిత మై యుండు విషయమలందుఁ దగులువడి యున్న నా హృదయము నాకర్షించి యందు చిరకాలముగా వెలుగుచున్నది.

ఆవ. కవి నిజహృదయంబున సౌలభ్యానురూపము లగు రూప చేష్టావిశేషములతోఁ బ్రకాశించుచున్నజ్యోతి యట్లై మఱియుం బ్రకాశించుచుం గాక యని ప్రార్థించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ముకుళాయమాననయనామ్బుజం విభో

ర్ధురళీనినాదమకరన్దనిర్భరమ్॥

ముకురాయమాణమృదుగణ్డమృదుమ్

ముఖపజ్జుజం మనసి మే విజృమ్భతామ్॥

6

టీ. ముఖ.....ముజం-ముఖయమాన=మొగిడినట్లున్న - ముఖళించినవాని వలె నావరించుచున్న, నయన అమ్బుజమ్ = కన్నులదామరలు గలదియు-తామరలవంటి కన్నులు మోడ్చినది యనుట, కన్ను మోపుట యేలన:-మురళీ...గృహం-మురళీ=నిల్లఁ గ్రోవీయొక్క, నినాద = ధ్వనియనెడి, మకరంద=లేనచేత, నిర్భరం=భరింపరానిది యు-మిక్కిలమైనది యనుట-మురళి రవళి యనెడి మిక్కిలమైన లేన గలది యని యర్థము - మిక్కిలమైన లేయవలె సత్యంతమధురమును సతిబహుళము నైన వేణు ధ్వని గలదియు నని భావము. ఈ వేణు గానముదలి పారవశ్యముచేఁ గన్ను లరమోడ్చిన పని తెలియునది; సుతీయు, ముఖ...మృదులమ్-ముకురాయమాణ=అద్దమువలె నాచరించు చున్న-అద్దమువలె నిద్దమై నిగనిగ లీచుచున్న యనుట, మృదు=మెత్తి, గణ్డ=చెక్కల యొక్క, మృదులం = గుండ్రనిప్రదేశము గలదియు-వేణువ్రాణముచే నుద్భి మఱిత గుండ్రమై నిగనిగలాడు నునుబుగ్గులు గలదియు ననుట; ఆగు, విభోః=ప్రభువు (అయిన శ్రీకృష్ణదేవుని) యొక్క, ముఖపజ్జుజమ్ = మోముదామర-తామరవంటి నెమ్మిగము, మే=నాయొక్క, మనసి=మనస్సునందు, విజృమ్భతామ్=చెలగుచుం గాక-పండ్లుబయి ప్రకాశించుచుం గాక-వేణుగానసిలియం, ఆరమోడ్చిన కన్నులస్ఫులును, లేయలు గాఱు వేణువగలియు, నిగనిగలాడు నునుబుగ్గులును నుఖారవిందముయొక్క సౌందర్యాతి శయమునకు, ముఖ్యావయవములు గాన నామూడు నిలఁ జెప్పఁబడినవి.

మ. మురళీనాదమరందబిందులహరీమోదంబుచే లోచనాం

బురుహంబుల్ ముఖళింప నోష్మమణిసాంధ్రపుల్ మీఱ నాదర్శభా

సురగంజనలి యొప్ప స్రస్తచికుర్రస్తోమంబు ఫాలంబుపై
మురువుల్ సూపఁ జెలంగు కృష్ణవదనాంభోజంబు భావించెదన్. 6

తా. పిల్లనగ్రోవి యూచునపుడు కొంచెము మొగిడియున్న కన్నుడమ్ములును
మిక్కిలి తేనియలాలకును మురళిరవళియు, ఊడుటచే నుప్పి యద్దమువలె నెదమై నిగనిగ
లాడు గుండ్రని మనుబంగలును, గజదై, తామరవలె గొమరారుకృష్ణనిముద్దుమొగము
నామనస్సున మిక్కిలి చెలఁగుచుండుఁగాత.

అవ. ఇట్లు మనస్సున విజృంభించువస్తువు నావాక్కునను విజృం
భించుఁ గాత మనుచున్నాడు.

శ్లో॥ కమనీయకిశోరముగ్ధమూర్తేః, కలవేణుకృణితాదృతాననేంద్రిః |

మమ వాచివిజృమ్భతాం మురారేః, మధురిమ్యః కణికాపికాపికాపి॥

టీ. కమ...మూర్తేః-కమనీయః=కోరఁగాఁ దగినదియు, కిశోర=బాల్యముతోఁ
గూడినదియు, ముగ్ధ=సుందరమైనదియు, సగు, మూర్తేః=దేహముగలవాఁడును, సహజ
ముగానే 'ముగ్ధ' మైనది : మఱి (కిశోర) బాల్యముచే మిక్కిలియు ముద్దులు గొలుపు
నది-కావున నది మఱిమఱి చూచుటకు (కమనీయ) ఆకంపదగినది యని యర్థము: మఱి
యు, కల...నేంద్రిః-కల=అవ్యక్తమధురమైన, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, కృణిత=ధ్వని
చేత, అదృత=అదరింపబడిన-ఇచట అదరించుట యనగా ఒప్పిదముగా తూడుట గాన
వేణుధ్వని యొప్పిదముగాఁ గూడియున్న యనుట, ఆనన ఇంద్రిః=ముఖచంద్రుఁడుగల
వాఁడును-చంద్రునివంటి మొగము గలవాఁ డనుట-ముఖమే చంద్రునివంటిది : అందును
అవ్యక్తమధురమైన మురళిధ్వని యొప్పిదముగాఁ గూడి యుండుటచే నది మఱింత యొ
ప్పు లాలకుచున్నదని యర్థము; ఇటివఁడైన, మురారేః=శ్రీకృష్ణునియొక్క, మధురి
మ్యః=సౌందర్యముయొక్క, కాపికాపి=వీదో యొక్కంత - మిక్కిలియు స్వల్పమైన
యనుట, కణికా అనిలేక మైనను-అసౌందర్యమందుఆత్మంతనూత్నభాగమైనను, మమ=
నాయొక్క, వాచి = వాక్కునందు, విజృమ్భత=చెలఁగునుగాక. ఆచక్కఁడన
మందు ఆపంతయైనను నేను వర్ణింపఁగలుగుదును గాక యని యర్థము. 'మధురిమ్యః'
అనుటకు తీయన యని యర్థాంతరమునుబట్టియు, 'వాచి' యనుశబ్దమును బట్టియు -కృ
ష్ణుని చక్కఁడనమనెడి తీయని యమృతమందొకచిన్న బిందువైనను నానాలుకయందుఁ
బడునుగాక' యను సర్థమును ధ్వనించుచున్నది. మధురిమమునకు (సౌందర్యమునకు) ము
గ్ధమూర్తియు ఆననేందువును గారణములు, ముగ్ధమూర్తి- కమనీయకైశోరమును, ఆన
నేందువునకు కలవేణుకృణితమును పోషకములు. ఇట్లు సౌందర్యము వెల్లిగొని వాక్కు
నకు మిక్కిలి అలవిగాపండుటచే దానిని వర్ణిండుటయే తలఁచరాదు, అయినను అందు
రవ్వంతయైనను గృష్ణానుగ్రహముచే పరింపఁగలుగుదునుగాక యని యాశయము.

మ. కలవేణుక్వణితాదృతాననము రాశకాచంద్రసాంద్రమృతిం
 దిలకింపం గమనీయముగ్ధశిశుమూర్తిస్సూర్తివర్తిల్లును
 త్వలపత్రోజ్జ్వలనీలవర్ణగుణనర్తకామాధుకీనాధురీ
 తులలో నించుక యైన నావచననందోహంబులం జెందెడున్. 7

తా. చూడంజూడంగా మఱిమఱి యాశలు గొలుపునట్టి చక్కదనమును బాల
 త్వమును గల దేహముగలిగి, అవ్యక్తమధురమైన వేణువర్ణనిచే మఱింతమనోహరమై చం
 ద్రునివలె బ్రకాశించుచున్న ముఖముతోఁ గూడి, బెడఁగారుచున్న శ్రీకృష్ణనియొక్క
 యష్టఃటియపూర్వసౌందర్యాతిశయమును, అంతయు వర్ణింపఁ జాలనివాడైనను, మి
 క్కిలి యించుకంతయైనను వర్ణింపఁగలుగుదునుగాక.

అవ. ఆజ్యోతి తాను వేడికొన్నట్లు తనవాక్కునందును విజృం
 భింపఁగా దానిని మంగళాశాసనము సేయుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మదశిఖణ్డిశిఖణ్డివిభూషణం

మదనమన్ధరముగ్ధముఃఖామ్బుజమ్

ప్రజవధూనయనాఞ్చలవఞ్చితం

విజయతామసు వాఙ్మయజీవితమ్॥

8

టి. మద...షణం=మదమ తిలిస, శిఖణ్డి=నెమిలియొక్క, శిఖణ్డి=పురియనెడి,
 విభూషణం=భూషణముగలదియును - నెమిలిపురిని జెరువుకొన్నదియనుట, మదన...
 మ్బుజమ్=మదనమన్ధరునిచేత, మన్ధర=బరువైన - మన్ధరధావేశము మిక్కిటముగాఁగల,
 మగ్ధ=సుందరమైన, ముఖ ఆమ్బుజమ్=మోముదామర గలదియు-తామరవలె చెలువుగా
 నున్న మొగము మరులుపెల్లుచే మఱింతనుందరముగా నున్న దనుట; ఇట్లు మిక్కిలిమ
 న్ధరవికారము కలిగియుండుటచేత నే, ప్రజ...ఞ్చితమ్=ప్రజవధూ=గల్గవడఁతులయొ
 క్క, సయన=కన్నులయొక్క, ఆఞ్చల=కొనలచేత-కడగంటిచూపులచేత ననుట, వఞ్చి
 తం=వంచించిపఱచినదియు - ఆకడగంటి చూపులకు బేలువడి వారివశమై తిరుగుచున్నది
 యనుట, సయనములకన్న సయనాంచలములుమఱింతమోహకరములుగాన వంచించి వశ
 ముచేసికొన్నవని భాసము. ఇట్టిబూర్వోక్తలక్షణములు గలదియై, మమ=నాయొక్క, వా
 ఙ్మయజీవితం=వాఙ్మయ=కవిత్వమునకు, జీవితం=జీవనమైనవస్తువు-జీవిచేతనే నాకు కవి
 త్వము పుట్టెనో యావస్తువనుట, విజయతాం=సర్వోత్కర్షము కలిగియుండునుగాక.

ఉ. చక్కనిముద్దుమోము సుమరసాయకులెక్కుల ధిక్కరింపఁగాఁ

జొక్కపునెమ్మిబోదనునరసోగనరంబు శిరంబునందుఁ బెం.

పెక్క వ్రాంఁగనాజననిరీక్షణవంచిత మైననాదున

మృత్యుతవాక్యజీవిత మృజాండకటాహము నిండి యుండెడిన్ . 8

తా. చక్కనిసెమిలివురిని తెరువుకొనినముఖారవిందమును మఱితెనుంధరము గా విందుచున్న మరులు పెలున. గొలగుబైతలకడగంజీమావులప లోనయి-వారివెంటఁగిరు గుచును నాకవిత్వమునకుఁ బ్రాణమై రాణింపఁడువు సర్వోత్కృష్టమై వర్తించుఁగాత.

అవ. ఇట్లు కవిత్వమునుగృహసేసినపస్తువును భక్తికృతజ్ఞతాపూర్వకముగా రెండుశ్లోకముల నాశ్రయించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పల్ల వారుణపాణిపజ్జుజనజ్ఞి వేణుర వాకులం

పుల్లపాటలపాటలీపరివాదిపాదసరోరుహమ్

ఉల్ల సన్మధురాధరద్యుతిమజ్జరీనరసాననం

వల్లవీకుచకుమ్మకుమ్మమపజ్జీలం ప్రభు మాశ్రయే॥ 9

టీ. పల్ల...పలమ్-పల్లవ=చిగుళ్లవలె, అరుణ=ఎఱ్ఱనైన, పాణిజ్జుజ=కేలుఁ దమ్మిలో-తామరవంటిచేతిలో, సజ్జి=కూడియున్న, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, రస = ధన్వనియందు, ఆపలమ్=ఆసక్తమైనవాఁడును, లేక, రస=ధన్వనిచేత, ఆపలమ్=నెఱుసిన వాఁడును, వేణుధన్వని మిక్కిలిగలవాఁడనుట, పుల్ల...రుహమ్-పుల్ల=చికించిన, పాటల-కలుగొట్టుపూవులయొక్క, పాటలీ=ఎఱుపును, పరివాడి=దూసిండుచున్న; పాద సరోరుహమ్=అడుగుదమ్ములు గలవాఁడును, తామరలవంటిచరణములు గలవాఁడనుట ఉల్ల...సాననమ్-ఉల్లసత్=ప్రకౌశించుచున్న, మధుర=చక్కనిన- తీయనైన, అధ ర=మోవియొక్క, ద్యుతి=కొంతులయొక్క, మజ్జరీ=గుత్తులచేత-మోవిని గుత్తులవలె గుబురుకొన్న యెఱునికొంతులచేత ననుట, సరస=రసముతోఁ గూడిన, సౌఖ్యరసముఁ గలిగించునట్టియనుట, ఆననం = ముఖముగల వాఁడును; వల్లవీ...సజ్జీలమ్=వల్లవీ=గోపీ కలయొక్క, పుచపమ్మ=కుంభములవంటి స్తనములయందలి, పుమ్మము=కుంభముచేత. పజ్జీలం=రొంపిగలవాఁడును-గొల్లపడుచులచన్నులయందలికుంభము దట్టముగా నంటు కొని రొంపియైయున్న దేహము గలవాఁడనుట, అగు, ప్రభుమ్=(ఆశ్రితరక్షణమునకు)నను ద్ధంధైశక్యమైన, ఆశ్రయే=ఆశ్రయించుచున్నాను, కవియచట శ్రీకృష్ణనిమగ్తత్వము నెఱుపుగావించినాఁడు. చిగుళ్ళవంటిచేతులును కలుగొట్టుపూవులవంటిపాదములును మోవియును సహజముగా నెఱునివి, తక్కినయవయవములునల్లనివిగాన వానిలో మొగమునకు మోవియొక్క ద్యుతిమంజరులచేతను తక్కినదేహమునకు గోపికలకుచకుంభమును రొంపి చేతను ఎఱుపుఁగూర్చినాఁడు కుంచపమునుచే పంక్తిలమైనవాఁ డనుటచే పెక్కగోపి లు పుచ్చాక్షేపము న్నుదించెడివి. ఇట్లు మేనంతయు నెఱుగఁ గానిపింతుటచే ఎఱునిపూవులు పూచినవల్లనిప్రామాదలెఁ జూపబడునని తాత్పర్యము ధన్వనించుచున్నది.

ఉ. వల్లవకోమలం బయినన్రపాణితలంబునఁ దేనెమోవి రం

జల్లెడుమోముఁదమ్మివయిఁ శ జేచ్చినవేణువు మ్రోయఁ జొక్క-చు
నల్లవకామినీజనఘన న్ననకంకుమవంక భాసి యకా
వేలితపాటలారుణనగదీనపడాబ్జ విభుం దలంచెదన్. 9

తా. కలుగొట్టుపూవులవంటి పాదములతో నిలిచి చిగుళ్ళవలె నెఱ్ఱనైన చేతులలో వేణువును బట్టి రవళిని జెలంగం జేయుచు, కమ్మొవికాంతులు పువ్వుగుత్తులవలె గుమురుగాని నెమ్మొగమునందుఁ బ్రసరింపఁగా, నట్టిసాంపును జూచి మరులుగొని గోపికలు కాఁగిలిండుకొనునపుడు వారిపంచములయందలి మంజుమయ తనదేహమునందు దట్టముగా నంటుకొని రొంపిగొనఁగా, నాశ్రితరక్షణసమర్థుఁడై యొప్పు కృష్ణుని ఆశ్రయించెదను.

శ్లో॥ అపాజ్ఞరేఖాభి, రభజ్జురాభి, రనజ్జలేఖారనరజ్జితాభిః

అనుక్షణం వల్లవసుందరీభి, రభ్యర్చ్యమానం విభు మాశ్రయామః॥

టీ. వలవసుందరీభిః = గొల్లచెలువలచేత, అన...రజితాభిః-అనజ = మన్మథుని యొక్క, రేఖా = పత్రికలయొక్క, రస = సారస్వముచేత-పత్రికలవలె రసమును గలిగించు విన్నాణముచేత. రజితాభిః = మనోహరములుగాఁ జేయఁబడినవియు-మన్మథుఁడు పంపినజాలులవలె శృంగారరసమును ఉద్దిపింపఁజేయు శక్తివలన మనోజ్ఞములుగాఁ గావింపఁబడినవియు ననుట, అభజ్జురాభిః=వంకరలేక నిడుదలై సాగునవియు, అగు, అపాజ్ఞ రేఖాభిః-అపాజ్ఞ=కడిగన్ములయొక్క కడగంటిచూపులయొక్క, రేఖాభిః=పంపులచేత, అనుక్షణం=మాటిమాటికి, అభ్యర్చ్యమానః=పూజింపఁబడుచున్నవాఁడగు, విభుమ్ = ప్రభుండైన కృష్ణుని, ఆశ్రయే = ఆశ్రయించుచున్నాను. అభంగురములైన రేఖ లనుటచే రేఖలవలె నుండెడు సావ్యము సిద్ధించుచున్నది. అవి అత్యంతమోహనములైన యపాంగములయొక్క అభంగురరేఖ లగుటచే జగన్నోహనుండైన యనంగునియొక్క రేఖలుగా రూపింపఁబడినవి. అపాంగరేఖలు అభిప్రాయములను జెప్పకయే రహస్యముగా రేఖలవలెఁ దెలుపుటచే రేఖ లనఁబడినవి. మఱియు, రేఖలు తిమ్మఁబంపువారినుండేతమను దెలుపునట్లే అపాంగరేఖలనెడిరేఖలు మన్మథుఁడేరితములైనవి గావున మన్మథునినుండేతమనుదెలుపును. అనఁగామన్మథుఁడు గోపికల నావేశించి యుండుటను దెలుపునని భావము. లేక, రాజపంపురేఖ యెట్లు ప్రజలకు ఆజ్ఞ నేయునో, యట్లే త్రిలోకరాజ్యము వశమైయుండు మన్మథునియీరేఖలును గృష్ణుని కాజ్ఞ నేయును. అనఁగా 'ప్రజపథునయనాఞ్చలవఞ్చితమ్' అన్నట్లు గోపికలకు వశపరియే యుండునట్లు నియమించునయి భావమూహ్యము. అయపాంగరేఖలు మన్మథోద్దీపకము లని యాశయము. 'అనుక్షణమ్' అనుటచే గోపికలకామాతిశయము దెలియుచున్నది. కావుననే వారిచేత గేవలము 'అర్చ్యమానుడు' గాక 'అభ్యర్చ్యమా

ను' డయ్యె. 'అపాంగరేఖ' లచే 'అభ్యర్చ్యమాను' డనగా భక్తలయర్చనలచే నెట్టిప్రీతియూ గోపికలయపాంగరేఖలచేతను అట్టిప్రీతిని బొందు నని భావము. 'అభి' యను ఉపసర్గ అప్రీతియొక్క అతిశయమును చెబుతున్నది.

ఉ. ఇంచుకయైనఁ జాలు నని శ యెంచక వ్రేతలమించుబొండ్లు కొ
మ్మించులమించు లీనెడు నశ మేయ మనోభవమాధువీరసో
దంచితచారుచంచలదృశగంచలధారల సారె పూజఁ గా
వించఁగఁ జెల్లు మీఱువిభు శ వేణునినాదవినోదుఁ గొల్చెదన్. 10

తా. గోపనుందరులు, మన్యుఁడు పంపు చీట్లవలె మరులు కొలుపునట్టి నిడు వాలుగడగంటిచూడ్కులచాలును మాటిమాటికి నిగుడ్పురుఁ దనవ మిక్కిలి ప్రీతిగలి గింపఁగా వెలుగువిభుఁ డగు కృష్ణుని ఆశ్రయించెదము.

అవ. తా నాశ్రయించినజ్యోతిని తనహృదయమునందుఁ బొడ నూపునట్లు ఏడుశ్లోకములచేఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ హృదయే మమ హృద్యవిభ్రమాణాం
హృదయం హర్ష విశాలలోలనేత్రమ్ |
తరుణం వ్రజబాలసుందరీణాం
తరళం కిచ్చన ధామ సన్నిధతామ్ ||

11

టీ. హృద్యవిభ్రమాణాం - హృద్య=మనోహరములైన, విభ్రమాణాం=విలాస ములయొక్క, హృదయం=సారమైనదియు-విలాససర్వస్వమైనది యనుట, లేక 'ఆశ్చ హృదయమ్' 'అత్తహృదయమ్' ఇత్యాదిప్రయోగములందు హృదయశబ్దమునకు రహస్యశాస్త్రమని యర్థముగాన విలాసరహస్యములను బ్రతిపాదించుకాస్త్రమైనదియు ననియర్థము. మనోజములైన విలాసవిశేషములు ప్రకాశించునది యనుట. హర్ష...నేత్రమ్ - హర్ష = సంతోషముచేత, విశాల = మఱితవిరివియై, లోల = చంచలములైన - బెళుకులీనెడు, నేత్రమ్ = కన్నులుగలదియు, తరుణమ్=యావనము గలదియు, 'కౌపు నశీ, వ్రజ...రణామ్ - వ్రజ = వ్రేపల్లెయందలి, బాల = శ్రేయామముగల, సుందరీణామ్=చెలువలకు, తరళమ్=చపలమైనదియు-వారికొకట చాపల్యముగలదియు యనుట, కిచ్చన = ఇట్టిదట్టిదిని చెప్పవలవికానిదియు, అగు, ధామ = లేజన్సు, మమ = నాయొక్క, హృదయే = హృదయమునందు, సన్నిధతామ్ = సన్నిధిగలిగియుండును గాక. లేక, హృద్యవిభ్రమాణాం = మనోహరములైన విలాసములు గల, వ్రజబాల సుందరీణామ్ = గొల్లప్రాయపు చెలువలకు, హృదయమ్ = ప్రాణపదమైనదియు - లేక వారియభీష్టితసర్వస్వమైనదియు - లేక 'హృత్ + ఆయతే' అను పుష్కర్త్యులచే, వారి హృదయములను బొందినదియు, తరుణమ్ = లేజన్యనముగలదియు, 'కౌపునశీ, తరళమ్' = చంచలమైనదియు, స్థిరముగా సన్నిధానము సేసియుండనిదియు, అగుధామము

అనియు సర్థము నేయవచ్చును. వస్తువో అనిర్వాచ్యమైన లేజన్యు. అది యట్టియప్రాకృతస్వరూపముతో నాహృదయమునఁ దోచెనేని నే ననుభవించ కట్టడము గాను. కావున విలాసపువగలును చాలుబెళువగన్నులును యావసంపుసాంపును గలిగి జవరాండ్రవెంబడి తిరుగుదు, శృంగారరసము లాలుకుచున్నరూపముతో నాహృదయము నందుఁ బొడనూపునుగాక యని కవిప్రార్థనము.

ఉ. మంజువిలాసవిభ్రమనగ్రమాశ్రయమున్ ప్రజభామినిమనో

రంజక యశావనాకరము శ రాజితహర్షవిలాసదృష్టిభా

పుంజము పింఛభూషణవిశ్రభూషితధామము నెమ్మి నామనః

కంజనివాన మై మనుచుఁ శ గావ్రత నత్కరుణాధురీణ మై. 11

తా. మనోహరములగు విలాసములు గులుకుచు, హర్షముచే మఱితవికాలములైన బెళువగన్నులు గలిగి, యావసంపుడమిచే గల్లవూపజవరాండ్రు లోనయి వర్తిండునట్టి యనిర్వాచ్యలేజన్యు నామనస్సుకందుఁ బొడనూపుఁ గాక.

అవ. శ్రీకృష్ణునిపాదాబ్జములను స్తుతిం చుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నిఖిలభువనలక్ష్మీనిత్యలీలాస్పదాభ్యాం

కమలవివినవీశగర్వసర్వజ్ఞపాభ్యామ్ |

ప్రణమదభయదానప్రాధిగాఢోద్ధతాభ్యాం

కిమపి వహతు చేతః కృష్ణపాదామ్బుజాభ్యామ్॥ 12

టీ. నిఖిల...లీలాభ్యామ్-నిఖిల = సమస్తములైన, భువన = లోకములందలి, లక్ష్మీ=లక్ష్మియొక్క, కాంత్యధిదేవతయొక్క, నిత్య=ఎడతెగని, లీలా=విలాసక్రీడలకు, ఆస్పదాభ్యామ్=స్థానములైననియు, లోకములందలి శోభాసంపత్తియంతయు ఎఱుడును అందు వన్నెలు చూపుచుండునని యర్థము; కమల...పాభ్యామ్ - కమల వివిన=పద్మవనములయొక్క తామరతంపరలయొక్క, వీశి=పంపులయొక్క, గర్వ = గర్వమును-మనోజ్ఞత్వముయొక్కనిట్లగును, సర్వజ్ఞపాభ్యామ్=అంతటిని బోగొట్టుననియు-తామరతంపరవరుసలయొక్క, చెలువంపునిట్లు సంతయు కొంచెమైనను నిలుపక నిర్మూలము గావించునవియగుట; ప్రణమ...దృతాభ్యామ్ - ప్రణమతో = నమస్కరంచువారలకు, ఆభయదాన=ఆభయము నిచ్చుటయొక్క, ప్రాధి = ఆధిక్యమునందు. మిక్కిలి యభయమిచ్చుటయందనుట, గాఢ=మిక్కిలి, ఉద్ధతాభ్యామ్ = విజృంభించి యుండుననియు - సమ్రులకు మీఁదుమిక్కిలి యభయమిచ్చుటవయమునందు ఎంతయు సుత్సాహముతో నాయత్నమై యుండునవియగుట; ఆగు, కృష్ణపాదామ్బుజాభ్యామ్=శ్రీకృష్ణునిచరణారవిందములచేత చేతః=నామనస్సు, కిమపి = చెప్పనలవికొనినంతోషమును, వహతు=వహించుఁగాక. ఇచట 'కెనలలక్ష్మిని జెప్పక 'నిఖిలభువన' మాలలక్ష్మియనుటచే

లోకములలోని లక్ష్యులనన్నిటినివీక్షింపఁగల్గి చేయఁబడుటచే, ఈపాదములలక్ష్మి నిరుపమానమైనదనియు, నిత్యశబ్దముచే తక్కినలక్ష్యులవలె అనిత్యము గాక అది నిత్యమైనదనియు స్ఫురించెడి 'కేవల 'కిమల'మును చెప్పక కమలముయొక్క 'వివినవీధు' లను జెప్పుటచే తామరతంపరలన్నింటి యొప్పులను పప్పుచేసిను దానినిగూడ అవి నిరసింపఁజాలినంత నిరతిశయమైనవనియు, 'స్వారికష' శబ్దముచే అనిరసింపఁబడుటయొక్క జౌద్ధత్యమును దానిచే వానితోభావకర్తమును దెలియుచున్నది. 'కేవల 'మభయదాన' మందుఁగాక 'అభయదానప్రాధి' యందు 'ఉదత' యలైన వనుటచే ఆదానమునుకొలదికి మీఱనిదన్నట్టి కౌరుజ్యాతిశయమును గలదనియు, ఉద్ధతిత్యమును 'గాధ' మైన దనుటచే ఆ కరుణాతిశయముయొక్క జౌత్కగత్యమును నూచితము లయ్యెడిది. ఇట్లు నిరవధికౌతిశయలక్షణలక్షితమైన కృష్ణపాదాంబుజములచే నామనస్సు నిరవధికౌతిశయమైనదేదో కలిగియున్నది. దానిని సంతోషమని జెప్పుట చాలదు. కాన 'కిమసి' 'వీదోయొకటి' యనిమాత్రము చెప్పెదననిభావము. మఱియు అంబుజములందు లక్ష్మియున్నది. కృష్ణపాదముల నెడే యంబుజములందో నిఖిలభవనలక్ష్మియున్నది. మఱియు నిది తక్కినయంబుజములన్నిటికంటె విలక్షణము లైనవనియు, దాత్సర్యముస్ఫురించెడి.

మ. లలితాశేషదిశాధిపాదనగరీరలక్ష్మీవిలాసాస్పదం

బులు నీరేరుహగర్వనర్వవిభవత్రప్రసూలనశ్రీపదం

బులు వందారుమనోరథార్థఘటనారపూర్ణానుకంపాస్పదం

బులు శ్రీకృష్ణపదంబు లూని మన మారమోదంబునం బొందెడిన్.

తా. సకలలోకంబులందలి సిరులప చెలువారుపట్టులై తామరపువ్వులం దెగడునట్టిదిలై శరణాగతులప మీఁదుమిక్కిలి యభయ మొసంగుటయందు మిక్కిలి యుత్సాహము గలిగియున్న చిన్నికృష్ణునియడుగుదమ్ములు నామసంబునకీంతనరాని సంతసంబును గూర్చుచున్నవి.

అవ. లోచనములను వర్ణించుచున్నాఁడు

శ్లో॥ ప్రణయపరిణతాభ్యాం ప్రాథవాలమ్బనాభ్యామ్

ప్రతిపదలలితాభ్యాం ప్రత్యహం నూతనాభ్యామ్

ప్రతిముహూరధికాభ్యాం ప్రస్తువల్లోచనాభ్యామ్

* ప్రథవతు హృదయే నః ప్రాణనాథః కిశోరః ॥

13

టీ. ప్రణయపరిణతాభ్యామ్-ప్రణయ = ప్రేమచేత, ఆక్రితులయెడల అనురక్తి యందు, పరిణతాభ్యామ్=పరిపక్వములైనవియు, భక్తులయెడ పరిపక్వమైనప్రేమ గలవి యనుట-ఇది సౌలభ్యమాత్రము; ప్రాథవ ఆలమ్బనాభ్యామ్-ప్రాథవ = ప్రభుత్వము నవ, ఆలమ్బనాభ్యామ్=ఆశ్రయములైనవియు, విహితామిక్కికసామ్రాజ్యాధిపత్యమును

దేలువునట్టి గరువంపుకీని గలువనవియు ననుట-ఇది పరత్వసూచకము; ప్రతిపదలలితాభ్యామ్-ప్రతిపద=అనుగడుగునను-ప్రతిక్షణమును అనుట, లలితాభ్యామ్=మందగములైన వియు-ఇది సౌలభ్యమునను బోధకము; ప్రత్యేకం = ప్రతీదిసముచు, నూతనభ్యామ్ = శ్రోతలైనవియు-ఇది సౌలభ్యముచు జగన్సోహనముఁ గావించునది-మఱియు నీ కెందు విశేషణములచేత 'ప్రతిక్షణం యన్నవతాముపైతి, తజ్జనరూపం రమణీయతాయాః-క్షణక్షణమును ఏది శ్రోతశ్రోతగా నీటుగునువనో యదియే నమణీయత్వమునను రూపము' అనఁబడు రామణీయకము ప్రతిపాదించఁబడినది; ప్రతిముహూః = మాటిమాటికి, అసికాభ్యామ్=(విలాసమునందుఁ గాని ప్రభుత్వంపుకీవియందుఁ గాని) పాచ్చు అగునదియు-ఇది పరత్వసౌలభ్యప్రకాశకము, ఇట్టివి యగు, ప్రస్తువత్ లోచనాభ్యామ్-ప్రస్తువత్=మిక్కిలి (కారుణ్యరసము) ఒలువదన్న-లేక, ఆకృతాభీష్టములను గురియుచున్న, లోచనాభ్యామ్=నేత్రములతోడ, ప్రాణనాథః=మాడివితముననుఅసికాభ్యుడైన-మాకెంతయు ఏలికయైన, కిశోరః=బాలుఁడు-చిన్నికృష్ణుఁడు, నః=మాయొక్క, హృదయే = చిత్తమందు, ప్రభవతు = కలుగుఁగాక - మావ ధ్యానగోచరం డగుఁ గాక యనుట, 'ప్రాణనాథ'శబ్దము అంతర్యామిత్యులక్షణమైన పరత్వమునను, 'కిశోర'శబ్దము అపరాప్రయుక్తమైన సౌలభ్యమునను నీమలు. ఇట్లు పరత్వసౌలభ్యములుగల పస్తు వగుట చేతనే తదీయలోచనములను, పరత్వసౌలభ్యనిరూపకములైన విశేషణములను కవి గూర్చినాడు.

చ. ప్రతీదినమున్ విలాసరస్యభాసుర మై నిరతంబుఁ జూచినన్
మతిహిత మై ప్రభుత్వమహిమంబున కెల్లను బట్టుఁగొమ్మయై
యతులదయాకళోదితము శ నై విలసిల్లెనుకన్నులొప్పుతో
సతతముఁ బ్రాణబంధుఁ డగుచక్కనిబాలుఁడు దోచుఁ గాపుతన్.

తా. మిక్కిలి ప్రేమము నూపును, ప్రభుత్వమును బ్రకాశింపఁజేయుచును, క్షణక్షణమును సాబగై, నాడునాటికి వింతయై, మాటిమాటికి మురుపు పాచ్చును, ఇష్టార్థముల గురియుచున్నట్టి కన్నులవతో బ్రాణేశ్వరుడైన చిన్నారికృష్ణుఁడు మాహృదయమునందు బొడనూపును గాక.

శ్లో॥ మాధుర్యవారిధిమదాన్తరజ్జభజీ
శృంగారనజ్జులితశీతకిశోరవేషమ్ |
ఆమన్తహాసలలితాననచన్ద్రబిమ్బ
మానన్తనంప్లవ మనుప్లవతాం మనో మే ||

14

టీ. మాధుర్య... వేషమ్-మాధుర్య=సౌందర్యమునెడి, వారిధి=సముద్రముయొక్క, మద+అన్త=మదముచే కన్ను గాననీడైన-మిక్కిలముగా విజృంభించుచున్నవైనయనుట,

తరణ్ణ=అలలయొక్క, భణ్ణీ = పంపులరూపముగా నున్న, శృణ్ణార = శృంగారరసము తోడ, గజ్జులిత=మాడినట్టి, శీత=చల్లని-చూచువారికన్నులను సుఖప్రదమైనట్టియనుట, కిశోరవేషం=బాలునియాకారముగలదియు-ఇట సౌందర్యమును సమద్రముగాను అందు పొంగి పొరలుచున్న యలలే శృంగారరసముగాను రూపితము లైనవి. కావున సౌందర్యము మిక్కిలి విజృంభించి శృంగారరస మెరుపుచున్నదని యర్థము. అట్టిశృంగారరసముచేత అద్భుతగుటచే కిశోరవేషము శీతముగానున్నదని చుమత్కారము; మఱియును, ఆమన...బిగుప్పమ్-ఆమనహాసంకొంత నెఱసిన చిఱుసవ్వుచేత, లలిత = మనోహరమైన, ఆనన=చుమము అనెడి, చన్ద్రబిగుప్పమ్=చంద్రబింబము గలదియు-చిఱుసగవుచే సొగసుగులుపడు చంద్రబింబమువలె బ్రకాశించుచున్న మొగము గలదియు ననుట; ఇటువంటిదైన, ఆనన సంప్రసమ్=ఆనందప్రవాహమును, మే=నాయొక్క, మాసః=మనస్సు, అనుప్లవతాం = అనుసరించునుగాక, లేక, అను=అనుసరించి, ప్లవతామ్=తెప్పలఁదేలునుగాక-ఆనందమయమైన యాప్రవాహమునందు నామనను ఓలలాడునుగాక యనుట, ఇందు 'ఆమనహాస' అని మందహాసరూపమైన వెన్నెలగల 'ఆననచన్ద్రబిగుప్పమ్' అని ఆనన రూపమైన చంద్రునిచేత, 'మాధుర్య' మనెడి 'వారిధి,' 'మదాస్థ తరణ్ణభణ్ణీ' యని పొంగి, 'ఆననసంప్రసమ్' అని యానందమయముగా ప్రవహించినదనియు, ఆప్రవాహమునందుఁ దనమనంబు నోలలాడుఁగాక యనియు నర్థము శబ్దశక్తిచే భవించుచున్నది.

చ. కందళితస్మితామృతవిశ్రాంతముఖాబ్జము మాధురీవిని

వ్యందతరంగభంగినవరయావనవిభ్రమగోపవేష మా

నందరసైకరూప మగునందకుమారసుధాబ్ధిలోన నా

డందము తేలియాడఁగఁ గరడిందియఘం బనుపంక మంటునే! 14

తా. చక్కందనము మిక్కిలి యతిశయించి సింగారము గలుపుచున్న చల్లని చిన్ని బాలునియావుఁదాల్చి, చిఱుసవ్వుతోఁ గూడినచంద్రునివంటిమొగము గలిగి, వెల్లుగుచున్న కృష్ణండానెడి యానందవృత్తెలియందు నామనస్సు తేలియాడును గాక.

శ్లో॥ అవ్యాజనుజ్జ్వలముఖామ్బుజముగ్ధభావై

రాస్వాద్యమాననిజవేణువినోదనాదమ్ |

అక్రీడతా మరుణపాదనరోరుహాభ్యా

మూర్ధ్నే మదీయహృదయే భువనార్ద్ర మోజః ||

15

టీ. అవ్యాజ...భావై-అవ్యాజ = నిరుపాధికముగా- మఱియొక హేతువుచేతఁ గాక తనంతటనే, మజ్జల = నుందరమైన-స్వభావసిద్ధమైన సౌందర్యముగల యనుట, చుమ ఆమ్బుజ=తామరవంటి మొగముయొక్క, ముగ్ధ=సొగసైన, భావై=చేష్టలతోడ-

వేణువు నూడునవుడు గలుగు బొములువంచుట కనులు దిక్కుట మొదలగుశృంగారచేష్టలతోఁ గూడ ననుట, అస్వా... నాదమ్-అస్వాద్యమాన-అనుభవించుచున్న, నిజ-తనదైన, వేణు=సిల్లఁగ్రోనియొక్క, వినోద=క్రీడామైన, నాదమ్ = ధ్వనిగలదియు-ధ్రూవిక్షేపాదులైన ముఖచేష్టలు సాగనుగాఁ జేయుచు వినోదముగా వేణువు నూడుచున్నదియునుట, మఱియు, భువన ఆర్ద్రమ్-భువన = లోకములను-చూచులోపలకెల్ల ననుట, ఆర్ద్రమ్=శృంగారరసముచేఁ దడిసినదియు-చల్లనది యనుట, అగు, ఓజః= (కృష్ణాశ్శ్రిమైన) లేజము, అరుణ...హాభ్యామ్-అరుణ = ఎఱునైన, పాదసరోరుహాభ్యామ్=తామరలవంటి యడుగులతో, ఆర్ద్రే = భక్తిరసముచేఁ దడిపెయున్న-గడుసుగాక మెత్తనైయున్న యని భావము. మదియహృదయే=నాహృదయమునందు, ఆక్రిడతామ్=అంతట విహరించుఁ గావుత. ముఖము 'అవ్యాజముంజుల'మైనది గావుననే దాని భావములు 'ముగ్ధ'ము. లయ్యె. వీనుల విం దయినవేణుగానముయొక్క మనోజ్ఞత యిట్టిముగ్ధభావములచే మఱింత యతిశయము కొందిన దని యాశయము. ముగ్ధభావము లచేఁ గన్నులపండువును వేణువినోదనాదముచే వీనులించును జేయుటచే నాహృదయము ఆర్ద్రమైనది యని ఆకాశము. ఆర్ద్రమైనలేజను ఆర్ద్రమైన హృదయమున విహరించుట తగునని చమత్కారము. పాదములు 'అరుణసరోరుహములవలె మృదువైనవి గాన దాని కనుగుణముగా నాహృదయమును ఆర్ద్రమై మెత్తిగలియున్నదని యాశయము. అరుణపాదసరోరుహములతో క్రిడించుటను జెప్పటచే క్రిడాసౌఖ్యమూర్త్యమును అట్టిదానిని అనుభవించుటయందుఁ గలభోగ్యతాతిశయమును ధ్వనితములు.

మ. హనదవ్యాజమనోహరాననముతో శ్రీ నాలోలదృక్పాల్లితో
ననకృల్లింధనిరూఢవేణులతతో శ్రీ నాతామకమాంఘ్రిసా
రనయుగ్మంబున నింపుసాంపులు దలిరర్పం దాండవం బాడుచు
న్వసియించున్ భువనార్ద్రలేజము మహాశనందంబునన్ నామదిన్. 15

తా. మఱియొకయలంకారముచేతఁ గాక స్వభావసిద్ధముగానే సుందరమై యున్న ముఖావంధముయొక్క ధ్రూవిక్షేపాదివ్యాపారములు మనోహరముగా నెఱువుచు, వినోదముగా వేణువు నూడుచు, జగంబులకెల్లఁ జల్లనై యున్న కృష్ణాశ్శ్రి లేజము భక్తిరసముచేఁ దడిసి మృదువైయున్న నాహృదయమునందు నెఱుగియుడుగుఁ దామర లిడుచుఁ గ్రిడించుఁగాక.

శ్లో॥ మణినూపురవాచాలం, వస్తేతచ్చరణం విభోః

లలితాని యదీయాని, లక్ష్మణి ప్రజవీధిషు ॥

16

టీ. యదీయాని=దేరివైన-విపాదమును సంబంధించినట్టి, లక్ష్మణి = (హలమలి కాంకుకాదిరేఖారూపము లైన) చిన్నములు, ప్రజవీధిషు = ప్రేపల్లెదీవులయందు, లలి

తాని=మనోజ్ఞములైనవో, విభో=వ్యాపకమందైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, మణి...చాలం-
మణినూపుర = పద్మరాగాదిమణులు దాసిన యందియలచేత, వాచాలం = మ్రోయు
చున్నట్టి, తత్ = ఆ, చరణం = పాదమునుగూర్చి, వంజే = ననుస్కరించుచున్నాను
'విభో' అని స్వవ్యాపకమందైన పరుండయ్యను, వ్రేపల్లెవీధుల నందియలు మోరయ
దిరిగివాఁడనుటచే సౌలభ్యాతిశయమును లీలాసౌభాగ్యమును జెలియించున్నది.

చ. హలకులిశాదిలక్షణస్రమాహితముద్ర నచంచలస్థితిన్

జెలసి సిరిం జెలంగు వ్రజవీధుల నూపురరత్నకింకిణీ

లలితర్పుళంఝుళారవముగలన్ నలుదిక్కులు పిక్కటిల్లగాఁ

దలవరి నాఁ బ్రవర్తిలువ్రదద్వయి గల్లుహరిన్ భజించెదన్. 16

తా. హలమలిశాంశుకాదిరేఖాలక్షణంబులచే వ్రేపల్లెవీధుల నలంకరించుచు, రత
సంపుటండియలరవళిని జెలగించుచున్న శ్రీకృష్ణచరణంబులను భజించుచున్నాడను.

అవ. అందియలరవళిని వర్ణించుచున్నాడు.

క్లో॥ మమ చేతసి స్ఫురతు వల్లవీవిభో

ర్మణినూపురప్రణయనుష్ఠుశిష్టతమ్ |

కమలావనేచరకళిన్దకన్యకా

కలహంసఃకలకూజతాదృశమ్॥

17

టీ. కమలా...తాదృశమ్-కమలా = లక్ష్మీదేవియొక్క, వనే = విహారవనమైన
పద్మవనమందు, చర=సంచరించుచున్నవియు, కళిన్దకన్యకా = యమునానదియందుండు
నవియు, అగు, కలహంసః=రాజహంసలయొక్కయును నానదియందలి తామరతంపరలా
తిరుగునట్టిరామంచలయొక్క యనుట, కణ్డ=కంఠములందలి, కల = ఆవృక్తనుధునిమైన,
కూజత=కూజలచేత, అదృశమ్ = అదరిగిపబడినదియైన-అకూజితములవంటిదైన యనుట,
'కూజతాదృశమ్' అనుపాఠమున కూజితములవంటిదైన యని యర్థము, వల్లవీవిభోః =
గొల్లచెలువలకు నాయమందైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, మణి...శిష్టతమ్-మణినూపుర = రత
సంపుటండియలయొక్క-ప్రణయ = ప్రేమసాత్రమైనదియు-లేక, ప్రేమఁ జూపునదియు,
మణ్ణు=ఇంచినదియు, అగు, శిష్టతమ్=రవళి, మమ=నాయొక్క, చేతసి = హృదయము
నందు, స్ఫురతు=స్ఫురించుచుగాక. 'కూళిన్ద పులి నాజ్ఞా ప్రణయనమ్' అన్నట్లు కాలింది
కడ తిరుగువాడు గావున అందలి రాయంచలకూజలచే అందియలరవళి అదృశము
అగుటను జెప్పినాడు. అనఁగా కృష్ణుని నూపురకింజితమును విరియాకలహంసలు తమ
జాతివానిధ్వని యని యెంచి మాఱుకూజితములు సేయుచున్న వనుట. హంసలను కమ
లావనేచరము అనుటచేతను, అందును కలహంసములనుటచేతను వానిపుష్పయు మత్త

తయః దెలియుచున్నది. వానిచే అహజితధ్వనులయొక్క పెంపును దన్నులముగా వానిం బోలునట్టి నూపురశంజితముయొక్క సొంపును వ్యంజితము లగుచున్నవి.

మ. దినముకొ నాదుహృదంతరాళమున వర్తిల్లుం గళిందాత్మ జా
వనజాళిక విహరించు నంచ కలరారానంబున్ విడంబించు న
వ్వనజాతేక్షణు పాదనూపురమణిభావనంబు గోపాంగనా
జనరాసోత్సవవృత్తగీతకలనారాసాచివ్యధారేయ మై. 17

తా. యమునానదియందలి తామరతంపరయందు విహరించు రాయంచలయొక్క-
యవ్యక్తమధురకంతధ్వనులకు సమానమై యంపుచూపు శ్రీకృష్ణుని యందియల రవళి
నామసన్నుతండు స్ఫురించు గాత.

అవ. ఇట్లు దివ్యపాదాబ్జములతోను, ప్రస్తుతవల్లోచనముల
తోను, శ్రీతకిశోరవేషముతోను, ముగ్ధభావములతోను, వేణువినోద
నాదముతోను, మణినూపురప్రణయమంజుశంజితముతోను, తనహృద-
యమునందుఁ గ్రీడించునట్లు కవి ప్రార్థించినాడు. శ్రీకృష్ణుడును అట్టి
నయనములతోను, అట్టి రూపములతోను, అట్టి మురళీధ్వనితోను, తన
హృదయమందుఁ గ్రీడించుటను గవి తెలుపుచున్నాడు.

శ్లో॥ తరుణారుణకరుణామయవిపులాయతనయనం

కమలాకుచకలశ్రీధరవిపులీకృతపులకమ్ |

మురళీరవతరళీకృతమానిమానసనలినం

మమ ఘోరి మదచేతసి మధురాధర మమృతమ్ ||

18

టీ. తరుణ...నయనమ్-తరుణ ఆరుణ-లేతయెఱుదనముగలవియు. కొండెము
గా నెఱునివియు, కరుణామయ = దయాస్వరూపములైనవియు, విపుల = వెడలుపుగల
వియు, ఆయత=నిడుదలైనవియు, అగు, నయనమ్ = కన్నులగలదియు-కొంతయెఱుద
కరుణారస మెలుట నిడువారుగన్నులు గలది యనుట: కమలా...పులకమ్ - కమలా
=లక్ష్మియొక్క, కుచకలశీ = కలశములవంటి కుచములయొక్క, ధర=ప్రేతనయందలి-
ప్రేతనిగబ్బిగుబ్బలయందు అనుట, విపులీకృత = మిక్కిలిగా చేయబడిన, పులకమ్ =
గగురుపాటుగలదియు-లక్ష్మీదేవికి శృంగారగదళమున జన్మగగన పయము గగురు
పొడుచునట్లు చేయునది యనుట; మురళీ...నలినమ్-మురళీరవ=వేణునాదముచేత, తర
ళీకృత=చలింపజేయబడిన, మని = మనులయొక్క-మనసకీలురై యున్న యోగుల
యొక్క, మానసనలినమ్=హృదయకమలములు గలవియు-ద్వంద్వనిష్ఠతో మననమునేయు
నుండు మనులచిత్తములనుగూడ జలింపజేయబడినంత మోహనముగా మురళిని

దునట్టిది యనుట; మధుర + అధరమ్ = మధుర = మనోజ్ఞమైన, అధరమ్ = క్రిందిపెదవి గల
దియు; అగు, అమృతమ్ = అమృతమువలె సత్యంతభోగ్యమైన - లేక మోక్షస్వరూపమైన
శ్రీకృష్ణాభిసంస్కృత, మమ = నామొక్క, మనచేతని = మత్తమైన చిత్తమునందు, ఘోరితి
= క్రీడించుచున్నది. నాచేతస్సు విషయవిషయిషభోగముచే మత్తిలిసది. దాని కాయ
మృతంపుభోగ్యత తెలియదు. అయినను ఆ యమృతము తన యెట్టుని నిడువారుగన్న
బును, లచ్చికిని చన్నుగవయందు గగురుపుట్టించునట్టి చక్కనిరూపును, ముసులమనస్సు
లనుగూడఁ గలంచునట్టి మోహనమైన మరళిరవళిని, మధురమైన యధరమును, జూసి
అట్టి నామనస్సును పశముచేవిహించి యందుఁ గ్రీడించుచున్నదని యాశయము.

మ. తరుణాబ్జారుణలోచనద్వయః గృహృతాధారేయ మై యొప్ప సా
గరకన్యాకుచసంభవాళిః బులకల్ గవన్పట్ల మానోద్రవృ
త్సరసీజంబులు సంచలింప మురళీనంజాతగీతామృత
స్ఫురణన్ రాల్ గరఁగం జరించుమరికైశ్రోరంబు భావించెదన్. 18

తా. ఇంచుకంత యెట్లునెకరుణారస మొలుపనిడువారుచెడదగన్నులు చెన్నా
ర, లచ్చియొక్క బంగారుపండలవంటి గుబ్బుపాలిండ్లయందు మిక్కిలి గగురుపుట్టించు
కృంగారరసమెలుట చక్కనిమీను దళుకొత్త, ముసులయొక్క సమాధినిగూడఁ గలం
చునంత మోహనముగా మరళినుఁడుచు, మధురమైన యధరము గలిగియున్నకృష్ణాభి
మగు సమృతము నామత్తచిత్తమునందుఁ గ్రీడించుచున్నది.

అవ. అట్టిముగ్ధభావములను స్ఫురించుట చెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆముగ్ధ మర్ధనమునామ్బుజచుమ్మ్యమాన

హర్షాకులవ్రజవధూమధురావసేనోః

ఆరబ్ధవేణురవ మాదికిశోరమూర్తే

రావిరభవన్తి మమ చేతసి కేఽపి భావాః ॥

19

టీ. ఆర్ధ... సేనోః = ఆర్ధ = ఆర్ధనిమిలితములైన - ఆరమోద్భవ, నయన అమ్బుజ =
కన్నుఁదామరలచేత తామరలపంటికన్నులచేత, చుమ్మ్యమాన = చుంబింపఁబడుచున్న -
కన్నులు చుంబిండుటయనగా చుంబనమువలె సుఖప్రదముగాను మోహోద్దీపకముగాను
జూచుట యని యర్థముగాన కన్నులచే అట్లుచూడఁబడుచున్నదియైన, హర్ష ఆనందము
సంతోషముచే తత్తాపాటుకలవారగు, వ్రజవధూ = గోపస్త్రీలయొక్క, మధుర =
మనోజ్ఞమైన, ఆవన ఇనోః = ముఖించుదులు - ఆనగా చంద్రునివంటి వెన్నెగములుగల
వాడైన, అది... మూర్తే - అది = పురాణుడైన, కిశోరమూర్తే = బాలకృష్ణమూర్తి
యొక్క, కేఽపి = ఇట్టివియని చెప్పనలవిగాని, భావాః = చేష్టలు, ఆముగ్ధము = అంతటను

సుందరమగునట్లుగాను, అరబ్ధవేణురవమ్. అరబ్ధ=అరంభింపబడిన, వేణురవమ్ = వేణు నాదము గలుగునట్లుగాను, ఆవిర్భవంతి=స్ఫురించుచున్నవి. ఆదికేశోరమూర్తి వేణురవ ము నారంభించి ముగ్ధములైన భావములను జేయుచున్నాడు ఇవియె, 'అవ్యాజమ స్థలముఖామ్బుజ ముగ్ధభావైః' అనబడినవి. ఆచేష్టలను ఇట్టి వట్టి వని పరిణామ నాతరము గాదు. అయినను ఆం దొకచేష్టను చెప్పెగను. ఆది రేచదనంగా, వేణు పూచునప్పుడు కన్నులు ముగ్ధములు అరమోడ్చినవాడై యావేణుధ్వనికిసంతోషపడి తొడిబడుచున్న గొల్ల ముద్దుగుమ్మలనె మొగ్గుగములందు మోహోద్ధీపకముగాఁ జూడ్కులు నిగుడ్చుచున్నాఁ డని భావము. అరమోడ్చుంగంటి చూడ్కు లత్యంతమోహనము లని తెలియునది.

మ. మురళీగానసుధావయోనిధి మదిం ధ్ర బాంగం దరంగావళు

ద్రికిన్ మీతె ననం గటీతటదుకూలంబుల్ వడిన్ బాస న
బుర్రపుంగొల్లమిటారిసీటు లరమోఢుంగున్నలం గాంచుచి

త్తరపుచ్చుదులగోప బాలకువినోదప్రౌఢి భావించెదన్. 19

తా. వేణుగానము విని సంతసముచేఁ దత్తెఱపడుచున్న గొల్లచిత్తరులచందురుని వంటి నె మొగ్గులంబులందు, అరమోడ్చిన కన్నులదామరలను మరులుపుటనుట్లు నిగుడ్చుచు, మురళీగానము నేయుచున్న పురాణపురుషుం డగు బాలకృష్ణుండు ఇట్టి వట్టి వని పరిణామ సలవిగావండునట్లు అతిమనోహరముగాఁ జేయుశృంగారచేష్టలు నామసంబునఁ దోచు చున్నవి.

అవ. మదనకేశళియ్యనుండి లేచు ముగ్ధభావమును వర్ణించు చున్నాడు.

క్లో॥ కలకర్వణితకజ్జణం కరనిరుద్ధపీతామ్బరం .

క్రమప్రసవృత్తుస్తలం కలితబర్హభూషం విభోః ।

పునఃప్రసృతిచాపలం ప్రణయినీభుజాయన్రితం

మమ స్ఫురతు మానసే మదనకేశళియ్యోత్థితమ్॥ 20

టీ. విభోః=విభుండైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, మదనకేశళియ్యోత్థితమ్=మదనకేశలి- రతిక్రీడాకాంతన-రతిగావించినట్టి, కయ్య=నెజ్జనుండి, ఉత్థితమ్=లేచుట-ప్రియురాలి- రతి సలిపి-పడుకనుండి లేచుట-ఇది కర్త. ఇచట ఉత్థితశబ్దమునకు భావమున క్త ప్రత్యయము, ఆ ఉత్థిత మెట్టిదనంగాఁ జెప్పుచున్నాడు:- కల...కణమ్=కల=అవ్యక్త మధురమైన, కర్వణిత=ధ్వనిగల, కజ్జణమ్=కడియములుగలది; కర...బరమ్=కర = హస్తముచేత, నిరుద్ధ=జాతనిక అడ్డగింపబడిన, పీతామ్బరం=పచ్చనివలువగలది. పీతాం బరధరుడు గనుక నిచట పీతాంబరము చెప్పబడియె; క్రమ..తలమ్=క్రమమునగా,

ప్రసృతంసాగింపబడిన సాగనునట్లు దుష్టబడినయనుట, వస్తలమ్=వెండ్రుకలుగలది; కలిత బర్హుషమ్ - కలితంఅమర్బుబడిన, బర్హం=నెమిలిపురి యనెడు, భూషమ్=భూషణము గలది. జాతిన నెమిలిపురిని జెరువుకొన్న దనుట, ప్రణయినిభూషాయన్త్రితమ్. ప్రణయిని=ప్రియురాలియొక్క. భూషా=బుజములచేత, యన్త్రితమ్ సత్=అడ్డగింపబడినది అగుచు. ప్రియురాలు బిగియఁ గొంగిలించుకొని యాలేచుటను సాగ నీరుక నిలుపఁగా ననుట, కావుననే, పున...లమ్ పున=మరల, ప్రసృతి=నిమ్మటయందు, చాపలమ్=అసక్తిగలది-నిమ్మచుండిన ఉత్థితము ప్రణయినిచే అడ్డగింపబడుటచే నిలిచి మరల నిమ్మటనుఁ బూరినదనుట, ఇట్టిఉత్థితము, మమ=నాయొక్క మానసే=మనస్సునందు, స్ఫురతు=ప్రకాశించుఁగాత. ఇచట-ఉత్థితమ్ అని లేచి యుండుట చెప్పఁబడినది. ఈలేచుటకే - పునః ప్రసృతిచాపలమ్ - అనువిశేషణము చెప్పబడినది. ఇట్లు లేచియే యుండఁగా - పునః ప్రసృతి అని మరల లేచుటకై నిమ్మట యెట్లు? అని సంజేమానుగలిగెడిని కాన-ఉత్థితమ్ - అనుటచే శయ్యనుండి నగము లేచె ననియు, అప్పుడే ప్రణయిని భూషాయంత్రణముచే దానిని అట్టేనిలిపెననియు, మరల కడమనగమును లేపఁ గోరుటచే-పునః ప్రసృతి చాపలమ్ - అని చెప్పబడె ననియు గ్రహించునది దీనిచే మొదట లేచుట శయ్యనుండి యనియు, పిదపలేచుట ప్రియురాలియొడినుండి యనియు వ్యంజిత మగుచున్నది.

చ. అరవిరిజాటకుంతలము శ్ర లట్టిటు వీడినపీలిదండయుం

గరవలయంబు ఘల్లు రనఁ శ్ర గైకొనునట్టి నునర్ణ చేలముం

బరంగఁగ సెజ్జ డిగ్గుతటిఁ శ్ర బద్ధవిలోచన గొంగిలించుచోఁ

దిరుగ రమింపఁగాఁ దివురుదేవుని నామది నాశ్రయించెదన్. 20

తా. కంఠము అవ్యక్తమధురముగా మొరయ, వీడినపీతాంబరమును జేతం బట్టుకొని, చెదరి చిక్కవీడిన వెండ్రుకలను సాగ దువ్వి, చక్కఁగా నమర్చిననెమిలి పురితో, ప్రియురాలితో రతిసలిసపడుకనుండి కొంతలేచునపు డాప్రణయిని బుజములం దిటియఁ బట్టుకొని యట్టే నిలుపఁగా మరల మిగత లేప నంకించుకున్న విభుండు శ్రీకృష్ణుండు నామనస్సునందు వెలుంగుఁ గాత.

అవ. కవటనిద్ర యనుముగ్ధభావమును వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ స్తోకస్తోకనిరుధ్యమానమృదులవస్యన్ద్విమన్దస్మితం

ప్రేమాద్యేదనిరర్గళప్రసృమరప్రవ్యక్తరోమోద్దమమ్ ।

శ్రోత్రశ్రోతృమహారవజవధూలీలా మిథోజల్పితం

మథ్యాస్వావ ముసాన్యహే భగవతః క్రిడానిమీలద్వళః॥

టీ. క్రీడా...దృశః-క్రీడా = వేడుకకొఱవ-నిజముగాఁ గాదనుట, నిమిత్తం = మొగుడుచున్న, దృశః = కన్నులు గల-వేడుకకై కన్నులు మోడ్చుచున్నవాఁడైన యనుట, భగవతః=భగవంతుడగుశ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, మిథ్యాస్వాపం = కపటనిద్రను, ఉపాస్యహే=ఉపాసించుచున్నారము. ఆమిథ్యాస్వాప మెట్టి దనగా-శ్రోతృ...జల్పితమ్-శ్రోతృ=వినువారలను, శ్రోత్ర=చెవులను, మనోహర=ఇంపైన, ప్రజవధూ=గోప స్త్రీల యొక్క, లీలా = విలాసప్రయుక్తమైన, మిథోజల్పితమ్ = పరస్పరసంభాషణముగలది. గొల్లచెలువలుచెవుల కింపుగా విలాసముతోఁ దన్ను గుఱించి యొకరితో నొకరు పూట లాడికొనుమాటలు గలది-కృష్ణుడు గోప స్త్రీలమర్కము లెఱుంగుటకై కపటనిద్ర వో వఁగా నిజముగా నతఁడు నిద్రించె నని ఆతని గుఱించి గొల్లకన్నీయలు ఒంపొరులతో విలాసముతో నింపుగులువమాటలాడుకొనుచు రనుట; ఆటు తనపః చెలియనని తలంచి వా రాడుకొనుమాటలు వినుటచే, 'స్తోత్ర...స్థితమ్-స్తోత్రస్తోత్రం=కొంచెము కొంచెముగా, నిరభ్యమాన=అడ్లగింపబడుచున్నదియు, 'కౌవుననే, మృగుల=కోమలముగా-మెల్లగా, ప్రస్థాని = పిక్కటిలుచున్నదియు, అగు, మద్దస్థితమ్ = చిఱునవ్వుగలది-ఇది మిథ్యా స్వాపమునకు విశేషణము- వారాడుకొనుమాటలు విని నవ్వు పిక్కటిలగా దానినివెను నడవండునట్లు కొంతకొంత లోపల నాగుచున్నాడనుట; ఆజల్పితములు శ్రోత్రమనో హరములును 'లీలా'ప్రయుక్తములు నగుటచే, ప్రేమా...దగ్ధమమ్ - ప్రేమ = వలపుయొ క్క, ఉద్భేద=అవిరూపముచేత, నిర్గళ=అడ్డములేనట్లుగా, ప్రస్థమర=దేహమెల్ల వ్యాపించు చున్నట్టియు, 'కౌవుననే, ప్రస్థక్త=మిక్కిలి స్పష్టముగాఁ జెలియునదియు, అగు, రోమ ఉద్గమమ్=వెండ్రుకలు నిట్టవొడుచుట - గగ్గరుపాటుగలదియు - ఇదియు మిథ్యాస్వాపవిశేషణము. వారి లీలాప్రయుక్తములైన శ్రుతిమనోహరజల్పితములను వినుటచే మరులుపుట్టి మేనెల్ల గగ్గరుపాడిచెననుట. ఇట్టిమిథ్యాస్వాపమును, ఉపాసించుచున్నామని యన్వయము. 'మిథః' అనుట ముదస్థితమునను, 'లీలా' అనుట రోమాద్గమమునను హేతువు అని తెలియునది.

చ. వలపులు గుల్కుగొప్పిక లభవారణ నొంపొరుతోడ నాడుమాటలఁ జెవి కింపుగా వినఁ దొడంగి తనర్చినమందహాసముం బలుమఱు నాఁగి మేను గరురపాఱంగ నూరక కన్నుమోడ్చు న జ్వలరుహపత్రనేత్రనియరసత్వపునిద్దుర కేను మ్రొక్కెదన్. 21

తా. తాను వేడుకకొఱవ నిదురించువానివలె కన్నులు మూసికొనియుండఁగా, గొల్లయిల్లాండ్రు వీనులవిందుగా నొకరితో నొకరు మాటాడుకొను విలాసంపుఁబలువలు వినుచును, దానిచే దనకు పిక్కటిల్లిన వెడనవ్వును వారికిఁ జెలియవండునట్లు కొంచె ముతోరచేయుగా లోపల నాగుచును, నాగిమాటలపిలువను మరులుకొని మేనెల్ల దట్టము

గా గగురుపాడువగా, బెడగుచూపు భగవంతుం డగుబాలకృష్ణునియాకపటనిద్రను ఉపాసించెదము.

శ్లో॥ విచిత్రప్రతాంజురశాలిబాలా

స్తనాస్తరం మానిమనోస్తరం వా ।

అపాస్య బృహ్పాపనపాదపాస్య

ముపాస్య మన్యన్త విలోకయామః ॥

22

టీ. విచిత్ర... స్తనాస్తరంవా-విచిత్రేనానావిధములైన, ప్రతాంజుర = మకరి కాపత్రవిశేషములచేత, శాలి=ఓప్పుచున్న, బాలా = లేచబాయపు కన్నీయలయొక్క, స్తన=చిన్నులయొక్క, అస్తరంనా = మధ్యప్రదేశమునుగాని, హాని...తరంవా-మాని= మనులయొక్క, మనః = మనస్సులయొక్క, అస్తరంనా = మధ్యప్రదేశమును గాని, బృహ్...స్యమ్-బృహ్పాపన=బృందాపనమందలి, పాదప=వృక్షములయొక్క, ఆస్యం= ముఖ్యప్రదేశమును గాని, అపాస్య=విడిచి-ఈ చెప్పబడిన మూడుసానములను విడిచిన యెడల, ఉపాస్యం=కృష్ణుని కనుగొనుటకై మనకు పోదగినదానిని-లేక, (కృష్ణుడు వసించుసానముగా మనకు) గొగవింపదగినదానిని, ఆస్యత్=మఱియొకదానిని, సవిలోక యామః=చూడము-ఈమూడుచోట్లనుదప్ప మఱొకచోట గృష్ణుని జూడఁజాల వని యర్థము. విచిత్రప్రతాంజురములచే మనోహరములును, లేచబాయముచే మాహాకరములును అగుటచేబాలాస్తనములందును, నిరంతరధ్యానవిలసితము లగుటచే హానిమనంబులందును, అపతారప్రయుక్తమైన గోరక్షణవ్యాపారముచే బృందాపనపాదపములందును కృష్ణుడు గనబడుచున్నాడని యాశయును. ఏమియు నెఱుంగని బాలలస్తనము లెక్కడ! అపా కృతవిషయములను దెలియు మానులమనము లెక్కడ! మిక్కిలి సామాన్య మగు నిట్టి సానమునందును మహోత్కృష్టమైన యట్టిసానమునందును సరిగా గనబడునట్టి యీ రీలావైచిత్ర్యము నిఁతరయ మైన దని భావము. బాలాస్తనాంతరమున గానబడుట సౌలభ్యమునకు నీమ; హానిమనోంతరమున గానబడుట పరత్వమునకు కావ్యము.

చ. లలితవిచిత్రప్రతమహిళాకుచపాళిఁ గళిందజావన

స్థలవలీలతాగృహవిరేధికలుకా మునిమానసాబ్జములే

జలరుహవత్రనేత్రుని విరలాననివాసము లిందుఁ దక్క నే

నెలవున నైనఁ గన్గొనఁగరనేర్తుమె ధూర్తశిఖావతంసునిన్. 22

తా. మకరికాపత్రాదులచే సాగసైన లేచబాయపుగన్నెలపూపచన్నులనడు మను, మానులచూదయములనడుమను, బృందాపనవృక్షములముంగలను దప్ప మఱియొక చోట గృష్ణునిఁజూడలేము.

అవ. ఇట్లు హృదయంబున బాడసూపిన శ్రీకృష్ణమూర్తిని కన్నులారం గనుగొనవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాడు.

శ్లో॥ సార్థం సమృద్ధై రమృతాయమానై

రాధ్యాయమానై ర్మృరళీనినాదైః ।

మూర్ధాభిషిక్తం మధురాకృతీనాం

బాలం కదా నామ విలోకయిష్యే ॥

23

టీ. ఆధ్యాయమానైః=తనచేనూడబడుచున్నవియు, కావుననే, సమృద్ధైః=పూర్ణములైనవియు-సర్వగుణసంపన్నములైనవి యనుట, కావుననే, అమృతాయమానైః=అమృతమువలె నాచరించుచున్నవియు-ఆత్మైకభోగ్యములైనవి యనుట, అగు, మృరళీనినాదైః సార్థమై=వేణుధ్వనులతోగూడ - మిక్కిలి శ్రావ్యముగా వేణువు సనేకవిధ స్వరములచే నూడుచున్నవాడై యనుట, మధురాకృతీనాం = సుందరమైన ఆకారము గలవారలలోపల, మూర్ధాభిషిక్తమై=పట్టాభిషిక్తుడైన-ఆత్మైకత శ్రేష్ఠుడైన యనుట, బాలం=బాలుని, కదానామ = ఎప్పుడు, విలోకయిష్యే = చూడఁగలనో-వీనుల విందులైన వేణుధ్వనులు నేయుచు కన్నులవిందైన యతిసుందరాకృతితో నా కెప్పుడు కనఁబడునో యనుట.

ఉ. చక్కనివారి నెల్ల నెక్కనక్కెము లాడెడుచక్కనయ్య యై

చొక్కుచుఁ దానూనలయ్యతోభితగానరసామృతంబు న

ల్దిక్కులఁ బిక్కుటిల్ల మురగళిం బలికించెడిబాలు నెన్నఁడో

గ్రక్కనఁ గాంచి యెత్తికొనిరకన్నుల నొక్కుదుఁ దత్పదాబ్జముల్.

తా. రంజించుటవలయు సకలగుణంబులు సిండి యమృతమువలె ఆతిభోగ్యముగా నుండునాచములు నెలంగ పిల్లలగ్రోవి నూడుచు, చక్కనివాడికెల్ల దలమిన్నయై యొప్పు చిన్ని బాలుని కృష్ణుని నే నెప్పుడు గాంచునో.

శ్లో॥ శిశిరీకురుతే కదాను న, శ్విఖపిచ్ఛార్థరణ శ్విశు ర్దృశోః ।

యుగళం విగళన్మధుద్రవస్త్రిత, ముద్రామృదునా ముఖేననా॥ 24

టీ. శ్విఖ—రణః-శ్విపిచ్ఛ= సెమిలిపురిని, ఆభరణః = భూషణముగాఁ గలవారిడైన, శిశుః=బాలుడు-దిన్నికృష్ణుడు, విగళ...దునా-విగళత్=మిక్కిలికాఱుచున్న, మధుద్రవ=తేనియయనుద్రవముగల - తేనియలుగాఱునట్లు తీయనైన యనుట, స్త్రిత = చిలునగవుముక్క, ముద్రా=ముద్రచేత-అచ్చొత్తినట్లు వీడనన్న చిలునవృత్తేత ననుట, మృదునా = శోమలమైన - మతింత చల్లనైన యనుట, ముఖి=చిందునా=మోముచంద్రి

రునిచేత, నః=చూయొక్క, దృశో=నేత్రములయొక్క, యుగళం=దోయిని, కదాను= ఎప్పుడు, శిశిరపరుతే=చల్లగాఁ జేయుచున్నాఁడు-కన్నులు చల్లగా కనబడుట యెప్పుడో యని యర్థము. స్థితము విగళస్పృగుద్రవము గావుననే ముఖేందువును మృదువుఁ గావించినది. చంద్రుడు సహజముగా చల్లనివాఁడయ్యు వెన్నెలగాయనపుడుమఱిత నుఖిముగా చల్లదనము గూర్చునట్లు ముఖచంద్రుఁడును సహజశీతలుఁడయ్యుఁజిలువపుడు మలుపవపుడు మఱితహాయిగా చలువ దొలుప నని యాశయము. కేవల 'ముఖి'మునవ కేవల 'స్థితి' మును జెప్పక 'ముఖేందు' వునవ 'స్థితముద్ర'ను జెప్పటచే, చంద్రునికి వెన్నెలవలె నుఖిమునవ స్థితము 'ముద్ర' గా అనఁగా ఎడతెగని గఱుతుగా, నున్న దను సారస్వత్య వ్యంజిత మగుచున్నది. ముఖేందువు మృదు వగుట యనఁగా అది మఱితనమహార మైన చల్లదనము గలిగియుండుట యని భావము. దానిచేమఱిత నుఖిప్రద మగుటయు నూహ్యము.

మ. తథేకుంగన్నులచూపుకోపు సుధః జియదన్ మందహానంబు నె
న్నెలనిగ్గుల్ నెదచల్ల నెమ్మిపురివనన్నెల్ చిన్నె లై మీఱ ని
ర్మలవక్త్రేందుకళావిలాసమునఁ జేరన్ వచ్చి కందోయి శీ
తలముం జేయఁగ నందనందనుని నారత్నం గాంచు టిం కెన్నఁడో!

తా. నెమిలిపురిని దల ముందుఁ జెరువుకొని, తేనె లాలుప తీయని చిలువపుఁ గఱుతువలె గిజి కొనుటచే చఱితఁ చల్లదనంపుసంపు గులుప మొగముచందురునితో బాలుండగు చిన్నిగోపాలుఁడు నాకన్నులవను జల్లఁజేయుట యెన్నఁడో.

శ్లో॥ కారుణ్యకర్పరకటాక్షనిరీక్షణేన

తారుణ్యంసంవళితశై శవవైభవేన ।

అప్లుష్టతా భువన మద్భుతవిభ్రమేణ

(శ్రీకృష్ణచంద్ర) శిశిరీకురు లోచనం మే ॥

25

టీ. కారు...క్షణేన-కారుణ్య=కరుణచేత, కర్పర=చిత్రవర్ణముగలదియైన-ఇచట కర్పరశబ్దము మేళనమాత్రపరముగాన కరుణతోఁ గూడుకొన్న, కటాక్ష = కడగంటి యొక్క, నిరీక్షణేన=చూపుటగలదియు, అద్భుతవిభ్రమేణ - అద్భుత=(మనుష్యులకును అందును బాంతులకును అతిమాత్రములైనవి గావున) అశ్చర్యకరములైనట్టి, విభ్రమేణ= (సౌందర్యకౌర్యాదులయొక్క) విలాసములు గలదియు, ఇట్టివిలాసములచేత, భువనమే జగత్తును, అప్లుష్టతా = తడుపుచున్నదియు-లేక, నిండించుచున్నదియు - జగత్తునం దెల్ల యెడలను సౌందర్య కౌర్య ధౌర్యాది విభ్రమములు నెఱపునదియు నమట - 'అప్లుష్టతా' అను పాఠమున ఇట్టి విభ్రమములచే దుబ్బశిక్షణ శిబ్దరక్షణములు నేసి జగంబు నెల్ల

బోదుచున్నదియు ననుట, అగు, తారు...వైభవేన-తారుణ్య-యావనముతోడ, సంవ
లిత-కూడుకొన్న, శైశవ-బాల్యముయొక్క, వైభవేన = సంపదచేత, శ్రీకృష్ణచంద్ర =
శ్రీకృష్ణుడనెడి చంద్రుడా-చంద్రునివలె జలసైన్ శ్రీకృష్ణ యనుట, మేనాయొక్క
లోచనం-నేత్రమును, శిశివరు-చలగా జేయుము. ఇచట గృష్ణునికి బాల్యయావన
సంధి చెప్పబడినది. 'శైశవవైభవేన' అనుటచే పరిపూర్ణబాల్యమును యావనశైశ
మును స్ఫురించెడిని. యావన మిప్పుడే స్ఫురించినది; అద్భుతివిభ్రమములలో జగమెల్ల
నిండినది అని భావము.

శా. కూడిం గూడనిప్రాయపున్నొగనుటైక్కుల్ నిక్కి కై పెక్కగా
నీడుం జోడును లేనివీక్షణసుధార్వప్తిన్ జగత్తుప్పికిం
దోడున్ నీ డగుగోకులాంబునిధిచంద్రుం గాంతిసాంద్రుం దమిం
జూడం జూడంగ దృక్పకోరికలు గాంధచన్ సుతతానందమున్. 25

తా. కరుణారసమొలుపకడగంటిచూపులుగలిగి, లోకంబునంతయునద్భుతములైన
నిజవిలాసములచే బోషించుచు, యావనంబుతో గూడినబాల్యంబు పాలుపుమాప,
ఏపారనో కృష్ణ! చంద్రునివలె నాకన్నులు చల్లగాజేయుచు నాపం గనబడుమా.

శ్లో॥ కదా వా కాళిన్దీకువలయదళశ్శ్యామలతరాః

కటాక్షా లక్ష్మ్యస్తే కిమపి కరుణావీచినిచితాః ।

కదా వా కన్దర్పప్రతిభటజటాచన్ద్రశిశిరాః

కిమ వ్యస్తసోమం దదతి మురళీకేళినినదాః ॥

టీ. కాళిన్దీ...తరాః-కాళిన్దీ = యమునయందలి, వలయ=సల్లగలువలయొక్క,
దళ=తేజులవలె, శ్యామలతరాః = మిక్కిలిసల్లనివియు, కిమపి = చెప్పవలవిగా
నట్లు, కరుణా...చితాః-కరుణా = కృపారసముయొక్క, వీచి = అలలచేత-ఇటు అల
లచే ఎడతెగనివరుస గ్రాహ్యము గాన పయిపయి నెడతెగక పొడముచున్న కరుణా
రసముచేత ననుట, నిచితాః = వ్యాప్తములైనవియు-కటాక్షములందు వ్యాపించుసౌక
ర్యముకొనుట కరుణాకబ్ధమునకు 'వీచి' కూర్చబడినది-మీదుమిక్కిలి కరుణచే
ప్రేరితములైనవి యనుట, అగు, కటాక్షాః = కడగంటిచూపులు, కదావా = ఎప్పుడు,
లక్ష్మ్యస్తే = చూడబడునో, కన్ద...శిశిరాః-కన్దస్థి = మన్నుఘునికి, ప్రతిభట=శత్రువైన
శివునియొక్క, జటా = జడలయందలి, చన్ద్ర=చంద్రునివలె, శిశిరాః=చల్లనివైన-చల్లదన
ముచే ఆనందకరము లైనవి యగు, మురళీ...నినదాః-మురళీ = పిల్లలగోవియొక్క,
కేళి=క్రీడాధ్యమైన, నినదాః = భవము-విలాసార్థముగా చేయబడు వేణుభవములు,
కిమపి=చెప్పవలవికొనట్లు, అస్తాః తోషకు = తోషలసంతోషమును- అంతఃకరణము
యొక్క సంతోషిని, కదావా=ఎప్పుడు, దదతి=ఇచ్చునో. ఇటు 'వలయ' 'వలయ' ము

లనక 'కాళిందీవలయము'ను లనుటచే కటాక్షములు శ్యామలతరము లగుట యేర్పడినది. అనఁగా వలయములే నల్లనివి; అందును నల్లనైన కాళిందీవలయందు మెలచిన వలయములు మఱితే నల్లనివి. అట్టివానిం బోలినకటాక్షములు 'శ్యామలతరాః విక్కిలి నల్లని వని యాశంసును. ఇట్లే కేవల 'చంద్రు' నిం జెప్పక 'కన్దర్పప్రతిభట' జట' అయందలి చంద్రుని జెప్పటచే మరళీనినదములయొక్క శిశిరత్వాతిశయము దెలియుచున్నది. అచఁగా చంద్రుడే సహజముగా చల్లనివాడు. అందు గంగానదిజలములు నిరంతరము నెలకొనియుండు శిశిరజడలమందలి చంద్రుడో మఱియు చల్లనివాడు అట్టిచంద్రుని బోలిన మరళీనినదముల చల్లదనము-అనఁగా అహోదకరత్నము, విక్కిలి యగుననిభావము. 'కేళినినదాః' అనుచో కేళిశబ్దము అనినదముల శిశిరత్నము నమను విలాసమును గూర్చుచున్నది.

ఉ. ఎన్నఁదో యామునోత్పలసిః తేతరలోలదయార్ద్రదృగ్విలా
సోన్నతి నావయన్ నిగిడియండట శంభుజటాటవీతటా
నన్ననుధాంశుశీతలలనన్నురళీనదామృతంబుచే

వెన్నుడు నాడువీనులకు ౧ విం దొనరింపఁ దలంచు పెన్నఁదో. 26

తా. యమ నానదియందలి నల్లగులువ తీవలవలె విక్కిలినలుపై, పయింబయి తరలుగాఁ గరుణారసముచే నిగుడింపబడుచున్న కడగంటిచూడుకలను ఎపుడు గాంతునో! శిశిని జడయందలి చదురునివలె జలగానున్న వేణువినోదధ్వనులు నామనంబునవ నెపుడు విక్కిలి సంతోషముఁ గూర్చునో.

శ్లో॥ అధీర మాలోకిత మార్ద్రజల్పితం, గతంచగమ్భీరవిలాసమన్థరమ్
అమన్ద మాలిజ్జిత మాకులోన్మద, స్థితం చ తే నాథవదన్తిగోపికాః॥

టీ. పానాథ=ఓయేలికా, గోపికా=గోపస్త్రీలు, లేచియొక్క, అధీరమ్=ధీరమాకానిదైన - బెళుకైనయనుట, అలోకితం=చూచుటను; అర్ద్రజల్పితమ్-అర్ద్ర సరసమైన, జల్పితమ్=మాటాడుటను, గమ్భీర... సరమ్-గమ్భీర = తెలియరాని - లేక గరువముతోఁగూడిన, విలాసం=ఓయాద్రముచేత, మన్థరమ్ = బరువైనట్టి - విక్కిలి యొయాద్రము గలదైన అనుట, గతంచ = నడకను; అమన్దమ్=గాఢమైన- అలిగితమ్=కాగలింతుటను; అమలోన్మదస్థితం-అవల = వ్యాప్తమైనదియు, ఉన్మద = విక్కిలి మదమతోఁ గూడినదియు-లేక, మదము-మరులు గొలుపునది యనుట, అగు, స్థితం = నవ్వున-ఓలసి మన్మథావేశముఁ బుట్టించునవ్వు ననుట; వదన్తి = చెప్పుదురు. ఇట మొదట చూపును, వీడవ వరుసగా మాటలును, నడకయు, కాగలియుఁ జెప్పుచుడినవి. కాబట్టి, బెళుమఁజూపులఁజూచి, చిలునవ్వు దొలుకఁబలుకుచు, మరిపంపునడతో వచ్చి, చిగియారంగొగిలించుకముమును తదనుభవధన్య లగుగోపకన్యలు చెప్పిరి దెలియునది.

ఉ. అందము గుల్కు నీమలనశ్రమానము మాటలు తేనెసోనలం

జిందు మృదుస్మితంబు సుధఁగ జిందుఁ గటాక్షములొర మించునన్

విందులు గొఁగిలింత కనుగవించిత యటంచును గోపకాంత లా

నందముతోడఁ బల్కుదురు నాథ భవన్మహిమానుభావముల్. 27

తా. ఓప్రభూ ! గొల్లచెలువలు నీమాపు అతిచపలమునను, మాటలు సోనమై నవి గను, సడఁగ మిక్కిలి హేతులుగఁబడిగాను, కాగిలింత మిక్కిలి నిబ్బరమైనది గాను, చిటునపు టేనియతేటలు మిటాఁచునదిగాను జెప్పుదురు.

శ్లో॥ అస్తోకస్మితభర మాయతాయతాక్షం

నిశ్శేష స్తనమృదితం ప్రజాజ్ఞనాభిః |

నిస్సీమ స్తబకితనీలకాన్తిధారం

దృశ్యానం త్రిభువనసుందరం మహస్తే ||

28

టీ. అస్తోక...భరం-అస్తోక = అప్పుముకాని-మిక్కిలిసా మ్రైస, స్మిత=చిటున పుంయొక్క, భరం=భారముగలదియు-చిటునపు మిక్కిలియుఁ గలది యనుట, ఆయ ...క్షమ-ఆయత ఆయత=మిక్కిలివేడలుపులైన, అక్షం=కన్నులుగఁబడియు, ప్రజ అజ్ఞ నాభిః=గొల్లపడఁతులచేత, నిశ్శే...దితమ్-నిశ్శేషమయథాతథా = మిగుల లేవఁడునట్లు- పరిపూర్ణముగా ననుట, స్తన = చన్నులచేత, లేక-నిశ్శేష స్తన = చన్నులంతటిచేతను-చ న్నులకొలదిని అనుట, మృదితం = నలువఁబడినదియు-నిశ్శేషకబ్బుచే బహుగోపికల కుచాశ్లేషము నూదితమగుచున్నది; 'మృదితమ్' అనుటచే వారికాఁగిలిబిగియు స్తనములపీ నత్వము ధర్వించెడిని; మఱియు, నిస్సీమ...ధారం-నిస్సీమం యథాతథా = మేరలేనట్లు గా-మితిమీరినట్లుగా, స్తబకిత = గుత్తులు గలదిగాఁ జేయఁబడిన-గుత్తుల పరె గుబురుకొ న్నయనుట, నీల=నల్లని, కాన్తి=కాంతులయొక్క, ధారం=ధారలు గలదియు-మితిమీ రినట్లు దట్టముగా గుబురుకొన్న నల్లనికాంతిప్రసారములు గలది యనుట, త్రిభువన సుందరమ్=మల్లోకములయందును మిక్కిలినుందర మైనదియు, అగు, లే = నీయొక్క, మహాః=లేజన్ము-లేజోమయమైన విగ్రహమనుట, దృశ్యానం=చూతునుగాత, స్మితమో అస్తోకము, అక్షియో ఆయతాయతము; స్తనమృదితత్వమో నిశ్శేషము; నీలకాన్తి ధారయో నిస్సీమ స్తబకితము; ఏదిచూచినచు మిక్కిలికొలదికి మీరియున్నది; కావు ననే నీమహన్ను త్రిభువనసుందర మైనదని భావము.

ఉ. మబ్బుజిగ్గ నగం దగునశ్రమంచితకోమలనీల దేహమున్

గుబ్బుమిటారిచన్దవలగొద్దిని వ్రేతలు గొఁగిలింపఁగా

నుబ్బుచు మందహాసపచిత్త యొప్పుగ గొప్పగుకన్నుదోయిచే

నబ్బుర మైనచక్కనియొక్కయారపుండేజముఁ గాంచెదన్ మదిన్. 28

తా. అతిశయం బగుచిలునవ్వును మిక్కిలివికారము లయిన కన్నులును గలిగి గొల్లయిల్లాండు గిల్చిగుబ్బలను గ్రుమ్ముటచే ఎంతయు సలంగి, నెమ్మేను నిగనిగలాడు సల్లనికొంతులు నిగుడింపఁగా, ముల్లోకములందును మిక్కిలిమందరమై లేజన్ను దొలును నీదివ్యమంగళవిగ్రహమును జూచెదఁగాక.

శ్లో॥ మయి ప్రసాదం మధురైః కటాక్షై, ర్వంశీనినాదానుచరైర్విధేహి |

త్వయి ప్రసన్నే కి మిహాపరైర్న, స్వయ్యప్రసన్నే కిమిహాపరైర్నః ||

టీ. వంశీ...చరైః—వంశీ=వేణువుయొక్క, నినాద=ధ్వని, అనుచరైః=అనుసరించునవియు—దానిస్వరములకు అనురూపముగా తిరుగునవి యుపమట, మధురైః=మనోహరములైనవియు, అగు, కటాక్షై=కడగంటిచూపులచేత, మయి=నాయుండు, ప్రసాదం=అనుగ్రహమును, విధేహి=చేయుము. త్వయి=నీవు-స్పృష్టితలయకర్త వై నీవు, ప్రసన్నే సతి=ప్రసన్నుండవు అగుచుండఁగా, ఇహ=ఈలోకమునందు, అపరైః=ఇతరులతోడ, సః=మామ, కిం=ఏమిప్రయోజనము? త్వయి=నీవు, అప్రసన్నే సతి=ప్రసన్నుండవు గావుండఁగా, ఇహ=ఈలోకముందు, అపరైః=ఇతరులతోడ, కిం=ఏమిప్రయోజనము? నీవుప్రసన్నుండవై తినేని అంతటితో నేను గృతార్థుండవైతిని గాన ఈలోకమందు మఱొకరిదయ నాకక్కఱలేదు. నీవు ప్రసన్నుండవుకావేని ఇందుమఱొవ్వరివలనను నేను గృతార్థుండఁ గానేరను. కావున అప్పుడును మఱొవ్వరిదయయు నాకక్కఱలేదు. ఇట్లు నీవు ప్రసన్నుండవై ననుగాని కాకపోయిననుగాని యిం దెవరివలనను నాకుఁ బ్రయోజనము లేదు. ఏప్రయోజనమైనను మంచిదిగాని చెడ్డదిగాని నీవొక్కనివలననే కలుగవలయును. కావున నేను గోరెడియొకమంచిప్రయోజనమును నాకుఁ జేయుము. అది మఱొమియుఁ గాదు. పిల్లనగ్రోవి యూడునపుడు దాని స్వరములకు అనురూపముగా గిలుపు నీసాగనుంగడగంటిచూపులను జూడఁగోరెద. అట్టిచూపులతో నన్ననుగ్రహించువు అని తాత్పర్యము.

ఉ. నీవు ప్రసన్నదృష్టిఁ గరుణించిన నాగుణ మెట్టిదేనియుం

బావన మాను నీకృపకుఁ శ బ్రత్రము గాక చరించువేళ నన్

గావఁగఁ జాల రెవ్వరును శ గావున వేణురవానుసారిలీ

లావహ మాకటాక్షమున శ లాలనఁ జేయుము నందనందనా. 29

తాత్పర్యము సుగమము.

శ్లో॥ నిబద్ధముగ్ధాఞ్జలి రేష యాచే, నీరర్థద్రవ్యోన్నతము క్తకణ్ఠమ్ |

దయాన్ముఖే దేవ భవత్కటాక్ష, దాక్షిణ్యలేశేన సకృన్నిమిష్యు ||

టీ. హేదయ అమ్ముధే = ఓ కృపాసముద్రుడా-మిక్కిలి కృపాతిశయము కలవాడా, హేదేవః = ఓ దేవా-స్పష్టినితలయాద్విక్షేపల సలుపువాడా యనుట, ఏషః = ఈ నేను, నిబ...జలిః-నిబద్ధః = కూర్చుబడిన, ముగ్ధః = బేలతనముగల, అజ్ఞలిః = సకలమోఢుగలవాడ నగును, నిర...ణమ్ - నిరంధ్రః = దట్టమైన, దైన్యః = దీనత్వముచేత, ముక్తః = విడువబడిన-విగ్గటయైన కణమ్ యథాభిధానముకలగునట్లుగా - గొంతుబిగ్గటగా నెత్తి వావిడిచియునుట, యాచే = యాచించుచున్నాను, యాచించుట దేనిని అనగాఁ జెప్పుచున్నాడు, భవత్ = నీయొక్క, కటాక్షః = కడగన్నులయొక్క, వానిచూపులయొక్క, దాక్షిణ్యః = దానముయొక్క, లేశేన = కొంచెముచేత-కొంత నీకడగంటిచూపు నానయి నిగుడ్చుటచేత ననుట, లేక-దాక్షిణ్యః = మోమోటగుయొక్క, లేశేన = కొంచెముచేత-నీకడగంటిచూపులయొక్క-స్వల్పదాక్షిణ్యముచేత ననుట-నీకన్నోటచేత నని యర్థము, సకృత్ = ఒకమాటు, నిషించ = తడుపుము. నీవు ఇందుక మోమోట మంచి నీకడగంటితోఁ జూడుము. అదియే నానగనకాభిషేకము అని భావము.

ఉ. వేమః = గేలు మోడ్చి నిను శ్రవేడెద నే నెలుంగెత్తి యిత్తఱిన్
నామొలు యాలకింపు కరుణానిధి-దీనశరణ్య సంతతో

ద్దామభవత్కృపారసస్పృహమధురాబ్ధితరంగపాలిలో

నెమికోఱంత నావయి నొకకించుక నించిన నందనందనా! 30

తా. ఓదయానిధీ! కృష్ణస్వామీ! నేను నేర్చి నేరనియ్యాబేలయంజనిని గూర్చి పేర్చినదీనత్వమున గొంతు బిగ్గటగా నెత్తి ఒకటి యాచించుచున్నాను. అది మఱేమి నీవఁ గట్టముగాదు. ఒక్కింత కృపారసముతో నీవు నన్ను నొకమాటు కడగంటఁజూడుము. ఈచుల్పమే నావఁ జాలు నేను జరితానుండ నయ్యెద.

శ్లో॥ విఞ్ఞానతంసరచనోచిత కేశపాశే

పీనస్తనీనయనపజ్జ-జపూజనీయే

చంద్రారవిష్టవిజయోద్యతవక్త్రవిమ్బే

చాపల్యమేతి నయనం తవ శైశవే నః॥

31

టీ. విఞ్ఞా...పాశే-విఞ్ఞ = నెమిలిపురియనెడి, అవతంసః = భూషణముయొక్క, రచనః = అలంకారక్రియ - చెరువుటవ, ఉచిత = తగిన, కేశపాశే = సిగగలదియు, వీన...జనియే-వీనస్తనీ = గబ్బిగుబ్బిలొండయొక్క, నయనః = కన్నులనియెడి, పజ్జ-జ = తామరలచేత-లేక తామటతేవలవంటి కన్నులచేత, పూజనీయే = పూజింపందగినదియు వారికి మిక్కిలి మాటికిఁ జూడందగినట్టి సౌందర్యముగలదియునుట, చంద్రా...విమ్బే-చంద్రః = చంద్రుని, అగవినః = తామరలను-విజయః = జయించుటయగు, ఉద్యతః = పూరియున్న చక్రవిమ్బే = ముఖమండలము గలదియు, అగు, తవ = నీయొక్క, శైశవే = బాల్యమందు,

నః=మాయొక్క, నయనం=శేత్రము, చాపల్యం=చపలత్వమును, ఏతి=పొందుచున్నది. 'వీసస్తనీ' అనుటచే పూర్ణయావనమును మన్మథపారవశ్యమును నూచితములు. వయసో కేవల 'శైశవ' ము. దాని సౌందర్యమహిమమో మంచి యావనమతులపఁగూడ మరులుగా లుపుచున్నదని యాశంబుము. అవిమృతములను వానిని అడంచుచుండునని మొగముచే గెలువఁ జాలిన శైశవమును గేవలపంకజములచే పూజించుట విరసము. వీసస్తనుల నయన పంకజముల చేతనే పూజింపఁదగు నని సాదృశ్యము.

మ. పొగర్చు బెప్పలు బుబ్బగఁ దమింఁ బూజోండ్లు గందోయిద
మృగమిం బూజ లొనర్చ నెమ్మిపురిక్రొమ్మించుల్ సిగన్ దట్టమై
నిగుడం జందురుఁ జౌక నేయుముఖశాంతిన్ విత యై యొప్పునీ
సాగసుం బాయముఁజూచినాన మనముల్ ససాంపొందఁగాఁగోరెడిన్.

తా. నెమలిపులి శైరువుటప అవుగముడిచినసిగ గలిగిగల్గిగుబ్బలొండప మిక్కిలియు చూడందగి, చందురుని దామరమగెలువజాలిన ముఖబింబముతోఁగూడి, మరువుఁ జూపుచున్న నీ బాల్యమును చూడుటకు మాకన్నులు ఆసపశుచున్నవి.

శ్లో॥ త్వచ్చైశవం త్రిభువనాద్భుత మిత్యవై మి
యచ్చాపలంబ మను వాగవివాదగమ్యమ్ |

తత్కిం కరోమి విరణస్త్రురళీవిలాస

ముగ్ధం ముఖామ్ముజ ముదీక్షీతు మీక్షణాభ్యామ్ ||

32

టీ. యత్=ఎందుచేత, త్వత్ శైశవం=నీ బాల్యమును, త్రిభువన అద్భుతమ్=త్రిభువన=మూడులోకములకును, అద్భుతమ్=అశ్చర్యమైనది-మల్లోకంబలయందుసాటి లేనిది అనుట, ఇతి=అని, అవై మి=ఎఱుఁగుదునో, మను=నాయొక్క, చాపలం=అశయును - నీ శైశవమును చూడఁగోరెడి ఆశయును అనుట, వాక్ అవివాదగమ్యమ్ - వాక్=వాక్కులకు, అవివాదగమ్యమ్=వివాదముచే పొందఁదగినదికొనిది. వాక్కుల యొక్క చర్చకు విషయముకొనిదనుట-వాక్కులచే ఇట్టిదట్టిదని వర్ణింపరానిదని భావము, ఇతి=అనియు, అవై మి=ఎఱుఁగుదునో, తత్=అందుచేత-శైశవము త్రిభువనాద్భుతమనియు నాచాపలము వాగవివాదగమ్యమనియు నే నెఱిగియుండు 'కౌరణము' చేత ననుట, 'యత్' 'తత్' ఇచట హేతువాచకములు; విగ...ముగ్ధమ్-విరణత్ మిక్కిలి మ్రోయుచున్న, మురళీ=వేణువుయొక్క-వేణుగానముయొక్క అనుట, విలాస=విభ్రమముచేత, ముగ్ధం=మందరమైన, ముఖామ్ముజమ్ = మోముదామరను-తామర పంటి నీ మొగమును, ఈక్షణాభ్యామ్=నాకన్నుదోయిచేత, ఉదీక్షీతుమ్ = చూడుటకొఱుట, కిం=మిమి, కరోమి=చేయుదును. నీ శైశవమో మూడులోకములం దెచ్చటను సాటి లేని సౌందర్యము గలదిగాన మల్లోకములకును అశ్చర్యమైనదిగా నున్నది. కావున అట్టి

దానిని ముల్లోకములందును చూచుట ఆరిది. దానిని చూడఁగోరు నాచాపల్యమొచ్చితిట్టి దని చెప్పుటకు ఆరిది నీశైశవమును చూచుట మిక్కిలి కష్టమని యెఱుంగుదును. కాబట్టి చూచుట మానుకొనెదనంటినా నాచాపల్యమును ఓర్పుటకష్టమని ఎఱుంగుదును. చూచుటయు ఆశక్యము; చూడఁగోరుటయు ఆశక్యము. ఈరెంటిని ఎఱుంగ వండినయెడల ఏచింతయు నుండదు; ఎఱిగియుండుటచేతనే నీ ముఖాంబుజమును చూచుటకు ఏమి చేయుదునో యని చింత కలుగుచున్నది. ఏమిచేయుటకును దోషమన్నది యని తాత్పర్యము. ఇచట శైశవమునే చూడఁగోరినాఁడు గాన శైశవలీలయైన విరణస్ఫురణీవిలాస ముతోఁ గూడిన ముఖమునే చెప్పినాఁడని తెలియునని.

మ. పరమాత్మర్యము నీదుశైశవము చెర్చున్ రాదు లోకంబునన్
వరుసన్ నాచపలత్వ ముట్టిద యనిత్యార్యచ్యంబు చర్చింపుమా
మురళీనాదసుధామనోహరముఖాంభోజాత మిశన్నులం
బరిశీలింపఁగఁ గోరినాడ సులభంబౌ తారతమ్యజ్ఞతల్. 32

తా. నీబాల్యము ముల్లోకములకును ఆశ్చర్యమైనదని ఎఱుంగుదును. నాచాపల్యము ఇట్టిదని చెప్పురాదనియు ఎఱుంగుదును. కాబట్టియే మురళీగానముచే మరుపు గలుగుచున్న నీ ముఖాంబుజమును చూచుట కేమి చేయుదునో యని చింతించుచున్నాఁడను.

శ్లో॥ పర్యాచితామృతరసాని పదార్థభక్తి
వల్లూని వర్ణితవిశాలవిలోచనాని |
బాల్యాధికాని మదవల్లవభావితాని
భావేలుకన్తి సుదృశాం తవ జల్పితాని || 33

టీ.పర్యా...సాని, పరి ఆచిత = అంతటనువ్యాప్తములైన, అమృతరసాని = సుధారసముగలవియు-మిక్కిలి యమృత మెఱుఁపనట్టివియు అనుట; పదార్థ...ల్లూని-పదార్థపదములయొక్కయు అర్థముయొక్కయు, భక్తి=ప్రకారముల చేత, వల్లూని=మనోహరములైనవియు-మనోహరములైన పదములునుఅర్థములును గలవియు అనుట; వర్ణి...చనాని-వర్ణిత = మిక్కిలి కఠిన్బుడిస-ఇటునటు వేగముగా గిఱపంబడిన, విశాల=వెడఁదలైన, విలోచనాని=కన్నులు గలవియు; మద...తాని=మద=యావనముచే మత్తిరిన, వల్లవ=గోపవలచేత, భావితాని=అనుసంధింపబడినవియు-యావనమంటె అగు గోపవల్లే, చెప్పఁగూడినవియు అనుట, కౌతుక=, బాల్య. అధికాని-బాల్య=బాలత్వమునకు, అధికాని=ఎక్కు దైనవియు, బాలురకుఁ జెప్ప నలవికానివి యని అనుట-కృష్ణుడు బాలురదైనను వయసుకొండగు కొల్లలపల్కె బలుకుననుట, ఇట్టివి అగు, తవ=నీయొక్క, జల్పితాని=పలుకులు, సుదృశాం = చక్కనికన్నులు గల చెలువలయొక్క లేక గొల్లచెలువలు.

యొక్క భావేమనస్సనందు, లుతన్తిపారలుచున్నవి-మీదు మిక్కిలి వర్తించుచున్నవి. జప్తితములు అమృతరసమొలుప ననుటచే తీయనైనవియనియు, పదార్థముల పొందికలచే సొగసైనవనియు, వాలుగన్నులు గిలపుటచేగులుపఁ జూపునవనియు, బాల్యాధికములును మద్యశలల భావితములు ననుటచే శృంగారరసోద్దిపకములనియుఁ దెలియునది. కావుననే అవి భావమునందు 'లుతన్తి' పారలుచున్న వనబడినవి.

జి. కమ్మనితేనియల్ గులుకఁగగా వెల దేఱనిమానికమ్ములం
జమ్ముచు బెఱ్ఱుజూపు విలరసిల్లంగ వల్లవభావితమ్ములై
యిమ్ముగుబాల్వరీతి కెనరయింపఁగ రానినిజోక్తి బాలికల్
నమ్మది నెంచి యెంచి తమి నెక్కొనఁ జేర్చినశౌరింగాంచెదన్. 33

ఈ. మిక్కిలియమృతరస మొలికించుచు, పదార్థములు పొందికగాఁబఁచరించుచు, వాలుగన్నులు గిలపుచు, వయసుకొండ్రవలె నీవు పలుకుపలుకులు గొల్లచెలువల మనసులందు మిక్కిలి విలసిల్లుచున్నవి.

శ్లో॥ పునః ప్రసన్నేన ముఖేస్తుతేజసా
పురోవతీర్ణస్య కృపామహామ్బుధేః ।
తదేవ లీలామరళీరవామృతం
సమాధిః పూయ కదాను మే భవేత్ ॥

34

టీ. ప్రసన్నేన = మిక్కిలిశేటయైన, ముఖే...జసా - ముఖి ఇస్తు = ముఖి చంద్రునియొక్క, తేజసా = కాంతితోడ-చందురునివంటినెమ్మొగము మిక్కిలి కాంతి దొలుకఁగా ననుట, పురో=ముందట, అవతీర్ణస్య=అవతరించినవాడైన-పొడనువినవాడైన అనుట, కృపామహామ్బుధేః-కృపా=దయారూపమైన, మహత్ అమ్బుధేః=గొప్ప సముద్రమైన వనియొక్క - అత్యంతకరుణానిధి యైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, తత్=అ-మునుపునాక్షాత్కరించినపుడు స్ఫురించిన, లీలా...మృతమ్-లీలా=విలాసప్రయుక్తమైన, మరళీ=పిల్లన గ్రోవియొక్క, రవ అమృతమ్ ఏవ=అమృతమువంటిదనియే, సమాధిః పూయ-సమాధి=సాధ్యానమయొక్క, విఘ్నాయ=భంగముకొలుపు-సాధ్యానమును తెలుపుట కనుట, పునః=మరల, కదాను=నిప్పుడు; భవేత్=అగునో, శ్రీకృష్ణుండు నాకుఁగనఁబడునుగాక యని యెప్పుడు నాతని మూర్తిని హృదయమున ధ్యానించుచున్నాడను. అకృష్ణుండు నామాల పొడనువీ తనమురళీధ్వనిచే నాధ్యానమును చేటివీ నాకన్నుల కలుపు నెప్పుడు తీర్చునో యని భావము. 'కృపామహామ్బుధి' యగుటయే 'పురోవ తీర్ణం' డగుటకు చేతువు. అకృప వెల్లివిరియుట చేతనే 'ముఖేందుతేజస్సు' 'పునః ససన్న'మైనది. మురళీరవము అమృతప్రాయ మగుటచేతనే సమాధివిఘ్నమునకు సమ

ర మైన దని యాశయము. ఇదియే మురళీరస తరళీకృతమునిమానసనలినమ్ అని చెప్పబడినది.

ఉ. అందెలు ఘల్లుఘల్లు రస శ నాడుచు వేణువునందు గీత మా
నందముతోడఁ బాడుచును శ నాటి తెఱంగునఁ గన్నుదోయికిన్
విందు ఘటిల్లఁ గల్గెనుట శ నిల్చి ప్రసన్నముఖాంబుజంబుతో
నందకుమారుఁ డెన్నటి కోసపునో నాచునమాధిభంగమున్. 34

తా. చందరినివంటి మృగము మిక్కిలి కౌంతులు దొలుకగా, దయాసము మిగులఁ దగుకొత్తగా, నామంగల, కృష్ణుడు పాడనూపి యమృతమువంటి తన మురళిరసలిచే నాధ్యానమున ఎప్పుడు చెలుచునో.

శ్లో॥ భావేన ముగచపలేన విలోకనేన

మన్మాదనే కిమపి చాపల ముద్వహస్తమ్ ।

లోలేన లోచనరసాయన మీక్షణేన

లీలాకిశోర ముపగూహిత ముత్సృజోఽస్మి ॥

35

టీ. భావేన=చేతనేతను, ముగచపలేన=ముగచుండరమైనదియు, చపలంబెగు కనదియునగు, విలోకనేన=చూపుచేతను, మత్ మాననే=నామనస్సునందు, కిమపి=చెప్పవలవికాని, చాపలం=ఆశను, ఉద్వహస్తమ్=పురికొలుపుచున్నవాడును, లోచనరసాయనమ్=కన్నులకు రసాయనమువంటివాడును- కన్నులకు మిక్కిలి సుఖప్రదముగా నగపడువాడు ననుట, అగు, లీలాకిశోరమ్=లీలా-విలాసార్థమైన, కిశోరమ్=బాలురి-విలాసముకొఱచు బాలుడైనట్టి శ్రీకృష్ణుని, లోలేన=మిక్కిలి ఆన కిగల, ఈక్షణేన=చూపుచేత, ఉపగూహితమ్ = కాగిలిచుటకు- చేతులతో అంటి కాగిలింపవలంబు భాగ్యాతిశయము లేకున్నను జూపులతోనైన కాగిలిండుటకు, ఉత్సృజ=తమకము గలవాడను, అస్మి=అగున్నామను, ముగచుగుభావముచేతను చపలమగు విలోకనముచేతను నామనస్సున చాపల్యము గలిగినది. 'లోచనరసాయన' మగుటచే నా ఈక్షణము లోలమైనది; కౌపుననే నేను ఈక్షణముచే కాగిలిండుటకు ఉత్సృజుడనయితి నని యాశయము. మఱియు, 'కిశోరుఁ' డగుటచే కాగిలింపఁగోరితి. అయినను నిజమైనకిశోరుఁడుగాక లీలాకిశోరుఁ డైన పరుడగుటచే చేతులతోగాక కన్నులతో మాత్రము కాగిలింపఁగోరితి నని ధృవించెడిని. కన్నులతో కాగిలిండుట ఆభ్యామ్... విలోచనాభ్యామ్ పరిరబుమ్ అని యిందే మీదను 'సయన్తై రేవ నవోపగూహనాని' అని యొందుచోటను జెప్పబడిడిని.

ఉ. చక్కనిమోముతోఁ జెలిమి శ నల్పదుముద్దులకోడిగంబుతోఁ

జొక్కపునవ్వుతో బెళుకుఁజూపులతోఁడమిగొల్పుబాలకుఁ

గ్రక్కున నక్కున జేర్చుకొని శ కన్నులపండువుగా మనంబులొ

నక్కట దీరఁ గాంచెద నరహృదయన్ వసుదేవభాగ్యమున్. 95

తా. మగభావములచేతను బెరుగుచూపులచేతను నామనస్సును మిక్కిలి యానగొలుపుచు, లీలార్థము బాలుడై కన్నుల పండువుచేయు చిన్నికృష్ణుని జూడ నువ్విరులూరు నాకన్నలారఁ గొంగిరింపఁ దహతిహాపడుచున్నాడను.

శ్లో॥ అధీరబిమ్బాధివిభ్రమేణ, హర్షార్పణేనస్వరసమ్పదాచ |

అనేన కేనాపి మనోహరేణ, హా హస్త హా హస్త మనో ధునోతి॥

టీ. అధీర... మేణ-అధీర-చపలమైన-వేణు పూచునపుడు ఇటునటు చలించు చున్న, బిమ్మ అధర=దొండపండువంటి క్రింది పెదవియొక్క, విభ్రమే=విలసముచే రను, హర్ష...పదాచ-హర్ష=ఉల్లాసముచేత, అర్పణ = తదనీక-రసవంతములైన-సంతో ఘృతీయముచే మిక్కిలి గసవంతముగా ఊడబడుచున్న, వేణు=సిల్లె గ్రోవియొక్క, స్వర = సప్తస్వరములయొక్క, సమ్పదాచ = సమృద్ధిచేతను, మనోహరేణ = మనోజ్ఞమైనదియు, కేనాపి=ఇట్టి దట్టి దని చెప్ప నలవి గానిదియు, అగు, అనేన = దీనిచేత-ఈ కృష్ణాభ్యుపస్తువుచేత, మనః=మనస్సు, ధునోతి=చలించుచున్నది. హాహస్త = అకటా! హాహస్త = అకటా! అధరము సహజముగా 'బింబ'మువంటి దై యొలుపు చూపునది; అందును వేణుగానముచే 'అధీర' మై మెలయుచున్నది; మఱియు 'విభ్రమ'ములు చూపుచున్నది; కాన నిరతిశయమనోహర మైనది. వేణుస్వరము సహజముగా శ్రావ్య మైనది; అందును హర్షముచే అర్పణ మగుటచే మిక్కిలి రసోద్దీపక మైనది; మఱియు 'సమ్పదాసమృద్ధముగా నుండుటచే రసపారవశ్యము గలిగించునది; కావున నిరతిశయమోహన మైనది. కాబట్టి సహజముగా మనోహరమైనవస్తువు ఇట్టి నిరతిశయములైన అధరవిభ్రమవేణుస్వరములచేత, 'కేనాపి మనోహరేణ' నిరతిశయమనోహరమైన నామనస్సును 'ధునోతి' చలంపఁ జేయుచున్న దని భావము. కేవలము 'అధీర'మును 'వేణుస్వర'మును జెప్పక 'అధీరవిభ్రమ'మును 'వేణుస్వరసంపద'ను జెప్పుటచే మనోధూషణముయొక్క జౌత్కల్యము తెలియుచున్నది. ఈజౌత్కల్యమే 'హాహస్త హాహస్త' యని సమృక్త మైనది. ఇట్టియత్యంత మనోజ్ఞవస్తువునకై నామనస్సు నిలు పోవక మిక్కిలి తత్తపడుచున్నది. అక్కటా! నాప నిలుపను శక్యము గావన్న దని భావము.

మ. చలబింబాధరలీల క్రొమ్మెఱుగుగా శ శారీరకాంతిచ్చటల్

జలదానీకముగా రణన్మరలి గర్జ్వరీతిగా నెంచి ని

చ్చలునాట్యంబుమనోమయూర మొనరించన్ మెచ్చుకందోయికిన్

ఫల మీమోహనరూపముం గనెడుసౌభాగ్యంబు చింతింపఁగన్.

తా. దొండపండువలె నెఱుగైన క్రిందికిదరిని ఇటునటు త్రిప్పుటలుచేతను, ఉబ్బుచే మఱింతరస ముప్పొగునట్లు ఊడు వేలుస్వరము పెంపుసాంపుచేతను, ఈ కృష్ణాభివస్తువు ఇంతింతసరాని మనోజ్ఞమై నామనస్సును హరించి తత్తాపెట్టుచున్నది. ఆకటకటా!

శ్లో॥ మూవ న్న మే నిఖిలమర్కదృఢాభిఘాత

నిస్సన్నిబన్ధన ముదేతి నవోపతాపః ।

తావ ద్విభో ! భవతు తావకవ క్త్రిచన్ద్ర

చన్ద్రాతపద్విగుణితా మమ చిత్తధారా ॥

టీ. పావభో = ఓకృష్ణా, నవ ఉపతాపః = త్రాత్రవేదన-మరణవేదనావిశేషము, నిఖిల...బన్ధనమ్ యథాతథా - నిఖిల = సమస్తములైన, మర్క = నెఱువలయందు, దృఢ=బిట్టుగా, అభిఘాత = కొట్టుటచేత, నిస్సన్నిబన్ధనమ్-సంధిబంధములు లేపండునట్లు-అవయవముల ఒండొంటితోడికూర్పు ప్రేమలునట్లుగా-అవయవములసంధులు పీడునట్లుగా ననుట, యావత్ = ఎంతవఱకు, న ఉదేతి = పుట్టవండునో తావత్ = అంతవఱకు, మమ = నాయొక్క, చిత్తధారా = చిత్తపరంపర-ఎఱిగెగ నాచిత్తము విస్తరిల్లుట, తావక...గుణితా-తావక = నియొక్క, వ క్త్రిచన్ద్ర = మొగనునెడి చంద్రునియొక్క, చన్ద్రాతప = వెన్నెలచేత, ద్విగుణితా = ఇనుమడిగాఁ జేయఁబడినది, భవతు = అగుగాక. చిత్తధార యనగా చిత్తవిస్తారము. ఇవ్వహ నాచిత్తము నీయం దెడలెగక విస్తరిల్లుచున్నది. అయినను నీవు నామఁ బ్రత్యేక్షమై నీముఖచంద్రకాంతులు నాపయిని బొలయించి యాచిత్తధారను రెండింతలు చేయఁగోరుచున్నాను. అనగా నాచిత్తము నిప్పటికంటె రెండింతలెక్కువగా నీయందు విస్తరించునట్లు చేయఁగోరుచున్నానని, ఇదియును నాఁక ఉపతాపము రాకమునుపే నీవు చేయవలయును. ఏలన ఉపతాపము పుట్టినవెనుక మర్కములు వీడితిములై యవయవములు ప్రీతిలి చిత్తము స్వస్థతఁ దీపునుగాన అప్పుడు నీవు ప్రత్యేక్షమైనను నాచిత్తధార వర్తింపజాలదు. కావున నట్టియుపతాపము కలుగకమునుపే నామఁ బొడనూసి నీముఖేందుదర్శనమువలన నాచిత్తధార యినుమడించునట్లు చేయుమా యని యర్థము. నామ మరణవేదన రాక స్వస్థతగానుండునపుడే నీవుప్రత్యేక్షమై నాచిత్తముయొక్క ఆనందమును రెండింతలుగాఁ జేయు మని యాశయును.

మ. శతవర్షంబులవీఁద నొందుదురవ్యస్థం జెంది లోఁ గుంది బా

ధిత మై యింద్రియగోళముల్ మిగుల సగ్రధీభూతముల్ గాకము

దతి సుప్పొంగెడు. గాతఁ దావకసుధాధారాభ వేఱునో

న్నతలావణ్యరమానివాసముఖచంద్రిదిజ్యోత్స్న నాముండటన్. 87

తా. శ్రీకృష్ణ! మర్కటంబున పీడించుచు అవయవముల సంధి వీడిలునట్లు చేయు మరణవేదన నాపర్యంతమును చేసి ప్రత్యక్షమై నీమధిచంద్రుని వెన్నెలను నావయిం బొలయించి నాబిత్తమును ఆనందముచే ఇనుమడిగా విస్తరించునట్లు చేయుమా.

శ్లో॥ యావన్న మే నరదళాదశమీద్యశోఽపి

రథ్యాదుదేతి తిమిరీకృతనర్వభావా ।

లావణ్యకేళిభవనం తవ తావదేతు

లక్ష్మ్యః సముత్క్లృణితవేణు ముఖేన్దుబిమ్బమ్ ॥

38

టీ. దశమీ=పదియవదియు, అగు, నరదళా=మనుష్యులయవస-మిక్కిలిమునిసినయవస యనుట, తిమి...భావానతి-తిమిరీకృత=చీకట్లుగాఁజేయుబడిన-కనబడనివిగాఁజేయుబడిన, నర్వభావానతి=సమస్తపదార్థములుగలది అగుచు, మే=నాయొక్క, దృశః=నేత్రములయొక్క, రంధ్రాత్ అపి=రంధ్రమువలనగూడ, యావత్=ఎంతవఱకు, న ఉదేతి=పుట్టినో, తావత్=అంతవఱకు, లక్ష్మ్యః=లక్ష్మియొక్క, లావణ్య...భవనమ్ లావణ్య=కాంతివిశేషమునకు, కేళిభవనమ్=క్రీడాగృహ మైనదియు-మిక్కిలి తేటకాంతిం దొలుకునది యనుట, సముత్క్లృణితవేణు=సమత్క్లృణిత=మిక్కిలి ఉప్పతిల్లుచున్నధ్వనిగల, వేణు=పిల్లలగ్రోవి గలిగినదియు, అగు, ముఖి ఇన్దుబిమ్బమ్=ముఖి=మొగమనెడి, ఇన్దుబిమ్బమ్=చంద్రునియు-చంద్రునిబింబమువంటి మొగము, ఏరు=పొందుచు గాక-నాకు బొడనూపునుగాక. పదియవదశ నయనరంధ్రములవలనఁబుట్టు ననగా, నయనములు అంధము లగుటచే తెలియబడ వనుట, కావుననే అష్టాదు సర్వపదార్థములు తిమిరీకృతము లగుచున్నవి. అతిదశయందు నీముఖేన్దుబింబమును జూడఁజాలను. కాన అంతకుమునుచే ప్రత్యక్షమై దానిని జూపుమా యని భావము. క్రిందిపద్యమే యిచ్చటను ఉచ్చాసము.

తా. ఏపదార్థము కనబడవలెనట్లు కన్నులను చీకట్లు గ్రమ్ముచు మనుష్యులను పయోజనపరిమితదశ యగు మిక్కిలపుముదిమి నాకు సంభవించి నాకన్నులు కనబడకమునుచే మిక్కిలియు కాంతిచే వన్నెగులుచుచు మురళీధ్వని మొరయుచున్న నీమధిచంద్రునిబింబమును నాకు జూపుమా!

శ్లో॥ ఆలోలలోచనవిలోకితకేళిధారా

సీరాజితాగ్రనరణేః కరుణామ్బురాశేః ।

ఆర్ద్రాణి వేణునినదైః ప్రతినాదపూరై

తాన్తర్యామి మణినూపురశిఖితాని ॥

39

టీ. ఆలోల...సరణేః-ఆలోల=చంచలములైన, లోచన=కన్నులయొక్క, విలోకిత=చూపులయొక్క కేళి=నిలకాప్రయుక్తమైన, ధారా=ధంతులచేరి, సీరాజిత=నిలకా

లింపబడిన, అగ్రసరణేః=పురోభాగము గలవాడైన-తెనుగు కంటి చూపులచాలును మంగల నిగుడ్డుగా ఆచూక్కులకొంతిచే ఆముందటిప్రదేశము నివాళింపబడినట్లు ఉన్నదనుట-ఇట్టివాడైన, కరుణ అమ్మురాణేః=దయాసముద్రునియొక్క-కరుణానిది యగు కృష్ణునియొక్క, ప్రతినాదపూరైః - ప్రతినాద=ప్రతిధ్వనులయొక్క,పూరైః=సమృద్ధిగలవియైన-చక్కగా ప్రతికల్పించుచున్నవైన, వేణునిశదైః=పిల్లలగ్రోవిధ్వనులచేత, ఆర్ద్రాణి=రసవంతము లైనవియగు-వేణుధ్వనులతోను దానిప్రతికల్పములతోను గూడి మఱియు సరసములైనవియగు అనుట, మణి నూపురశ్శ్చితాని-మణి=రత్నమయములైన, నూపుర=కొలియించెలయొక్క, శ్శ్చితాని=ధ్వనులను, ఆకర్ణయామి=వినుచున్నాను. కరుణాంబురాశి గనుక సలీలముగా చల్లనిచూక్కులునిగుడ్డుచును, వేణువునాదుచును, కాలియించెల గల్లుగల్లని మొరయ వచ్చుచున్నాడు. ఆచూక్కులకొంతిచది వ్యాపించిన ముందటిప్రదేశమునకు నివాళియొత్తి నట్లున్నది. ఆచూక్కులు కేవల 'హోచన'ము లవికొక 'ఆలోల'ములైన'లోచన'ములని యనుటచే దానికొంతులును ఆలోలములై నివాళి త్రిప్పునట్లు ఒప్పుచున్నవని సారస్వము. కావుననే నివాళితోడిసామ్యమును సిద్ధము. విలోకనములు 'కేళి' యనుటచే విలాసయుక్తములనియు, 'ధారా' యనుటచే కారుణ్యప్రయుక్తము లనియు నూచితము. నూపురకంజితములు వేణునిశదములతోడనే కొక ఛానిప్రతికల్పములతోడను గూడుటచే ఆర్ద్రములైన వని తెలియునది.

మ. నను రక్షించుకృపావయోధి యగుకృష్ణస్వామి లోలావలో

కనధారారుచి త్రోవ కారతు లొనంగం జూచుచున్ వీకమై

జనుదేరం బ్రతినాదపూరమురళీనంగీతతాళానుకం

జనమంజీరరవామృతంబు చెవి నింకచక విండు నింపొందగన్.39

తా. చంచలములైన తనకన్నుంగవచూక్కులను ముందట సలీలముగా నిగుడ్డుచు, చంచలంబగువానికొంతి ఆముందటిప్రదేశమునకు నివాళి 'త్రిప్పినట్లు మీఱగా, వేణు వూడుచు కృష్ణుడు వచ్చుచున్నాడు. కావుననే యావేణుధ్వనులతోడను వానిప్రతికల్పములతోడను గూడి మిక్కిలి సరసములై యొప్పు వాని రతనంపుటంబియల కల్పములను వినుచున్నాడును.

అవ. కవి శ్రీకృష్ణమూర్తిని సత్యక్షముగా జూడంగోరి యాచేవుడు తనకు గనబడకుండుటకు ఏయేకారణములు చెప్పనో యనితానే యూహించి యాకారణములకు దగినసమాధానములు చెప్పచుః బ్రత్యక్ష మగునట్లు ప్రార్థించుచున్నాడు.

శ్లో॥ హేదేవ హేదయిత హేజగదేకబన్ధో
హేకృష్ణ హేచపల హేకరుణైకసిన్ధో ।
హేనాథ హేరమణ హేనయనాభిరామ

హా హా కదాను భవితాసి పదం దృశో ర్మే ॥ ౫

40

టీ. హేదేవ=ఓదేవానికి విశ్రీకృష్ణుని బ్రత్యక్షమగునట్లు ప్రార్థింపఁగా అదేవుఁడు అప్రాకృతదివ్యమంగళవిగ్రహుఁడైన నేను ప్రాకృతుడవగు నీవు గనబడుదునాయనగా అందులకు గవి నీవు దేవుడవు-అనఁగా 'దివ్యతే-ప్రకాశతే-క్షీణతే' అనువృత్తిని బట్టి క్రీడార్థముగా గాని, సౌలభ్యము చేత నాశిరోజులను ప్రకాశించుస్వభావము చేతగాని, నాకు గనబడరాదాయని సమాధానపూర్వకముగా బ్రార్థించినాడనుట. శ్రీకృష్ణుడు 'నేను ఆశ్రితులను నాస్వరూపమును బ్రకాశమగునట్లు ప్రత్యక్షమగువాడ నైనను నీవు నాకు ఆశ్రితుడవు గావు. కావున నీవు గనబడను' అనునో యని 'హేదయితే=ఓప్రియుఁడా యనుచున్నాడు. అనఁగా 'సమేప్రియో' అన్నట్లు నిన్నెవరు ప్రియునిగా జాతుకో, వానికి నీవు ప్రియుడవు. నాకు నీవు ప్రియుడవు. కాబట్టి నీవును నాకు ప్రియుడవై కనబడవలదా యనఁగా అందులకు కృష్ణుడు 'ప్రియులు అనేకులు ఉండినను అందఱియందును నాకు ద్రీతి గలుగునా' యనఁగా 'హేజగత్ + ఏక + బంధో=ఓజగత్తులోనివా రిందఱికిని ఒకేబంధువైనవాఁడా' యనుచున్నాడు. ప్రియులు అప్రియులు అనుభేదము లేక అందఱికిని నీవు బంధుభావమును చూపువాడవుగాన నాయందును అట్టిభావమునచి కనబడుమా యనుచున్నాడనుట. శ్రీకృష్ణుడు 'నేను స్వతంత్రుడనుగనుక నీవుగనబడవలసిన విధికి లోపపగాను అనునో యని, 'హేచపల=ఓచంచలుఁడా, అనుచున్నాడు-స్వతంత్రుడవుగాన చంచలుడవును గావచ్చును గాన చాపల్యముచేతనైన నాకు గనబడుమనుట. కృష్ణుడు 'నేను చపలుడను. కాబట్టియే నీవు అగపడను' అనునో యని 'హేకరుణా + ఏక + సిన్ధో=ఓదయయేము ఖ్యముగాగల సముద్రమైనవాఁడా-కేవలకిరుణాత్మకమైన సముద్రమునంటివాఁడా' యని యనుచున్నాడు. అనఁగా చాపల్యముకన్న కారుణ్యము నీవు ఎక్కువగనుక కరుణ చేతనైన కనబడు మనుట. 'నేను కరుణాసముద్రుడను అయినను నీయందు గరుణచూపుటకు నాకును నీకును ఏమి సంబంధము' అని కృష్ణుడు అడుగునో యని 'హేనాథ=ఓస్వామీ, అనుచున్నాడు-అనఁగా నీవు స్వామివి. నేను నీసామ్యు. నీసామ్యును నీవు పాటించి కనబడుమనుట. 'నీవునాసామ్యు కాబట్టి నేను గోరినప్పుడు నీవు గనబడుదునుగాని నీవు గోరినపుడు నేను గనబడవలసినది లేదు' అని కృష్ణుడు అనునో యని 'హేరమణ=ఓరమించువాఁడా, యనుచున్నాడు. అనగా నీవు అందఱియందు నిరుపాధికముగా రమించుచుండువాడవు గాన నన్ను రమింపజేయుటకైనను ఆ గపడుమా

యనుట. నేను రమించువాడ నైతి నేని నీ హృదయమునందు రమించెదనుగాని నీకన్నుల కెట్లగపడుదును అనునోయని తలచి, హేమను + అభిరామ = ఓకన్నులకుమనోజ్జమైనవాడా, యనుచున్నాడు. కన్నులపండువు అయినవాడవుగాన కన్నుల కగపడుమనుట శ్రీకృష్ణ! ఇట్టి నీవు, మేనాయొక్క, దృవోః = కన్నులురెంటికి, పదం = విషయము, హేహే = అకటకటా, కదాను = ఎప్పుడు, భవితాసి = అగుదువో - ఎప్పుడు నాకు బ్రత్యక్ష మగుదువో యనుట.

శా. ఓదేవోత్తమ యోరమేశ దయితా శ యోలోకరత్నామణీ
యోదామోదర కృష్ణ చంచల హారీ శ యోనత్కృపాంభోనిధీ
యోదీనావన నాథ యోగమణ ని శ న్నోపార్వతమ్మాకృతిన్
మోదం బొప్పగఁ జాతు నెన్నటికి నాశమోదంబు నుద్ధిల్లఁగన్.

తా. మీద నుగము.

శ్లో॥ అమూ వ్యధన్యాని దినాస్తరాణి
హారే త్వదాలోకన మస్తరేణ ।
అనాథబంధో కరుణైకసిన్ధో
హే హస్త హే హస్త కథం నయామి ॥

41

టీ. కరుణా ఏకసిన్ధో = కరుణయే ముఖ్యముగాఁ గల సముద్రము అయినవాడా - శుద్ధకారుణ్యముమీస సముద్రమవంటివాడా - మహాకారుణ్యానిధి యనుట, కావుననే, అనాథబంధో = దిక్కు లేనివారికి చుట్టమైనవాడా - ననుభోటి దిక్కులేనివారిని చుట్టమునలె ఆదరించువాడా యనుట, హేహారే = (సౌలభ్యప్రయుక్తమైన నిరవధిక సౌందర్యముచే మనస్సును హరించువాడా) శ్రీకృష్ణ యనుట, త్వత్ ఆలోకనమ్ = నీయొక్క దర్శనము, అస్తరేణ = మూని-లేక యనుట, అథన్యాని = (నిన్ను దర్శింపకయే కడపబడినవిగాన) కృతార్థములుగాని వైన, అమాని = ఈ-ఈజరుపచడుచున్న, దినాస్తరాణి = దినములను, హేహస్త హేహస్త = అయ్యో అయ్యో, కథం = ఎట్లు-ఎంతవల్లభముగా అనుట, నయామి = కడవుచున్నాను, నీవు 'అనాథబంధులేడవు, నేనును అనాథుడను కాబట్టి నీవు నాకును బంధుడవై పోత్యక్షము గావలయును. అయినను ఇంతకాలమునకును నీవు కనబడవైతివి. ఇది నీవు 'రుణైకసింధులేడవు గావున నీకన్నుగాదు. నాహే పమే యగునని కవినిశ్చేదనము నూనిత మగుచున్నది. మఱియును నీదర్శనము లేమిచే వ్యర్థము లైనదిసములు ఒకటిరెండు గావు. 'దినాస్తరాణి' అనేకదినములు అనుటచే నిశ్చేదనముయొక్క ఔత్కట్యము వ్యంజిత మగుచున్నది. కావుననే 'హేహస్త హేహస్త' అని యాశ్చర్యము, 'కథం నయామి' అనుటచే ఇంత సట్టిదినములను జరుపుట మిక్కిలి దుష్పన మని నాయాశయము.

శా. నిన్నుం గానక సీకథల్ వినక నిశ్చయమాటుఁ జిత్తంబుతో
 నెన్నుం జాలక నిన్నుఁ బేర్కొనక నిశ్చయేవేళ బూజింప లే
 కన్నా ! యూర్తనికేతనాంగణనిధి ! యయ్యో కృపావారిధి !
 ఎన్నెన్ గినచుల్ గ్రమించితి వృథా యేమందు నాదుర్దశన్. 41

తా. కృష్ణ ! నీవు కరుణాసముద్రుండవు. కావుననే దీనజనబంధుడవు. నేనును దీనుడనైనను నీదర్శనములేక వ్యర్థముగా ఈదినమాలను అకటకటా ! ఎట్లు గడపుదును ?

శ్లో. కి మివ శృణుమః కస్య బ్రూమః కథం కృత మాశయా
 కథయత కథం ధన్యా మన్యామహే హృదయేశయమ్ ।
 మధురమధురస్తేరాకారే మనోనయనోత్సవే
 కృపణకృపణా కృష్ణే తృష్ణా చిగం బత లమ్బితే ॥ 42

టీ. మధుర...కారే-మధురమధుర=మిక్కిలి సుందరమును, స్థైర్య=యావనము యొక్క వికాసముగలదియు-లేక-చిఱునవ్వుచేఁజెలువైనదియు, అగు, ఆకారే=ఆకృతి గలవాఁడును, కావుననే, మనో...త్సవే-మనోమనస్సునకు, నయన=కన్నులకును, ఉత్సవే=పండువుఅయినవాఁడును-మనస్సునకును గన్నులకునుఆనందప్రదుడైనవాఁడునుట అగు, కృష్ణే=కృష్ణునియందు, కృపణకృపణా=మిక్కిలియు దీనమైన, తృష్ణా = ఆశ, చిగం=బహుకౌలముగా, బత=అయ్యో-లేక 'ధన్యా.' అని పూర్వపాదమున చెప్పు బడినధన్యులను ఇది పరామర్శించుచున్నది, లమ్బితే=వేగిలుచున్నది-కృష్ణుని ఆశ్రయించి వర్తించుచున్న దనుట. ఆశ చిరకౌలముగా మిక్కిలి దీనముగా కృష్ణుని ఆశ్రయించి యున్న దనుట-బహుకౌలముగా కృష్ణుని చూచుటను మిక్కిలి దీనత్వముతో ఉవ్విళ్ళు లూరుచున్నాడననిభావము. కావున ధన్యా=ధన్యులారా, కిమివ=ఏమని, శృణుమః=విందుము. ఇట్టివాడని ఏమివిందు మనుట. కస్య=ఎవనికి, బ్రూమః=చెప్పుదుము. ఇట్టివాఁడని ఎవరికేఁజెప్పుదు మనుట, కథం=ఎట్లు, ఆశయా=ఆశచేత, కృతం=జరిపినది-చాలినది-ఆశ చాలించుకొనుట ఎట్లు, హృదయేశయమ్=హృదయమందు నెలకొనియున్నట్టి కృష్ణుని, కథం=ఎట్లు, మన్యామహే=తలంతుము. కథయత=చెప్పుడు. ఆకారము 'మధురమధుర' మగుటచేతనే దానియందలికృష్ణయ్య 'కృపణకృపణా' యైనది - 'నయనోత్సవే' అనుటచేత ఆత్మవై, ఆకారదగ్గనవిషయ మైనదని వ్యంజితము. కృష్ణుడే 'హృదయేశయ' నాహృదయమందు నెలకొనియున్నాడు. నాహృదయమున గోచరించిన 'మధురమధురాకార' మును కన్నులారా జూడవలయు నని చిరకౌలముగా ఆశపడి యున్నామగాని ఆయాశపడరాదనదికాదు. ఆయాకారమును జూడ

లేకపోయినను ఎవరైనను వర్ణింపగా వినియెనఁ దృష్టిసొందెద మనఁగా ఇట్టిదని దాని ని ఎవరు వర్ణింపగా వినఁగలము? ఒకరుచెప్పఁగా వినుటకు లేకపోయినను మనస్సునతో చరించినయాకృతిని మేమైన ఒకరికి వర్ణించిచెప్పి కృష్టిసొందెదమనఁగా ఎవరికి ఏమని వర్ణించి చెప్పఁగలము? చెప్పటకు లేకపోయినను మననమైన చేయుద మన గా దానిని సైతము ఎట్లుచేయఁగలము? ఇట్లు చూడకపోయినను వినిగాని, చెప్పిగాని, తలంచిగాని యాశతీర్చుకొనుటకను శక్యముకాదయ్యె. కాబట్టి యాశను చాలించుకొనెదమన్న న ది చిరకాలముగా నుండునది కాబట్టి దానిని మానుట యెట్లు? కృష్ణునిగూర్చి శ్రవణమన నాదులు చేయుధన్యులు ఎవరేని యుండినయెడల వారు ఆధన్య లెకమాట నేదైన నుపాయము చెప్పదురు గాక యని యాశయము.

శా. ఏశాస్త్రంబుల విందు నేగురునితో ౧ నే మందు నె ట్లెనొకో
యాశన్ ధన్యులు దెల్పు లేర కద ప్రత్యక్షంబుగా నద్దయా
రాశిన్ నేత్రమనోభిరాము స్మితవశక్త ప్రాభవున్ యాదవా
ధీశుం గోరి మదీయత్వమ్మ యకటా ౧ దీనత్వముం జెందెడిన్. 42

తా. మిక్కిలినుండగమై మందహాసము గలముఖముతోఁగూడిన యాకారము గల వాడై మనసునకును గన్నులకును విగఱిలానర్చుకృష్ణుని జూడవలయునని బహుకాలము గా నతిదీనత్వముతో ఆశగొనియున్నవాడను. ధన్యులారా! ఏమిందును? ఎవరికిఁజెప్పుదును? ఆశ యెట్లు చాలించుకొనవచ్చును? హృదయమునందు నెలకొనియున్నకృష్ణుని ఎట్లు చింతింతును? మీరు చెప్పఁడు.

శ్లో! ఆభ్యాం విలోచనాభ్యా, మమ్ము జదళలలితలోచనం బాలమ్ |
ద్వాభ్యా మపి పరిరబ్ధం, దూరే మమ హస్త దైవసామగ్రీ || 43

టీ. ఆభ్యామ్=ఈ, విలోచనాభ్యామ్=కన్నులు, ద్వాభ్యామపి=రెంటిచేతనుగూడ, అమ్ము...చనమ్=అమ్ముజదళ=తామరలేమలవల్లెలలిత=నుండరములైన, లోచనమ్=కన్నులుగలవాడగు, బాలమ్=బాలుడగు కృష్ణుని, పరిరబ్ధం=కాగిలించుటకు, దైవసామగ్రీ=అదృష్టము, మమ=నాకు, దూరే=దూరమగుచున్నది. రెండుకన్నులారనేని కృష్ణుని గొలిచిండుకొనెదనన్న దైవము తోడుపడవచ్చునట. హస్త=అక్కటా- రెండు చేతులారవలెన రెండుకన్నులారను గొలిచిండుటను నువ్వ క్తముగాఁ జెప్పుటకై 'ద్వాభ్యామపి'అని విశేషించిచెప్పినాడు. రెంటిచేతను అనుబలన కాగిలించుటయొక్క పూర్వత్వము తెలియుచున్నది. కన్నులు రెంటిచేతను దిగియఁగొలిచుకొనఁగోరుట-అనఁగా రెండుకన్నులారఁ జక్కఁగాఁ జూచుటకు దైవము దూర మగుచున్నదే యని సంభాషాతిశయము.

ఉ. ముద్దులు గుల్కుబాలుఁ డవి శ్ర ముచ్చటఁ గొఁగిట | గుచ్చియెత్తగా
నొద్దిక యై మెలంగెడుభుజోన్నతి కంబురుహోక్షుఁ డందు నే
ప్రోక్షును వేడ్కఁ జూడఁ దలఁపొసినఁ జిక్కఁడు గన్నుదోయికిం
గొద్దికి మీఱె దైవ మనుకూలము గామికి నేమి నేయుచున్. 43

తా. తామర తేజవలనలె సుందరములైన కన్నులు గలిగి చెన్నారవిన్న బాలకృష్ణుని
నాయారెండుకన్నలారఁ గొఁగిలిండుకొనుటకు అదృష్టము అకటా! దూరమగుచున్నది.

శ్లో॥ అశ్రాన్తస్థిత మరుణారుణాఢరోషం

హర్షార్ద్రద్విగుణమనోజ్ఞ వేణుగీతమ్ |

విభ్రామ్యద్విపులవిలోచనార్థముగం

వీక్షిష్యే తవ వదనామ్బుజం కదా ను ||

44

టీ. అశ్రాన్తస్థితమ్-అశ్రాన్త=ఎడతెగని, స్థితం=చిఱునవ్వుగలదియు, అద
... రోషమ్-అరుణారుణం=అఱుబాటిస, అభరోషమ్=క్రిందపెడవి గలదియు, హర్షా...
గీతమ్-హర్ష=సంతోషముచేత, అర్ద్ర=సరసమైనదియు, కావుననే, ద్విగుణం=రెండిం
తలు, మనోజ్ఞ=మనోహరమైనదియు, అగు, వేణుగీతమ్=మరళిగానము గలదియు - ఈ
బుచ్చచేపిల్లనగ్రోవిని రెండింతలు మధుగముగా ఊచునట్టిదియు అనుట, విభ్రా... ముగం
విభ్రామ్యత్=(వేణుస్వరగతులకు అనుకూలముగా) మిక్కిలి చలిండుచున్నవియు, విపు
ల=వికాలములైనవియు, అగు, విలోచనం=కన్నులయొక్క, అర్ధ=సగముచేత ఆరమోద్వి
స్వరానుగుణముగా ఇటునటు త్రిప్పబడుచున్న కన్నులచేత ననుట, ముగమ్=మనోహర
మైనదియు, అగు, తవ=నీయొక్క, వదన అమ్బుజమ్=మోముదామరను - తామరవంటి
మొగమును, కదాను=ఎప్పుడు' వీక్షిష్యే=చూడఁగలనో-స్థితము'అశ్రాంతి'మగుటయు,
అభరోషము 'అరుణారుణ'మగుటయు, వేణుగీతము 'హర్షార్ద్రద్విగుణమనోజ్ఞ'మగుట
యు, విపులవిలోచనములు 'విభ్రామ్య'మాణములును 'అర్ధ'మగుటయును అగుటయు
తామరవలె సహజముగా చెలువైన మొగమునకునాటియు నిరవధికమనోహరత్వముగూర్చు
చున్నది. విలోచనములు విపులము లగుటచేతనే వాని విభ్రమములును అర్ధమువలెనము
లును ముగము లగుచున్నవి-అనఁగా వెడఁదకన్నులయొక్క బెళువఁ దిప్పులును ఆరమో
ద్దులునే యత్యంతమనోహరములు: కావుననే 'విలోచన'ములకు 'విపుల'కృష్ణముగూర్చు
బడినది. ఏతాదృశనిరతిశయపౌండర్యలక్షణలక్షితమై వదనాబ్జ ముండుటచేతనే దానిని
ఎప్పుడు చూసినో యని యువ్విడు లూరెన ననుట.

మ. మురళీగానసుధాధునీకలితసర్వమౌదంబు నిండారంగా

నరమోక్షుంగనునోయి బెల్లమరంగా శ్ర నాతామబింబాధర

స్ఫురణన్ వెన్నెలతేటలేనగవులన్ శ సాం పొంకునెమ్మాముఁదా
మర సేవింపఁగఁ గల్గునుత్సవము సంభావించు టిం కెన్నఁడో. 44

తా. ఎప్పుడును గిరినినియుండు చిలువవృద్ధి గలిగి, మిక్కిలియెఱునైన క్రింది
పెదవిచే నొప్పి, ఉబ్బుచే రెండింతలు ఇంపుగా నూడబడుచున్న పిల్లనగ్రోవితోఁ
గూడి, యిటువంటి తిరుగుచున్న వాలుగన్నులయందొక్కచు ముద్దులు గులుకుచున్న
నీ మోముఁదామరను నే నెప్పుడు చూతునో కదా,

శ్లో॥ లీలాయతాభ్యాం రసశీతలాభ్యాం

నీలానజాభ్యాం నయనామృజాభ్యామ్ |

అలోకయే దద్భుతవిభ్రమాభ్యామ్

జాలః కదా కారుణికః కిశోరః ||

45

టీ. కారుణికః=దయామయుడైన, కిశోరః=బాలుడగు శ్రీకృష్ణుడు, లీలా-
యతాభ్యామ్ - లీలా=విలాసములచేత, అయతాభ్యామ్=చెడలుపు లైనట్టివియు - విలా
సాపుష్పలచేత మఱింత విడివిడైనవియు ననుట, రస శీతలాభ్యామ్ - రస=శృంగ
రరసముచేత, శీతలాభ్యామ్=చల్లనైనవియు-శృంగారరసముచు జల్లగానొలుపుటచే జా
చుటను నుఖప్రదమైనవియు ననుట, నీల అరుణాభ్యామ్ - నీల=(నల్లగుడ్డుకాంతులచే)
నల్లనివియు, అరుణాభ్యామ్=(కడగన్నులయెఱుపుచే, ఎఱునివియు అయినవియు, అద్భు
త విభ్రమాభ్యామ్-అద్భుత=అశ్చ్యుతరములైన, విభ్రమాభ్యామ్=విలాసములుగలవియు,
అగు, నయన అమృజాభ్యామ్=కన్నుఁదామరలచేత, మామ్=నన్ను, కదా=ఎప్పుడు,
అలోకయేత్=చూచునో, కారుణికుడనుటచేత అపరాధియముచే నెన్నెప్పుడు చూచు
నో యనుట. నయనాంబుజములకు లీలాయతములనుటచే బూర్ణగుడ్డియు, రసశీతలములను
టచే జల్లదనమును, నీలారణములనుటచే అద్భుతవిభ్రమమును దెలియునది.

ఉ. తిన్ననికల్వచెల్వ లొకరదిక్కున నొక్కడఁ గన్పడమిట్లై క్రొ
మ్మిన్నలఁ గుమ్మరించు నవరమేచకశోణిత మించు మించులీ
ల నిరసించునిస్తులవిరలానరసాయతశీతలంబు లొఁ

గన్నుల నన్ను నెన్నఁటికిఁ శ గాంచునొ బాలకుఁ డాదరంబునన్. 45

తా. లీలచే మఱింతచెడలుపై వికసిల్లి శృంగారరసముచేఁజల్లిన, కనుగుడ్డులునల్ల
నొకాఁతయు కొలుకులు ఎఱుదనముచు దొలుకఁగా, నాశ్చర్యమలగు చిన్నెలువన్నెలు
నెఱుపుకన్నుఁదామరలతోఁ గరుణానిధి యగు చిన్న బాలకృష్ణుడు నన్నుజూచుట
యెన్నఁడో కదా!

శ్లో॥ బహుళచితురభారం బద్ధపిష్ఠావతంసం

చపలచపలనేత్రం చారుబిమ్బాధరోష్ఠమ్ ।

మధురమృదులహాసం మన్దరోదారలీలం

మృగయతి నయనం యే ముగ్ధవేషం మురారేః ॥

46

టీ. బహు... ధాగమ్-బహుళ=తఱచైన, చితురభాగమ్=కేశసమూహము గలదియు, బద్ధ... తంసమ్-బద్ధ=కూర్చబడిన - చెరువుకొనలడిన, పిష్ఠా=నెమిలిపురి యనెడు, అవతంసమ్=శిరోభూషణముగలదియు - 'బహుళచితురభారాబద్ధపిష్ఠావతంసమ్' అనుపాదమున దట్టమైన కేశసమూహముందుఁ గూర్చబడిన నెమిలిపురియనెడు శిరోభూషణముగలదియు అని యర్థము, చప... నేత్రమ్-చపలచపల=మిక్కిలిచంచలములైన-బెళుకు లీనుడున్న, నేత్రమ్=కన్నులుగలదియు, చారు... రోష్ఠమ్-చారు=సాగ సైనదియు, బింబ=దొండపడువంటిదియు, అగు, అధరోష్ఠమ్=క్రింది పెనబిగ గలదియు, మధు... హాసమ్-మధుర=మనోజ్ఞమును, మృదుల=ఘోమలమును, అయనహాసమ్ = నవ్వుగలదియు సాగ సైన చిహునవ్వు గలది యనుట, మన... లీలమ్-మనర=బరువైనదియు - మిక్కిలి యెననియు అనుట, ఉదార=గొప్పవైనదియు, అగు, 'లీలమ్' విలాసములుగలదియు, ఇదియే 'విలాసభారాలసమ్' అని మీఁదఁ బెప్పుటచేడి, (మనరోదారలీలమ్=మందరపర్వతముయొక్క గొప్పలీలలుగలది, అనుపాదము సరసముకాదు) అగు, మురారేః=శ్రీకృష్ణునియొక్క, ముగ్ధవేషమ్-ముగ్ధ=మందరమైన, వేషమ్=వేషమును, యే=నాయొక్క, నయనమ్=నేత్రము, మృగయతి=విడచుచున్నది - నేను గన్నులార చూడఁగోరుదున్నా ననుట. దట్టంపు నెఱికురులును, దానిననుమఁ జెరివిన నెమిలిపురియు, దానిక్రింద నున్న బెళుకు గన్నులును, దానికిఁ గ్రిందుగానున్న యెఱికిపెదవియు అపెనవియందలి భేరితవత్వము నేషమయొక్క 'మృగత్వమునకు హేతువులు, మఱియు నాముగ్ధత్వమునకు హేతువులగు సాబగులు పెక్కులు గలవుగాని అవన్నియును చెప్పుటకు శక్యముగామిచే వానినెల్ల 'మన్దరోదారలీలమ్' అని యొక్క మాటచే గని సంగ్రహించినాడని తెలియునది.

చ. లలితపుంశంపుసాంపుఁగళలన్ విలసిల్లెడుమోవినవ్వుఁ దే

టలు నునుగొప్పకొప్పున బెరడం గగుపించుము బెల్కుజూపులున్

సలలితమందరాద్రిధృత్రిసంపదయుం జెలువారుశౌరిమం

జులతర వేషమున్ *వెదకిరచూడఁగ నాకనుదోయి గోరెడిన్. 46

తా. దట్టంపు నెఱికురులును, అందుఁ జెరివిన నెమిలిపురియును, బెళుకుజూపులును, సాగ సైన దొండపడువంటి మోవియును, ఇంపైన భేరితవత్వము, మఱియు లెక్కకు మిక్కిలియైన గొప్పదిన్నెలువన్నెలును గలిగి, మనోజ్ఞమైన వెలుగుదున్న కృష్ణునివేషముగన్నులారఁ జూడ నుష్వికులూరు చున్నాడను.

శ్లో॥ బహుళజలదచ్చాయాచోరం విలాసభరాలసం
మదశిఖిఖిలీలోత్తంసం మనోజ్ఞముఖామ్బుజమ్ |
కమపి కరుణాపాజ్ఞోదగ్రప్రసన్నజగజ్జడం
మధురిమపరీపాణోద్రేకం వయం మృగయామహే || 47

టీ. బహుళ...చోరం-బహుళ=అధికమైన, జలద=మబ్బులయొక్క, ఛాయా=కాంతిని, చోరం=దొంగిలించునదియు - మబ్బువలె నల్లనిచాయగలదియు ననుట, విలాస...లసమ్-విలాస=విలాసముయొక్క, భర=బరువు చేత, అలసమ్=మందమైనదియును, 'భరాలసమ్' అనుట 'మనరమ్' అనుటతో సాటియైనది గాన మితిమీరిన విలాసములుగలదియును, మద... త్తంసమ్-మదశిఖి=మత్తలిస నెమిలియొక్క, శిఖా=పురియనెడి, లీలా విలాసార్థమైన, ఉత్తంసమ్=శిరోభూషణముగలదియు, మనో...బుజమ్-మనోజ్ఞ=సుందరమైన, ముఖి అమ్బుజమ్=మోముదామరగలదియు, కరుణా...జడమ్-కరుణా=దయతోఁ గూడిన, అపాజ్ఞ = కడగన్నులచేత - కడగంటిమాపులచేత, ఉదగ్రమ్ యథావధా=అత్యంతముగా, ప్రసన్న = లేటపడిన - కలకదేతిన, జగత్=జగముయొక్క, జడమ్=బాడ్యము గలదియు - కడగంటిమాపు పొలయుటచేతనే జగత్తుభావినారి బాడ్యము నెల్ల బోగొట్టి ప్రసన్నత గలిగించునది యనుట, అగు, కమపి = ఒకానొకటి - ఇట్టి దట్టదనరాని. మధురిమ...ద్రేకమ్-మధురిమ=సౌందర్యముయొక్క, పరీపాక = పరీపాకముయొక్క - పెంపుసంపుయొక్క యనుట, ఉద్రేకమ్=విజృంభణమును - ఉరవడిని - అత్యంతముగాఁ బరిపక్వమైనసౌందర్యము ననుట - ఒకానొకపరిపూర్ణ సౌందర్యాతిశయ మనుట-అట్టిసౌందర్యాతిశయముగల శ్రీకృష్ణుని అని భావము, వయం=మేము, మృగయామహే = వెదకుదున్నారము, కృష్ణమూర్తికి సాక్షాద్వాచకములగు, 'కృష్ణమ్' 'విభుమ్' 'కిశోరమ్' ఇత్యాదులను జెప్పక 'మధురిమపరీపాణోద్రేకమ్' అనిగొణవాచకమును జెప్పటచే ఇదియే 'మృగయామహే' అనుక్రియప కర్నముగును. మేము కృష్ణాభ్యుమైన వస్తువును వెదకుదున్నారము. అయినను ఆవస్తువును కృష్ణుడనుటకంటె మీఁదుమిక్కిలి పరిపక్వమైన యొకానొక చక్కండనమే యనుట, మఱింత యొప్పు నని కవి హృదయము. కేవలసౌందర్య మనక దానియొక్క పరీపాకమును జెప్పుటచే అది పరిపూర్ణమైనదియు, అపరీపాకమునకు ఉద్రేకశబ్దమును గూర్చుటచే అది మనస్సునకు బట్టగూడనంత నిరతిశయమనోహర మైన దనియు వ్యంజిత మగుదున్నది.

మ. లేనకారుణ్యకటాక్షవీక్షణముచేఁ ౩ ద్రైలోక్యబాడ్యంబు లె
ల్ల నివర్తింప మనోహరాననముతో ౩ లావణ్యవేషంబుతో
ఘనధారాధరకాంతితో శిఖిఖిళాకర్ణావతంసంబుతో
ననువై యుండెడువాని నారయుచు నురద్యత్ప్రీతి నేవించెదన్. 47

తా. దట్టంపునుబ్బులచామ గలిగి, చిన్నెలు వన్నెలు మిక్కిలియు నెఱపుడు, నెమిలిపురిని తలయందుఁ దాల్చి, తామరపల్లె చెలువైన మొగమును గలిగి, కరుణతోఁ గూడిన గడగంటిచావుచే జగంబుల జాడ్యమునైన బోగొట్టి ప్రసన్నత గలిగించుడు, నిట్టి దట్టి దనరానిదై, మీఁదుమిక్కిలి పరిపక్వమై, యొప్పుచున్న యొకసౌందర్యంపు రాశిని మేము వెదకుచున్నారము.

శ్లో॥ పరామృశ్యం దూరే పరిషది ముసీనాం ప్రజనధూ
దృశాం దృశ్యం శశ్వత్త్రిభువనమనోహరివపుషమ్ ।
అనామృశ్యం వాచా మనిదముదయానామపి కదా
దరిద్రశ్యే దేవం దరదభితనీలోత్పలనిభమ్ ॥

48

టీ. ముసీనాం = మునులయొక్క, పరిషది = సభయందు - లేక సమాహము నందు - మునిజనులకు అనుట, దూరే = దూరమునందు, పరామృశ్యమ్ = ఆరయఁదగిన వాఁడును - మునులకు దీర్ఘముగా విచారముచేసి తెలియవలసినవాఁడనుట - అట్టివారికిని నులభముగా నగపడవండువాఁడని భావము - ఇది పరత్వనూచకము, ఇట్టిపరుఁడైనను, ప్రజ...దృశామ్ - ప్రజనధూ = గొల్ల శ్రీలయొక్క, దృశామ్ = కన్నులమఁ దృశ్యమ్ = కనఁదగినవాఁడును-ఇది సౌలభ్యనూచకము, శశ్వత్ = వాలాయముగా త్రిభు...పుషమ్ త్రిభువన = మల్లోకములమను, మనోహరి = మనస్సును హరించునంత సుందరమైన, వపుషమ్ = దేహము గలవాఁడును - మల్లోకములవారిని తనకుపూర్వ సౌందర్యగులచే ఆకర్షించి కృతార్థులను జేయుటకు అత్యంతసుందరశరీరుండై యవతరించినవాఁడు ననుట - ఇది సౌలభ్యప్రకాశకము, అనిదముదయానామ్ = అ ఇదమ్ ముదయానామ్ - ఇది యిట్టిది ఇట్లు పుట్టినది అని చెప్పురానిదైన - అపొంగునైన యనుట, వాచా మపి = వాక్కులమఁ గూడ - వేదాంతవాక్యములకు సైతము అనుట, అనామృశ్యమ్ = తెలిసికొనరానివాఁడును - ఇది పరత్వనూచకము, దర...నిభమ్ - దర = తొంచెముగా, దరిత = విరిసిన, నీల ఉత్పల = నల్లలుపలతో, నిభః = పొటియైనవాఁడును - నల్లగలువలవంటికొంతి గలవాఁడనుట - ఇది సౌలభ్యప్రయుక్తమైన అపతాపమునకు బ్రకాశకము. అగు, దేవమ్ = దేవుఁడైన శ్రీకృష్ణుని, కదా = ఎప్పుడు, గదీదృశ్యే = చక్కగాఁ జూతును. మునిసమాహమునకు (దూరే) దూరముగా (పరామృశ్యః) విచారించ వలసినవాఁడు; ప్రజనధూవులతో 'దృశామ్' చూపులకే అనఁగా దావుననే 'దృశ్య' కనఁ బడుచుండువాఁడు. మొదటివాక్యమునందలి 'దూరే' అనుటకు ప్రతిగా రెండవవాక్యమున దావున అనుటకు బర్తాయముగా 'దృశామ్' అని చెప్పబడినది. ఇట్లు కానిచో ఇందు 'దృశామ్' అని చెప్ప నక్కఱలేదు; 'దృశ్యమ్' అను ఒకటియే చాలును. మునులకు దత్వగా విచారించవలసినవాఁడు గోపికలకు దావుననే కనబడుచున్నాఁడు పరత్వసౌ

లభ్యముల పరాకాష్ఠలను దెలియునది. గొల్లచెలువలకు దృశ్యశ్రవణముగాన అట్టిమొఱవలకు పుండగినమానే కోరియుండు ననరాడు, 'త్రిభువన మనోహరి వపుషమ్' ముల్లోకముల వారిని మోహించునాయు మాపమాగలవాడఁడు అపొరుషేయములగు వేదాంతములకే తెలియరానివాడైనను నలగలువలకాంతి గల మాపమాతో తెలియఁచున్నాఁడు. కావుననే సమబోధికిని మాటికి నెప్పుడు చూడఁగలుగునో యని కోరిక గలిగిన దని యాశయము.

మ మనిలో నిత్యైవ గోవితాన మనవ్యద్యక్షేణి కైలవృక్షన్

విదితం బై మునినాయకాగ్రనభ కశ్రన్వేషించఁగా మార మై

యఃద మిత్రం బని వేదనాభి కను వై శ్ర యొంచం బరింపన్ మొదల్

తుద లేనట్టి నవోత్పలాభ మగువ్యస్తన్ మోహనాకారమున్. 48

తా. మునులసమాహమనకు దవ్యుగా విచారించవలసినవాడు: అపొరుషేయములైన వేదాంతములను దెలియరానివాడు. ఇట్టివాడయ్యు ముల్లోకములవారిమనస్సులను హరించునంత నుందరమైనదనియు, ఇందుక విద్విషనలగలువకాంతి గలదియు నగు మూర్తితో గొల్లయిలాండ్రువ కన్నుల కగపడుచునే యున్నాఁడు. ఇట్టినులభుని నేను మాటికి నాకన్నులకటవై దీట చూచుట యెన్నఁదో.

శ్లో॥ లీలాననామ్బుజ మధీర ముదీక్షమాణం

నర్మాణి వేణువివరేషు నివేశయన్తమ్|

డోలాయమాననయనం నయనాభిరామం

దేవం కదాను దయితం వ్యతిలోకయిష్యే॥

49

టీ. లీలా...మ్బుజం=విలాసముతోఁ గూడిన, అనన అమ్బుజమ్=మోముదామర గలవాడునులేక, లీలాననామ్బుజమ్ = విలాసారమైనతామర గలవాడును, అధీరం యథాతథా=చంచలమగునట్లుగా, ఉదీక్షమాణం = చూచుచున్న వాడును-బెరువఁజూపు లతో చూచుచున్న వాడనుట, వేణువివరేషు=వేణు=శీలఁగ్రోవియొక్క, వివరేషు=రంధ్రములందు, నర్మాణి=నర్మములను-గోపికలొట్టకైనసంకేతములను, నివేశయన్తమ్=ప్రవేశించి పడేయువాడును-అనగా వేణురంధ్రములందు ఊదెను ధ్వనివిశేషములచేత గోపికలకు సంకేతములను చెలుపువాడనుట, డోలాయమాననయనమ్=డోలాయమాన=ఊగుచున్న-ఇటునటు తిరుగుచున్న యనుట, నయనమ్ = కన్నులు గలవాడును, నయన అభిరామమ్=కన్నులకు మనోజ్ఞఁ డైనవాడును, కావుననే దయితమ్=ప్రియుడైన వాడును, అగు, దేవం=దేవుడైన శ్రీకృష్ణుని, కదాను=ఎప్పుడు, వ్యతిలోకయిష్యే=చూడఁగలనో. స్వభావముచే ఈక్షణములు అధీరములైనవనియు, వేణుగానవశముచే నయనములు డోలాయమానములైనవనియు దెలియునది. ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండుటచే నయనాభిరాముడు; కావుననే 'వ్యతిలోకయిష్యే' చూడఁగోరెద ననుట.

ఉ. ఏతటిఁ జూచి మ్రొక్కగల శ నేతటిఁ జూచు నతండు నన్ నో
జాతమృదుస్మితాననుని శ జంచలలోచను వేణుగీతనం
కేతముచేత గోపికలఁ శ గేళికి నై జతగూర్పునేర్పరిన్
నూతనవంచసాయకమృతోహరమూర్తిని గంటి కింపుగన్. 49

తా. విలాసమతోఁగూడిన ముఖారవిందము గలిగి, బెఱుపవాలుజూడ్కులు ని
గుడ్చుచు, పిల్లగ్రోవిరంధ్రములందు గోపికలకు సంకేతమును దెలుపునట్టి స్వరము లూ
దుచు, గానవళమునఁ గన్నుల నిటు నటుఁ ద్రిప్పుచుఁ గన్నులపండువై, మనస్సునకును
బ్రియుండై యొప్పుచేవుని శ్రీకృష్ణుని ఎప్పుడుగాంతునో.

శ్లో॥ లగ్నం ముహూ ర్తనసి లమ్పటసంప్రదాయి

లేఖావిలేఖనరసజ్ఞ మనోజ్ఞ వేషమ్ |

లజ్జన్మృదుస్మితమధుస్పృశితాధరాంశు

రాకేస్తులాలితముఖేన్దు ముకున్దబాల్యమ్ ||

50

టీ. లేఖా... వేషమ్-లేఖా=చిత్రపులను, విలేఖన=వ్రాయుటయందు, రసజ్ఞ =
రసిమలైనవారికి-నేర్పరులైనవారికి, మనోజ్ఞ=మనోహరమైన, వేషం=వేషముగలదియు,
లజ్జ...రాంశు-లజ్జత్=సిగ్గుపడుచున్నదియు- వెలికిరాక పెదవిమాటునఁ దోలఁబడున్న
దియు - స్వల్పమైన దనుట, మృదు = కోమలమైనదియు, అగు, స్పృశ=స్పృశించి
లేత చిహ్నపు అనెడి యనుట, మధు = తేనియచేత, స్పృశిత=తడుపలుచుడిన, అధర=
పెదవియొక్క, అంశు = కంటులు గలదియు- తియ్యనికెమ్మోవి యెట్టినికంటులతోఁ
గూడినది యనుట, రాకే...ఖేన్దు - రాకా ఇన్దు =రాకాచంద్రునిచేత - పూర్ణచంద్రుని
చేత ననుట, లాలిత=బుజ్జగింపబడిన - పూర్ణచంద్రునితో సాటియైనట్టి అనుట, ముఖ
ఇన్దు=మోముచందురుని గలదియు-రాక నాటిచందురునిపంటి మొగము గలది యనుట,
లమ్పటసంప్రదాయి - లమ్పట=విటునియొక్క. సంప్రదాయి=సంప్రదాయముగలదియు-
ఆచారముగలదియనుట-గోపికలవెంట విటుండై తిరుగువాడుకలు గలది యనుట- 'సప్త
నిరదగ్ధనివిలసద్గోపీనవాసాపురమ్...కిశోరాకృతిఃసీన స్తనయనపజ్జ-జపూజనియే ...
తవశైశవే' ఇత్యాదులచే బాల్యముననే గోపికలయొక విటవ్యాపారములు జరుపుటచే
ఇచట బాల్యమునకు'లమ్పటసంప్రదాయి'అనువిశేషము చెల్లినది;లేక,లమ్పట=ఆత్యా
సక్తిగలవానియొక్క, సంప్రదాయి=ఆచారము గలదియు-వేశ్యాదులవెంటడిని ఆత్యా
సక్తితో తిరుగువారివలెనామనస్సు జెంటనే ఆత్యాసక్తితో తిరుగువాడుకగలదియనుట
మృదుస్మిత మధురాధర ముఖచంద్రాదులచే మనోజ్ఞవేషమై నామనస్సునకు మోహము
గొలిపి యందే యొప్పుడును వర్తింతుచుండునది యనిభావము, ఇట్టిదైన, ముకున్దబాల్యమ్
శ్రీకృష్ణునియొక్క శైశవము మనసి=నామనస్సునందు, ముహూః=మాటికిని, లగ్నం=

తగులుబడినది. 'లేఖావిలేఖిని' అనుపాఠమున, లేఖా విలేఖిని - లేఖాచిత్తరువులను-
తాను వలచినవస్తువులయొక్కను, విలేఖిని=వ్రాయునట్టిదైన, మనస్సి=మనస్సునందు, అని
మనస్సునకే విశేషణము. మనస్సు తనయందు చిత్తరువులు వ్రాసికొనునట్టిది. కావుననా
మనస్సున మనోజ్ఞవేషమైన ముఖందబాల్యము - అనగా బాలాకృతి - చిత్తరువువలె
తగులుపడియున్న దని భావము. ఈపాఠము సరసము కాదు.

ఉ. సన్నపునవ్వు నివ్వటిలురచందురకావిమెఱుంగుమోవియుం

బున్నమచందనూమయొఱపున్ నగుమోమును ముద్దుగుల్కులీ
ల న్నెల వైనమోహనవిరలాసముఁ గాంచినగోపవేషనం
పన్నునిఁ జిన్నిప్రాయ మెడఁ బాయక వ్రాసినయట్టు లుండెడున్.

తా. లేతవిఱువవ్వును, కేవలముగాఱు కెమ్మోవిమెఱుంగులును, రాకొచ్చంద్రుని
పంటిముఖమునుగలిగి, చిత్తరువులువ్రాయు సేర్పరులవలంపయినవేషముతోఁగూడియెప్పు
కృష్ణనిబాలరూపము నామనస్సునందు చిత్తరువువలె నచ్చుపడి యున్నది.

శ్లో॥ అహిమకరకరనిక రమృదుమృదితలక్ష్మీ

సరసతరసరసిరుహనదృశదృశి దేవే!

ప్రజయువతిరతికలహవిజయినిజలీలా

మదముదితవదనశశిమధురిమః శీయే॥

51

టీ. అహిమ...దృశి-అహిమకర=నూర్మ్యవియొక్క, కర = కిరణములయొక్క,
నికర=సమానముచేత, మృదు=మృతగా, మృదిత=లలుపబడినదియు-విరియింపబడిన
దియు - 'మృదుమృదిత' అనుటచే తెల్లవాఱుజాము నూర్మ్యనికిరణములే గ్రాహ్యము;
అప్పటికిరణములు మిక్కిలివేండ్రముగానుండవుగాన అటికిరణములు మృదువుగా సోఁడ
గా వికసించినది యనుట-కావుననే, లక్ష్మీ=కాంతిచేత-శోభచేత, సరసతర = మిక్కిలి
మనోజ్ఞమైనదియు - తామరలు తెల్లవాఱుజామున వికసించునపుడు మిక్కిలిశోభ గలిగి
యుండును గాన సరసతర మనబడియె, ఇట్టిదైన, సరసిరుహ = తామరలకు, సదృశ =
సమానములైన, దృశి=కన్నులుగలవాఁడును - వేషవజామున నూర్మ్యనికిరణములు మృదు
వుగా సోఁడగావిరిసి మిక్కిలి జిగిదొలుకుచున్న తామరచేపలపంటి కన్నులుగలవాడను
ట, ప్రజయువతి...మధురిమః-ప్రజయువతి-గోప స్త్రీలతోడ రతి=మనస్సుభక్తిప్రయు
క్తమైన, కలహ=జగడములయందలి, విజయి=గెలుపునొందిన, నిజ=తనయొక్క, లీలా=
విలాసముచేతనైన, మద=మదముచేత - 'విజయజనిలీలా' అనుపాఠమున, విజయ =
గెలుపుచేతనైన, జని=పుట్టుకగల, లీలా=మదముచేత - అజగడములందు జయించుట
చే గలిగిన విలాసపుటుబ్బుచేత ననుట. ముదిత = సంతోషించిన - సంతోషంపు
సాంతుచే మఱితర ప్రకాశించుచున్న యనుట, వదన = మాఖిమనెడి, శశి = చంద్రుని

యొక్క - లేక, చంద్రునివంటి ముఖముయొక్క, మధురీమణి = సౌందర్యముగలవాఁడును - గోపశ్రీలతో మన్మథముడనుచేసి గెలుచుటచే గలిగిన మదమువలన సౌంధ్యచే మతిత పెంపారుచున్న ముఖసౌందర్యముగలవాఁడనుట, ఇట్టివాఁడగు, దేవే = దేవుడైన శ్రీకృష్ణునియందు, లీయే = లీనుడనగుచున్నాను, ప్రభాతకమలముయొక్క వికాసలక్ష్మినిఁ బులయించును, గోపీగతికలహవిజయప్రయుక్తమైన శౌర్యమును మొగమునందును, వర్ణించుట తఃసీసత్వమునకు పోతువులు.

చ. రతికలహమృతననో నతుల్యరాయుడిఁ జేసి జయించి మించును

ద్ధతి గనిపించు లేనగవునదము గుల్కెడుమోముఁదమ్మిచే

నతులవిభాతభానుకిరణాప్తివికస్వరభాస్వరాంబుజా

యతనయనద్వయః జ్వలగరనామధురద్యుతి లీన మయ్యెదన్. 51

తా. ఉదయించుచున్న మాశ్వనికిరణములు మృదువుగా సోఁచగా విడిచిపెట్టి లికాంతిచే మెలయుచున్న తామరతేజలవంటి కన్నులును, గోపీలతోడి రతికలహములందు గెలుపుగనుటచే గలిగిన మదపుసొంపున మతిత ప్రకాశించుచున్న చంద్రునివంటి మొగమును, గల శ్రీకృష్ణదేవునియందు లీనుడనగుచున్నాను.

శ్లో॥ కరకమలదళదళితలలితరవంశీ

కలనినదగళదమృతఘననరసి దేవే

నహజరసభరభరితదరహానితపీఠీ

నతతవహదధరమణిమధురీమణి లీయే॥

52

టీ. కర... నరసి... కరకమల = చేయి అనెడు తామరయొక్కయు, దళ = తేజలచేత తామరవంటి చేతియొక్క ప్రేళ్లచేతననుట, దళిత = భేదింపబడిన స్వరభేదములు పొందింపబడిన, లలితరవంశీ = మిక్కిలి మనోజ్ఞమైన, వంశీ = వేణువుయొక్క, కల = అవ్యక్తమధురమైన, నినద = ధ్వనిపొంది, విగళితే = నాటుచున్న - స్రవించుచున్న, అమృత = అమృతముమైన, ఘన = గొప్ప, నరసి = కొలను అయినవాఁడును - వేణుస్వర మనెడి యమృతము నిండియున్న గొప్పనగున్న అగునాఁడనుట, అమృతవిభాసమువలె అత్యంతభోగ్యముగా వేణువునూడునాడనుట, నహజ... మధురీమణి - నహజ = స్వభాసపిదమైన, రస = సారస్వముయొక్క, భర = అతిశయముచేత, భరిత = విండిన, దరహానిత = చిలువవృత్తయొక్క, పీఠీ = పరుసలను, నతత = ఎప్పుడును, నహత్ = తాల్పుచున్న, అధరమణి = క... పువంటి మోచియొక్క, మధురీమణి = సౌందర్యము గలవాఁడును, స్వాభావికముగా మిక్కిలిరసవంతమైన మంచనానపుముద్రను వీడనికె మ్మావి గలవాఁడును, అగు, దివే = దేవుడైన శ్రీకృష్ణునియందు, లీయే = లీనుడనగుచున్నాను. పూర్వశ్లోకమునక గన్నులును దానికాశ్రయమగు మొగమును వర్ణించినాడు. ఇందుఁ బిల్లగోపిని దానికాశ్రయమైన మోచిని

పట్టించినాడు. వంశి, తామరవంటి చేతివేళ్లు తనపయిని మెలగుటచేతను, అధరము స్వభావసరమైన చిటునవ్వు తనపయిని వెలయుటచేతను, మిక్కిలిమనోజ్ఞములైనవి. కంపువలె నెఱుగైన యధరమును, దానివలె సరసమైన చిటునవ్వును, దానిపైని కొలదిలేని యమృత మొలుపు వేలుపును, దానిపయిని తామరవంటి చేతియొక్క తామరదళములవంటి వేళ్లు అని యాధరము ఒప్పించుట అవచ్చునుగదా తెలుపఁబడినది.

చ. లలికరాంగులీదళదగ్రళన్మరళీమఘన్ స్వరూమృతో

జ్వలనరసిన్ మనోజ్ఞనచాగ్రజస్మిలికంక్షతచంద్రచంద్రికా
వలనరణాధరోష్ణమధురవాసితచాఽముఖాంబుజంబునం

దొలఁగక నాదుమాననమగ్రధురత మియ్యెడ లీన మియ్యెడిన్. 52

తా. తామరవంటి చేతియొక్క మెత్తవేళ్లేడే బిల్లనగ్రోవియందు కొలది లేని యమృతమువంటి స్వగము లూఁడును, సహజముగా సరసమైయుండు చిటునవ్వు నెడఁబాటుని యెఱుంగి మోవిగలిగి యొప్పు కృష్ణదేవునియందు లీనుడ నగుచున్నాను.

శ్లో॥ కుసుమశరశరనమరకుపితమదగోపీ

కుచకలశఘ్నస్యణరసలనమరసి దేవే!

మదలులితమృదుహాసితముషితశశిశోభా

ముహూర్ధికముఖికమలమధురిమణి లీయే॥

53

టీ. కుసుమ...దుఃసి-పసుమశర=మన్నుఘరియొక్క, శర = బాణములచేసిన, సమర=యుద్ధమునందు, కుపిత = కోపము నొందినవారును, మద=మత్త లయినవారును, అగు, గోపీ = గోపికలయొక్క, కుచకలశ=పండవంటి పారి డ్డయందలి, ఘ్నస్యణ = పగిలమపూవుయొక్క, రస=రసము చేత-పూతచేతనను, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, ఉపసితోష్ణుగలవాఁడును-మరుకేలియందు గోపికలు చెలరేగి గుబ్బచున్నలను గ్రుమ్ము, గానందలి కుసుమపూతలతోష్ణుమృదుఅంటుకొన్నవాడనుట, మద...మధురిమణి-మద=మదముచేత - పెంపునొందుచో ననుట, లులిత=ఇటువంటి కదల్చబడిన-లేక, సోగవైన, మృదుహాసిత=చిటునవ్వుచేత, ముషిత=అపహరింపఁబడిన, శశిచంద్రునియొక్క, శోభా=కాంతిచేత, ముహూర్ధిక=మాటికి, అధిక=అస్పృశ్య, ముఖికమల=మోముఁదావరయొక్క, మధురిమణి=సౌందర్యముగలవాఁడును-చిటునవ్వువలెనుండురుకొంతివంటి కొంతిగలిగినవనియు అట్టికాంతిచే ముఖికములముయొక్క శోభమాటిమిక్కిలిమధికమైనదనియుననము, ఇతివాద్య, దేవే=దేవుడైనశ్రీకృష్ణునియందు, లీయే=లీనుడనగుచున్నాను-ఇతలు మన్ననకలిగి 'మమ'మనుటచే, అది ఉత్కృష్టమైనవని తెలియుచుంది. అది సమరము గావున నీ మమ గోపికలను 'మమి' అనాడు. మరళళము చేతను గోపికల శృంగారరసోజ్జృభాములు, మరళళముచే, వారిమానసపాపమును దెలియుచున్నది.

వసిత మదశబ్దములు రెండింటిచేతను వారి వచకలశభుట్టనము అతి గాఢమైనదని నూచిత మగుచున్నది.

ఉ. పువ్వుల రువ్వగా నలుకఁ శ బూనినవల్లవపల్లవాధరల్
గ్రొవ్వున టవ్వ మీఱఁ జను శ గుత్తుల నొత్తినకుంకుమం బెదన్
నివ్వటిలన్ శతాంకుజిగి శ నీటుల తేటలఁ గొల్లలాడు లే
నవ్వులగోము మోమునఁ గ శ నం దగునందకుమారుఁ జెందెదన్ . 53

తా. మనృథక్రీడలందు గోపికలు రసావేశమునఁ జెలరేగి మైమఱచి నిబ్బరముగా గుబ్బచన్నలుతోముగ్ధగుమ్మగానందలిపంపమపూఁటిలుఅంటుకొన్నతొమ్ముగలిగి, చం దురునివెన్నెల లేటలవలె మిటారించునవ్వు పెంపుచే మఱిత మురువు గులుప మోముఁ దామరచే నొప్పి యున్నచేవుఁ డగు శ్రీకృష్ణనియందు లీనుడ నగుచున్నాడను.

శ్లో॥ ఆనమ్రా మసితభ్రువో రుపచితా మక్షీణవహ్మజుక్మరే
స్వాలోలా మనురాగిణో ర్నయనయో రాద్లాం మృదౌ జల్పితే |
ఆతామ్రా మధురామృతే మదకలా మమానవంశీరవే
ష్వాశాస్తే మమ లోచనం వ్రజశిశోర్మూర్తిం జగన్మోహినీమ్ || 54

టీ. అనితభ్రువో...అనితః=నల్లనైన, భ్రువోః=కనుబొమలయందు, ఆనవ్రామ్= కొంచెమువక్రమైనదియు-కొంతవంపుగలకనుబొమలు గలది యనుట, అక్షీణ...పరేషు- అక్షీణః=తక్కువకొని-దట్టమైన, పక్షుః=అప్పలయొక్క, ఆస్కూరేషు = మొలకలయం దు-వెండ్రుకల మొలకలయం దనుట, ఉపచితామ్=వృద్ధి బొందినవియు-దట్టముగాఁ బె రిగి కిక్కిరిసియున్న అప్పలవెండ్రుకలు గలది యనుట, అనురాగిణోః=అనురక్తి గల ఆశ్రీతులయందు దయతోఁగూడిన, నయనయోః=కన్నుదోయియందు, ఆలోలామ్=చంచ లమైనదియు-చంచలములైన నేత్రములు గలదియనుట-బెరుగుగన్నులుగలది యని యర్థ ము, మృదౌ=మృదువయఁ, జల్పితే=మాటయందు, ఆర్లాం=సరసమైనదియు-సరసము గా మాటాడుననియనుట, అధరఅమృతే=అమృతమువంటివానియందు, ఆతామ్రామ్=అం తట ఎఱునైనదియు-మిక్కిలియెఱునైనపెదవి గలది యనుట, అహ్లా...రవేషు-అహ్లాసః= కనుగందని - దిట్టమైన యనుట, వంశీ=నీల్లఁగ్రోవియొక్క, రవేషుః=భవ్యమలయందు, మ దకలామ్=మదఁమదముచేత - సంతోషాదులచేతనైన సొంపు పెంపుచేత ననుట, క లామ్=అవ్యక్తమధురమైనదియు - సొంపుచే అవ్యక్తమధురముగా వేఱుగానను నేయు నది యనుట, జగత్ మోహినీమ్ - జగత్=లోకములకు, మోహినీమ్=మోహనంపాదక మైనది ము, అగు, వ్రజశిశోః=గొల్లచిన్నవానియొక్క, మూర్తిమ్=చిత్రమును - దివ్య మంగ శిష్టిగహమును, మమ=నాయొక్క, లోచనమ్=నేత్రము, ఆశాస్తే=శోరుడున్నది.

ఉ. కాంచుట యెన్నఁ డీక్షణసుఖంబుగఁ దొంగలితెప్పలున్ బనా
యించినవింటివంటిబామ శ లిం పగుమాటలు కెంపుమోవిఁ బొం
దించినపిల్లఁగ్రోవిఁ బలికించుహాళాహళియున్ దయొన్నతీన్
మించిన బెక్కుఁజూపుఁ గలకమిక్కిలిచక్కనిముద్దుబొలకున్. 54

తా. వంపుగలకనుబొనులును, దట్టములగు తెప్పవెండ్రుకలును, కరుణారస మొ
లుప బెరువఁగ న్నులును, సరసంపుబలుపులును, ఎఱునై యమృతమువలె చవిగులుపమోవి
యు, సొంపుగామఱింతనుఖముగా నూడఁబడుపిల్లఁగ్రోవిరపళియుఁగల గొల్లపిల్లవాని
దివ్యమంగళవిగ్రహమును నాకన్నులు చూడఁగోరుచున్నవి.

శ్లో॥ తత్తైశోరం తచ్చ వక్తారవిందం
తత్కార్మణ్యం తేచ లీలాకటాక్షాః |

తత్సైన్దర్యం సాచ మద్దస్మితశ్రీః

నత్యం సత్యం దుర్లభం దైవతేషు ||

55

టీ. తత్=ఆ-నామసంబంధఁడోచిసటి-ఇ-తే తచ్చబ్రముసప మిడనెల్ల గ్రహిం
చునది, తైశోరమ్=బాల్యమును, తత్=ఆ, వక్తారవిందంచ=మోముదామరయును, తత్=
ఆ, కార్మణ్యం=నయము, తే=ఆ, లీలాకటాక్షాశ్చ=లీలా=విలాసప్రయుక్తము లైన,
కటాక్షాశ్చ=కడగంటిమాపులును, తత్=ఆ, సౌందర్యం=చక్కడనమును, సా=ఆ, మద్ద
...శ్రీశ్చ=మద్దస్మిత = చిలునవ్వుయొక్క, శ్రీశ్చ=సంపత్తియు, దైవతేషు = దేవతల
యందును, దుర్లభమ్=దొరకరానిది. సత్యం=ఇది యథార్థము-సత్యం=యథార్థము.

తా. ఆకామణ్యకటాక్షవీక్షణము లాశ్రయందంపులే బ్రాయ మా
యాకారద్యుతి యాదరస్మితముతీ శ రామోముచక్కందనం
బాకెంబాయపదంబు లానవలయోరమ్యారంబు లేవేల్పులం
దేకాంబున లేదు లే దనుచు నే శ నెంచేనిఁ జాటించెదన్. 55

తా. నాహృదయమందు గోచరించినకృష్ణుని యాబాల్యమును, తామరపంటిమా
మొగమును, ఆదయయు, నిలాసముతోఁగూడినయాకడగంటిమాడ్కులును, ఆచక్కం
దనమును, ఆచిలునవ్వుసాగమును దేవతలయందును గానఁబడవు. ఇది ముమ్మాటికిసత్యము.

శ్లో॥ విశ్వోపప్లవశమనైకబద్ధదీక్షం

విశ్వానస్తబకితచేతసాంజనానామ్ |

పశ్యామః ప్రతినవకాన్తిస్తభ్యాం

పశ్యామః పథి పథి శైశవం మురారేః ||

56

టీ. విశ్వా...చేతసాం-విశ్వాస = విశ్వాసముచేత-వీణే పరమపురుషుడు రక్ష
మడును అనుభక్తిపూర్వకమైనవిశ్వాసముచేతననుట, స్తబధిత = గుఱులుగలదిగాఁజేయఁ
బడిన-మిక్కిలియుపవిశ్వాసముగలయనుట, చేతసాం=మనస్సుగలవారైన, జనానామ్=
జనులయొక్క, విశ్వా...దీక్షమ్=విశ్వ=సమ స్తమైన, ఉపపస = ఉపద్రవములయొక్క,
శమస=కాంతియందు, ఏక=ముఖ్యముగా, బద్=కట్టబడిన (కయికొనబడిన), దీక్షమ్=
నియతిగలదియును, ప్రతి...శార్దూమ్—ప్రతిసవ=ప్రతిక్షణమును నూతనముగాఁ గనఁ
బడుచున్న, కాన్తి=కాంతియొక్క, కన్దళ=మొలకలచేత, ఆర్ద్రం=నరసమైనదియు,
అగు, మరాళే=శ్రీకృష్ణునియొక్క, శైశవం=బాల్యమును, పథిపథి=ప్రతిమార్గమందును,
మాటికి ననుట, పశ్యామః=చూచుచున్నాము, పశ్యామః=చూచుచున్నాము.

మ. నుతధారాధరకాంతికందళము కశన్నుల్ చల్లఁ జేయన్ సమ

గ్రతరాతంకపరంపరాశమనదీర్క్షన్ దేహముల్ వజ్రకా

యతఁ గాంచన్ నెఱసమిప్తవట్టిపజ కశత్యానంద మాదేవకీ

సుతునోయ్యారపుబాలలీలఁ గనవశచ్చున్ నాదుద్యగ్ధులన్. 56

తా. తనయందు పరదైవమనియు రక్షకుఁడనియు భక్తివిశ్వాసములు గలవారి
యొక్క సమ స్తకష్టములను దీర్చుటయే వ్రతముగాఁ గలిగి, ప్రతిక్షణమును గ్రాత్యనంద
జగి మొలకలు దళికొత్తుచుండ వెలుంగుచున్న బాలుఁడైయునతరించిన చిన్నికృష్ణునిబాల్య
మును మాటికి కనుగొనుచున్నాము.

శ్లో॥ *మాళి శృన్వక్రభూషణా మరకతస్తమ్భాభిరామం వపు

ర్వక్రం చిత్రవిముగ్ధహాసమధురం బాలే విలోలే దృశౌ

వాచ శైశవశీతలాః మదగజశ్లాఘ్య విలాసస్థితి

ర్మన్దంమన్ద మయే క ఏష మధురావీధీ మితో గామాతే॥ 57

టీ. అయే బాలే = ఓచిన్నబాల, మాళిః = సిగ, చన్ద్రకభూషణా=చన్ద్ర
క=నెమిలిపురి యనెడి, భూషణా=ఆభరణము గలది, వపుః=శరీరము, మర...రామమ్
=మరకత = ఇంద్రసిలమణిమయమైన, స్తమ్భ=కంబమువలె, అభిరామం=నుందరమైన
ది. వక్రం=మొగము, చిత్ర...మధురం=చిత్ర=విచిత్రమును, విముగ్ధ=మిక్కిలి నుందర
మును, అగు, హాస=నవ్వుచేత, మధురమ్=మనోహరమైనది, దృశౌ=కన్నులు, విలోలే=
మిక్కిలిచంచలములైనవి, బెళువ లీనునవి యనుట, వాచః=పలుపలు, శైశవశీతలాః=శైశ
వ=బాల్యముచేత, శీతలాః=చల్లనైనవి, పసితనంపుముద్దులు గులుగుటచే సుఖప్రదములైన
ననుట, విలాసస్థితిః=విలాస=గమనవిలాసముయొక్క, స్థితిః=విధము, మద...శ్లాఘ్య

* ఈశ్లోకము ఒకదివ్యస్త్రీ మతొక్కతెతోఁ జెప్పినది. ఇది కొన్నిప్రతు
లందుఁ గానిపింపదు.

—మదగజ=మదపుటేనుగువలె, శ్లాఘ్య = కొనియాడదగినది - ఇట్టిగుఱములు గలవాఁడై, మద్దం మదమే=మెల్లమెల్లగా, ఇతః = ఇటనుండి, మఘరాపీఠం=మఘరాపట్టణము యొక్కపీఠిని, ఏషః=వీడు, కః=ఎవడు, గాహతే=ప్రవేశించుచున్నాడు - ప్రవేశించుచున్నవీఁడెవఁడనుట.

ఉ. మౌళితటిన్ ఘటించినన్యమంచితపింఛము మందహాసమున్

లోలవిశాలలోచనమురలుం జిలునవ్వును మద్దమాటలున్

నీలపుడాలు నేలుమెయ్యనిగులు: గల్గినచాఱఁ డెవ్వఁడో

[వాలెను వీరి జూచు మఘరాపురవీధులఁ బాటలాధరా. 57

తా. తలయందు నెమిలిపురిని జెక్కి, నీలపుకంబమువలె నిగనిగలాడు నలనిమేను గలిగి, వింతయైన సొగసునవ్వు మొగంబున నివ్వట్టిల్ల, బెళువఁగన్నులతో, పసితనపు ముద్దుబలుకుటలు పలుకుచు, మదపుటేనుగువలె మురిపంపునడకతో నిచటనుండిమఘరాపురవీధిని మెల్లమెల్లగాఁ బ్రవేశించుచున్నవీఁడెవఁడు?

శ్లో॥ పాదౌ పాదవినిర్జితామ్బుజవనౌ పద్మాలయాలఙ్కృతౌ

పాణీ వేణువిసోదనప్రణయినౌ పర్యాప్తశిల్పశ్రియా

బాహూ దోహదభాజనం మృగదృశాం మాధుర్యధారా గిరౌ

వక్త్రం వాగ్విధవాతిలజ్జిత మహా బాలం కి మేత న్మహా॥ 58

టీ. పాద...వన-పాద = అంశముచేత, వినిర్జిత=జయింపఁబడిన, అమ్బుజవనౌ=తామరతంపరలుగల-తనయందలి ఒక్కింతభాగముచేతనే పెక్కుతామరలను ఓడించినవి అయినవనుట, పాదౌ=పాదములు, పద్మాల...కృత-పద్మాలయా=లక్ష్మీదేవిచేతఅలఙ్కృతౌ=అలంకరింపఁబడినవి - లక్ష్మీచేత-బ్రకాశించుచున్నవి - ఆశీకులవల లక్ష్మీప్రదములైనవనుట, వేణు...ప్రణయినౌ=వేణు=వీల్లఁగ్రోవియొక్క, విసోదన = వాయించుటయందు, ప్రణయినౌ=ప్రీతిగలవైన, పాణీ=చేతులు, పర్యా...శ్రియా=పర్యాప్త=పరిపూర్ణమైన, శిల్ప=పసితనముయొక్క, శ్రియా=సంపదగలవి - శిల్పపుసంపు లన్నియు పరిపూర్ణముగాఁ గలవియనుట-ఇంతకంటె నెక్కుడుసొగసునవి కలుగవనుట, బాహూ=బుజములు, మృగదృశామ్=(లేడివంటికన్నులుగల) స్త్రీలవ, దోహదభాజనమ్ = దోహద=దోయదక్రియవ - అకాలమునందు వృక్షలతాదులను బుష్పింపజేయు దోహదవ్యాపారమునకు, భాజనమ్=సానము - అనగా దోహదక్రియ అకాలమునందును వృక్షాదుల నెట్లు పుష్పింపజేయునో, అట్లే కృష్ణనిభుజములును గొఱలించినమాత్రమున బాలికలనైనను ప్రాధలనగావించునట్టివి అని యాశయము. గిరః=మాటలు, మాధుర్యధారా=మాధుర్య=తియ్యదనముయొక్క, ధారాః=ప్రవాహముగలవి - ఎడతెగనికేనియ లాలుకునవి అనుట. వక్త్రం=మొగము, వాక్...లజ్జితమ్ - వాక్ విభవ = మాటలపెంపుయొక్క, అతిలజ్జితమ్ = అతికమము గలది-మాటలపెంపుసంపును అతికమించినవి, 'వాగ్విధ

యాతిలజ్జితమ్ అనుపాశమున,! వాక్-వాక్కుయొక్క, విషయ-గోచరత్వముయొక్క, అతిలజ్జితమ్ అతిక్రమణముగలది - వాక్కునకు విషయముకానిది అనుట - మాటలచేత వర్ణింపరాని దనుట, ఏతత్-ఈ-ఈపూర్వోక్తలక్షణములుగల, మహా-తేజస్సు, బాలః క్షిప్ర-బాలుఁడా ఏమి, అహో-అశ్చర్యము-ఈరూపమును ఒకతేజస్సు అని మొదట గ్రహించితిని-సావధానముగాఁ జూడఁగా అత్యంతసుందరములైన కరములు, చరణములు, మాటలు ముఖమును గానిపించుట చూడఁగా బాలుఁడా ఏమి యని తోచుచున్నది అని యాశయము. బాలుని మొదట కేవలముతేజస్సుగా గ్రహించుటచే నిరపధికకాంతిసముజ్జ్వలత్వమువలన కన్నులు మిఱుమిట్లుగొనుట స్ఫురించెడిని. ఇది తేజఃపుంజమే. అయిన నది కరచరణాదులు గలిగి బాలునియాపునఁ దోచుచున్నదే ఏమినిత యని ఆశ్చర్యము. ఇట్టి తేజస్సు బాలురకుఁ గలుగుట యరిది. ఇట్టియనన్యసామాన్యతేజస్సుగల యొకబాలుఁడు ఉండఁడని యాశయము. పాదములు తమయందలి అంశముచేతనే తామరతంపరలను గెలిచినవి. ఇక దాము పూర్ణముగా నెదిరించినయెడల తామరలు నిలుచునా యని వానియపూర్వసౌందర్యాతిశయము ధ్వనితము.

చ. చెలువల కెల్ల దోహదము శ్ర సేయుకరంబులు లచ్చి కాకరంబులు జితపద్మముల్ చరణశ్రముల్ మురళీరచనాచమత్క్రియా కలితము కేలుఁదమ్మి ముఖ్యకాంతులు వింతలు తేనె లూరుమాటలు గలయట్టిశైశవవిగ్రహంబనతేజ మి దేమి చిత్రమో. 58

తా. తామరతంపరనెల్లఁ గలువఁజాలు పాదములు లక్ష్మీకి అటవట్టులు. మరలి నూఁడుచున్న చేతులు శిల్పంపుసౌందర్యంతయుఁగూర్చి తీర్చినట్టిది. బుజములో బాలికలనేని ప్రాథలను గామిచునంతమనోహరము లైనవి. మాటలు తేనెలూలుకుచున్నవి. మొగము ఇట్టిదట్టిదని వర్ణించదరముకాదు. మొదటఁ జూచినపుడు కేవలము ఒకతేజస్సుగానుండెనుగాని యిట్టియవయవసంపత్తినిబట్టి బాలుఁడా ఏమి యని తోచుచున్నది. ఔరా! ఇట్టితేజస్సు గల యొకబాలుఁడుమాడ నుండునా!

శ్లో! బర్హం నామ విభూషణం బహుమతం వేషాయ శేష్టై రలంవక్త్రం ద్విత్రవిశేషకాన్తలహరీవిన్యాసధన్యాధరమ్ | శీలై రల్పధియా మగమ్యవిభవైః శృజ్గారభక్తీమయం చిత్రం చిత్ర మహోవిచిత్ర మహాహో చిత్రంవిచిత్రం మహాః || 59

టీ. బర్హం=నెమిలిపురి, నామ=అనెడు, విభూషణం=అభరణము, బహుమతం=మిక్కిలి యంగీకరింపఁబడినది. వేషాయ=అలంకారముకొఱకు, శేష్టైః=ఇతరభూషణములచేత, అలం=చాలు-వేషమునకు నెమిలిపురియొకటే చాలును. తక్కినసాములు అక్క

అలేదనుట, వక్త్రం మొగము, ద్విత్ర...ధరమ్ - ద్విత్రం రెండుమూడైన, విశేషం
 తిలకములయొక్క, కాంతి కాయలయొక్క, అహం ప్రవాహముయొక్క, విద్యాసం
 ఉనికిచేత-వ్యాప్తిచేత, కన్య = సంపన్నమైన-ఇట్టికాంతిసంత్తిగల, అధరమ్ పెదవిగ
 లది, అల్పధియమ్ స్వల్పబుద్ధిగలవారికి, అగమ్యవిభవై - అగమ్య-పాండరాని-తెలియ
 రాని, విభవై వైభవముగల-పెంపుసొంపుగల, శీలై స్వభావములచేత, శృంగార...
 మయమ్ - శృంగారసింగారములయొక్క, భగ్గి = విభములచేత, మయమ్ ప్రచురమై
 నది-మిక్కిలియుసింగారపువగులుగుటనదియనుట. ఇట్టిదగు, మహాః లేజన్ము, చిత్రం
 ఆశ్చర్యము, చిత్రం ఆశ్చర్యము, అహా ఆశ్చర్యము. విచిత్రమ్ ఆశ్చర్యముగలది,
 అహహా ఆశ్చర్యము, చిత్రం ఆశ్చర్యము, విచిత్రం ఆశ్చర్యమైనది-ఇంతింతనిచెప్పరా
 ని ఆశ్చర్యమైనదనుట. ఇందును బాలుడనక 'మహా' లేజన్ము అనుటచే నిరవధిక కాం
 తివిభవము తెలియునది. ఇదియొక లేజోమయమైనవస్తువు; బాలరూపముగలది. లేజన్ము
 రూపమైన యీవస్తువునకు విశేషించిసామ్మలేల? శిరస్సునకు నెమిలిపురియొకటియు, మొ
 గమునకు రెండుమూడుబొట్లును మోవియు నే అలంకారమునకుఁ జాలును; ఇది నిలువెల్ల
 ఇంతింతనరాని శృంగారములపుంజ మగుటచే శృంగారపువగులే తక్కిన యవయవములకు
 సామ్ములు. వస్తువో కేవల లేజన్ము రూపమునందేబాలునివలెఁగనబడుచున్నది. అందును
 ఇట్టి సామ్మలే చాలియున్నవి. కనుక ఇది వింతలలో వింత అని భావము.

ఉ. సామ్ములు మేని కంద మని శమాడక పింఛమె పూని మోముపైఁ
 గమ్మనిబొట్లు దొంతరలు శ గా విలసిల్లగఁ గావిమోవిచె
 ల్వమ్ము రిసోత్తరంగవిభ శ వమ్ము నగమ్యము నై తనర్పఁ జి
 త్ర మ్మొకపాటివారికిఁ ద శ రందె నుతింప నాయూరితేజమున్. 59

తా. శిరస్సున కెల్ల నెమిలిపురి యొకటియే అలంకారమునకుఁ జాలినదై, రెండు
 మూడు తిలకములకాంతిఁ దళుకొత్తుచున్న మొగమునకెల్ల మోవి యొక్కటియే వన్నె
 దెచ్చుటకుఁ జాలినదై, నిలువెల్ల ఇట్టిదట్టిదని సామాన్యబుద్ధులకుఁ దెలియరాని శృంగార
 ముల రాశియై, యొప్పుకృష్ణాభ్యులేజన్ము చూడంజూడ మతిమతి విచిత్రముగా నున్నది.
 జ్ఞానా! ఇట్టిదియుం గలదా!.

శ్లో॥ అగ్రే నమగ్రయతి కామవి కేళిలక్ష్మీ

మన్యాసు దిక్ష్యపి విలోచనమేవ సాక్షి ।

హాహా న్త హా న్త మథ దూర మహో కి మేత

దానీ త్కిశోరమయ మమ్ము జగత్ప్రియం మే॥

టీ. ఆగ్రే=ముందట, కామవీ=చెప్పువలవికాని, కేలిలక్ష్మిం-కేలి=క్రీడయొక్క. లక్ష్మిం=సంపదను - విహరంపుసాంపును, సమగ్రయతి=పూర్ణ ముగాఁ జేయునది - ఎదుటనే మిక్కిలియుఁ గ్రీడించుచున్నదనుట, అన్యాయ=తక్కిన, దిక్కు అనీ=దిక్కులయందును, కామవీ కేలిలక్ష్మిం సమగ్రయతి=చెప్పువలవికాని విహరసంపదను నిందుచున్నది-అనగా మిక్కిలియుఁ గ్రీడించుచున్నది. ఇందులకు విలోచనమేవ=నాకన్నే, సాక్షి=ప్రమాణము, హాహస్త=అకటకటా, హస్త=మార-మూరెడుదగ్గఁజనున్నది, అథ=పిదప; దూరం=దూరమునుఅయినది-ముంగలనే క్రీడించుచుండుటచే మూరెడుదాపున నున్నట్లును, దిక్కులయందును గ్రీడించుచుండుటచే దవ్వులనును గనబడుచున్నదైన, ఏతత్=ఇది, కిం=ఏమి? అహో=అశ్చర్యము. అప్పు=తల్లీ. జగత్=త్రయం=మూడురొకములును, కిగోరమయమ్=బాలనిమయముగా, మే - నాప, ఆసీత్=అయెను - ముంగల మూరెడుదాపునను గనబడుచున్నది, దవ్వుల దిక్కులకడలను గనబడుచున్నది. కాబట్టి ముల్లోకములును నిండియున్నది. మఱియు నీలేజన్న బాలరూపమున వ్యాపించియుండుటచే ముల్లోకములును బాలమయముగా నున్నవి. ఇది యేమియని యాశ్చర్యము.

శా. చూడం జూడ మనోహరాకృతి గడుం ర జోద్వంబుగా బాలకుం

డాడన్ ముందటఁ గొఁగిలింతు నని డా ర యం జక్కఁ డారీతినే

క్రీడించున్ దిశలందు నిందులకు న ర క్షిద్వంద్వమే సాక్షి యీ

బాడన్ ముఙ్జగ-మంబ బాలమయ మ్రాశ్చర్యంబు నాకెంతయున్.

'తా. ముంగల మూరెడుదాపునను, దవ్వుల దిక్కులయందును ఇంతంతసరాని యింపుసాంపుగా ఈ వస్తువు ఆడుచున్నది. ఇందులకు నాకన్నులే సాక్షి. ఈ వస్తువేమి? ఇట్లు దగ్గఱను దూరమునను అంతలను బాలరూప మైన యీ వస్తువు ఆడుచుండుటచే ముల్లోకములును నాప బాలమయ మయ్యెను.

శ్లో॥ చికురం బహుళం విరళం భ్రమరం

మృదులం వచనం విపులం నయనమ్

అధరం మధురం వదనం లలితం

చపలం చరితం చ కదానుభవే॥ †

61

టీ. క్రికృష్ణనియొక్క, బహుళం=దట్టమైన, చికురమ్=మరులును, విరళం=పలుచనైన, భ్రమరం=ముంగురులును, మృదులం=కోమలమైన, వచనం=వాక్యమును, విపులం=విశాలమైన, నయనమ్=నేత్రమును, మధురం=మనోజ్ఞమైన, అధరం=పెదవిని, లలితం=సుందరమైన, వదనం=ముఖమును, చపలం=చంచలమైన, చరితం=చరిత్రమును, కదా=ఎప్పుడు, అనుభవే=అనుభవించును-చూతుననుట. చరిత్రము బాల్యప్రయుక్తమైన చంచలత్వము కలిగి యున్న దనియు కావుననే మనోజ్ఞ మనియు నిట నూహ్యము.

ఉ. వెన్నెల గోపకాంతలను శ్రీ వేడుకఁ గోరెడుచాపలంబుతోఁ
గన్నుల బెక్కుతో నగు మొగంబున వ్రాలుచలాలకాళితోఁ
దిన్ననిపల్కుతో ముడిచి శ్రీ దిద్దిన గొప్పశిరోజపాళితో

నెన్నఁడు నాదు మోలఁజరిరయించునో వెన్నుచుకావిమోవితోన్.

తా. కృష్ణుని దట్టఁపునెఱిసరులను, పలుచనిముంగురులను, మెత్తనిపలుపలను, వాలుగన్నులను, సొగసైనమోవిని, చెలువైన మొగమును, చంచలమైన నడవడిని నేనెప్పుడు చూతునో!

శ్లో॥ పరిపాలయ నః కృపాలయే, త్వనకృ జ్జల్పిత మాత్మభానః!

మురళీమృదులస్వనాంతరే, విభు రాకర్ణయితా కదాను నః॥ 62

టీ. పౌకృప ఆలయఁదయప ఇలయినవాఁడౌదయానిధీ యనుట, నః=మమ్ము పరిపాలయఁకావుము, ఇతి=అని, అనకృత్=మాటిమాటికిని, నః=మాయొక్క, జల్పితం చెప్పటను, ఆత్మభానః=నాపరుండువు-అయిన, విభుః=విభుడగు శ్రీకృష్ణుఁడు, మురళీ... నాంతరే—మురళీ=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, మృదుల=ఊమలమైన. స్వనః=ధ్వనియొక్క, అనరే=మధ్యమున, కదాను=ఎప్పుడు, ఆకర్ణయితా=విసంగలఁడో? కృష్ణుఁడతల్లిబాంధవుఁడు. కావుననే ఆవిభుని సన్నుఁగాచునట్లు మొఱయిడుచున్నాను. ఆదేవుఁడు వేణుగాసరతుఁడగుటచే వేణుగాసపారవశ్యమునఁగాని వేణుధ్వనియందుఁ గాని నామొఱవానికి విసఁబడదు. అయినను నేను అనకృత్ మాటిమాటికి విడువక మొఱయిడుదు నేని వేణువు గట్టిగా నూడునప్పుడు లేపన్నను మృదువుగాఁజుడునప్పుడైనను నా మొఱవానిభుఁడు విసవచ్చును. అట్లునుట యెన్నఁడో యని భావము. లేక 'స్వనాంతరే' అనుటను ధ్వనులనడుమ అని యర్థము గ్రహించినయెడల ఆధ్వనులనడిమియవకాశములందు ఎప్పుడు నామొఱను వినునో అనియు గ్రాహ్యము.

చ. నిరుపమ వేణుగానమహానీయసుఖానుభవైకమగ్నతం

గరఁగి పరాకుఁ గైకొనినకంజదళాత్ముఁడు దప్తచిత్తుఁడై

నిరతము నన్నుఁ గావు నవ్రసితహారా యని మాటిమాటికిన్

మొఱ యిడునట్టి నావచనముల్ దయతో నెపు డాలకించునో. 62

తా. ఆత్మబంధుఁడైనవిభుఁడు శ్రీకృష్ణుఁడు కావుకావు మని పలుమాఱు నేను పెట్టుచున్న మొఱను మఱిని మెల్లగా నూడు నవసరములందుఁగాని అధ్వనుల నిలుపునట్టివఁడుమఁగాని యెప్పుడు వినునో కదా!

శ్లో॥ కదాను కస్యాన్న విపద్ధకాయాం

కైశోరగన్ధిః కరుణామృద్ధి ర్నః!

విలోచనాభ్యాం విపులాయతాభ్యాం

వ్యాలోకయిష్య నిష్పయీకరోతి ||

63

టీ. కదాను=ఎప్పుడు, కస్యాం=ఏ, విపత్ దశాయామ్ = ఆపత్సమయందు, కైశోరగర్భిః-కైశోర = బాల్యముయొక్క, గర్భిః = గంధముగలవాడు - ఒక్కొంత బాల్యముగలవాడు, అగు, కరుణా అన్బుధిః=దయాసహద్రుడు, శ్రీకృష్ణుడు, విపుల ఆయతాభ్యామ్-విపుల=వెడలుపులును, ఆయతాభ్యామ్-నిడుదలును, అయిన, విలోచనాభ్యామ్=నేత్రములచేత, వ్యాలోకయిష్యన్=మిక్కిలిచూడగలవాడై, సః=మమ్ము, విషయీకరోతి=(తనచూడుటవ) విషయముగాఁ జేయునో- ఎప్పుడు తనకన్నులార మమ్ముజూచునో యనుట, మేము వట్టిసమయములందు ఎంతవీలించినను కృష్ణుడు వచ్చుట ఆరుదు. మాకు 'విపద్ధ' కలిగెనేని, వాడు 'కరుణాంబుధి' గావున కరుణాప్రేరితుడై మమ్ము జూడవచ్చునని భావము. 'కైశోరగర్భి' అనుటచే శ్రీకృష్ణుడు దర్శనమొసంగునప్పుడు ఒక్కొంతబాల్యముతోఁగూడినవాడై యుండవలయునని కవియభిప్రాయము. కృష్ణనిబాలవేషమునందు వ్యామోహ మెక్కుడుగావున బాల్యమువీడి వీడనివచ్చును అప్పుడు మతీత విచీవిగాంచినకన్నులును జూడవలయునని కవిహృదయము.

చ. ఒకవలవంతఁ జింతిలుచు నుండెడినన్ను శిశుత్వగంధమా

త్రకలితయావనంబు తననరం గరుణావరుణాలయందు వా

యక శతవ్రతవ్రతవిపులారుణలోచనలీలఁ జూచుచూ

క్లింకిం దగు మీ డటంచుఁ బరికించుట లెన్నడు గల్గనేర్చునో. 63

తా. వివిధపు కలుగునప్పుడు కరుణానిధి యైనకృష్ణుడు ఒక్కొంత బాల్యము వీడనిప్రాయము గలవాడై నిడువాలుగన్నులార మమ్ము జూడ వచ్చునో.

శ్లో॥ మధుర మధరవిమ్బే మజ్జులం మన్దహాసే

శిశిర మమృతవాదే శీతలం దృష్టిపాతే |

విపుల మరుణనేత్రే విశ్రుతం వేణునాదే

మరకతమణిసీలం బాల మాలోకయే ను || + /

64

టీ. ఆ ధరవిమ్బే=దొండపండువంటి పెదవియందు- మధురం=తియ్యనైనవాడును-తియ్యనైన దొండపండువలె ఎఱునగుమోవిగలవాడెనుట, మన్దహాసే=బిటునవ్వునందు మజ్జులమైనోజ్జమైనవాడును-సాగనైనదిబిటునగవు గలవాడెనుట, అమృతవాదే=అమృతమువలె మాటాడుటయును, శిశిరం=చల్లకయినవాడును-చల్లగా నమృత మొలుకునట్లు మాటాడువాడెనుట. దృష్టిపాతే=దృష్టిచూపుముక్క, పాతే=పాటునందుచూపు నిగుడుపుటయును-శీతలం=చల్లనివాడును-చల్లనిచూపులఁ జూచువాడెనుట,

అరుణశ్రేణీ-అరుణ=ఎఱ్ఱనైన, శ్రేణీ=కన్నునందు, విప్రుల=వెడలుచైనవాడును-వెడలుచైన మెఱ్ఱనికన్నులుగలవాడనుట, వేణునాదే=సిల్లగ్రోవియొక్కధ్వనియందు, విశ్రుతం=మిక్కిలి వివరించినవాడును-లేక ప్రసిద్ధుడైనవాడును-అందఱును మిక్కిలి విననట్టి వేణుధ్వనిగలవాడనుట, మరక...నిలం-మరకతమణి=ఇగ్రాసిలరత్నమువలె, 'నిలం=నల్లనైనవాడును, అగు, బాలం=బాలుని-శ్రీకృష్ణుని, ఆశోకయేమ=చూతునాయేమి.

ఉ. చల్లని బెఱ్ఱజూపు సుధఁగ జల్లెడుమాటలు: దియ్యమోవియు
సల్లలితారణద్యుతివిశాలవిలోచనముల్ వృదుస్మితో
త్ఫుల్లముఖాంబుజంబు: బహిరపూరితవేణువినోదనాదము
సల్లనిమేనికొమ్మెఱుగునక విలసిల్లినబాలు: గాంచెదన్. 64

తా. తియ్యనై దొండపండువలె ఎఱ్ఱనగు కెమ్మోవియు, సొగసైన చిలుకగవును చల్లనై యశుత మెలుప పలుపలును, చల్లనిమామ్రులును, ఎఱ్ఱనైన వెడదకన్నులును, వీనులకు విందులు సేయు వేణుధ్వనియు: గలిగి, యగ్రదసిలమణివలె నల్లనై విలసిల్లు చిన్నిబాలుని గృష్ణుని చూతునాయేమి !

శ్లో॥ మాధుర్యా దపి మధురం, మన్మథ తాతస్య కిమపి కైశోరమ్ !
చాపల్యా దపి చపలం, చేతో మమ హరతి హస్త కిం కుర్యః॥ 65

టీ. మాధుర్యాత్ అపి=సౌందర్యమునకంటెను-చక్కదనము అనిలోపలచే సంకేతింపఁబడిన గుణవిశేషముకంటెను అనుట, మధురమ్ = సుందరమైనది-లోకమునందలి సౌందర్యముకన్నను మించినసౌందర్యము గలది-లోకాతీతమై పరిపవనలవికాని సౌందర్యముగలది యనుట, చాపల్యాత్ అపి=చపలత్వముకంటెను-లోకమునందు చపలత్వము అనఁబడు గుణవిశేషముకంటెను, చపలమ్ = సంచల మైనది-లోపల లెటింగిచపలత్వముకంటెను మించినచపలత్వము గలది యనుట-ఇంతింతరాని చాపల్యముగలదయ్యునుట, కావుననే, కిమపి=ఇట్టిదని చెప్పనలవికానిదియు, అగు, మన్మథతాతస్య-మన్మథ=ప్రయ్యమునకుగా వుట్టినమన్మథునికి, తాతస్య=తండ్రిమైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, కైశోరమ్ బాల్యము, నుమ=నాయొక్క, చేతః=చిత్తమును; హరతి=హరించుచున్నది. కిం=ఏమి, మన్మః=చేయుచును, హస్త=అక్కటా, మాధుర్యమునంట మధురమైనది కావున నామనస్సును హరించుచున్నది. కాంబట్టి, దానిని చూడఁగోరితిని చాపల్యమునకంటెచపలమైనది గావున నాకు జక్కదయ్యె, కాంబట్టి, 'హస్త' అక్కటా ఏమిసేయుదు నని సంతాపాతితమను. మఱియు సౌందర్యమునకు ఉపమానభూతుడగు మన్మథుని: గన్న తండ్రి యనుటచే నిరవధికసౌందర్యనిధి యగుట వ్యంజితము.

ఉ. గబ్బిమెఱుంగుఁబోండ్లు తటరకాపడి లోలతఁ జూచునంతలో
నిబ్బర మైనతత్తఱము శ నెక్కిన నందముకన్న నంద మై
యబ్బర మైనబాల్యమున శ నద్దిర యంగఁజు గన్నతండ్రి యా
గుబ్బున నామదిం గలుగుశఁకుట్టు గలంచె నిఁకేమి సేయుదున్. 65

తా. అందముకన్న సందమైనచిన్నికృష్ణుని బాల్యము నామసన్నుత హరించుచు
న్నది. అయినను అది చపలము లైనవానిలో నెల్ల మిక్కిలి చపలమైనది. కావున నకటా
నే సేమి చేయుదును ?

శ్లో. వక్షఃస్థలే చ విపులం నయనోత్పలే చ
మందస్మితే చ మృదులం మదజల్పితే చ |
బిమ్బాధరే చ మధురం మురళీరవే చ
బాలం విలాసనిధి మాకలయే కదాను || +

66

టీ. వక్షఃస్థలేచ=తోమ్ముయొక్క ప్రదేశమునందును, నయనోత్పలేచ=కలువవంటి
కన్నులయందును, విపులమ్=విశాలమైనవాడును, విశాలమైన వక్షమును కన్నులును గల
వాడు అనుట, మందస్మితేచ=చిఱునవ్వునందును, మదజల్పితేచ=మదఁమదఁ పయు క్తమైన,
జల్పితేచ=మాటయందును, మృదులం=కోమలమైనవాడును, కోమలమైన చిఱునవ్వును,
కోమలములైన మురువుమాటలును గలవాడనుట, బిమ్బాధరేచ=దొండపప్పుడువంటిమోవి
యందును, మురళీరవేచ=పిల్లఁగ్రోవిరవలియుం గలవాడనుట, విలాసనిధిం=విలాసములకు,
నిధిం = నిక్షేపమైనవాడును - నకలమైన విలాసములను బచరించువాడనుట, అగు,
బాలం=బాలుడైనకృష్ణుని, కదా=ఎప్పుడు, ఆకలయేను=పట్టుకొందునో-చూతునో య
నుట, విఱివియైన తోమ్మును గన్నులును, మృదువైనచిఱునవ్వును మురువుమాటలును,
సాంపయినమోవియు పిల్లఁగ్రోవిరవలియుం గలిగి యుండుటచేతనే విలాసనిధి యైనా
డు. కావుననే 'ఆకలయే' చూడఁగోరెద నని భాసము.

మ. భళిరా కన్నులబెక్కుతోమ్ముజిగి చెరప్పన్ రాడ్డు వేణుధ్వనుల్ -
దరమా యెంచఁగఁ గావిమోవిరుచి విరతల్ దేటలేనవ్వుని
గ్గులు మజ్జారె సుధామనోహరమృదూశక్తుల్ మాయురే యిట్టియొ
ప్పులకుప్పం దిలకించుభాగ్యమహిమంబుల్ మాకు నింకెన్నఁదో!

తా. విశాలములైన వక్షమును గన్నులును, మృదువులైన చిఱునవ్వును మురువు
పలుకులును, మనోజ్ఞమైన దొండపప్పుడువంటిమోవియు వేణుధ్వనియుం గలిగి యొప్పుల
కుప్పయైన చిన్నిబాలుని కృష్ణునిఁ జూచుట యెన్నఁదో.

శ్లో॥ ఆర్ద్రావలోకేత దయాపరిణద్ధనేత్ర
మావిష్కృతస్మితసుధామధురాధరోష్ఠం ।

ఆద్యం పుమాంస మవతంసితబర్హిబర్హ
మాలోకయన్తి కృతినః కృతపుణ్యపుణ్ణాః ॥

67

టీ. ఆర్ద్రం=సరసములైన, అవలోకేత=చూపులుగలదైన, దయా=దయతో, పరిణ
ద=కూర్చబడిన, లేక, దయా=దయచేత, పరిణద్ధ=విశాలములైన, 'నేత్రం=కన్నులుగల
వాడును - కరుణావలోకముచే మఱింత వికసిల్లినకన్నుదమ్ములు గలవాడనుట, అవి
ష్కృత...రోష్ఠమ్-అవిష్కృత = వెలిపుచ్చబడిన - పెదవిమాటునుండి వెలికి తొలగి
నట్టి, స్మిత=నవ్వుఅనెడి, సుధామృతముచేత, మధుర=సాంపైన; ఆధరోష్ఠం=మోవిగల
వాడును-అమృతమువలె అతిభోగ్యమైన చిఱునవ్వు వెలికి పిక్కటిల్లుటచే అత్యంతమ
నోజ్జముగానుండు మోవిగలవాడనుట, అవత...ర్హిబర్హ-అవతంసిత=రోహిషణముగాఁ
జేయబడిన, బర్హి=నెమిలియొక్క, బర్హమ్=పురిగలవాడును, ఆద్యం=ఆదిపురుషుడైన
వాడును-జగత్కారణుడైన పురాణపురుషుడనుట, అగు, పుమాంసం=పురుషుని-కృష్ణా
కృతితో పురుషరూపమున అవతరించినవానిని, కృత...పుణ్ణాః - కృత = చేయబడిన,
పుణ్ణా=పుణ్యముయొక్క, పుణ్ణాః=సమాహముగలవారు, అగు, కృతినః=విద్వాంసులు,
అలోకయన్తి=చూచుచున్నారు. 'ఆద్యం పుమాంసమ్' ఆదిపురుషుడుగనుకవానినిఅంద
ఱును జూడలేరు. 'కృతినః' విద్వాంసులే చూతురు, అందును వానిని, దయతోడిచూపు
లుగల వాలుగన్నులును, సాంపైనచిఱునవ్వుగల కెన్నోవియుఁ గలవానినిగా కేవల
విద్వాంసులుగాక 'కృతపుణ్ణా' కొంతపుణ్యముగూడఁ జేసిన విద్వాంసులే చూడనేర్తురు.
అట్టిచూపులును మోవియును ఆయాదిపురుషునికిఁరామాద్యనేకావతారములందుఁ గలవు.
కాన అట్టిచూపులును మోవియునే కాక 'అవతం...ర్హిబర్హ' తలయందు నెమిలిపురియుఁ
జెరువుకొన్న శ్రీకృష్ణావతారమూర్తిని 'కృతినః' కేవలవిద్వాంసులుకాని, 'కృతపుణ్ణా'
కొంతపుణ్యముచేసిన విద్వాంసులుకాని చూడలేరు; 'కృతపుణ్యపుణ్ణాః' విశేషించి
పుణ్యమునేసిన విద్వాంసులే చూడనేర్తురని యాశయము.

టీ. అందముఁ జిందుమోము దరహానసుధామధురాధరోష్ఠ ము
స్పందదయావలోకనవిశాలవిలోచనముల్ శిరంబునం

బొందుగ నెమ్మిపింఛమును ౧ బూనినయాద్యుని దేవదేవునిన్

నందశుమారుఁ గాంతండునననాతనపుణ్యమునన్ బుధోత్తముల్. 67

తా. దయతోడి చల్లనిచూడుకలచే మఱింతవిఱివియైనగన్నులును, అమృతము
వంటి చిఱునవ్వు తొలగెనుటచే మిక్కిలియు నొత్తైనవారెవరూ, తొ యందుజెరివిన

సమిలిపించియమును గలిగి చెలువారెడి యాదిపురుషుని విశేషించి పుణ్యముచేసిన విద్వాంసులే మాకురు.

అ.స. ఇట్లు చూడంగోరి పరిపరివిధములఁ బ్రార్థింపఁగా శ్రీకృష్ణుండు కరుణించి సాక్షాత్కరింపఁగాఁ గవి యాశూర్తిని దర్శించి వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మారః స్వయం ను మధురద్యుతిమణ్డలం ను

మాధుర్యమేవ ను మనోనయనామృతం ను ।

వాణీమృజా ను మమజీవితవల్లభో ను

బాలోఽయ మభ్యుదయ తే మమ లోచనాయ ॥

68

టీ. మమ=నాయొక్క, లోచనాయ=నేత్రముతోఁపకు, బాలః=బాలుఁడు అభ్యుదయతే = ఆవిర్భవించుచున్నాఁడు - పొడమాపుచున్నాఁడు. అయం = వీఁడు-ఈబాలుఁడు, మాః=మన్మథుఁడు; స్వయంశ=తానేనా-మన్మథుఁడు తానే వీఁడగునాయనట—ఇది సౌందర్యాతిశయనూచకము. మధురద్యుతిమణ్డలం ను—మధురద్యుతి = చంద్రునియొక్క. మణ్డలంను=లింబమా యేమి! దీనిచే అన్వదకరమగు కాంతివైభవము తెలియనగు. మాధుర్యమేవ ను=సౌందర్యమేనా యేమి, సౌందర్యముతానే వీఁడగునాయేమి యనుట-దీనిచే 'రూపం కిమప్యనిర్వాచ్యం తనోర్నాధుర్యముచ్యతే' అన్నట్లు పూర్వోక్తములైన సౌందర్యమును శోభావిశేషమును దెరసి యిట్టిదట్టి దని చెప్పునలవికాని నిరతిశయసౌందర్యముగా నగుట తెలియునది. లేక 'శీతలీక్రియతే తాపా' యేన తన్నధురంస్సృతమ్' అన్నట్లు తాపమును చిల్లార్చునట్టిది మధుర మనబడునుగాన చూడఁజూడఁగాఁ దాపత్రయమును బోగొట్టి సుఖము కలిగించునట్టి మాధుర్యము గ్రాహ్యము. కావుననే, మనో...తంను-మనః = మనస్సుయొక్కయు, నయన = కన్నులయొక్కయు, అమృతం ను=అమృతమా ఏమి-దీనిచే నయనోత్సవత్వమునువృద్ధయాహ్లాదకత్వమును దెలియునది. వాణీమృజాను-వాణీ = వాక్కుయొక్క, మృజాను = పరిశుద్ధియాయేమి - దీనిచే నిర్దోషములైన ముద్దుబలువలయొప్పినము తెలియునది. మమ = నాయొక్క, జీవితవల్లభో ను=ప్రాణనాథుఁడా యేమి! దీనిచే అత్యంత ప్రీయత్వము తెలియునది. ఇట్టిచెక్కడనమును, ఇట్టిజగియు, ఇట్టిచల్లదనమును, ఇట్టి పలువలును గలవాఁడు 'జీవితవల్లభుడే' యగు నని యాశయము.

ఉ. మారుడో కాక యంబుధికురమారుడో మానవలోచనామృతా

కారమొ మాధురీగుణవికారమొ మంజులవాక్చమత్క్రియా

సారము నాదుజీవముని శ సారము లేక మ తేమి చిత్రమో
మీతెదుబాలభావమున శ మెచ్చులు గుల్కెడు నాదుచూడ్కికిన్.

తా. నాకన్నులకుఁ గనబడుచున్న యీ బాలుఁడు మన్మథుఁడా? లేక చంద్ర
మండలమా? సౌందర్యపురాణియా? నామనస్సుయొక్క యానందమా? నాకన్నుల పం
డువా? పలుకల యచ్చందనమా? నా ప్రాణవల్లభుడా?

శ్లో॥ బాలోయ మాలోల విలోచనేన, వక్త్రేణచిత్రికృతదిబ్బుభేన
వేషేణ ఘోషోచితభూషణేన, ముగ్ధేన దుగ్ధే నయనోత్సుకం నః॥69

టీ. ఆయం=ఈ; ఈసాక్షాత్కరించినట్టి, బాలః=బాలుఁడు, ఆలోలవిలోచనే
న=ఆలోల=చంచలములైన, విలోచనేన=కన్నులుగలదియు, చిత్రీ... భేన=చిత్రీకృత=చి
త్తరపులుగాఁ జేయఁబడిన=చిత్తరపులు గలవిగాఁ జేయఁబడిన, దిక్ ముఖేన=దిక్కుల
మొగములుగలదియు=దిశలమందటిప్రదేశములు గలదియు =దిక్కులయందు ఆనేకములు
గాఁ దాను ప్రతిఫలింపఁగా ఆవి ఆప్రతిబింబములచే చిత్తరపులు గలవిగాఁ గానంబడిన
వనుట, ఇటీదెన, వక్త్రేణ=ముఖముచేతను, ఘోషో...ణేన=ఘోష=గొలపలెను, ఉచి
త=ఈనట్టిభూషణేన=సాములుగలదియు, ముగ్ధేన=నుందర హేనదియు, ఆననోత్సేష=నేష
ముచేతను=ఇదియే 'ముగ్ధవేషం మురాళే' అనఁబడినది; నః=మాయొక్క=నయన ఉ
త్సుక=నయన=కన్నులయొక్క, ఉత్సుకం=ఆత్మ్యం క భిలాషను=చూచుచుండ వలయు
నను పేరానను, 'నయనోత్సవమ్' అనుపాతమున, నయన ఉత్సవమ్=కన్నులయొక్కపండు
వును దుగ్ధే=వీడుతుచున్నాఁడు=తనతల్లికిఁగించుచున్నాఁడు. మొగమునకు సహజములైన
బెరుకుఁగన్నులును వేషమునకుసామాన్యములైన గొల్లసొమ్ములునే యలంకారమునకుఁజూ
లును. ఇంతమాత్రమైన యలంకారసంపత్తిచేతనే ఆమొగమును ఆవేషమునుఆత్మ్యంతమా
హనములై మఱిమఱి చూడవలయునని 'ఉత్సుక' బౌత్సుక్యము కలిగించుచున్నవి.

ఉ. ఎల్లెడఁ జిల్లరూపము ప శ హించిన చక్కని మోముఁదమ్మితో
గొల్లవిలాసవేషమున శ కుం దగిసొమ్ములతోడఁ బల్పయో
జొల్ల సదక్షిణీతలన శ మున్నతితో విలసిల్లు బాలకుం
డల్లము పల్లవింప నయ శ నోత్సవ మారః జరించు పెన్నఁడో. 69

తా. బెరుకుఁగన్నులు గలదై దిక్కులయందుఁ బ్రతిబింబించుచున్న మొగంబుచే
తను, గొల్లవాడిక దగినసొమ్ములు దాల్చి సొంపుగులుకు వేషముచేతను, ఈకనబడుచున్న
బాలుఁడు మాకుఁ గన్నులపండువు నేయుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆన్దోళితాగ్రభుజ మాకులనేత్రలీల
మార్ద్రాస్మితార్ద్రావదనామ్బుజచంద్రబిమ్బమ్|

శిష్టానభూషణశతం శిఖిపిచ్ఛమాళిం

శీతం విలోచనరసాయన మభ్యుపైతి॥

70

టీ. ఆన్దో...జమ్-ఆన్దోలితః కొంతకదల్పుబడిన, ఆగ్ర=మొనలుగల, భుజం=బుజములుగలదియు-మాఁపులు గొంత గదల్పుచున్నది యనుట, మాఁపులు కదలుట మొదలగునవి 'ఆభ్యుపైతి' అను ఆగమనమునలన కలిగినవిగాఁ దెలియునది. ఆప...లీలమ్-ఆపల=వ్యాకులములైన-ఇటునటు కదలిన, సేత్ర=కన్నులయొక్క, లీలమ్=విలాసములుగలదియు-కన్ను లిటునటు త్రిప్పుగా ఒప్పులాలుపడెడి యనుట, ఆర్ద్ర...విమ్బమ్-ఆర్ద్ర=సరసమైన, స్థిర=చిలునపువ్వుచేత, ఆర్ద్ర=సరసమైన, వదన అమ్బుజ చంద్రవిమ్బమ్=చంద్రబింబమువంటి ముఖకమలముఁ గలదియు, శిష్టా...శతమ్-శిష్టాన=మొరయుచున్న, భూషణశతం=ఆభరణములవందలు గలదియు-ఆ సేకములైన ఆభరణములుగలది యనుట, శిఖి...మాళిమ్-శిఖిపిచ్ఛ=నెమిలిపురి, మాళిం=శిరస్సుపండుఁ గలదియు, శీతం=చల్లనై నదియు-చూచువారల కన్నులప నుఖప్రదమెఱచియు, అగు, విలోచనరసాయనమ్. విలోచన=కన్నులప, రసాయనమ్=భోగ్యవస్తువు-అనగా శ్రీకృష్ణుడు, అభ్యుపైతి= (నాకు) ఎదురుగా వచ్చుచున్నాఁడు. మాఁపులు గదల్పుట, సామ్మలు గల్లుగల్లు మోయుట, ఆగమనవ్యాపారముచే ప్రయుక్తములు ఇటునటు తిరుగు బెరుగు గన్నుల చిన్నెలు చిలునపుగులుపచంద్రునివంటి మొగమును, నెమిలిపురి, మొదలైనవి విలోచనరసాయన మగుటప పేతువులు; విలోచనములప నిరవధిక నుఖము నిచ్చుటచే గృహ్లా దనుట కన్న విలోచనరసాయన మనుటయే మఱింత యుష్పిద మని కవివ్యాదయము.

ఉ. అందెలు మువ్వలున్ మొరయ్యసౌస్తము లూపంగఁ గంకణధ్వను
ల్పందడి జేయ నాననవి శ్రీ లానము చంపరు గ్రేణి నేయ నా
నందవిశాలలోలనయ శ్రీ నమ్ములతో శిఖిసింఛమాళితో

నందముఁ జెందులోచనర శ్రీ సాయన మల్లదె వచ్చెఁ జల్లంగన్. 70

తా. మాఁపులుకొంతగదల, ఒప్పులాలుక కన్నుల నిటునటుత్రిప్పుచు చందురుని వంటి మోముఁదామరయందుచిలునపువ్వు సొంపుగుఱుక, సామ్మలుపెక్కు గల్లుగల్లు మొరయ, తలయందు నెమిలిపురి మెఱయ, చల్లనై నా కన్నులవిందగు కృష్ణుడు నన్నెదురుకొని వచ్చుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పశుపాల బాలపరివర్దిభూషణం

శిశురేష శీతలవిలోలలోచనః।

మృదులస్థితార్ద్రవదనేస్తునమ్మదా

మదయ స్కదీయహృదయం విగాహతే॥

71

టీ: పశు...భూషణమ్ - పశుపాలబాలగొల్లబాలురయొక్క, పరిషత్=సభ
 వు, విభూషణమ్=అలంకారభూతుడైనవాడును, శీతల...లోచనః - శీతల=చల్లనై,
 విలోల=చంచలములగు, లోచనః=కన్నులుగలవాడును, అగు విషః=ఈకనబడుచు
 న్ను, శిశుః=బాలుడు, మృదుల...సమ్మదా-మృదుల=కోమలమైన, స్థిర=చిఱునవ్వు
 చేత, ఆర్ద్ర=సరసమైన, వదన ఇన్ద్ర=గుభించంద్రునియొక్క, సమ్మదా=సమ్మదిచేత-
 చిఱునవ్వుదొలడు చందురునివంటి మొగముయొక్క సొంపు పెంపుచేత ననుట, మదీయ
 హృదయమ్=నాయొక్కహృదయమును, మదయన్=మదింపజేయుచు, విగాహతే =
 చొచ్చుచున్నాడు.

చ. వికవిక నవ్వుచు నుడుట శ్రవేలుకురుల్ నునుపాలబుగ్గులుం
 జికిలిమెఱుంగుజూపు రహిఁ శ్ర జెందగ నానశీతలద్యుతిం
 ఒకటితగోవళాబకనశభానవభూషణ మై చెలంగుబా
 లకుఁడు మదీయమాననత్రలంబున నిల్చెను సొంపు నించుచున్. 71

తా. గొల్లపిల్లవాండ్రహటువపు నలంకారమువలె వెలుగుచు, జల్లనిబెళువగ
 న్నులజూచు నీదిన్నిబాలుడు చిఱునవ్వుచే మురుపుచూపుమొగముచందురునిచే నా
 హృదయమును మదించునట్లు ప్రవేశించుచున్నాడు.

శ్లో॥ త దిద ముపనతం తమాలసీలం, తరళవిలోచన తారకాభిరామమ్ |
 ముదితముదితవక్త్రచన్ద్రబిమ్బం, ముఖరితవేణువిలాసజీవితమ్ || 72

టీ. తమాలసీలమ్ - తమాల=జీడికెట్టిమానువలె, సీలం=నల్లనైనదియు, తరళ...
 రామమ్ - తరళ=చంచలములైన, విలోచన=కన్నులయొక్క, తారక=గ్రుడ్లచేత, ఆభిరా
 మమ్=మనోహరమైనదియు, ముదిత...బిమ్బమ్ - ముదితముదిత=మిక్కిలి సంతోషించినట్టి.
 సంతోషంపుసొంపుచే మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నట్టియునుట, వక్త్రచన్ద్రబిమ్బమ్=చంద్ర
 ద్రవించువంటి మొగము గలదియును. అగు, తత్=ఆ-ప్రసిద్ధమైన, ఇదం=ఈ-ఈకనబ
 డుచున్న, ముఖరి... జీవితమ్-ముఖరిత=మోయింపబడిన, వేణు=స్థిలంగ్రోవియొక్కవిలా
 స=స్వరవిశేషముల యొప్పిదములను, జీవితమ్=ప్రాణము-ప్రాణభూతం బైన కృష్ణాఖ్యవ
 న్నువు, మే=నాడు, ఉపనతం=ఎచురైనది.

ఉ. సీలఘనాభ మయ్యు నతినిర్మలవేణునినాదజీవ మై
 లోలతటిల్ల తాలలిత్రలోచనతారక మై ప్రసన్నతో
 ద్వేలముఖేందుమండలనగపీనవిలాసకలాకలాప మై
 బాలునిసీల వచ్చి కనునపట్టె మహాద్భుత తేజ మియ్యెడన్ . 72

తా. చీకటిమామవలె నల్లనికాంతి గలిగి బెళుప లీనుకనుగ్రుడ్డులచే మిక్కిలి చెలుదై, సాంపు పెంపున బ్రకాశించుచున్న చంద్రబింబమువంటిదగుఁజు గలిగి, వేణు ధ్వనుల విలాసంబులకుఁ బ్రాణమై కృష్ణుఁడు నా కెదురయ్యె.

శ్లో॥ చాపల్యనీమ చపలానుభవైకనీమ

చాతుర్యనీమ చతురాననశిల్పనీమ |

సారభ్యనీమ నకలాద్భుత కేళీనీమ

సౌభాగ్యనీమ తదిదం వ్రజభాగ్యనీమ ||

73

టీ: తత్=ఆప్రసిద్ధమైన, ఇదం=ఇది-ఈకవచము చున్న కృష్ణాభ్యవస్తువు, చాపల్యనీమ=చాపల్య=చపలత్వమునను-చపలత్వప్రయుక్తములైన వ్యాపారములను, నీమ=పాలిమేరయైనది, చపలా...నీమ=చపలా=లక్ష్మీదేవియొక్క అనుభవ=భోగమునను ఏక=ముఖ్యమైన, నీమ=స్థానమైనది, చాతుర్యనీమ=చాతుర్య=నేర్పునను, నీమ=పాలిమేరయైనది, చతురా...నీమ=చతురానన=బ్రహ్మయొక్క, శిల్ప=శిల్పమునను-పనికనమునను, నీమ=పాలిమేరయైనది, సారభ్యనీమ=సారభ్య=పరిమళమునను, నీమ=ముఖ్యస్థానమైనది. నక...నీమ=నకల=నను సములైన, ఆద్భుత = ఆశ్చర్యములయొక్క ఆశ్చర్యకరములైన యొప్పిదములయొక్క, కేళీ=కేడను - ప్రవర్తనమునను, నీమ=ముఖ్యస్థానమైనది, ఆశ్చర్యకరములైన సౌందర్యవిశేషములన్నియు ఇంద్రే నిరతిశయమై వర్తించుచున్నవనుట-ఇందలిసౌందర్యాదులకంటెను ఆశ్చర్యకరములైనవి మఱిందునుగలుగవని భావము. సౌభాగ్యనీమ - సౌభాగ్య=సౌందర్యమునను, లేక, విభవసమృద్ధికి, నీమ = పాలిమేరయైనది - ఇంతకన్నను సౌభాగ్యముగలది మఱిందును కలుగదనుట, వ్రజ...నీమ - వ్రజ=గొల్లపల్లెయొక్క - గొల్లపల్లియలోనివాడయొక్క, భాగ్య=ఆదృష్టఫలమునను, నీమ = స్థానమైనది-వారలభాగ్యముయొక్క పూర్ణపరిపాకమే యిది-యనట-చాపల్యచాతుర్యసౌరభ్యసౌభాగ్యాదులెల్లను గలిగియున్నది గావుననే వ్రజభాగ్యనీమ యైనదని నిగమము.

గ. కలిమి నెలంత వేడుకలకకందువవంట విబోలవృత్తికిన్

నెలపు శుభాళి కాన్పదము ౧ నేర్పులప్రో వజశిల్పకల్పనా

ఫల మతిచిత్రలీలకుఁ ౧ బాళెము తావుల కెల్ల దావు గో

కులజవభాగ్యనీమ యిదిగో కనుఁగొంటిని గంటి కింపుగన్. 73

తా. చపలత్వమునను, లక్ష్మీయొక్క విలాసములను, నేర్పులను, బ్రహ్మయొక్క శిల్పంపు విన్నామములను, పరిమళములను, ఆశ్చర్యకరములైన యొప్పులను, విభవంపు పెంపులను ఎల్లయై ఆటపట్టయి కావుననే, గొల్లవారల భాగ్యములయొక్క పూర్ణఫలమై యొప్పు ఆకృష్ణాభ్యవస్తువు ఇదిగో.

శ్లో! మాధుర్యేణ ద్విగుణశిశిరం వక్త్రచన్ద్రం వహన్తి
వంశీవీధీవిగళదమృతస్రోతసా సేచయన్తి

మద్యాణీనాం విహరణపదం మత్తసౌభాగ్యభాజాం

మత్స్పృణ్యానాం పరిణతి రహా నేత్రయో స్సన్నిధతే॥

74

టీ. మాధుర్యేణ=శీతలీక్తిమతే తాపో యేన తస్మధురం స్పృతమ్ అన్నట్లు
తాపమును జల్లార్చునట్టి గుణవిశేషముచేత, ద్విగుణశిశిరం=రెండింతలు చల్లనిదైవ -
మునుపే తనంతట చల్లనిది; మఱి మాధుర్యముతోఁగూడుటచే మఱింతచల్లనిదయ్యెననుట,
చూడుటకు మిక్కిలి సుఖప్రదమైనది యనుట, వక్త్రచన్ద్రం=మోముచంద్రుని - చం
దురునిపంటి మొగమును, వహన్తి=తాల్చుచున్నదియు, వంశీ...స్రోతసా=వంశీ=సిల్ల
గ్రోవియొక్క, వీధీ=చూగమునుండి, విగళితే=నమించుచున్న, అమృత=అమృతముయొ
క్క, స్రోతసా=ప్రవాహముచేత-అమృతమువలె అత్యంతభోగ్యమైన ప్రవాహమువలె
ఎడతెగక నిగుడుచున్న ధ్వనిచేత ననుట, సేచయన్తి=తడియజేయుచున్నదియు-మీద
'విలాస మురళి నిసదామృతేన సింహస్త్వదఞ్జిత మిదం మమ కర్ణయుగ్మమ్' అనుటచే
వీనులను దడుపుచున్నది యనుట-వినువారలప ఆరిల్లఁగోవిరవలి యనెడి యమృతప్రవా
హముచే అత్యంతానందమును గూర్చుచున్నదియనుట, మత్ వాణీనాం=నాయొక్కవా
త్కులకు. విహరణపదమ్=విహరించుస్థానమైనదియు-విహరిస్తానమనుటచే విహరించు
క్తమైన సుఖమును స్వేచ్ఛయు వ్యంజితము లగుచున్నవిగానసేనుసుఖముగా విచ్ఛలించి
గాను జేయునట్టిమనములకు విషమమైనదియు ననుట, అగు, మత్త...భాజామ్-మత్త=
మదించిన, సౌభాగ్య=విభవసంపత్తిని-పెంపుకు, భాజామ్=పొందినవి యైన-మిక్కిలి
యధికమైవిట్టిగుఱచున్నచేత యనుట-మితిమీరి అతిశయించుచున్నచేత యనిభావము,
మత్ + పుణ్యానామ్=నా సుకృతములయొక్క, పరిణతిః=పరిపాకము-నిరతిశయములైన
నాపుణ్యములయొక్క పరిపూర్ణఫలస్వరూప మైన కృష్ణాఖ్యతత్త్వము, నేత్రయో=నా
రెండుకన్నులకు, సన్నిధతే=సన్నిధానము చేయుచున్నది- నా కన్నులమీద బొడనూపు
చున్నదనుట. ఇచట పరిణతికర్త. 'విహరణపదమ్' అనుచో పదజబ్బము నిత్యవస్తుసకాం
తము గావున స్త్రీలింగమున 'పరిణతి' శబ్దమునకు విశేషణ మయ్యి వోషము జేను.

శా. లావణ్యాంబుధిచంద్రబింబముఖలీలం చాల్చి వంశీనినా

దావిరూఢితసుధాప్రవాహమున నోరలాడం బ్రవర్తిల్లు నా

దైవాకారము నావచోవిహరణస్థానంబు నాపుణ్యన

ద్భావం బొరం బ్రసన్న మయ్యెను యశోరదాపుత్రయాపంబునన్.

తా. చక్రందశముచే మఱితచల్లదశము గూర్చుచున్న మోముచందురుని గలిగి, పిల్లగ్రోవినంది యమృతంపువెల్లవవలె నొలుకుచున్న మధురస్వరముల చే పీనులవిందులు నేయుచు, నాపాగ డ్దలప సౌంధ్యనవిషయమై, పెంపుసౌంపారియున్న నాభుజ్యము లయొక్క ఫలమై, యున్న కృష్ణుడు నాకన్నులవలె బొడతెందుచున్నాడు.

అవ. ప్రత్యక్షమైన శ్రీకృష్ణునికి నమస్కరించుచున్నాడు.

శ్లో॥ తేజసేస్తు నమో ధేనుపాలినే లోకపాలినే ।

రాధాపయోధరోత్సజ్జళాయినే శేషశాయినే ॥ +

75

టీ. ధేనుపాలినే=ధేను=గోవులను, పాలినే=కాచునట్టిదియు, లోకపాలినే=లోకములను కాచునట్టిదియు, రాధా...శాయినే=రాధా = రాధయొక్క, పయోధర=చన్నులయొక్క, ఊత్సజ్జ=మీద, శాయినే=పవ్వలించునట్టిదియు, శేషశాయినే=ఆదిశేషునిపై పవ్వలించునట్టిదియు, అగు, తేజసే=శ్రీకృష్ణాభ్యుమైన తేజస్సుకొఱకు, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అనుగాక. సౌలభ్యవశమున ధేనుపాలియు రాధాపయోధరోత్సంగశాయయు అయినాడు, పరత్వవశమున లోకపాలియు శేషశాయయు అయినాడు. గోవులను గాచువాడు జగములను గాచుటయు, ఒక గొల్లపడలి చన్నులపై బవ్వలించువాడు జగములనెల్ల దాల్చు శేషునిపై బవ్వలించుటయుఁ జెప్పి పరత్వసౌలభ్యముల కౌశల మేలినమును అచ్చర్యముగాఁ దెలిపినాడు. ఇట 'తేజసే' అని శేషలతేజముగాఁ జెప్పటచే నిరవధిక తేజోమయత్వమును దెలియునది.

ఉ. పాయనిభక్తి మొక్కెద న శ పారకృపారసధేనుసౌఖ్యసం

ధాయికి లోకరక్షణ వి శ ధాయికి భాసురరాధికాకుచ

సాయికిఁ బన్నగాధిపవి శ శాలఫణామణి సౌధవీధికా

శాయికి గోపికానయన శ సారససార ఫలప్రదాయికిన్.

75

తా. గోవులను జగములను గాచుచు రాధ చన్నులమీదను ఆదిశేషునిమీదను బవ్వలించు తేజస్వరూప మగు కృష్ణాభ్యుబద్ధమునకు నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ ధేనుపాలదయితా స్తనస్థలీ, ధన్యకుబ్జు-మననాథ కాస్తయే ।

వేణుగీతగతిమూలవేదనే, తేజసే త దిద మోం నమో నమః ॥

టీ. ధేను...కాస్తయే=ధేనుపాల=గోలవారియొక్క, దయితా=ప్రియురాండ్రగు (వేతలయొక్క, స్తనస్థలీ=కుచప్రదేశములచేత) కుచములందు అలందబడుట చేత ననుట, ధన్య=కృతార్థమైన, కుబ్జు=మండుముతోడ, సనాథ=కూడుకొన్న, కాస్తయే=కాంతిగలిదియు, వేతలు కాగిలించుకొనునప్పుడు వారి కుచములందలిమండుము అంటుకొనగా దాని యెట్లుకాంతిలోఁబూడిన తన మేనిపిలకాంతి గలవాడనటు, వేణు...వేదనే=

వేణుపిల్లగ్రోవియొక్క, గీతగానముయొక్క, గతిస్వరవిశేషములను, మూలచే
ధనేమూలబ్రహ్మమైనదియు, అగు, లేజనేశ్రీకృష్ణరూపమైనలేజన్ముఖాటను, తత్ =
ఆ, ఇదంతః, ఓం సమోనమఃఓం' అని ప్రణవపూర్వకములైన సమస్కారములు.
ఇందును 'లేజనే' అని నిరతిశయ లేజోమయత్వము తెలియునది. ఈ లేజన్ము వేణు
గానమునకు మూలబ్రహ్మ మైనది గనుక ఇది సృజించు సతిమనోహర స్వరవైచిత్ర్యముల
కుఁ జొక్కి గొలపడఁతులు కౌగిలించుచున్నా రని భావము. కేవలము గొలపడఁతు
లను జెప్పక 'భేనుపాలదయతా' అని గొలవారలయొక్క చెలువ లనుటచేఁ బురుషులను
సైతము నిరాకరించి తన్నుఁ గూడ వచ్చుసంతమాహము కలిగించునట్టి మనోజ్ఞ వేణు
గానము గలవాఁ డగుట వ్యంజితము.

మ. పసిగావుంజగురాకుఁబోండ్లమెటుఁగుంబాలిండ్లకాశ్మీరపు
ననముల్ జొబ్బిల నుబ్బి నిర్భరపరీరంభస్థితిం దెల్పు ను
ల్లనీతం బై మురళీనినాదగతిమూర్తలబ్రహ్మ మై కంటి కిం
పొనఁగం బాలెడుమూర్తికిన్ మొగుడుఁగేరలొంకారపూర్వంబుగన్.

తా. వేణుగానమునకు మూలబ్రహ్మముగావున విచిత్రమధురస్వరములసృజించును
దానిచేఁజొక్కివచ్చినవేతలు బిగ్గఁగొగిలించుకొనఁగా అపుడు అంటుకొన్న వారివచ
కుంకుమపుఁగాంతితోఁగూడిన దేహచ్ఛాయ గలిగి వెలుగుచున్న కృష్ణరూపమైన లేజ
న్మునకు సమస్కారములు చూటికే జేసెద.

శ్లో॥ మృదుక్వణన్నూపురమస్థరేణ, బాలేన పాదామ్బుజపల్లవేన ।
అనుక్వణన్మృజ్జులవేణుగీత, నూయాతి మే జీవిత మాత్మకేలి॥ 77.

టీ. ఆత్మకేలి—ఆత్మపాదబుడిస, కేలి=విహారములు గలదియైన, మే=నాయు
క్కు, జీవితం=ప్రాణము-వాప్రాణమైన శ్రీకృష్ణాఖ్య లేజము, మృదు...మనరేణ-మృదు=
మేత్రిగా-ఇంపుగాననుట, క్వణత్ = మ్రోయుచున్న, నూపుర=అందియలచేత, మనరే
ణ=బరువైనదియు-అందియలను దాల్చుటచే మందమనోజ్ఞసంచారము గలదియనుట, బా
లేన=చిన్న దైనదియు-లేతదియనుట, అగు, పాదా...ల్లవేన=పాదపాదములయొక్క
అమ్బుజపల్లవేన=చిగుళ్ళసంటియడుగుదామరచేత - చిగుళ్ళవలెను దామరలవలెను మృదు
వై యెట్టనైనయడుగుల నిడుచు అనుట, అను...గీతయంభారథా-అనుక్వణత్=(అందియ
లను) అనుసరించి మొరయుచున్న, మృజ్జుల=మనోహరమైన, వేణుగీతమ్=వేణుధ్వనిగలు
గునట్లుగా-గల్లుగల్లు అందియలరవలికి అనుగుణముగా వేణుస్వరము లూడుచుననుట,
అయాతి=వచ్చుచున్నది. లేజస్వరరూపమై పాదసూసినవన్నపు ఇప్పు డాలేజోవిశేష
ముతోఁగూడ 'ఆత్మకేలి' కేళివిధ్రమములు గలదై నాకు 'జీవితమ్' ప్రాణమువలె ఆత్మం
తప్రియతమమై ధారకమై వచ్చుచున్నది యనుట. అట్లు వచ్చునప్పుడు చిగుళ్ళవలె లేత

యైన యడుగుడమ్ములును, అందలి యందియల 'మృదుక్వణాస'మును దానికి అనుసారిగా ఘోరంబడు వేణువుయొక్క 'మంజుగీత'మును ఆరాకయొక్కయింపుసొంపును బయింబయి పెంచుచున్నది. కావుననే అది 'ఆత్మకేళి' యై నావ 'జీవిత' మైన దని యాశయము.

ఉ. చల్లనివేణుగీత కనురసారిగఁ దాళగతుల్ సెలంగ గల్

గిల్లు రటంచు నందియలు ర గజ్జెలు నొక్కటఁ బిక్కటిల్లఁగాఁ

బల్లవకోమలాంఘురము ర బాలకుఁ డాడుచుఁ బాడుచుండ నా

వేల్లితవృత్తి వచ్చెఁ గనురవిందుగ జీవము వచ్చుకై వడిన్. 77

తా. అందియలు గల్లుగల్లని మృదువుగా మొరయుచున్న రేతయడుగుడమ్ముల నిడుచు, అందియలమ్రోతప సరిగా వేణువును మధురముగా నూడుచు, నిట్లు క్రీడా విలాసములు నెఱపుచు, నావఁ బ్రాణమువలె నత్యంతప్రియుండైన శ్రీకృష్ణుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సోఽయం విలాసమురళీసనదామృతేన

సిచ్చి న్నుదఙ్గిత మిదం మమ కర్ణయుగ్మమ్ ।

అయాతి మే నయనబద్ధ రసస్యబద్ధ

రాసనకన్దలిత కేళికటాక్షలక్షః॥

78

టీ. ఆనంద...లక్షః—ఆనందఃఆనందముచేత, కన్దలితఃపొటమరించిన - వుట్టిన, కేళి=లీల ప్రయుక్తమైన, కటాక్ష = కడగంటిమాపులయొక్క, లక్షః=లక్షలుగలవాఁడును-ఆనందముచే సొగసుగాఁ గడగంటఁ జూచువాఁ డనుట, మే=నావ, నయనబద్ధః—నయన = కన్నులప, బద్ధ = చుట్టమెనవాడును, అనస్యబద్ధః - అనస్య=చిక్కటికఁగాక - అందలికే ననుట, బద్ధః=చుట్టమెనవాడును - సర్వబంధుడనుట, అగు సః=ఆ-ప్రసిద్దుడైన, ఆయం = పీఠు-శ్రీకృష్ణుడనుట, విలాస...మృతేన—విలాస = లీలారమైన, మరళి=పిల్లగ్రోవియొక్క, నిసద=శబ్దనియనెడి, అమృతేన=అమృతముచేత, ఉదఙ్గితమ్=(వినుటప) ఒగ్గియున్న, మమ=నాయొక్క, ఇదం = ఈ, కర్ణ=చెవులయొక్క, యుగ్మం=జంటను, సిచ్చిన్=తీడుపురున్నవాడై, అయాతి = వచ్చుచున్నాఁడు. 'ఆనస్యబద్ధ' వగుటచే 'అయాతి' వచ్చుచున్నాఁడు - ఆనందముచేగడగంట సొగసుంజూడుకలు నిగుప్పుటచే 'నయనబద్ధ' వైనాఁడు. 'విలాసమురళీసనదామృత'ముచే చెవుల కింపుచుజేయుచున్నాడని యర్థము. అనఁగా పులుపజూపులచే కన్నులపండువును అమృతమునంటి పిల్లగ్రోవిరవలిచే పీఠులవిందును జేయుచు బంధువువలెఁ బ్రేమతో వచ్చుచున్నాఁడని యాశయము.

ఉ. మాలిమిఁజేసి గోపికలరమానముఁ గాచినవాడు మీఁదె కాఁ

బోలును నేడు వేణురవరముం జెవి నింపుచు నాడుకంటికిన్

మేలలరం బ్రహ్మాదరసరనిర్భర కేళికటాక్షలక్ష్మణుడై

బాలుఁ డనన్యబంధుఁ డెడఁగ బాయక ముట్లరింప వచ్చెఁగా. 78

తా. ఆనందంపు సొంపుచే గడగంటిచూడ్కులు సొగసుగా నిగుడ్పుచు నానందములపండువై ఆమృతమువంటి పిల్లఁగ్రోవిరఁగిచే వీసులప విందులు గూర్చుచునన్యబంధుడగు నా శ్రీకృష్ణుఁ డిదే వచ్చుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ దూరా ద్విలోకయతి వారణఘటగామీ

ధారాకటాక్షభరితేన విలోచనేన ।

ఆరా దుపైతి హృదయజ్గమవేణనాద

వేణీదుఘేన దశనావరణేన దేవః॥

79

టీ. దేవః=దేవుడగు శ్రీకృష్ణుడు, ధారా...భరితేన - ధారా=ఎడతెగనిదెన, కటాక్ష=కడగన్నులచేత-కడగంటిచూపులచేత, భరితేన=విండింపబడిన, విలోచనేన=కన్నుచేత - కన్నొయిచేత, దూరాత్=దూరముననుండి, విలోకయతి=చూచుచున్నాఁడు, వారణ...గామీ - వారణ=ఏనుగువలె, ఘట=విలాసముతోఁ గూడునటుగా, గామీ=గమనము గలవాడై, హృద...దుఘేన=హృదయజ్గము=మనోజ్ఞమైన, వేణునాదముర శీఘ్రనియనెడి, వేణీ=ప్రవాహము, దుఘేన=పీడుపుచున్నదెన, దశనావరణేన = వాతె అతో-అధోవృత్తుతో. వాతెఅతో ఎడతెగక పిల్లఁగ్రోవి నూచుచు ననుట, ఆరాత్=సమీపమునుండి-సమీపముగా, ఉపైతి=చేరవచ్చుచున్నాఁడు. దూరమునుండియే ఆ వ్యంగిగాఁ గడగంటిచూడ్కులు నిగుడ్పుచును వాతెమెఱయఁ జెవుల కింపుగావేణువు నూచుచును ఏనుగునడతో దగ్గఱప వచ్చుచున్నాఁడని యర్థము. దూరమున ధారా కటాక్షములతోఁ గూడిన విలోచనములును, దాపున వేణునాదప్రవాహముతోఁ గూడిన దశనావరణమును శోభాజనకము లని తెలియునది.

మ. ఘనమత్రైభవిలాసయానము సెలంగన్ దవ్వలం జూచి చ

ల్లనిధారాశకటాక్షనీక్షణసముల్లాసంబుతోఁ జెంగటం

జనువేళం దశనచ్చదంబు వెలయన్ శ నాస్వామి నమ్మాదమా

హనవంశీసనదప్రవాహము.ఖలీరలావాప్తి దెల్పుం దయన్. 79

తా. దూరముననుండి ఎడతెగనికడగంటిచూడ్కులచాలు నిగుడ్పుచు, ఇంపుగా నెడతెగక వేణుధ్వనులు పరగించుచును, దేవుండగు శ్రీకృష్ణుండు మదపుటేనుగునడక వంటినడకతో దగ్గఱప వచ్చుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ త్రిభువనసరసాభ్యాం దీప్తభూషాపదాభ్యామ్

దృశిదృశి శిశిరాభ్యాం దివ్యలీలాశులాభ్యామ్ ।

అశరణశరణాభ్యా మద్భుతాభ్యాం పదాభ్యామ్

మయ మయ మనుకూజద్యేణు రాయాతి దేవః ||

80

టీ. త్రిభు...సాభ్యాం - త్రిభువనముల్లోఁ కులభను, సరసాభ్యామ్=మనోహరములైనవియు, దీప్త...దాభ్యామ్-దీప్తప్రకాశించుచున్న, భూషా=భూషణములకు, పదాభ్యామ్=స్తానములైనవియు, 'దృప్తభూషాపరాభ్యామ్' అనుపాఠమున, దృప్త=విష్టివీరినట్టి-అతిశయించిన, భూషా=భూషణములనెడు, అపరాభ్యామ్=తక్కువైనవిగలవియు-సాములను మించినవనుట, దృశిదృశి=ప్రతిదర్శనమందును-చూడఁగాఁ జూడఁగా ననుట, శిశరాభ్యామ్=చల్లనైనవియు-అహోదళరములైనవి యనుట, దివ్య...లాభ్యామ్-దివ్య=మనోజ్ఞములైన, లీలా=విలాసములచేత, ఆపరాభ్యామ్=వ్యాప్తములైనవియు, అశర...ణాభ్యామ్-అశరణ=గతిలేనివారికి, శరణాభ్యామ్=గతియైనవియు - రక్షకములైనవి యనుట, కావుననే, అద్భుతాభ్యామ్=అశ్చర్యకరములైనవియు, అగు పదాభ్యామ్=అడుగులచేత, అయంతయంత=ఈ ఈ-వీడె, వీడె, దేవః=దేవుడైన, శ్రీకృష్ణుడు-ఇదె ఇదె శ్రీకృష్ణుడనుట, అనుకూజత్ వేణుః-అనుకూజత్=అనుసరించి మొరయుచున్న-అడుగుల విన్యాసమునకు అనుసరించి మ్రోయుచున్న, వేణుస్సన్=పిల్లగ్రోవి గలవాడై-అడుగులకు అనుగుణముగా వేణువు నూడుచుననుట, అయాతి=వచ్చుచున్నాడు, 'అయమయమ్' అనుటచే మిక్కిలియుఁ బొడతెంచుచు మఱిమఱి సమీపించి వచ్చుట తెలియునది.

శా. క్రీడాభూషణధారు లై యశరణశ్రేయశ్వరణ్యంబు లై

చూడం జూడఁగఁ జల్లనై సొగసునై శ చోద్యంబు లై దేవతా

చూడారత్నము లైనపాదముల రా శ సొం పొంది వేణుధ్వనుల్

జాడల్ దెల్పుగ వీడె వీడె యన నాశ్వామిన్ విలోకించెదన్. 80

తా. మల్లోకములకును మనోజ్ఞములై, మొరయుచున్న యందియలు మొదలగుసాములుదాల్చి, మేలైనవలువలుపచరించుచు, జూడజూడఁగాఁగంటికిఁజల్లనై, అగతిపలకు రక్షకములై, కావుననే అత్యాశ్చర్యములైన యడుగులతో దేవుండగు శ్రీకృష్ణుడు అడుగులకు సరిగా పిల్లగ్రోవి నూడుచు నిదె వచ్చుచున్నాడు.

శ్లో॥ సోఽయం మునీన్ద్రజనమానసతాపహరీ

సోఽయం మద్రవజవధూషననాపహరీ |

సోఽయం తృతీయభవనేశ్వరదర్పహరీ

సోఽయం మదీయహృదయామ్బురుహపహరీ॥

81

టీ. యః=ఎవ్వడు మునీ...హరీ-మునీంద్రులు=మునిశ్రేష్ఠులయొక్క, జన=సమూహమయొక్క, మానస=మనస్సుయొక్క, తాప=తాపమును - తుంచుదువును, హరీ=అప

హరించువాడో-పోగొట్టువాడో, సఃవాడు, ఆయం=ఇతఁడే, యః=ఎవడు; మద...హరీ - మదమత్తగల-యావనమత్తలైన యనుట, ప్రజపదూ=గోపస్త్రీలయొక్క, వసన=వస్త్రములను, అవహరీ=ఆవహరించువాడో, సఃవాడు, ఆయం=ఇతఁడే, యః=ఎవడు, తృతీయ...హరీ-తృతీయభువన ఈశ్వర=ఇంద్రునియొక్క, దర్ప=గర్వమును, హరీ=ఆవహరించువాడో, సఃవాడు, ఆయం=ఇతఁడే, యః=ఎవడు, మదీయ...హరీ-మదీయ=నాయొక్క, హృదయ అమ్మురుహ=మనస్సుఅనెడు తామరను, అవహరీ=ఆవహరించువాడో, సఃవాడు, ఆయం=ఇతఁడే, కేవలమును' లయొక్క-ఆనక'మసింద్రజను' లయొక్క-మానసముల హరించువాడగుటచే పరత్వాతిశయమును కేవల 'ప్రజపద' వులయొక్క, ఆనక'మదప్రజపద'వుల వసనములను హరించినాడనుట చేకొంగారరససంకీర్ణమైన సౌలభ్యాతిశయమును 'తృతీయభువనేశ్వరు' ని దర్పముహరించినాడనుటచే లోకేశ్వరేశ్వరత్వమును ధ్వనితములు, పరమమగ్గలగు ప్రజపదవులవసనముల నెట్లోయట్లే పరతత్త్వచేతలగు మసింద్రులమనస్సులను లోకోత్తరప్రభుత్వము గల యింద్రునిగర్వమును సులభముగాహరింపజాలినాడనియు ధ్వనితము. ఆనఁగా మసింద్రుల మనస్సులు గాని దేవేంద్రుని గర్వముగాని గొల్లలవలువలవలెనే యలక్ష్యప్రాయములని భావము. కావుననే నాహృదయారవిందమును హరించు పెంక యని యాశయము.

ఉ. చిత్కెర నాడు గోపికల శ చేలము లెత్తినదొంగ, శైలముల్
చెక్కలు సేయువానిమద శ జృంభము నాచినదొంగ, భక్తిచే
నెక్కినుమానికోటి మది శ నిల్చినతాపముఁ బాపుదొంగ, నా
చొక్కపుంజి త్తసారసముఁజూటలుగాఁ గొనుదొంగ, నేటికిన్. 81

తా. ఎవడు మునివరులనుసంబులం బొడమితాపముల హరింపఁ జాలు పరతత్త్వమో, ఎవడు మత్తైన గొల్లమిటారుల పుట్టములను దొంగిలించు సౌలభ్యలీలానిధియో, యెవ్వఁడు మల్లోకములరా జైనయింద్రుని గర్వముడందు మహామహిమయొడో, కావుననే యెవ్వఁడు నాహృదయకవలమును జూటగొన్నవాడో, యా పురుషుడే యీపాద తొంచుచున్నవాడగును.

శ్లో॥ సర్వజ్ఞ త్వే చ మాధ్యై చ, సార్వభౌమ మిదం మమ
నిర్విక న్నయనం తేజో, నిర్వాణపద మశ్ను తే॥ 82

టీ. సర్వజ్ఞ త్వే=సర్వజ్ఞత్వమందును, మాధ్యై=చేలతనమందును-లేక సొందర్యమందును, సార్వభౌమ=చక్రవర్తియైనట్టి-సర్వోత్కృష్టమైనట్టి యనుట, ఇదం=ఈ-ఈముంగలఁ గనబడుచున్న, తేజః=కృష్ణరూపమైన తేజస్సును, మమ=నాయొక్క, నయనం=కన్ను, నిర్వికన్=అనుభవించుచు-లేనివారఁ జూచుచు ననుట, నిర్వాణపదం=మోక్షపదవిని-అభింధి మోక్షపదముననుట, అశ్ను తే=అనుభవించుచున్నది - ఇంతకన్న

సర్వజ్ఞమైనదిగాని సౌందర్యము గలదిగాని మఱొక్కటి బగమునలేదు. కావుననే దీని కన్నులారజూచినంతనే మోక్షసామాజ్యము గలిగినంతవరమానందము గలుగుచున్నదని యాశయము.

మ. విను సర్వజ్ఞతమందు మాగ్ధ్యమున నుత్పత్తికా సార్వభౌమంబు నాఁ జనునీ తేజముఁ జూచి నానయనముల్ శ సారూప్యముంజెందె వీఁ డని యాలోకముఁ జేయఁగా భ్రమరకీర్తనాన్యాయముం గాంచి కా దన జ్ఞానేంద్రియరూఢి కన్నులకు నేరలా కల్లు నూహింపఁగన్. 32

తా. సర్వజ్ఞత్వమందును సౌందర్యమునందు సకలజగంబుల నెందును సాటిలేనిదై కృష్ణరూపమున వెలింగెడి యీతేజస్సును జూచినంతనే నాజ్ఞు లపరిమితానందమును బొందుచున్నవి.

శో॥ కృష్ణాన మేత త్పునరుక్తశోభ
ముష్ణేతరాంశో రుదయం ముఖేన్ద్రోః ।

తృష్ణామ్బురాశిం ద్విగుణీకరోతి

కృష్ణాన్వాయం కిచ్చన జీవితం మే॥

83

టీ. కృష్ణ ఆహ్వాయం=కృష్ణుఁ డనుపేరు గలదియు, కించన=ఇట్టిపట్టిదని చెప్ప నలవికొనిదియు, అగు, మే=నాయొక్క, ఏతత్ = ఈ-మందటఁ గనబడుచున్న, జీవితమ్ = ప్రాణమైనదియు - ఆత్మంతాధార మైనది యనుట - అది లేనిమొడల ప్రాణము లేనట్లే త్తదమాత్రము నుండలేను గనుక అది నాప ప్రాణమే యని వృద్ధుడు, ఇట్టి వస్తువు, ముఖి ఇన్ద్రోః=తనయొక్క మొగముచందరురువలన, ఉష్ణఇతర అంశోః=చంద్రుని యొక్క, ఉదయం=తోడికను-అవిర్భావమును, పునరుక్తశోభమ్=పునరుక్త=రెండింత లైన, శోభం=కాంతి గలదిగా, కృష్ణాన=చేయుచున్నదై-చంద్రునికంటె ద్విగుణిత మైనకాంతినికేషము గలదైయునుట, తృష్ణ ఆమ్బురాశిం=నా ఆశ యనిడిసముద్రమును, ద్విగుణీకరోతి=రెండింతలుగాఁ జేయుచున్నది, చంద్రుడు సముద్రమును బొంగఁజేయు నట్లు దీనిముఖిచంద్రుడును, నాయాశాసముద్రమును బొంగఁజేయుచున్నాఁడు. అందును చంద్రునికంటె ఈముఖిచంద్రుడు రెండింతలు కాంతిగలవాఁడు గాన ఆశాసముద్రమును 'ద్విగుణీకరోతి' రెండింతలు పేయుచున్నాఁడని యర్థము. కృష్ణుని బాడవలయు నని యున్విళ్లూరుచుండిన నాపేరాస తదీయముఖి చంద్రునిజూడఁగానే మతిమతి రెండం తలు పెరిగినది గాని తనివి తీరినది గాదని యాశయము.

*ఇట్టి మాగ్ధ్యమునే కాళిదాసు 'నేత్రనిర్వృణ్నియమ్' అయే లబ్ధం నేత్రనిర్వాణమ్' అనియు వర్ణించినాఁడు.

మ. కమలోల్లాసక మై నిరంతరకళల్ శృంగవృట్ట శీతాంశుబిం
బముకంటెన్ ద్విగుణాభిరూప్యమున రరయ్యంబైన నెమ్మొముః బు
న్నమజాబిల్లి వెలుంగుతో వెలయుకృష్ణాభిఖ్య మానాదుజీ
వము దృష్టాభితరంగలన్ ద్విగుణ మైవర్ధిల్ల జేసెన్ మదిన్. 83

తా. ఇట్టి దట్టి దని వర్ధింపఁ నలవి కానిదె నామఁ బ్రాణకుల్యమై కనబడు
చున్న యీకృష్ణాభిత్ త్వము, చంద్రునికంటె నినుమడి కాంతివిశేషము గలిగి మిక్కిలి
యాహోదమును గలిగించు తన మొగముచేత, చూడ నుద్విగ్ధులగుచున్న నా పేరాసను
మఱిత పెరుగఁజేసినదేకాని తీర్చినది కాదయ్యె.

శ్లో॥ త దేత దాతామవిలోచనశ్రీ
సమ్భావితాశేషవినమవర్గమ్ ।
ముహు ర్మురారే ర్మధురాధరోష్ణమ్
ముఖామ్బుజం చుమ్బతి మానసం మే

84

టీ. ఆతామ్ర...వర్గమ్-ఆతామ్రం-అంతటనెట్టనైన, విలోచనం-నేత్రములయొక్క.
శ్రీ-కాంతిచేత, సమ్భావితం-బహూకరింపబడిన, అశేషం-సమస్తమైన, విసమ్రం-ఆక్రి
తులయొక్క, వర్గం-సమాహమంగలదియు, మధు...రోష్ణమ్-మధురం-మనోజ్ఞమైన, అధ
రోష్ణం-అధరముగలదియు, అగు, తత్-అ-ప్రసిద్ధమైన, ఏతత్-ఈ-ఇప్పుడు కనబడు
చున్న, మురారే-శ్రీకృష్ణునియొక్క, ముఖ + అమ్బుజమ్-మోముఁదామరను, మే-నా
యొక్క, మానసం-మనస్సు, ముహుః-మాటికి, చుమ్బతి-చుంబించుచున్నది-చింతించు
చున్నది-మనస్సునకు 'చుంబతి' అనుచుంబనవ్యాపారముగలుగుదుగాన చుంబించునటువలె.
ముఖమును ఆత్మంతభోగ్యముగా ఆస్వాదించుచున్నదని యాశయము. అది ఆముఖమును
ఆంబుజమువంటిదిగాన చుంబించుచున్నది. శేషలము ఆంబుజమువంటిదేకాక 'ఆతామ్ర'
మలైన విలోచనములును 'మధుర' మైన అధరోష్ణమును గలిగియుండుటచే 'ముహుః'
మాటికి చుంబించుచున్నదని భావము. విసమ్రవర్గమందు విలోచనముల 'శ్రీ' కాంతిపాల
పెనని చెప్పుటచే కటాక్షములు ప్రసరించెననియు, అవి అవిసమ్రవర్గమును 'సంభావిత'
బహూకరించు ననుటచే కరుణారసప్రేరికము లై నవనియు వ్యంజితములు. విసమ్రవర్గ
మును 'అశేష'మును సంభావించుటచే కరుణాబాహుళ్యము ధ్వనితము.

చ. కలశవయోధిశీకరనిశ్శాయముచే నునుఁగెంపు మీఱుక
న్నుల నతపాళికిం బ్రియముగనూల్కొనఁ జేయుచుఁ దత్సృధాకణం
బులు మధురాధరోష్ణమునఁబూనినయాదిమ చేవుమోముఁ గా
వలె నేది గాకయున్న యెడఁబల్కలు నామధి యానఁ గోరునే. 84

శ్రీ కృష్ణ కర్ణామృతము

తా. కరుణాతిశయముచే విజ్ఞానికడగంటికొంతులు పాలయునట్లు ఆశ్రయము
హమునంతయుఁ గటాక్షించుచున్న కన్నులవయు, చెలవైన క్రిందిపెదవియుఁ గలిగి,
యత్యంతమనోజ్ఞముగాఁ గనఁబడుచున్న యీకృష్ణుని ముఖారవిందము యొక్క సాంపు
ను నామనస్సు మాటిమాటికి అనుభవించుచున్నది.

శ్లోకరా శరదుదభ్య తామ్బుజవిలాసశిక్షాగురూ

పదా విబుధపాదప పథమపల్లవోల్లజ్ఞసౌ |

దృశౌ దళితదుర్మద్రతిభువనోపమానశ్రియా

విలోకయ విలోచనామృత మహా! మహాచ్ఛైశవమ్ || 85

టీ. కరా=హస్తములు, శర...గురూ=శరత్=శరత్కాలమునందు, ఉదభ్యుత=
లేచిన-పుట్టిన, అమ్బుజ=తామరలయొక్క, విలాస=విప్పదములప, శిక్షాగురూ=శిక్షాగు
రువులైనవి-ఉపదేశించునట్టియాచార్యులైనవి - తామరలప సౌభగములు గలపునట్టి వను
ట-తామరల సతిశయించిన విలాసములు గలవని భావము. పదా=పదములు, విబుధ...
ల్లజ్ఞసౌ=విబుధపాదప=దేవతా వృక్షములయొక్క - కల్ప వృక్షములయొక్క, ప్రథమ=
నూతనమైన-తొలుతటివైన, పల్లవ=చిగుళ్లను, ఉల్లజ్ఞసౌ=ఆత్మక్రమింపఁజాలినవి - కల్ప
వృక్షముల తొలిచిగుళ్లను విలాసపట్టి మెత్తదనమును ఎఱ్ఱదనమును గలవి యనుట, దృ
శౌ=కన్నులు, దళిత...శ్రియా - దళిత=చీల్చబడిన - పొగ్రొట్టబడినయనుట, దుర్మ
ద=గర్వాతిశయముగలద్రతిభువన=ముల్లోకములందలి, ఉపమాన=ఉపమానభూతములైనప
దార్థములయొక్క, శ్రియా=కొంతులుగలవి-తమప ఉపమానములుగాఁ జెప్పబడుతామర
లు కలువలు మొదలగుముల్లోకములందునుగలవస్తువులయొక్క, శోభాగర్వమును హరించిన
వనుట. ఇట్టి యత్యంతమనోజ్ఞములైన కరయుగమును పదయుగమును నయనయుగమును
గలిగినదగటచే. అహో=ఆశ్చర్యము, విలోచన + అమృతమ్=విలోచన=కన్నులప, అమృ
తమ్=అమృతమైనది - అమృతమువలె అత్యంతభోగ్యమైనది, అగు, మహత్ + శైశవమ్=
మహత్= (శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క) గొప్పదైన, శైశవమ్=శాల్యమును, విలోకయ=చూడు
ము. 'మనోనయనామృతం' అన్నట్లు, ఇట 'విలోచనామృతమ్' అనఁబడినది. లేక, 'హే
విలోచన=ఓనేత్రమా! అమృతమహా=అమృతమువలెతేజస్సుగలిగిన మహాచ్ఛైశవమనియ
ర్థాంతరము. ఇది సరసముగాఁ గానివింపదు. 'అమ్బుచిరం బతే లమృతే' 'మహారమ్భచి
త్రమ్' ఇత్యాదులందు అంబాశబ్దసంబోధనము కానివింపబడుచే ఇచట 'విలోకయ' అను
క్రియప 'అంబ' అనుసంబుద్ధి ఆధ్యాహర్యము. కరములప 'శరదుదంచిత' ము
లైనఅంబుజములను జెప్పుటచే విలాసాతిశయమును, పదములప కల్పవృక్షముల 'ప్రథమ'
పల్లవములను జెప్పుటచే సౌమనార్యాతిశయమును, దృష్కలపఁ ద్రిభువనములందలి ఉప
మాన 'శ్రీ'లదళితమును జెప్పుటచే జగదేకమనోహరత్వమును వ్యంజితములు. ఇట్టివి

గలది కావుననే శైశవము విలోచనామృత పనియు 'అహో' యని యాశ్చర్యకర మనియుఁ జెప్పుబడినది.

ఉ. పాదము లంటిమూ విబుధృపాదపనూతనవల్లవావళిం

గా దనుఁ గన్నుదోయి సరకాంతివిశేషము ముజ్జగంబునన్

లే దను శారదాబ్జనవరలీలలఁ గల్గవ గేరు లోచనా

హ్లాద మయారె శైశవవిగ్రలానము గంటిమి నందనూతికిన్. 85

తా. శరదృతువునం బాడమునట్టి తామరల చెలువములను మించునట్టిచేతులును, కల్పవృక్షములతోలుచిగుళ్లును మీటునట్టియడుగులును, మల్లోకములందును గల శాపమాన వస్తువుల యొప్పిదముల నెల్ల సతిశయించునట్టి కన్నులును గలిగి, కన్నులపండువై వింతలు గొలుపుచున్న శ్రీకృష్ణుని బాల్యమును జూచుమా.

శ్లో॥ ఆచిన్వాన మహస్యహస్యహని సాకారాన్ విహారక్రమా

నారున్ధాన మరున్ధతీహృదయ మప్యార్ద్రస్మితాస్యశ్రియా ।

ఆతన్వాన మనస్యజన్మనయనశ్లాఘ్యా మసర్వాం దశా-

మామందం వ్రజసుందరీ స్రవతటీసామ్రాజ్య ముజ్జుమ్భితే॥ 86

టీ. ఆహని ఆహని ఆహని=వ్రతదీపమును, స+ఆకారా=ఆకారముతోఁ గూడినవైస, విహారక్రమా=క్రీడాపద్ధతులను, ఆచిన్వానం=సంపాదించుచున్నదియు - ఆ ప్రాకృతస్వరూపమైనవస్తువైనను సౌలభ్యవశమున సకలజనమోహనములైన ఆర్ద్రస్మితాకారములనొంది ఆయాక్రీడలను సలుపుచున్నదియునుట, ఆర్ద్ర...శ్రియా=ఆర్ద్ర=సరసమైన, స్మిత=చిలువపుగల, ఆచ్య=నెమ్మొగముయొక్క, శ్రియా=సంపదచేత-చిలువపుదోలఁబు నెమ్మొగంపుసొంపుచేత ననుట, ఆరుసతీ హృదయమపి=ఆరుసతీ=పతివ్రతాకి కోమలియు వసిష్ఠుని భార్యయునైన) అరుంధతీయొక్క, హృదయమపి=హృదయమును గూడ, ఆరున్ధానమే=ఓంచెము అభిముఖముగాఁ జేసికొనుచున్నదియు-అరుంధతినీగూడఁ తొంత తన్ను వలచునట్లు చేయునది యనుట-ఇఁకఁ దక్కినవారిని వలపించుట చెప్ప నేలయని యాశయము; అనన్య...శ్లాఘ్యామ్=అనన్యజన్మ=మన్మథునియొక్క, నయన=కన్నులకు, శ్లాఘ్యామ్=ఓనియాడఁ దగినదియు-మన్మథునంతటి సౌందర్యకాలియుఁజూచి మెచ్చుకొనఁదగినట్టిదియు, కావున నే, అసర్వాం=వెలలేనిదియు-సాటిలేనిదియనుట, అగు, దశామ్=అవసన్న-స్థితి-అత్యంతసౌందర్యము నెఱుఁపునట్టిదక ననుట, ఆతన్వానమ్=సాగించుచున్నదియు-మన్మథునికంటెను అత్యంతమోహకరమైన సౌందర్యవిలాసములు పయింబయి నెఱుఁపుచున్నది యనుట, అగు, వ్రజ...సామ్రాజ్యమ్=వ్రజసుందరీ=గొల్లచెలువలయొక్క, స్రవతటీ=కుచప్రదేశములయొక్క, సామ్రాజ్యమ్=సర్వాధిపత్యము-ఇటసామ్రాజ్యశబ్దముచే సర్వోత్కృష్టవైభవమును భోగమును నూచితములు గావున-కుచముల

యొక్క మహావైభవమును భోగమును ఆయినదనుట—పంచమలప మితిలేని యుబ్బును సుఖాతిశయమును గలిగించునది యనుట—ఇట్టి కృష్ణాఖ్యసన్తువు, ఆమంద్రికింత మంద మగునట్లుగా, ఉజ్జ్వహృతే=విజృంభించుచున్నది—కేవల 'స్తవ'మలయొక్క అనక 'స్తవతలుల'యొక్క సామాన్యమనుటచే అలింగనముయొక్క గాఢత్వము వ్యంజితము. వస్తువో గోపస్త్రీస్తవతలమునకు 'సామ్రాజ్య' నిరతిశయభోగవిభవమునుగూర్చునది—అట్టి వస్తువు ప్రాద్దున కొకరూపముతో చిన్నెలు వన్నెలు చూపుచు ఆరుంధతినిగూడ పలపించునట్టిముద్దునగుమొగము గలిగియున్నది. కనుక మన్మథునికి మెచ్చదగినట్టి మోహనాకృతి గలిగియున్నది. కావుననే వ్రజనుందరీ స్తవతలులకు సామాన్యమఖిప్రద మైనది కాక 'సామ్రాజ్య'మే యైయున్నదని యర్థము. అనగా ప్రాద్దుప్రాద్దునకు వింతలు గులుకు రూపును, వన్నెలుగులును లీలలును, చిఱునవ్వు దోలఁట మొగమును, మన్మథుని కంటె మించినమోహనత్వమును, జూచి గొల్లచెలువలు చప్పుగుబ్బలు పొంగ బిగ్గఁ గాఁగిలించుకొని నిర్భరానందరసమ గ్గులగుదు రని భావము.

మ. నలినాస్తుండును జొక్కి కన్గొనుచు నారనందింప నెమ్మోముగ్రాం
దభుకున్నవ్వు లరుంధతీహృదయ మైరనం బోవ నీ కాఁగ విం
తలుగాఁ బ్రాద్దుకరూప మై మెలఁగువీరన్నాణంబులం దేలి ని
శ్చలనందవ్రజనుందరీ స్తవతీరసామ్రాజ్య ముహ్వాంగెడిన్. 86

తా. ఆప్రాకృతస్వరూపమైన వస్తువు ఆయినను ప్రతిదినును వింతలు గులుకు ఆకారములను చాల్చి చిన్నెలు వన్నెలు నెఱువుచు, అరుంధతిగూడ నొకంతమోహము గొలుపునట్టి చిఱునవ్వుతోడి మొగము సాంపుతో, మన్మథుడు చూచి మెచ్చకొనునట్టి మోహనదళ గలిగి, గోపస్త్రీలచొక్కి చప్పుగుబ్బలుబిగ్గనొత్తికాఁగిలించుకొని యానంద విభవ మనుభవించు కృష్ణాఖ్యసన్తువు నాయెడ నల్లలఁబ్రకాశించుచున్నది.

శ్లో॥ సముచ్చ్వసితయావనం తరళశైశవాలబ్జృతం

మదచ్చురితలోచనం -మదనముగ్ధహాసామృతమ్ |

ప్రతిక్షణవిరోధనం ప్రణయవీలవంశీముఖం

జగత్ప్రియవిమోహనం జయతి మామకం జీవితమ్ ||

. 87

టీ. సము...యావనమ్=సముచ్చ్వసితం=లెస్సగా వికసించిన—చక్కఁగాఁ బొడ నూపిన, యావనమ్=ఎలప్రాయము గలదియు, తర...బ్జృతమ్=తరళం=చందలమైన—చ. పలస్వభావముగల, శైశవం=బాల్యముచేత, అలబ్జృతమ్=అలంకరింపబడినదియు—ఇచట బాల్యయావనసంధి చెప్పుబడినది—బాల్యము కొంత పీడకయు యావనముచక్కఁగా స్ఫురించుచునుండు వయస్సుగలది యనుట—బాల్యమయొక్క—చపలత్వప్రయుక్తమలైన

లీలావిశేషములును యౌవనముయొక్క శృంగారరసప్రయుక్తములైన వైభవములును రెండునుగలిగి యత్యంతమనోజ్ఞ మగుటచే కవి యిట్టివయస్సంధి నే కోరినాఁడు తెలియునది. మఱియును, మద...లోచనం...మద = మన్మథమదముచేత-యౌవనప్రయుక్తమైన మరులుచేత, ఛురిత=పూయబడిన, లోచనమ్=కన్నులుగలదియు-మన్మథవికారిముతోడి చూడ్కులు నిగుడ్డుకన్నులు గలదియనుట-లేక, మద = యౌవనమదముచేత-యౌవనంపుసంపుచే నివ్వటిల్లు నివ్వుచేత, ఛురిత=పూయబడిన - ఆపరింపబడిన లోచనములు గలదియనుట-యౌవనంపునివ్వుచే సాగసైన మరువుఁజూడ్కులు నిగుడ్డునదియనుట, మద...మృతమ్-మదన=మన్మథునిచేత, ముగ్ధ=నుందరమైన, హాస+అమృతమ్=అమృతమువంటినవ్వు గలదియు-మన్మథవికారిముచేత అమృతమువలె సత్యంతభోగ్యముగాఁ దళుకొత్తుదున్న నవ్వు గలదియనుట, ప్రతి...భనమ్-ప్రతిక్షణ - క్షణక్షణమును, విలోభనమ్=మిక్కిలి యాసఁగొలుపునదియు-క్షణక్షణమును వింతవింతగా క్రొత్తక్రొత్తచెలుపులు పవరించుచుండుటచే మిక్కిలి యాసఁగొలుపుచున్నది యనుట, ప్రణ...ముఖమ్-ప్రణయ=ప్రేమచేత, వీర=త్రావబడిన-ఊడుటకై పెదవిని బెట్టుకొనబడినయనుట, వంశీ=పీల్చగోయొక్క, ముఖం=వాయిగలదియు, జగత్...మోహనమ్-జగత్ +త్రయ=లోకములమూఁటిని, విమోహనమ్=మిక్కిలి మోహింపఁజేయునదియు, అగు-మామకం=నాదియైన, జీవితమ్=ప్రాణము-నాప్రాణపదమైన శ్రీకృష్ణాభ్యుపస్తవపు, జయతి = శ్రోత్వీర్షముతో వర్తించుచున్నది. సముచ్చస్థిసితమైన యౌవనముగలది గనుకనే మదచ్ఛురితమైనలోచనములును మదనముగమైనహాసమునుగలచై ప్రతిక్షణమును విలోభనమైనది. మఱియును వంశీముఖమును నోటహరువుగాఁబెట్టుకొని యూచునట్టిరవళిమరుపుచే జగత్ప్రయమునకును విమోహనమైనది. ఇట్టి యత్యంతమనోజ్ఞలక్షణలక్షితమైనదగుటచే నాకు జీవనమేయైనదని భావము. హాసము మన్మథప్రేరేతమగుటచేఅమృతప్రాయమైనదిగనుక హాసామృతమ్ అనబడియె నని తెలియునది. యౌవనముయొక్క మదచ్ఛురితలోచనత్వాదలచేతను శైశవముయొక్క తరళశ్రవ్యముచేతను అత్యంతరమణీయత్వము నొందినదగుటచే ఆ రెంటియొక్క మేళనమును గవి యిట ననుసంధించినాఁడు. ముందు 'ఆమన్దం సముజ్జ్వల్భతే' అన్నవస్తువు ఇప్పుడు 'జయతి' అన్నాడు.

మ. తలఁ పంతంతకు నీటుదేఱఁ దళుకొందనన్ జాతె బాల్యంబు వెన్నల నేలెం దెలినవ్వు క్రొందళుకు లీరనెన్ సేత్రముల్ మోవికిం గలవంశీముఖచుంబనం బమరె లోకంబుల్ విలోకించి యువ్విభు లూరెన్ మది నాదుజీవితము తీరవెం బర్యెఁ గృష్ణాకృతీన్. 87

తా. చక్కఁగాఁ బొడముచున్నప్రాచుమును చపలస్వభావము గల బాల్యమును గలదై, యౌవనపుసంపుచే మత్తుగొన్న చూడ్కులు గలకన్నులును, మరులుచే అమృత

మువలె సతిభోగ్యముగా నెఱయునవృక్షగలిగి, ప్రతిక్షణమును బేరానగొలుపుచు, పిల్లన గ్రోవినిబట్టియూచునట్టిసరువుచే మల్లోకంబులవారిని మోహింపజేయుచు, గావుననే నామఁ బ్రాణపదమై యుప్పు శ్రీకృష్ణాఖ్యవస్తువు సర్వోత్కృష్టమై వర్తించుచున్నది.

శ్లో॥ చిత్రం తదేత చ్చరణారవిన్దం, చిత్రం తదేత న్నయనారవిన్దమ్ ।

చిత్రం తదేత ద్వందనారవిన్దం, చిత్రం తదేత తున రమ్భ చిత్రమ్॥

టీ. తత్=ఆ-ప్రసిద్ధమైన, ఏతత్=ఈ-కనబడుచున్న, చరణ+అరవిన్దమ్=(శృంగునియొక్క) ఆకుగుండ్రమర, చిత్రం=ఆశ్చర్యమైనది, తత్, అనుటచే తనకు పూర్వము ధ్యానవిషయమై నుప్రసిద్ధమైయుండున దనియు 'ఏతత్' అనుటచే ఇప్పుడు ప్రత్యక్షము. గా కనబడుచున్న దనియునర్థము. ఇట్లే మీదన్ల గ్రహించునది, తత్ + ఏతత్=పృసిద్ధమై యీకనబడుచున్నట్టి, నయన + అరవిన్దం=కన్నుండ్రమర - తామరవంటి కన్నులనుట, చిత్రం=ఆశ్చర్యమైనది, తత్ + ఏతత్=పృసిద్ధమై యీకనబడుచున్న-పదనఅరవిన్దమ్=మోముదామర-తామరవంటి మొగము, చిత్రం=ఆశ్చర్యమైనది. హేఅమ్భ=ఓతల్లీ, తత్=ఆ-పూర్వము న్నూదయవిషయమై యుండిన, ఏతత్ = ఇది-ఇట్టి పాదారవిందాద్వందయములతోగూడి కనబడుచున్న యీకృష్ణాఖ్యవస్తువు, చిత్రం=ఆశ్చర్యమైనది, పునః=మఱియు, చిత్రమ్ = ఆశ్చర్యమైనది-మిక్కిలి ఆశ్చర్యమైన దనుట, 'పునరేవ చిత్రమ్' అనుపాదమున, పునః=మఱియు, చిత్రమేవ = ఆశ్చర్యమైనదియే యని యర్థము. అనుపమకాంతివిలాసయుక్తము లగుటచే చిత్రములైయున్న చరణనయనపదనములు దాల్చియున్నది గావున ఇది చిత్రాంతిచిత్రమైనదని ఆశయము.

ఉ. లోకములోన మోములు విరలోచనముల్ పదముల్ నహస్రనం

ఖ్యాతము లంచు నెంచు శ్రుతు ౧ లావురుపోత్రము నివ్వధాబుగా

నీకనుదమ్మిదోయి చెలువీముఖసారన మీపదాబ్జముల్

చేకొనఁ జిత్ర మంచు నుతి ౧ సేయఁగఁ బల్కలు నంబ శక్యమే! 88

తా. 'కాంతియుప్పదములచే చిత్రములై తామరలం బోలెడిచరణములును నేత్రములును ముఖమును గలిగి, యీకృష్ణాఖ్యవస్తువు చిత్రాంతిచిత్రమై యున్నది.

శ్లో॥ అఖిలభువనైకభూషణ, మధిభూషితజలధిమహిత్రృకుచేకమ్ముమ్ ।

నజయువతీహారావలి, మరకతనాయకమహామణిం వస్తే ॥ 89

టీ. అఖ... షణమ్=అఖిల=సమస్తమైన, భువన=లోకములకు, ఏక=ముఖ్యమైన, భూషణమ్=ఆభరణమైనదియు, జగములకెల్ల ముఖ్యులంకార మైనదియు, అధి... కమ్ముమ్=అధిభూషితం=అలంకరించబడిన, జలధిమహిత్రృకు=సముద్రునికూడకు కెనలక్ష్మీయొక్క, కుచమమ్ముమ్=కలశములవంటి స్తనములు గలదియు-అక్షిప్తదేవకుచములకు ఆలంకారమైనది

యనుట, అగు, ప్రజ...మణిమ్ ప్రజయువతి=గోప స్త్రీలయొక్క, లేక, గోపస్త్రీలనెడి, హారావలి=ముత్యపుగరులయొక్క, మరకత=మరకతమయమైన, నాయకమహామణిమ్=పెద్దయైన నాయకరత్నమును గూర్చి యనుట, 'వృజయువతి హారవల్లిమరకత' అనుపాఠమున, వృజయువతి=గోప స్త్రీలయొక్క, హారవల్లి=తీగవంటిహారమునకు, మరకతనాయకమణి యని యర్థము. 'తరుణీ సువీస దీప్యతే మణిహారావళిరామణీయకమ్' అని హారావళి శబ్దప్రయోగము. లోకోత్తరజేవతారత్న మైన లక్ష్మీయొక్క పంచములకును కేవలమర్హ్య స్త్రీలును అందును గడుముగలుగు అగు గోపస్త్రీల హారములకును సలంకార మైనాడని పరత్వసౌలభ్యముల సంకరము తెలియుచున్నది. ఇట్టి కృష్ణునిగూర్చి, వందే = నమస్కరించుచున్నాను.

చ. బలనిధికన్యకాఘనకృతస్థలివచ్చులతాళి గోపికా
విలసిలేహారనీలమణి శ్రీ విశ్వజగద్వలయప్రకాశకో
జ్వలమహనీయరత్న మనిరవారితకాళియభోగిభోగమం
డలగిరివజ్ర మై వెలయునందతనూజ భజింతు నామదిన్ 89

తా. సమస్తలోకములకును అలంకారమై, లక్ష్మీదేవివచకలకములకు భూషణమై గోపస్త్రీలహారములనడిమి పెద్దయిందనిలపునాయకమణియొప్పుకృష్ణునికీ మొక్కడ.

శ్లో॥ కాంతాకచగ్రహణవిగ్రహబద్ధలక్ష్మీ, ఖణ్డాబ్ధరాగరనరజ్జితమృగ్గులశ్రీ |
గణనలీముకురమణ్ణలభేలమాన, ఘర్తాబ్ధురం కిమపిభేలతికృష్ణ తేజః॥

టీ. కాంతా...శ్రీ=కాంతా=ప్రియురాలియొక్క, కచ=పరులయొక్క, గ్రహణ=పట్టుకొనుటచేతనైన, విగ్రహ=జగడమందు, బద్ధ = కట్టబడిన-విగ్రహ గౌళిలించి యుట్టు కదలనిక పట్టుకొనబడినయనుట, లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, ఖణ్డా=తునియలైన-చిట్టిన, అబ్ధరాగరం=మైఖాత్రద్రవ్యముచేత, రజ్జితం=పన్ను పూయబడిన - లేక అలంకరింపబడిన, మృగ్గుల=మనోజ్ఞమైన, శ్రీ=కౌంతిగలదియు, పరులను పట్టుకొనుట అను జగడమును లక్ష్మీదేవితో బెట్టుకొని అందులకైపట్టునయక పెనగులాడుచున్నయాలక్ష్మీని ఇట్టు పు పెనగులాడుటమందుపట్టు బిగియు గౌళిలించి పట్టుకొనగా అవిగళిగిలవలన అదేవి మేనియందలిపూతి చిట్టి చెనుటచే దడిసి శ్రీకృష్ణునిమేనియందు అంటుకొనగా దాని చే నతనిపాలుపు మణిత మనోజ్ఞ మైనదని యర్థము, గణ...ఖరమ్=గండస్థలీముఖరమణ్ణల-అద్దమువంటిచెక్కిల్వగుండనిప్రదేశములందు - ముఖశబ్దముచే నిద్రమై నిగనిగలాడుటయు, మండలశబ్దముచేడుబ్బగలిగి గుండ్రనై యుండుటయు స్ఫురితము. అట్టి చెక్కిల్వప్రదేశములందు, భేలమాన=చిందులుద్రొక్కచున్న, ఘర్త=చెనుటయొక్క అంఖరమ్=మొలకలుగలదియు, పరులు పట్టుకొనెడి కలహమందలిపెనగునచేత చిట్టచెను

టబొట్లు గగ్గిరించెక్కుటద్దములు గలది యనుట, కిమపి=చెప్పనలవిగానిదియు, అగు, కృష్ణతేజః=కృష్ణరూపమైన తేజస్సు, ఫలతి=కీడించుచున్నది. 'అజ్ఞరాగరస' అనుచో రసశబ్దముచే అంగ రాగము దగ్గననుగుటయు తన్మూలమున లక్ష్మీదేవికిఁ గలిగినచెమటయు వ్యంజితములు, 'ఘర్మాఙ్కుర' మని కృష్ణునికేజెమటగలుగుటను జెప్పటచేవారిరువుర కా కలవాము కొంత ఉత్కృట మైనదగట వ్యంజితము. 'శుమ్భతి కృష్ణతేజః' అనుపాతమున 'శుంభతి' అనఁగా ప్రకాశించుచున్న దని యర్థము.

మ. కళుఁగన్నిద్రపుఁజెక్కుటద్దములమై శ్రఘ్నాంకరం బూరఁ గా
కలకాభోగవయోధరాంతరలనృత్తాశ్శీరసంబంధగం
ధిలవక్షస్థలుఁడై గృహీతఘనవేణీబంధుఁడై నెయ్యవుం
జెలియం జుంబనకేలిఁ దేల్చువారి నాశచిత్తంబునం జెందెడున్. 90

తా. లక్ష్మీదేవితో కేశగర్హణమనుకలహంబుఁ బూని యామె నిటటుపెనఁగవీర గట్టిగాఁ గాగిలించుకొనఁగా నాబిగికాగిలిచే నామెమేరియందలిపూత చిట్టి తనదే హమునం దంటుకొనఁగా మఱితేపాలుపు అతిశయిల్లినదై, ఆకలహమునందలి ఆలతచే చిటుచెమటబొట్లు నిద్రమైనచెక్కుటద్దములందు నిగనిగలాడఁగా, ఇట్టిదట్టిదని వర్ణింపనలవి కాకందు కృష్ణం డనుతేజము నాకన్నులయెదుటఁ బ్రకాశించుచున్నది.

శ్లో॥ మధురం మధురం వపురన్య విభో
రృధురం మధురం వదనం మధురమ్
మధుగన్ధి మృదుస్మిత మేత రహో
మధురం మధురం మధురం మధురమ్॥ ౯

91

టీ. ఆస్య=ఈ-ముందటనగపడుచున్న, విభో=విభుండైనశ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, వపుః=శరీరము, మధురం మధురమ్=మిక్కిలినుందరమైనది, మధుగన్ధి-మధు=మకరందమువలె, గన్ధి=పరిమళము గలదియు, మృదుస్మితమ్-మృదు=కోమలమైన, స్మితమ్=చిటునవ్వుగలదియు, కావుననే, మధురమ్ = నుందరమైన, (ఆస్యవిభోః = ఈకృష్ణమూర్తియొక్క) ఎదనమ్=ముఖమును, మధురంమధురమ్=మిక్కిలినుందరమైనది, ఏతతో=ఇది, ముందట కనబడుచున్నయాకృష్టాఖ్యతేజము, మధురం మధురం మధురం మధురం=మిక్కిలి నుందరమైనది, ఆహో=ఆశ్చర్యము.

తా. చూడం జూడఁగ మేనఁ దా నినుమడించున్ మాధురీసంపదలో
సూడంజూడఁగ మోముగోము మదిమోచ్చుల్ గుల్కు ముమ్మాటికిం
జూడం జూడ మరందబిందువుల మింగుచున్ మందహాసంబు నీ
భాడం బట్టలు మాధురిం జెలఁగునాస్వామిన్ విలోకించెదన్. 91

తా. చూడంజూడ మిక్కిలినుందరమైనమీనును, లేనియనెత్తావి గలిగి చిలు సప్తగులును చూడంజూడ సాగనైనమొగమును గలిగియున్న యీ కృష్ణరూప మగు లేజన్ను జూరాల! జూడంజూడ మిక్కిలినుందరమైయున్నది.

శ్లో॥ శృంగారరససర్వస్వం, శిఖిపిఞ్చవిభూషణమ్ |

అజ్ఞీకృతనరాకార, మాశ్రయే భువనాశ్రయమ్ || 92

టీ. శృంగ...స్వమ్-శృంగారరస=శృంగారరసముయొక్క, సర్వస్వమ్ = సారాంశమైనవాడును, శిఖి...షణం-శిఖిపిఞ్చ=సెమిలిపురి, విభూషణం = అలంకారముగాఁ గలవాడును, అజ్ఞీ...కారం-అజ్ఞీకృత=కయిలొనఁబడిన, సర+అకారమ్=మనుష్యరూపముగలవాడును-మనుష్యరూపమును గైకొన్నవాడునుట, భువన + అశ్రయమ్-భువన=లోకములను, అశ్రయమ్=అభయమైన శ్రీకృష్ణుని, ఆశ్రయం=సేవించుచున్నాను.

ఉ. చక్కనివాని ముద్దు వెదరబల్లెడువాని దయారసంబుచే

నెక్కినువాని మాళితటి ౧ నిందినసింఘమువాని లోకముల్

మొక్కఁగ నేలువాని నతిశమోహనమానుషవేషధారి యై

యక్కఱ లేనివాని జగదాశ్రయు నెప్పుడు నాశ్రయించెదన్. 93

తా. శృంగారసంపుటసారమై సెమిలిపురిని అలంకారముగా ధరించి లీలామానుషవిగ్రహము దాలించి లోకముల కెల్ల నాధారభూతుడై వెలుంగుశ్రీకృష్ణమూర్తి నాశ్రయించెద.

శ్లో॥ నాద్యాపి పశ్యతి కదాచన దర్శనేన

చిత్రేన చోపనిషదా నుద్యతాం సహస్రమ్ |

స త్వం చిరం నమనయో రనయోః పదవ్యాం

స్వామి స్కయాను కృపయా మమ సన్నిభత్యే || 94

టీ. నుద్యతాం=విద్వాంసులయొక్క, సహస్రం=వేయి-విద్వాంసులసమాహమనుట, అద్యాపి=ఈదినమందైనను, కదాచన=మతియేకాలమందైనను, (యం=ఎవ్వనిని), దర్శనేన=దృష్టిచేతను-ప్రత్యక్షముగాననుట, చిత్రేన=మనస్సుచేతను-ధ్యానమునందనుట, ఉపనిషదా=ఉపనిషత్తుచేతను-వేదాంతకాస్త్యమాలముగాననుట, సపశ్యతి = చూడదో, సః=అట్టివాడవైన, త్వం=నీవు-విద్వాంసులకేని ప్రత్యక్షముగాఁ గాని, ధ్యానమునఁ గాని, ఉపనిషదును వేదాంతకాస్త్యమాలముగాఁ గాని కావరాసటివాడె యగు నీ మనుట, హేస్వామిక=ఓస్వామీ, కయాను=ఇందించినరాని, కృపయా=దయచేత, మమ = నాయొక్క విద్వాంసుడనుగాక కేవలసామాన్యుడనగు నాయొక్క, అనయోః=ఈ-ప్రకృతిసంబంధులైన యనుట, నమనయోః=కన్నులయొక్క, పదవ్యాం=మార్గమునందు,

శ్రీ కృష్ణ కర్ణామృతము

చిరంబహుకాలమునకు, సన్నిధిలేని సన్నిధానము నేయుచున్నావు. నిన్ను 'దర్శన' ప్రత్యక్షముగాఁ జూచుట యుత్తమము. 'చిత్రేణ' మనస్సుచేఁ జూచుట మధ్యమ పక్షము. 'ఉపనిషదా' వేదాంతమాలమునఁ జూచుట అధమపక్షము. ఈపక్షములందు దేనిచేతఁగాని యిప్పుడైనను మఱియొకప్పుడైనను విద్వాంసులుకూడ నిన్నుం గనుగొన్నవారు కారు. నేనో విద్వాంసుడనుగాను, అట్టి నాకు ఉత్తమపక్ష మగు ప్రత్యక్షమాలముననే కనుపట్టితివి. నాభాగ్య మేమందు నని భావము. విద్వాంసులకు వేదాంతమాలమునను గనుపట్టనివాడు ననుబోటిహరికి ప్రత్యక్షముగానే కనుపట్టుట 'కయానుకృపయా' నిరవధికకృపావిశేషమే యగు నని యాశయును.

ఉ. కొందఱు యోగదృష్టి నొకకొందఱు వేదవిచారవాసనం
గందురు నిన్ను నెవ్వడో యొకానొక వేళ నభిజ్ఞులైనవా
రందఱు నిట్టిసిద్ధు కరుగణాంబుధి ప్రాకృతదృష్టిఁ జెందునా
ముందట నిల్చి యెన్నడు ప్రమాద మొనర్తువు నందనందనా. 98

తా. విద్వాంసులు పెక్కండు ని నిపుడును మఱిప్పుడును గన్నారఁగాఁగాని, మనస్సుచేతఁగాని వేదాంతకాస్త్రమాలమునఁగాని కనుగొన్నవారుగారు. అట్టి సిద్ధు ననుబోటివాని యీ ప్రాకృతపుగమ్ములకు ఇంతింతసరానికరుణచే జగకాలమునకు సాక్షాత్కరించితివి, నాభాగ్య మేమందును?

శ్లో॥ కేయం కాన్తిః కేశవ త్వన్మృతేంద్రోః

కోఽయం వేషః కోఽసి వాచామభూమిః ।

నేయం సోఽయం స్వాదుతా మజ్జులశ్రీః

భూయో భూయో భూయశ స్త్వాం నరూమి ॥

94

టీ. పాకేశవః=కృష్ణ, త్వ...న్ద్రోః=త్వత్=నియొక్క, ముఖ+ఇంద్రోః=ముఖ చంద్రునియొక్క - చంద్రునివంటి మొగముయొక్క, ఇయం = ఈ-కనబడుచున్నట్టి, కాన్తిః=కాంతి, కా=ఏది-ఏదియనవచ్చుననుటఁ కోఽసి=ఇంతింతసరానిదియు, వాచామ+అభూమిః=వాక్కులకు విషమముకొనిదియువర్ణింపవలసికొనిదియు, అగు, అయం=ఈ-కనబడుచున్న, వేషః=(కఠినింఛాద్యలంకృతమైయున్న)అలంకారము, ఈ=ఏది-ఏదియనవచ్చును. ఏమనవచ్చునో చెప్పుచున్నాఁడు. సా=ప్రసిద్ధమైనదగు, ఇయం=ఇది-ఈముఖచంద్రకాంతియు, సః=ప్రసిద్ధమైన, అయం=ఇది-ఈవేషమును, స్వాదుతా=లావణ్యమును, మజ్జులశ్రీః=మజ్జుల=మనోజ్ఞమైన, శ్రీః=లక్ష్మీయు-సౌందర్యలక్ష్మీయు, అగును అని కేశము, నీముఖచంద్రకాంతిని లావణ్యమనియు, నీవేషమును సౌందర్యలక్ష్మీ యని యును జెప్పవచ్చును; కొని కేవలముగా కొంతియనియు వేషమనియుఁ జెప్పురాదనుట,

ఇట్టివిగలవాడవు గనుకనే, త్యాగినిన్ను, భూయఃభూయః మాటిమాటికి భూయశః అధికముగా, సమామి మ్రొక్కుచున్నాను. నీముఖకాంతియును వేషమును లోకోత్తరములై అత్యంతవిలక్షణములుగాఁ గానిపించుటచే వానిని కాంతియనియు వేషమనియుఁ జెప్పక లావణ్యమనియు సౌందర్యలక్ష్మియనియు నే చెప్పడగు నని యర్థము. 'కౌవున నిన్ను 'భూయశః' మఱిమఱి యధికముగా మ్రొక్కుచున్నా ననుట. 'కాపి వాచా మధూమిః, సేయం సేయం' అనుపాఠమున, సాప్రసీదపగు, ఇయంఈ, స్వాదుతా లావణ్యమును, సాప్రసీదమైన, ఇయంఈ, మజ్జలశ్రీ సౌందర్యలక్ష్మియు, కాపి ఇంతింతసారానిదియు వాచామధూమిః మ్రొక్కులప అగమ్యమైనదియు నని యర్థము.

ఉ. ఎక్కడిగోపరూప మది యెక్కడిమద్దు మొగంబుసోయగం
బెక్కడ సీకళావిభవ యెక్కడ నే మని యెన్నవచ్చు న
మృక్క యగోచరంబు భవదాకృతి పద్మభవాదినూక్తికిన్
మొక్కెడ సారెసారెకు 'నరమోహరయే' యని నందనందనా! 94

తా. కృష్ణా! నీముఖచంద్రునికాంతియు, ఇట్టిదట్టిదని వాక్కులచే వర్ణింప నలవికాని నీవేషమును అత్యంతవిలక్షణములుగా నుండుటచే వానిని ఏమని మ్రోక్షపవచ్చును? ఆయాకాంతిని లావణ్య మనియు, ఆయావేషమును సౌందర్యసంపత్తి యనియు నే చెప్పడగును. ఇట్టికాంతియు వేషమును గల నిన్నుఁ గూర్చి మాటిమాటికి మిక్కిలి నమస్కరించు చున్నాడను.

శ్లో॥ వదనేనువినిర్జిత శృశీ, దశధా దేవ పదం ప్రపద్యతే ।
అధికాం శ్రియ మశ్ను తేభరాం, తవ కారుణ్యవిజృమ్భితం కియత్.

టీ. హేదేవ! శశీ = చంద్రుడు, (తేనీయొక్క, పద... రితఃసన్ - పదన + ఇన్ద్ర = ముఖచంద్రునిచేత, వినిర్జితస్సన్ = గెలువబడినవాడై, దశధా = పదివిధములుగా - పదిముఖములుగా ననుట, పదం = నీపాదయుగమును, ప్రపద్యం = పొంది, అధికాం = మిక్కిలియైన, శ్రియం = కాంతిని - లోభాసంపత్తిని, అన్న తేభరామ్ = పొందుచున్నాడు. ఒక గుణవిశేషమునందు ఒకనికి ఓడిపోయినవాడు ఆ గెలిచినవానికి పాదాక్రాంతుడై వానివలన నాగుణవిశేషమును జక్కగాఁ గలిగించుకొనవలయునుగదా. అట్లేచంద్రుడు కాంతియందు నీముఖచంద్రునికి ఓడిపోయినవాడై గెలిచిన నీయొక్క పాదయుగమును పదిసఖములరూపముగా ఆశ్రయించి యాకాంతివిశేషమును మిక్కిలి పొందినాఁ డని యర్థము. 'కౌబట్టి, తవనీయొక్క, కారుణ్య విజృమ్భితమ్' కరుణయొక్క ఓహంగుట - దయాతిశయము, కియత్ = ఎంత - ఎంతని చెప్పవచ్చు ననుట. పాదముల నాశ్రయించినంతనే అధికకాంతిని గలిగించితివిగాన నీ కారుణ్యమునకు మితి లేదని భావము.

ఉ. ఆననకాంతితోడ నెదురరాని శశాంకుడు నిల్వ లేక నీ
మానితపాదపద్మములమాటునఁ జేరి నఖాంకురాకృతిం
బూని భజించినంతనె నగమున్నతి శ్రీ లానగూర్చి తోర! నీ
దీనదయావరత్నము నుత్తింపఁగ శక్యమె నందనందనా ! 95

తా. శ్రీకృష్ణ! చంద్రుఁడు నీముఖచంద్రునికొంటికి నోడి పదివిధములుగా నీపా
దయుగమును సఖిరూపమున నాశ్రయించినంతనే యధికకొంటి నొందినవాఁ డయ్యె.
ఇట్టిదయ మెంతవచ్చును!

శ్లో॥ తత్త్వస్మృఖం కథమి వాజ్ఞనమానకక్షం

వాజ్ఞాధురీబహుళపర్వకళాసమృద్ధమ్ ।

తత్త్విం బ్రువే కి మపరం భవన్తైక కాన్తం

యస్య త్వదానననమా సుషమా సదా స్వాత్ ॥

96

టీ. వాజ్ఞా...సమృద్ధమ్—వాక్ + మాధురీ=వాక్కులయొక్కతీయందనమను,
బహుళ=అత్యంతమైన, పర్వ=ఉత్సవముగల—మిక్కిలి నేత్రోత్సవము గలిగించు, కళా=
కళల చేత—కేళిల చేత, సమృద్ధం=నిండినదైన, తత్=ప్రసిద్ధమైన, త్వత్ ముఖమ్=నీయొక్క
మొగము, అబ్జ...కక్షం అబ్జ=చంద్రునితోడ, సమా=సమమైన, కక్షం=కోటిగలది—చం
ద్రునితోడిసామ్యమును జెప్పఁదగినది, కథమి=ఎట్లుగా—చంద్రునిదీనిని సామ్యమునందు
ఒక్కటిగా చేయరాదనుట—నీముఖము బహుళపర్వకళాసమృద్ధమైనది—అనఁగాఅత్యంత
నేత్రోత్సవముగలిగించుసౌందర్యకేళిలచేనిండానది. చంద్రుఁడొబహుళపర్వకళాసమృ
ద్ధుఁడు గాఁడు—అనఁగా, బహుళపర్వ = బహుళపక్షమునందలి పర్వదినములగు అష్టమి
అమావాస్యలయందు, కళా=కళలచేత, సమృద్ధం=నిండినవాఁడు, కాన్తం=అనఁగాగళలు
తగియుండుననుట, బహుళపర్వకళాసమృద్ధమైన నీముఖమును బహుళపర్వకళాసమృద్ధు
డొకాని చంద్రునితో సామ్యమునకుఁ దేరాదని జేషమహిమచే ముఖము చంద్రుని అతిశ
యించినదనుట తెలుపబడినది. తత్=కాబట్టి, చంద్రుఁడు నీమొగమునకుఁ దస్కవయ్యే
యైనవాఁడుగావున, కిం=ఏమి, బ్రువే=చెప్పుదును, యస్య=దీనికి, త్వ...సమా-త్వత్=
నీయొక్క, అన=మొగముతోడ, సమా=సమానమైన—నీముఖకొంటితోడ సమానమైన,
సుషమా=ఉత్కృష్టత్వకొంటి, సదా=ఎప్పుడును, స్వాత్=అగునో, అట్టిభువ...కాన్తమ్—
భువనమైకములందు, ఏక=ముఖ్యమైన, కాన్తం=మనోజ్ఞమనవైనది, అపరం=మఱియొ
కటి, కిం=ఏది? నీముఖమువలెనే సర్వకాలములందును జగదేకమనోహరముగా నుండు
పన్నువు మఱొకటి లేదనుట. నీముఖముతో సమానముగా ఎన్నఁబడుచంద్రునితో ఎల్లప్పు
డును కొంటి గలుగదు. నీముఖమువలెనే ఎప్పుడును అత్యంతకొంటి గలిగియుండు
ననువు మఱి నేతీదియుఁ గానరాదు. కాన ఏమి చెప్పుదు నని యాశయము.

చ. సరసిజ మంటిమా తగదు ధ సాటికి శారదపూర్ణిమాసుధా
కరరుచి యంటిమా సమము ధ గా దిఃకవేతె జగంబునన్ మనో
హర మగువస్తు వొండొకటి ధ యారసి చూడ నొకానొకప్పుడు
బురుడు ఘటిల్లునే భవన ధ మోహన! నీముఖకాంతకాంతికిన్. 96

తా. బహుశఃపర్వకళాసమృద్ధుడు కాని చంద్రునితో బహుశఃపర్వకళాసమృద్ధమైన నీముఖమును సామ్యమున నొకటిగాఁ జేయరాదు. మఱి నీ ముగమువలె ఎల్లప్పుడును ఉత్కృష్టకాంతి గలదై జగదేకమనోజ్ఞముగా నుండునది మఱివస్తువును గానరాదు. ఏమని చెప్పుదును!

శ్లో॥ శుశ్రూషనే యది వచః శ్రుణు మామకీనం

పూర్వై రపూర్వకవిభి ర్ష కటాక్షితం యత్ ।

నీరాజనక్రమధురం భవదాననేన్ద్రోః

నిర్వ్యాజ మర్హతి చిరాయ శశిప్రదీపః ॥

97

టీ. శుశ్రూషనేయది=వినుటకు ఇచ్చగించితివేని, పూర్వై=తొలిటివా రయన, అపూర్వకవిభిః=అపూర్వ=సాటిలేని-అద్భుత చమత్కార ప్రబంధములు చెప్పటచే ఎవరేనివారగు, కవిభిః=కవులచేత, యత్=ఏది, ష కటాక్షితం=గమనింపఁబడలేదో-చెప్పఁబడలేదో, మామకీనం=నాసంబంధియైన, (తత్=ఆ) పచః=వాక్యమును, శ్రుణు=వినుము-మహాకవితాచమత్కారులగు పూర్వకవులుగూడ చెప్పనియొకమాట చెప్పెదను వినుమనుట, శశిప్రదీపః-శశి=చంద్రుఁ డనెడి, ప్రదీపః=దీపము, భవత్ + ఆసన + ఇన్ద్రోః=నీయొక్క ముఖచంద్రునియొక్క, నీరా...ధురమ్-నీరాజన=నివాళియొక్క, క్రమ=విధియొక్క, ధురం=భారమును-నీముఖచంద్రునికి నివ్వాలిగా నుండవలయుటను, నిర్వ్యాజం=నిరుపాధికముగా, అర్హతి=తగుచున్నది-అట్లు ఉండుటకు అర్హుఁడగుచున్నది. లోకోత్తర సౌందర్యాదులుగలవస్తువులగుఁగలుగు దృష్టిదోషమును వానికి సజాతీయములై సౌందర్యాదులందువానికంటె దక్కువయగు వస్తువులచేఁ బరిహరించుట లోకసిద్ధము. ఇటుశ్రీకృష్ణునియొక్క ముఖచంద్రునికె గలుగు దృష్టిదోషమును దర్శనాతీయమై దానికంటె దక్కువతోఁగ గలిగియుండు చంద్రునిచేతనే పరిహరింపఁ దగు నని యాశయము. మఱియు దీపాదుల నారతి యెత్తుటచేతను దృష్టిదోషము పరిహృత మగుచున్నది గాన ఆచంద్రునే దీపముగా రూపించి కృష్ణముముఖచంద్రునికి నివాళియొనర్పఁదగు నని చెప్పబడియె. మఱియు శశి నివాళియగుట 'ధురం అర్హతి' అనుటచే అవశ్యక మనియు, 'నిర్వ్యాజమ్' అనుటచే నెవము నెదురుచూడక తనంతటనే జరుగఁ దగు ననియు మూచితము లగుచున్నవి. పూర్వశ్లోకమునందుఁ జంద్రుడు సఖిము లనెడి నెవముచే ఆశ్రయించినాఁడు

గాని తనంతఁ గలయాపున ఆశ్రయింపజేడు. ఇందు నెట్టిసేవములు లేక చంద్రుఁడు తనం తనే కలయాపున నీరాజనము కౌవలయు నని 'నిర్వాణజ' శబ్దసారస్యము. శ్రీకృష్ణుని ముఖచంద్రుఁడు చంద్రుని అతిశయించినవాఁ డని ఫలితార్థము.

చ. తొలుతటివ్యాసముఖ్యకవిభుర్యులు పల్కనిసాహసంబు నేఁ
బలికెద వింటివేని విను శ్రవంకజలోచన నీదుమోముతోఁ
గలువలదేని సాటి యనఁ శ్రగాఁదగ దారతి పల్లెరంబులో
పల నిడి దివ్యేగా నతనిఁ శ్రబట్టి నివాళి యొనర్పఁగాఁదగున్. 97

తా. కృష్ణ! కవితాచమత్కృత్యంతియం దపూర్వమైన తొల్లిటి వ్యాస వాల్మీకాది మహాకవులును బలుకని యొకమాట నేను సాహసించి చెప్పెద. దానిని విస నిచ్చగించితి వేని విజ్ఞము. చంద్రుని ఆరతిపల్లెరంబున దీపముగా నుంచుకొని నీముఖచంద్రునికి నివాళి యొనర్పదగును.

శ్లో॥ అఖిణ్డనిర్వాణరసప్రవాహై, ద్విఖిణ్డతాశేషరసాస్తరాణి ।
అయన్త్రితోద్వాస్తసుధార్ణవాని, జయన్తి శీతాని తవ స్మితాని॥

టీ. అఖి...వాహై=అఖిణ్డ = అవిచ్ఛిన్నమైన, నిర్వాణ=నిరతిశయనుఖమనెడి, రస=రసముయొక్క, ప్రవాహై=ప్రవాహములచేత ప్రవాహమువలె నెడలెక్క య నుభవింపఁబడుచున్న నిరతిశయనుఖమును గూర్చుటచేత ననుట, విఖి..రాణి=విఖిణ్డ తలమిక్కిలి కొట్టబడిన, తాశేష=తమ స్తమైన, రస+అస్తరాణి=ఇతరరసములు గలది యు-తక్కినరసముల నెల్ల నడంచి నిర్వాణరసమునే యనుభవింపఁ జేయుచున్నది య నుట, అయన్..వాని=అయన్త్రిత=అడ్డగింపఁబడనిదై-విచ్ఛలవిడిగా ననుట, ఉద్వాస్త=క్రక్కఁబడుచున్న-వెలిపుచ్చుబడుచున్న, సుధార్ణవాని=అమృతసముద్రము గలవియు-నిరవధికమై యమృతమును విచ్ఛలవిడిగా నొలుపుచున్నవి యనుట - అమృతమువలె సత్యంతభోగ్యములైనవి యని భావము, శీతాని=చల్లనివియు-చూచుటను నుఖప్రద మై నవియు, అగు, తవ=నీయొక్క, స్మితాని=చిరునగవులు, జయన్తి=సర్వోత్కృష్టము లై వర్తించుచున్నవి. నిర్వాణరసముయొక్క ప్రవాహములచే నితరరసములను మంచి వైచిసవి గాన విఖండితాశేషరసాంతరములైనవి; సుధార్ణవములను నిగుడ్చుటచే శీతము లైనవి. మఱియుఁ గేవల 'నిర్వాణరస'మునుగాక నిర్వాణరసప్రవాహములనును, గేవల 'సుధ'నుగాక సుధార్ణవమును, అఖిండముగాను అయన్త్రితముగాను నెఱపునట్టివిగావుననే 'జయన్తి' సర్వోత్కృష్టము లై నవని యాశయము.

మ. కలితానందమహానుభావమున వేరడ్కం జెంది యంతంతకుం
దెలియం బొంగుసుధాతరంగితవయోధిన్ లీలఁ గన్పించుచున్

దళితాశేషరసాంతరంబు లగు లేనవ్వల్ మిటారింప గో

కులకాంతాజనభోగభాగ్యమహిమాంకూరంబు నె ల్వాందెడిన్.

తా. నిరతిశయనుఖరసప్రవాహములను ఎడతెగక కూర్చుచు నితరరసముల న దంచి, విచ్ఛలవిడిగా నింతింతని కొలఁదియిడరాని యమృతము లాటుపడు జల్లనై యుల్లసిలు న చిలునగవులు పెంపు సొంపారుచున్నవి.

శ్లో॥ కామం నస్తు సహస్రశః కతిపయే సారస్యధోరేయకాః

కామం వా కమనీయతాపరిమళస్వారాజ్యబద్ధవ్రతాః ।

నై వేత్తైర్వివదామహే న స వయం దేవ ప్రియం బ్రూమహే

య త్సత్యం రమణీయతాపరిణతి స్త్వయ్యేవ సారంగతా॥ 99

టీ. సారస్యధోరేయకాః-సారస్య = రసజ్ఞతను-ధోరేయకాః=వహించినవారు- రసికశిరోమణులనుట, సహస్రశః=వేలకొలఁదిని, కతిపయే=కొందఱుగాని, కామంసం తు=ఉండిన ఉండనీ. కమనీ...వ్రతాః వా-కమనీయతా=సౌందర్యముయొక్క, పరిమ ల్=ఆధిక్యమనియెడి, లేక 'పరిణతి' అనుపాఠమున పరిపాక మనియెడి, స్వారాజ్య=స్వ ర్గరాజ్యమందు-నిరతిశయమైన పదవియం దనుట, బద్ధ=పూర్వబడిన-దృఢముగాఁగైకొ నబడిన, వ్రతాః=నియమము గలవారు-ఇట సౌందర్యపరిపాకమును స్వర్గరాజ్యమనుట చే నిరతిశయపదవీవైభవము గాను, అందు 'బద్ధవ్రతాః' అనుటచే నియతముగా దానిని వహించి యుండుటను దెలియునది గాన నిరతిశయసౌందర్యపరిపాకవై భవమును నియత ముగాఁ దాల్చి యున్నట్టివా రనుట-మిక్కిలి సౌందర్యవంతు లనుట, సహస్రశః కతిప యేవా=వేలకొలఁదిని గాని కొందఱు గాని, కామం సంతువా=ఉండినను ఉండనీ, హే దేవ=ఓకృష్ణా, వయం=మేము, ఏతైః=మీరితో, నవివదామహే =వివాదమును జేయుము, ప్రియం=ప్రియమును, సచబ్రూమహే=చెప్పును జెప్పుము. యత్సత్యం=సత్యముగా, రమ ణీయతా పరిణతిః-రమణీయతా=మనోజ్ఞత్వముయొక్క, పరిణతిః = పరిపాకము, త్వయి ఏవ=నీయందే, సారంగతా=సారమును బొందినది-పరిపూర్ణమైనది. సౌందర్యాదుల నిర్ణ యించుటయందు నాకంటె మిక్కిలి రసజ్ఞులైనవారు పెక్కుండ్రో కొందఱో ఉండి న నుండనీ. నీవలె మిక్కిలి సౌందర్యము గలవారును పెక్కుండ్రో కొందఱో ఉండిన నుండనీ, నాకొక్కటి సత్యమని తోచినది. అది యేదన-సర్వోత్కృష్టమైనసౌందర్యా తిశయము నీయందే యున్నది గాని యితరు లెవ్వరియందును లేదు. దీనినిగూఁటిచి ఆరస జ్ఞులు ఒప్పకుండినను వారితో నాకు వివాదమాడ నక్కఱలేదు. అనుందరులకుఁగోపము వచ్చినను వారికిఁబ్రియము పలుక నక్కఱ లేదు. ఇది మిక్కిలి సత్యమైనది గనుక ఎవ రిని లక్ష్యపెట్టక సాహసించి చెప్పుదు మని యాశయము.

ఉ. లోకములోపలన్ రసికరలోక మనేకము గల్గుఁ గాక య

స్తోకమనోహరావయవశోభితంబులు గాక వారితో

నేకలహింపనేల మొగ్గమిచ్చక మేటికి నత్య మాడెదన్

నీకమనీయతామహిమ శ్రీ నీక తగున్ మఱి కాన మెయ్యెడన్. 99

తా. మిక్కిలి రసజ్ఞులైనవారు గాని మిక్కిలి సుందరులైనవారు గాని పెక్కుండ్రో కొందఱో యుండిన సుందరు గాక. శరీరకర్మమైన సౌందర్యము నీవ ఒకని కే కల దనుట సత్యము. దీనినిగుఱించి యాచిస్థలతో వివాద మూడ నక్కఱ లేదు. ఆ సుందరులకుఁ గోపము రావలెనునట్లు ఇచ్చకము లాడవలసివదియు లేదు.

శ్లో॥ మందారమూలే మదనాభిరామం, బిమ్బాభరాపూరితవేణునాదమ్ |

గోగోపగోపీజనమధ్యసంస్థం, గోపం భజే గోపలపూర్ణచంద్రమ్ || +

టీ. మందారమూలే-మందార = కల్పవృక్షముయొక్క, మూలే = మొదటియందు, మదన + అభిరామం = మనస్సునునలె సుందరుఁ డైనవాఁడును, బిం...నాదం-బింబ + అభరణం = పొడవండువంటి పెదవిచేత, అపూరితం = లెస్సగా పూరింపబడిన, వేణునాదం = వేణుధ్వని గలవాఁడును, గో...సంస్థ-గో = గోవులయొక్కయు, గోప = గొల్లవారిలయొక్కయు, గోపీ = గొల్ల స్త్రీలయొక్కయు, మధ్య = నడుమ, సంస్థ = కూర్చున్నవాఁడును, గో...ద్రమ్-గోపలం = చేపలెను, పూర్ణచంద్రమ్ = నిండుచంద్రుఁ డైనవాఁడు పూర్ణచంద్రునివలె ప్రేమలలోనివారి కెల్ల ఆహ్లాదము కలుగజేయువాఁడును, అగు, గోపం = గొల్లవానిని-మాయాగోపాలుఁ డగు శ్రీకృష్ణుని, భజే = భజించుచున్నాను. అపూరితవేణునాదం = వేణుధ్వని గలవాఁడును, గోవులుచే గోవులును, అపూరితవేణునాదం = గోవులపూర్ణచంద్రుఁడును, గోవులుచే గోపాలపలును, మదనాభిరామం = అపూరితవేణునాదం = గోవులపూర్ణచంద్రుఁడును, గోవులుచే గోపికలును, బరిశోధించి రనియు, కావుననే గోగోపగోపీజనమధ్యసంస్థం డైనాఁ డనియును దెలియువది. సంస్థ తిక్కె మందారమాలము నాశ్రయించినాఁ డని యూహ్యము.

ఉ. గోపిక లోపికల్ సడలి శ్రీ కొల్వంగ గోవులు గోవు లాడఁగాఁ

క్రేపులు మేపు లాపి పరికింపఁగఁ గెంజిగురాకుమోవిపై

మోపినవేణు వగ్గలము శ్రీ మ్రోయఁగఁ గల్పననిన్ వసించు నా

గోపకుమారమన్మధుని శ్రీ గోకులవార్ధిశశిన్ భజించెదన్. 100

తా. కల్పవృక్షమాలమున గోవులయు గోపాలపలుయు గోపికలయు నడుమ నుండి కె మోవిచేఁ బిల్లగోవిని మ్రోయించుచు మన్మధునివలె జక్కనివాఁడై ప్రేమలెఱుఁ బూర్ణచంద్రునివలె ఆహ్లాదమును గలిగించుమాయాగోపాలని శ్రీకృష్ణుని భజించుచెదను.

శ్లో॥ గళద్వీడా లోలా మదనపనితా గోపవనితా .

మధుస్థీతం గీతం కిమపి మధురా చాపలధురా |

సముజ్జ్వల్మా గుమ్భా మధురిమకిరాం మాద్యశగిరాం

త్వయి స్థానే జాతే దధతి చపలం జన్మ చ ఫలమ్॥ 101

టీ. త్వయి=నిన్ను అనెడి, స్థానే = స్థానము-నివసించుచు, జాతేనతి = కలిగి యుండఁగా=నిన్ను విషయమై యుండఁగా ననుట-నిన్ను గుఱిందుటచేత నని భావము, గళత్ ప్రీడాః-గళత్ = (కామవశముచే) జాటుచున్న, (ప్రీడాః = లజ్జగలవారును, కావుననే, లోలాః=(నియందు) ఆసక్తిగలవారును అయిన, గోపవనితాః=గోపస్త్రీలు, మదన పనితాః=మద్యభునియిల్లాండ్రు-ఆనఁగా రతిచేవిత్ సాటియైనవారు, జాతాః= అయిరి-అని శేషము-నిన్నుగుఱించి పలవుగొనుటచే గేవలము గొల్పడఁజూలు మాడ రతి చేవివంటివా రైరని యర్థము. గీతం=గానము-నిన్ను సంబంధించి వేణుగానము, కిమపి= ఇట్లు అనరానియట్లు, మధుస్థీతం-మధు = తేనియచేత, స్థీతం = మిక్కిలియైనది. (జాతం=అయినది,) చాపలధురా-చాపల = (నిన్ను సంబంధించిన) చపలత్వముయొక్క ధురా=భారము-అతిశయమనుట, కిమపి=చెప్పవలసిగానట్లు, మధురా = మనోహరమైనది. (జాతా = అయినది), మాద్యశగిరాం-మాద్య = (కేవలమైన) మద్యములయొక్క, గిరాం=నిన్ను గుఱించిన, వాక్యములయొక్క, గుమ్భాః=పూర్వులు, మధురిమ కిరాం-మధురిమ=తీయఁదనమును, కిరాం=చల్లునట్టి వాల్చికొడికవులవాక్యములయొక్క, సముజ్జ్వల్మాః=విజృంభణముగలవి-అట్టి అతిశయముగలవి యనుట, (జాతాః=అయినవి) నీరసములైన మునుబోటివారి పలుకులుగూడ నీవిషయమునఁ బ్రవర్తింపఁగా ఆత్మంత మధురములై విజృంభించినవనుట, చపలమ్=అస్థిరమైన, జన్మచ=జన్మమును, ఫలమ్=ఫలము ను, దధతి=వహించుచున్నది-చరితార్మమైనది. వ్యర్థమైన యీ నాజన్మముగూడ నీవిషయ మునఁ బ్రవర్తింపఁగా గృతార్థ మగుచున్నది. 'పనితా' శబ్దమునకు 'గోప' యనియు, 'ధురా' శబ్దమునకు 'చాపల' యనియు, 'గిరాం' శబ్దమునకు 'మాద్యశ' అనియు, 'జన్మ' శబ్దమునకు, 'చపలం' అనియు గూర్చుటవలెనను; 'గీతా' శబ్దమునకు విశేషణము లేక సామాన్యముగాఁ జెప్పటవలెనను; వీని కన్నిటికిని తప్పకపాటు చెప్పబడినది. ఇట్టివి మాడ నీవిషయమునఁ బ్రవర్తింపఁగా మిక్కిలి యెక్కువ లైన విని యర్థము.

ఉ. నాన దోఱంగి తత్తతముగనన్ మరు లెత్తినగోపకామినుల్
దేనియ గుల్కుపాటలును శ దియ్యనిసూటలు నీకతంబునం
బూని ఫలంబుఁ జెందుక్రియ శ మోదముతోడను సన్నుతంపఁగా
నానుడువుల్ ఫలించె జననంబుఁ గృతార్థతఁ జెందె నెంతయున్.

తా. కేవలముగలైన గోపస్త్రీలు సిగ్గువిడిచి నీయందు ఆసక్తురం ద్రగుటచే రతి దేవితో సాటియైరి. కేవలమైన వేమగీతము నీ పూడుటచే దేనియ లాలికినది. పసమా లినదైన చవలత్వము మిక్కిలి నీయందుఁ జూపట్టి ఆత్మంతమనోహరత్వము నొందినది. నీటు లేని మముబోటుల మాటపొందికలును నిన్ను గుఱించుటచే నీయదనము పెంపు సొంపారినవి. నిరర్థకమైన నాజన్మమును నిన్ను స్మరించుటచే మిక్కిలి కృతార్థమైనది. శ్లో॥ భువనం భవనం విలాసిని శ్రీ, నైనయ స్తామరసాసనః స్మరశ్చ |

పరిచారపరమృరా సురేంద్రా, స్తదపి త్వచ్ఛరితం విభో విచిత్రమ్ ||

టీ. పేరిభో = ఓ ప్రధూ - కృష్ణా, భువనమ్ = లోకము, భవనమ్ = నీవగృహము, శ్రీ = లక్ష్మీదేవి, విలాసిని = భార్య, తామరసాసనః = బ్రహ్మయును, తనయః = కొడుకు, స్మరశ్చ = మస్మధుఁడును - కొడుకు, సురేంద్రాః = దేవతల కధిపతులైన యింద్రాదులు, పరిచారపరమృరా = పరిచారపలయొక్క సమాహము, తదపి = అట్లయినను, త్వత్ చరితం = నీయొక్క నడవడి, విచిత్రమ్ = మిక్కిలి యాశ్చర్యము - ఇట్లు లోకోత్కృష్టమైన గృహ దారపు త్రస్తృత్యాదిసంపత్తి గలిగియు వ్రేపల్లెయందు జూరచోరకృత్యము లాచరించు నీనడవడి ఆత్మాశ్చర్యముగా నున్న దని భావము.

మ. లలనారత్నము శ్రీవధూటి జగమోల్లం గేళికాసాధ మా .

జలజాతాననశంబరారులు సుతుల్ ౧ శక్రకాదిదిక్పాలవ

ర్యులు భృత్యుల్ వివరింప నీమహిమ లోకహో యిట్టివైయుండగో

కులవాటంబున జూరచోరకృతి లోకల్ నవ్వఁ గాంక్షింతురే. 102

తా. ఓకృష్ణా! నీవ జగము వాసగృహము, నెయ్యంపు టీలాలు లక్ష్మీ, బ్రహ్మయు మస్మధుఁడును గొడుకులు, ఇంద్రాదులు పరిచారపలు. ఇట్టి సంపత్తి గల ప్రభుండ వయ్య నీజూరచోరలీలలు చూడ మిక్కిలి యాశ్చర్యముగా నున్నవి.

శ్లో॥ దేవప్రిలోకీసాభాగ్య, కస్తూరీతిల కాఙ్కురః |

జీయా ద్వీజాజ్ఞానానజ్ఞ, కేళీలలితవిభవః ||

103

టీ. త్రిలో... పరః - త్రిలోకీ = మూడులోకములయొక్క, స్త్రీలింగసారస్వము చేత మల్లోకములనెడి స్త్రీయొక్క, సాభాగ్య = మాంగల్యమునవ, లేక - మాంగల్యప్రయు క్తమైన - లేక - సౌందర్యమునవ, కస్తూరీతిలక = కస్తూరిబొట్టుయొక్క, అఙ్కురః = మొల కయైనవాడును - ఒక స్త్రీకి కస్తూరిబొట్టు ఎట్లు మాంగల్యమాచకమును సౌందర్యప్రయోజన కమును అగునో, అట్లే ముల్లోకములవను మాంగల్యమాచకుఁడును సౌందర్యప్రయోజకు ఁడును అగువాఁ డని యర్థము. ప్రభా... భ్రమః - ప్రజాఅజ్ఞానా = గోప స్త్రీలయొక్క, అన జగదేవీ = మన్మథక్రీడలయందు, లలితః = సరసములైన, విభవః = విలాసములు గలవాఁడును, అగు, దేవః = శ్రీకృష్ణమూర్తి, జీయాత్ = సర్వోత్కృష్టుడై వర్తించుగాక - త్రిలోకీకి

సౌభాగ్యకస్తూరితిలక మైనట్టి సౌందర్యవిభుమును గలదేవుడు కేవల గోపస్త్రీలతోడి రతిక్రీడలకు ననువైన విభుములు గలిగినవాడనుట సౌభాగ్యతిశయము. నల్లనివాడగుటచే 'కస్తూరితిలక' మనియు, ప్రజాంగనలతోడి అసంగశిశులను జరుపునాటి బాలుర డగుటచే 'తిలకాంబరు' డనియు యాపఱములు దెలియునది.

మ. కులుకుంజెక్కులఁ బిక్కుటిల్లు పులకాంకూరంబు తోరంబుగాఁ
దళుకుంగస్తూరిబొట్టు నెన్నొనలిమైఁ శ దైలోక్యభాగ్యాకృతిం
జెలఁగన్ గోపనితంబిసీరతికళాశృంగారభావోన్నతుల్

దొలఁదం గన్నులపండు వైవవిధుఁ గాంతున్ భాగ్యసంసిద్ధికిన్. 103

తా. స్త్రీకి విన్నికస్తూరిబొట్టుంబోలె ముల్లోకంబులకును తన నలని చిన్నియాకారము మాంగల్యమును సౌందర్యమును గూర్చుగా గొల్లచెలువలతోడి రతిక్రీడలకుఁ దగినవిలాసములు నెఱపుచున్నదేవుడు సర్వోత్కృష్టుడై వర్తింతుఁడాక.

శ్లో॥ ప్రేమదం చ మే కామదం చ మే, వేదనం చ మే వైభవం చ మే!
జీవనం చ మే జీవితం చ మే, దైవతం చ మే దేవ నాపరమ్ ॥ 104

టీ. ప్రేమ=ఓకృష్టా, మే=నాకు, ప్రేమదంచ = ప్రేమంబు నిచ్చునదియును, మే=నాకు, కామదంచ=కోరికల నిచ్చునదియు, మే=నాకు, వేదనంచ=జ్ఞానమైనదియు, మే=నాకు, వైభవంచ=విశ్వరూపమైనదియు, మే=నాకు, జీవనంచ=ప్రాణమైనదియు, మే=నాకు, జీవితంచ=బ్రతుకైనది యు-నాప్రాణమునకు ధారకమైనదియు, మే=నాకు, దైవతంచ=దైవమైనదియును, అపరమ్ = (నిత్యతప్ప)నేటికొకటి, న=లేదు, ప్రేమదమునకంటె కామదము ఎక్కువయ్యును, దానికంటెను వేదన మతిశయించినదియు నిట్లే తక్కినవానియందును ఉత్తరోత్తరాతిశయము తెలియునది. మరియు 'ప్రేమద' మనుట మాతాపితృత్వమును, 'కామద' మనుటచే సుఖిప్రదత్వమును, 'వేదన' మనుటచే జ్ఞానప్రదమగు నాచార్యత్వమును 'వైభవ' మనుటచే సంపత్కృదమగు ప్రభుత్వమును, 'జీవనజీవిత' శబ్దములచే ధారకత్వమును నూచితములు. ఇవన్నియు దైవతశబ్దమందు సంకలితములు గావునను అంతకన్న సతిశయించినది లేదు గావునను దానినే కౌషగా కవి యిచట నుచినివాడని తెలియునది - నాకు సర్వమును అనఁగా ధారకపోషక భోక్తలు ముగ్గురును నీవే యని భావము.

ఉ. కోరిక లిచ్చినన్ నెనరుగూర్చిన జీవనజీవితమ్ము లే

దారి నొనర్చినం దెలివె శ దార్చినఁ దల్లియుఁ దండ్రియుంబలెన్

నేరము లొర్చినం దిరుగ్రనేర్పుగఁ దీర్చినఁ గల్మిఁ జేర్చినన్

భారము నీవే కాని మఱి శ పంకజనాభ! యెఱుంగ నన్యులన్. 104

తా. ప్రేమఁ జూపుటవను, కోరిక లిచ్చుటవను, దెలివి గలిగించుటవను, సంపద లొనంగుటవను, బ్రాణములు నిలఁబెట్టుటవను, జీవితయాత్ర జరుపుటవను, దైవ మని మొక్కి శరణుఁజొచ్చుటవను, క్రికృష్ణ! నీవు తప్ప నామ మతెవ్వరు లేరు.

శ్లో॥ మాధుర్యేణ విజృంభంతాం, వాచో నస్తన వైభవే

చాపత్యేన పివర్ధంతాం, చింతా నస్తన శైశవే॥

105

టీ. సః=మాయొక్క, వాచః=వాక్యములు, తపః=నీయొక్క, వైభవే=గోవర్ధనోద్ధరణాది లీలలయొక్క- అతిశయమునందు, అట్టివైభవమును వర్ణించుటయం దనుట, మాధుర్యేణ=తీయదనముచే, విజృంభంతామ్=మిక్కిలి అతిశయించుముగాక - మిక్కిలి తీపారుచుండునుగాక యనుట. సః=మాయొక్క, చింతా=చింతారూపములైన మనో వ్యాపారములు, తపః=నీయొక్క, శైశవే=బాల్యమందు, చాపత్యేన=అత్యంతాస్తక్తిచేత, పివర్ధంతామ్=మిక్కిలి పరిలునుగాక-పయింబయి ఆసక్తము లగుచుండునుగాక యనుట, వాక్కు తీపారుచుండును నీ లీలావైభవములను వర్ణించునట్లును, మనస్సును మిక్కిలి యాసక్తితో నీబాల్యమును జింతించుచుండునట్లును అనుగ్రహింపుమా యనిభావము.

ఉ. ఏను భవత్కథామణుల ౧ నెన్నెడువట్ల మదీయనూక్తి సం

తానము మాధురీగుణవిశ్రతానముఁ జెంది పొసంగుఁగాత నా

మాననవృత్తి నీదునుకురమారకిశోరవయోవిహారము

ల్పాని నుతించువట్ల నతిశ్రోలతః గాంచి మెలంగుఁ గావుతన్. 105

తా. నీయొక్క గోవర్ధనోద్ధరణాదిలీలల పెంపునొచ్చును వర్ణించునపుడు నావాక్కులు మఱిమఱి తీపారుచుండునుగాత. నీబాల్యమును జింతించునపుడు నామనస్సునకుఁ బయింబయి ఆసక్తిగలుగుచుండును గాక.

శ్లో॥ యాని త్వచ్చరితామృతాని రసనాలేహ్యని ధన్యాత్మనాం

యే వాతైశ్చచాపలవ్యతికరా రాధాపరాధోన్ముఖాః ।

యా వా భావితవేణుగీతగతయో లీలాముఖామ్భారుహే

ధారావాహితయా వహన్తు హృదయే తాన్యేవ తాన్యేవ మే॥

టీ. ధన్యతత్త్వనాం=కృతార్థములైనమనస్సులు గలవారియొక్క-రసనాలేహ్యని- రసనా=జిహ్వలకు, లేహ్యని=నాకదగిన భోగ్యములైన, త్వత్...తాని-త్వత్=నీయొక్క-చరిత్ర అమృతాని=చరిత్రమనెడి అమృతములు, యాని=ఏదీయో-చరిత్రములనుఅమృతముగా రూపించుటచే నవి ధన్యాత్ముల రసనలకు లేహ్యము లైనవిగా పరించినాఁడు; మఱియు ధన్యాత్ము లనుటచే రసజ్ఞులైన సహృదయు-లనియు వారిరసనలకు లేహ్యము లనుటచే నట్టివారినోటఁ గీర్తింపఁగా నమృతమువలె నత్యంతభోగ్యములైనవని

యును గ్రాహ్యము, రాధా...స్వభావః=రాధా=రాధవలని, అపరాధః=తప్పునందు-రాధ
యెడల తప్పుగానడచుకొనుటయందనుట, ఉస్సుఖాః=అభిముఖములైనవి, ఆగు, శైశవ...
వ్యతికరాః=శైశవ=బాల్యమునందలి, చాపల=చాపలత్వముయొక్క, వ్యతికరాః=నందర్భ
ములు-కార్యములు-లేక-శైశవ=బాల్యముయొక్కయు. చాపల=చపలత్వముయొక్కయు
వ్యతికరాః=మేళనములు, ఆరెంటియొక్క మేళనముచే గలిగినకార్యములు, యేవా=ఏ
వియో-బాల్యమునందవ్యక్తాంతలయందుఁజూపల్యము మాపుటచే రాధకః సపరాధమునీ
యు లీల లేనియో యగుట, లీలా...రుహే-లీలా=విలాసముతోఁగూడిన, ముఖిఆమ్నో
రుహే=తామరవంటి మొగమునందు, భావి...గతయః-భావిత=మామకొన్న, వేణు=నీ
ల్లఁగ్రోనియొక్క, గీత=గానముయొక్క, గతయః=స్వరభేదములు, యావా = ఏవియో,
తానివివ=అవియే, తానివివ=అవియే, మే=నాయొక్క, హృదయే=హృదయమునందు ధా
రావాహితయా=ధారగా ప్రవహించుభావముతోడ-ఎడతెగక, వహన్తు=ప్రవహించును
గాక-పయించు నిగడుచుండునుగాక యనుట, ఇచట చరితామృతములు, కేవలరస
సలకుఁగాక ధన్యాత్ములరససలకు లేవ్యములనుటచేతను, వ్యతికరము కేవలచాపలముచేత
గాక శైశవచాపలముచేతఁ బ్రయుక్తము లనుటచేతను, వేణుగీతగతులు కేవలమైశవిగాక
లీలాముఖామ్నోరుహమందలివి అనుటచేతను ఆత్మంత మనోజ్ఞత్వము ధ్వనితము.

మ. అలరున్ ధన్యుల కేకధామృతము జగహ్వన్ లేహ్య మేబాల్యచా
పలముల్ రాధకు నెయ్యపుంగినుక నాశపాదించు నెయందముల్
వెలయున్ మోమున వేణుగానకలనన్ १ వేమాఱు నాదివ్యచ
ర్యతె నామానసవీధి వేడెదను ధారాశంబుగా నిల్వగన్. 106

తా. కృతార్థులైనవారల నాకులకు లేహ్యములవలెనుండు చరితామృతములును
బాల్యచాపలముచే రాధకుఁ గినుక పుట్టించునట్టి నీకలికిచెయ్యులును, తామరవంటి నీన
మ్మొగమునం దుండి వెడలు వేణుగానస్వరవిశేషము లే నాహృదయమందు ఎడతెగక
విలసిల్లు చుండును గాక.

శ్లో॥ భక్తి స్వయి స్థిరతరా భగవన్ యది స్యా

దైవేన నః ఫలితదివ్యకిశోరవేషే ।

ముక్తిః స్వయం ముకుళితాఞ్జలి సేవ తేస్తాన్

ధర్మార్థకామగతయః సమయప్రతీక్షాః ॥

107

టీ. పౌభగవన్=షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుడైన యొక్కష్ట! దైవేన=దైవము
చేత-అదృష్టవిశేషముచేత, నః=మాకు, ఫలి...వేషే-ఫలిత=ఫలించిన, దివ్య=అసాధా
రణమైన, కిశోరవేషే=బాలవేషము గలవాడైన-నీవో భగవంతుండవు, కావున మాకు

అగోచరుడవు; అయినను మా యదృష్టమువలన సౌలభ్యముచే బాలగోపాలవేషమున గోచరుడ వైనవాడివని భావన, ఇట్టివాడవైన, త్వయి=నీయందు. భక్తిః=భక్తి, నిరత రా=మిక్కిలి దృఢమైనది, యదిస్యాత్=అగునని, ముక్తిః=మోక్షము, స్వయం=తానై, ముక్తిలిత అష్టలి యథాతథా=మోడ్చిన చేమోడ్చు గలుగునట్లుగా, అస్సాన్=మమ్ము-ఇట్టి నీయందు భక్తిసేయు మమ్ము, సేవితే=కొలుచుచున్నది-ముక్తిని ఇతరులెల్ల తామై భయ భవలతోఁ గొలుతురు-అట్టిముక్తి నీయెడ భక్తిసేయుముమహాత్ములతానై చేతులుమోడ్చికొని కొలుచుచుండు ననుట-ముక్తి ఆత్యంతసులభముగా తనంతటనే మామ సిద్ధించుచున్నదనిభావము. ఇకఁడక్కొన మూడుపురుషుల సిద్ధియెట్లనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ధర్మ అర్థ కామ గతయః=ధర్మము, అర్థము, కామము అయి నీ సిద్ధులు, సమయప్రతిక్షా=సమయ=మాయవసరములను, ప్రతిక్షా=ఎదురుచూచునవి-మేము కోరినంతనే అడ్డిలేక తమంత సిద్ధించునవి అనుట-నీయందు భక్తి దృఢముగా నుండినయెడలఁ జతుర్విధపురుషార్థములును మా ఆటచేతిలోని వని భావము.

ఉ. గోపకుమారవేషమునఁ శ గూడిననీయెడ భక్తిదైవనం

ప్రాపిత మై మదిన్ దృఢత శ రంబుగ నిల్చిన ముక్తికన్య నా

దాపునఁ గేలు మోడ్చి నత శ తంబును గొల్వఁగ వేళఁ జూచు మ
మృపునఁ బిల్చి వీడ్కొలుప శ నేచినధర్మము నర్థకామముల్. 107

తా. భగవంతుండవగు కృష్ణ! మాభాగ్యవిశేషమున గోపాలబాలవేషమున నవతరించిన నీ యందత్యంతభక్తి మాకుఁ గలిగినేని ముక్తి చేతులుమోడ్చుకొని తానైవచ్చి మమ్ముఁ గొలుచుచుండును. ఇకఁ డక్కొన పురుషులములో మేమెప్పుడుగోరినసప్యడేసిద్ధించుటకై యెదురు చూచుచుండును.

శ్లో॥ జయజయజయ దేవ దేవ దేవ, త్రిభువనమగ్గళదివ్యనామధేయ|

జయజయజయబాలకృష్ణ దేవ, శ్రవణమనోనయనామృతావతార||+

టీ. దేవ=దేవా, దేవదేవ=దేవ=దేవతలకు, దేవ=దేవుడైనవాఁడా, త్రిభు...భేయ=త్రిభువన=ముల్లోకములకును, మగ్గళ=శుభప్రదమైనదియు, దివ్య=అనితరసాధారణమైనదియు, అగు, నామధేయ=నామములు గలవాఁడా, జయజయజయ=సర్వోత్కర్షముతో పర్తిపుము, శ్రవణ...తార=శ్రవణ=చెవులకును, మనః=మనస్సునకును, నయన=కన్నులకును, అమృత=అమృతమైన-అమృతమువలె ఆత్యంతభోగ్యమైన, అవతార=ఆవతరింతుటగలవాఁడా-వేలుగావముచేఁజెవులకును, 'దింతాన స్తవకైశవ' అన్నట్లు కైశవచూపలములచేత మనస్సునకును, శిఖింఛాద్యలంకృతమైన వేషముచేతఁ గన్నులకును, ఆత్యంతభోగ్యుడైనవాడిని తెలియునది. బాలకృష్ణదేవ=బాలకృష్ణకారమునఁ బొడమినదేవా! జయ జయ జయ=సర్వోత్కర్షముతో పర్తిపుము.

చ. జయజయ దేవ కృష్ణ రిపురసైన్యమహోద్ధతిభేదకృద్ధనం

జయజయకారణ భువననన్నతశోభననామధేయ సౌ

జయజయబోధసాధక వ్యవశ్రుతినేత్రమనోమనోహరా

జయజయ విశ్వజన్మలయ్యశానన గాఢతమోనిరాసనా! 108

తా. ముల్లొకంబులకును మంగళకరములైనదివ్యనామములుగలిగి, దేవతలకుదేవుడవై, చెవులకును మనంబునకును ననునములకు అమృతమువలె సత్యంతభోగ్యముగా నవతరించిన బాలకృష్ణస్వామి! సర్వోత్కృష్టుడవై వర్తింతుమా.

శ్లో॥ తుభ్యం నిర్భరహర్షవర్ష వివశావేశస్ఫుటావిర్భవ

ద్యూయశ్చాపలభూషితేషు సుకృతాం భావేషు నిర్భాసతే |

శ్రీమద్దోకులమణ్డనాయ మహాతే వాచాం విదూరాయ తే

మాధుర్యైకరసార్థవాయ మహాసే కస్తైత్రిచి దస్త్యై నమః || 109.

టీ. నిర్భర... భూషితేషు... నిర్భర = అత్యంతమైన, హర్ష = సంతోషముయొక్క, వర్ష = వర్షముచేత, వివశ = పరవశమైన, ఆవేశ = రసావేశముచేత, స్ఫుట = స్పష్టముగా, ఆవిర్భవతే = ప్రబుతుచున్న, భూయః = అధికమైన, చాపల = చేరానచేత, భూషితేషు = అలంకరింపఁబడినవైన, సుకృతాం = ధన్యులయొక్క, భావేషు = హృదయములందు... ధ్యానమునందు నిన్నుఁగాంచి యింతింతసారాని హర్షముచేతవివశులై యాహర్దావేశముచేత స్పష్టముగా నీయందుఁ గల తమహృదయచాపల్యమును బ్రకటించుచున్న ధన్యాత్ములమనోగతులయందు ననుట, నిర్భాసతే = మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నదియును - వారిభావములు తనయందులి అత్యంతచాపల్యముచేత భూషితములైనవిగాన అందు అత్యంతము ప్రకాశించుచున్నవి యనుట, పరవశులై యానందరసావేశము నొందినవారగుటచేతనే తమచాపల్యమును మిక్కిలి ప్రకటించువారైననుట, శ్రీమ... నాయ = శ్రీమత్ = సంపత్కృత్మైన, గోపల = ప్రేమల్లెను, మణ్డనాయ = అలంకార మైనదియును, మహాతే = గొప్పదియు, వాచాం = వాక్కులకు, విదూరాయతే = దూరముగుండునదియు, మాధు... నాయ. మాధుర్య = చక్కదనమునడి, ఏక = ముఖ్యమైన, రస = రసముయొక్క అర్థవాయు = సముద్రమైనదియు - కేవలము నిరవధికమాధుర్యముయైనదియును, కస్తైత్రిచిత్ = ఇట్టిదట్టి దని చెప్పనలవిగానదియు, అస్త్యై = ఈ-కనఁబడుచున్నదియు నగు, మహాసే = లేవోరూపమైన, తుభ్యం = నీకు, నమః = నమస్కారము.

తా. ఆనందంబున బాహ్యముల్ మఱచి యాత్మా రామలీలారతినే

ధ్యానుల్ గొల్పంగ ముంగలన్ నిలిచి వాఠాగోచరం బైయశో

దానందాంగణరత్న మై భుగునిమార్ధారాణ్యనం బైనయే
దే నత్యుజ్జ్వల మట్టితేజసు న కేంఠ తే ముక్కువన్ మొక్కెదన్.

తా. ధ్యానమునం దాండపావశ్యమనఁ జొక్కి మిమ్ములమైన తమచాపల్యమును స్ఫుటముగాఁ దెలుపుచున్న భక్త్యల హృదయములందు ప్రకౌశించుచున్నదియు, ప్రపల్లె కలంకారమైనదియు, గొప్పదియు, వాచామగోచరమైనదియు, కేవలనిరవధిక సౌందర్యమయ మైనదియు, ఇట్టి దట్టి దని చెప్పురానిదియునైనతేజస్సు అగునీ పదమసార్పము.

శ్లో॥ ఈశానదేవచరణాధరణేన నీవీ

దామోదరస్థిరయశః స్తబకోద్దమేన ।

లీలాశుకేన రచితం తనదేవ కృష్ణ

కర్ణామృతం వహతు కల్పశతాస్తరేఽసి ॥

110

టీ. దేవ=దేవా, కృష్ణ=కృష్ణా, ఈశాన...ణేన=ఈశానదేవ = దేవుండగుశ్రుతియొక్క, చరణ=అడుగులే, ఆధరణేన = భూషణములుగాఁ గలదియు, నీవీ...దమేన=నీవీ=మూలభవమైన, దామోదర=కృష్ణునియొక్క, స్థిర=నిశ్చలమైన, యశః=కీర్తియనెడు, స్తబక=పూగు తొట్టొకే పడమేన=ఎగురులుగలదియు, అగు, లీలాశుకేన=లీలాశుకుడను విలాసార్థమైన చిలుకచేత, రచితం=(కవిపరముగా) నిర్మింపఁబడినదియు - (శుకపరముగా) కౌవంపఁబడినదియు, అనఁగా శబ్దిపఁబడినదియు, అగు, కర్ణామృతం=కర్ణామృతగ్రంథ మనెడి చెవులప ఆమృతప్రాయమైన శబ్దము, కల్పశతాస్తరేఽసి = వందలకొలది కల్పమలయందుండుగాడ, వహతు=అవిగ్నిన్నిమై విలసిల్లుచుండు గాక.

మ. ఫలవాంఛన్ హరికీర్తిగుచ్ఛరతియున్ శ ఫాలాక్షునంసేవయున్
గలలీలాశుకవాక్యముల్ దెనుఁగునం శ గర్ణామృతఖ్యాతిగా
నలరం జెప్పితి వెల్లపూడిమణిపెద్దాయాత్యవెంకన్న నే
నలరుందోయిటిమాడ్కి గైకొనుము కృతజ్ఞ కల్పనంస్థాయిగాన్.

తా. శ్రుతి పాదారవిందములయందు భక్తిగలిగి పూగుత్తి మెమరులీలాశుకమువలె నీకీర్తియందు ఆత్యంతానందగలిగియుండు లీలాశుకుడనుకవి కర్ణామృతముగా రచించినయీకర్ణామృతగ్రంథము పెక్కుకల్పములుండునుగాక.

మాలిని. తనుజితజలవాహ శ దారితశ్చేతవాహ !

జననకృతతమోహ శ శాంతదుర్దాంతమోహ !

యనఘఘణనమూహ శ యార్ద్రరక్షన్యమూహ !

వినతవినయగేహ శ వేంకటాహార్యగేహ !

111

మ. ఇది కృష్ణాశయయోగిపుంగవకృపాశీతాత్తసారస్వతా
భ్యుదయశ్రీవిభవపసిద్ధచిదచిరద్బోధక్షమాశాంతి స
త్త్వదయాభూషణ వెల్లపూసిమణిపెద్దామాత్యవెంగాగ్రణీ
గదితాశ్వాసము పొల్పుఁ బ్రాథమిక మై ర కర్ణామృతశ్రీకృతిన్.

శ్రీ కృష్ణకర్ణామృతము
ప్రథమాశ్వాసము

కొన్నిప్రతులలోఁ గానిపించునధికపాఠము

శ్లో॥ ధన్యానాం సరసానులాపసరణీసాభాగ్య మభ్యున్యతాం
కర్ణానాం వివరేషు కామపి సుధావృష్టిం దుహానం ముహుః |
వశ్యానాం సుదృశాం మనోనయనయో ర్మగ్నస్య దేవస్య నః
కర్ణానాం వచసాం విజృమ్భిత మహా శ్రీకృష్ణకర్ణామృతమ్ ॥

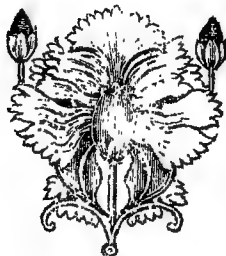
టీ. సరసా...సాభాగ్యమ్-సరస-రసవంతములైన, అనులాప-పలుపలయొక్క,
సరణీ-మార్గముయొక్క-రసవంతమైన పలుపలపొందికయొక్క, సాభాగ్య-మనోజ్ఞత్వ
మును-పెంపుసొంపును, అభ్యున్యతా-అభ్యసించుచున్నవారైన, ధన్యానాం-కృతార్థుల.
యొక్క-సహృదయులయొక్క-యనుట, కర్ణానాం-చెవులయొక్క, వివరేషు = రంగ
ములయందు, కామపి-కొలదియిడరాని, సుధావృష్టి-అమృతవర్షమును, ముహుః=
మాటికి, -దుహానం = సింహపనున్నదియగు, శ్రీకృష్ణకర్ణామృతమ్ = శ్రీకృష్ణకర్ణామృత
మనెడి యాగ్రంథము, వశ్యానాం = జితేంద్రియులైన-వశురాండ్రైన, సుదృశామ్ =
విద్వాంసులయొక్క - స్త్రీలయొక్క, మనోనయనయోః = మనస్సునందును. కన్ను
లందును, మగ్నస్య-మునిగినవాడైన-లీనుడైన యనుట, దేవస్య-దేవునియొక్క, నః=
మా, కర్ణానాం = చెవులయు, వచసాం = వాక్కులయు, విజృమ్భితమ్-చెలరేగుట-
శ్రీకృష్ణుడు మాకర్ణములందును వాక్కులందును విజృంభించుటయే యాకర్ణామృత
మయ్యెననుట-విద్వాంసులమను గోపస్త్రీలమను మనోనయనముల కానందప్రదమైన పర
త్వసౌలభ్యసంగతి గలిగినవాడు గావున మాకర్ణములమను వాక్కులమను అనంద
ప్రదుడైనాడు. ఇట్టి మాకర్ణములయు వాక్కులయు కృష్ణవిషయమైన విజృంభ
ణమే కర్ణామృత మయ్యెనని భావము. అహా = ఆశ్చర్యము. భస్మలక్ష్మకర్ణములందు
సుధావృష్టి గురియునదిగాన కర్ణామృత మనబడినది యని యభిసంధి.

తా. సరసములైన మాటపొందికల పెంపును ఆలవాటు చేసికొనుచున్న సమృద్ధియుల కర్ణములపై సమృతవర్షమువలె సత్యంతభోగ్యమై, కావుననే కర్ణామృత మనఁబడిన యీ కర్ణామృతము విద్వాంసులకును స్త్రీలకును నానందప్రద మగు మూర్తి విశేషము గలవాడైన శ్రీకృష్ణుడు మాకర్ణములను వాక్కులను విజృంభింపఁజేయుగా నైన విజృంభణమే యగును.

శ్లో॥ అనుగ్రహద్విగుణవిశాలలోచనైః
రనుస్వనద్విగుణగళద్రవామృతైః ।
యతోయతః ప్రసరతి మే విలోచనం
తతస్తతః స్ఫురతు తవైవ వైభవమ్ ॥

టీ. యతః యతః = ఎక్కడెక్కడ, మే = నాయొక్క, విలోచనమ్ = కన్ను, ప్రసరతి = నిగుడునో, తతః = అక్కడడక్కడ, అను...లోచనైః - అనుగ్రహ = దయచేత, ద్విగుణ = ఇనుమడిగా, విశాల = వెడలుపైన, లోచనైః = కన్నులచేతను, అనుస్వన...మృతైః - అనుస్వన = అందెలు మొదలైనవానిని అనుసరించి మ్రోయుకబ్బములచేత, ద్విగుణ = రెండింతలుగా, గళత్ = ప్రవించుచున్న, రవ + అమృతైః = వేణుధ్వని యనెడి యమృతములచేతను - అమృతమువంటి వేణుధ్వనులచేతను, తవ = నీయొక్క, వైభవమేవ = వైభవమే, స్ఫురతు = ప్రకాశించుచుండుగాక.

తా. నాకు ఎక్కడెక్కడఁ జూచినను దయచే ఇనుమడిగా విరిచెందిన నీకన్నులచేతను, అందెయలకడియముల మ్రోతచే నినుమడిగా సమృతమువలె నొలుపుచున్న వేణుధ్వనులచేతను, నీవైభవమే నాకు దోరుచుండుగాక.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీ కృష్ణ కర్ణామృతము.

ద్వి తీ యా శ్వా న ము

శ్లో॥ అభినవనవనీతస్నిగ్ధ మావీతదుగ్ధం

దధికణపరిదిగ్ధం ముగ్ధ మద్ధం మురారేః ।

దిశతు భువనకృచ్రచ్చేది తాపిశ్చాగుచ్చ

చ్చవి నవశిఖిపిశ్చాలాశ్చితం వాశ్చితం నః॥

1

టీ. అభి...స్నిగ్ధం-అభినవ = మిక్కిలి శ్రోతృదేవ-అస్థుడు చిలికి యెత్తబడిన నవనీతం=వెన్నవలె, స్నిగ్ధం = విసిమిజడుగలదియు, అవీతదుగ్ధం-అవీత = త్రాబడిన, దుగ్ధం=పాలుగలదియు-పాలుద్రావినదియుననుట, దధి...దిగ్ధం-దధి = పెరుగుయొక్క, కణ=బిందువుల చేత, పరిదిగ్ధం=అంతట పూయబడినదియు, ముగ్ధం=సుందరమైనదియు, భువ...చ్చేది-భువన=భూకములయొక్క, కృచ్ర=సంకటములను, ఛేది=త్రుంకునదియు, తాపి...చ్చవి-తాపిశ్చ=కౌనుగుచెట్టుయొక్క, గుచ్చ=పూగుత్తులయొక్క, ఛవి=కొంతి పంటికొంతి గలదియు, నవ...శ్చితమి-నవ=శ్రోతృదేవ, శిఖిపిశ్చా=నెమిలిపురిచేత, లా శ్చితం = గుఱుతిడబడినదియు, తనకృష్ణావతారమునను నిశేషలక్షణముగా నెమిలిపురిని దాల్చినది యనుట, అగు, మురారేః=శ్రీకృష్ణునియొక్క, అద్ధం=దేహము, పః=కూయొ క్క, వాశ్చితం-అభీష్టమును, దిశతు=ఇచ్చుగాక, ఇట గొల్లలయిండ్లలో వెన్న పాలు పెరుగు త్రాగునప్పటిల్లాలవై లక్షణమును కవి యనుసంధించినాడు; కావుననే వెన్న దిని యాజుడు తగిలి మఱింత విసిమిజేటుటచే 'నవనీతస్నిగ్ధ' మనియు పాలుద్రావినసొం పుపెంపాయటచే 'అవీతదుగ్ధ'మనియు, 'పెరుగుతుంపరలు పై వ్యాపించియుండుటచే 'దధికణపరిదిగ్ధ' మనియు అంగమును పఠించినాడు. ఆయంగ మితరమగునవనతారముల నుండి వ్యాపరించుటకై 'శిఖిపిశ్చాలాశ్చిత' మన్నాడు.

శా.తాపింఛచ్చవి యై వినీలనవనీతస్నిగ్ధ మై ముగ్ధ మై

యావీతామితదుగ్ధ మై దధిక జైత్రకాదిగ్ధ మై లోకకృ

చాపచ్ఛేదక మై వినీలశిఖిపింఛాలాంఛితం బైనశ్రీ

గోపాలప్రభుమూర్తి వాంఛిత మొసంగుక మాకు నశ్రాంతమున్.

తా. పచ్చివెన్నజిడ్డు జేటును, పాలు సాంపారగ్లాగి, పెరుగుతుంపరలు పయనలమి, కానుగుచెట్లకాంతివంటినలలికాంతి గలిగి, క్రొత్తనెమిల్లివరిని దాల్చి, జగంబుల సుకటంబులను చూలించునట్టి శ్రీకృష్ణనిశీరము మాకోర్కుల నొడంగూర్చుగాత.

శ్లో॥ యాం దృష్ట్వా యమునాం పిపాసు రనిశం పూహాగవాంగాహతే

విద్యుత్వా నితి నీలకణ్ణనివహో యాం ద్రష్టు ముత్కణ్ణతే ।

ఉత్తంసాయ తమాలపల్లవ మితి చ్ఛిన్న ని యాం గోపికాః

కాన్తిః కాళీయశాసనస్య వపుషః సా పావనీ పాతు నః॥ 2

టీ. పిపాసుః=పానమునేయఁగోరుచున్న, గవాం=గోవులయొక్క, పూహః=సమాహము, యాం=దేనిని-ఏకాంతిని, యమునాం=యమునానదినిగా, దృష్ట్వా=చూచి, అనిశం=విప్పుడును, గాహతే=ప్రవేశించుచున్నదియో, నీలకణ్ణనివహః=నీలకణ్ణ = నెమిళ్లులయొక్క, నివహః=సమాహము, యాం=దేనిని-ఏకాంతిని, విద్యుత్వా=ఇతి=మేఘము అని, ద్రష్టుం=చూచుటకు, ఉత్కణ్ణతే=తిమిశ్రపడుచున్నదో, గోపికాః = గోపస్త్రీలు, యాం=ఏకాంతిని, తమాలపల్లవమ్-తమాలపల్లవ కానుగుచెట్టుయొక్క, పలవమ్ఇతి = చిగురునుగా, దృష్ట్వా=చూచి, ఉత్తంసాయ = శిరోభూషణముకొఱచు, చ్ఛిన్న నిగిలుచున్నారో, కాళీ...సనస్య=కాళీయ=కాళీయని, శాసనస్య=శిక్షించినవాడైన శ్రీకృష్ణనియొక్క, వపుషః=శరీరముయొక్క, సా=ఆప్రసంగమైన, పావనీ=పవిత్రమునైన, కాన్తిః=కాంతి, నః=మమ్ము, పాతు=పరిపాలించుచునాక-యమునానదియు, మేఘమును, కానుగుచిగురును నలనివిగాన నలనిదైన శ్రీకృష్ణనికాంతిని గోవులు మొదలైనవి యమునానది మొదలైనవిగా భ్రమించినవని తెలియునది. మతియు గోవులకు నదీగాహనమందును, నీలకంఠములకు మేఘదగ్గనమందును, స్త్రీలకు పల్లవచ్ఛేదనమందునుగలయాత్మకృమునకు అనుగుణముగానుకృష్ణనికాంతిని వరుసగా యమునానది మొదలైనవిగాచూపించినాడు.

చ. అనిశము యామునాంబు వీది శ్ర యానెద మంచును గోగణంబు లే

ల్లను జొర, బర్హివంక్తులు వరలాహక మంచును వేడ్కఁగోడఁ గ

న్గొనఁగ, దమాలపల్లవము శ్ర కొప్పున కొనని గోపకామినుల

చినుముఁగ నొప్పుకృష్ణనివిరశేషతనుమృతి నన్నుఁ బ్రోచుతిన్. 2

తా. ఏకాంతినిజూచి, దగ్గిగిన్నగోవులు యమునానది యని చొచ్చునో; నెమిళ్లు మబ్బని తమకపనునో; గోపికలు కానుగుచిగు రని కోయుదురో, ఆపవిత్రమైనకృష్ణనికాంతి నన్ను రక్షింపుఁగాక.

అవ. గోపీవస్త్రాపహరణలీలను వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ *దేవః పాయా త్పయసి విమలే యామునే మజ్జతీనాం

యాచస్తీనా మనునముపదై ర్వృక్షితా న్యంశుకాని ।

లజ్జాలోలై రలనవిలపై రున్మితృచ్ఛబాజై

గోపస్త్రీణాం నయనకుసుమై రర్చితః కేశవో నః ॥

3

టీ. విమలే=నిర్మలమైనదియు, యామునే=యమునానదిని సంబంధించినదియు, అగు, పయసి=నీటియందు, మజ్జతీనాం=ముచగుచున్నవారును-స్నానముచేయుచున్నవారనుట, పశ్యితాని=విమటింపబడిన-అపహరింపబడిన, అంశుకాని=వస్త్రములను, అనునయపదై=లాంఛించు మాటలచేత, యాచస్తీనాం=వేడుచున్నవారును-యమునానదీజలముల స్నానము సేయుచుండగా కృష్ణుడు తమవలువలను అపహరింపగా దానిని ఇమ్మని బలిమాలుచున్నవారు ననుట, అగు, గోపస్త్రీణాం=గొల్లచెరువలయొక్క, లజ్జాలోలై=లజ్జా=సిగ్గుచేత, లోలై=చంచలములైనవియు, ఉన్మితృచ్ఛ=ఉన్మితృచ్ఛ=ఆవిర్భవించుచున్న, పశ్చబాజై=మన్మథుడు గలవియు - మరులుపాడనూపుచున్నవియు, కానుననే, అలనవిలపై=అలన=మందములును, విలపై=ప్రకాశించునవియు అయినవియు - లజ్జచేత చలించుచున్నవియు మన్మథనికారముచేత మందమైనవియు ననుట-అనగా గోపికలు వివస్తృలైయుండి సిగ్గుచేత కృష్ణుని నిలుకడగా చూడనేరక కన్నుల నిలువలు త్రిప్పుచుండిరనియు, మోహవేళముచే నతనియందు చూడ్కులు నెల కొల్పుటచేగన్నులను మందముగా(అలనములుగా) జేసినవియు లజ్జాకామములవలని లోలత్వాల సత్వములు తెలియునది; ఇట్టివైన, నయనకనుమై=నయన=నేత్రములనియెడి, మనుమై=పువ్వులచేత-నేత్రముల నల్లనిచూడ్కులనెడి నల్లగలువలచేతననుట, అర్చితః=పూజింపబడినవాడగు, దేవః=దేవుడైన, కేశవః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, నః=మమ్ము, పాయాత్=రక్షించుటగాక - పంచబాణుడు బాగుగా పాడమియేయుండినయెడల కృష్ణుని యందు నయనములు స్థిరముగా నుండును; అట్లుగాక 'ఉన్మితృచ్ఛ' అని పాడముచుండుటను చెప్పటచే 'అలన'ము అని అనగా కొంత స్థిరముగా నుండెనని చెప్పబడియె.

మ. యమునా వేణికయందు గోపికలు నీ శ్ర రాడన్ న్యకీయాంశుకౌ

ఘములన్ దాచుగ సిగ్గుచే మృదులవా శ కృ ప్రాధితో వేమకన్

*ఈశ్లోకమున కర్థము - 'కదమ్బవృక్ష మారూఢంగోపీవస్త్రాపహరణమిక్రష్ణంధ్యాత్వాత్థరారత్రేతు జపేన్మస్త్రం సహస్రకమ్ దశరాత్రజపా దేవ మాకలేన్నాగకన్యకాం కన్యకాస్త్రిదశాదీనాం కింపున క్లర్వయోషితః' అని గోపాలకృష్ణ మంత్రరాజమందలి వస్త్రాకర్షణప్రయోగధ్యాన మని సనత్కుమార సంహితయందు జెప్పబడి యున్నది.

సముదంచన్మదనాలసోల్లసనిరీ శ్రీక్షాసేలనీరేజమా

ల్యములన్ వారలు పూజసేయు దగునర్యబౌద్ధు సేవించెదన్.

తా. గోపికలు యమునానది తేటనీటితో జలకములాడుచుండునపుడువారివలువలను గృష్ణుడపహరింపగా ఆ స్త్రీలు నిలావ తిమ్మని వేడుచును గన్నులను లజ్జచే ఇటునటు త్రిప్పుచును మన్మథవికారము పొడముచుండుటచే మందముగాను కృష్ణునిపై నిగుడ్పగా ఆ మాడ్కులను నల్లగలువలచేతఁ బూజితుండైన శ్రీకృష్ణదేవుండు మమ్మరక్షించుగాక.

శ్లో॥ మాత ర్నాతః పర మానుచితం య త్ఫలానాం పురస్తా

దస్తాశక్తం జతరసితరీపూర్తయే నర్తితాఽసి ।

తత్త్వస్తవ్యం సహజనరళే వత్సలే వాణి! కుర్యాం

ప్రాయశ్చిత్తం గుణగణనయా గోపవేషస్య విష్ణోః ॥

4

టీ. సహజసరళే-సహజస్వాభావికముగా, సరళే=పుదువై సదానా-స్వాభావికముగా ఆక్రతులయెడ ఆభిమతియుగ లిగియుండుదానా యనుట, వత్సలే=వాత్సల్యము గలదానా-భక్తులదోషములను గణింపక భోగ్యముగాగొనుదానా, మాతః=తల్లి, పేనాణి=ఓసరస్వతి, జత...ర్తయే=జతర=ఉదరమనెడి, సితరీ=పసటియొక్క, పూర్తయే=నిండుటకొనుట, ఖిలానాం=దుర్జనులయొక్క, పురస్తాత్=ముందట, ఆస్తాశక్తం=సందేహములేనట్లు, నర్తితా=నర్తనము చేయింపఁబడినదానపు, అసి ఇతి=అయితి వనునది, యత్=ఏదియో, ఆతః=ఇంతకంటెను-నిన్ను పొట్టనిండుటకొనుటకై దుష్టులయొద్ద ఆడించుటకంటెను అనుట - పొట్టపోసికొనుటకై నిన్ను దుష్టులను వర్జించుటయందు ఉపయోగించుటకన్నను అని భావము. అనుచితమ్ = తగనిది, పరం = మరొకటి, స ఆస్తి=లేదు. తత్ = అది-దుష్టపర్జనములందు నిన్ను వినియోగించుట, త్వస్తవ్యం=క్షమింపఁదగినది. గోపవేషస్య=గొల్లవేషము గల, విష్ణోః=శ్రీ విష్ణుదేవునియొక్క-(శ్రీకృష్ణునియొక్క యనుట, గుణగణనయా=గుణ = కళ్యాణగుణములయొక్క, గణనయా=గణించుటచేత-క్షీర్తిండుటచేత, ప్రాయశ్చిత్తం = నిష్కృతిని, కుర్యామ్ = చేసెదను-నిన్ను దుష్టులయందు వినియోగించిన పాతకమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగాఁ గృష్ణమూర్తి కళ్యాణగుణవృత్తనమందు వినియోగించెద - నికల్యాణగుణములను వర్జించి పాతకమును బాపికొనెద నని భావము, 'జతరసితరీ పూర్తయే' అనుటచే ఆత్మంత నితర్థమును ఆనుచితర్థమును భ్రమించుచున్నవి. ఇంతటిదోషమును 'సహజసరళోత్వమును 'వత్సల'త్వమును లిగియుండు నిపు డ్మమింపఁదగు నని యర్థము.

చ. ఉదరము సంపద గోరి ఖలు శ్ర లుండెడుతావులు సేరి వారిక

పైదుట నశంక నిన్ను నటి శ్ర యింపఁగఁ జేసినపాతకంబులన్

నదయత నోర్వగా వతః బ్రహ్మమతిన్ నమః గన్నతల్లి శా
రద యదుపంశనాయః నిశ్చప్రస్తుతి నిష్కృతి నే నానర్చనన్. 4

తా. తల్లీ! సరస్వతీ! ఈనాపాటనింపుటకొఱప నిన్ను గుప్తులనువర్జించుటయందు విచ్ఛలవిడిగా వినియోగించితిని. ఇంతకింప అనుచితమైనది మఱొకటి గలుగదు. నిపు స్వభావసిద్ధముగా మృదుత్వమును వాత్సల్యమును గలదానవుగనుక ఈవోషమును క్షమింపవలయును. శ్రీకృష్ణమూర్తి కల్యాణగుణములను వర్ణించి సూపాతకమునకు ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనెద.

అవ. వేణుగానవైఖరిని వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ అబ్జశృంగై రరుణకిరణై ర్ముక్తసంయద్రవస్థిం
వారం వారం వదనమరుతా వేణు మాపూరయ స్తమ్ |
వ్యత్యస్తాజ్ఞిం వికచకమలచ్ఛాయవిస్తారి నేత్రం
వందే బృన్దావనసుచరితం నన్దగోపాలనూనుమ్ | 5

టీ. అరుణకిరణైః అరుణః=ఎఱునైన, కిరణైః=కొంతులుగల, అబ్జశృంగైః=వ్రేలికొనలచేత, ముక్త...రస్థిం యథాతథా=ముక్త = విడువబడినవియు, సంయద్రవస్థిం పుబడినవియు, అగు, రస్థిం యథాతథా=రంధ్రములు గలుగునట్లుగా, వేణు = వీలఁగ్రోవిని, వారంవారం=గూటిమాటికి, వదనమరుతా=వదన=ముఖముయొక్క, మరుతా=గాలిచేత, ఆపూరయ స్తం=నిండినవఁ జేయుచున్నవాఁడును, వ్యత్యస్తాజ్ఞిం=వ్యత్యస్త=మార్పబడిన, అజ్ఞిం=పాదములు గలవాఁడును=పడిపాదము ఎడమప్రక్కను ఎడమపాదము యడిప్రక్కను ఉంచుకొన్నవాఁడనుట, విక...నేత్రమ్ =వికచ=వికసించిన, కమల=తెల్లదామరల తేటలయొక్క, ఛాయా=కొంతివంటికొంతిని, విస్తారి=విస్తరింపజేయుచున్న, నేత్రమ్=కన్నులు గలవాఁడును, బృన్దావ...రితమ్=బృన్దావన=బృందావనమందు, సుచరితం=శోభనమైనసంచారము గలవాఁడును, అగు, నన్దగోపాలనూనుమ్ = నందగోపాలునియొక్క కొడుకైన శ్రీకృష్ణమూర్తినిగూర్చి, వందే=నమస్కరించుచున్నాను.

మ. అరుణశ్రీ దళుకొత్తునంగుళుల నొరయ్యం గప్పుచున్ విప్పుచున్
మరళీరంధ్రము లాన్యమారుతమునం య బూరించు చొర్యార్ద్ర మై
చరణద్వంద్వము మార్పడన్ నిలుచుకంఠజాతాయతాలొకభా
సురబృందావనమందిరాంతరచరిత్యం గృష్ణః గీర్తించెదన్. 5

తా. ఎఱునికొంతులు నిగుడ్చుమునివ్రేళ్ళచేటిల్లఁగ్రోవిరంధ్రములు గప్పుచును విప్పుచును మాటిమాటికి ముఖవాదువుచే దానిని పూరించుచు పాదములు మార్పడఁజెట్టుకొని

నిలిచి, విరిదమ్ములకాంతులను వెల్లిగొలుపుచున్న కన్నుదోయితో బృందావనమందు సంచరించుచుండు పందగోపాలపూరునిగూర్చి సమస్కరించుచున్నాను.

అవ. జిహ్వను శ్రీకృష్ణకీర్తనముకొఱకు సంభోధించుచున్నాడు.

శ్లో॥ మన్దం మన్దం మధురనినదై ర్వేణు మాపూరయన్తం

బృన్దం బృన్దావనభువి గవాంచారయన్తం చరన్తమ్ ।

ఛన్దోభాగే శతమఖముఖిన్ద్రుసినాం దానవానాం

హస్తారం తం కథయ రసనే గోపకన్యాభుజజమ్ ॥

6

టీ. మధురనినదై=మధుర=మనోహరములైన, నినదై=ధ్వనులచేత, మన్దం మన్దం=మెల్లమెల్లన, వేణు=పిల్లగ్రోవిని, ఆపూరయన్తం=నిండించుచున్నవాడును, బృన్దావనభువి=బృందావనభూమియందు, గవామ్=గోవులయొక్క, బృన్దమ్=మూహమును చారయన్తం=సంచరించు జేయుచున్నవాడును, ఛన్దోభాగే=వేదక దేశమైన వేదాంతమందు, చరన్తమ్=సంచరించుచున్నవాడును, శత...ధ్వంసినాం=శతమఖముఖి=దేవేంద్రుడు మొదలైనవారిని, ధ్వంసినాం=అడచుచున్న, దానవానాం=రాక్షసులకు, హస్తారం=నాశముసేయువాడును, తం=ప్రసిద్ధుడైన, గోపకన్యాభుజజమ్ - గోపకన్యా=గొల్లచెలువల, భుజజమ్=విలుడైనకృష్ణుని, హారసనే=ఓనాలుకా, కథయ=కీర్తింపుము. వేణువునూడుచు గోవులనుమేపుచు బృందావనమనక దిరుగు గొల్లపడుచులవిటకాడైన సులభుడే వేదాంతప్రతిపాద్యుడై రాక్షసులకు హంత యగుపరుడు గాన వాని యేతాదృశపరత్వసౌభ్యవైచిత్ర్యములను వర్ణింపుమాయని భావము.

శా. బృందారణ్యతరుప్రదేశముల గోరబృందంబులన్ మేపుచున్

మందం బొమధురధ్వనిన్ మురళి బ్రల్మృతాన్ వినోదించుచున్

ఛందోవీధి జరించుచున్ విమతరక్తఃస్తోమవిధ్వంసనా

నందుం డైనప్రజాంగనావిభు రనృజ్ఞా! ప్రజ్ఞగీర్తింపుమా. 6

తా. మనోజ్ఞస్వరములచే మెల్లమెల్లన వేణువునూడుచు, బృందావనంబున గోగణంబులను మేపుచును, వేదాంతవీధుల జరియించుచు, నెల్లరాక్షసుల నడంచుచు, బ్రసిద్ధుడైన గొల్లమిటారులవిటకాని ఓనాలుకా! వర్ణింపుమా.

అవ. స్వప్నమందు బాడతెంచిన శ్రీకృష్ణమూర్తిని వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ వేణీమూలే విరచితఘనశ్యామపిఞ్చవచూడో

విద్యుల్లేఖావలయిత ఇవ స్నిగ్ధపీఠామ్బు రేణ ।

నూ మూలిజ్ఞ స్మరకతమణి స్తమ్భగమ్భారబాహుః

స్వప్నేదృష్ట స్తరుణతులనీభూషణో నీలమేఘః ॥*

7

టీ. వేణీమూలే - వేణీ = కేశబంధవిశేషముయొక్క, మూలే = మొదటను, విరచిత...చూడఁ-విరచిత = చెరువబడినదియు, ఘనముబ్బవలె - లేక-మిక్కిలిగా, శ్యామ=నల్లనిదియు, అగు, విశ్వా=నిమిలిపురి, అవచూడఁ = శిలోభూషణముగాఁ గల వాడును, స్నిగ్ధ...రేణ-స్నిగ్ధ=నిద్రమైన-నిగనిగలాడు, వీశామ్బరేణ = వీతాంబరము చేత - పచ్చనిబంగారువలువచేత, విద్యుత్...లయిత ఇవ-విద్యుత్ = మెఱపులయొక్క, లేఖా=పంపులచేత, వలయితః ఇవ=దుట్టుకొనబడినచానివలె నున్నవాడును, మర... బాహుః-మరకతమణి=ఇంద్రనీలవఃశినికార మైన, స్తమ్భ = స్తంభమువలె, గమ్భార = దిట్టమైన, బాహుః = భుజములు గలవాడును, తరు...భూషణః - తరుణ = లేతయగు, తులనీ=తులనీమాలిక, భూషణః = అలంకారముగాఁ గలవాడును, అగు, నీలమేఘః=కారుమబ్బువంటి వర్ణము గలవాడు, మాం=లక్ష్మిని, ఆలిదన్=కాగిలిండువాడగుడు, స్వప్నే=స్వప్నమందు, దృష్టః=చూడఁబడెను, ఇవట 'నీలమేఘః' అనుటచే నీలమేఘనదృశ్యాగల శ్రీకృష్ణవిగ్రహము గ్రాహ్యము. అట్టి నల్లనివిగ్రహమును బాటుకొన్న నిగనిగని వీతాంబరము నీలమేఘమును బాటుకొన్న విద్యుల్లేఖవలె నుండెనని యాశయము.

చ. అలరుమెఱుంగురంగు గలరహాటక శాటిక మాళిపాళి భా

నీలునవపించకంబు తుల్యనీదళదామముఁ గల్గినట్టిమే

ఘలలితమూర్తి మాసికపురగంబముఁబోనిభుజద్వయంబుచే

నలమి రమావధూటిఁ జెలురవందఁ గలం గనిపించె నింపుగన్. 7

తా. జడమొదట నల్లనినెమిలిపురిని జెరివి, నిగనిగలాడువీతాంబరము మెఱుంగుల బంధవలె మబ్బులవంటినల్లనితమేన మెఱయఁగా, ఇంద్రనీలవఃశిస్తంభమువంటిబాహువు లొప్పు, లేతతులనీమాలికను చాల్చి, లక్ష్మీదేవిని కాగిలిండుకొని, శ్రీకృష్ణమూర్తి నామఁ గలలోక గానంబడియెను.

అవ. శ్రీకృష్ణుడు వలువ లవహరించినయొకానొకముగ్ధయొక్క మాగ్ధ్యమును వర్ణించుచున్నాడు.

*ఈలోకమునరమువామాబ్ధి సితయా వామపాణిపద్మసపద్మయాపద్మావతార యశ్చిత్తం రుక్మిణ్యా కపకాభయా॥ హరిం తాపిశ్చసచ్చాయ మాసీనంకొచ్చనామ్బుజే! ఆశ్చిత్తంప్రియందేవ్యా ఫలాద్యదామపాణినా! సౌవర్ణశేత్ర విలసద్దక్షపాణితలంస్పృశేత్! వీతామ్బరధరం దివ్యభూషణమాలావిభూషణమ్ అని గోపాలకృష్ణమండకాక్షర మంత్రధ్యానముగా ననత్కుమారసంహితయందుఁ జెప్పబడినది.

శ్లో॥ *కృష్ణే హృత్వా సిచయనిచయం కూలకజ్జాధిరూఢే,
ముగ్ధా కాచి న్మృహు రనునయైః కిన్వితి వ్యాహరన్తి ।
సభ్రాభజ్గర నదరహసితం సత్రపం సానురాగం
ఛాయాశౌరేః కరతలగతా న్యన్బురాణ్యాచకర్ష ॥ 8

టీ. సిచయనిచయమ్-సిచయం=వస్త్రములయొక్క, సిచయం=సమాహమును, హృత్వా=హరించి, కృష్ణే=శ్రీకృష్ణుడు, కూల...రూఢే=కూలయమునాటమందలి, మంజు=పాదయందు, అధిరూఢేనతి=ఎక్కినవాఁడగుచుండఁగా, కాచితో=ఒకానొక, ముగ్ధా=ముద్ధురాలు, ముహూః=మాటికిని, అనునయైః=ఊటడింపువలువలచేత, కిన్వి=ఇతి=ఏమియని-ఏమిప్రయోజనమని, వ్యాహరన్తి = చెప్పుచున్నదై, సభ్రాభంజ=బొమముడితోఁగూడినట్లును, సదరహసితం=ఁటునపుతోఁగూడినట్లును, సత్రపం=సిగ్గుతోడఁ గూడినట్లును, సానురాగమ్=అనురాగముతోఁగూడినట్లును, ఛాయాశౌరేః=ఛాయారూపమున సుండు శ్రీకృష్ణనియొక్క-శ్రీకృష్ణనిఛాయారూపముయొక్క, కర...తాని-కరతల=అటచేతిని, గతం=పొందినవైన, అన్బురాణీ=వస్త్రములను, ఆచకర్ష=లాగెను. ఎంత యూటడింపుమాటలతో వేడుకొన్నను వలువలు ఇయ్యనందున అట్టిమాటలచేబనియేమియని బలాత్కారమునకుఁ బోయిపదనియు మగ్ధ గావున కృష్ణని నీడయొక్క చేతియంబరములను తాగినదనియుఁ దెలియునది. కోపముచే భ్రూభంగమును నిరర్థకప్రయత్న మగుటచే దరహసితిమును, వస్త్రమును ఏమటుటచేద్రపయును, గామముచే అనురాగమును దెలియునది. కోపముయొక్క ఆతురత్వముచే నీడ యనియుఁ దలంపక లాగినదనుట.

ఉ. కోకలు మ్రుచ్చిలించి తట్రకుంజగృహంబున నిల్వ సిగ్గునున్
భూమిటియున్ దరస్మితనిరూఢియుఁ బ్రేమముఁ దోవ గట్టకున్
రాక యి దేమిరా తగదురరా యని ముగ్ధవధూటి నీటిలోఁ
జేకొనఁ బూనె నీడ యగుచిన్నముకుందునిచేతిచేలముల్. 8

తా. శ్రీకృష్ణుడు బేల యైనయొకానొకపడఁతియొక్క పలువలను దొంగిలి యమునానదిగట్టునందలి పొదరింటి నెక్కిఁగా నాముగద యెంతసమాధానపుబలువలతో వేడినను పలువల నియ్యనందున మాటికి బతిమాలికొనుటలో పసయేమియని బొమముడి

* ఈ శ్లోకమునర్థము 'కదమ్బపుష్ప మారూఢం గోపీపస్త్రావహారిణమ్' కృష్ణం ధ్యాత్వార్థరాత్రేతు జపేన్నస్త్రం సహస్రకమ్ । దశరాత్రజపాదేవ మాకర్షేన్నాగకన్యకాః । కన్యకాస్త్రిదశాదీనాం కింపున ర్నర్తయోషితః' అని గోపాలకృష్ణమ స్మరణమున సహస్రమారసంసౌత.

పాటును చిటునవును సిగ్గును బ్రేమయుఁ ముప్పిరిగొనఁగా, నాకృష్ణుని నిడయొక్క చేతియందలి వస్త్రములను లాగెను.

అవ. జన్మాంతరము దైనను పేజువుగానేని పుట్టు గలనా యని యువ్వెభులూరుచున్నాడు.

శ్లో॥ అపి జనుషి పరస్మి న్నా త్తపుణ్యో భవేయం

తటభువి యమునాయా స్తావృతో పంశనాళః ।

అనుభవతి య ఏష శ్రీమదాభీరసూనో

రధరమణీసమీపన్యాసధన్యా మవస్థామ్ ॥

9

టీ. శ్రీమత్ + అభీరసూనోః=శ్రీమత్=సంపత్కరుడైన, అభీరసూనోః=అభీర= గొల్లవాడైన నందునియొక్క, సూనోః = పమారుడైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, అధర...ధ న్యామ్=అధరమణి=కెంపుతనమువంటి పెదవియొక్క, సమీప=దగ్గర, న్యాస = ఉంచుటచేత, కెంపువలె మెఱయు పెదవులదావున ఉంచబడుటచేత, ధన్యామ్ = కృతారమైనదగు, అవస్థామ్=దశను, యః ఏష=ఏ ఇది-ఏ యీశ్విల్లగ్రోవి యనుట, అనుభవ తి = అనుభవించుచున్నదో కృష్ణునిపెదవిదావున నుండు భాగ్యాతిశయమును ఏయా వేజువు అనుభవించుచున్నదో, తాదృశః = అటువంటిదైన-అట్టిభాగ్యమును అనుభవించునదైన, పంశనాళః=పిల్లగ్రోవితూచుగా, యమునాయాః = యమునయొక్క, తట భువి=గట్టునందలి ప్రదేశమున, పరస్మిన్=మఱియొక్క, జనుషి = జన్మమందు, అత్త పుణ్యఃసక్=అత్త=పొందబడిన, పుణ్యఃసక్ = పుణ్యము గలవాడ నగుచు, అపి భవే యమ్=అగుదునా? ఇచట-అవీశబ్దము అశంకార్థకము. ఈజన్మమునందు కృష్ణుని అంటి అనుభవించుపుణ్యమునకు నోచకపోయితిని. అచేతన మైన యావేజువో కృష్ణునియెఱుఱి పెదవికడ నుండు భాగ్యవిశేషమునకు నోచినంతపుణ్యము గలదయ్యె. కాబట్టి పుణ్యము చేసికొని నేను మఱియొకజన్మమందైనను శ్రీకృష్ణుడు సుచరించు యమునా నదీతీరమునందు ఇటువంటికృతార్థ మైన వేజువుగా నేని పుట్టి యిది యనుభవించు భాగ్యాతిశయమును నేనును అనుభవింపఁ గలుగుదునా యని యర్థము.

ఉ. నందతనూజమోవిరత్రనంబుసమీపముఁ జేరి ధన్వంత

బొందె గళిందజాతటమురపొంత వసించినవంశనాళ మా

యందముఁ గాంతునొక్కొ జననాంతర మంది యశేషసత్కిర్యా

బృందము వెంటనంటి ఫలరనియ్యంగఁ గోర్కులవంట పండఁగన్.

తా. యమునాతీరమందుఁ బుట్టినయీవంశనాళము కృష్ణునికష్టావిపాంతం జేరి కృతార్థత్వము నొందె. నేనును అట్టిపుణ్యము చేసికొని మఱియొకజన్మమందైనను అయ మునానదీతీరమున నొక వేజువుగాఁ బుట్టి యట్టికృతార్థత్వమును బొందుదునా !

అవ. మనస్సును సంబోధించి చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ అయి పరిచిను చేతః ప్రాతరమౌజన్వేత్రం

కబరకలితచక్చత్విచ్ఛవామాభిరామమ్ |

వలభిదుఃఖసీలం వల్లవీభాగధేయం

నిఖిలనిగమవల్లీ మూలకన్దం ముకుందమ్ ||

10

టీ. అయిచేతః = ఓమనసా, ప్రాత... సేత్రమ్ = ప్రాతః ఆంభోజప్రాతః కాలమం
 శరీతామరవంటి, సేత్రం = కన్నలు గలవాడును, కబర... రామమ్ = కబర = సిగయందు,
 కలిత = చుట్టబడి, చంచత్ = చిత్తుచున్న, చిచ్ఛవామ = నెమిలిపురి దండచేత, అభిరా
 మమ్ = మనోజ్ఞాః దైవవాడును, వల... నిఖిల - వలభిత్ + ఉపల = ఇంద్రసిలమణివలె,
 సీలం = సల్లనై సవాడును, వల్లవీభాగధేయమ్ = వల్లవీ = గోపస్త్రీలయొక్క, భాగధేయం =
 భాగ్యస్వరూపుఁ దైవవాడును, నిఖిల... కన్దమ్ = నిఖిల = సమస్తమైన, నిగమ = వేదములని
 యెడి, వల్లీ = తీవలయొక్క, మూల = మొదలు అగు, కన్దమ్ = గడ్డమైనవాడును, వేదముల
 ప మూలభూతుఁ దైవవాఁడనుట, అగు, ముకుందమ్ = శ్రీకృష్ణునిఁగూర్చి, పరిచిను = పరిచయ
 ము చేయుము - చింతించు మనుట, కన్నులు కేవల మంభోజములవంటివి గాక తెల్లవాలు
 పూలు మణితీపము గులుప ఆంభోజములవంటివి. పిగయో నెమిలిపురినరిచే మణిత్రసా
 గను గులుపనది. నెమ్మనో యింద్రసిలమణివలె నిగనిగని సల్లని కాంతులు గలది. ఇట్టి
 వానిని చింతించుట యత్యంతభోగ్యముగా నుండును గాన చింతించుమా. ఇట్టియొప్పదము
 లన్నియుఁ దాల్చియు గొల్లపిల్లలం సొంపుగూర్చు కేవలం దైవవాడే కదా యనవలదు.
 వేదముల కల్ల మూలభూతుఁ దైవ పరమపరుఁడు గూడ యగునుజామి - కావున వానిని
 చింతించుట వానిసేత్రాదిసౌందర్యమునుబట్టి యత్యంతభోగ్యమును వానిపరమ పురుషత్వ
 మునుబట్టి ఆముష్మికసాచూర్ణప్రదమును అగు నని భావము.

మ. లలితాంభోరుహాన్వేత్రం గోపరమణీలూవణ్యపాత్రున్ సము

జ్వలపౌరందరసీలగాత్రం గబరాంశచత్వినఘలీలున్ విని

శ్చలవేదాంతలతాలవాలు మురళీనంగీతలోలున్ దయా

సలయున్ సమ్మతి మీఱఁ గోరి మనమా శ్ర నిత్యంబు సేవింపుమా!

తా. ఓ మనసా! తెల్లవాణునప్పటికమ్మి తేజులవంటి కన్నులు గలిగి, సిగ
 యందుఁ జెరివిన నెమిలిపురిచే సాగను గులుపను, ఇంద్రసిలమణివంటి నల్లనికాంతి
 గలిగి, గోపస్త్రీలభాగ్య మై, సమస్తవేదములవను మూలమై యుష్మశ్రీకృష్ణుని మచ్చిక
 చేసికొనుమా.

అవ. వేణువును సంబోధించి చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ అయి మురళి ముకుందస్మైరవక్త్రారవిన్ద

శ్వసనమధురసజ్జే! త్వాం ప్రణమ్యాద్యయాచే!

అధరమణిసమీపం ప్రాప్తవత్త్వాం భవత్త్వాం

కథయ రహసి కర్ణే మద్దశాం నన్దనూనోః॥

11

టీ. ముకున...రసజ్జే-ముకున్ద=శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, స్మైర=నవ్వుతోఁ గూడిన, వక్త్ర+అరవిన్ద=చూముదామయొక్క-తామరపంటి మొగముయొక్క, శ్వసన=ఊర్చుఅనెడి, మధు=తేనియయొక్క, రసజ్జే=రసమును దెలిసినదైన, అయిమరళి = ఓ వేణునాళిమా! త్వాం=నిన్నుఁగూర్చి, ఆద్య=ఇప్పుడు, ప్రణమ్య=నమస్కరించి, యాచే= (ఒకటి) యాచించుచున్నాను. అది యేవఁగా:- అధరమణిసమీపం- అధరమణి=మణిపంటిపెదవియొక్క, సమీపం=దగ్గఱను, భవత్త్వాం=నీవు, ప్రాప్తవత్త్వాం=పొందినదానవు అగుచుండఁగా-అధరముపొంత నున్నప్పుడు మఱి, నన్దనూనోః=శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, కర్ణే=చెవియందు, రహసి=ఏకాంతమున, సుతోదశాం=నాయనను, కథయ=చెప్పుమా; ఊర్చునప్పుడు కృష్ణుడు ముఖివాయువుచేఁ బూరించుటచే మరళి అతని శ్వసనమధువుయొక్కరసము నెఱింగినదిగాఁ జెప్పుటడియె. నేనై మొంత చెప్పుకొన్నను నాదుర్దశ కృష్ణునికిఁ దెలియలేదు. నీవు అతనిశ్వసనమధువు ననుభవించెడి కృతార్థమవు. కాబట్టి కృష్ణుడు నిన్ను పెదవిని మోపునపుడు ఆ పెదవికి దాపున నున్న చెవిలో నాదుర్దశను జెప్పుమనుచున్నాఁడు.

చ. హరియధరాంతిక్థలవిరహారమునన్ స్మితపూర్ణ వక్త్రతా

మరసనమీరసీధురస్యమాధురిఁ జెందిననిన్ను పేడెద

న్మరళిరొ నందనూను మది శ్రీమూర్త్యానఁగాఁ జెవిదండ నుండి యెవ్వరు వినకుండ నాదు వలరవంత సమస్తముఁదెల్పు మ్రొక్కెదన్.

తా. ఓ మరళీ! నీవు కృష్ణునినగు మొగమందలియూర్చుల తేలియను అనునట్టికృతార్థమవు. కాబట్టి నీవు మ్రొక్కి యొకటి యాచించుచున్నాను. అది యేమి? నీవు కృష్ణునికొక్కొద్దిపొంత నున్నప్పుడు దాపుననున్న యతనిచెవిలో నాదుర్దశను రహస్యముగాఁ జెప్పుమా.

శ్లో॥ *నజలజలదనీలం వల్లవీకేళిలోలం

శ్రీతిసురతిరుమూలం విద్యుచ్ఛల్లాసిచేలమ్ |

సురరిపుకులకాలం సన్మనోబిచ్ఛల్లీలం

నతసురమునిజాలం నౌమి గోపాలబాలమ్ ||

12

* ఈశోకిమందలియర్థము, ససత్కుమారసంహితయందు, 'భ్యాయే త్కల్పదు మాధస్తా స్థణీవీతానసం శుభవీకృష్ణం వీతామృధరమ శఙ్ఖచక్రకరాముఖం పిఞ్చ

టీ. సజ...నీలం...నజల=జలముతోఁ గూడిన, జలద=మేఘమువలె, నీలం=నల్లనైన వాఁడును, వల్ల...లోలమ్=వల్లహి=గోప స్త్రీలతోడి, కేళి=సురతసల్లాపాదులందు, లోలమ్=అగస్త్యుడైనవాఁడును, శ్రిత...మాలమ్=శ్రిత=అశ్రయింపబడిన, సురతరు=కల్పవృక్షముయొక్క, మాలం=మొదలు గలవాఁడును-కల్పవృక్షమాలమును అశ్రయించినవాఁడనుట, విద్యు...చేలం=విద్యుత్=మెఱపువలె, ఉల్లాసి = క్రొక్కొనించుచున్న, చేలం=వస్త్రము గలవాఁడును, మెఱపువలె తగువతుల కన్ని మెఱయు వీతాంబరము గలవాఁడనుట, సుర...కొలమ్=సురీపు = రాక్షసులయొక్క, వల = వంశములను, కొలమ్=యముఁ డైనవాఁడును - రాక్షసులను వంశములనే నాశము నేయువాఁ డనుట, సస్య...లీలం=సత్ = సజ్జనులయొక్క, మనః=మనస్సులందు, విష్ణు=వింబరూపముగా నుండు, లీలమ్=లీలాసము గలవాఁడును-సత్పురుషులహృదయములందు ప్రతిఫలించువాఁడనుట, సత...జాలమ్=సత=సమస్కరించిన, సుర=దేవతలయొక్కయు, ముని=మునుషులయొక్కయు, జాలమ్=సమాహము గలవాఁడును, అగు, గోపాలబాలమ్=గొల్లపిల్లవాఁడైన శ్రీకృష్ణుని, నామి=నమస్కరించుచున్నాను.

మ. నజలాంభోధరబాలనీలు విలసత్సహామినీచేలునిన్

ప్రజభామానవకేళిలోలుని సుషర్వద్వేషకృత్కాంతునిన్

ద్వీపరాజ్యాననబింబలీలుని శ్రితాదీర్ఘదుమావాలుని

నృజియుంతున్ మది గోపబాలు సతనానాదేవతాజాలునిన్. 12

తా. నీటితోఁగూడినమబ్బవలె నల్లనై, గొల్లచెలువలతోడి సురతసల్లాపాదులందగిలి, మెఱపువలె మెఱయుచున్న వలువ గట్టి, కల్పవృక్షముమాల నీలిచి, రాక్షసుల నిర్ములము నేయుచును, సజ్జనులహృదయములఁ బ్రతిఫలించుచును, దేవతలునుమునుషులును గొలువఁగాఁ జెలువొందు గొల్లపిల్లవానిని చిన్నికృష్ణుని నుతింపుచున్నాను.

శ్లో॥ అధరవిమ్బవిడమ్మితవిద్రుమమ్, మధుర పేణునినాదవినోదినమ్ |

కమలకోమలకమ్రముఖామ్బుజం, కమసి గోపకుమారముపాస్త్రహే ||

టీ. అధరవిమ్బు=నొండపండువంటి పెదవిచేత, విడమ్మిత=అనుకరింపబడిన, విద్రుమమ్=పగడముగలవాఁడును-పగడమును అనుకరించునట్టి దొండపండువంటియెఱ్ఱుని పెదవి గలవాఁడనుట, మధుర...నిదినమ్=మధుర=ఇంద్రుని, పేణు=పిల్లలగ్రోవియొక్క, నినాద=ధ్వనిచేత, వినోదినమ్ = క్రీడించుచున్నవాఁడును-శిబునుపుచ్చుచున్నవాఁ డనుట,

మానం సుభాషమ్మై రైరావణకరావృతైః-శక్రిణ కాన్తదర్శనా సమ్మతం తపసాత్క నా|
స్తూతుమాసం సురగజైః పుష్పపుష్పకై రివి|| సేవ్యమానంచ మునిభిః ప్రిధసాధ్యైర్గర్భా
రగైః అని గోపాలకృష్ణవాదకాక్షరీమంత్రధ్యాన మని చెప్పబడి యున్నది.

కమల...బుజం-కమల=తామరవలె, కోమల=చురుచువైనదియు, కమ్ర=సుందరమైనదియు, అగు, ముఖి + అఃప్యజమ్=మోముచామరగలవాఁడును, కమసి=ఇట్లుటనిచెప్పవలదిగానివాఁడును, అగు, గోపవహరమ్=గొల్లచిన్నవానిని-శ్రీకృష్ణుని, ఉపాస్య హే=ఉపాసించుచున్నాము. పగడమువంటిమోవియు దానిపై మోపినపిల్లనగ్రోవి తీయఁగవలయు, ఈరెంటిచే సోగను గులుపతానురవః-టిమెగమును గలుగుటచే అక్కఱనుండదుడైనాడని యాశయము.

మ. మురళీనాదమధూళికాకలితసగ్రమ్మాదున్ సుధాసారమే
దురబింబాధరధూతవిప్రమవినోమున్ రాధికాంఘ్రిద్వయా
వరలాక్షాలనమానఫాలతలు శ్రీకృష్ణాంకవక్షాస్థలున్
నరసీజాతమనోహరానను మదిం శ జక్రాయుధుం గొల్పెదన్ . 13

తా. పగడమును దొండవండును బోలిమోవి గలవాఁడును, పిల్లగ్రోవితీయని రపలిచే ఉలునుపుచ్చుచున్నవాఁడును, తామరవలె మృదువై సోగవైపమెగముగలవాఁడును, ఇట్లుటని చెప్ప వలదిగానివాఁడును, అగు గొల్లపిల్లవానిని శ్రీకృష్ణుని ఉపాసించుచున్నాను.

అవ. వేణుగానవైఖరిని వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ అధరే వినివేశ్య పంశనాళం, వివరాణ్యస్య సలీల మజ్జులీభిః ।
ముహూరస్తరయన్తుహుర్వివృణ్వ, నృధురంగాయతిమాధవోవనాస్తే॥
టీ. మాధవః=శ్రీకృష్ణుడు, అధరే=మోవియందు, పంశనాళమ్=పిల్లగ్రోవిని, నివేశ్య=ఉంచి, అస్య=ఈపిల్లగ్రోవియొక్క, వివరాణి=రంధ్రములను, సలీలం=విలాసముతోఁ గూడునట్లుగా, ముహూః=పలుమాఱు, అజ్జులీభిః=వ్రేళ్ళచేత, అస్తరయం=కప్పుచును, మహూః=పలుమాఱు, వివృణ్వ=విప్పచును, వనాస్తే=వన + అస్తే=రమ్యమైన బృందావనమందు-ఇట్ల ఆస్తశబ్దము రమ్యవాచకము, నృధురమ్=ఇంపుగా, గాయతి=గానమునేయుచున్నాడు.

ఉ. నెమ్మది యామునాంతరవర్ణిన్ వసియించుచు గావిమోవి నం
దమ్ముగ పంశిఁ గీల్కొలిపి శ తద్వివరమ్ముల నంగులీతతిం
గ్రమ్ముచుఁజిమ్ముచున్ శ్రుతిసుగ్రఖమ్ముగ గానముదానమానముల్
గు మృని మ్రోయఁజేయురసిశకుం గనుఁగొంటిరె కంటి కింపుగన్.

తా. మోవియందు పిల్లగ్రోవిఁ జొనిసి, దానిసందులను వ్రేళ్ళచేత మాటికిరప్పుచును మాటికి విప్పచును రమణీయమైనబృందావనమున కృష్ణుడు మధురముగా గానము చేసెను.

అవ. వెన్న దొంగిలివచ్చినప్పుడుయశోదపట్టుకొనఁగాఁగ్రమ్మడు సేయు చిన్నెలగు జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ *వదనే నవనీతగ్రన్ధవాహం, వచనే తన్మరచాతురీఘరీణమ్ |

నయనేకుహన్మాశ్చమాశ్రయేథా, శ్చరణేకోమలతాన్ద్రావంకమారమ్॥

టీ. వదనే=యభిమండు, వచ...వాహమ్=వచనత=వెన్నయొక్క, గన=పరిమళమును, వాహం=వహించుచున్నవాడును, వచనే=వాక్యమందు, తన్మ...ధురీణమ్=తన్మరచదొంగయొక్క, చాతురీ=విన్నాణముయొక్క, ధురీణమ్=భారము గలవాడును-తెక్కలేని దొంగనిన్నాణముల నెఱపుమాటలు గలవాడునుట, నయనే=కన్నులయందు, వచనా + ఆశ్రయ=ఆబద్ధమైపకన్నీరుగలవాడును-కన్నులయందు నీరు రాకపోయినను వచ్చినట్లు తోచిండుటకై కన్నులు నులుపుకొనుచు తుడుచుకొనుచున్నవాడుననుట, చరణే=పాదమందు-అడుగులయందు, కోమలతాన్ద్రావం - కోమల = మృదువైన, తాన్ద్రావమ్ - సృత్యము గలవాడును, ఆగు, వమారం=బాలుడైనకృష్ణుని, ఆశ్రయేథా=ఆశ్రయింపుమా-శ్రీకృష్ణుడు వెన్నతిని రాగా యశోదపట్టుకొని నోరువాసన చూడగా వెన్నవాసనగొట్టెననియు, ఏల దొంగిలి తింటివని యదలింపఁగా తినలేదని లేనిపోనివి పెక్కు తక్కువీమాటలు పలుకుచు, కంట నీరురావండియువచ్చినట్లుకన్నులు నులుచుకొనుచు, బెదరుచే అడుగుల అల్లల త్రొక్కినాఁడనియు అతయము..

ఉ. కమ్మనివెన్నవాసన మశ్రుమ్మున ఘుమ్మని సోడుముట్టవా

కృమ్ముల జౌర్యనైపుణులు శ్ర గన్నడఁ గన్నుఁగవన్ మృషాశ్రువు
ల్లిమ్ముఁగఁ గోమలార్ఘ్యముగశ్రమ్మునఁ దాండవకేళి యొప్పఁగాఁ
గ్రుమ్మరుగోపబాలకు ముగ్ధకుందుని నామది నాశ్రయించెదన్. 15

తా. నోటియందు వెన్నవాసనలు పాలయ, మాటలందు దొంగతనపుజరుదులు మీఱ, కన్నుఁగవందు కల్లకన్నీరుగాఱ, అడుగుదామర లిటునటునిడుచు నాడునట్టి చిన్నికృష్ణుని ఆశ్రయించెద.

అవ. దావాగ్నిని మ్రింగుటను జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ అమునాఖిలగోపగోపనార్ధం, యమునారోధసి నస్తనస్తనేన |

దమునా వననమ్భవః పపే నః, కిము నాసౌ శరణార్థినాంశరణ్యః॥

* ఈశ్లోకమందలియర్థము, హరస్తం జపితాదిచౌర్యణ ప్రజయోషితామ్ గోప బాలై ర్యృతం కృష్ణం ధ్యాయ స్మర్య మిమం జపేత్ అని ససత్కుమారసంహిత యందు గోపాలకృష్ణకాదకాక్షరీమంత్రధ్యానముగాఁ జెప్పబడి యున్నది.

టీ. అమునా=ఈ యగపడుచున్న, నన్దనన్దనేన=చందునితోడుకైన క్రికృష్ణుని చేతి, యమునాశోభనీ=యమునారటమందు, అఖిలగోపగోపనార్ధం-అఖిల=యము సమేన, గోప=గొల్లవారలయొక్క, గోపనార్ధం=రక్షణముకొఱచు, వనసమృద్ధి=వనమందు బుట్టిన, దమునా=అగ్ని, పశే=పానము సేయఁజేయును. 'అమునాకిల గోపగోపనార్ధమ్' అను పాఠమున, గోపగోపనార్థము, అగ్ని, 'పశేకిల' పానముసేయఁజేయుటయొక్కదాయనియర్థము. ఇట కిలశబ్దము శోకవార్తయందు వర్తించుచున్నది. అసౌ=ఇతడు-ఈకృష్ణమూర్తి, శరణ+అశనామ్=శరణుగోరునట్టివారైన, నం=మామ, శరణ్యం=రక్షకుఁడు, నకిము=కౌండా యేమి-అగునే యుతుట-దావాగ్ని మింగి గొల్లవారిసెల్లఁగాపాడినవాఁడని లోపలు చెప్పెదరు. ఇట్టి కరుణాశుభం శరణుజొచ్చినమమ్ముఁగాపాడకపోవునా యనుట.

త్రిపానమత్రేధము

యమునాతీరవనాంతనంజనితదానాగ్నిస్ఫుటార్చిర్నిశా

యము నానాజనభీకరం బగుచు డాదయన్ ప్రేమ వే కాచునె

య్యము నాయం బని దాని నొననెటు నిరత్యంబున్ హరిన్ గుప్తనం

యము నారాధన సేయు నాకిపు డభీష్టావాప్తి గాకుండునే. 16

తా. కృష్ణుఁడు యమునాతీరమందు మున్ను పుట్టిన దావాగ్నిని మ్రొంగి గొల్లవారిసందటిని గావాడె నని విందుము. అట్టివానిని శరణుసారఁగా మమ్ముఁగాపాడకపోవునా? పోవఁడు.

శ్లో॥ జగదాదరణీయజారభావం, జలజాపత్యవచోవిచారగమ్యమ్ |

తనుతాం తనుతాం శివేతరాణాం, సురనాథోపలనుస్తరంపుహానః॥

టీ.-జగ...భావమ్-జగత్=లోకముచేత, ఆదరణీయ=అంగీకరింపదగిన, జారభావమ్=జారిత్ర్యముగలదియు, జల...గమ్యమ్=జలజ+అపత్య=తామరపద్మబిడ్డయైనవాఁడగు బ్రహ్మయొక్క, వచః=వాక్యములయొక్క-బ్రహ్మముభీమునుండివచ్చినవేదాంతవాక్యములయొక్క, విచార=విచారముచేత, గమ్యమ్=తెలియదగినదియు, సుర...దరం=సురనాథ+ఉపల=ఇంద్రులచుట్టివలె, సునగమ్ = అందమైనదియు, అగు, మహా=తేజము, నం=మాయొక్క, శివ ఇతరాభావమ్=కరుణలయొక్క, తనుతామ్=కృతత్వమును, తనుతామ్=కొనిపొందుఁగాక-అశుభములు కృతించి నశించునట్లు సేయుఁగాక యనుట, జారుఁడైనవాఁడు అశుభములను మాలిందునా యనవలదు-జారుఁడైనను వేదాంతవేద్యుఁడగుపరుఁడని భావము.

చ. సరసిజనంభవప్రముఖనర్వసుపర్వవచోవిచారగో

చర మృగుదివ్యతేజ ముత్తశంబు జగంబులు మెచ్చ జూరుఁడై

మరకతనూత్నరత్నసుమ్రమం జెలు వందఁ గుమారమూర్తియై
వరంగి దయాద్రోదృష్టి నశ్రుభంబు లడంచి శుభంబు లీవుతన్. 17

తా. జగంబులప నంగీకరింపడగుజాత్యంబుఁ గలదయ్యు వేదాంతవేద్యమైన
పరబ్రహ్మమై యింద్రసింహుణివలెజెలువారుమన్న శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము మాయశుభముల
నెల్లఁ బొడంగించునుగాని.

శ్లో॥ యా శేఖరే శ్రుతిగిరాం హృది యోగభాజం

పాదామృతే చ సులభా వ్రజసునరీణామ్ ।

సా కాపి నర్వజగతా మభిరామనీమా

కామాయ నో భవతు గోపకేశోరమూర్తిః ॥

18

టీ. యా=ఏది-ఏకృష్ణునిమూర్తి, శ్రుతిగిరాం=వేదవాక్యములయొక్క, శేఖరే=
శిరస్సునందు-వేదాంతమునందును, యోగభాజం=యోగమును బొందినవారియొక్క-
బ్రహ్మోష్ఠలయొక్క, హృది=హృదయమునందును, వ్రజసునరీణాం=గోపస్త్రీలయొక్క-
పాదామృతజేఁపాదకమలమునందును, సులభా=సుఖముగా లభింపదగినదియో, సర్వ
జగతామ్=ఎల్లలోకములయొక్క, అభిరామ నీమా=అభిరామ = మనోజ్ఞత్విముయొక్క,
నీమా=పాలిమేరయైనవియు-లోకమునందలిసౌందర్యములకెల్ల ఎల్లయైనదియునుట, కాపి
=ఇట్టిదటి దని చెప్ప వలసికొనియు అగు, సా=ఆ-ప్రసేదమైనట్టి, గోప...మూర్తిః-
గోపకేశోర=గొల్లబాలునియొక్క, మూర్తిః=విగ్రహము, సా=మాయొక్క, కామాయ
కోరికకొఱప-కోరిక లీడేర్చుకొఱప, భవతు = అగుఁగాక, వేదముల శిరస్సున నుండు
పరుఁడు గోపికలపాదములందును ఉన్నాఁ డని సౌలభ్యనిశేషము నెఱుంగునది.
వేదశిరస్సును యోగిమనస్సును గోపీపదములును పరుసగాఁ జెప్పటచేఁ శిరస్సునుండి
హృదయమునకును హృదయమునుండి పాదములకును దిగివాడనుసారస్యముధ్వనితము-
వేదాంతములు ప్రతిపాదించు పరబ్రహ్మమును-యోగులు హృదయాదరింపదమునధ్యానించు
పరమాత్మయునే గోపికలకడఁ జూడగములు నేయుచున్న యీకృష్ణుఁ డని భావము.

ఉ. ఎల్లజగంబులున్ రహి వ్రహించుశుభాన్వదనీమ యోగిహృ

త్ఫుల్లనరోజపాలి బద్రముల్ దులకింపఁ ద్రయీవధూటికా

హల్లకసీమలం బాలుచునదృఢగోపకేశోరమూర్తి యీ

వల్లవకామినీచరణావారిజనేవకు లెన్నఁ జిక్కెఁగా.

18

తా. వేదాంతములందు ప్రతిపాద్యమై, యోగిజనులు హృదయములందుధ్యానించు
వస్తువై, గోపస్త్రీలకడ అనువర్తిండురుండునదియునై లోకంబులందలిచక్కదనంబున
కెల్ల ఎల్లయై యున్న చిన్నికృష్ణునిమూర్తి మాకోరికల నొడఁబూర్చుఁగాలె

శ్లో॥ అత్యస్తబాల మతనీకసుమప్రకాశం

దిగ్వాసనం కనకభూషణభూషితాబ్జమ్ ।

ప్రిసస్తకేశ మరుణాధర మాయతాక్షం

కృష్ణం సమామి మనసా వసుదేవనూనుమ్ ॥ +

19

టీ. అత్యస్తబాలమ్=మిక్కిలి బాలుడైనవాడును, అత...కాశమ్=అతనికుసుమ
=నల్ల అగినె పువ్వులయొక్క, ప్రకాశమ్ = ప్రకాశమువలన ప్రకాశము గలవాడును,
దిక్ + వాసనం=దిగ్బల వస్తువుగాఁగలవాడును-దిగ్బలమొలవాడునుట, కనక...కా
శమ్=కనకభూషణ = బంగారుమమమైన సొమ్ములచేత, భూషిత = అలంకరింపఁబడిన,
అబ్జమ్=అవయవములు గలవాడును, విసస్తకేశమ్=విసస్త = బాతిన - ముడిచేయవట్టి
కేశం=వెండ్రుకలుగలవాడును-అత్యంతబాల్యముగలవాడుగాన ముడికందనివెండ్రుకలు
గలవాడునుట, అరుణ + ఆధరమ్=ఎఱునిపేదవిగలవాడును, ఆయత + అక్షమ్=విశాలము
లైన కన్నులుగలవాడును, కృష్ణం=నల్లనివాడును, అగు, వసుదేవనూనుమ్=వసుదేవుని
కుమారుడగు కృష్ణునిగూర్చి, మనసా=మనస్సుచేత, సమామి=సమస్కరించుచున్నాను.

ఉ. కోమలసుందరాకృతియు శ గొప్పకనుంగవ కెంపుమోవియు

నోక్రిమున వ్రేలుముంగురులు శ నూత్నవిభూషణభూషితాంగము

ద్రామదిగంబరాకృతియు శ దాల్చినవెచ్చని జిన్ని బాలునిన్

శ్రీ మెఱయన్ భజింతు నత్రనీనుమభాసుని నందనూనున్. 19

తా. మిక్కిలి బాల్యము కలిగి, నల్లగి పువ్వులకొంతించే వెలుగుడు, దిగంబరం
డై, బంగరుసొమ్ములు మేసందాల్చి, ముడికందని పరులతోను, ఎఱునిపేదవితోను, విజివి
యైనకన్నులతోను, కెన్నారకున్న చిన్నికృష్ణునికి మనస్సునగుచు మ్రోవకుచున్నాను.

శ్లో॥ *హస్తాజ్ఞినికర్వణితకబ్జణకిజ్జీణికం

మధ్యేనితమ్బ మవలమ్బితపేమనూత్రమ్ ।

ముక్తాక్షలావముకుళీకృతకాకపక్షం

వన్దామహే వ్రజచరం వసుదేవభాగ్యమ్ ॥

20

టీ. హస్తా...జ్ఞికమ్ హస్తాజ్ఞి=కాలుసేతులందు, నికర్వణిత=మ్రోయింపఁబడు
చున్న, కబ్జణ=కడియములయొక్క-అందియయొక్క, కిజ్జీణికం=చిలుగంటలుగల
వాడును, మధ్యే నితమ్బమ్=పిఱుచుచు నడుచు, అవ...మూత్రమ్=అవలమ్బిత = వ్రేలం

* ఈశ్లోకము సరము 'పంచామృత మిశాసం ధావమాసం వ్రజాజ్ఞే ! కిజ్జీ
ణినూపురగ్రీవా కర్ణభూయోజ్జ్వలం స్ఫురేత్' అని శ్రీకృష్ణాష్టాత్మరీధ్యాసముగా సవతుక్
మారసంహితయందు చెప్పఁబడియున్నది.

బడిన, హేమనూతమ్ = బంగరు మొలనూలుగలవాడును, ముక్తా... పక్షమ్ = ముక్తాకలాప
= ముత్తైపురావిలేక చేత, మమళీకృతమ్ = మోష్యబడిన, కాకపక్షమ్ = చిప్పకూకటికలవాడు
ను, చిప్పకూకటిని రావిలేక చే మోడ్చినవాడనుట, ప్రజచరం = ప్రజ = వేపల్లెయందు,
చరం = పంచించినవాడును, అగు, వసుదేవభాగ్యమ్ = వసుదేవునియొక్క భాగ్యమును, వసు
దేవుని భాగ్యస్వరూపుడైన కృష్ణునిగూర్చి, ఏనామహే = నమస్కరించుచున్నారము.
కాలునేతులందలిగజ్జెలును పేజులులందు ప్రేలాడు మొలనూలును కూకటియందు జెరి
వినముక్తావళియు, బాల్యమందలి యలంకారము లని తెలియునది.

చ. సరననితంబమధ్యమున శ్ర జాతెడు పెన్మొలనూలు చిన్నముం
గురులు దళంబుగాఁ గమిచి శ్ర కూర్చినముత్తైపురావిలేకయుం
గరచరణగ్రనిక్వణిత్రకంకణకింకిణు లొప్ప నందముం
దిరమున సంచరించువసుర దేవతపఃఫలమున్ భజించెదన్. 20

తా. కరచరణములందు మ్రోయుచున్న కంకణములందలి చిలుగజెలును, పిలు
దుల నడుమ వ్రేలాడుచున్న బంగరుమొలనూలును, జిప్పకూకటిని మోడ్చి చెరివిన
ముత్తైపు రావిలేక గలిగి, వసుదేవునిభాగ్యస్వరూపమా యన నొప్పుచిన్ని బాలకృష్ణునికి
నమస్కరించుచున్నాము.

శ్లో॥ బృన్దావనద్రుమతలేషు గవాం గణేషు
వేదావసానసమయేషు చ దృశ్యతే యత్ ।

తద్వేణునాదనపరం శిఖిపిచ్ఛమాడం

బ్రహ్మస్మరామి కమలేక్షణ మభ్రసీలమ్॥

21

టీ. బృన్దావన = బృందావనమందలి, ద్రుమ = వృక్షములయొక్క, తలేషు = ప్రదేశ
ములందును, గవాం = గోవులయొక్క, గణేషు = సమాహమములందును, వేదా... యేషు =
వేద + అవసాన = వేదాంతములయొక్క, సమయేషు = సిద్ధాంతములందును, యత్ = ఏది-
ఏ బ్రహ్మము, దృశ్యతే = చూడబడుచున్నదియో, తత్ = అప్రసీదమైనదియు, వేణు... పరం
వేణు = పీల్చగోరియొక్క, నాదన = వాయిచుటయందు, పరం = ఆపక్తమయినదియు, శిఖి
... చూడం = శిఖిపిచ్ఛ = నెమిలిపురి, చూడం = శిరోభూషణముగాగలదియు, కమల + ఈ
క్షణమ్ = కమల = తామర రేపలపంటి, ఈక్షణమ్ = సేత్రములుగలదియు, అభ్రసీలం = అభ్ర =
మేఘమువలె, సీలమ్ = నీలమైనదియు, అగు, బ్రహ్మ = కృష్ణాఖ్యపరబ్రహ్మమును, స్మరామి
= స్మరించుచున్నాను. బృందావనద్రుమతలములందును గోగణములందును వేణునాదన
పరుడయ్యి, శిఖిసింఘమాడుడయ్యి గనబడుచున్నాడు; వేదావసానసమయము
లందు బ్రహ్మమయ్యి, గనబడుచున్నాడని పరత్వసౌభ్యములపరిపాటి యెఱుం
గునది.

శా. బృందారణ్యతరుప్రదేశముల గోశబ్బందాంగణక్షోణులన్
 ఛందోపీథులఁ గానిపించుపరశస్త్వచ్ఛంద మాతేజ మా
 నంద్రబ్రహ్మచుఁ పండినీయచు కల్గినాదాచుమోదంబు నా
 యందున్ నిల్పెదఁబించుచూడముఁ బయోజనాక్షంబుమేఘాభమున్.

తా. బృందావనమందలి శ్లోనిహలను, గోసయాచూలండును, నేదాంతసమ
 యచూలండును గానఁబడునదియు, వేణువు నూలుటయందు దాస్త్రీ గలదియు, ఇవి లి
 ప్తులి తలయందు చేరినదియు, తామరచేపలవంటి కన్నులు గలదియు, మబ్బువలె నల్ల
 నైనదియు నగు శ్రీకృష్ణాఖ్యవరబ్రహ్మమును స్మరించుచున్నాను.

అవః—మరణసమయమునఁ దనకుఁ బ్రత్యక్షము కాఁగోరినమూర్తి
 విశేషమును వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ వ్యత్యస్తపాద మవతంసితబర్హిభర్హమ్

సాచీకృతానననివేశిత వేణురస్థమ్ |

తేజః పరం పరమకారుణికం పురస్తాత్

ప్రాణప్రయాణసమయే మమ సన్నిధత్వామ్ ||

22

టీ. వ్యత్యస్త...పాదం. వ్యత్యస్త=మార్పబడిన పడిది యెడమప్రక్కగాను ఎడమది
 పడిప్రక్కగాను బెట్టుకొనబడిన యనుట, పాదం = చరణములు గలదియు, ఆవ...
 రం. ఆవతంసిత=శిరోభూషణముగఁ జేయబడిన, బర్హి భర్హమ్ = నెమిలిపురి గలదియు,
 సాచీ...రస్థమ్. సాచీకృత=ఓరగాఁ జేయబడిన, ఆనన = మొగమునందు, నివేశిత =
 చొనుపబడిన, వేణు=పీల్చఁగోవియొక్క, రస్థమ్=చిలము గలదియు, పరమకారుణి
 కమ్=మిక్కిలి దయాళువైనదియు, పరమ్=ఉత్కృష్టమైనదియు, ఆగ్ర, తేజః=తేజము,
 మమ=నాయొక్క ప్రాణ...మయే=ప్రాణప్రయాణ = ప్రాణముల పోకయొక్క-మరణ
 మయొక్క, సమయే=కాలమందు, పురస్తాత్=ఎదుట, సన్నిధత్వామ్ = సన్నిధిసేయుఁ
 గాక-సాక్షాత్కరించుఁగాక యనుట. పాదములను మార్పడిబెట్టుకొని, నెమిలిపురిని
 జెరువుకొని, మొగము నొరగావంచి వేణువు నూడునట్టి శ్రీకృష్ణునియాకారవైఖరి కవికి
 మిక్కిలి మనోహరమును బ్రിയతమమునుగా నుండుటచే మరణకాలమునం దట్టి మూర్తి
 యే పాదమావలయు నని కోరినాడు.

చ. మొగ మొకయొర సేసికొని యమోవిని వేణువుఁ జేర్చి తిర్యగం

ఘ్రిగ విలసిల్ల మాళితటిఁ యగేకక లాపకలాప ముంచి తీ

విగఁ గనుపట్టు సౌఖ్యపద్యవిం గను పళి మదియనన్నిధిన్

నిగమనినానతేజము విశనిర్మలనత్కరుణాధురీణ మై.

22

తా. వడిమెడమల ఎడమవడిపాదంబు లుంచుకొని, నెమిలిపురి జెరువుకొని, మొగమును గొంతయోగా వంచి నేలువు నూడును, పరమకరుణానిధి దైవశ్రీకృష్ణ ఘృతేషుడు మహాకౌముందు నాముండల బొడతెంచుగాత.

అవ. యశోద కృష్ణుడు గవ్వపుద్రాటితో గట్టుటను జెప్పుచు న్నాడు.

శ్లో॥ ఘోషప్రఘోషశమనాయ మథోగుణేన

మధ్యే బబన్ధ జనని నచసీతచోరమ్ |

తద్బంధనం త్రిజగతా ముదరాశయాణా

మాశకారణ మహా నితరాం బభూవ ||

23

టీ. ఘోష... శమనాయ-ఘోష=గొల్లపల్లెయొక్క, ప్రఘోష=అశ్రోశముయొక్క, శమనాయ=శాంతికొఱప, జనని=తల్లియశోద, నచసీతచోరమ్=వెన్నదొంగయెనకృష్ణుని, మధ్యే=నడుమనందు, మధన్ + గుణే=కవ్వపుద్రాటిచేత, బబన్ధ=కట్టెను, తత్ + బంధనమ్=ఆకట్టుట, ఉదర + ఆశ్రయాణామ్=ఉదర=శ్రీకృష్ణునికడుపును, ఆశ్రయాణాం=ఆశ్రయముగాగల-శ్రీకృష్ణునికడుపులోనున్న, త్రిజగతాం=మూలోకములకు, అశ్రోశకారణమ్-అశ్రోశ=అత్తంతఃసహాయమునకు, కారణమ్=పేతువు, నితరాం=మిక్కిలియు, బభూవ=అయ్యెను - వ్రేపల్లెయందు దిరుగునట్టిపిలనాడు మూలోకములను గడుపులోనఁ దాల్చియున్న పరమపురుషుడు. ఇట్టివాడని తెలియక తల్లి నానినడుమున దారము గట్టగా లోపలిమూడుమూలకును గాసి గలిగెనని యర్థము. గొల్లపల్లెప బాధ తీర్చబోయి మూలోకములకు బాధ గలిగించె ననుట.

తా. పాలున్ వెన్నయు మ్రుచ్చిలించె నని గోరపాలాంగనల్ గుయ్యడన్ జాలిం జెందుచుఁ దల్లి మట్టువలుపం శ జర్పించి యాబాలకున్ జోలం గవ్వపుద్రాటఁ గట్టె నట యాశ్రోశించెఁ దత్కుక్షిలోఁ ద్రైలోక్యంబును దన్తహామహిమ ముగ్ధల్ గాంచగా నేర్తురే. 23

తా. యశోద కృష్ణుడు గొల్లపల్లెయందు వెన్న దొంగించుటకు అందలివారు మొఱపెట్టుకొనగా నతనిని కవ్వపుద్రాటిచే నడుమునఁ జాటి కట్టివెచ్చెను. ఆకట్టుటచేత ఆతనికడుపులో నున్న మూల్లోకములును గాసి నొంది మొఱపెట్టిన పయ్యె.

అవ. తాను శైవుం డయ్యును గృష్ణునియందు భక్తి గలుగుటకుఁ గారణమును జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ శైవా వయం న ఖలు తత్ర విచారణీయం

పశ్చాత్తురీజపరా నితరాం తథాపి |

చేతో మదీయ మతనీకుసుమావభానం

స్మేరాననం స్మరతి గోవవధూకిశోరమ్॥

24

టీ. వయః=మేము, శైవాః=శివసంబంధులము, నితరాః=మిక్కిలియు, పశ్చా...
పరాః=పశ్చాత్క్షరీ=పంచాక్షరీ మంత్రముయొక్క, జప = జపమునందు, పరాః=ఆనంద
ము-నిర శైవుల మనుట, శతభాషి=అయినప్పటికిని, మదీయం=నాదైన, చేతః=చిత్తము,
అత...భానం- ఆతనీపనుచు=నూనెముగి సెపువ్వుయొక్క, అవభానమ్ = కౌంతిపంటి
కౌంతిగలవాడును, స్మేరజననమ్-స్మేర=నవ్వునట్టి, ఆననమ్=మొగముగలవాడును, అగు,
గోవ...రమ్-గోవవధూ=గొల్లపడలిచుగు యశోదయొక్క, కిశోరమ్=శిశువును-కృష్ణుని,
నితరాః=మిక్కిలియు, స్మరతి=స్మరించుచున్నది. మేము శైవులమే. అయినను నల్లని
కౌంతియు నగుమొగమును గలచిన్ని కృష్ణుడు మామనస్సునుహరించుచున్నాడు. కా
వున హనినే అది మిక్కిలి స్మరించుచున్నది యనుట. పంచాక్షరీజపపరులగు శైవు లె
క్కడ! ఒక గొల్లపిల్లవానిని స్మరించుట యెక్కడ! అట్టిమమ్ము గూడ ఆపిల్లవాని
నల్లనికౌంతియు నవ్వుమొగమును ఆకర్షించునంతమనోహరము లగు నని యాశయము.

మ. అనుమానింపఁగ నేమి శైవులము మే శ మత్యంతపంచాక్షరీ

మనుపారీణుల మాదు మైన నెవుడున్ శ మందస్మితభ్రాజతా

ననచంద్రుం గపిలాతనీసుమనమాశనద్యోతని స్తంద్రుం గృ

ష్ణుని గోపాలక బాలు నెంచనె తలంశచుం జిత్త మానక్తితోన్. 24

తా. మేము పంచాక్షరీమంత్రమును జపించుటయందు ఆసక్తి గల శైవులము. అయినను మామనస్సు నల్లనిసెపువ్వులకౌంతి గలిగి నవ్వుమొగంబుతో దులకించు యశోదచిన్నిబాలుని శ్రీకృష్ణునే మిక్కిలి చింతించుచున్నది.

అవ. రాధకును కృష్ణునికి బరస్పరము గలమోహవిశేషమును వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ రాధా పునాతు జగ దచ్యుతద త్తచిత్తా

మన్థాన మాకలయతీ దధిరి క్తపాత్రే ।

తన్యాః సనస్తబక చక్చులలోలదృష్టి

ద్రేవోపి దోహనధియా వృషభం నిరున్ధన్ ॥

25

టీ. అచ్యు...చిత్తా-అచ్యుత=శ్రీకృష్ణునియందు, దత్త=దంపవదన, చిత్తాపతి
=మనస్సుగలదియగుచు, దధి...పాత్రే-దధి=పెరుగుచేతి, రిక్త=శూన్యమైన-పెరుగు
లేక-ఉత్తదిగానున్నయనుట, పాత్రే=పండయందు, మనాశం=కవ్వమును, అకలయతీ=
త్రిప్పచున్నది, అగు, రాధా=రాధ యనెడి గోపిక, జగత్=జగమును, పునాతు=పవి

త్రమునేయుగాక-రాధ కృష్ణునియందే మనస్సుంలేయు మిక్కిలి లీనమైయుండుటచేత పెరుగులేని శ్రుతమండను గొని పెరుగు అందున్నదని యెంచి విష్ణుమూర్తి జలికెనని యర్థము. తస్మాన్=దానియొక్క-రాధయొక్క, స్తన...దృష్టి, స్తనస్తబ్ధక=పూగుతుల వంటివాలిండ్లయందు, చిహ్నం=రాజీకి వర్ణించుచుండనియు, లోల=అన క్రిగలదియు, అగు, దృష్టిసన్=చూపు గలవాడు అగుచు పూగుతులవలె సాగను గలుగు రాధ చిహ్నంగవపయి మాటిమాటికి మిక్కిలి యాస క్రితో చూడుకొని నిగుడ్చుచున్నవాడై యనుట, దోహదధియ=పిదుకుటయందలి బుద్ధిచేత్-సిగుపతలంపుతో ననుట, వృశభం= ఎదురు, రిరునన్ = కట్టుచున్నవాడైన, దేవకీ అసి=దేవుడైన శ్రీకృష్ణుడును, జగత్= లోకమును, పునాతు = పవిత్రము నేయుగాక - శ్రీకృష్ణుడు రాధ చిహ్నంగవపయి చూడుకొని నిగడ్చియుండుటచే ఎదును అపుగా తలచి పట్టి పొయిపిడిక ననుట-రాధ పెరుగులేని మండను గవ్వముతో జలుపటయు, కృష్ణుడు ఎదును అపుగాగొని పాలు పినుపటయు, నొండొరులయందలి మోహాతిశయముచే నైనపారవశ్యమువలనక గలిగిన వని తెలియునది.

చ. బ్రమసి హరిం దలంచి వధిభాండముదండ వసించురి క్తభాం
డము మధియించురాధయు ముగ్ధనంబునక దత్తుచుంభికుంభవి
భ్రమముం దలంచి యొక్కవృషభంబును దోహనబుద్ధిఁ గట్టున
క్కమలదళాక్షుడుం గరుణఁ గాతురు గాత జగద్వితానమున్. 25

తా. కృష్ణునియందు మనస్సు నిలిపి యాపారవశ్యముచేత పెరుగు లేనివట్టిపండ ను గవ్వముతో జలుపడున్న రాధయు, దాని చిహ్నగుతులయందుఁ జూడుకొని నిలిపి యాపరవశత్వముచే ఎదును గొని పాలు పిండి దలంచుచున్న కృష్ణదేవుండును లోక మును గాపాడుదురు గాక.

శ్లో॥ గోధూళిధూనరితకోమలకు స్తలగ్రం
గోవర్ధనోద్ధరణ కేళికృతప్రయానమ్ ।
గోపీజనస్య కుచకుబ్జమముద్రితాజ్ఞం
గోవింద మింద్రవదనం శరణం భజామః ॥ ౫

26

టీ. గో...లగ్రమ్-గోధూళిధూనరిత=గోవులనమర్చమువలన బుట్టినదమ్ము చేత బూడిదవన్నెగలదిగాఁ జేయబడినవియు, కోమల=మృదువులైనవియు, అగు, కుస్తల= కురులయొక్క, అగ్రం=మోసలుగలవాఁడును, గోప...ప్రయానమ్-గోవర్ధన=గోవర్ధనపర్వమును, ఉద్ధరణ=ఎత్తుటయనెడి, కేళి=క్రీడయందు, కృత = చేయబడిన, ప్రయానమ్= ప్రయానముగలవాఁడును-కొండ నెత్తుటకై ప్రయానము పుచ్చుకొన్నవాడనుట - ఆ మెత్తుటమాడువారికిఁ బ్రయానముగాఁజొచ్చినను గృష్ణునికి అతిసుభిముగానుండుటచే,

‘కేళి’ యన్నాడు, గోపీ...తాజ్ఞమ్-గోపీజనస్య=గోపికాసమూహముయొక్క - పంచ= చన్నులయందలి, పుష్కము=పుష్పముచేత, ముద్రిత=చిహ్నితములైన, కణ్డం = అపయవములు గలవాడును-గోపికలు బిగ్గ గొగ్గిలించుకొనగా వారిచన్నులయందలిపంపుము పూతలు తనమేన నంటుకొన్నవాడనుట, ఇన్ద్రువదనమ్=ఇన్ద్రు=చంద్రునివంటి, వదనమ్=మొగముగలవాడును, శరణం=రక్షకుడును, అగు, గోవిన్దమ్=శ్రీకృష్ణుని, భజాము = సేవించుచున్నాము. ‘గోధూళి’ యనుటచే గోవులును ‘గోపీజనస్య’ అనుటచే గోపికలునుగ్రమ్ముకొనియుండగా ఇంద్రుడు శిలావర్షము గురిముటుయు, అత్యుచిత ‘గోవర్ధన’ అనుటచే గోవర్ధనమెత్తుటయు, అందులకు సంతుష్టులై గోపికలు ‘పంచపష్కము’ అనుటచేగొగ్గిలించుటయు, ఆసాంపుచే ‘ఇన్ద్రువదనమ్’ అని నెమ్మొగము ప్రకాశించుటయు ఈశ్లోకంబునఁ దెలియునది. గోగోపికాజనములకు శరణుడై గోవర్ధనము నెత్తినవాడఁ గావునమామను ‘శరణమ్’ శరణుఁ డైనాఁ డని భావము.

ఉ. గోపదధూళిధూనరిత్రకోపీమలకుంతలు గోపికాకుచ

సాపితకుంఠమాంకితవిశ్రాంతభుజాంతరుఁ బాణిపంకజా

రోపితభూమిభృద్వరనిరూఢసుఖాస్పదనందగోకుటున్

గోవకుమారు నిందువదనన్ మదనుగ్రహవాంఛఁ గొల్చెదన్. 20

తా. గోవులగుంపువలని దుమ్ముచే పరులకొనలు బూడిదపన్నెగలవికొఁగా, గోవర్ధనపర్వతమును లీలతోనెత్తిన యలసటతోఁ గూడి, గోపికలు చన్నుగవలందలిపంపుము పూతలు తనమేనియం దంటుకొనునట్లు బిగ్గ గొగ్గిలించుకొనగా, నెమ్మొగంబు చంచురునివలెఁ బ్రకాశించుచున్న శ్రీకృష్ణుని గొలుచుచున్నాము.

అవ. వరాహావతారవైభవమును వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ యద్రోమరన్ధ్రపరిపూర్తివిధా వదక్షా

వారాహజన్మని బభూవు రమీ సముద్రా |

స్తం నామ నాథ మరవిన్దదృశం యశోదా

పాణిద్వయా స్తరజలైః స్నవయాం బభూవ॥

21

టీ. వారాహజన్మని=వరాహావతారమందు, అమీ=ఈ, సముద్రాః=సముద్రములు, యత్...భా-యత్=ఎవ్వనియొక్క, రోమ=వెండ్రుకలయొక్క, రన్ధ్ర=బిలములయొక్క-రోమకూపములయొక్క, పరిపూర్తి = పూరించుట యను, విధా=కార్యమునందు, అదక్షా=అసమర్థములు, జభూవుః=ఆయినవియో, తం=ఆ, అరవిన్దదృశమ్ = తామరవంటి కన్నులు గలవాడైన, నాథమ్=ప్రభువగు శ్రీకృష్ణుని, యశోదా=యశోద, పాణి...జ

లైః-పాణిద్వయం=లెంగుచేతులయొక్క-దోయిలియొక్క-యనుట, అస్తర = మధ్యమంద
లి,జలైః=జలములచేత-దోయిలిని పట్టునంతటినిల్లచేత్త,న్నపయాంబధూఃనామ = స్నాన
ముచేయించెను గదా-వరాహాజన్మమందు న ప్రసముద్రములును ఎవ్వని శోమకూపములను
నిండింపఁజాలక పోయినవో, యిట్టి ప్రభుం డగువుండేకావుని యశోద కృష్ణావతార
మందు వోయిటిజలములచేత దడిచి స్నానముచేయించెను. ఏమి యాశ్చర్యమని యర్థము.
సప్తముద్రములును శోమకూపములను నిండింపఁజాలనిపరుఁడు దోయిటిజలములలో
తడియునంత సులభుఁడైనాఁడని తెలియునది.

ఉ. ఏయధికుండు క్రోడత వ్యహించిన నాతనిరోమరంధ్రము
న్దోయధు లెల్ల నించుహవశణుల్ గన నేరక యుండె నట్టినా
రాయణుఁ డర్చకాకృతిని శ రాగిలి నందవధూటిదోయిటం
దోయము చల్లఁగాఁ దనిసి శ తోఁగుచు నుండె ని దేమి చిత్రమో.

తా. ఎరాహవతార మెత్తివుడు ఎవ్వనిశోమకూపములను ఈసప్తముద్రములును
బూరింపఁజాలకపోయినవో ఆవుండేకావుం డగుప్రభుని కృష్ణావతారమున యశోద
దోయిటిజలములచేత దడిచి స్నానముచేయించెను. ఇ దేమి యాశ్చర్యము.

అవ. వేదాంతపిదులు వెదకి కాననిత త్వముసులభముగాదొర
కునట్టిచోటును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వర మిమ ముపదేశ మాద్రియధ్వం
నిగమవసేషు నితాన్తచారఖిన్నాః ।
విచినుత భవసేషు వల్లవీనా
మువనిషదర్థ ములూఖలే నిబద్ధమ్॥

28

టీ. నిగమవసేషు-నిగమవేదము అనెడి, వసేషు=వసములయందు, నితాం...ఖి
న్నాః-నితాన్త-మిక్కిలియు, చార=తిరుగుటచేత, ఖిన్నాః = బడలినవారా-ఆడవుల
వల చిక్కిపలుచున్న వేదములందు వెదకివెదకి కొరినవస్తువును దెలియలేక యలసి
యున్న విద్వాంసులారా యనుట, వరం-మేలైన, ఇమం=ఈ, ఉపదేశమ్ = ఉపదేశ
మునుమీరు విచారించువస్తువును దెలుపునట్టి యాయుపదేశము ననుట, ఆద్రియధ్వం =
ఆదరింపుడు-ఆరించివినుడనుట - ఆయుపదేశమును జెప్పుచున్నాఁడు - వల్లవీనాం =
గోపస్త్రీలయొక్క, భవసేషు=గృహములందు, ఉలూఖలే=తోటియందు, నిబద్ధం =
కట్టబడిన, ఉపనిషత్ + అర్థమ్=ఉపనిషత్=వేదాంతములయొక్క. అర్థం=అర్థమైన
లేక-విషయమైనదానిని-శ్రీకృష్ణుని అనుట, విచినుత=వెదకుడు స్థలయిండ్లలో వెదకితి
రేని అచట మీరు వేదాంతములగు వెదకి కానరానిసాత త్వము కృష్ణరూపమునతోటఁ

గట్టబడియుండుట కనుగొనవచ్చు నవి యీర్ష్య, వేదాంతములందును చెలిసికొనరాని పరుడు గొల్లయిండ్ల తోళ్ళకడ నుండు సులభుఁడైనాఁడని యాశయము.

చ. నిగమమహావనాంతముల నే వెదకన్వలె నందు ఖిన్నులై

వగవఁగ నేల యే నొకయురపాయముఁ జెప్పెదఁ బోయి చూడుండీ
యగణితవల్లవీమణిగృహంగణభూమి నులూఖిలంబుతో

డ గుణనిబద్ధ మై శ్రుతుల న్దాఁగినభాసయై గాన నయ్యెడిన్. 28

తా. వేదంబులనెడి యడభ్యులందుఁ దెలిసితిని వేసరియన్న విద్యాంసులారా! మీ రందు వెదకడువస్తువు దొరకడు మేలైనయాయుపాయమును ఉపదేశించెద నాలించి వినుడు. గొల్లయిల్లండ్లయిండ్లయందుఁ బోయి వెదకుడు. మీరు ఉపనిషత్తులయందు వెదకుచున్నయర్థము కృష్ణరూపమున నాలియిండ్లలో తోటికిఁ గట్టబడియుండును. మీరును సులభముగాఁ గనుగొనవచ్చును.

అవ. శ్రీకృష్ణపూజనస్మరణాదులచే నరకభయంబువాయుననుచున్నాఁడు

శ్లో॥ దేవకీతనయపూజనపూతః

పూతనారిచరణోదకధౌతః |

య ద్యహం స్మృతధనశ్చాయనూతః

కిం కరిష్యతి న మే యమమాతః ? ||

29

టీ. అహం=నేను, దేవకీ...పూతః-దేవకీతనయ = దేవకీదేవికొడుకైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, పూజన=పూజచేత, పూతః = పవిత్రుఁడును, పూత=ధౌతః-పూతనా + అరి=పూతనకు శ్చతువై న కృష్ణునియొక్క, చరణ=పాదములయొక్క, ఉదక = జలము చేత, ధౌతః=కడుగఁబడినవాఁడును-పరిశుద్ధుఁడును, స్మృత...నూతః-స్మృత = స్మరింపఁబడిన, ధనశ్చయ = నూతః = అనుననియొక్క సారథి యైనకృష్ణుఁడు గలవాఁడును-శ్రీకృష్ణుని స్మరించినవాఁడు ననుట, యది=అయితినీని, మే=నాను, నః = ఆ-ప్రసిద్ధుఁడైన, యమమాతః=యమకింకరుఁడు, కిం=ఏమి, కరిష్యతి=చేయఁగలఁడు? ఏమియును జేయలేఁ డనుట-కొరిసట్లు దేవకీకుడుపునఁ బుట్టి, ఆశ్రయించిన యరుణునకు రథమును దొలినట్టి కారుణ్యసౌలభ్యములు గలవానిని బూజించి శ్రీపాదచిహ్నమును గ్రహించి స్మరించితి నేని సరకభయమే కలుగ దని యర్థము.

మ. సకలప్రార్థితదేవకీతనయప్రాజాపూజితుం బూతనాం

తకపాదాంబుజవారిధౌతుని మనోరనాశీకహేలీధవ

త్ప్రకటాటోపకిరీటినూతుని వచోరూపివరాజన్ముఖం

దకథాస్వీతుని నన్ను నాశమనదూతల్ సేరగాఁ జూతురే. 29.

తా. దేవకీకన్యపుత్రంబుట్టి, దుష్టయగుపూతనంబు జంపి, అక్రితుం డైనయగున నను సారథ్యంబును జేసినకృష్ణుని పూజించి పాదతీరమును గ్రహించి స్మరించితి నేని యమకింకరుడు న స్నేమియుఁ జేయలేడు.

శ్లో॥ భానతాం భవభయైకభేషజం |

మానసే మమ ముహూర్ముహూర్ముహూః |

గోపవేష ముపసేదుష స్వయం

యాసి కాసి రమణీయతా విభోః ||

30

టీ. భవ...భేషజమ్ - భవభయం = సంసారభయమునకు, ఏక = ముఖ్యమైన, భేషజమ్ = దౌషధమైనది యగు - సంసారభయమును బోగొట్టునదియైన, గోపవేషం = గోపాలవేషమును, స్వయం = తానై, ఉపసేదుషః = పొందినవాడైన-సౌలభ్యమువలన తనంతటనే సర్వపాపవిసాదక మైన గోపాలకృష్ణరూపమున ఆవతరించినవాడైన, విభోః = విభునియొక్క, శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, యాపికాసి = అనిర్వాచ్యమైన-ఇట్టి దట్టదనరాని, రమణీయతా = సౌందర్యము, మమ = నాయొక్క, మానసే = మనస్సునందు, ముహూః ముహూః ముహూః = మాటికిమాటికి, భానతామ్ = ప్రకాశించుచుండునకలజనులను నేత్రగోచరమైన తనరమణీయతచే వారి నాకరించి వారిపాపముల నెల్ల బోగొట్టునట్టి సౌలభ్యాతితయము గలదిగాన గోపాలకృష్ణవేషమే భవభయమునకు ఏకభేషజ మని చెప్పబడినది. 'స్వయం' తానై గోపవేషమును బొందినాడ ననుటచే గర్వముచేగాక సౌలభ్యముచే అట్టివేషమును బొందినాడని భావము.

చ. భవభయభేషజంబు శ్రుతిభావ్యము నై తగుగోపవేష ము

త్సనమునఁ బూనినట్టివారి ౧ సర్వమనోహరదివ్యరూపవై

భవము మదీయభావమున ౧ భాసిలుంగాత నిరంతరతిబు మా

ఘనసుమణీతృణీకర్ణకౌశలవేశలతేజ మొప్పంగన్.

30

తా. సంసారభయ మనెడి కౌగమునకు ముఖ్యవధం బైనగోపవేషమును దానై పూనిన శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క యనిర్వాచ్యమైన సౌందర్యము నామనస్సునఁ బ్రకాశించును గాక.

శ్లో॥ *కర్ణలమ్బితకదమ్బమష్టరీ, కేసరారుణకపోలమణ్డలమ్ |

నిర్మలం నిగమవాగగోచరం, నీలిమాన మవలోకయామహే || 31

*ఈశ్వోకమునర్థము గోపాలకల్పమునందు, 'నిలోత్పలదళశ్యామం వీరవాసన ముచ్యతమ్ | శుద్ధస్ఫటికసజ్జాత మథవా పురుషోత్తమమ్ | ధ్యాత్వా నిత్యం జపే స్సత్సంగం యాక్షరీ త్రిసహస్రకమ్' అని గోపాలమంత్రరాజముయొక్క యాక్షరీయోగ ప్రయోగమందలిధ్యానముగాఁ జెప్పబడి యున్నది.

టీ. కర్ణ...మణ్డలమ్-కర్ణ=చెవులయందు, లబ్ధి=ప్రేలుచున్న, కదమ్మ=కడిమియొక్క, మణ్డలమ్=పూగుత్తులయొక్క, కర్ణ=కంజలక్కులుచే, అరుణ=ఎఱ్ఱవైన, కపోల=చెక్కిళ్లయొక్క, మణ్డలమ్=ప్రదేశముగలవాడును, నిర్మలమ్=పరిశుద్ధుడైనవాడును, నిగమవాగగోచరమ్=నిగమవాక్=వేదాంతవాక్యములను, అగోచరమ్=విషయము కానివాడును-వేదాంతములను ఇట్టివాడని ప్రతిపాదింపరానివాడును, అగు, నీలిమానమ్=నల్లనివానిని-శ్రీకృష్ణుని, అవలోకయామహే=చూచుచున్నారము-వేదాంతములను చెలియరానిపరుడే కడిమిపూగుత్తుల, జెల్లందు ప్రేలవేసికొని ప్రేపల్లెయందు దిరుగుడుండగాఁ జూచుచున్నార మని యర్థము.

మ. చెవులన్ ప్రేలుకడఁబయంజరులచేఁగ జిన్నారిచెక్కుల్ జ్వల
న్నవసంధ్యారుణితాభకాంతి చెలు వర్షిన్ మందహాసప్రభా
లవమున్ వెన్నెలతల్గుఁ జూప మృదులాశ్రలంకారుడై వేదసం
స్తవనాగోచరుడైనశౌరి యసిత్రచ్చాయన్ విలోకించెదన్. 31

తా. చెవులందు ప్రేలాడుకున్న కడిమిపూగుత్తుల యకరువులచే ఎఱ్ఱవాటిని జెక్కులు గలిగి, నిర్మలుడై, వేదాంతములను ప్రతిపాదింపరానివాడై, వెలయు నల్లనికృష్ణుని జూచుచున్నాము.

అవ. వేణుగాననమయమందలియభిసయమునువర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ సాచిసచ్చలితలోచనోత్పలం, సామికుట్మలితకోమలాధరమ్ ।

వేగవల్లితకరాజ్ఞుభీముఖం, వేణునాదరసికం భజామహే ॥ 32

టీ. సాచి...త్మలమ్-సాచి=పీఠగా, సచ్చలిత=చలింపఁజేయుబడిన, లోచన+ఉత్మలమ్=కన్నుగలువలు గలవాడును-కణువలవంటికన్నులు గలవాడును-తల యొక ప్రక్కపూవించి కన్నులనడముగా మెలిపునున్నవాడును, సామి...లాధరమ్-సామి=సగము, కుట్మలిత=మోడ్చబడిన, కోమల=మృదువైన, అధరమ్=పెదవిగలవాడును-పిల్లలగోవి యూడునపుడు పెదవిని సగముమోడ్చినవాడును, వేగ...ముఖమ్-వేగ=త్వరితముగ, వల్లిత=మెలిపబడిన, కర+రాజ్ఞుభీ=చేతివేళ్లయొక్క,ముఖమ్=మొసలుగల వాడును-వేణువును ఊడునపుడు దానిసందులపై వేళ్ల మొసలను అతిశ్రమముగా జరుపువాడును, అగు, వేణు...రసికమ్-వేణునాద=వేణుగానముయొక్క, రసికమ్=రసమును చెలిసినవాడు, అగు శ్రీకృష్ణుని భజామహే=భజించుచున్నాము. వేణువు నూడునపుడు తలయొక ప్రక్కపూవించికన్నులు అడ్డముగా ఇటునటు స్వరముల కనుగుణముగాఁ ద్రిప్పుచును, వేణురంధ్రములందు ముఖివాయువును బూరించునపుడు పెదవులను సగము మోడ్చియు అవేణురంధ్రములమీద స్వరభేదములు కలుగునట్లు మునివేళ్లను అతివేగముగాఁ ద్రిప్పుచును ఉన్నాడని భావము, కావుననే వేణుగానరసికు డని యాశయము.

చ. నిరతము సంఘీ మార్పడంగ ననిల్చి యెయారపుటోరమాపుతోఁ
దరశవి నోననంబును ముగ్ధం బలరన్ దరహాననంధికల్

మును వసుముద్దుమోవి నరకమోక్షుఁ జెలంగఁ గరాంగుళీతతిన్

మమలి నటించఁ జేయు సతిశ్రమోహనగానధురీణుఁ గొల్చెదన్. 32

తా. తల యొక్కప్రక్కప నాలుకుఁజేసి కన్ను లోరగాఁ దిప్పుచు, కేత నాతెజువ నగము మోడ్చి, మునివేళ్లను వేగముతోఁ బిల్లగ్రోవి రంధ్రములపైని మెల పుచు శొభించుచు వేణుగానరసజ్ఞుని శ్రీకృష్ణుని భజించుచున్నాము.

అవ. రుక్మిణీకల్యాణమున రుక్మిణిని గొనిపోవుటనుజెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ స్వస్దనే గరుడమణ్ణితధ్వజే, కణ్డినేశతనయాధిరోపితా ।

కేనచి న్నవతమాలపల్లవ, శ్యామలేన పురుషేణ నీయతే ॥ 33

టీ. పడినేశతనయా-పడినే + ఈశ=పండిన పట్టణమునకు ప్రభువైన భీమునియొక్క, తనయా = కూతురైన రుక్మిణీదేవి, గరు...ధ్వజే-గరుడ = గరుడునిచేత, మణ్ణిత=ప్రకాశించుచున్న, ధ్వజే=తెక్కెముగల, స్వస్దనే=రథమందు, తమా...లేన-తమాలపల్లవ=పల్లవమును చిగురువలె, శ్యామల=నల్లనైన, కేనచి=ఒకానొక, పురుషేణ=పురుషునిచేత, ఆధిరోపితా సతీ=ఎక్కింపబడినదియై, నీయతే=గొనిపోవబడుచున్నది. 'గరుడమణ్ణితధ్వజ' మనుటచే కృష్ణునిరథ మనియు, 'శ్యామలు' డైన పురుషుఁ డనుటచే శ్రీకృష్ణుఁ డనియు నుహ్యములు.

మ. కదనోర్విన్ శిశుపాలమాగధవివ ౧ మ్మత్తైతలాధీశదో

ర్మదనిర్భేదవినోద మొప్పుగ గరు ౧ తత్తత్కేతుభాస్వదధా

స్పదవీరంబున రుక్మిణీరమణి ని ౧ శృంకసితిం దెచ్చె సే

విదితుం డట్టితమాలసీలపురుషున్ ౧ విశ్వంభరుం గొల్చెదన్. 33

తా. సలకానుగుచిగురువలె సీలవర్ణము గల యొకానొక పురుషుఁడు గరుడ ధ్వజము గల తన రథమునందు రుక్మిణీదేవి నెక్కించుకొని పోవుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మాయాత పాన్థాః పథి భీమరథ్యా

దిగమ్బరః కోఽపి తమాలసీలః ।

విస్యస్తపాస్తోఽపి నతమ్బుబిమ్బే

ధూర్త స్సమాకర్షతి చిత్తవిత్తమ్ ॥

34

టీ. పాపాన్థాః=ఒక తెరువదులారా, భీమరథ్యాః=భీమరథిఅనెడినదియొక్క, పథి=మార్గమందు, మాయాత=పోవుడు, విలసంగాః=తమాలసీల=తమాల=సలకానుగువలె, సీలః=సలకానుగునను, దిగమ్బరః=దిస్సమొలతోనున్నవాఁడును, అగు, కోఽపి=ఒకానొక

పూర్వః=మధ్యండు, బాలకృష్ణుడనట, నిత్యమృతిమ్మేకటిప్రశోభమునందు. శిష్యుః=శ్రోత్రి=శిష్యుః=శిష్యుడనట, శాస్త్రంబు. శేషంబుగలవాడైనచంద్రునిగించుటచేతులు చాచుక శివమొలయందే ఉంచుకొని యున్నవాడైనను ఆనుట, చిత్తవిత్తమ్=చిత్తమున స్వయమెడి, చిత్తం=ధనమును సమాకర్తతి=తెచ్చగా, గొంచుచున్నాడు, చిత్తవిత్తమును పొందించుచున్నాడుగావుననే పూర్వుడు; పీఠతక్కిన పూర్వులవంటివాడగాడు; శేషులుచాచుక మొలయందే పెట్టుకొనియుండిననుకీర్తిని పూర్వులకంటె మజక్కుగా దొంగిలించుచున్నాడు. ఇట్టివివేచితపూర్వుడుకొంచునట్టిభీషణభక్తిమార్గమున మహాపదజడన యరము; ఇంచుమించుగా దిగంబరత్వమును నలుపుచు పూర్వులను బాలుడను కృష్ణునికిఁబోలి విశేషము లగును, భీషణభక్తినిదెయ్యిది మార్గమునందు=నలనికావఁగచిగురువంటికొంతి గలిగి దిగంబునఁడై తిరుగుచుండుచిన్నికృష్ణుడు ఆచారిని పోవుచారిమనస్సులను తనవివేచితయ సౌందర్యకౌంతినిలాసవి శేషములచే హరించుచున్నాడని భావము.

చ. పథికులు పోకుండ చచ్చటికి ౧ బల్మటు భీమరక్షింధంబునం
బృథులతమాలమేచకశ్రరీరుండొకండు దిగంబరాకృతిం
బ్రథితకటితటిఘటిత్రపాణితలుండయి ప్రోన్మిషన్మనో
రథుండయి చిత్రవిత్తము నిరంతరమున్ హరియించు ధూర్జట్టె.

తా. బాటసారులారా! శ్రీమదానందమూర్తి మహారాజు బోధించిన ఆంధ్ర సిగ్గుబంధంపై పరిశీలించుచున్నప్పుడు సర్వసాధారణముగా కనిపించుచున్నది. వాడుక భాషలు చాలావఱకు నడుమునందే యుండుటచే యున్నవి. మనస్సు ల నెడిగవములు వారిందు చున్నాడు.

రాసక్రీడాష్టకము.

అవ. కవి యీపద్యము మొదలుగ ఎనిమిదిపద్యములవఱకురాన క్రిడలను వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ అజ్ఞానా మజ్ఞానా మస్తరే మాధవో
మాధవం మాధవం చాస్తరే జ్ఞానా ।
ఇత్థ మాకల్పితే మణిలే మధ్యగః
సజ్జగౌ వేణునా దేవకీవస్తవః ।

35

తీ.అజనామ్ అజనామ్=ఒక్కొక్క స్త్రీని, అస్తరేవిడిచి - ఒక్కొక్క స్త్రీకి నడుమ, మాధవః=క్రిష్ణుడును, మాధవం మాధవం=క్రిష్ణుని, క్రిష్ణుని, అస్తరే విడిచి ఒక్కొక్క కృష్ణునియొక్క నడుమ, అజనానః=అంగ సయను - ఒక్కొక్క అంగ నను నడుమ ఒక్కొక్క కృష్ణుడును ఒక్కొక్క కృష్ణుని నడుమ ఒక్కొక్క అంగ సయను గా నని యర్థము, ఇత్యం=ఈ ప్రకారముగా, అకిల్బితే=కల్పించబడిన, ముద్దలే=వలయాకార

మైన సమాహుతునందు - లేక వలయునునందు, దేవకీనందనః = దేవకీబాడుకైన కృష్ణుడు, మధ్యగః = మధ్యమును బొందినవాడగుచు - అనగా ఒక్కొక్కయంగనము ననుమతా నొక్కచోక్కయగు ఏర్పడుటయే కాక ఇట్లు ఏర్పడిన వలయును నడుమనుగూడ తానొక్కడు నిలిచి యుట, లేక, మధ్యగః = మధ్యస్థులమును బొందినవాడగుచు అనియు నర్థాంతరము, వేణునా = పిల్లగ్రోవిచేత, సజ్జగౌ = లెస్సగా గానముచేసెను. ఇట కృష్ణుడు పెక్కుకారము లొంది ఒక్కొక్కస్త్రీకిని నడుమచా నొక్కొక్కడుగా ఏర్పడి మండలాకారముగా నిలుచుటయేగాక ఆమండలము నను నడుమనుగూడ తా నొక్కడు నిలిచి యుండెనని యూహించునది.

చ. ఇరుదెనః దాను నిల్చి తన ౧ కింతులు పార్శ్వములన్ వసింపఁగాఁ గరములు కంఠపాలిఁ జెలఁ ౧ గన్ బలభిన్మణివిద్రుమంబులన్ నర మొనరించినట్లు నరనస్థితి మండలమధ్యవర్తియై మురళిరవంబునం జెలఁగురమోహనమూర్తి మురారిఁ గొల్పెదన్.

తా. ఒక్కొక్కస్త్రీకిని నడుమ తానును దన రెండురూపులనడుమ నొక్కొక్క స్త్రీయునుగా మండలముగాఁ దీరి నిలిచి వారినడుమగూడ తాను వేటొకడై నిలిచి శ్రీకృష్ణుడు చక్కగా గానముచేసెను.

శ్లో॥ కేకీకేశాద్యతానేకపజ్జేదుహః, వీనహంసావళీహృద్యతాహృద్యతా | కంసపంశాటవీదాహదావానలః, సజ్జగౌ వేణునా దేవకీనందనః॥ 36

టీ. కేకీ...హృద్యతా-కేకీ = నెమిళ్ళయొక్క, కేశా = కూతలయొక్క, అదృత = ఆదరిండుటచేత-నెమిళ్ళకూతలను వినుటచేత ననుట, అనేక = అనేకములైన, పజ్జేరుహః = తామరలనుండి, అలీన = లేచినవైన, హంస = అంచలయొక్క, ఆవళీ = పంపులన, హృద్యతా = సంతోషమును, అహృద్యతా = సుంపాదించుచున్నదైన- శ్రీకృష్ణునిజూచి మేఘముగాదలచినెమిళ్ళకేకలుపెల్లెననియు, వర్ష సమయమునందు నెమిళ్ళకేకలిడునుగాన వానియాకేకలను విని తమకు మిక్కిలి అప్రమేసవర్షకాలము వచ్చినని తలచి హంసలు తామరలనుండి లేచి పొడూచినవనియు మరల పిల్లగ్రోవిరచరిని విశంగానే మేఘముగాదు కృష్ణుండని సంతోషమునొందినవనియు భావము; కాన వర్షకాలమున విశరహంసలకు ఆభయమును మాన్చి సంతోషమును గూర్చుచున్నదైన, వేణునా = పిల్లగ్రోవిచేత, కంస...దావానలః = కంసపంశ = కంసునికులమునెడి, అటవీ = అడవియొక్క-దాహ = కొల్చుటయందు, దావానలః = కాటుచిచ్చు ఆయినవాడగు-కాటుచిచ్చు అడవినిదహించునట్లు కంసపంశమును నాశముచేసినవాడైనయనుట, దేవకీనందనః = శ్రీకృష్ణుడు, సజ్జగౌ = లెస్సగాగానముచేసెను. వర్షకాలముహంసలకు అనిష్టమగుటయు నెమిళ్ళకు ఇష్టమగుటయు ఆసమయమునందుహంసలు మానసనరన్ననటులయను మైపోవుటయు నిటననుసంధించునది.

మ. తనుకాంతుల్ జలదం బటంచు శిఖనృతాంబుఁ గేకాస్వనం
బును మీఱన్ విని యంచపిండు లలితాంభోజాళిలో నుండి చ
య్యన లేవన్ భ్రమ మాన్చి సంతసము నేరయం బాలువంశీమృదు
స్వనముం గాంచినకంసపంశదహన్యశ్వానిన్ హరిన్ గొల్పెదన్. 36

తా. కృష్ణునిదేహచ్ఛాయను జూచి మబ్బు అతి నెమిశ్శుకేకలిడఁగా, వర్షాకాల
మని బెడలి నెప్పుతామరలందుండిన హంసయితేడఁగా మబ్బు గాదు శ్రీకృష్ణుండుని
తన ధ్వనిచేఁ దెలిసి నానికి సంతోషమును గలిగించుకట్టి పిల్లలగ్రోవిని గొని కంసపంశవి నా
శమఁడైన శ్రీకృష్ణుండు లెస్సగా గానము సేసెను.

శ్లో॥ క్వాపి వీణాభిరా రావిణా కమ్పితః, క్వాపి వీణాభిరా కిక్కిరింప ర్తితః |
క్వాపి వీణాభిరామా న్తరం గాపితః, సజ్జగౌ వేణునా దేవకీనన్దనః॥ 37

టీ. దేవకీనన్దనః=శ్రీకృష్ణుండు, క్వాపి=ఒకచోట, వీణాభి=వీణలచేత, ఆరావి
ణా = ధ్వనిగలవానిచేత-వీణను వాయించువానిచే-ఒకరువీణవాయించఁగా ఆవాద్యమునకు
అనుగుణముగా ననుట, కమ్పితః=నటనము చేయుచుండునవాఁడును-ఒకరువాయించువీణకు
అనుగుణముగా ఆడినవాడనుట, క్వాపి=ఒకచోట, వీణాభిరా=వీణల అనుగుణముగా
కల్పించుచున్న, కిక్కిరింప = చిలుగంటలతో, నర్తితః=నర్తనము సేయించఁబడినవాఁడును,
క్వాపి=ఒకచోట, వీణాభిరామాన్తరం-వీణా=వీణచేత-వీణాధ్వనిచేత, ఆభిరామ=మనో
జ్ఞమైన, ఆన్తరం యథాతథా=అవకాశము గలుగనట్లుగా-నడుచునడుచు వీణలు మనో
జ్ఞముగా వాయించుచుండఁగా ననుట, గాపితః=గానము పొందింపఁబడినవాఁడును, తాను
బాడుచును బాటనిలిపిన నడిమియవకాశములందు వీణలను వాయించఁగా వినుచును
అనుట, వేణునా=పిల్లలగ్రోవిచేత, సజ్జగౌ=లెస్సగా గానము సేసెను.

మ. ఒకచో గాణలు మీటువీణియలకున్ శ్రయ క్తంబుగా నాను వే
టొకచో వీణకు వియ్య మై యొనరఁ జేరయుం గింకిణీనాద మొం
డొకచో వీణియతోడఁ బాడు జతగా శ్రుతాస్పహి యై యట్టినం
దకుమారాగ్రణి వేణునాద మొనర శ్రవ్యరిల్లె నుల్లాసి యై. 37

తా. శ్రీకృష్ణుండు ఒకచోట వీణలు వాయించుటకు అనుగుణముగా ఆడు
చును, ఒకచోట వీణాధ్వనులకు అనుగుణముగాఁ జిలుగంటలు మ్రోయించుచును, ఒక
చోట నడుచునడుచు వీణలు వాయించఁగా బాడుచును, వేణువును గొని లెస్సగా
గానము సేసెను.

శ్లో॥ చారుచంద్రావళిలోచనై శుష్కమ్బితో

గోపగోబృన్దగోపాలికావల్లభః ।

వల్లవీబృన్దబృన్దారకః కామకః

సజ్జగౌ వేణునా దేవకీనందనః ॥

38

టీ. చారు...లోచనై = చారు = సునోహరములైన, చంద్రా = (వెండి) భూషణములు గల స్త్రీలయొక్క, ఆవళి = పంపులయొక్క, లోచనైః = నేత్రములచేత, శుష్కమ్బితః = చుమ్మితః = చుంబింపబడువాడును చూడబడువాడనుట, గోప...వల్లభః = గోప = గోపకులయను, గోబృన్దః = గోవులయను, గోపాలికా = గోప స్త్రీలయను, వల్లభః = ప్రీయుడైనవాడను, వల్లవీ...దారకః = వల్లవీబృన్దః = గోప స్త్రీసమూహములకు, బృన్దారకః = దైవతమైనవాడును, వారు గోరినగోహృతిచ్చువాడనుట, కామకః = వారలను కామించువాడును, ఆగు, దేవకీనందనః = క్రీకృష్ణుడు, వేణునా = పిల్లఁగ్రోవచేత, సజ్జగౌ = లెస్సగా గానముసేసెను - స్త్రీజనులు ప్రేమపూర్వకముగాఁ జూచుచుండఁగా, గొల్లలకును గోవులకును గొల్లచెలువలకును ఇంపు పెంపారుచుండఁగా, గోపికలకు గోరినగోహృతిచ్చుదైవమై, వారలయెడ మరులు చెలరేగ వేణుగానము సేసినాడని యర్థము.

ఉ. క్రేపులు గోపదంపతులుఁ శ్రీ వల్లభక్తి భజింప నప్పరో

రూపముఁ గల్గువేతలు మగ్గులొక్కని క్రీడ యొనర్ప సంభృతా

ప్రాపదభూష లాచెలులు శ్రీ సౌధములం దిలకించి చూడఁగా

గోపకుమారుఁ డొప్పె రసగుంభితి వేణునినాదలోలుఁ డై . 38

తా. స్త్రీసమూహములు మోహముతో పయిరి చూడ్కులు అల్లల నిగుడ్చుచుండఁగా, గోగోపగోపీజనులకు ఇంపు పుట్టఁగా, గొల్లచెలువలకు దైవమై కామకుడు నై యొప్పుచిన్నికృష్ణుడు లెస్సగా వేణుగానము సేసెను.

శ్లో॥ మాలిమాలామిశ్రన్తతృణ్మణితా

భీతభీతప్రియావిభ్రమాల్లిజితః ।

నందనగోపీకుచాభోగనమ్మేళితః ।

సజ్జగౌ వేణునా దేవకీనందనః ॥

39

టీ. దేవకీనందనః = క్రీకృష్ణమూర్తి, మాలి...లిజితః = మాలి = సిగయందలి, మాలా = పూదండయందు, మిశ్రితః = కూడుచున్న, మత్త = మదించినవై న, భీజితః = ఆడుతుమ్మెదల, లతా = శీఠగెలవలన-తిగలవరె సన్నని నిడుదబంతులుగా సిగయందలి పూమాలికల నలమియున్న ఆడుతుమ్మెదలచేత ననుట, భీతభీత = మిక్కిలి భయపడినవారై న-భయపడినట్లున్న, ప్రియా = ప్రియురండచేత, విభ్రమ = విలాసముతోఁగూడినట్లు, అలిజితః = కా

గిలింపబడినవాడును-సిగయందలి పూదండను బారులుగా నలమియున్న యాడుతుమై
దలకు భయపడి (వీయుర్రాండ్రు తన్ను విలాసముతోఁ గొగిలించుకొనిరనుట, ఇట్టివాఁ
డును, కౌపుననే, స్ర...మేలితః-సృస్తజాతిన -వస్త్రముజాతినయనుట-కొగిలిం
చుకొను నురవడిచేఁ బైటలు జాఱఁగా వెలువడిన యనుట, గోపీ-గోప స్త్రీలయొక్క,
కుచ=స్తనములయొక్క, ఆభోగ=సరిపూర్ణతతోడ - వలుదచన్నుఁగవలతోడ ననుట,
సమ్మేలితః=కూడినవాడును-గోపికలు భయమునఁ గొగిలించుటచేఁ బైటలు జాఱఁ
గా న్నుటముగా వెలువడిన వారిగల్పివలుదగుబ్బలు మేనఁ గ్రమ్మినవాఁ డనుట, ఇట్టి
వాడై, వేణునా=పిల్లఁగ్రోవిచేత, సజ్జగౌ=లెస్సగా గానము నేసెను-మొదట భయము
చేసిన గోపికల గాఢాలింగనమును, దానిచే ముక్తవస్త్రములైన వారికుచముల ఘటన
మును గృష్ణునికి నిర్భరానంద ప్లేతు వయ్యె ననియు, అట్లు ఆనందమన్నుఁ డవుటచేత,
లెస్సగా వేణుగానము చేసెననియుఁ దెలియునది.

ఉ. మాళితీనీ ఘటించినసురమమ్ములవెంబడి వచ్చుభృంగరా

జీలలితధ్వనిం గలఁగి శ చేలము లూడఁగఁ గొగిలించు-గో

చాలకభీరుకోటికుచభార మురమ్మున నానురానలీ

లాలనమానమాననవిగ్రలాసుని వేణువినోదుఁ గాంచెదన్ . 39

తా. సిగయందలిపూదండలకై బారులు గట్టి ముసరు ఆడుతుమైదల
యావలికి బెదరి గొల్లకలువలు విగఁ గొగిలింపఁగా అట్లు కొగిలించునప్పుడు వారు
పయవలువ లూడి వెలువడినబలితంపుగుబ్బలను నెమ్మేనగ్రుమ్ముగాఁ బరమానందంబునఁ
గృష్ణుఁడు లెస్సగా వేణుగానము నేసెను.

శ్లో॥ చారుచామికారభానభామావిభు

రైజయ స్తీలతావాసితోరస్థలః |

నందబృన్దావనేవాసితామధ్యగః

సజ్జగౌ వేణునా దేవకీనందనః ||

40

టీ. చారు...విభుః-చారు=నుందరమైన, చామికర=బంగారుయొక్క, ఆభాస=
కాంతివంటి కాంతి గల, భామా=సత్యభామకు, విభుః=ప్రభుఁ డైనవాడును, వైజ
య స్తీ...స్థలః - వైజయ స్తీలతా=స్తీగలవంటి వైజయంతి అనువనమాలచేత, వాసిత=
పరిమళించుచున్న, ఉరఃస్థలః=వక్షఃస్థలము గలవాడును, సజ్జ...మధ్యగః-నంద
నియొక్క, బృన్దావనే = బృందావనమందలి, వాసితా = స్త్రీలయొక్క-గోపస్త్రీల
యొక్క, మధ్యగః=మధ్యమును బొందినవాడును, అగు, దేవకీనందనః = శ్రీకృష్ణమూర్తి,
వేణునా=పిల్లఁగ్రోవిచేత, సజ్జగౌ = లెస్సగా గానముచేసెను.

మ. జత లై బంగరుతీగెగుంపు నదలింఁచం జాలుబృందావనాం
చితబిహ్లికవతుల్ విలాసగతులన్ శ సేవించ రానకేయా
చతురత్వంబున వైజయంతి నటియుంచక వేణుగానస్యనా
మృతధారాపటిసుం జెలంగువారి నెఱ్ఱిని బోచు ను మ్మెప్పుడున్.

తా. మేలిబంగారుచాయగల సత్యభామకు పల్లభుడై, వైజయంతీమాల వక్ష
మునఁ గ్రాల, నందునిబృందావనముందలి గోపికలనడుమం జేరి శ్రీకృష్ణుడు లెస్సగా
గానమునేసెను.

శ్లో॥ బాలికాతాలికాతాళలీలాలయా

నజనన్దర్శితభూలతావిభ్రమః ।

గోపికాగీతదత్తావధాన స్వయం

నజ్జగో వేణునా దేవకీనన్దనః ॥

41

టీ. బాలికా=గోపాలబాలికలనెడి, తాలికా=తాళక తియలయొక్క, తాళలీలా=
తాళకీయయొక్క, లయ = లయయొక్క-మ్యానాధికరాహిత్యముయొక్క, అనన్ద =
కూడికయందు, నన్దర్శిత=చూపబడిన, భూలతా=తీరవంటి కనుబొమలయొక్క,
విభ్రమః=విలాసముగలవాడగు, దేవకీనన్దనః=శ్రీకృష్ణుడు-బాలికలు వేయుతాళములు
ఎక్కువ తక్కువలు లేక సరిగా నుండునట్లు నిడుటకై కనుబొమలు సాగనుగాఁ ద్రిప్పు
చున్నవాఁ డనుట, కనుబొమల మలుపుం ద్రిప్పులచే వారితాళముల లయను తారకా
ణముగా నుండుటను దెలుపుచున్నవాఁ డనుట, స్వయం=బాను, గోపి...ధానః=
గోపికా=గోపికలయొక్క, గీత=గానమందు, దత్త=హింపబడిన, అవధానః సన్=హె
చ్చరిక గలవాడగుచు-గోపికల పాటలను హెచ్చరికతో వినుచు ననుట, వేణునా=పిల్లఁ
గ్రోవించేత, నజ్జగో=లెస్సగా గానముచేసెను. గోపికలు పాడుపాటలను హెచ్చరికతో
వినుచును బాలికలు వేయు తాళములు ఎక్కువతక్కువలు లేక సరిగా నుండునట్లు కను
బొమలత్రిప్పులచే నిడుచును, దాను చిల్లగ్రోవి యూడినాడని భావము.

ఉ. తాళము లుగ్గడించువనితాకర తాళలయానుభావిర

భూలతసాంపు వల్లవనరదోదముఖమ్మదుగానవైఖరిం

దాలిమి నెచ్చరించునవధానము మీఱఁగ వేణుపాణి యై

లాలితగానవైభవకరభానిపుణుం డగుశౌరి గొల్చెదన్.

41

తా. తాళక తైలైబాలికలు వేయుతాళములు ఎక్కువతక్కువలులేక తారకా
ణముగానుండునట్లు నిడుటకై కనుబొమలను సాగనుగాఁ ద్రిప్పుచును, గోపికలపాటలను
హెచ్చరికతో నాలకించుచును, శ్రీకృష్ణుడు లెస్సగా వేణువు నూఁచెను.

శ్లో॥ పారిజాతం సముద్భృత్య రాధావరో

రోపయామాన భామాగృహ స్వాజ్గతే ।

శీతశీతే వశే యామునియే తతే

సజ్జగా వేణునా దేవకీనన్దనః ॥

42

టీ. రాధావరః=రాధకు పెరిమిటియైన, దేవకీనన్దనః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, భామాగృహస్య=సత్యభామ యింటియొక్క, అజ్గతే=ముంగిలియందు, పారిజాతం=పారిజాత వృక్షమును - సముద్భృత్య=(ఇంద్రునివనమునుండి) పెల్లించి, రోపయామాన = నాటి పెంచెను, అట్టి, దేవకీనన్దనః=శ్రీకృష్ణుడఁ, యామునియే=యమునాసంబంధి యైన, తతే=తీరమందు, శీతశీతే=శీతసదృశమైన, వశే=భాండీర ముగది మట్టిచెట్టునందు, వేణునా=వేణువుచేత, సజ్జగా=లెస్సగా గానముచేసెను.

మ. *రమతోడన్ సమ మైన కాంతిగుణముల్ శ రాధావయోరూపవి

భ్రమముల్ గల్గినభావముంగిటను గ ల్పితౌజము నిల్పి య

య్యమునాపై కతమధ్యశీతలతల శ న్యగ్రోధవీధిన్ ముదం

బమరన్ వేణువిన్దనాదరతుఁ డౌ శ సబ్బాక్షు నీక్షించెదన్. 42

తా. రాధావల్లభుడైన శ్రీకృష్ణుడు పారిజాతమును ఇంద్రుని నందనవనమునుండి పెల్లించి సత్యభామ యింటిముంగిట మొలచునట్లు నాటెను. అట్టి కృష్ణుడు యమునా నదిగట్టున మిక్కిలి చల్లనైన మట్టిచెట్టుకింద లెస్సగా వేణుగానము చేసెను.

శ్లో॥ †అగ్రే దీర్ఘ తరోఽయ మర్జునతరు న్తస్మాగతో వర్తమానీ

సా ఘోషం సముపైతి తత్సరినరే దేశే కళిన్దాత్మజా ।

తస్యా నీరతమాలకాననతలే చక్రం గవాం చారయన్

గోపః క్షీడతి దర్శయిష్యతి సఖే పన్థాన మవ్యాహతమ్ ॥

43

టీ. హేసఖే=ఓచలీకొండా, అగ్రే=ఎదుట, అయం=ఈకొనలుడుచున్నదియు,

*ఈపద్యము, 'పారిజాతం సముద్భృత్య రాధావయోరూపయామానభాసాగుజై రజతే, శీతశీతే.' అనుపాదమున రాధావయోరూపయామానభాసాగుజై సమానురాలైనదియునగు నొకశ్రీలోడఁ అజ్గతే=దానిముంగిలియందు, పారిజాతం=పారిజాతమును, సముద్భృత్య=స్థాపించి అనునరమునకు అనుగుణముగా గచింపఁబడినది. ఈపాదము సమంజసముకాదు.

†కొండలు దీనికి యరమునుజెప్పుచున్నది. ఆ చెట్లనినః-హేసఖే=ఓమిత్రుండా, అగ్రే=ముందట-తెరుముందట, దీర్ఘ తరో=మిక్కిలి ఉన్నతుడైన, అయం=ఈ, అర్జున

దీర్ఘ తరః=మిక్కిలిపొడవైనదియు, అగు, అర్జునతరః=మదిచెట్టు, ఉన్నదనిశేషము. తస్య దానియొక్క-అచెట్టుయొక్క, అగ్రతః=ముందట, వర్త్యసి=కొలిత్రోవ, ఉన్నదనిశేషము. సా=ఆకొలిత్రోవ, ఘోషం=గొల్ల పల్లెను, సముపైతి=పొందుచున్నది. తత్ + పరిసరే=దానియొక్క సమీపమునందలి, దేశే=ప్రదేశమందు, కళిందాత్మజా=యమునానది, ఉన్నదనుట, తస్యా=ఆయమునానదియొక్క, తీర...తలే-తీర=గట్టునందలి, తమాల=కొనుగుచెట్టుయొక్క, కౌసన=వనముయొక్క, తలే=ప్రదేశమందు, గవాం=గోవులయొక్క, చక్రం=చుమాచుమును, చారయన్=తిప్పుడు-మెలపుడు, గోపః=గొల్లవాడు, క్రిడతి=క్రిడించుచున్నాడు, వాడు, అవ్యాహతం=ఊటువడని-సరియైనయనుట, పద్మాసమ్=మార్గమును, దర్శయిష్యతి=నిరూఢుఁ జూపఁగలఁడు. మోక్షమార్గమును జూపఁగలఁడని భావము.

తరః=తరువునంటి యర్జునుడు-బంధువధమును జేయుజాలక శోకముచే దరువుపరి మ్రాన్నడియున్నయర్జునుఁడనుట, తస్య=ఆయర్జునునియొక్క, అగ్రతః=ముందర, వర్త్యసి=మార్గము. ఉపదేశమార్గమునుట గీతారూపమై తత్త్వోపదేశకమైనమార్గమునుట, సా=ఆమార్గము, ఘోషం=శబ్దమును-శబ్దప్రధానమైన ఉపనిషత్తుల ననుట, సముపైతి=పొందుచున్నది-ఆగీతామార్గము ఉపనిషత్తులను సంబంధించినది-అది ఉపనిషత్తులవిషయమే యైనదనుట, తత్పరిసరేదేశే=దానికి సమీపప్రదేశమందు-దానికి అందియునందఁగుచున్నట్లు-ఆయుపనిషత్తులచే బూర్ణముగాఁ బ్రతిపాదించబడుటవలన అత్యమై, కళిందాత్మజా=యమునానది-యమునానదివలె నెల్లనైన కొంతిప్రవాహమునుట, తస్యా=ఆదానియొక్క, తీర...తలే-గట్టునందలి కొనుగుచెట్టుపట్టునందు. గవాం చక్రం = ఉపనిషద్వాక్యములను, చారయన్ = అధ్యయనము సేయించుడు, గోపః=క్రికృష్ణుడు, క్రిడతి=విహరించున్నాడు, అవ్యాహతం=అక్షతమైన, పద్మాసం=మార్గమును-మోక్షమార్గమును, దర్శయిష్యతి=చూపఁగలఁడు. ఈయర్థము మిక్కిలి క్లిష్టము. 'తత్పరిసరేదేశే కళిందాత్మజా' 'తస్యా నీరతమాలకౌసనతలే' అను నీరెండువాక్యములును ఈ యర్థాంతరమునకు అనుకూలముగా వ్యవస్థితములు గావు. 'కౌస నిది కవివృద్ధయముగాఁ గానిపింపదు. 'అగ్రే' మొదలుకొని 'సఖే' అనువఱకును అర్థమొక్కటే గ్రహింపదగును, 'పద్మాస మవ్యాహతమ్' అనుటకు సరియైనమార్గమనియు మోక్షమార్గమనియు రెండుఅర్థములు గ్రాహ్యములు, మరియు ఈశోకము ఈయర్థమున 'పార్థే దిశస్తం గీతార్థం ధ్యానముద్రాలపక్తరమ్ | రథసం భావయన్ జప్త్వా దశలక్ష మిమం మమం | నోచిరాలభతే జ్ఞానం పరమైశ్వర్యదాయకమ్' అని గోపాలకృష్ణసర్వగతైకాక్షరీమంత్రధ్యానముగా నుపేక్షమారసంహితయందుఁ జెప్పబడియున్నది.

మ. అదిగో ముంగల పెద్దమద్ది యట పోత నాచెంత ప్రేవలై యు
న్నది యాదండఁ గలిందజాతటమునం శ దాపించభూజాభిలోఁ
గదువులో మేపుచు గోపబాలకుఁడు నిరక్కంబొప్పఁగాఁ దెల్పు న
త్పదవిం బొమ్ము సఖా శుభాస్పదముగా శ భావంబురంజిత్రెడున్. 43

తా. చెలికాఁడా! ముందట నదిగో ఒక పెద్దమద్దిచెట్టు కనబడుచున్నది. ఆచెట్టు
నకు ముందర నొకకాలిత్రోవ పోవుచున్నది. ఆత్రోవ ప్రేవలైను జేరును. ఆప్రేవలైప
నమీపమున యమునానది పాటుచున్నది. దాని తీరమందలి కానుకచెట్ల యడవిలో
గోవులను మేపుచు ఒకగొల్లవాఁడు విహరించుచున్నాఁడు. నానియొద్దట పోయితివేని
నీవఁ జెలుపు లేనిమార్గమును (మోక్షమార్గమును) జూపును.

అప. కృష్ణుఁడు సాయంకాలమున గోవులను మేపికొని వచ్చి వానిని
ఆయాంబులఁ గట్టుటను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ గోధూళిధూసరితకోమలగోపవేషం

గోపాలబాలకశత్రై రనుగమ్యమానమ్ |

సాయస్తనే ప్రతిగృహం పశుబన్ధనార్థం

గచ్ఛస్త మచ్యుతశిశుం ప్రణతోఽస్మినిత్యమ్ ||

44

టీ. గోధూ...వేషం-గోధూళి=గోవులనమ్మరముచేఁ బుట్టినచువ్వచేత, ధూసరిత=
బూడిదపన్నెగలదిగాఁజేయుబడిన. కోమల=నవమూరమైన, గోపవేషం=గొలలలకారము
గలవాఁడును, గోపాల...శత్రై=గోపాలబాలక = గొల్లపిల్లవాండ్రయొక్క, శత్రై=
నూలులచేత-వందలకొలది గొల్లపిల్లవాండ్రచేత ననుట, అనుగమ్యమానమ్=వెంబడిం
పబడుచున్న వాఁడును, సాయస్తనే=సాయంకాలమందు, పశుబన్ధనార్థమ్=పశు=
ఆవులయొక్క, బంధనార్థమ్=కట్టుటకొఱప, ప్రతిగృహమ్=ఇంటింటినీగూర్చి. గచ్ఛ
స్తమ్=పోవుచున్న వాఁడును, అగు, ఆచ్యుతశిశుమ్ - ఆచ్యుత=శ్రీవిష్ణుడైన, శిశుం=
బాలునిగూర్చి-చిన్నికృష్ణునిగూర్చి. ప్రణతోః=నమ్రుడను, అస్మి=అగుచున్నాను.

ఉ. గోపదధూళిధూసరితకోమలవేషముతోడ నందెలం

గోపక శాబకాళి తననను గయిదోడుగ నింటనింటనుం

క్రేవులఁ గట్టఁగాఁ దిరుగుకృష్ణుని దామకరాభిశోభితున్

గోపకుమారు నిందునదననున్ మదనున్ మరునయ్యఁగొల్చెదన్ . 44

తా. గోవులగుంపుచేఁ బుట్టినచువ్వచే బూడిదపన్నె పాతిననుపమారంపుగొల్ల
యాకారము గలిగి, వందలకొలదిని గొల్లపిల్లవాండు తన్ను వెంబడించి రాఁగా,

సాయంకాలమున గోవులను గట్టుటకు వ్రేవల్లెయందు ఇంటింటను దిరుగుచున్న చిన్న కృష్ణునికి నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ నిధిం లావణ్యానాం నిఖిలజగదాశ్చర్యనిలయం

నిజావాసం భాసాం నిరవధికనిశ్చేయనరసమ్!

సుధాధారాసారం సుకృతపరిపాకం సుగదృశాం

ప్రపద్యే మాజ్ఞల్యం ప్రథమ మధిదైవం కృతధియామ్॥ 45

టీ. లావణ్యానాం = కాంతివిశేషములకు, నిధిం = నిధానమైనవాఁడును - తళతళ కాంతులప్రోవు అయినవాఁడనుట, నిఖి... నిలయమైన నిఖిలం సమస్తమైన, జగత్ = జగమునందలి, ఆశ్చర్యం = ఆశ్చర్యములను - ఆశ్చర్యకరములైన సౌందర్యానివిశేషములను అనుట, నిలయమైనట్లు అయినవాఁడును, భాసాం = కాంతులకు, నిజ + అవాసమ్ - నిజ సాంతమైన, అవాసమ్ = గృహమైనవాఁడును, నిర... రసమ్ - నిరవధికం = మేరలేని, నిశ్చేయన = ఆనందముయొక్క, రసమ్ = రసమైనవాఁడును - నిరవధికానందగనస్వరూపుఁడనుట, సుధా... సారం - సుధా = అమృతముయొక్క, ధారాసారమ్ = జడియైనవాఁడును, సుగదృశామ్ = (లేడివంటికన్నులుగల) స్త్రీలకు, సుకృతపరిపాకం - సుకృతపుణ్యముయొక్క, పరిపాకమ్ = పరిణామమైనవాఁడును - యువకులు చేసుకొన్న పుణ్యములయొక్క ఫలమే యైనవాఁడనుట, కృతధియామ్ = సంస్కారము నొందినబుద్ధి గల వారగువిద్వాంసులయొక్క, మాజ్ఞల్యమ్ = మంగళమైనవాఁడును - తత్వనేత్ర తైలవారికి శుభప్రదమైనవాఁడనుట, అగు, ప్రథమం = మొదటివాఁడైన - జగత్కారణుఁడైన, ఆధిదైవమ్ = దైవమైనవానిని - శ్రీకృష్ణుని, ప్రపద్యే = నేమిగుచున్నాను. 'నిధిం లావణ్యానామ్' అనుటచే లావణ్యాతిశయమును, 'నిఖిలజగదాశ్చర్యనిలయమ్' అనుటచే లోకోత్తరలక్షణలక్షితత్వమును, 'నిజావాసమ్ భాసామ్' అనుటచే నిగతిశయకాంతిమత్తత్వమును, 'నిరవధి... రసమ్' అనుటచే నిరవధికానందస్వరూపత్వమును, 'సుధాధారాసారమ్' అనుటచే ఆత్మంతభోగ్యత్వమును, 'సుకృత... దృశామ్' అనుటచే సౌందర్యాతిశయమును, 'కృతధియాం మాజ్ఞల్యమ్' అనుటచే గత్యాభిప్రాయత్వమును, ప్రథమ మధిదైవమ్ అనుటచే జగత్కారణత్వమును ఆత్మంతపరత్వమును ఊహ్యములు.

ఉ. చక్కదనంబుప్రోవు రుచిరనంతరి పొల్చినతావు లోక మ

మృక్కన నుండుదంట వికరచాంబుజనేత్రలనోమువంట పెం

పెక్కెడుముక్తిధామము ముగసిగుల కాదిమధామ మార్యన

మృక్కతసాధవర్ష మజగవర్షము నైనమురారి గొల్చెదన్. 45

తా. లావణ్యములపుంజమై, లోకమునందలియద్భుతము లగుసౌందర్యములకల్ల వాసస్థానమై,మిలిలేనియానందమే స్వరూపముగాఁగలిగి, అమృతంపుజడివలెభోగ్యమై, యువతులపుణ్యఫలమోయనునట్లు మిక్కిలి మోహనాకౌరముగలిగి, విద్వాంసులప శుభ ప్రదమై జగత్కారణ మైనతొలుదైన మగు శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మమునుగొలుచుచున్నాను.

అవ. అర్జునునికి సారథ్యము నేయువైఖరిని వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఆతామ్రపాణికమలప్రణయప్రతోద

మాలోలహారమణికుణ్డలహేమసూత్రమ్ |

ఆవిశ్వమామ్బుకణ మమ్బుదనీల మవ్యా

దాద్యం ధనన్తాయరథాభరణం మహో నః ||

46

టీ. ఆతామ్ర...తోదమ్-ఆతామ్ర=ఆంకటమెట్టనైన, పాణికమల=చేదమ్మియందు-తామరఫలచేతియందు, ప్రణయ=మనోజ్ఞమైన, ప్రతోదమ్=మునితోలగలదియు, ఆ లోల...సూత్రమ్-ఆలోల=చలించుచున్న, మణికుణ్డమయములైన, మణ్డల=మండలములును, హేమ=బంగారుమయమైన, సూత్రమ్=మొలనూలును గలదియు, ఆవి...కణమ్-ఆవిః=వెలికిబాడపురున్న, శ్రమామ్బు=చెనుటయొక్క, కణంబొట్టుకలదియును, అమ్బుదనీలమ్-అమ్బుద=మేఘమువలె, నీలమ్=నల్లనైనదియును, ధనం...భరణమ్-ధనన్తాయ=అర్జునునియొక్క, రథ=రథమునను, ఆభరణమ్=భూషణమయినదియు, అగు, మహా=తేజము, నః=మమ్ము, అవ్యాత్=రక్షించునుగాక.

ఉ. కేంజిగురాకుఁగేలఁ దుల్యకించుప్రతోదముచేత నాజి ధా

నంజయవాజిరాజిగమృతక్రియ యేర్పఱుపక మొగంబునం

గొంజెమ రూర హారమణికుండలముల్ చలియింప నొప్పున

య్యంబుదనీల తేజము రథధాభరణం బనయంబు బ్రోచుతన్. 46

తా. ఎట్టనై తామరవలె నొప్పుచేతియందు, బ్రియ మయినచబుకును చాల్చి, రథగమనాదులచే చెవులయందలిరతనాలపండలములును నడుమునబంగరు మొలనూలును మిక్కిలి చలిచుచుండఁగా, సారథ్యమువలన చెనుటయొట్లు చూపట్టఁగా, అర్జునునిరథంబునం గూర్చుండి, దానితోకేయలంకారమువలె తేజరిల్లుచు, మమ్మువలెనల్లనై యుల్లసిల్లుచున్న శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము మమ్ము రక్షించుగాక.

అవ. అర్జునునికిసారథియైచేయువ్యాపారవిశేషములనేచెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ నఖనియమితకణ్డా న్నాన్డావస్యన్దనాశ్వా

ననుదిన మభిషిక్చ న్నన్జలిసైః పయోభిః |

అవతు వితతగ్రాత స్త్రోతనిష్యాతమాళి

ర్దశనవిధృతరశ్మి దేవకీపుణ్యరాశిః ||

47

టీ. దశన... రశ్మిః = దశనం = దంతముల చేత, విధృత = ధరింపబడిన, రశ్మిః = పగములుగలవాడును - గుఱ్ఱపుష్పగములనుపండలతో కొటికి పట్టుకొన్నవాడు ననుట, తోత్ర... మాళిః - తోత్ర = మునికోలతోడ, నిష్యాత = కూర్చబడిన, మాళిః = కర్రు గలవాడును - మునికోలను తలమీదఁబెట్టుకొన్న వాడుననుట. వితతగ్రాతః - వితత = విటివెఁజెందిన, గ్రాతః = దేహముగలవాడును - గుఱ్ఱమును కడుగుటకై దేహమును అవయవములను నిగిడి చిన వాడుననుట, సఖి... కణ్డూన్ - సఖి = గోల్లచేత, నియమిత = అడఁపబడిన - నివిరి పోగొట్టబడిన, కణ్డూన్ = దురదగలవియైన, పాణ్డవ... నాశ్వాన్ - పాణ్డవ = అర్జునునియొక్క, స్యద్దశ = తేరియొక్క, అశ్వాన్ = గుఱ్ఱములను, ఆజ్ఞానిసై = దోయిలునున్న, పయోభిః = జలములచేత, అనుదినం = ప్రతిదినమును, అభిషిక్ష్వాన్ = స్నానము సేయించుచున్న వాడును, అగు, దేవకీపుణ్యరాశిః = దేవకీదేవియొక్క పుణ్యములప్రభు - దేవకీపుణ్యసమూహమేయిట్లు కృష్ణుడై పుట్టినదనుట - ఇట్టిశ్రీకృష్ణుడు, అవతు = రక్షించుగాక గుఱ్ఱములను గడుగునపుడు పగములను నోటఁగఱచుకొని మునికోలను తలపైఁబెట్టుకొని అగుఱ్ఱములను దురద పోవగోల్లతో నిపురును దోసిటితో నిట్లు గొని తనదేహమును జాచి వానిని ప్రతిదినమును గడుగుచున్నాడనియు ఇట్టిచమైనసారథికృత్యములను చేయుచున్నకృష్ణుడు కేవలఁడు గాక దేవకీపుణ్యఫల మైనపరుడే యనియు నర్థము.

మ. తలఁ దోత్రంబు ధరించి పగములు దంఢత్రశ్చేణి గీలించి యుగ్ధలికన్ మే నిగిడించి పార్థరథకంఠఖాణంబులన్ దోయిటన్ జలముల్ నల్లి నఖాళి మై నిపురుచున్ ర రక్షించునా దేవకీలలనాపుణ్యఫలంబు నన్నుఁ గరుణాశ్రబంకారుఁగాఁ జేయుతన్. 47

తా. దంతములచే వాగులుపట్టుకొని, మునికోలను దలపయిగఁబెట్టుకొని, మేనివిటివిగాఁజేసికొని గుఱ్ఱంబులను దీటవోవగోల్లతోనివిరుచుచు, దోసిటనిట్లుగొని ప్రతిదినమును వానిని కడుగుచున్నవాడును దేవకీపుణ్యసమూహమైనవాడును అగుశ్రీకృష్ణుడు మమ్ము రక్షించుగాత.

శ్లో॥ వ్రజయునతినహాయే యావనోల్లాసికాయే

నకలశుభవిలాసే కున్దమన్దారహాసే |

నివసతు మమ చిత్తం శత్రుదాయ త్రవృత్తం

మునిసరసిజభానా నన్దగోపాలనూనా॥

48

టీ. ప్రజ...సహాయే-ప్రజ-ప్రేపల్లెయందలి, మువతి-ఎలప్రాయముగల స్త్రీలకు, సహాయే-సహాయుఁ డైనవాఁడును-వలపుకొఁడైనవాఁడును, యావ...కాయే-యావ న-ప్రాయముచేత, ఉల్లాసే-ప్రకాశించుచున్న, కాయే-శరీరముగలవాఁడును, సకల... విలాసే-సకల-సమస్తమైన, శుభ = మంగళశరములగు-లేక-మంగళములయొక్క, విలా సే-విలాసములు గలవాఁడును-శుభలీల లన్నియుఁ గలవాఁడును, ఘన...హాసే-ఘన-మొల్లలపంటియు, మందార-కల్పవృక్షమువంటియు, హాసే-నవ్వుగలవాఁడును, ముని... భానా-ముని-మునులుఅనెడి, సరిసిజ-తామరలకు, భానా-నూర్మ్యుఁడైనవాఁడును, అగు, నన...నూనా-ననగోపాల-గొల్లవాఁడైన నందునియొక్క, నూనా-మమారుడగు శ్రీకృష్ణమూర్తియందు, మమ-నాయొక్క, చిత్ర-మునస్సు, తత్...వృత్తంసత్-తత్-ఆనందపూరునియొక్క, పద-పాదములకు, ఆచుత్త-ఆధీనమైన, వృత్తంసత్-వ్యాపారము గలదియగును, నివసతు-హండు-గాత-నందకుమారునే చింతించుచు ఆతనియందే వర్తించుచుండుగాక యనుట, 'యావనీల్లానికాయుడు'గావుననే ప్రజమందలియువతి యావ నవతులకు సహాయుఁడైనాఁడును. ఆయువతులకు మఖ్యులై భర్తలందుగా సహాయుఁ డైకృష్ణుఁడున్నాడని అనగా వారలకు విటకొఁడైనవాడని-యాశయము. 'సకలశుభ విలాసం' ఁడునుచే శుభపద్రుఁ డనియు 'ఘనమందారహను' ఁడునుచే గరుడాశుఁ డనియు నర్థము. ఇట్టిసామాన్య డయ్యు 'మునిసరిసిజభానుడు' అగుపరుడే యగునని భావము.

చ. ప్రజయువతినహాయు నత్రిర-జితయావనకాయు మహానిచి
త్రజలజమిత్రు పిశ్వజనశతానుతిపాత్రు విసిలగాత్రు దో
యజదళనేత్రుఁ గుండసిభరహాసు శుభైకదయావిలాసునికా
సుజనహేతుం దదంఘిరతి ౧ జొప్పడునామతి నామలించెదన్. 48

తా. యావనవతులగు గోపికలకు వలపుకొఁడై, యావనముచే మేను విలసిల్లి, సకలశుభలీలలు నెఱపుచు, మొల్లలవలెను మందారవృక్షమువలెను తెల్లనైననవ్వు మొగమునఁ దొలకొడ, మునులకెల్లను దావరలకు మార్పించువోలె నుల్లాసము గలిగించుచు, నందగోపాలునికిఁ గొమరుఁడై కొమరారు శ్రీకృష్ణుని పదారవిందములయందే నామనస్సు లీనమై నెలకొనియుండును గాత.

శ్లో॥ అరణ్యాని మార్ద్రాస్త్రితమధురచిమ్బాధరసుధా
నరణ్యా సంక్రాంతై స్సవది మదయ స్వేనునినదైః ।
ధరణ్యా సానన్దోత్పలక మువగూఢాజ్ఞికమలః
శరణ్యానా మాద్య స్స జయతు శరీరీ మధురీమా ॥

టీ. ఆర్ద్ర...సరణ్యా-ఆర్ద్ర=సరసమైన-తేక శ్రోతడిమైన, స్థిత = చిఱునగవు చేత, మధుర=మనోహరమైన, విమృశర=దొండపండువంటి యధరమందలి, సుధా = ఆమృతముయొక్క సరణ్యా=ప్రవాహముతోడ, సంక్రాంతైః = సంక్రమించినవి-కూడు కొన్నవి, అగు, వేణునినదైః=వేణునాదములచేత, సపది=తోడనే, అరణ్యానిం=పేగడ విని, మదయన్=విజృంభింపజేయునదియు, మ్రోళ్లుచిగుర్చుట మొదలైనవానిచే బృందా రణ్యము సతిశయింపజేయున దనుట-అధరమో దొండపండువంటిదిఃఁబందును ఆర్ద్రస్థిత ముచే మధురమైనదిః కౌబట్టి యమృతప్రవాహ మెలువనదిః అట్టియమృతప్రవాహము తోఁగూడుట చేతనే వేణునినదములు అరణ్యమును సపదితోడనే విజృంభింపజేయునవని భావము. ధరణ్యా=ఘూమిచేత-ఘూడేవిచేతననుట, సాన...లకంయథాతథా-స + ఆనం ద + ఉత్పలకమ్=ఆనందముతోడను దానిచే వెలికి కిక్కిరిల్లినపులకలతోడనుగూడినట్లు గా, ఉప...కమలః-ఉపగూఢ=అలింగనముసేయఁబడిన, అష్టైకమలః=పాదపర్వములు గలదియును శ్రీకృష్ణునిపాదపద్మములు సోఁకఁగా ఘూడేవికి ఆనందమును దానిచే పులక లును బుట్టెననుట. శరణ్యానామ్=రక్షకులలోపల, లక్ష్మ్యః=మొదటిదియును, శరీరే=శరీర ముగలదియును-మనుష్యాకృతినిపొందినదియనుట, అగు, సః=ఆ-ప్రసన్నమైన, మధురీమా= సౌందర్యము-శరీరమును దాల్చినసౌందర్యమే యనఁదగు శ్రీకృష్ణమూర్తి యనుట-శ్రీ కృష్ణుని నిరతిశయసౌందర్యవిభవమునుజూడఁగా కృష్ణుఁడుగాఁడు శరీరముకయికొన్న సౌందర్యమే యనఁదగు నని భావము, జయతి=సర్వోత్కృష్టమై వర్తింపచున్నది.

మ. స్మితచింతాధరమాధురీకలితవంశీనాదమోదంబుచే

నతివిస్ఫూర్తిని గాననం బలరః శ్రాదాంభోజనంనక్తిచే

క్షితి రోమాంచము గాంచెనో యని వితర్కింపంబ్రవర్తించు న చ్యుతుఁ డుద్యస్తధురాభిరూప్యమున సర్వోత్కృష్టమౌడై వర్తిలున్.

తా. సొగ సైనచిఱునవ్వుతోఁగూడి దొండపండువలె నిట్టనైయొప్పు సధరమందలి యమృతప్రవాహముతోఁ గూడినవేణుధ్వనులచేబృందారణ్యమునుతోడనే యుల్లసిల్లజేయుచు, పంయిసోఁప తనపాదకమలములను ఆనందముతోడిగ గుర్రపాటున ఘూమియుఁ గొగిలించుకొనఁగా, రక్షకములకెల్ల మొట్టమొదటివాడై, రూపము నొందినసౌంద ర్యమే యయిన శ్రీకృష్ణమూర్తి సర్వోత్కృష్టముతో వర్తిండుచున్నాఁడు.

శ్లో॥*ముగ్ధం స్నిగ్ధం మధురమురళీమాధురీధీరనాదైః

కారం కారం కరణవివశం గోకులవ్యాకులత్వమ్ ।

* ఈశోకము ఓ కౌనొకప్రతియందే కనుపట్టుచున్నది. సవ్యాఖ్యానము లగ్ర ప్ర తులండును గానిపొందదు. కౌవున దీనికితెనుగుకివియుఁ బద్యము రచించినవాఁడుగాఁడు.

శ్వామం కామం యువజనచునోమోహనం మోహనాజం

చిత్తే నిత్యం నివసతు మహో వల్లవీవల్లభం ॥ 50

టీ. ముగ్ధమనోజ్ఞమైనదియు, స్నిగ్ధమైనదిమైనదిమైనదికొంతిగలదియనుట-
లేక స్నేహస్వభావము గలదియు, మధుర... నాడెంచుదురెంచునోహరమైన, మురళీపీ-
ల్లగ్రోవియొక్క, మాధురీ = తీరుడనముచేత, ధీర = దిట్టమైన - ఆతిశయించిన, నా-
డె=ధ్వనులచేతపిల్లగ్రోవియొక్క మిక్కిలియిగ్ధమైనధ్వనులచేత ననుట, కరణవివశం
యథాతథా=కరణ=ఇంద్రియములు, వివశం యథాతథా = పరవశమగునట్లు, గోపలవ్యా-
పలత్యమ్ - గోపల=ప్రేమలయొక్క-ప్రేమలైదుండలి గోగోపగోపికలయొక్క, వ్యాప-
లత్యమ్=ఆటలపాటును, కారంకారం=చేయుచున్నదియు, శ్వామం = నల్లనైనదియు,
కామం=మిక్కిలియు, యువ... మోహనం-యువజనంహావనవంతులయొక్క, మనో=
మనస్సులను-మగవారి మనస్సులనుగూడ ననుట, మోహనం=మోహింపజేయునదినిరవ-
ధికసౌందర్యముచేత మగవారినిగూడ వలపించునదియు, మోహన + ఆద్యమ్=మోహమును
బుట్టించునట్టి ఆయవములుగలదియు, వల్లవీవల్లభమ్=వల్లవీ=గొల్లపడఁతులకు, వల్లభమ్=
ప్రియ మైనదియు, ఆగు, మహా=కృష్ణాఖ్యతేజము, నా = మాయొక్క, చిత్తే=మనస్సునం-
దు, నిత్యం=ఎల్లప్పుడును, నివసతు=నివసించును గాక.

తా. మనోజ్ఞమై, నిద్దంపుఁగాంతులతోఁగూడి, మధురములైన వేణుధ్వనులచేత
ప్రేమలైలానివారిసెల్లఁ బారవశ్యముగలుగునట్లు ఆటలపాటుచు, నల్లనై, వయసుకొండ్రును
గూడ వలపించునంత సౌందర్యమై, మనోహరమైన యవయవములతోఁగూడి, గొల్లచెలు
వలకు మిక్కిలి ప్రీయమైన కృష్ణాఖ్యతేజము మాహృదయమందు ఎప్పుడును వెలుగు
చుండును గాక.

శ్లో॥ విదగగోపాలవిలాసినీనాం

సంభోగచిహ్నజ్ఞితసర్వగాత్రమ్ |

పవిత్ర మామ్నాయగిరా మగమ్యం

బ్రహ్మ ప్రపద్యే నవనీతచోరమ్ ॥

51

టీ. విదగ... విలాసిని నామ్-విదగ=మందగులైన-లేకదిట్టలయిన, గోపాలవిలాసి-
ని నామ్=గోప స్త్రీలయొక్క, సమ్భోగ... గాత్రమ్=సమ్భోగచిహ్నం=రతియొక్క గుఱు-
తులచేత, చిహ్నిత=గుఱుతుడబడిన-గోప స్త్రీలతో సంభోగించినగుఱుతులుగల, సర్వం=
సమస్తమైన, గాత్రమ్=శరీరముగలదియు-సర్వగాత్రమునను సంభోగచిహ్నములు ఉన్న
వనుటచే నానావిధబంధములతోఁ గూడిన గాఢరతి వ్యుజ్జితమగుచున్నది. పవిత్రం =

ఇందు బదసారస్యమేకాని లీలాశుభని యరిచే భవముచూపట్టు. కాన యిది లీలాశుక
ప్రణీతము గాకుండినప్పుననియుఁ దోచుచున్నది.

పాపనమై నదియు, అమృతయగిరాం=వేదాంతవాక్యములను, అగమ్యం=పొందనలవిగా నిదియు, నవనీతచోరమే-నవనీత=వెన్నును, చోరం=దొంగిలించునదియు, అగు, బ్రహ్మ=శ్రీకృష్ణాన్ని పరబ్రహ్మమును, ప్రపంచ్యే=భజించుచున్నాను. గోపాలవిల్లాసినులు విదగ్ధులు అగుటచే నే తమగోపములనుగూడ పరమేశ్వరునిచేత కృష్ణునిలో గూడినది మృదయము. గోపములభార్యలతో సంభోగించుట యనుజారత్వదోషము గలవాడయ్యు 'జాతొపిసంపారచరణ' అన్నట్లు 'పవిత్రులదే' యగుననియు, వేదాంతములను అందరానివాడయ్యు వెన్నులు దొంగిలించునట్టికేవలము నగు ననియు పరత్వవిభవమును అవతారప్రయుక్తలీలానూనితమైన సౌలభ్యసౌభాగ్యమును చెలియునది.

మ. నవలావణ్యవిలాసినినికరనాశనాబంధసంబంధసం

భవదద్ధాంకశరీరు విత్వపరమార్థమూర్తవాచోవిధే

యవిహారక నవనీతచోరుని బవిత్రతాచారసంచారునిన్

భువనాభారుని శాంతిసారుని నినుం ర బూజితు నెల్లప్పుడున్. 51

తా. సేరువుకత్తెలగు గొల్లమిటాదులతో రశికేలినివివచిస్తెలుకరీరమునం దంతయు వన్నెజూపఁ బవిత్రుడై, వేదాంతవాక్యముల కందరానివాడయ్యు వెన్నులు దొంగిలించుటలు నెఱపుచు బరబ్రహ్మమై యెప్పు శ్రీకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

అవ. ఒకానొక గోపికయెడ శ్రీకృష్ణుడు చూపిన యాశ్చర్యలీలను జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ అస్తర్ధప్తే కృష్ణ మవేక్ష్య చోరం

బద్ధ్యా కవాటం జననీం గతైకా

ఉలూఖలే దామనిబద్ధ మేనం

తత్రాసి దృష్ట్వా స్తిమితా బభూవ ॥

52

టీ. ఏకా=ఒకతె-ఒకానొకగోపిక, అస్తర్ధప్తే=లోపలియింటను-ఇంటిలోఁ గిటును, చోరం=చపనీతాదులను దొంగిలించుచున్నవాడైన, కృష్ణం=కృష్ణుని, అవేక్ష్య=చూచి, కవాటం=తలుపును, బద్ధ్యా=బంధించి-లోపలనుండి బయటికి కృష్ణుడు తప్పించుకొనిరావండునట్లుతలుపు తవలిగడియవై చియనుట-జననీ=ప్రతి=(శ్రీ)కృష్ణుని తల్లి) మహిషనుగూర్చి, గతాంతి=పోయినదగుచు, తత్రాసి=అక్కడఁగూడ-ఆయనో దయింటి బుందుగూడ, ఉలూఖలే=తోటియందు, దామనిబద్ధం=దామ=త్రాటిచేత, ని బద్ధం=కట్టబడిన, ఏనం=వీనిని-తనయింటఁ జూచి తలుపుగడియ వైచివచ్చినయాకృష్ణునినే, దృష్ట్వా=చూచి, స్తిమితా=నిశ్చేష్టురాలు, బభూవ=ఆయను-తన యింటిలోఁగిటు దొంగతనముతోఁ జిక్కుకొని యున్నాడు గదా-ఇది తల్లి యగు యనోదకుఁ జెలివి

తోడ్కొనివచ్చి కృష్ణుని దొంగతనముగా రూపింపవచ్చు నని తలచి యాశోద యింటికి రాగా అక్కడిను తోటఁ గట్టఁబడియఁడటను జూచి యాశ్చర్యపరవకయై చూచు పడి నిలిచె నని యర్థము.

చ. నిలయములో నొకర్తు నవ శ సేతహరున్ హరిఁ గాంచి గట్టిగాఁ
దలుపు బిగించి యక్కొడుకుఁ శ దల్లికిఁ దెల్పఁగఁ బోయి యుండఁబూ
ఖిలగుణబద్ధుఁ డౌనతనిఁ శ గన్గొని యూటడి వచ్చి రిత్తబౌ
నలు గని సారె కేక లిడ శ వర్తిలు నాబలుఁడంటఁ గొల్పెదన్. 52

తా. ఒకానొక గోష్ఠిక తన యింటిలోఁగిట కృష్ణుఁడు వెన్న దొంగిలించుచుం
డఁగాఁ జూచి వాఁడు తప్పించుకొని పోవుండునట్లు ఆ లోఁగిలి తలుపు మూసి యాశోదా
దేవికిఁ జెప్పి చూపుటకై యామె యింటికిఁ బోవఁగా అచ్చటను ఆ కృష్ణుఁడే తోటను
గట్టఁబడి యుండఁగాఁ జూచి ఆశ్చర్యపరవకయై యేమియుఁ దోఁపక యుండెను.

అవ.---శ్రీకృష్ణుని శైశవమందలి మానుషలీలను వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రత్నస్థలే జానుచరః కుమారః

సక్రాంత్ర మాత్మీయ ముఖారవిన్దమ్ ।

ఆదాతుకామ స్త దలాభభేదా

ద్విలోక్య ధాత్రీవదనం రురోద ॥

53

టీ. జానుచరః=జాను=మోకాళ్లచేత, చరః=సంచరించుచున్న, కుమారః=బిడ్డఁ
డగు శ్రీకృష్ణుఁడు, రత్నస్థలే=రతనములు దాపఁబడిన ప్రదేశమునందు-రతనంపు నెలకట్టు
నందు, సక్రాంత్ర=తగులుకొన్న-ప్రతిబింబించిన యనుట. ఆత్మీయ...విన్దమ్-ఆత్మీ
య=తనదైన, ముఖ+అరవిన్దమ్=ముఖకమలమును, ఆదాతుకామః=గ్రహింపఁగోరినవాఁ
డగుచు-రత్నస్థలమందు మోకాటితో జరుగుచు బోవఁగా అందుఁ దామగవఁగి తన
మొగము ప్రతిఫలించెననియు దానిని శిశువుగావున ఒక తామగ యని తలచి పట్టుకొనఁ
గోరినవాఁడై, తత్ + ఆలాభభేదాత్-తత్=ఆప్రతిబింబించిన ముఖగవిందముయొక్క,
ఆలాభ=ఆప్రాప్తివలననైన-అభింపమిచేతఁ గలిగిన, భేదాత్=వగవువలన-ధాత్రివదనం
ధాత్రి=దాదియొక్క, వదనమ్=మొగమును, విలోక్య=చూచి, రురోద=విడ్చెను.

మ. ఘనరత్నస్థగితావనిన్ నిజముఖా శ కారంబు పద్మాకృతిం

గనుపట్టం గని నవ్వి తద్గ్రహణశాం శ క్షం జిన్ని కేల్ నాచి చే

రనిభేదంబున జానుయానము దలి శ ర్పన్ దాని నీక్షించి కా

ననుచుంబోరిడునందనందనుని మా ♦ యాడింభకుం గొల్పెదన్. 53

తా. బాలపండగు చిన్నికృష్ణుడు రత్నములు దాపిన నెలకటువందు మోకాళ్ల చే జగుగుము బోవగా అందు దామరపంటి తన మొగము ప్రతిఫలించుట జూచి దానిని నినువగుటచే ఒక తామరగాఁ దలచి పట్టుకొనఁ గోరఁగా అది చిక్కసంఘటచే దుఃఖము కలిగి దాదిమొగమును గాంచి దేసిదెచ్చును.

శ్లో॥ ఆననేన యశోదయా సమన్తం గోపాజ్ఞనాభి శ్చిరం

సాశక్త్యాం బలవిద్విషా సకుసుమైః సిద్ధైః పృథి వ్యాకులమ్ |

సేర్వ్యం గోపకుమారకై నృకరుణం పౌరై ర్జనైః సస్మితం

యో దృష్టః స పునాతు నో మురరిపుః ప్రోత్తిప్త గోవర్ధనః॥ 54

టీ. యశోదయా=యశోదచేత, ఆననేన=ఆనందముతోడను, గోప + అజ్ఞనాభిః=గోప స్త్రీల చేత, సమదనం యథాతథా=మస్సభునితోఁ గూడుకొన్నట్లును-మస్సభవికారముతోడను, బలవిద్విషా=దేవేంద్రునిచేత, చిరం=కడవుగాను, సాశక్త్యాం=శంకతోఁ గూడుకొన్నట్లును-కృష్ణుడేమి సామాన్యుఁడా అతిశయిండా అను శంకతోడ ననుట, సకుసుమైః=పువ్వులతోఁగూడిన, సిద్ధైః=సిద్ధులచేత-సిద్ధులచే బువ్వులతోడను అనుట, పృథివ్యా=భూమిచేత, అపలం=కలగినట్లును-కలతతోడను-పర్వతమును ఎత్తెను శరవడికి కలతనొందియనుట, గోపకుమారకై=గొల్లపిల్లవాండ్రచేత, స + శ్చిరస్మి=అనూయతోఁ గూడినట్లును-మనకంటె వీఁడు అతిశయిం డయ్యెనుగదా అని అనూయతోడను అనుట, పౌరైః=పురజనులచేత, సకరుణం=నయతోఁగూడినట్లుగాను-బాలుఁడు పెద్దకొండనెత్తి యేమికప్పపడునో అనుబాలితోడనుట, జనైః=తక్కినజనులచేత, సస్మితః=సవ్వుతోఁగూడినట్లును-సవ్వుతోడను, యః=ఎవఁడు, దృష్టః=చూడబడెనో, ప్రోత్తిప్తగోవర్ధనః=ప్రోత్తిప్త=చక్కగా పైకి ఎత్తబడిన, గోవర్ధనః=గోవర్ధనపర్వతము గల వాడైన-గోవర్ధనపర్వతమును బొడవుగా ఎత్తినవాడైన, సః=ప్రసిద్ధుడైన, మురరిపుః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, నః=ముమ్మ, పునాతు=పవిత్రులను జేయుఁగాత.

చ. ముదమున నంద గోపికలు ౧ మోహమునన్ జనసాళి నవ్వునం

| దిదళవిభుండు సాధ్వసమ ౧ తిన్ విరివానల సిద్ధపుంగవుల్

పాదలినయాకులత్వమున ౧ భూమియు గోపకుమారు లేపునన్

నదయతఁ జారులుం గన ర ౧ సాధర మెత్తినచక్రి ప్రోచుతన్. 54

తా. శ్రీకృష్ణుడు గోవర్ధనపర్వతమును ఎత్తఁగా ఆనందముతో యశోదయు, మస్సభవికారముతో గోపికలును, వీడెమి సామాన్యుఁడుకాదుకాబోలునని శంకతో దేవేంద్రుడును, మెప్పుచే పువ్వులు చల్లుచు సిద్ధులును, కొండనెత్తిన యురగడికి కలత పడి భూమియు, మనకంటె మించినవాడయ్యెను గదా యని అనూయతోఁ గొల్లపిల్ల

వాగ్రూప, అయ్యో పనిబాలుఁ డెంతకష్టమో యని చాలిపో పుకజనులును, సెబాను అని నవ్వున తక్కినజనులును జూచిరి. అట్లు మాడబడిన క్రిక్కివట్టుడు మమ్ముఁ బని తులను జేయుగాక !

అవ. కవి తనకు భగవంతునికృష్టావతారమందును అందును కృష్ణుని బాల్యలీలలయందునే మిక్కిలియుఁదాత్పర్యము గలదు అని చెప్పవచ్చును.

శ్లో॥ ఉపానతా మాత్మవీదః పురాణాః

పరం పుమాంసం నిహితం గుహయామ్ |

పయం యశోదాశిశుబాలలీలా

కథానుధానినుష్ఠు లీలయానుః ||

55

టీ. పురాణాః = పూర్వీకులైన, అర్జునీదః=ఆత్మస్వరూపమును దెలిసినవారు-తత్త్వవేత్తలు, గుహయాం=హృదయమందు-దహరాకాశమున, నిహితం=ఉంపబడిన వాడగు-హృదయమధ్యంబున పరమాత్మస్వరూపముగా వెలుగుగనన్వవాడైనయనుట, పరం పుమాంసమ్=పరమ పురుషుని, పరం పరస్మాత్=అనుపాకమున-పరస్మాత్=పరమున కన్నను-పరం=పరమైన తత్త్వమును అనుట, ఉపానతాః=ఉపానితురుగాక-ఆత్మ స్వరూపవిదులు పరమాత్మస్వరూపమును గనుగొని యూపాసించిన నుపాసింపని, పయం=మేము, ఆత్మస్వరూపమును దెలిచుని సామాన్యులమైన మేము, యశోదా...శిశుఁడయ శోదా=యశోదయొక్క, శిశుఁనినువైన కృష్ణునియొక్క, బాలలీలా=బాలక్రీడలనునం బంధించిన, కథా=కథ లనిడి, నుధానినుష్ఠాః=అన్యుతనదులయందు- అమృతప్రవాహ ములవలె ఆత్మగోభోగ్యము లైన క్రిక్కివట్టు బాలక్రీడాచరిత్రములందు, లీలయానుః=వి హరించుచున్నాము. పరస్వరూపము నూహించును; సౌలభ్యప్రయుక్తమైక్రిక్కివట్టుమైన అవతారరూపమే చూపవలసియమని భావము.

మ. దహరాకాశనివాస మావరము నాత్మజ్ఞును లీక్షించి ప్రత్యహముం గాంతురు గాక నే నలయశోదాబాలలీలానుధా లహరీపీఠిఁగంపరం గదిసి కోర్కెల్ల గాంగఁ గ్రీడించున

న్నహస్తప్రేక్షిఁ జెలంగుడెందమున నానందంబు సంధించెదన్. 56

తా. పూర్వు లైన వలె తత్త్వవిదులు హృదయమందలి దహరాకాశమున నున్న పరమపురుషుని పరమాత్మస్వరూపమును ఉపాసించిన నుపానితురుగాక. మేమో సౌల భ్యముచే యశోదకు జిన్నబాలుడై యపరిచికి క్రిక్కివట్టుబాలక్రీడాచరిత్రము లనిడి అమృతప్రవాహములంకే యొలలాడెదము.

అవ. శ్రీకృష్ణనియం దానక్త యైనయొక గోపిక పారవశ్యమును జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ విక్రేతుకామా కిల గోపకన్యా, మురారిపాదార్పితచిత్తవృత్తిః |

దధ్యాదికం మోహవశాదవోచ్యద్గోనిన్ద్ర బామోదర మాగ్రవేతి॥56

టీ. దధి + అదికమ్ = పెరుగు మొదలగువానిని, విక్రేతుకామా = విక్రయింపఁగోరిక గల, గోపకన్యా = ఒక గొల్లకన్య, మురారి = ...వృత్తిః = మురారి (శ్రీకృష్ణనియొక్క, పాద = పాదములందు, అర్పిత = సమర్పింపబడిన, చిత్తవృత్తి = మనోవ్యాపారముగలదియై శ్రీకృష్ణనియనుగుణలే చింతించుచున్నదై చునుట, మోహవశాత్ = (కృష్ణనియందలి) మోహమువలన, గోవిన్ద = గోవిందా అనియు, దామోదర = దామోదరా యనియు, మాధవ ఇతి = మాధవా అనియు, ఆవోచత్ కిల = పలికెనుట, పెరుగు అన్నునపుడు పెరుగో యనిపలుకక 'గోవిందా మాధవా' యని మోహపారవశ్యమునఁ బలికిన దని యర్థము.

మ. నవలావణ్యవిలాసినితలక మాత్రనందంబునన్ నందనం

భవపాదార్పితచిత్తవృత్తి మరలింక నేరకే వీటిలో

నవసీతాదిక మమ్ముచో మజపుఁజెందం బొరులం గాంచి సూ

ధవ గోవింద ముకుంద కృష్ణ యను నురస్యన్తోహవిభ్రాంతిశోన్. 56

తా. ఒక గోపకన్య ప్రేమలైయందు పెరుగు మొదలగువానిని అవ్వఁగోరి (శ్రీకృష్ణనిపాదంబులందుండే తనమనంబు తగులువడి మోహము మించఁగా పెరుగో పెరుగు అనుటకు మాటుగా గోవిందా దామోదరా మాధవా యని పలుకుచుఁ దిరిగెనట.

అవ. శ్రీకృష్ణుడు దొరకఁగూడినచోటులు ముఁడిని జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఉల్లాఖిలం వా యమినాం మనో వా

గోపాజ్ఞానానాం కుచఃకట్మలం వా |

మురారిన్నః కలభస్య నూన

మాలాన మాసీ త్త్రయ మేవ భూమా॥

57

టీ. మురారి నామ్నః = మురారి = శ్రీకృష్ణుడనెడి, నామ్నః = పెరుగుల, కలభస్య = పిరుగుగున్నవ, ఉల్లాఖిలం వా = తోలుగాని, యమినాం = ముసులయుక్క, మనో వా = మనస్సుగాని, గోపాజ్ఞానానాం = గోపస్త్రీలయొక్క, కుచఃకట్మలం వా = కుసుమిగ్గగాని - మొగ్గలవంటిదన్నులుగాని ఇటూ లేకవచనము, భూమా = భూమి యందు, త్త్రయ మేవ = (ఈ)

మూడే, అలాసం=కట్టుగంబము, అనీతో=అయెను, నూసం=నిశ్చయము-మురారిని కల భ మనుటచే కలభమువలె నిరంభశమైనభిహారము గలిగియుండుటను దెలియునది. అట్టి వానికిగట్టుగంబములవంటివి మూడేకొన మఱియొకచోట నది చిహ్నవడదు గానకా సరాదని భావము. యశోదకు వాత్సల్యముచేతను మునులకు మనోనిగ్రహాదులంబటియు గోపికలకు మోహమువలనను జిక్కినాడని తెలియునది.

చ. మునిజనమానసాంబురుహ్యముం బశుపాలక బాలికామణీ
స్తనవనజాతకోరక విశ్రాన ములూఖలమున్ మురారిమో
హనకలభంబు నిల్పుటకు శ్ర నై విలసిల్లినకట్టుగంబముల్
దనరెడు నొండురెండు నివి శ్ర దక్క ధరాస్థలిః గల్గినేర్పునే. 57

తా. యశోదయింటితోలును, మునుల మనస్సులును, గోపికల చను మొగ్గలును, అనెడి యిమూడే శ్రీకృష్ణుఁ డనెడి యేనుగుగున్నకు కట్టుగంబములు. మఱొక్క చోట అది కట్టునడ దనుట నిక్కము.

అవ. వటప్రతమాన శయనించువైఖరిని జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ కరారవిందేన పదారవిందం, ముఖారవిందే వినివేశయ స్తమ్
వటస్య ప్రతస్య పుటే శయానం, బాలం ముగుందం మనసా స్మరామి॥

టీ. కర + అరవిందేన = చాస్తకమలముచేత = తామరవంటిచేయిచేత, పదారవిందమ్ = అడుగుదామరను-తామరవంటి యడుగును, ముఖ + అరవిందే = మోముదామరయందు-తామరవంటి మొగమునందు, వినివేశయ స్తం = చొనుపుచున్నవాడును, వటస్య = మఱి యొక్క, ప్రతస్య = అపయొక్క, పుటే = దొన్నెయందు-దొన్నెవలె నడుమ పల్లముగా నున్న మఱియాటనందు, శయానమ్ = శయనించువాడును, బాలం = బాలుడును, అగు, ముగుందమ్ = కృష్ణుని, మనసా = మనస్సుచేత, స్మరామి = స్మరించుచున్నాను.

శా. కేలుందామరచే బదాబ్జ మెలమిం శ్ర గీలించి నెమ్మొముపై
హాళినీ నిల్పి వటప్రవాళమృదుశ్రయ్యం బొల్పునబృలునిన్
లీలాలోలవిశాలలోచనుని లాశలిం బెట్టి లాలించుచున్
జోలల్ వాడుయశోదభాగ్యమున కే శ్ర జోహారు గావించెదన్. 58

తా. కరకమలమునఁ బాదకమలమునుబట్టి ముఖకమలమునఁ జొనుపుచు వట ప్రతంబునఁ బవ్వరించు బాలుండైన మువ్వందుని మనంబున స్మరించుచున్నాను.

అవ. శ్రీకృష్ణుడు ఒకప్పుడు నిజపరత్వనూచకముగాఁ గలలోఁ బలికినమాటలను జెప్పుచున్నాడు .

శ్లో॥ శమ్భో స్వాగత మాస్యతా మిత ఇతో వామేన పద్మానన
క్రాశ్చరే కుశలం సుఖం సుదపతే విత్తేశ నో దృశ్యసే ।

ఇత్థం స్వప్నగతస్య కైటభజిత శృంగిత్వా యశోదా గిరః

కిం కిం బాలక జబ్బనీతి రచితం ధూధూకృతం పాతు నః॥ 59

టీ. హే శమ్భో = ఓ శివుడా, స్వాగతం = స్వాగితము. పద్మానన = ఓ బ్రహ్మ, ఇతః
ఇతః = ఇటు ఇటు. ఈ ప్రక్క, వామేన = దావల, ఆస్యతామ్ = కూర్చుండుట. నేయబడును
గాక - కూర్చుండుమా యనుట, హే క్రాశ్చరే = ఓ యిష్టమారుడా, కుశలం = కుశలమా,
హే సురపతే = ఓ యియింద్రుడా, సుఖం = సుఖమా ఏమి, హే విత్తేశ = ఓ పతేరుడా, నో దృ
శ్యసే = చూడబడవు - కనబడనేమి యనుట, ఇత్థం = ఈ ప్రకారముగా, స్వప్నగతస్య -
స్వప్న = కలను, గతస్య = పొందిన - కలగనుచున్న, కైటభజితః = కృష్ణనియొక్క, గిరః =
వాక్యములను, యశోదా = యశోదాదేవి, సుత్వా = విని, హే బాలక = ఓ బాలకుడా, కిం
కిం = ఏమి ఏమి, జబ్బనీ = గొణగుచున్నావు, ఇతి = అని, రచితం = చేయబడిన - యశోద
చేసిన, ధూధూకృతమ్ = ధూధూకారము, నః = మమ్ము, పాతు = రక్షించుచుగాక.

మ. హర రా రమ్మ శుభంబె డావలను భాషాధీశ కూర్చుండుమా
పరిణామంబె కుమార యింద్ర సుఖమే శ పౌలస్త్య వీక్షింప మే
సరణిన్ నిన్ననగా యశోద విని వశత్సా యేమి యే మంచు ని
ద్ధరమ బూనినకృష్ణుపై నిద్రినధూధూకారముల్ ప్రోచుతన్. 59

తా. ఒకప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు కలగనుచు ఆకలలో 'ఓ శివుడా! నీవు స్వాగతము.
ఓ బ్రహ్మ! ఇటుదావలిప్రక్క కూర్చుండుము. హే మారుడా! నీవు గొణగుమా? దేవేంద్రా!
నీవు సుఖమా? కుశలమా? కనబడనేమి? అని స వివరుండగా యశోద విని 'నామనా!
ఏమేమి గొణగుచున్నావు? ధూధూ ఊరవండుము! చిరకాలము బీచింపుము.' అని
చేసిన ధూధూకారము మమ్ము రక్షించుచుగాక.

అవ. ఒకప్పుడు యశోదకును శ్రీకృష్ణునకును జరిగిననంవాదము
జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ మాతః, కిం యదునాథ, దేహీ చవకం, కింతేన, పాతుం పయ
స్తన్నాస్త్యద్య, కదాస్తివా, నిశి, నిశా కా, వాన్ధకారోదయః ।
ఆమీలాష్టక్షియుగం నిశా పృష్ఠగతా దేహీతి మాతృ ర్ముహూ
ర్వక్షోజంశుకకర్షణోద్యతకరః కృష్ణ స్స పుష్టాతు నః॥ 60

టీ. హే మాతః = ఓ తల్లీ - ఇది కృష్ణనివాక్యము, యదునాథ = కృష్ణా! కిం = ఏమి -
ఇది యశోదవాక్యము. (కృష్ణ) చవకం = పానపాత్రను, దేహీ = ఇమ్ము. (యశో) తేన = ఆ

పాసపాత్రచేత, కిం=మిమి? (కృష్ణ) పయః=పాలను పాతుం=తాగుటకొలుప. (యశో) తత్=అపాలు, అద్య=ఇప్పుడు, నా స్తి=లేదు (కృష్ణ) కదావా=ఎప్పుడు, అ స్తి = కలదు. (యశో) నిశి=రాత్రియందు. (కృష్ణ) రాత్రి=రాత్రి, కావా=విడి, (యశో) అనకార + ఉదయః అనకార=చీకటియొక్క, ఉదయః = తో=పిమ్మట ఇట్లుయశోదపప్యగా, అక్షయగం= కనుదోయిని, అమిత్య=చూసికొని, నిశాఅసి=రాత్రియును, ఉపగతా=వచ్చిపది, జేహి ఇతి=(పాసపాత్రను ఇచ్చి ఆని, మహా=మాటిని, మాతః=తల్లియై=విశా వయొక్క వక్షోజ + అంకుక=పయ్యెడయొక్క, కర్ణ=కాగుటయందు, ఉద్య=కేరిం=ఉద్యత=ఉద్య క్తమైన, కగ=మా స్రుగలవాడగు, నః=ప్రసిద్ధుడైన, కృష్ణ=శ్రీకృష్ణమూర్తి, నః= మమ్ము, పుష్టాతు=పోషించుగాక-రాత్రియనగాక జీకటివచ్చుట అని యశోద చెప్పగా కన్నులు మూసికొని చీకటి వచ్చిపది పాలగిన్నె నిప్పున్నాడని తెలియునది.

ఉ. అమ్మ, యిదేమిరా యదుకృత్యాగణి, గిన్నె యొనంగు, మేల, పా
లిమ్ముగఁ ద్రావ, లేపు, డ్రదెప్పడు, రే, యదియెట్టి, దంధకా
ర మ్మగు నన్నఁ గన్నొగిచి శరాతిరి వచ్చెను వేగ పాలు తే
తె మ్మని తల్లిజైలు వడిం శ్రీయుముకుందుడు నన్నుఁ బ్రోచుతన్.

తా. ఓరల్లి! యదువలనాథా! ఏమి? పాసపాత్రనిమ్ము; అదియెందు? పాలుత్రాగుట; పాలిప్పుడులేదు; పుతెప్పుడుకలుగును; రాత్రి; రాత్రి యనగానేమి? చీకటి వచ్చుట; అనితల్లిచెప్పగా కన్నులు రెండును మూసికొని రాత్రివచ్చిపది పాలగిన్నె ఇప్పు అని తల్లిజైలుచెఱుగును కేతబట్టి లాగుశ్రీకృష్ణుడు మమ్ము రక్షించుగాక?

అన. శ్రీకృష్ణుడు మాగర్భము నటించునొకలీలను జెప్పుచున్నాడు శ్లో॥ కాల్పిస్తేపులినోదరేషు ముననీ యావద్గతః ఘోలితుం

తావ త్యా ర్పరికం నయః పిబ హరే వర్ధివ్యతే తే శిఖా

ఇత్థం బాలతయా స్రుతారణదరాః । మత్వా యశోదాగిరః

పాయా న్న స్ప్యశిఖాం స్పృశన్ ప్రముదితః క్షీ రేర్ధవీతే హరిః॥౪1

టీ. ముననీ=బలరాముడు, కాల్పి... శేషు=కాల్పి=యము నానదియొక్క, పులి న=ఇసుకనిన్నెలయొక్క, ఉదరేషు=చుద్ధప్రదేశములందు-ఘోలితుం = విహరించుట, యావత్=ఎంతవర్యంతము, గతః=పోయెనో, తావత్=ఆతః=పల-బలరాముడు యము నానదియనుకదిన్నెలలూ విహరించి వచ్చునంతవరకు ననుట, కార్పరికిం=గిన్నెతోసంబంధించిన-గిన్నెయందలిదైన, పయః=పాలను, పిబ=త్రాగుము. తే=నీయొక్క, శిఖా=నిగ, వర్ధివ్యతే=పెరుగును-పాలుత్రాగితివేని నిసిగ పెరుగుననుట-ఇత్థం = ఈప్రకారముగా, బాలతయా=బాలనిభావము చేత-బాలుడగుటచుబట్టి, ప్రతారణ=పరా-ప్రతారణ=

వంచించుటయందు పాలుత్రాగినచో సిగ పెరుగుననియారకయే యబద్ధముచెప్పిపంచిం
చుటయందు, పరాఁ అనఁ క్తము లెవ, యశోదాగిరః యశోదవాక్యములను, శ్రుత్యా = విని,
ప్రముడికః చన్ = విక్రిందిన, తోపించినవాడగుచు, క్షీరే = పాలు, ఆరవీలేనతి = సగము
త్రావబడఁగా, స్వఃఖామ్ = స్వఃతనయొక్క, ఖాం = సిగను, స్పృశన్ = తాడుచున్న వాడై
న-పాలుత్రాగితిమే సిగ పెరిగెనా యని బేలవలె దానిని ముట్టిచూడుచున్న, హరిః = శ్రీ
కృష్ణుఁడు, సః = మమ్ము, పాయాత్ = త్రొంచుఁగాత! యశోద కృష్ణుని ఇతరబాలుర
తోఁబాటిగాఁ దలచి ఏనుటించి పాలుత్రాగింపఁజూచినదై బలరాముఁడు వచ్చునంతలో
పాలుత్రాగుము. తేనున్న వాఁడువచ్చి దానిం త్రాగిచైవని లేదరుచూపెననియు, పాలు
త్రాగినయెడల సిగ పెరుగునని యబద్ధముచెప్పిపంచిం చెననియు, కృష్ణుఁడు అది తెలిసియుఁ
దెలియనివానివలె పాలగిన్నెయెత్తుకొని సగముపాలు త్రాగినంతట నే తనసిగ పెరిగెనా
యని దానిని అంటిచూచుకొనె ననియు మాగ్ధ్యనాటకము తెలియునది.

ఉ. హేళితనూభవాపులిన్రహేలఁ జరించుబలుండు రాకమున్

బాలక పైడిగిన్నెఁ గలరపాల్ వెన నానుము గొప్పవెండ్రుక

ల్లాలు నటన్న సందనతీరలాలనమాటల కుచ్చి సాముపాల్

గ్రోలుచుఁ జుంచుఁ జూచికోనుర గోపకుమారుండు నన్నుఁ బోచుతన్.

తా. యశోద కృష్ణునిజూచి 'కృష్ణా! బలరాముఁడు యనునానదియనుకడిన్నె
లలో విహరింపబోయెను. వాఁడువచ్చునంతలోపల గిన్నెలోనిపాలుత్రాగుము. మఱియు
ను పాలుత్రాగినయెడల సిగ పెరుగును' అనితన్న బాలునిఁగా నెంచి పాలు త్రాగించుట
కై ఏనుటించుమాటలు విని కృష్ణుఁడు తెలిసియు, తెలియనివానివలె గిన్నెదీసికొనినగము
పాలు త్రాగినంత నే సిగ పెరిగెనా యని దానిని దడవి చూచుకొనెను. ఇట్లు మాగ్ధ్యలీల
ను సఠించిన క్రికృష్ణుఁడు మమ్ముఁ బోచుఁగాత!

అవ. యశోద ఒకకృష్ణుడు కృష్ణుఁడుమమ్ముది నెనని విని యతనిని'మ
న్నేలతింటి, వనఁగా నతఁడు 'నేను మమ్ము దిన లేదు. నానోరుచూడు'మని
నోరు తెఱచిచూపఁగా అందుపర్వతసముద్రములతోఁ గూడినప్రపంచము
ను జూచినదయ్యు అది నిజమని నమ్మక వేటువిధముగా గ్రహించి అజ్ఞ్రి
కలిగిన దని యాశీర్వదించుటను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కైలాసో నననీతతి క్షీతి రయం ప్రాగ్గగమృల్లోష్టతి

క్షీరోద్దోఽపి నివీతదుగ్ధతి లన త్త్యేరే ప్రపుల్లే ముఖే!

మాతాఽజీర్ణధియా దృఢం చకిలేయా నష్టాఽస్మి దృప్తః కయా
ఘాఘా వత్సక జీవ జీవ చిర మి త్యుక్తోఽవతా నోహ హరిః॥ 62

టీ. అనత్ స్థేరే-అనత్ = ప్రకాశించుచున్న, స్థేరే = చిఱునగవుగల, మఖే = శ్రీకృష్ణుని మోగము-నోరుఅనుట, ప్రపుల్లనతి = మిక్కిలి వికసించినది కాగా-కృష్ణుడు నోరుతెరిచి చూపగా ననుట, కైలాసః = కైలాసపర్వతము, సవనతతి = చెన్నవలె నాచరించుచున్నది. ఇయం = ఈ, క్షితిః = భూమి, ప్రా...ప్తితి-ప్రాక్ = పూర్వము, జగ = భక్షింపబడిన, మృత్ + లోప్తతి = మట్టిపెల్లవలె నాచరించుచున్నది. క్షీరోదః ఆపి = పాలసముద్రమును, నివీతదుగతి-నివీత = మిక్కిలి త్రావబడిన, దుగతి = పాలవలె నాచరించుచున్నది. అజిర్ణధియ = అటకము అనికెబుద్ధిచేత, దృఢం = మిక్కిలి, చకితయా = భయపడినదైన, మాత్రా = తల్లియైన యోదచేత, కయా = ఎప్పుడెచేత, దృప్తః = చూడబడినవాడో, సప్తా = చెడినవానను, అస్మి = అగుచున్నాను-ఎన్నతెకనుజాటు నాబిడ్డల దగిలెనో నేను చెడిపోతిని అని భావము. హేతత్క = ఓబిడ్డా, భూభూ = భూభూయ అనుకరణము, జీవజీవ = జీవింపుము జీవింపుము, ఇతి = అని, ఉక్తః = చెప్పబడినవాడైన, హరిః = శ్రీకృష్ణుడు, సః = మమ్ము, అవతాత్ = రక్షించుచుండుగాక. కైలాసాదులను నోటియందుజూచియు బాలుడనెడు బుద్ధిచేత వానినెల్ల సవనతానులుగా గ్రహించి అవి యెవ్వలె కన్నుపడెనో జీర్ణిపక యట్లే నిలిదియున్న వనుచు 'జీవజీవ'యని యోద యాశీర్వదించెనని యర్థము. జగత్తంతయు లోపలఁ గలవాడని తెలియునది.

చ. ననిచిననవ్వునెమ్మొగమునన్ ధర భక్షితమృత్తుగాఁ బయో

వనధి నిశీతదుగ్ధసమశ్రవస్థితిగా రజతాద్రి వెన్నగాఁ

గని భ్రమఁ జెల్ల నేచెలువ శ్ర గాంచెనొ దృష్టిగ నంచు నంబ దీ

వనమును భూత్కృతుల్ నినువ శ్ర వర్తిలుపావనిప్రాపుఁగాంచెదన్.

తా. యోద కృష్ణుడు నోరు చక్కగా తెరిచిచూపగా లోపలఁగనబడిన వెండికొండను వెన్నముద్దగాను, భూమిని మునుదిన్నమట్టిపెల్లగాను, పాలసముద్రమును మిక్కిలిగాత్రాగిసపాలుగాను, గ్రహించినదై యిది యంతయు అటలెదని తలంచి మిక్కిలి భయపడి 'అయ్యో ఎప్పుడె కన్ను పడినదో నేను చెడిపోతినే, భూభూ! నాయనా! చిరకాలము బ్రతుకును బ్రతుకుము' అనిచెప్పెను. అట్లుతల్లిచేత జెప్పబడిన కృష్ణుడు మమ్ము రక్షించుచుండుగాక!

అవ. శ్రీకృష్ణుడు చనుఁబాలు డ్రావునప్పటివైఖరిని జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ కింశ్చిత్కృశ్చిత్తలోచనన్య పిబతః పర్యాయవీతస్తనం

నవ్యృప్రన్నతదుగ్ధబిందు మపరం హస్తేన సమూర్జితః।

మాత్రై కాజులిలానితన్య చుబుకే స్మేరాననస్యాధరే

శౌరేః క్షీరకణాన్వితా నివతితా దన్తస్యతిః పాతు నః॥ 63

టీ. పర్యాయవీర్యం-పర్యాయ=క్రమముచేత, వీర్యం=త్రాగబడిన-అనగా ఒక చ
న్నత్రాగినవీర్యం గ్రమముగా త్రాగబడున దైన, స్తనం=చచ్చును, పిబతిః=త్రాగుచున్నవా
డును-దీనిచేత ఇంతవఱకుండు ఒకచచ్చును ద్రాగివిడిచినాడనియు ఇప్పుడు మఱొక
చచ్చును ద్రాగుచున్నాడనియుఁ దెలియుచున్నది. బిడ్డలుబొక్క-కృక్కున్నుగా పరుసగామార్చి
మార్చిత్రాగుటను ఇట అనుసంధించునది. కిచ్చిత్...లోనిననన్యకిచ్చిత్=కొంచెము, మచ్చి
త్=వంపబడిన, లోచనన్య=కన్నలుగలవాడను, సచ్చ...చిన్నమ్...సద్యః=అప్పుడే, ప్రన్న
త్=కొరిస, దుగ్ధబిడ్డం=పాలబొట్టుగలిగిన, అపరం స్తనం=మఱియొకచచ్చును-ఇదియిం
తవఁ గొంతమునుచేత్రాగి వినువబడినదిగాన నిదిప్పుడే పాలబొట్టుకొన్ని కొరియు
న్నవనుట. ఇట్టియొకచచ్చును హస్తేన=చేతితోన, సహ్యార్బతః=రాయుచున్నదాడును, మా
త్రా=తల్లిచేత, చుబుకే=గడ్డనునందు, ఏకా...లాలితన్య-ఏక=ఒక, అంగులి=వ్రేలిచే
త, లాలితన్య-బుజ్జింపబడినవాడును, స్మేర+అననన్య=అప్పుముగముగలవాడును, అ
గు, శౌరేః=కృష్ణునియొక్క, అధరే=మోవియందు, నివతితా=పడియున్నదియు, క్షీర
...స్వీతా-క్షీరకణం=పాలచిందువులతోడ, అన్వితా=మాచినదియు, అగు దన్తద్యుతిః-
దంతం=పండ్లయొక్క, ద్యుతిః=కొంలి, నః=చుచ్చు, పాతు=రక్షించుగాఁక, కన్నలుకొం
తవని ఒకచచ్చుమార్చియొకచచ్చుగా బా...త్రాగుటయు ఒకచచ్చుత్రాగునపుడుమఱి
యొకచచ్చును జేతితోబునువచుటయు బా...లక్షణము. యదోషవ్రేలితోఁ జిన్ని
కృష్ణుని గడ్డమును బుడుకగా నతఁడు 'స్మేరానన' చిబ్బనప్రవృత్తివలనయు నపుడు పాల
బొట్టుతోఁగూడిన పలుమెట్టుంగులు పెరుగుచున్నవి బడె ననియు భావము.

చ. ఒకకుచ మాని బాల్ గుండురుకొక్కకుచం బొక కేలబూని యా

ముకుళితనేత్రుఁడై జననరముచ్చననం జుబుకంబు వ్రేలఁ జి

ట్టకముగ నంటి మోవి. బ్రకరకుం బగు లేనగ వొప్పుకొని య

గ్ధకణనమేతదంతరుచితత్పరతన్ నయః బోచు గావుతన్. 63

తా. కన్నలు కొంతవని ముకుపు త్రాగినచచ్చును పిడిచి చుబుక కన్ననుబట్టి
త్రాగుచు నపుడే బొట్టు గాటియున్న మునుపటిచచ్చును జేతితో బునువచు, తల్లి
యొక్క-వ్రేలితో నల్లల చుబుకమును బుడుకగా చిబ్బనప్రవృత్తి దానిచేత లోపలిపండ్ల
కొంతులు పాలబొట్టుతోఁగూడి పెరుగుచున్నవి బడెగా బెడగాదుదన్నికృష్ణుడు మచ్చు
బోచుకగావుత.

అవ. లక్ష్మీకల్్యాణమందలయులీలావిశేషమును జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఉత్పజ్జస్తనమణ్ణలోపరిలసత్ప్రిలమ్బముక్తామణే

రస్తర్పిమ్మిత మిన్ద్రసిలనికరచ్ఛాయాసుకారిమ్యతేః |

లజ్జావ్యాజ ముపేత్య సప్రమదనా స్పృష్టం మురారే ర్వపుః

వశ్యస్తీ ముదితా ముదేస్తు భవతాం లక్ష్మీ ర్వివాహోత్సవే॥ 64

టీ. వివాహః + ఉత్పజ్జే = వివాహమునెడి ఉత్పసకాలమందు, లజ్జావ్యాజమ్ = లజ్జా = సిగ్గుతనెడి, వ్యాజం = నెపమును, ఉపేత్య = పొంది - సిగ్గునుబట్టియునుట, సప్రమదనా - సప్రమం గిన, వదనానతీ = ముఖముగలదియై, ఉత్పజ్జ... మణేః - ఉత్పజ్జ = పాడవైన, స్తనమండలంబువలనదేవుయొక్క, ఉపరిస్థితియై, లసత్ = ప్రకృశించుచున్న, ప్రాలంబం = మెడనుండి తొమ్మునందు సరిగావేలెడి హారముయొక్క, ముక్తామణేః = ముక్తమయొక్క, అంతః = నడుమ, బింబితం = ప్రతిఫలించిన దైన, ఇన్ద్ర... ద్యుతే = ఇంద్రసిల = ఇంద్రసిలములయొక్క, నికరం = సమానముయొక్క, ఛాయా = కాంతిని, అనుకారి = అనుకరించునట్టి, ద్యుతే = కాంతిగలవాడైన, మురారే = కృష్ణునియొక్క, వపుః = దేహమును, స్పృష్టం = విశదముగా, పశ్యస్తీ = చూచుచున్నదియు, కావుననే, ముదితా = (పురుషుని జూడవలయుననుకోరిక క్షుతీరున నిర్ధించుటచే) సంతోషించినదియు, అగు, లక్ష్మీ = లక్ష్మీదేవి - లక్ష్మీరూపయైన రుక్మిణీదేవి; భవతాం = మీయొక్క, ముదే = సంతోషముకొఱచు, అస్తు = అగుగాక. రుక్మిణీదేవి తనపెండ్లియపుడు శ్రీకృష్ణుని చూడఁగోరిపెండ్లికూతురుగావునఁ జక్కఁగా ఆతనిని చూచుటవలనపుడకసిగ్గునెపమున తలవంచి యుబ్బుగుబ్బలమీదనున్న తెలిముత్తెమునందుఁ జక్కఁగాఁ బ్రతిఫలించినయతనినల్లనిఘ్నా ర్నిని జూచి మదమువొందెనని యర్థము. ముక్తామణియందుఁ బ్రతిబింబమును స్పృష్టముగాఁ జూచుటఁ జెప్పటచే ఆముత్తెము ప్రతిబింబమును స్పృష్టముగాఁ గనఁబడుచునంత పెద్దనాయకమణిగా నుండునని తెలియునది. వజీయు కృష్ణునిదేహము నల్లనిదిగానఁ దెల్లనిముక్తామణియందు 'స్పృష్ట'ముగాఁ గనఁబడెనని యాశ్చర్యము. ఆముక్తామణితొమ్మునందు సరిగావేలుచుండిననే రుక్మిణీతలవంచికొన్నపుడు అందలిప్రతిబింబము కనఁబడఁజాలునుగాని తొమ్మునపైపైనికంతమందుగాని తొమ్మునపగ్గిందుగాఁగాని వేలుచుండెనేని ఆప్రతిబింబము కనఁబడ నేరదు. కావుననే 'ప్రాలంబ'ముయొక్క - అనఁగా తొమ్మునపసరిగావేలుహారముయొక్క - ముక్తామణి యన్నాడు. ఇంతేకాక ఆముక్తామణి సరిగాగ్రిందికి వేలుచుండెనేని అందలిప్రతిబింబము రుక్మిణీకిమిక్కిలితలవంచుకొన్ననుఁ జక్కఁగాఁ గనఁబడ నేరదు. అట్లుగాక ఆదిఉత్పజ్జస్తనమణ్ణలోపరిమండలకి నిక్కియున్న విజివిగుబ్బలమీద బాటువుగా ఊనియుండుటచే అందలిప్రతిబింబమును దలవంచుకొన్నంతనే ముఖముగాను స్పృష్టముగాను గనఁబడఁగూడును. కావుననే, ఉత్పజ్జస్తనమండలముమీదిదిగా దానిని చెప్పినాఁడని తెలియునది.

అప్రతిబింబమును జూచి ముదము నొందినదిగావుననే మీకును ముదము నొనంగు ననుట.

మ. హరినీలచ్ఛవీఁ గేరుశౌరిమృదుదేరహచ్ఛాయ వక్షోరుహా

పరిమూర్తామణియందుఁ గన్పడఁ ద్రపారవ్యాజంబునం బెండ్లికూఁ

తురు దాఁ గావున మోము వాచికొని సంతోషస్థితిం జెందునిం

దిర మీ కీవుత నిష్టనంపద దయాదృష్టిన్ విలోకించుచున్. 64

తా. తనవివాహమునందు రుక్మిణీజీవి శ్రీకృష్ణుని చూడఁగోరి పెండ్లికూతురు గావున చక్కఁగాఁ జూడనేరక సిగ్గునెవమునఁ దలవంచుకొని తనయుబ్బునబ్బలమీఁదఁ గలిగా వ్రేలుచున్న హరపుముత్యమునందు ఇంద్రునిములకాంతి గల శ్రీకృష్ణునిశరీరము ప్రతిఫలింపఁగా సుష్టముగాఁ జూచుచు కోరికి యీడఁబడెనందున సంతోషించిన దయ్యె. అట్టిరుక్మిణీ మీకు సంతోషము కలిగించుగాత.

అవ. బలభద్రునికని కృష్ణునికని యశోదకును నైననంవాదమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కృష్ణే నామ్బు గతేన రస్తు మధునా మృదృక్షితా స్వేచ్ఛయా

తథ్యం కృష్ణ క ఏవ మాహ మునలీ మి థ్యామ్బు పశ్యానమ్ |

వ్యాదే హీతి విదారితే శిశుముఖే దృష్ట్వా సమస్తం జగ

న్తాతా యన్య జగామ విస్మయపదం పాయా త్స నః కేశవః || 65

టీ. హేఅమ్బు=ఓయమ్మా, రస్తు=అటలాడుటకు, గతేన=పోయినట్టి, కృష్ణేన=కృష్ణునిచేత, స్వేచ్ఛయా=తనయిచ్ఛచేత=ఒకరిప్రేమములేక తానేయనుట, మృత్=మన్ను, భక్షితా=భక్షింపఁబడినది. (ఇది బలభద్రుఁడు యశోదతోఁ జెప్పినమాట. ఇది విని యశోద కృష్ణునితో) కృష్ణ=కృష్ణ, తథ్యం=యథార్థమానీవు మన్నుదింటిపన్నవిషయము నిజమా(అనియడుగఁగా, కృష్ణుఁడు) ఏవం=ఇట్లు, కః=ఎవ్వఁడు, ఆహ=చెప్పెను, నేను మన్నుదింటినీ ఎవఁడుచెప్పెను, (అనియడుగఁగా, యశోద) మునలీ=బలరాముఁడు (చెప్పెననగా కృష్ణుఁడు) అమ్బు=అమ్మా, మిథ్యా=అబద్ధము - బలరాముఁడు చెప్పినది కల్ల, ఆనమ్=నాముఖమును, పశ్య=చూడుము, (అనిచెప్పఁగా, యశోద) వ్యాదహి=తెలుపుము-నోరు తెలుపుము (అని చెప్పి) విదారితే=తెలువఁబడిన, శిశుముఖే=నిన్నవైన శ్రీకృష్ణునినోటియందు, సమస్తం=సకలమైన, జగత్=లోకమును, దృష్ట్వా=చూచి, యన్య=ఎవనియొక్క, మాతా=తల్లియైన యశోద, విస్మయపదం=ఆశ్చర్యమునెఱిపానమును, ఆశ్చర్యముననుట, జగామ=పొందినదో, సః=ఆ, కేశవః=శ్రీకృష్ణుఁడు, నః=మమ్ము, పాయాత్=రక్షించుఁ గాక=మున్న నోటియందలికైలాసాదులను జూచి

నమ్మక నవనతాదులుగా గ్రహించి సమాధానము చెప్పితిమి. ఇప్పుడు చెందవమాటును జూచుటచే నమ్మి ఆశ్చర్యమును బొందిన దనుట.

మ. మను భక్షించి తెకృష్ణ యెవ్వరని రక్తమృత్యున్నయన్నాడు, గన్గొను నామో మది కల్ల, చూపు మనుచుకొనోరెత్త విశ్వంబు లెల్లను గన్పించిన నింతవెల్లఁ దిన నీకలా గయ్యె నాశ్చర్య మంచును వీక్షించుయశోదగాంచి నగుకృష్ణుంగాంతునశ్రాంతమున్.

తా. బలరాముడు యశోదతో 'అమ్మా! కృష్ణుడు; అటలాడఁజోయి తానైన నుద్దిన్నా' డనిచెప్పగా యశోద, 'కొమఱతోకృష్ణ! మన్నుడినుట నిజమా?' యని యడుగఁగా కృష్ణుడు 'ఎవరు నేను మన్ను దిన్నట్లుచెప్పి' రనగా, యశోద 'బలరాముడు చెప్పె' ననెను. కృష్ణుడు 'అమ్మా! అది యబద్ధము. నానోరు చూడు' మనగా యశోద 'నోరు తెలుపు' మని చెప్పి తెఱవఁబడినయనినువునోటియందు ననుస్తప్రసంచమును జూచి ఆశ్చర్యపడెను. అట్టి కృష్ణుడు మమ్ము రక్షించు గాక.

అవ:—శ్రీకృష్ణుడు రోహిణీసత్త్వత్రయం దవతరించుటను ఉత్పేక్షించుచున్నాడు.

శ్లో॥ స్వామీ సపత్నీ కిల తారకాణాం, ముక్తాఫలానాం జననీతి రోహితీ |

సారోహిణీ నీల మనూత రత్నం, కృతాన్వదంగోపవధూతు వేషు || 66

టీ. తారకాణాం=సత్త్వత్రయములకు. సపత్నీ=సపతియైనట్టి, స్వామీ=స్వామియనెడి సత్త్వత్రయము-అశ్వినీ మొదలగు నిరుపదియేడుసత్త్వత్రయములును జంద్రునికి భార్యలని ప్రతీతి గనుక అందు స్వామి తక్కినసత్త్వత్రయములకు సపతి యగుననుట, ముక్తాఫలానాం=ముత్యములకు, జననీకల=తల్లిగదా-ఉత్పాదించునదిగదాయని భావము, ఇతి=అని, రోహితీ = రోషమువలన, సా=ఆ-చంద్రునికిఁ బ్రేమత్రయమురాలుగాఁ బ్రసిద్ధి నొందిన, రోహిణీ=రోహిణి యనెడు సత్త్వత్రయము, గోపవధూవచేషు-గోపవధూ=గోపస్త్రీయొక్క, వచేషు=గుబ్బలయందు, కృత + ఆన్వదం=చేయఁబడిన స్థానము గలిగినదైన-వారి గుబ్బలయందు నెలకొన్న, నీలం=నీలమైన, రత్నం=రత్నమును-నీలరత్నవర్ణుడైనకృష్ణుని అని భావము. ఆనూత=కనెను. సవతులు ఒండొరుల మేలు చూడఁజాలరు గనుక రోహిణి తన సవతియైనస్వామి ముత్యములను గని ప్రసిద్ధి నొందుటను సహింపక తాను నీలరత్నమునుగనెనని యర్థము. ముక్తారత్నము స్త్రీలకుచంబులపయి విలసిల్లునట్లు ఈ నీలరత్నమును గోపికలకుచములపయి విలసిల్లుదున్న దని రత్నముతోడి సాధర్మ్యమును దీనికిఁ జెప్పెనాడు. మఱియు ముత్యములకంటె రత్నము విశేషము గావున ముత్యమును గన్న స్వామికన్న రత్నమును గన్న రోహిణియే యధురాలనియు ఆశయము స్ఫురించెడి, స్వామియై ముక్తాఫల

ములను అనగా 'మక్త + అఫల' ముక్తలకు అఫలమైనవానిని-ఫలము కానివారిని-కనక గా, రోహిణి ముక్తలకు ఫలరూపమైనవానినిగ నెనయుచు దాత్పర్యము భవించెడిని. స్వాతీ ప్రవేశమందుఁ గరియునట్టివానబిందువులు ముత్తైపుఁజిప్పలందుఁ బడి ముత్తైము లగునని రత్నకాస్త్రప్రసిద్ధము. దానినిబట్టి స్వాతి ముత్తైములకుఁ దల్లియని యుత్పేక్షితమైనది. శ్రీకృష్ణుడు రోహిణీనక్షత్రముం దపఠరించుటనుబట్టియు ఇంద్రునిలవర్ణుఁ డగుటనుబట్టి యు రోహిణి నిలరత్నమును గన్నదియని యుత్పేక్ష తెలియుచుంది. కృష్ణుడు గోపి కాలోలుడు గావున 'కృతాస్పదం గోపవధూపచేషు' అని గోపికాపదములందు నెల కొన్న నిలరత్నముగాఁ జెప్పినాఁ డని తెలియునది.

ఉ. తారల కెల్లనుక నవతి శ్ర దా నగు స్వాతి విశుద్ధమా క్తికో
దారములు గనం గని నిరజాత్మ నసూయ వహించి రోహిణీ
తారక గాంచె గోపవనితాకుచకోరకహారసంతతి

జేరినకృష్ణనాయకమృణిన్ రవికోటిఘృణిన్ ముదంబునన్. 66

తా. స్వాతీ నక్షత్రము ముత్తైములను గనునని ప్రఖ్యాతిఁ బొందుచున్నదని రోష ముచేత దానిసవతియగు రోహిణి తానును గోపికాపదములందుఁ బ్రకాశించుచున్న యొకనిలరత్నమును (శ్రీ)కృష్ణుని గని మించిన దయ్యెను.

శ్లో॥ సృత్యస్త మత్యస్త విలోకనీయం, కృష్ణం మణిస్తమ్బగతం మృగాక్షీ |
నిరీక్ష్య సాక్షాదప కృష్ణ మగ్రే, ద్విధా వితేనే నవనీత మేకమ్॥ 67

టీ. సృత్యస్తం = సర్వము సేయుచున్నవాడును, అత్యస్త విలోకనీయమ్ = అత్యస్త = మిక్కిలియు, విలోకనీయం = చూడఁదగినవాడును, మణి...గతం = మణి స్తంభం = రతనపుకంబమును, గతం = పొందినవాడును, ప్రతిబింబరూపమైనవాడునుట, అగు, కృష్ణం = కృష్ణుని, మృగాక్షీ = లేడిపంటికన్నలుగలయిశోద, అగ్రే = ఎదుట, నిరీక్ష్య = చూచి, ఏకం = ఒకటియైన, నవనీతం = వెన్నను, ద్విధా = రెండుభాగములుగా, వితేనే = చేసెను. యిశోద రత్న స్తంభమునందలి ప్రతిబింబమును నిజముగా కృష్ణుడు గాఁ డని తెలిసినద య్యు అది సృత్యమువలన 'అత్యంతవిలోకనీయ'ముగా నుండుటచే నందు వ్యామోహ ముగలచై అవ్యామోహమున దానికిని సాక్షాత్ కృష్ణునివలెనే వెన్నముద్దను పంచి యిచ్చె నని భావము.

మ. ప్రకటానందవిచిత్రనాట్యవరుఁ డౌరబాలున్ విలోకించుచుం
జగితాలోకకురంగలోచన మణిస్తంభంబులో నిక్క మై
నకుమారుంబలెఁ దోచునీడఁ జెలువొందం గాంచి భాగించె నా
త్మకరాంభోజమునందు నున్న నవనీతం బయ్యెడన్ రెండుగన్. 67

తా. శ్రీకృష్ణుడు మిక్కిలిరమణీయముగా అడుచుండగా ఆతనిప్రతిబింబము ను రత్న స్తంభంబునందు మిక్కిలిమాడందగినట్లు సొగసై కనబడంగా ఆప్రతిబింబము నందలివ్యామోహమువలన దానినిగూడ నిజముగాఁ గృష్ణునివలెనే భావించి యశోద చేతనున్న వెన్నముద్దను ఇద్దఱుకృష్ణులకను రెండుగాఁ బంచెను.

అవ. యశోద కృష్ణుని మేలుకొలుపుటను జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ నత్న జాగృహి విభాత మాగతం, జీవ కృష్ణ శరదాం శతంశతమ్ |
ఇత్యదీర్య సుచిరం యశోదయా, దృశ్యమానచదనం భజామహే॥

టీ. హేవత్స=ఓబిడ్డా, విభాతం=ప్రకాశఃకాలము. ఆగతం=వచ్చెను. జాగృహి=మేలుకొనుము, హేకృష్ణ=ఓకృష్ణా, శరదాం=సంవత్సరములయొక్క, శతం శతమ్=నూలునూలు-నూలులకొలదిసంవత్సరము లనుట. జీవ=జీవింపుమా, ఇతి=అని, ఉదీర్య=చెప్పి, సుచిరం=బహుకాలమాచాల సేపు, యశోదయా=యశోదచేత, దృశ్య...చదనమ్=దృశ్యమానః=చూడఁబడుచున్న, వచనం=ముఖము గలవాఁడగు శ్రీకృష్ణుని, భజామహే=భజించుచున్నాము. తెల్లవాలుకామన కృష్ణుని మేలుకొలిపి ఆతఁడు లేచునపుటి నిద్దరనుబ్బు మొగముయొక్క చెయివము మిక్కిలి కంటికి ఇంపుగా నుండుటచే చాలసేపు యశోద చూచుచుండె నని యర్థము.

ఉ. వెన్నయుఁ బాలుఁ త్రాగుచువు శ్ర వేగమ లెమ్ము శ్రమార తెల్లవా
తెన్ననుఁ గన్నతండ్రి నిహరనింపరు లే పదివేలయేండ్లు నీ
కు న్నెఱయాయు వయ్యెను ముగ్ధుండు యటన్నయశోదఁజూచునా
వెన్ననిచుద్దునెమ్మెగము శ్ర వేసుక మీఱ భజింతు మెప్పుడున్. 68

తా. యశోద వేసుకను గృష్ణునిజూచి నాయనా! మేలుకొనుము తెల్లవాతెను. కృష్ణా! పదివేలయేండ్లు ప్రభువుము. అని చెప్పి నిద్దరలేచుచున్న యతనిచుద్దుమొగమును చాలసేపు చూచుచుండెను. అట్టికృష్ణుని మేము భజించెదము.

అవ. శ్రీకృష్ణుడు శైశవమునఁ జేయుధౌర్ద్యలీలను జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ ఓచుంజ్ఞిఘన్ శిశు రితి ధియా చుమ్బితో వల్లవీభిః
కణ్ఠం గృహ్లా న్నరుణితపదం గాఢ మాలిక్వితాబ్జః,
దోరా లజ్జాపద మభిమృశే న్నబ్ధ మారోపితాత్మా
ధూర్తస్వామీ హరతు దురితం సూరతో బాలకృష్ణః॥ 69

టీ. శిశురితి=నినువు అను, ధియా=బుద్ధిచేత, వల్లవీభిః=గోవస్త్రీలచేత, చుమ్బితః=సన్=ముద్దు ఇడఁబడినవాఁడగుచు, ఓష్ఠ=అధిరమును, క్రూర=నీత్కారముతోఁ

గోనువాడును-బిడ్డడని గోపికలు ముదిడగా ఆతెఱపిని వారికమ్మొస్తులను జాంచించు ననుట, అలిజితాజ్ఞానన్-అలిజితకాగిలింపబడిన-అజ్ఞానన్ = దేహముకలవాడగుదు, అరుణీతపదం-అరుణీత=వట్టగాఁ జేయబడిన, పదంయథాతథా=ప్రదేశము గలుగునట్లుగా, కంతం=గోపికలకంతమును, సాధం=గట్టగా, గృహ్లాన్=గ్రహించువాడును, బిడ్డడని గోపికలు కాగిలింపుకొనగా అరునువున వారికంతములను ఎల్లఁబాటునట్లు బిగ్గఁ గాగిలింపుననుట అజ్ఞానంబడిన, ఆరోపిత + ఆత్మా - ఆరోపితం=విక్రింపబడిన ఆత్మాన్=దేహముకలవాడగుదు, లజ్జాపదం=లజ్జాస్నానమును-మగ్నిస్నానమును అనుట, దోర్నా=చేతితో, అభిమృశన్=తడవుచు వాడును, బిడ్డడని గొల్లచెలువలు తొడలయం దివ్వకొనగా ఆచిలున వారిమగ్నిప్రదేశములను అంటు ననుట కావుననే, ధూర్తస్వామి-ధూర్త=విటులకు, స్వామి=అధిపతియైనవాడును-నినువుఅని గోపికలుబాలించు నవును విటకానిచేష్టలు పఁచించువాడు గాన ధూర్తడనియు కేవలకైశవసుందే ధూర్తత్వము అలవడుటచే కేవలధూర్తసుఁగాఁక ధూర్తస్వామి యగు ననియు భావము, ఇట్టివాడైన, బాలకృష్ణః=చిన్నకృష్ణుడు, దురితం=పాపమును, దూరతః=దూరమున-దవ్వగా, హరితు=తొలగించు గాత-తాను ధూర్త డైనవాడు ఒకదురితమును హరించుట శక్యముకాదు. అందును ధూర్తస్వామియైనవాడు దురితములను హరించుట యసంగతము. మఱి వాడు హరిత, దవ్వగాను హరించుట మిక్కిలియు అసంభావ్యము. అయినను పరమపురుషుఁడుగాన హరింపఁబాలు నని యాశయము ధ్వనింతు.

ఉ. బాలుఁడటంచు ముద్దులిడునబాలబంబట్టక మోవి నొక్కి కెం
గేలఁ దెమల్చి మన్మథనిశ్చేతన మొకముమీడ నుంపఁ జాల
చాలు నటంచు నెత్తికొనఁగడననఁ బట్టక కాగిలింపుగో
పాలకధూర్తశేఖరుఁడు శ పాపముఁ బాప కృతార్థుఁడేయుతన్. 69

తా. గోపికలు కినువుగాఁ దలచి ముద్దుపెట్టుకొనగా వారలకమ్మొవిని చుం
బించుచును, బిడ్డడని కాగిలింపుకొనగా వారికంతము ఎల్లగా నగునట్లు బిగ్గఁ గాగి
లింపుకొనుచును, కూన యని ఒడిమందు వారెత్తి పెట్టుకొనగా దపచేతితో వారి
మగ్నిస్నానమును అంటుచును, పెనువిటకానివలె నడచుబాలకృష్ణుడు మాపాపములను
దవ్వగాఁ దొలగించుఁగాక.

అవ. శ్రీకృష్ణుడు ఒకనాడు కన్నకలను జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఏతే లక్ష్మణ జానకీవిరహితం మాం భేదయన్త్యమ్బుదా

మర్కాణీవ చ ఘట్టయన్త్యల మమీ క్రూరాః కదమ్బానిలాః!

ఇతం వ్యాహృతపూర్వజన్మచరితం యో రాధయా వీక్షితః

సేరం శక్తితయా న న స్సుఖయతు స్వప్నాయమానో హరిః॥ 70

టీ. హేలక్ష్మణః=ఓలక్ష్మణా, ఏలే=ఈ, అమ్మదా=మేఘములు, జానకివిరహితం=జానకి=నీతదేత, విరహితం=తేనివాడైన=నీతనెచఁబాసినవాడైనయనుట, మాం=నన్ను, ఖేదయన్తి=ఖిన్నునిగాజేయుచున్నవి. క్రూరాః=కూరమలైన- విరహిజనులగుచున్న హములైనయనుట, అని=ఈ, కదమ్మ + అనిలా=కడిమిపువ్వులవాయువులు-కడిమిపూదాపులతోఁగూడిన తెమ్మెరలు, మర్నాణి=మర్నస్సానములను, ఆలం=మిక్కిలి, ఘట్టయన్తి ఇవచ=కొట్టుచున్నట్లున్నవియును - మర్నముల దాటించినట్లు వీడించుచున్నవనుట, ఇత్థం=ఈప్రకారముగా, యః=ఎవఁడు, వ్యాహృత...చరితం యథాతథా - వ్యాహృత=చెప్పబడిన, పూర్వజన్మ=మునుపటిపుట్టుకయొక్క - పూర్వపు రామావతారమయొక్క, 'చరితం యథాతథా=చరిత్రముగలుగట్లుగా, స్వప్నాయమానః=కలగనుచున్నవాఁడును, 'వ్యాహృతపూర్వజన్మచరితః' అనుపాతమున- చెప్పబడినపూర్వజన్మపుచరిత్రముగలవాఁడును అనియర్థము-ఇట్టివాఁడును, స+ఈర్ష్యం=అనూయతోఁ గూడినట్లుగా, శక్తితయా=(తన్నుగించి) సంజేపఁపడినదగు, రాధయా=రాధచేత, వీక్షితః=చూడబడినవాఁడును-కలలో దనరామావతారమందలి నీతావిరహవేదనమును అదాటున అనుభవించుచుండఁగాబ్రబక్తునున్న రాధవిని 'ఇలేడేమి జానకియను మఱొకప్రియురాలినిఁ దలచి వెతవడుచున్నాఁడు' అని నవతితనముచే ఈర్ష్యయు 'లక్ష్మణా! నానకియని శ్రీరాముని పతెకలవించుచున్నాడే యితఁడేమిసామాన్యఁ దా లేకపరమపురుషుఁడా'యని శంకయు నుగలదై కృష్ణునిఁ జూచినవనుట - ఇట్లు రాధచే జూడబడినవాఁడును అగు, స=ఆ, హరిః=శ్రీకృష్ణుఁడు, నః=మమ్ము, నుఖియను=నుఖింపఁజేయుఁగాతె. విరహిజనులగు మేఘములును, కదంబవాయువులును మొదలగునవి విహోద్దిపకము లని తెలియునది.

శా. అన్నా లక్ష్మణ జానకీరహితు న శ్చ న్నంభోధరశ్రేణి యీ

నన్నంపున్వలిగాలి మర్మములు నొంఁచం జొచ్చె నంచుం బురా

ఖన్నత్వంబు వచింప నీను వెఱపుం శ్రీలొన్నచిత్తంబుతోఁ

దన్నున్ రాధిక గాంచఁగాఁ గలవరింఁతంగూర్కువాడేలుతన్. 70

తా. కృష్ణఁ డొకరాత్రి రాధతోఁగూడఁ బరుండి నిదురించుచున్నపుడు రామావతారమందలి నీతావిరహమును అనుసంధించుచు 'లక్ష్మణా! ఈమేఘములు జానకిని ఎడఁచానియున్న నన్నుదుఃఖితునిగాజేయుచున్నవి. కడిమిపువ్వులతావులుగల యాయెలదెమ్మెరలు నామర్మములనుదాటించునట్లు వీడించుచున్నవి' అని పూర్వావతారమందలి పృథ్వాంతమునుజెప్పుకొనుచు స్వప్నముగనుచుండఁగా బ్రబక్తునున్న రాధవినిఅతనికి జానకియని మఱొకపడఁతియున్నదని తెలియుటచే అనూయయు, శ్రీరామభరితమును అనుసంధించు

టచే 'పరమపురుషుడా ఇకలేమి' యని శంకయును గలదై చూడగా నొప్పుచున్న శ్రీకృష్ణుడు మమ్ము సుఖులనుగాఁ జేయుఁగాక.

అవ. లక్ష్మీరూప యైనపృథ్వీదేవి శ్రీకృష్ణునితో నొకప్పుడాడిన నకసోక్తులను జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఓష్ఠం ముఖ్య మా రే బిభేమి భవతా పానైర్హతా పూతనా
కణ్ఠాశ్లేష మముం జహీహి దళితా వాలిజనే నార్జునా
మా దేహి చ్ఛురితం హిరణ్యకశిపుర్నీతో నఖైః పఞ్చతా
మితం వారితరాత్రికేళి రవతా ల్లక్ష్మ్యవహాసా ధరిః॥ 71

టీ. పేహారే=ఓక్తుష్టా, ఓష్ఠం=అధరమును, ముఖ్య=విడుపుమా-మోవిని నొక్క-
మమాయనుట-ఏలనఁగా, బిభేమి=భయపడుచున్నాను. భయమునకుకారణ మేమనఁగా,
భవతా=నీచేత, పానైః = పానములచేత-చన్నుబాలు ఒకటిరెండుగ్రుక్కలు త్రాగుట
చేత, పూతనా=పూతనయనురక్తసి, హతా = చంపబడినది-నీవు పూతనపంటిబలాఘ్ని
రాలగురక్తసి నే రెండుమూడుగ్రుక్కలు చనుబాలు అనినంత నే చంపితివిగాన నను
బోటిదానియధరమును అనితివేని నాకేమిచెలుపు గలుగునోయని భయపడుచున్నాను
గనుక మోవినివానమయనియర్థము. అముం=ఈ-ఇదిగోనీవుకావించుచున్న, కణ్ఠాశ్లేష
మ=నీవుకాగిలిని-కంఠాలింగనమును, జహీహి=విడుపుమా, ఏలయనఁగా, అలిజనేన=నీ
కాగిలిచేత, అర్జునా-రెండుమద్దిచెట్లు, దళితా = చీల్చబడినవి - మద్దిచెట్లవంటి వానిని
కాగిలిండుటచే చీల్చితివిగావున ననుబోటిని కాగిలింపితివేని ఏమిచెట్లగునోయని
భయపడుచున్నాను గనుక కంఠమును కాగిలింపమయనుట, శ్చురితం=నఖిక్షతమును,
మాదేహి=ఇయ్యమమా-నఖిక్షతమును జేయమయనుట-ఏలనఁగా, హిరణ్యకశిపుః=హి-
రణ్యకశిపుడనురాక్షసుడు నఖైః=నీగోళ్ళచేత, పఞ్చతామ్ = మరణమును, నీతః=పాం-
శింపబడెను-నీవు గోళ్ళగిల్లులచేతనే హిరణ్యకశిపునట్టివానిని చంపితివిగాన ననుబోటికి
నీగోళ్ళగిల్లులచే నేమికలుగునోయని వెఱచుచున్నానుగాన నఖిక్షతములు ఉంపమయ
నుట, ఇత్థం=ఈప్రకారముగా, లక్ష్మ్య=లక్ష్మీ చేత-రుక్మిణీచేత, అపహాసాత్=అపహాసము
నుపేక్షువునుబట్టి, నారత...కేళి-వారిత్=నివారింపబడిన, రాత్రికేళిః = రాత్రియందు
మన్మథక్రీడగల, హరిః=విష్ణుఁడు-శ్రీకృష్ణుడు, అవతాత్=(మమ్ము)రక్షించుఁగాక. రుక్మి-
ణీదేవి ఒకరాత్రితనలో రత్నీక్రీడ నలుపఁబూనినకృష్ణుని నిజముగాఁగాక వేడుకకొఱప
ఇట్టిసరసోద్ద లాడి అరతిక్రీడ నివారింపఁజూచిన దని యర్థము.

ఉ. అమృతచెల్ల మోచిచవి శ్ర యానకు పూతన సోలెఁ గ్రోలఁగా

గ్రమ్మకు అొమ్ము బల్మిని ధరరం బడె మద్దులు కాన గోటిచ్చే

జమ్మకుమీ హిరణ్యకథచే మది భీతిలె నంచుఁ దచ్చనల్
బ్రమ్మచుఁ గేలి మాన్పు రమఁ ద్ర బైకొని కూడినశౌరిఁ గొల్పెదన్

తా. బట్టిరూపయైన దుక్కబీడవి యొక నాటిరాత్రి శ్రీకృష్ణుడు తనతో మరు
కేలి సలుపఁబూసఁగావేడిఁ గా 'కృష్ణా! నిత్ర ఒకటిరెండు గుక్కలనివంతనే పూతనను
జంపితివి. కావున నామోవిని అనిసయెడల ఏమి కలుగునో యని భయపడుచున్నాను.
కనుక నామోవిని విడువు. నిత్ర కాఁగిలించినంతనే మది చెట్టు రెంటిని గొల్పితివి. నన్ను
కాఁగిలించినను ఏమగునో కనుక నాకంతమును గొఁగిలించుటను మానుము. సఖిములచే
హిరణ్యకేతునిఁ జంపితివి. కాబట్టి నినఖిత్తములను వెలుకుచున్నాను. వానిని జేయ
మహా' యని సరసోష్ఠ లాడుచు వరుని యధరచుంబన కంఠాలింగన సఖిత్తములను
వారించుచు రతికేలిని మాన్పఁజూచినది. అట్టిశ్రీకృష్ణుడు మమ్ము రక్షించుఁగాక.

అవ! యశోద ఒకనాడు కృష్ణునినిదురపుచ్చుటకై రామాయణ
కథను జెప్పుచుండఁగా ఊఁకొట్టుచు వినుచున్నకృష్ణుడు అందురావణుఁ
డనీతను గొనిపోయె ననుఘట్టమును విని తనపూర్వవృత్తాంతమగుటచే
అప్పటియవతారమును మఱచి నీతను విడిపించుటకై సంభ్రమించుటను
జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ రామోనామ బభూవ హుం తదబలా నీతేతి హుం తాం పితౄ

ర్వాచా సచ్చవటీతతే విహరత స్త స్యాహర ద్రావణః ।

నిద్రార్థం జననీకథా మితి హరే ర్హుజ్జ్కారతః శ్రుణ్వతః

సౌమిత్రే క్వ ధను ర్ధను ర్ధను రితి వ్యగ్రా గిరః పాస్తు వః॥ 72

టీ. రామోనామ=రాముడను పేరుగలవాడు, బభూవ=ఉండెను-ఇది యశోద
వాక్యము: హుం=హుం అని కృష్ణుని ఊఁకొట్టుట-ఇట్లేమీద నెల్ల తెలియునది. తత్ +
అబలా=అతని పడఁతి-నీతా ఇతి=నీత అని-నీత అని అతనిభార్య-ఇది యశోదవాక్యము,
హుం=ఇది కృష్ణుని ఊఁకొట్టుట, పితౄ=తండ్రియైన దశరథునియొక్క, వాచా = వాక్య
ముచేత-తండ్రి ఆడవికి పొమ్మన్న మాటనుబట్టి, సచ్చవటీతతే = పంచవటియొక్క
ప్రాంతమందు, విహరతః=విహరించుచున్న, తస్య=ఆరామునియొక్క, తాం=అమెను-
రామునిభార్యయైన అనీతను, రావణః=రావణుడు, అనరత్=దొంగిలించుకొని పోయె
ను, ఇతి=ఈప్రకారముగా, నిద్రార్థమ్=నిదురకొఱవ, జననీకథా=జనని = తలియైన
యశోదయొక్క, కథామ్=కథను, హుజ్జ్కారతః=హుంకారమువలన-హుం అని ఊఁకొ
ట్టుచునగుట, శ్రుణ్వతః=వినుచున్న, హరేః=శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, సౌమిత్రే=ఒలత్తుణా
ధనుః ధనుః ధనుః=విల్లువిల్లువిల్లు, క్వఇతి=ఎక్కడ అనెడు, వ్యగ్రాః=తొందరపాటుతోఁ

చెప్పబడినగిరః=మాటలు-నీతను కొనిపోయినాడని విన్నంతనే నిలుపోపక 'లక్ష్మణా విల్లు విల్లెక్కడ' అని సంభ్రమముతోఁ జెప్పబడినమాట లనుట, హఃమిమ్ము, పాస్త= రక్షించుటగాక, నీతను విడిపించుటకై విల్లుఁదెప్పినాడని డని తెలియునది.

మ. ఇలలో రాఘవుఁ డొప్పు వానినతి యరయ్యెన్ నీత వారిక వనం బులకం బంచె గురుండటంచు నిదురంగబొంపించునయ్యెంబవ[విల్ లులు దా నూఁగొని రావణుండు మహిజంగొంబోయె నానుల్కి- విల్లు దేలత్మణయంచుఁ బల్కు-హరియుర ద్వేలో క్షిప్తన్ బ్రోచుతన్.

తా. యశోద ఒకనాడు కృష్ణుని నిదురవుచ్చుటకై రామాయణకథను జెప్పఁ బూని 'రాముడనువాఁ డొకఁడు ఉండెను. అతనిభార్య నీత. అతఁడు తండ్రియాజ్ఞచొప్పున పంచవటియొద్ద వివరించుచుండఁగా అతనిభి ర్య ద్విసనీతను రావణుఁ డనురాక్షసుఁడు దొంగిలించుకొనిపోయెను' అనఁగానే ఇంతపటప హం హం అని ఊఁకొట్టుచు వినుచుండినకృష్ణుఁడు నీతను గొనిపోవుటప నిలుపోపక 'లక్ష్మణా! విల్లు విల్లెక్కడ' అని వేగముచేఁ దొట్టువడుచుఁ జెప్పినమాటలు నన్ను రక్షించుచుగాత.

శ్లో॥ జాలోఽపి శైలోద్ధరణగ్రపాణి, ర్నిలోఽపి సీరన్ధ్రతమఃప్రదీపః ।
ధీరోఽపి రాధానయనావబద్ధో, జారోఽపి సంసారహరః కుత స్తస్మి॥

టీ. పోకృష్ణఁడౌకృష్ణ-అని ఆధ్యాహర్యము, తస్య=నీవు, బాలః+ అపి=బాలుడ వయ్యును, టతః=దీనిచేత, శైలో...పాణిః-శైల=గోవర్ధనపర్వతముయొక్క, ఉద్ధరణ= ఎత్తుటగల, అగ్రపాణిః=ముంజేయగలవాడవు, బాలుఁడెక్కడ! కొండనెత్తుట ఎక్కడ! నివెల్లు గోవర్ధనమును ఎత్తివో తెలియరావన్నది యనిభావము. నిలః+ అపి=నల్లనివాడైనను. టతః=ఎందువలన-ఏప్రకారమున, సీరన్ధ్ర...ప్రదీపః-సీరన్ధ్ర=దట్టమైన, తమః=చీకటికి, ప్రదీపః=దీపమైనవాడవు-నల్లనివస్తువు నల్లనిచీకటిని బోగొట్టుజాలదు-నీవో నల్లనివాడవయ్యును చీకటినిగూడ వెలిగించుచున్నావు. ఇది యెట్లుకలిగినో తెలియ రాదనుట. ధీః+ అపి=ధైర్యముగలవాడవైనను-ధీరత్వమునఁగా మనోవికారము లేకుండుట-దేనికిని మనోవికారము పొందనివాడయ్యు, టతః=ఎందువలన, రాధా...బద్ధః రాధా=రాధయొక్క, నయనావన్నులప, అవబద్ధః=కట్టుపడినవాడవు-రాధకుఁ గనునన్నల మెలఁగునంతవకుడవు-వికారపడినమనస్సు గలవాడవయ్యును ఏకాగ్రముచేత రాధకన్నులప లేబుపోయి దానికిఁ గట్టుపడితివో తెలియరాదనుట, జారః+ అపి=జారుడవైనను, టతః=ఏపేతువువలన, సంసారహరః=సంసార = జననమరణాదిరూపమైన యీసంసారమును, హరః=హరించువాడవు-సంసారమునందు మగ్నుడైన విటకాఁ డెక్కడ! సంసారమును బోగొట్టుట యెక్కడ! జారుడవైననీవు ఏరితిని సంసారమును బోగొట్టెదవో తెలియరాదు అని యర్థము.

ఉ. బాలుడ వయ్య వైల మొక్కపాణితలంబునఁ దాల్చి నిల్పఁగాఁ
బాలుట, పావపుంజముల శ్ర జారుడ వయ్య హరించుటల్, మహా
నీలతనుండ వయ్య నతినిర్భరగా ధతమఃప్రదీప మై
| వాలుట, దైత్యశాలి వయి శ్ర రాధకుఁ జిక్కుట వింతగా హరీ! 73

తా. కృష్ణ! నీవు బాలుడ వయ్యఁ గొండను చేత నెత్తుటయు, నల్లనివాడ
వయ్య దట్టంపుఁజీకఁటినికూడ వెలిగించుటయు, మనస్సు వికారపడనివాడయ్య
రాధకుఁ గన్నునన్నల మెలఁగనంతవఱకుఁ డగుటయు, విలకొండవయ్య సుసారబంధ
ములను చోగొట్టుటయు మిక్కిలి వింతగా నున్నవి.

శ్లో! బాలాయ నీలవపుషే నవకిక్కిణీక

బాలాభిరామజఘనాయ దిగమ్భరాయ |

శార్దూలదివ్యసఖభూషణభూషితాయ

నన్దాత్మజాయ నవనీతముషే నమస్తే. †

74

టీ. నీలవపుషే నీల=నల్లనైవ, వపుషే=శరీరముగలవాఁడును, నవ...జఘనాయ=
నవనూతనములైవ, కిక్కిణీక = చిలుగంటలయొక్క, బాల=సమామామచేత, అభి
రామ=మనోజ్ఞమైన, జఘనాయ=కటిపురోభాగము-మొల గలవాఁడును, దిగమ్భరాయ=
దిస్స మొలగా నుండువాఁడును, శార్దూల...భూషితాయ=శార్దూల=పులియొక్క, దివ్య=
శ్రేష్ఠమైన, సఖ=చిటికెనవేలిగోరనెడి, భూషణ=సాముచేత, భూషితాయ=అలంకరింపఁ
బడినవాఁడును, నవనీతముషే=వెన్నదొంగిలించువాఁడును, నన్ద+అత్మజాయ = సందుని
కొడుకును, బాలాయ=బాలుడును, అగు, తే=నీకొఱకు, నమః=నమస్కారము.

చ. అలరువసిండికంకణము శ్ర లండెలు మువ్వలు రావిరేక నం

కులపులిగోరుఁ దాయెతులుఁ శ్ర గుప్పెడవున్మొలనూలు మద్దితా

యలుఁ గలనందనందను విశగంబరుఁ జారుకటితటోజ్జ్వలు

న్విలసితనీలదేహు నవగనీతహరుం డగుబాలుఁ గొల్పెదన్. 74

తా. నల్లనిమేను గలిగి, శ్రాతగజ్జలచే సొగసు గలుగుమొల గలవాడై, దిస్స
మొలతో, మేలిపులిగోరుసాముదాల్చి, వెన్న దొంగిలించువాడై, సందునికొమరుఁ
డగుబాలునికి నీకు నమస్కారము.

శ్లో! పాణౌ పాయనభక్త మాహితరనం బిభ్రన్ముదా దక్షిణే

నవ్యే శారదచన్ద్రమణ్డలనిభం హైయంగవీనం దధత్

కణ్ఠే కల్పితపుణ్డరీకనఖమ ప్యుద్దామదీప్తిం వహన్

దేవో దివ్యదిగమ్భరో దితతు న సౌఖ్యం యశోదాశిఖః || 75

టీ. దక్షిణే=వలపలి-మడిప్రక్కది యైన, పాణౌ = చేతియందు. అహితరసమ్-
అహిత-ఉంపబడిన, రసం=మధురసముగల, పాయసభక్తం=పరమాన్నమును, ముదా=
సంతోషముచేత, బిభ్రత్ = ధరించుచున్నవాఁడును, సవ్యే = దాపలి, పాణౌ = చేతి
యందు, కారద...నిభమ్-కారద = శరత్కాలసంబంధి యైన, చంద్రమండలం = చంద్ర
మండలముతోడ, నిభమ్-సాటియైన, హైయంగవీసమ్ = అప్పుడువెన్నకాచిన నెయ్యిని,
దధత్=వహించుచున్నవాఁడును, కణ్డే = కంఠమందు, ఉద్దామదీప్తిమ్-ఉద్దామ = అతిశ
యమైన, దీప్తిం=కాంతిగల, కల్పిత = రచింపబడిన, పుండరీకసఖిమః= పులిగోరును,
వహన్=ధరించువాఁడును, నివృద్దిగమ్భరః-దివ్య=అప్రాకృతమైనవాఁడును-లేక-నివృద్ది
యధాతథా=మిక్కిలి ఒప్పిదమగునట్లుగా, దిగమ్భరః = దిస్సుమలతో నుండువాఁడును,
యతోదాశిః=యతోదనినువునైన, దేవః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, సః=మాకు, సౌఖ్యమ్=సుఖ
మును, దిశతు=ఇచ్చుగాక. వలపలిచేత 'అహితరస' మైన పాయసభక్తము, దాపలి
చేత 'కారద-చంద్రమండలనిభ' మైన హైయంగవీసము, కంఠమున 'ఉద్దామదీప్తి'
యైన పుండరీకసఖిము. ఇట్లు మిక్కిలి సౌఖ్యప్రదముగా ఆయావస్తువులను దాల్చిన
వాఁడు గాన మనకు 'సౌఖ్య'మును ఇచ్చుగాక మని హృదయము.

మ. అలడా కేల శరన్మృగాంకనిభ మార్హైయంగవీసంబు న

వ్వలికేలన్ రసయుక్తపాయసము గ్రీరవాబద్ధచామికరో

జ్వలశార్దూలనఖం బనం బరకటీరచక్రంబుఁ బెంపొంద ని

చ్చలుఁ గ్రీడించుయశోదవట్టి కరుణన్ ౧ సౌఖ్యంబు మాకీవుతన్ . 75

తా. వలపలిచేతియందు మధురసముతోఁ గూర్చబడినపరమాన్నమును దాల్చి
దాచేతియందు శరత్కాలపు చంద్రమండలముతో సాటియైన వెన్న కాచిననెయ్యి నుం
చుకొని, కంఠమందు మిక్కిలి ప్రకాశించుపులిగోరు ధరించి మిక్కిలి యొప్పిదముగా
దిస్సుమల గలవాఁడై యశోదకూసయగు శ్రీకృష్ణదేవుడు మాకుసౌఖ్యము నొసంగుగాక
శ్లో॥ కిడ్కికికికికికిరభ సైరజ్జణ, భువి రిజ్జఃజైః నదాటట న్తమ్ ।

మృజ్జుఁబుమృణుపదయుగళం కజ్జణ, కరభూషణం హరిం వన్దే॥ 76

టీ. కింకి...రభసై=కింకిణి=గజ్జలయొక్క, కికికికి=కికికికి యనెడి, రభ
సై=ధ్వనులుగల, రిజ్జఃజైః=పాఁడుటలచేత, అంగణభువి-అంగణ = ముంగిలియొక్క -
భువి = ప్రదేశమునందు, నదా = ఎప్పుడును, అటన్తం = తిరుగాడుచున్నవాఁడును,
శైశవమున గజ్జలకికికికియని మ్రోగుచుండెగా ముంగిట నెప్పుడు ప్రాశులాడుచు.
దిరుగుతాడుచుండువాఁడనుట, మృజ్జు...యుగళమ్-సంపూర్ణమృణు = మృణుమృణుమృణు
అనెడిధ్వని గల, పదయుగళం=పాదధ్వనుము గలవాఁడును, అగు, హరిం = శ్రీకృష్ణ,
మృత్రినిగూర్చి వంద్నేనమస్కరించుచున్నాను.

చ. గణనకు నెక్కు డైనకరకంకణాః క్షణానః బు మీతిః గుం
 కంబుకుణునాదపాదములకుం దగుహేమమణీనిబద్ధకిం
 కిణికిణినాదనంభ్రమము శ్రీ గీర్వణ దాటుచు నందుమందిరాం
 గణమున నంచరింతునయ్యగారపుముద్దులబాలుఁ గొల్చెదన్. 76

తా. కిణికిణియని చిలుగంటలు మొరయఁ బ్రాపలాడుచు ముంగిట నెప్పుడు
 దిరుగుచు, మణుమణు అని యనుగుల రెంటియందును అందియలు మోగఁగాఁ జేతులందు
 కడియములు మెఱయఁగా నొప్పునున్న కృష్ణమా ర్తికి నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో||*నమ్బాధే సురభీణా మమ్బా, మాయానయన్త మనుయాన్తీమ్|
 లమ్బాలక మవలమ్బే తం బా,లం తనువిలగ్నజమ్బాలమ్|| 77

టీ. సురభీణాం=గోవులయొక్క, సమ్బాధే=సమ్మర్దనందు, అనుయాన్తిం=వెంబడి
 గావచ్చుచున్న. అమ్బామ్=తల్లిని, ఆయానయన్తం = శ్రమమునొందించుచున్నవాడును-
 తల్లితన్నబుట్టుకొనుటకై చెనుకొనిరాగా దట్టంపుగోవులగుంపులో దూటి యాగోవు
 లమాటునఁ జిక్కఁ ఇటునటుపాటును ఆమెను ఆలయించుచున్నవాఁడనుట, లమ్బ+
 అలకమ్-లమ్బు=వ్రేలుచున్న, అలకమ్=ముంగురులుగలవాడును-ఇటునటు తప్పించుకొన
 బరుగిడుటచే గురులు మఱియు మొగమునందు వ్రేలుచున్నవాఁడనుట, తను...జమ్బా
 లమ్-తను=దేహమునందు, విలగ్న=మిక్కిలితగిలిన, జమ్బాలమ్ = బురదగలవాడును.
 గోవులసమ్మర్దమున బరుగెత్తుటచే వానిగొరిజలదువ్వ పయినిబడి చెనుటతోగలసి దేహ
 మంతయు మిక్కిలి రొంపిగలిగి యున్నవాఁడనుట, అగు, తం = ఆ-ప్రసిద్ధుడైన,
 బాలం=బాలుఁడైనకృష్ణుని, అవలంబే=ఆశ్రయించుచున్నాను.

ఉ. బాలకేశలి నాలగుమిఁ శ్ర బల్బులు నాడఁగ నంబ వెంబడి
 న్దాలిమి లేక రా గునగునం బరువెత్తులలాటభాగజం
 బాలకుఁ జక్రవాతశకరటాదివిఫాలకు నంగలగ్నజం
 బాలకుఁ బాలకుం దలఁతుఁ శ్ర బాలితది క్తులలోకపాలకున్. 77

తా. తల్లియగుయశోద తన్నబుట్టుకొనుటవెంబడించిరాగా, గోవులగుంపులో
 దూటి చిక్కఁ ఆమెను ఆలయించుచు, ముంగురులు మొగమున వ్రేల, మేనంతయు దు
 వ్వయు చెనుటయును గలసి బురదకాఁగాఁ జెలువారుచున్న చిన్నికృష్ణవాశ్రయించెద.

*కృష్ణోక్తమనరము 'పచ్చాహయన మీశానం ధావమానం ప్రజాభణే | కిక్కిణీ
 నూపురగ్రీవా కర్ణభూషాః జ్వలం స్ఫురేత్' అని గోపాలకృష్ణసంపత్కృతప్రాక్షరీమన్త
 ధ్యాయ మని సనత్కుమారసంహితయందుఁ జెప్పబడియున్నది.

శ్లో॥ అఙ్చితపిఞ్చాపీడం వఙ్చితసౌజన్యవల్లవీవలయమ్ |

అధరమణినిహితవేణుం బాలం గోపాల మనిశ మవలమ్బే || 78

టీ. అఙ్చిత=ఒప్పుచున్న, పిఞ్చ=నెమిలిపురియనడి, అపీడం = శిరోభూషణము గలవాడును, వఙ్చిత...వలయమ్=వఙ్చిత=వంచించబడిన, సౌజన్య = ప్రేమము గల, వల్లవీ=గోపస్త్రీలయొక్క, వలయమ్ = సమూహము గలవాడును-గోపస్త్రీల ప్రేమలను హరించినవాడనుట-‘సఙ్చితసౌజన్యవల్లవీవలయమ్’ అనుపాఠమునవఙ్చిత=సంగ్రహించబడిన, సౌజన్య=నుజనభావము-ప్రేమము-గల, వల్లవీవలయమ్=గోపస్త్రీసమూహము గలవాడు-గోపస్త్రీలప్రేమమును సంగ్రహించినవాడని యర్థము, అధర...వేణుం-అధరమణి-మణివంటి అధరమందు, నిహిత=ఉంచబడిన, వేణుం = పిల్లలగోవిగలవాడును, గోపాలం=గోపరిపాలకుడైనవాడును-గొల్లజాతిని జనించినవాడనుట, అగు, బాలం=బాలుడగు కృష్ణుని, అనిశం=ఎల్లపుడును, అవలమ్బే=ఆశ్రయించుచున్నాను.

మ. విలనత్పించవతంసుఁడై చిగురుమోరవిన్ వేణువుం జేర్చి కం

దళితాలాపసుధావరంపరలచేతనం జేతనాచేతన

మృలకున్ నిశ్చలతాచలత్వములపెంపుల్ గూర్చునగ్గోపికా

లలితాంగీనుజనత్వవంచకునిఁ గొరల్వం గాంతు గోపాలకున్. 78

తా. తలయందు నెమిలిపురి యెప్పుడున్నవాడును, గోపస్త్రీలవలపును కొల్లలాడినవాడును, మోవికెంపున పిల్లలగోవిని మోపినవాడును, గొల్లవంశమునఁ బుట్టినవాడును, అగు చిన్నబాలుని శ్రీకృష్ణుని ఎప్పుడును ఆశ్రయించుచున్నాను.

శ్లో॥ *ప్రహ్లాదభాగధేయం నిగమమహాద్రే ర్గుహస్తరాధేయమ్ |

నరహరిసదాభిధేయం విబుధపిధేయం మ మానుసంధేయమ్ || 79

*‘అవతారాస్సత్వస్యే సరసిజనయనస్య సర్వతోభద్రాః | కృష్ణదన్యఃకోవాప్రభవతి’ ప్రాయశ్చిత్తం గుణగణనయా గోపవేషస్యవిష్టాః’ ‘ఉపాసతామాత్మవిదః పురాణాః...వయం యశోదాశిశుబాలలీలాకథానుధానిసుధు లీలాయామః’ ‘విహాయ కోదణ్ణశరా మహూర్తం గృహాపహౌ మణిచారువేణుమ్’ ఇత్యాదులచే శ్రీవిష్ణుదేవునవతారములందుఁ గృష్ణావతారమునే కంఠోక్తిగా దనకభీష్టతమమనిచెప్పుటే కాక ప్రతిశ్లోకమందును గృష్ణావతారమునకు మాత్రమే ఉపలక్షకములగుపింఛ, వజ్ర, నంద, యశోదా, గోపికా వేణురాధాదిపదములందేని ప్రయోగించి కృష్ణుడనదేకాని తక్కినయవతారములందని అన్వయింపవలయును నిబంధించి యున్నాడు. ఎశ్లోకమందేని తక్కినయవతారములీలలు వర్ణించినను అందేకృష్ణావతారమందు పర్యవసించుపదములను గూర్చకమానఁడు ఈశ్లోకమందో ‘ప్రహ్లాదభాగధేయం’ ‘నరహరిసదాభిధేయమ్’ అని మిక్కిలి సరసింహావతారమందే

టీ. ప్రహ్లాదభాగధేయమ్-ప్రహ్లాద=ప్రహ్లాదునియొక్క, భాగధేయమ్=భాగ్యమైనదియు, నిగమమహాద్రేః-నిగమ=వేదమనెడి, మహాద్రేః=పెనుగొండయొక్క, గుహ + అంతర=గుహనడుమ, ఆధేయమ్=ఉంపదగినదియు-ప్రతిపాదించదగిన దనుట, నర... ధేయమ్-నరహరిపద=వృసింహుడనుపదముచేత, అభిధేయమ్=చెప్పదగినదియు-వరిసింహుడని పేరుకొనబడునదియు, విబుధః ధేయమ్-విబుధ=దేవతలకు, విధేయమ్=లోనైనదియు-విబుధులకులోనైన రక్షించుటకు నరిసింహవతారమెత్తినదియనుట, అగువస్తువు, మమ=నాకు, అనుసంధేయం=అనుసంధింపదగినది. వేదమును 'మహాద్రీ' అనుటచే అతివిస్తృతమైనదనియు అందలి 'గుహ'లో ఆధేయం డనుటచే తత్ప్రతిపాద్యం డనియు గ్రాహ్యములు.

మ. యమిసంభావితరూపధేయమును బ్రహ్మాదోల్లసన్ భాగధేయము నామ్నా యమహాగుహంతరనితాంత్ర తాధేయముం బ్రోల్లసత్సుమనః శ్రేణివిధేయమున్ నరమృగా శస్త్రాభిధానాభిధేయముః గొల్తుం గమలామనఃకమలనిశిత్యాధేయమున్ వేమకన్ . 79

తా. ప్రహ్లాదుని భాగ్యమై, అతివిస్తృతములైన వేదములందుఁ బ్రతిపాద్యుడై, దేవతలకుఁ గరుణచే లోనైన వారిని రక్షింప స్తంభమున నవతరించి, నరసింహుఁ డను పేరొందిన పరతత్త్వము నాకు అనుసంధింపదగినది.

శ్లో॥ సంసారే కిం సారం కంసారే శ్చరణకమలపరిభజనమ్ ।

జ్యోతిః కి మన్థకారే యదన్థకారే రనున్మరణమ్ ॥ . 80

టీ. సంసారే=సంసారమందు-జననమరణాత్మకమై సుఖదుఃఖరూపమైనసంసారమందు, సారం=శ్రేష్ఠమయినది, కిం=ఏమి-ఇది ప్రశ్నము. ఇందులకు ఉత్తరము:—కంసారాత్పర్యమకనబడుటే కాక కృష్ణసమసాహారములైనవివియుఁగానరావు. ఆయనను 'ఉత్కృష్ట సైవమణిలోపరి...లక్ష్మీర్నివాహోత్సవే' ఇత్యాదులు కేవల కృష్ణనిగూర్చి కాక సాధారణముగా విష్ణుపరములుగానే నిబద్ధములై యుండనట్లు ఇదియును నరిహరిపరముగా నుండినవస్తుయెడల 'కాన్తాకచగ్రహవిగ్రహబద్ధలక్ష్మీ ఖడ్గాజ్గరాగరసరజ్జితమంజులక్రీ...కృష్ణలేజః' 'వారితరాత్రికేళి రవతాల్లక్ష్మీపహానా ద్ధరిః' ఇత్యాదులందు లక్ష్మీశబ్దమునకు 'కృష్ణలేజః' 'వారితరాత్రికేళి' ఇత్యాదిపదములతోడి సంకతిని బట్టి లక్ష్మీ జేమికాక రుక్మిణీ జేవియేమని యర్థము గ్రాహ్యముగాన పూర్వశ్లోకమందలి లక్ష్మీశబ్దము రుక్మిణీపరముగానే యగునుగాన ఆ శ్లోకమును కృష్ణనిగుఱించినదనియే యూహింపదగియున్నది. ఇట్లు ఈ శ్లోకము కృష్ణవతారపరము గామిచే ప్రక్షిప్తమే యగును.

రేఁకంనునికి విరోధియైన కృష్ణునియొక్క, చరణ...భజనమ్-చరణకమలం=అడుగుదామరలయొక్క, పరిభజనమ్=కొలుచుట-ధ్యానించుట-శ్రీకృష్ణపాదారవిందముల చింతనమే సంసారమందెల్ల సారమైనదనుట-దుష్టుడగు కంనునికి విరోధియైనట్లు దుష్టమగు సంసారమునకు విరోధియగునని 'కంసారి' పదాభిప్రాయము. అంధకారేఁచీఁకటియందు-తమఃఫలమైన అజ్ఞానమందనుట, జ్యోతిః=వెలుతును-బుద్ధిప్రకాశకమైనదనుట, కిం=ఏది-ఇదిప్రశ్నము. ఇందులకు తరముః—అంధక + అరేఁ=అంధకాసురునికి విరోధియైన శ్రేణియొక్క, అనుస్మరణమ్=స్మరణము, యత్=ఏదియో, (తత్=అది అని యధ్యాహర్యము) శ్రేణి స్మరించుటయే అజ్ఞానమును బోగొట్టునది యని యర్థము.

ఉ. సారము గంసవైరి పద ౧ సారసచాత్రతరార్చనంబు నం

సారమునందు నిందుధర ౧ నన్నుతి గాఢతమాంధకారని

స్తారము వీనికిం దగిన ౧ నద్దరునేనయ కారణంబు గా

కారయ నింతకంటెను శు ౧ భావమా మైనవిశేష మున్నదే. 80

తా. సంసారమునందుఁ గంసారియగు కృష్ణుని పాదారవిందములను భజించుటయే శ్రేష్ఠము. అజ్ఞానమును బోగొట్టుటకు శ్రేణి స్మరించుటయే మేలైనది.

శ్లో॥ కలశనవసీతచోరే కమలా, దృక్కుముదచన్ద్రికాపూరే ।

విహరతు నద్దకుమారే చేత్రో, మమ గోపసుందరీజారే ॥ ౮ 81

టీ. కలశ...చోరే-కలశం=పండయందలి, నవసీతం=వెన్నను, చోరే=దొంగిలించువాడును, కమలా...పూరే-కమలా=రుక్మిణీదేవియొక్క, దృక్-కన్నులనెడి, ముదం=కలువలకు, చన్ద్రికాపూరే=వెన్నెలప్రవాహమైనవాడును=వెన్నెలవెల్లికి కలువ లెట్లు వికాసమునొంది చెలంగునో శ్రీకృష్ణునిఁజూచినయెడల లక్ష్మీదేవి సేత్రములును అట్లుహర్షముచేత వికాసమునొందుననుట-ఇట్టివాడును, గోప...జారే-గోపసుందరీ=గొల్లచెలువలకు, జారే=విలకొండైనవాడును, అగు, నద్దకుమారే=నందునికొడుకైన శ్రీకృష్ణుని యందు, మమ=నాయొక్క, చేత్రో=చిత్తము, విహరతు=విహరించుగాక-శ్రీకృష్ణుని శైశవమందు అత్యంతానందగు కవికి శైశవలీలగు నవసీతచోరత్వ గోపీశారత్వములు తన హృదయమునకు అతిభోగ్యములుగాన ఇటు అనుసంధించినాడు. కావుననే తనచేత మునకు అందు 'విహరతు' అని విహరశబ్దనూచితమైన సుఖస్వైరసంచారమును-అనగా స్నేహపూర్వకమైన అత్యంత చింతనమును-జెప్పినాడు.

ఉ. శ్రీరమణీమణీవికచ ౧ దృక్కుముదస్మిత సాంద్రచంద్రికా

సారు వ్రజాంగనానివహ ౧ జారు బగజ్జనతామనోహరా

కారు విశుద్ధమానిహృదః శ్ర గారుః బయోనవసీతచోరు నా
భీరకుమారు నాహృదయః శ్ర వీరికయందు వసింపజేసెదన్. 81

తా. కలశంబులందిలి వెన్నును దొంగిలించువాడును, రుక్మిణిదేవి కనులకు ఆనందముచే వికాసముఁ గలిగించునట్టి మనోహరాకారము గలవాడును, గొల్ల చెబువలకు విటకాడును, నందునిటమాయఁడు నైన కృష్ణునియందు నామనస్సు విహరించుగాక.

అన. ఒక గోపికయింటఁగృష్ణుఁడు వెన్ను దొంగిలించుచుండఁగాఁ గాంచిన యాగోపికకును గృష్ణునకును జరిగిన ఉక్తిప్రశ్నోక్తికలను గవి చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ *క స్త్వం బాల, బలానుజః, కి మిహ తే మన్మన్ది రాశజ్జగ్గయా
యుక్తం తన్నవసీతపాత్రవివరే హస్తం కిమర్థం న్యసేః |
మాతః కశ్చన వత్సకం మృగయితుం మాగా విషాదం క్షణాః;
ది త్యేవం వరవల్లవీప్రతివచః కృష్ణన్య పుష్టాతు నః || 82

టీ. హేబాల=ఓబాలుడా, త్వం=రవు: కః=ఎవ్వఁడవు-ఇది గోపికవచనము, బల+ఆనుజః=బలరామునితమ్ముడను-ఇదికృష్ణునివాక్యము, (గోపిక) తే=నీవు, ఇహ=ఇక్కడ, కిం=ఏమి-ఏమిట యనుట, (కృష్ణ) మత్...శంకయా-మత్=నాయొక్క, మన్ది=ఇల్లు అనెడి, ఆశజ్జగ్గయా=సందేహముచేత-నాయిల్లు అని సందేహపడి వచ్చితి ననుట, (గోపిక) తిత్=అది, యుక్తం=యుక్తము-నాయిల్లు అని (బ్రమసి వచ్చితి ననుట యుక్తమేకాని, నవ ..వివరే-వచనంబెన్నియొక్క, పాత్ర=పాత్రయొక్క, వివరే=రంగ్రహమునందు-నోటియందనుట, కిమర్థం=ఎందులకు, హస్తం=చేతిని, న్యసే=పెట్టుచు న్నావు, (కృష్ణ) హేమాతః=ఓతల్లీ, కశ్చన=ఒక, వత్సకం=పూడును, మృగయితుం=వేదకులొకఁడు-దూడను ఒకటిని వెదకుటకై వెన్నుకుండలోఁజేయి పెట్టుచున్నాననుట, క్షణాత్=క్షణకాలము, విషాదం=భేదమును, మాగా=పొందకుము, ఇహి=అని, ఏవం=ఈ ప్రకారము, కృష్ణన్య=కృష్ణునియొక్క, వర...వచః-వ=శ్రేష్ఠమైన, వల్లవీ=గోపిక కి య్యబడిన, ప్రతివచః=ప్రత్యుత్తరము, నః=మమ్ము, పుష్టాతు=పోషించునుగాక.

ఉ. చిన్నికుమార యెవ్వఁడవు శ్ర నీరికిఁ దమ్ముడ నేల యిందు రా
మన్నిలయం బటంచు నిది శ్ర మంచిదె కే లటు సాచె దేటికి

* ఈ శ్లోకమునార్థము 'వారస్తం నవసీతాదిచోర్యేణ ప్రజయోషితామ్! సుగోపాలైగ్యుతం | కృష్ణం ధ్యాయే స్మృత్రం జపే దిదమ్' అని గోపాలకృష్ణకాదశాక్షరీ మంత్రధ్యానముగా సుతంకమారసంహితయందుఁ జెప్పబడియున్నది.

స్వన్నవనంటిలోన జన శ సీ యొకదూడను జూడవచ్చితిన

విన్నదనంబు మాను మని శ వేతకుఁ బల్కుమురారిఁ గొల్చెదన్.

తా. ఒక గోపిక తనయంట వెన్నవండలో జేయిపెట్టుచున్న కృష్ణునిగాంచి 'ఓ బాలా! నీవెప్పుడో వనంగా కృష్ణుడు నేను బలరాముని తమ్ముడో ననియె. గోపిక నీవు నాయంట పనియేమి' అని యడుగఁగా, కృష్ణుడు 'నాయిల్లు అని సంభేషపడి వచ్చితి' ననెను. అందుకు గోపిక 'అదిసరియేకాని వెన్నవండలో చేయిపెట్టెదవేల? అనఁగా కృష్ణుడు 'తల్లీ! ఒకదూడను వెదకుటకై అందుజేయిపెట్టినాను కాని అందులకు క్షణకాల మును దుఃఖింపకుమా' అని చెప్పెను. ఇట్లు కృష్ణుడు గోపికకు చెప్పిన మేలైన ప్రత్యుత్తరము మమ్ముఁ గాపాడునుగాక.

శ్లో॥ గోపాలాఽజరకర్దమే విహరసే విప్రాఽధ్యరే లజ్జసే

బ్రూషే గోకులహుజ్జృత్తైః స్తుతిశతై ర్మానం విధత్సే విదామ్ |

దాన్యం గోకులపుంశ్చలీషు కురుషే స్వాన్యం న దాన్తాఽత్మసు

జ్జాతం కృష్ణ తవాజ్ఞీపజ్జుజయుగం ప్రేమాఽచలంమజ్జులమ్॥88

టీ. హేకృష్ణః=ఓకృష్ణా, గో...కరమే-గోపాల=గొల్లలయొక్క, అజర=ఇంటి ముంగిళ్లయందలి, కర్దమే=ఁగొంపీయందు, విహరసే=విహరించెదవు, విప్ర + అధ్యరే=బ్రాహ్మణులయజ్ఞమందు, లజ్జసే=సిగ్గుపడెదవు-గొల్లముంగిళ్లయందు ఆసుగాడుటకు సిగ్గుపడవు గాని బ్రాహ్మణులయజ్ఞములకు వచ్చుటకు సిగ్గుపడెద వనుట. గోకులహుజ్జృత్తైః-గోకుల=గొల్లపల్లెయొక్క - గొల్లపల్లెలోనివానియొక్క - లేక-గోపమాహముయొక్క, హుంకృత్తైః=హుంకారములతోడ, బ్రూషే=పలికెదవు, వానిహుంకృతులకు మాటు పలికెద వనుట, విదాం=తత్త్వవేత్త లైనవారియొక్క, స్తుతిశతైః=వందలకొలది స్తోత్రములచేత, మానం=మాకత్వమును, విధత్సే=చేయుచున్నావు-గోకులహుంకారములకు బదులు పలికెదవు గాని జ్ఞాను లెంతస్తోత్రములు చేసినను బలుకవనుట, గోకులపుంశ్చలీషు-గోకుల=వేపల్లెయందలి, పుంశ్చలీషు=స్వర్ణిణుల విషయమందు-స్వర్ణిణులకు అనుట, దాన్యం=దానభోషణమును ఊడిగమును, కురుషే=చేయుచున్నావు, దాన్తాఽత్మసు-దాన్త=దనముగల-విషయములనుండి నిష్పత్తమైన, ఆత్మసు=మనస్సు గలవారియందు, స్వాన్యం=స్వామిత్వమును-స్వామిగా నుండుటను, న (కురుషే)=చేయువు-గొల్లకుటారికలెలకు ఊడిగ మైన చేయుచువు గాని జితేంద్రియాలగు హహత్సులను ఏలుకొనటను జేయువు అనుట-కొంచెట్టి, తన=నియొక్క, మజ్జులమ్=మనోజమైన, అజిగ్గ...యుగం-అంగ్రిహంకజ=అసుగుఁదామరలయొక్క, యుగం=దోయి, ప్రేమా=ప్రేమచేత, అచలం=స్థిరమైనదిగా-లేక, చలం=చలించునదిగా-నిగుడునదిగా, జ్ఞాతం=తెలియబడినది. గొల్లలముంగిళ్లు మొదలైన నికృష్టవస్తువులు నీవు ఎక్కువ గాను మిక్కిలి ఉత్కృష్టము

లెనవిప్రయజ్ఞాదులు నీకుఁ దక్కువగాను ఉండుటను జూడఁగా ఆయావస్తువుల ఎక్కువ తక్కువనుబట్టి కాదు సీక్రమమునుబట్టియే వానివానికి నీయంఘ్రికమలములు చూపుదు వనుట-నీ కెక్కడఁ ద్రేమ గలదో అక్కడికే నీయడుగుదమ్ములు నిగుడును-అనఁగా నీవు పోదు వని తాత్పర్యము.

మ. క్రతుభూమిం జొరఁ బోవు గోవగృహవంశకం బన్న మెట్టైవు గో
తతిహంకారము విన్నఁ బల్కె-దవు విరద్యద్గోష్ఠిం బల్క వా
నతి గావించువు గోవజారలకు దాత న్నశేణి గైకోవు యో
గ్యత యేహేతువు క్రేమ కారణము గారదం దేవ సీచర్యకున్.83

తా. కృష్ణ! గొల్లలయింటిముంగిళ్లయందగు దిరుగాడెదవు గాని బ్రాహ్మణులు సేయుయజ్ఞములందు పొడమాపుటకు సీగుపడెదవు. గోవులహంకారధ్వనులకు మాటు పలికెదవు గాని తత్త్వవిదులు ఎన్నిస్తోత్రములుచేసి పిలిచినను మాటుపలుకవు. గొల్లివిట కత్తియలకు దానుడుగా నుండువు గాని యింద్రియనిగ్రహము గలమహాత్ములకు పీఠిక గానేని యుండవు. ఈకారణములనుబట్టిచూడఁగా ఆయావస్తువులయోగ్యతలనుబట్టికాక సీక్రమమునుబట్టియే వానివానికడకు నీయడుగుదమ్ములు సాగునని నాకుఁ దెలియనైనది.

శ్లో. నమస్తస్మై యశోదాయా దాయాదాయాస్తు తేజసే ।

యద్ది రాధామృతామృతజం భోజం భోజం వ్యవర్ధత॥ 84

టీ. యతో=ఏది-ఏతేజము, రాధామృతామృతజం-రాధా=రాధయొక్క, మృత+అమృతజమ్=మోముదామరను, భోజంభోజం=భుజించిభుజించి-రాధయొక్క తామర వంటిమొగమును ఆస్వాదించి ఆస్వాదించి యనుట, వ్యవర్ధత=పెరిగినదో-రాధయొక్క మృతారవిందసమాస్వాదనముచే బయింబయి తులకించినదో యని భావము, యశోదా యా=యశోదయొక్క, దాయాదాయ=పుత్రుడై, తస్మై=ఆ-ద్రేసిద్ధమైన, తేజసే=తేజముకొఱకు, సమః=సమస్కారము, అస్తు=అగుఁగాక 'యశోదాయాదాయాదాయ, అనుటచే చిన్న నాటిమొదలుగా, 'భోజంభోజం' అనుటచే రాధామృతారవిందమును మిక్కిలి ఆస్వాదించి వర్ధిల్లినది. అనఁగా బాల్యమునుండి రాధాభోగపరత్వంఁకుఁ డని భావము.

ఉ. ఏమహితప్రకాశ మంద్రయించినపిన్నటనాటనుండి రా
ధామధురాధరాంచితసురధారనధారలఁ గ్రోలుచుకొ యశో
దామహానీయదాయనమురదాయముఁ గాంచి ప్రవర్ధమానమా
నామహా మిచ్చుగా కహరహంబుఁ నశేషనుఖాయురున్నతుల్.

తా. యశోదకం బుత్త్రుడై యవతరించి రాధాదేవిమృతారవిందమును మిక్కిలి యాస్వాదించి వర్ధిల్లిన శ్రీకృష్ణాభిప్రేక్ష్యతేజమునకు సమస్కారము.

అవ. కృష్ణావతారమునకు సర్వసమాశ్రయణీయత్వరూప మైన సౌలభ్యముచేత గలిగినవైలక్షణ్యమును జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ అవతారాః సర్వస్యే సరసిజనయనస్య సర్వతోభద్రాః ।

కృష్ణా దస్యః కోనా ప్రభవతి గోగోపగోపికాముక్త్యై ॥ 85

టీ. సరసిజనయనస్య = (తామరవంటికన్నులు గల) (శ్రీకృష్ణనియొక్క, సర్వతోభద్రాః = ఎల్లవల శుభకరము లైన, అస్యే = ఇతరము లైన, అవతారాః = అవతారములు, సన్తు = కలుగుంగాక, కృష్ణతో = కృష్ణునికన్నను, (శ్రీకృష్ణావతారమునకన్నను, అన్యః = ఇతరమైన, కోనా = విడిచియవతారము, గో...ముక్త్యై-గో = గోవులయొక్కయు, గోప = గోపవలయొక్కయు, గోపికా = గోపికలయొక్కయు, ముక్త్యై = ముక్తికొఱకు, (ప్రభవతి = సమర్థమగుచున్నది-కృష్ణావతారము తప్ప మఱేదియు సమర్థము కా దనుట, శ్రీవిష్ణుదేవునియవతారములలో గొన్ని ఒకానొకటికి భద్రములైనవియుఁ గొన్ని సర్వతోభద్రాః అన్నిటికి భద్రము లైనవియు నగును- కృష్ణావతారమును సర్వతోభద్రము లైనయవతారములలో ఒకటియగును. అయినను ఈసర్వతోభద్రావతారములలో గూడఁ గృష్ణావతారమే సామాన్యము లగుగోగోపగోపికాజనములకుఁగూడ ముక్తిప్రదమైనదిగాన సర్వతోభద్రము లగువానిలో నెల్ల నిదియే మేలైన దని భావము. కావుననే తనకు మిక్కిలి యభీష్ట మైన దని వృదయము.

మ. అవతారంబులు లేవె శౌరి కతీకర్ణ్యాణంబు శ్రీధాత్రిలో

నవి వెక్కుల్ గల వెంచ గోనికరగోరచానీకగోపాంగనా

నివహిత్రేయ మొనంగఁ జాలెనె కృపాశ్రనిద్రిదుఁ డై నట్టిశౌ

రివలక వేటాకమూర్తి గావునఁదదంగ్రహిం గొల్తు నెల్లప్పుడున్.

తా. శ్రీవిష్ణుదేవునియవతారములలో సర్వత్ర శుభకరములైన యవతారములు ఉండినను వానిలోనెల్ల కృష్ణావతారమే సామాన్యములైన గోగోపగోపికాజనములకు ముక్తి నొసంగ నేర్పినది గావున అదియే శ్రేష్ఠ మైనది.

శ్లో॥ *మధ్యేగోకులమణ్డలం ప్రతిదిశం చామృతవోజ్జృమ్భితే

ప్రాతర్దోహమహోత్సవే నవఘనశ్యామగ రణన్నాపురమ్ ।

* ఈశోకమునర్థము 'పశ్చిమాంశం మిశానం ధావమానం ప్రజాజ్ఞానో కిష్కిణీ మాపురగ్రీవాకర్ణధూపాజ్జ్వలం ప్లురేతో' అని గోపాలకృష్ణసర్వసంపత్కృపాక్షరీమం శ్రద్ధాన మని సనత్కుమారసంహితయందు చెప్పబడినది.

ఫాతే బాలవిభూషణం కటిరటత్సత్తి-జ్జిణీమేఖలం

కణే వ్యాఘ్రసఖించ శైశవకళాకళ్యాణకార్తవ్యం భజే. 85

టీ. ప్రాతః... హోత్సవే ప్రాతః = రేపకడ, దోహ = పిడుపటనడి, మహోత్సవే = గొప్పఉత్సవమందు, ప్రతిదిశం = ప్రతిదిక్కునందును, అచ్చా... జ్జుమ్మిలే-అంభారవ=అంభాలనడి ధ్వనులచేత, ఉజ్జుమ్మిలే = మిక్కిలియుం బ్రకాశించుచున్న, మధ్యే... మణ్డలమ్-గోపల=గోసమూహముయొక్క, మండలం = ప్రదేశముయొక్క, మధ్యే=నడుమ, నవ... కళ్యాణమ్-నవ=నూతనమైన, సం = చుట్టుపల్లె, కళ్యాణమ్ = నల్లనెఱదియును, గణత్ + నూపురమ్-రణత్ = మోగుచున్న, నూపురమ్ = అంబయలు గలదియును, ఫాతే = నొసటి యందు, బాలవిభూషణం = రావిరేక గలదియు, కటి... మేఖలమ్-కటి = మొలయందు, రటత్ = శబ్దించుచున్న, సత్ = శ్రేష్ఠమైన, కిజ్జిణీ = గజ్జెలుగల, మేఖలమ్ = మొలనూలుగలదియును, కణే = కంఠమునందు, వ్యాఘ్రసఖిం = పులిగోరుగలదియు, అగు, శైశవ... కార్తవ్యమ్-శైశవ = శిశుసంబంధమైన, కళా = కళలయొక్క-రేఖలయొక్క, కళ్యాణ = శుభములయొక్క, కార్తవ్యమ్ = సర్వమును. ఆత్మంశశుభములైన శైశవలక్షణములన్నింటియొక్క రాశియైన శ్రీకృష్ణునిఅనుట-శిశురేఖలయొక్క శుభప్రపంచము తయు నీతీరున అయ్యెనో అన్నట్లున్న కృష్ణుని అనుట, భజే = భజించుచున్నాను. రణన్మూపురము, ఫాలమందలిబాలవిభూషణము, కటిగట్టుకొనిమేఖలము, కంఠమందు వ్యాఘ్రసఖిము మొదలైనవి శైశవకళలుగా నిబంధించినాడని తెలియునది.

మ. మొలనూ లందెలు గజ్జెలున్ మొరయ జీరమూతాకృతిం జేసి మందల నంభారవ మెల్లడగ జెలగఁ బ్రాతరద్రోహ మీక్షింపఁ బారులలాటంబున రావిరేక పులిగోరుం గంఠవీధిం దటి

త్తులగా ముద్దులు గుల్కు బాలమని గాంధతున్ జీవనప్రాధికిన్. 86

తా. వేదమను మిక్కిలివేడుక గాపాలుపిడుపనప్పుడు నలుగడల అంభాయనియటచుచున్న ఆపులగుంపునడుమ, క్రొత్తమబ్బువలె నల్లనెఱ అందియలు కాలియందు మొరయ మొలనూలిగజ్జెలు మోగ, కంఠమందు బులిగోరు విలసిల్లి, నొసటియందు రావిరేక దళిలాత్త, నిట్లు శివపుయొక్క శుభరేఖలన్నియు మిక్కిలియొప్పుచున్న చిన్ని కృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ నజలజలదనీలం దర్శితో దారలీలం

కరతలధృతశైలం వేణునాదైరసాలమ్ |

వ్రజజనకులపాలం కామినీకేళిలోలం

కలితలలితమాలం నౌమి గోపలబాలమ్ |

టీ. సజల...నీలం-సజల=నీటితోఁగూడిన, జలద = మబ్బువలె, నీలం=నల్లనిన
వాడును, దర్శి...లీలమ్-దర్శిత=చూపఁబడిన, శుభార=అధికములైన, లీలమ్=(పూతనా
పథము మొదలైన)విలాసములుగలవాడును, కర...శైలమ్-కరతల = మాస్త్రపదేశమందు,
ధృత=ధరింపఁబడిన, శైలమ్(గోవర్ధన)పర్వతముగలవాడును, వేణువాడెః = వేణుధ్వ
నులచేత, రసాలమ్=రసవంతుడైనవాడును - రసవంతములైనవేణుధ్వనులు గలవాడును
ట-రసముచిప్పిలునట్లు వేణువునుండువాడనిభావము, ప్రజ...పాలమ్-(ప్రజ=ప్రేషల్లయం
దలి, జనకుల=జననమూహముయొక్క పాల,మ్=పాలకుడైనవాడును, కామినీ...లోల
మ్-కామినీ=(కామపతులైన) శ్రీలతోడి, కేళి=క్రీడలయందు, లోలమ్ = ఆనందము దైన
వాడును, కలిత...మాలమ్-కలిత=ధరింపఁబడిన, లలిత=మనోజ్ఞమైన,మాలమ్=వనమాల
గలవాడును, ఆగు, గోపాలబాలమ్ = గొల్లపిల్లవాడగు కృష్ణుని, నామి = నుతించు
చున్నాను.

మ. మురళీనాదవిశాలు నీలమణిజీర్ణమూతాతనీనీలు నీ

రరుహాక్షీరతిలోలు హస్తజలజాగ్రన్యస్తశైలున్ సదా

దరశీలున్ ప్రజలోకపాలుఁ గరుణోదార్పకలీలున్ భుజం

తరరాజద్వనమాలుఁ గొల్పెద సముద్రద్వద్ధోపబాలున్ మాదిన్. 87

తా. నీటితోఁగూడినమేఘమువలె నల్లనై, పూతనాసంహారములైన పెనులీలలు ప
చరించుచు, ఆఱచేతగోవర్ధనమునెత్తి, రసమొలుపునట్లు పిల్లలగోవినుండుచు, ప్రేషల్లయం
దలిజనములఁ గాచుచు, అంగవలనోడిక్రీడలు నలుపుచు, మంచినవనమాలిక(గాల, వెలుగు
చుండు గొల్లపిల్లవానిని శ్రీకృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో! స్మితలలితకపోలం స్నిగ్ధసంగీతలోలం

లలితచిగురజాలం చౌర్యచాతుర్యలీలమ్ ।

శ్రవమఖిరపుకాలం శాతకుమ్భాభచేలం

కువలయదళనీలం నౌమి గోపాలబాలమ్॥ ౧

88

టీ. స్మిత...కపోలం-స్మిత=చిలువగవుచేత, లలిత=చెలువైన, కపోలం=చెక్కి-
ల్లుగలవాడును, స్నిగ్ధ...లోలమ్-స్నిగ్ధ=మనోజ్ఞమైన, సంగీత=వేణుగానరూపమైనసం
గీతమందు, లోలమ్=ఆనందముదైనవాడును-లేక, 'మురళీనినదలోలమ్' అనుమీఁదిపద్యము
నందలిదానితో పునరుక్తిలేవండుటకై, స్నిగ్ధ=తనయందు భక్తిరూపమైన స్నేహముగల
శ్రారదాదులయొక్క, సంగీత = గానమందు, లోలమ్ = ఆనందముదైనవాడును అనియు
వర్ణము,లలిత...బాలమ్-లలిత=సుందరమైన, చిగుర=ముంగురులయొక్క,బాలమ్=సమూ
హము గలవాడును, చౌర్య.. లీలమ్ చౌర్య=దొంగతనముయొక్క, చాతుర్య=నేర్పు
తోఁ గూడిన, లీలమ్ = విలాసచేష్టలుగలవాడును - వెన్న దొంగిలించుట మొదలైన

చతురము లగుచోరలీలలు గలవాఁడనుట, శత...కాలమ్-శతమఖి=ఇంద్రునికి, రిపు= శత్రువు లైనరాక్షసులకు, కాలమ్=యముఁడైనవాఁడును, శాత...చేలమ్-శాతమమ్ము= బంగారుతో, ఆభ=సాటియైన-లేక 'ఆభా' యు=గా కాంతి గనుక బంగారువలె మెఱుఁ గుచున్న, చేలమ్=వస్త్రము గలవాఁడును, పవ...నీలమ్-పవల యదళ = కలువలేమల వలె, నీలమ్=నల్లనైనవాఁడును, అగు, గోపాలబాలమ్ = గొల్లపిల్లవానిని-చిన్నికృష్ణుని, నామి=నుతించుచున్నాను.

మ. సరసస్త్రీరకపోలుఁ గొల్తు మురళీరసంగీతలోలుకా శుభా
కరచామీకరచేలు నీలమణిరంగత్యుంతులశ్రీవిశా
లు రమాపాలు నితాంతచౌర్యగుణశీరలుం దానవప్రాణహృ
త్కరవాలుం గపిలాదనీకువలయోద్యన్నిలు, గోపాలునిన్. 88

తా. చిలుకగవుడే దెలుపైనచెక్కిళ్ళు గలిగి, ఇంద్రునిపేరుగానమం దానవప్రదై
కొమరైనముంగురులు గ్రాల, మిక్కిలి శేర్పూడి గూడిన చెన్నదొంగిలించులీలలు
నెఱుపుచు, ఇంద్రునిపగతు లైనరాక్షసులకు యముఁడై, బంగారువన్నెచేలగట్టి, కలువ
లేమలవలె నల్లనై యొప్పుగొల్లవానిని కృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో॥ మురళినినదలోలం ముగ్ధమాయూరచూళం

దళితదనుజజాలం ధన్యసౌజన్యలీలమ్ |

పరహితనవహేలం పద్మనద్మానుకూలం

ననజలధరనీలం నామి గోపాలబాలమ్॥

89

టీ. మరళి...లోలమ్-మురళి=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, నినద = నాదమందు - పిల్లఁ
గ్రోవిని ఊడుటయందు, లోలమ్=అసక్తుఁడైనవాఁడును, ముగ్ధ...చూళమ్-ముగ్ధ=నుం
దగమైన, మాయూర=నెమిలిసంబంధియైన, చూళం=జాట్లుగలవాఁడు-నెమిలిపురిగలవాఁ
డనుట, దళిత...జాలమ్-దళిత=చీల్చబడిన, దనుజ=రాక్షసులయొక్క, జాలం=సమా
హము గలవాఁడును, ధన్య...లీలమ్-ధన్య=కృతార్థలవిషయమైన, సౌజన్య=సుజనత్వ
మయొక్క-పరిచితసముయొక్క, లీలం = విలాసములు గలవాఁడును-ధన్యలైననిజభక్తు
లకు సుజనత్వమతో గూడినలీలలు నెఱుపువాఁడనుట, పర...హేలమ్-పర = అన్య
లకు, హిత=మేలు కలిగించునవైన, నవ=క్రొత్తలైన, హేలమ్=విలాసములు గలవాఁడు
ను-లేక, పగ=శత్రువులకు, హిత=పథ్యములైన, నవ=క్రొత్త-విచిత్రము లగు, హేలమ్=
(సంహరించుట మొదలైన)విలాసములు గలవాఁడును, పద్మ...కూలమ్-పద్మనద్మా =
(తామగయందు పరిచెడి) లక్ష్మీకి, అనుకూలమ్ = అనుకూలవాడునైనవాఁడును, నవ
...నీలమ్-నవ=క్రొత్తయైన-పద్మము తురియని యనుట, జలధి = మబ్బునో, నీలమ్=నల్ల

నైవవాడును, అగు, గోపాలబాలమ్ = గొల్లపిల్లవానిని-శ్రీకృష్ణుని, నామి = నుతించుచున్నాను.

చ. మురళినిదాదలోలు నతిరముగ్గశిఖావళిపింఛచూఱునిం

బరహితశీలు రాత్రిచర్యపాలివిఫాలుఁ గృతార్థలోలుఁ బం

కరుహగృహానుపాలు వ్రజకంఠముభిహితహేలు నవ్యపు

మృగధరసీలుఁ గొల్తు శుభ్ర శాంచనచేలుని గోపబాలునిన్. 89

తా. మురళీగానమం దానట్లండై, మురువైననెమిలిపురివి జెరివి, రాక్షససమాహమలను జీర్చి, ఆక్రతులైసధన్యలప సుజనత్వలీలలు పచరించి, మతీయు నితరులప హితములై నూత్నములైనవిలాసములు నెఱపుచు, లక్ష్మీదేవికి అనుకూలనాయవండై, క్రొత్తమబ్బువలె సలనై విలసిల్లుగొల్లపిల్లవానిని శ్రీకృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో॥ నరనగుణానికాయం సచ్చిదానందకాయం

శమితనకలనూయం సత్యలక్ష్మీనహాయమ్ |

శమదమనముదాయం శాంతసర్వాస్తరాయం

సుహృదయజనదాయం నామి గోపాలరాయమ్॥

90

టీ. నర...కాయం-సరస-రసయు క్తములైన, గుణ-సౌందర్య సౌమమార్యాది గుణములయొక్క, నికాయం = సమాహమగులవాడును, సత్ + చిత్ + ఆనంద కాయం=సత్యము జ్ఞానము ఆనందము అనెడిఈమూటిచేనైనదేహము గలవాడును, సత్యజ్ఞానానంద స్వరూపుడనుట, శమిత-మాయం-శమిత = అడపబడిన, సకల = సమస్తములైన, మాయమ్ = మాయలుగలవాడును, సత్య...హాయం-సత్యలక్ష్మీ = సత్యరూపమైనలక్ష్మీకి, సహాయమ్=సహాయుడైనవాడును, శమ=బహిర్గదియనివృత్తి యొక్కయు, దమ=అంతరిగదియనివృత్తియొక్కయు, సమదాయమ్ = సమాహమైన వాడును, శాంత...రాయమ్-శాంత=నశించిన, సర్వ=సమస్తములైన, అంతరాయమ్= విఘ్నములుగలవాడును, సుహృదయ...దాయమ్-సుహృదయ = నిర్గులమైన అంతరంగములు గల, జన=జనములప, దాయం = భాగమైనవాడును-వశుడైనవాడునుట, ఆయన, గోపాలరాయమ్-గొల్లవారికి రాజైన కృష్ణుని, నామి=నుతించుచున్నాను.

చ. నరనగుణోదయుఁ శమిత్రనర్వసశాచరమాయునిన్ సుహృ

న్నరవరదాయు సత్యచిద్రనంతిసుఖోజ్వలకాయ సత్యకా

హరిణద్వగిందిరాచిరస్రహాయుని శాంతమహంతరాయు జ

త్వరు దమశాంతిముఖ్యసముదాయునిఁ గొల్చెద గోపరాయునిన్.

తా. సౌందర్యాదిగుణముల రాశియై, సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుడై, రాక్షసాదుల సకలమాయలను దూలించుచు, సత్యసంపన్నులను సహాయుడై, కపంచమూదియుత్పదై, సకలవిఘ్నములను బోగొట్టుచు, నిర్మలాంతరంగులపాలిస్తామై, గొల్లవారలకెల్ల మొనగాడై వెలయు కృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో॥ లక్ష్మీకళత్రం లలితాబ్జనేత్రం, పూర్ణేంద్రవక్త్రం పురుహూతమిత్రమ్ |

కారుణ్యపాత్రం కమనీయగాత్రం, పద్మేపవిత్రం వసుదేవపుత్రమ్ || 91

టీ. లక్ష్మీకళత్రం-లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవి, కళత్రమ్=భాగ్యగాఁగలవాఁడు, లలి... నేత్రం-లలితః=సుందరములైన, ఆబ్జం=కములములవంటి, నేత్రం=కన్నులు గలవాఁడును, పూర్ణేంద్రవక్త్రం-పూర్ణ+ఇంద్రునిండుచందురునివంటి, వక్త్రం=మొగము గలవాఁడును, పురుహూతమిత్రం-పురుహూత=ఇంద్రునికి, మిత్రం=స్నేహితుఁడైనవాఁడును, కారుణ్యపాత్రం-కారుణ్య=దయను, పాత్రం=ఆస్తుదమైనవాఁడును, కమనీయగాత్రం-కమనీయ=సోజ్జమైన, గాత్రం=శరీరము గలవాఁడును, పవిత్రం=పావముడైనవాఁడును, ఆగు, వసుదేవపుత్రమ్-వసుదేవుని కుమారుడైన శ్రీకృష్ణుని, వద్నే=వసుస్కరించుచున్నాను.

ఉ. శ్రీరమణీకళత్రు సర శ నీరుహపత్రవిశాలనేత్రు బృ

న్దారకనాథమిత్రుఁ గరు శ కాగుణపాత్రుఁ బవిత్రుఁబూర్ణిమా

నీరజవైరివక్త్రుఁ గమ శ సీమవయఃపటుగాత్రు నాబృహ

ద్వీరవనౌఘచైత్రు వసు శ దేవునిపుత్రు మదిం దలంచెదన్ . 91

తా. లక్ష్మీదేవి భాగ్యగాఁగలిగి, ఇటువై తామర శేఖరంబోలు కన్నులు గలిగి, నిండుచందురునివంటి మొగముతోఁగూడి, ఇంద్రునికి చెలికాడై, కరుణానిధియై, సుందరమైన దేహము గలిగి, లోకములనెల్ల పవిత్రమును జేయునట్టి వసుదేవుని కొడుకును శ్రీకృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో॥ మదమయ మదమయ దురగం యమునా మవతీర్య వీర్యశాలీయః |

మమ రతి మమరతిరన్త్రుతిశమనవర నృక్రియా తృప్తః || 92

టీ. యః=ఎవఁడు-ఏకృష్ణుఁడు, వీర్యశాలీసన్-వీర్య=పరాక్రమముచేత, శాలీసన్=ఒప్పుచున్నవాఁడగుచు, యమునాం-యమునానది-యమునానదియం దనుట, అవతీర్య=దిగి, మదమయం=మిక్కిలి మదముగల, ఉరగం=(కొలియుఁ డనెడి) సర్పమును, అదమయత్=అణచినట్టి ఆమర...పరః-ఆమరం=దేవతలయొక్క, తిరస్కృతిం=పరిభవమును-రాక్షసాదులచే దవధివృత్తినదేవతలకుఁ గలుగు అవమానమును, శమన=అణచుటయందు-పోగొట్టుటయందు, పరః=ఆసక్తుడైనవాఁడగు, సః=ఆ, కృష్ణః=శ్రీకృష్ణుఁడు, మమ=నాను, రతిం=నుభవము, క్రియాత్=చేయుఁగాక.

తా. కాళిందీజల ముట్టి గట్ల కెనురె శ క్కం జొచ్చి హాలాహల
జ్వాలాలీఢక రాశికాళియఫణా శ జాలంబు నృతక్రియం
గాలం గేల నడంచి నిర్జరతిర శ స్కారంబు వారించుగో
పా స్వామికటాక్షమీక్షణము మాత్ర పాలం దిరం బయ్యెడిన్. 92

తా. పరాక్రమము మీఱ యమునాప్రవాహములోదిగి, విక్కిలి మదిచిన కాళియ
సర్పమును అణచి, దేవతలకు రాక్షసులు మొదలైనవారిచే గలుగునవమానమును బోగొ
ట్టుటయు వానప్రదై యొప్పు శ్రీకృష్ణుడు నాకు సఖియును గలిగించుగాక.

శ్లో॥ నూళౌ మాయూరబర్హం మృగమదతిలకం చారులాలాటపట్టే
కర్ణద్వంద్వేచ తాలీదళ మతిమృదులం మాక్తికం నాసికాయామ్ |
హారో మన్దారమాలాపరిమళభరితే కాస్తుభస్యపక్తణ్ణే
పాణౌ వేణుశ్చ యస్య వ్రజయువతియుతః పాతు పీతామృరోనః॥ 93

టీ. యస్య=ఎవరికి, హౌ=కిన్ననందు, మాయూరబర్హం=నెమిలిపురియో,
లాలాటపట్టే=లాలాట=నుదుటిని సంబంధించిన, పట్టే=భాగమునందు, చారు=సుందరమైన
న, మృగమదతిలకం=కస్తూరిబొట్ట, కర్ణద్వంద్వే=కర్ణ=చెవులయొక్క, ద్వంద్వే=రెంటి
యందు, అతిమృదులం=విక్కిలిమృదువైన, తాలీదళంచ=తాటియాళి, నాసికాయామ్=
ముక్కునందు, మాక్తికం=ముత్యమో, మన్దార... భరితే=మన్దారమాలా=మందార పుష్ప
ముల దండయొక్క, పరిమళ=వాసనచేత, భరితే=నిండినదైన, కాస్తుభస్య=కాస్తుభమణి
యొక్క, ఉపక్తణ్ణే=గూడినపమునందు, హారః=హారమో, మన్దారమాలాపరిమళభరితః
అను పాతమున మన్దారమాలాపరిమళముతోనిండిన హారము ఆ యగ్రము. పాణౌ=చేతి
యందు, వేణుశ్చ=పిల్లిగ్రోవియో, సః=ఆ, వ్రజయువతియుతః=వ్రజయువతి=గొల్లజన్మ
సులతోడ, యుతః=గూడినవాడు, ఆగు, పీత+అంబరం=పచ్చనివస్త్రము గలవాడైన
శ్రీకృష్ణుడు, సః=మమ్ము, పాతు=రక్షించుగాక.

మ. నుదుటం గస్తురిబొట్టు నాసికతోడ శ నృత్యంబు కర్ణద్వయిన్
మృదుతాలీదళయుగ్మమున్ మురళి పా శ ణిన్ మాళిః బింధంబు పే
రెదపైఁ గాస్తుభహరికల్పసుమనో శ హేమాంబరాడంబరం
బాదవన్ గోవికలెల్లె గొల్లవారి డా శ మున్ మమ్ము నెల్లవృడున్.

తా. సిగయందు నెమిలిపురియు, నెమ్ముదుటం గస్తురిబొట్టును, చెవుల రెంటను
లేత తాటియాళును, ముక్కునందు ముత్యమును, కాస్తుభమణియొద్ద మందారపుష్పముల
పరిమళముతో గూడిన హారమును, చేత పిల్లంగ్రోవియును, దాల్చి పచ్చని వలువల గట్టు
కొని గొల్లచెలువలతో గూడియుండు కృష్ణుండు మమ్ము గాపాడుగాక.

శ్లో॥ మురారిణావారివిహారకాలే, మృగేశ్వరానాం ముషితాంశుకానాం
కరద్వయంవా కచనంహతిర్యాప్రమీలనంవా పరిధానమాసీత్॥

టీ. వారి...కాలే-వారివిహార=జలక్రిడయొక్క, కాలే = సమయమందు, మురారిణా=కృష్ణునిచేత, ముషిత+అంశుకానాం-ముషిత=దొంగిలించబడిన, అంశుకానాం=వస్త్రములు గలవారైన, మృగ+ఈశ్వరానాం=(లేడివంటికన్నులుగల) స్త్రీలను, కరద్వయంవా-కర=చేతులయొక్క, ద్వయంవా=రెండుగాని, కచనంహతిఃవా-కచ=మరులయొక్క, సంహతిర్యా=సమాహముగాని, ప్రమీలనంవా = కన్నులు మూసికొనుటగాని, పరిధానం=వస్త్రముగా, ఆసీత్=అయెను. కృష్ణుడు వలువలు అపహరింపగాఁ (బాధలు కొందఱు తమగుహ్యములను గురులచేతను జేతులతోను మూసికొని రనియు ముగ్ధులు కొందఱు కన్నులు మూసికొని దానిచే దమగుహ్యములు ఇతరులకుఁ దెలియవని తలచి రనియు భావము.

ఉ. వారివిహారకాలమున శ వారిరుహశ్శుడు చీర లెత్తగా
వారిజన్మత్రపాళి కచరభారము కన్నులమోహము జేతు ల
వ్వారిగ మాటులై యెసంగె శ వాచరాక్షుల కెల్లనారయన్
వారికి మాటు లేటికి సరవారితమోహతమంబు గ్రమ్మగన్. 94

తా. గోపికలు జలక్రిడలు సలుపునపుడు కృష్ణుడు వారిచీరలను అపహరింపగా వారిలోఁ గొందఱు చేతులతో గుహ్యములను మూసికొనిరి. మఱికొందఱు వెండ్రుకలతో వానిని గప్పిరి. కొందఱు ముగ్ధులు ఊరక కన్నులు మూసికొనిరి.

శ్లో॥ యాసాం గోపాజ్ఞానాం లనదసితతరాలోలలీలాకటాక్షా
యన్నాసాచారుముక్తామణిరుచినికరవ్యోమగజ్జాప్రవాహే
మీనాయస్తేపి తాసా మతిరభసచలచ్చారుసీలాలకాంతా
భృజ్గాయస్తే యదజ్ఞిద్వయనరసిరుహే పాతు పీతామ్బరో నః॥95

టీ. యన్నాసా...ప్రవాహే-యత్=ఎవ్వనియొక్క, నాసా=ముక్తయొక్క, చారు=నుందరమైన, ముక్తామణి=ముత్యముయొక్క, రుచి = కాంతులయొక్క, నికర=సమాహమనెడి, వ్యోమగజ్జా= ఆకాశగంగయొక్క, ప్రవాహే = ప్రవాహమునందు, యాసాం=ఏ, గోపాజ్ఞానాం=గోపస్త్రీలయొక్క, లసత్...కటాక్షా-లసత్=ప్రకాశించుచున్నవియు, అసితతర=మిక్కిలి నల్లనైనవియు, ఆలోల = చలించుచున్నవియు, అగు, లీలా=విలాసప్రయుక్తములైన, కటాక్షా = కడంగటిచూపులు, మీనాయస్తే=మత్స్యములవలె నాచరించుచున్నవో, తాసాం = అగోపస్త్రీలయొక్క, 'యాసాం' అను పాఠమున 'ఏగోపస్త్రీలయొక్క'యనియర్థము, అతిరభస...కాంతా-అతిరభస = అతిజే

గముచేత, చలత్=చలించుచున్నట్టి, చారు=మనోజ్ఞములైన, నీల=నల్లని, అలక=ముంగురులయొక్క, అస్తా=కోనలు, యదంధ్రు .. రుహే-యత్=ఎవ్వనియొక్క, అంధ్రాద్వయ=అడుగుతోయిన నెళు, సరసిరుహే=తామరయందు, భృజాయపై + అపి=తుమ్మెదలవలె ఆచరించుచునున్ననో, సః=ఆ వీతామృరః=కృష్ణుడు, 'యాసాం' అనుపాతమున, 'తాసాం' అని ఆధ్యాహరించునడగును గాన 'తాసాం' అగోప స్త్రీలను సంబంధించిన, సః=ఆ వీతామృరః=కృష్ణుడు అనియర్థము, సః=మమ్ము, పాతు=రక్షించుగాక. ఆకౌశగంగ తెల్లనిది గనుక కృష్ణునియొక్క ముక్కుముత్యముయొక్క తెల్లని కౌంతిప్రవాహమును దెల్లనిగంగానదిగాను అందు 'అసత్' తళతళమని ప్రకాశించుచు 'అలోల' మిక్కిలి చలించుచున్న గోవీతటాక్షములను దళతళమని ప్రకాశించుచు మిక్కిలి యిటువంటు చలించుచున్న చేచలుగాను రూపించినాడు. కృష్ణుని అడుగుదామరయందు 'చలత్' చలిచుచు 'నీల' నల్లనైనముంగురులను, జలించుచున్న నల్లనితుమ్మెదలనుగా రూపించినాడు. అనగాఁ గటాక్షములను 'అసత్' 'ఆనీతతర' 'అలోల' అనువిశేషణములచే బ్రవాహమునందు దళతళ మని యీడులాడు నల్లనిచేపలతోడిసామ్యమును, అలకౌంతములకు 'చలత్' 'నీల' అనువిశేషణములచే దామరలయందు వ్రాలుచున్న నల్లనితుమ్మెదలతోడిసామ్యమును మిక్కిలియుఁ బొసంగించినవాఁడని తెలియునది. గోపికలచూపులు కృష్ణునిముక్కటముత్యము కౌంతియందు నిగిడె ననుటచే ఆచెలువలు కృష్ణునినెమ్మెగమును జూచి రనియు 'తాసాం భృజాయపై' అని అట్లుచూచినచెలువలయొక్క సుంగురులు కృష్ణుని అడుగుదమ్ములయందును తమ్మెదలవలె వ్రాలినవియునయ్యెననుటచే కృష్ణుని మొగమునుజూచినంతనే కానుపరవశులై మాకోరికల నొడఁగూర్చి కావు మని యతనిచరణములయందు నుదురుసోక పడిమొక్కి ప్రార్థించిరనియు భావము. ముంగురులు 'అతిరభసముగా జలించుటను చెప్పుటచే వారు కృష్ణునిపాదములందు అతిరభసముగా పడి నేఁడిరనియు దానిచే వారికామాతికయము అతిదుస్సహముగా నుండెననియు, ఇట్టికామోద్రేకమును గలిగించునంతమనోజ్ఞమై కృష్ణుని మొగముండెననియు నాకయములువర్ణించెడిని. 'యాసాం' అనుచో కృష్ణునిఁ జూచినచెలువలై 'తాసాం' 'అపి' అనుటచే కృష్ణునిపాదములం బడిరని తెలియుచున్నది. 'యాసాం' అనుపాతమున చూచినచెలువలు ఒకరనియు మొక్కినచెలువలు మఱొక రనియు భావమున కవకాశమిచ్చెడిని గాన అది సరసముగాదు. ముత్యముల తెలికౌంతి ఆకౌలమునవ్యాపించుటచే ఆకౌశగంగ గారూపితమైనది. మ. సరసిన్ మీనము లయ్యె నేవిభునినానాచా క్రికోద్యత్పభామరగంగన్ ప్రజభామినీచటులకంఠసాలోదద్భక్తాభు లే హరిపాదాంబురుహంబునందు నభులై ౩ వ్యాపించె గోపాంగనా తరళారాళవిసీలకుంతలము లాశ్రధన్యుండు నన్ బ్రోచుతన్. 95

తా. ఎవ్వనియొక్క అనుత్యముయొక్క తెల్లనికొంత ప్రవాహ మనెడి అకాశగం
గయందు గోప స్త్రీలయొక్క శిశుశతమని పకొనిచును జలిచుచున్న నలనిమలుమంజూవు
లు చేదలవలె నుండునో, ఎవ్వనియొక్క అడుగుల నెడితామరయందు ఆచూచినగోప స్త్రీ
లయొక్క చలిండుచున్న సోగపై నలనిమంగురులకొనలు తుమ్మెదలవలె నుండునో
అట్టి శ్రీకృష్ణుడు మమ్ము గత్తిండుగా క.

శ్లో॥ య ద్వేణు శేణిరూపస్థితసుషిరముఖోద్గీర్ణనాదప్రభిన్నా

ఏకాక్ష్య స్తతః తేన తుటితనిజపత్తి పేమబద్ధా బభూవుః |

అ స్తస్యస్తాలకాంతాః స్ఫురదధరకుచద్వన్దనాభిప్రదేశాః

కామా వేశప్రకర్షప్రకటితపులకాః పాతు వీతామ్బురో నః॥ 96

టీ. యత్...భిన్నా=యత్=ఎవ్వనియొక్క, వేణు=నీల్లంగ్రోవినుండు శ్రేణిరూ
పంపంక్తిరూపముగా, స్థితః=ఉన్నట్టి, సుషిరం=ద్రవములయొక్క, ముఖి=ముఖములనుండి
ఉద్గీర్ణం=వెలిపుచ్చబడిన, నాద=ధ్వనుల చేత, ప్రభిన్నాః= మిక్కిలిభేదింపబడినవారు,
తమపురుషులనుండి మిక్కిలియు వేలుపడినవ్వారనుట, అగు, ఏక+అక్ష్యః=రేడివంటి
కన్నులుగల) స్త్రీలు. తత్ తేన=అక్షణమందే, (తుటి...బన్ధాః=తుటిత=తొవబడిన
దైస, నిజ=తమయొక్క, పతి=మగలవలని, ప్రేమ=ప్రీతివిశేషముయొక్క, బన్ధాః=సన్ధ్యః=
బంధము (ముడి)గలవారు అగును-కృష్ణుని అతిమోహనమైన వేణునాదము విన్నంతనే
స్త్రీలు తమపురుషులవలన గలిగియున్నప్రేమను విడి వారలను విడిచి వచ్చినవారై
రనుట, మతియును, అ స్తః...కాంతాః=అ స్తః=తిరస్కరింపబడినవియు- వ్యస్త=తాఱు
మార్తెనవియు-విడిసవితులు, అగు, అలక+అన్తాః=మంగురులకొనలుగలవారును-పురు
షులను బాసి కృష్ణునొద్దకు పోవుచేగమన మంగురులుబిడివడిచెల్ల చెదరై నను కృష్ణునివలని
పారవశ్యమున వానిని చక్కగా గవరించుకొనక, నిరాకరించిననుట, స్ఫుర...ప్రదేశాః=
స్ఫురతో=అదురుచున్న, అధర=మోవియును. మచద్వన్దన=చన్నుదోయియు, నాభిప్రదే
శాః=పొక్కిలిపట్టునుగలవాగును, కామా...పులకాః=కామ ఆవేశ=మన్మథావేశముయొ
క్క ప్రకర్ష=అతిశయముచేత, ప్రకటిత=బయలుపలుపబడిన. పులకాః=గంగురులు గల
వారును - మన్మథావేశము మిక్కుట మగుటచే దానిచే గలిగిన గంగురులును స్ఫు
ర్ణముగా గనబడుచుండెనుట-ఇట్టివారును. బభూవుః=అయిరో, సః=అట్టి. వీతా
మ్బురః=కృష్ణుడు, సః=మమ్ము, పాతు=గత్తిండుగాక-శ్రీకృష్ణుడు తనవేణునాదముచే
తనేస్త్రీలను భర్తలనుగోసి విడనాడి తనయొద్దకు బాటివచ్చునట్లు చేసినాడు. ఇతః
దశదర్శనస్ఫురనాదులచే నెంత చేయునో చెప్ప వశము గా దనుట.

మ. మురళీరంధ్రవినిర్గతస్ఫురముచే శ మోహించి గోపాంగనలో

మరుబారిన్ బలుగుబ్బ లుబ్బి పులకింపం గ్రొమ్ముడుల్ వీడ వా

తెఱసాంపుల్ నిగిడింప నీవియును భర్తృప్రేమముల్ జాతి నే
హరివెంటం జరియింతు రట్టినుకు సూరరాకారుఁ గీర్తించెదన్. 96

తా. ఎవనివేఱునాదమును విన్నంతనె స్త్రీలు మిక్కిలియు సతనియందు మో
హాక్రాంతరై తమపురుషులయెడలఁ గల ప్రేమబంధములనువీడి వారిని బెడఁబాసీయం
గురులు నెడర, మోవియుఁ జన్నదోయియుఁ బొక్కిలియు సదరమరులు పయింబయి
మీటి పులకలు స్ఫుటముగాఁ గ్రమ్మ. ఒద్దట వేగ వచ్చిరో అట్టిశ్రీకృష్ణుఁడు మమ్మ
రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ దేవక్యా జరరాకరే సముదితః క్రితో గవాంపాలినా

నన్తే నానకదున్దుభే ర్నిజసుతావణ్యేన పుణ్యాత్మనా |

గోపాలావళిముగ్ధహరతరళో గోపీజనాలజ్ఞప్తిః

స్థేయా నోహృతి నస్తతం సుమధురః కోఽవీన్ద్రసిలో మణిః || 97

టీ. దేవక్యాః=దేవకీయొక్క, జరరాకరే=జరర=గర్భమనెడి, ఆకరే=గనియందు.
సముదితః=పుట్టినదియు, పుణ్య + అత్స నా=పావస మైనఅత్సగలవాడును, సందేస=సందు
డు అనువాడును అగు, గవాం పాలినా=గోవులయొక్క కొడుకనిచేత=గొల్లవానిచేత,
నిజ...పణ్యేన=నిజసుతా=తనకూతురనెడి, పణ్యేన=వెలచేత=తనకూతురై నయోగమాయ
నువెలగానిచ్చి యనుట. క్రితః=కొనఁబడినదియు, గోపాలా...తరళః=గోపాల=గొల్లవాఁడ
యొక్క, ఆవళి. పరుస=సమాహము=అనెడి. ముగ్ధ=మనోజ్ఞమైన, హర = హరమునకు,
తరళః=నాయకమణియైనదియు, గోపీ...లంకృతిః=గోపీజన= గోప స్త్రీసమాహమునకు,
అలంకృతిః=అలంకారిభూత మైనదియు, సుమధురః=మిక్కిలి అందమైనదియు, కోఽపి=
ఇట్టిదట్టిదిని వర్ణింప నలవికొనిదియు, అగు, ఇంద్రసిలః=ఇంద్రసిలరూపమైన, మణిః=
రత్నము, సః=మాయొక్క, హృది=(మణిపరముగా) పక్షమునందు, (కృష్ణపరముగా) మన
స్సునందు, సతతం=ఎప్పుడును. స్థేయాత్ =ఉండుఁగాత. ఒకరత్నము మొదట గనిలో
దొరకుటయుఁ బిదప వెలయిచ్చి దానినికొనుటయు వీదప సాసఁదీర జనులకు అలంకార
మగుటయు మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనయెడ హరమునకు నాయకమణియగుటయు పక్షమునఁ
దాల్చుదుటయు లోకమునఁ గలదుగదా. అట్లెక్కష్టం డనెడియంద్రసిలమణి దేవకీ
అనెడి గనిలోపుట్టెననియు వనుదేవునికి దొరకఁగా ఆతనివద్దనుండి నందుడనెడి గొల్ల
వాడు తనకూతురై నయోగమాయను వెలగానిచి కొనెననియు గోపీకలవ అలంకార
మయ్యెననియు శ్రేష్ఠమైనదిగానగోపవలసమాహమనెడిహరములకు నాయకమణియయ్యె
ననియును, కౌపున మాపక్షమునందును నెలకొనియుండు, గాత మనియు సరము. దేవ
కడుపునంబుట్టి నందునిపాలం జేసి గోపాలురత్న మెల్లుబంతియై గోపీజనులను శోభిలు

సట్లు చేసి యింద్రునిమణిపండికాంతితో వెలుగుశ్రీకృష్ణుడు మాహృదయములలో విలసిల్లునుగాక యని భావము.

మ. వసుదేవప్రియదాశగర్భఖనిజశ్రవ్వం బొప్ప జన్మించి యా
వసుదేవుం డిడ నందగోవుడు సుతారవణ్యంబునం గొంచు రా
ననమానప్రజజాలహారతరళం శ బై గోపికాకల్ప మై
రసలీలాకృతి యైనకృష్ణమణి నశ్రశాంతం బెదన్ నిల్వెనన్. 97
తా. మీద సుగమము.

అవ. శ్రీకృష్ణుని బాల్యలీలలను గొన్నిటిని జెప్పచున్నాడు.
శ్లో॥ వీరే వీరసివణ్ణబాలకగళే తిష్ఠ న్న గోపాలకే
యన్త్రాస్త్రః స్థితహగ్ధభాణ్ణ మవకృ ష్యాచ్చాప్త్య ఘట్టారవమ్!
వక్రోపాస్త్రకృతాజ్ఞలిః కృతశిరః కమ్పం పిబ న్యః పయః
పాయా దాగతగోపికానయసయో ర్గణ్ణాషపూత్కారకృత్॥ 98

టీ. యః=ఎవడు-ఏబాలకుడు, వీరే=వీరుడయందు, వీర...గళే=వీర=వీరుడయందు, నిష్ణా=హుచ్చన్నట్టి, బాలక=బాలునియొక్క, గళే=కంఠమందు-అనఁగామూపులందు, తిష్ఠ=నిలిచియున్నవాడై - మీదియుట్టినుండు వ్రేలాడుచున్నపాలపరండ బాలుఁ డగుటచే దనకు అందఁబండఁగా దానిని అందుటకైక్రింద ఒకవీటువైచి దానిమీద ఒక బాలునిఁ గూర్చుండఁబెట్టి వానిమూపులమీద ఎక్కి నిలుచున్నవాడై యనుట, యన్త్రా...భాణ్ణం-యన్త్ర=శిట్టియొక్క, అస్త్రః=దడుమ, స్థిత=శిన్నట్టి, దుగ్ధభాణ్ణమ్ =పాలపండను, అవకృష్ట=ఈడ్చి-పండి, ఘట్టారవమ్-గంటయొక్కధ్వనిని-కృష్ణుడు వచ్చి ఆపండను బట్టి లాగునేని తెలిసికొనుటకై సొంతగాండ్రు దానికిఁ గట్టియున్న గంటయొక్కధ్వనిని అనుట, ఆచ్చాన్య=కప్పి-ఆగంటయొక్క ధ్వనిని నిలిపి యనుట, వక్ర...జలిః సన్-వక్ర=నోటియొక్క, ఉపాస్త్ర=సమీపమందు, కృత = చేయఁబడిన అంజలిః సన్ = దోయిలిగలవాడగుచు-త్రాగుటకై నోటియొద్ద దోయిలిపట్టికొనియనుట, కృత...కమ్పమ్ కథాతథా-కృత=చేయఁబడిన, శిరఃకమ్పం యథాతథా = తల యూచుట గలుగునట్లుగా-వేసుకచే తల యూచుచు ననుట, పయః=పాలను, పిబన్=పానము నేయువాడగుచు, ఆగత...నయసయో-ఆగత=(పాలుత్రాగుచున్న నడి తెలిసి) వచ్చి స, గోపికా=గోపికయొక్క, నయసయో=కన్నులయందు, గణ్ణా...కృత్-గణ్ణాష= పుక్కిటిపాలయొక్క, పూత్కార=పూత అనుశబ్దముతో ఉమియుటయొక్క, కృత్= చేయువాడైన, సః=ఆ, గోపాలకః=గొల్లవాడైన శ్రీకృష్ణుడు, పాయాత్=పండించు

గాక-తలయూచుచు పాలుత్రాగుచుండగా ఆజాడతెలిసినవ్విగోపికకన్నులయందు పాల నుమిసివాడనుట.

ఉ. తోరపుఁబెద్దగద్దయలు ౨ దొంతరగా నిడి బాలు నావముం
జేరిచి వానిమూపున వ్రసించుచు నుట్టిపనంటి వంచి ఘం
టాదుతి నిల్చి పాల్ కరమునం దల యూచుచు నాని వచ్చునా
భీరికకన్నులందు ముసి ౨ వెట్టుక మాటినజాలుఁ గొల్చెదన్. 98

తా. ఒకగోపికియింటఁ జొచ్చి మీదనున్న యుట్టిగోనిపాలపండ పసివాడగు తనపొందకపోగా ఒకవీటవైచి దానిమీద ఒకబాలునినిలిపి వానిమూపులమీద నిక్కి నిలుచుకొని ఉట్టినిలాగి తనవాడను చెలువుటకై దానికిఁ గట్టబడియున్నగుంటును మ్రోగవండునట్లు చేసి దానిని వంచి నోటియొద్ద దొసిలి పట్టుకొని శాలయూచుచును దోసిటితోబడుచున్న పాలుత్రాగుచుండగా ఆజాడతెలిసి లయింటిగొల్లదిరాగా దాని కన్నులయందు పుక్కిలుపాలును ఉచిసినకృష్ణుడు రక్షింపఁగాక.

శ్లో॥ యజ్ఞై రీజమహే ధనం దదిమహే పాత్రేషు నూనం సయం

వృద్ధా నృజిమహే తప శ్చకృమహే జన్మాస్తరే దుశ్చరమ్॥

యేనాస్మాక మభూదనన్యసులభా భక్తి ర్భవ ద్దేషిణీ

చాణూరద్విషి భక్తకల్మషముషి శ్రేయఃపుషి శ్రీజుషి॥ 99

టీ. వయఃమేము, జన్మాంతరేమతోకజన్మమందు-పూర్వజన్మమందనుట-యజ్ఞైః

యోగములచేత, ఈజిమహే-శుభించినవారము, పాత్రేషు-తగినవారియందు-తగినవారి కనుట, ధనం-ధనమును, దదిమహే-ఇచ్చివారము, వృద్ధా-పెద్దలను, భేజిమహే-సేవించినారము, దుశ్చరమ్ = ఆచరింపరానట్టిదైన-మిక్కిలికఠినమైన, తపః-తపస్సును, చక్రమహే-చేసినారము, నూనం = నిశ్చయము-ఇందులవఁగాఁగలము చెప్పుచున్నాఁడు, యేన-దేనిచేత-ఏకారణముచేత, అస్మాకం-మాకు, భక్త...ముషి-భక్త-భక్తులయొక్క, కల్మషః-పాపములను ముషి-అపహరించువాఁడును, శ్రేయఃపుషి-శ్రేయః-మేల్గును, పుషి-పోషించువాఁడును శ్రీహిషి-శ్రీ = లక్ష్మీదేవిని, జుషి = పొందినవాఁడును-లక్ష్మీపతియైన వాడనుట, అగు, చాణూరద్విషి-చాణూర-చాణూరుడనెడికంఠునిమల్లువానిని, ద్విషి-దేష్టించువాడగు కృష్ణునియందు, భవద్దేషిణీ-భవంసంసారమునకు, దేష్టిణీ-విరోధియైనదియు, కావుననే, అనన్యసులభా-ఇతరులకు నులుపుగా లభింపరానిదియు, అగు, భక్తిః-భక్తి, అభూత్ = కలిగినో, ఆకారణముచేత నిజముగా జన్మాంతరమందు యజ్ఞాది పుణ్యకార్యములు చేసినవారమని పూర్వముతో నన్వయము. ఇన్నిమహానీయకార్యములు చేయనియెడల సామాన్యముగా ఇతరులకు లభింపరానివిష్టభక్తి మామఁగలుగజేరదని

భావము. సాధారణముగా సంవత్సరము సంసారమున బద్ధులగుటచే సంసారద్వేషిణి యైసభక్తి వారికి దుర్లభము. కనుకనే యది అనులభ్యమైనది. కృష్ణునియందలి భక్తియే సంసారమును బోగొట్టునవనియు అది జన్మాంతరమందలి యజ్ఞదానాది మహాపుణ్యకార్యమలచేతనే సిద్ధింపఁగూడిన దనియు భావము. ఇచట 'భక్త... ముషి' అనుటచే ఆశ్రితరక్షకత్వమును 'చాణూరద్విషి' అనుటచే దుష్టశిక్షకత్వమును 'శ్రేయఃపుషి' అనుటచే సకలపురుషార్థ దాయకత్వమును 'శ్రీహిషి' అనుటచే సర్వాత్మవృద్ధిత్వమును బ్రతిపాదింతుము.

మ. మును జన్మాంతర వేశ దుష్కరతపంఝుల్ పాత్రదానంబు న
జననంసేవయు నధ్వరంబు లొనరించు గంటిఁ గాకున్నఁ గ
ల్గున లోకోత్తరభక్తి నాదుమది నాశ్రికింపఁ బాదావనే
జనకృత్తోమణు దుష్టభీమణు మహాచాణూరవిద్యోమణున్. 99

తా. పూర్వజన్మందు మేము నిజముగా యాగములను జేసితిమి. సత్పాత్రము లగు భవము నొసంగితిమి. పెద్దలను సేవించితిమి. కఠినమైన తపస్సు ఆచరించితిమి. కాబట్టియే మాకు భక్తలపాపములను దూరించి శ్రేయస్సులను గలిగించువాఁడై లక్ష్మీపతియై చాణూరసంహారవంఁడై యొప్పు శ్రీకృష్ణునియందు సంసారమును బోగొట్టునదై కాపుననే యితరులకు నులుపుగాఁ బడయనిదై యుండు భక్తి సిద్ధించినది. శ్లో||*త్వయి ప్రసన్నే మమకిం, గుణేన త్వయ్యప్రసన్నే మమకిం గుణేన రక్తే విరక్తే చ వరే వధూనాం, నిరర్థకః కుఙ్కుమపత్రభజ్ఞః|| 100

టీ. త్వయి = నీవు, ప్రసన్నే సతి = (నాయెడ) ప్రసన్నుడగుచుండఁగా, మమ = నాయొక్క, గుణేన = గుణముచేత, కిం = ఏమి, ఏమి ప్రయోజనమనుట, త్వయి = నీవు, ఆప్రసన్నే సతి = ప్రసన్నుడవు కావండఁగా, మమ = నాయొక్క, గుణేన = గుణముచేత, కిం = ఏమి ప్రయోజనము? నీవు ప్రసన్నుడగుట నాగుణముచేతగాదు. నీవు ఆప్రసన్నుడైనయెడల నాగుణము ప్రసన్నునిగాఁ జేయఁజాలదు అనుట - నాగుణమునుబట్టి కాక నీయంత నీవే ప్రసన్నుడవుగాఁ గాని ఆప్రసన్నుడవుగాఁ గాని అగుదువనిభావము. ఇందులకు దృష్టాంతము చెప్పుచున్నాడు:—వరే = నాయెడఁ, రక్తే సతి = అనురక్తి గలవాఁడై యున్నను, విరక్తే సతి = అనురక్తిలేనివాఁడైయున్నను, వధూశాం = నాయొకలయొక్క, మంతుమ... భంగః-మంతుమ = మంతుముచేతనైన, పత్ర = మగతాకాపత్రముల

* ఈశ్లోకమునకు 'త్వయి ప్రసన్నే మయి కిం గుణేన' త్వయ్యప్రసన్నే మయి కిం గుణేన | రక్తే విరక్తే ధయితేనానాం, వృథా భవే కుఙ్కుమపత్రభజ్ఞః అని పాఠాంతరము.

యొక్క, భజః = రచన, నిర్గళః = వ్యర్థము. వరునికి మకరికాపత్రమాలనుబట్టి రక్తిగాని విరక్తిగాని కలుగుటలేదు. అది వానికి క్షయంతప్తే కలుగవలసినది కాబట్టి మకరికాపత్రరచన వ్యర్థమే. ఇట్లే నీయొక్క ప్రసన్నతగాని అప్రసన్నతగాని తమయంతప్తే కలుగనవి గాని నాగుణమునుబట్టి కలుగనవి కావు. కాబట్టి నీ ప్రసన్నత్వాదులకొఱకు నాగుణము వ్యర్థమే యగు నని భావము.

ఉ. నీవుప్రసన్నమైనయెడ నేరువు లేటికి నప్రసన్నతన్

నీవు సరాకుచేసినను నేరువు లేటుటి కెంచి చూడఁ గృష్ణా విభుఁ డాదరించునమృతముంబున నొల్లమి సేయువేళలం
గావలెనే లతాంగులకుఁ గై పగుకుంకుమప్రభంగముల్. 100

తా. వరునికి నాయకయందు రక్తిగాని విరక్తిగాని కలుగుటకు మకరికాపత్ర రచన కారణము గానట్లు, నీవు నాయందుఁ బ్రసన్నతగాని అప్రసన్నతగాని కలుగుటకు నాగుణము కారణము కావేరదు. అవి నీవు నీయంతటనే కలుగవలయును.

శ్లో॥ గాయన్తి క్షణదావసానసమయే సానన్త మిన్దప్రభా

రున్దన్త్యో నిజ దన్త కాన్తి నివహై ర్గోపాజ్ఞానో హులే ।

మథున్త్యో దధి పాణి కర్మణార్ముణత్కారానాకారం జవా

ద్వ్యావల్లద్వసనాత్పలా య మనిశం పీతామ్బరోఽవ్యాత్స నః॥

టీ. గోపలే = వేపలైయందు, క్షణ...సమయే = క్షణదా = రాత్రియొక్క, అవసానముగియుట యగు, సమయే = సమయమందు, క్షణదా విరామసమయే అను పాతమున రాత్రి ఉడుగుసమయమున అనుట - తెలతెలవాటునపు డనుట, జవాత్ = వేగమువలన - పెరుగు చిలుకునురవడివలన, వ్యావ...చలః - వ్యావల్లత్ = చిక్కిలి చలించుచున్న, వసన = చీరలయొక్క, అంచలః = కొనలుగలవారును, పాణి...కారం యథాతథా = పాణి చేతయందలి, కర్మణః = కడియములయొక్క, ర్ముణత్కారం = ర్ముణ ర్ముణయను శబ్దములయొక్క, అనుకారం యథాతథా = అనుకరించుట గలుగనట్లుగా - చేతికడియముల ర్ముణర్ముణస్వరములను అనుకరించుచు అనుట, దధి = పెరుగును, మథున్త్యో = చిలుకుచున్నవారును, నిజ...నివహై = నిజ = తమయొక్క, దన్త కాన్తి = పలు మెఱుంగులయొక్క, నివహై = సమాహములచేత, ఇన్దప్రభాః = చంద్రునికొంతులను, రున్దన్త్యః = తిరస్కరించుచున్నవారును-పాదుసప్పుడు వారిదంతకొంతులు చంద్రకిరణములకంటెఁ బెల్లనై ప్రసరించు ననుట, అగు, గోపాజ్ఞానః = గోపస్త్రీలు, సప్త = అష్టమం = ఆగందముతోడ, యం = ఎవనిని, అనిశం = ఎల్లప్పుడును, గాయన్తి = పాడుచున్నారో, నః = ఆ, పీతామ్బరః = కృష్ణుఁడ, నః = మమ్ము, అవ్యాత్ = రక్షించు

గాక-తెల్లవాలు బామున గోపస్త్రీలు కడియములు మోగంగా మీరచెఱుగులు అల్ల
లాడంగా పెరుగు చిలువచు బలుమెఱుగులు తెల్లగా నిగుడంగా గృష్ణనిగూర్చి
సాంతుగా పాడుదు రని యర్థము.

ఉ. ప్రాకటకంకణారవము శ భాసిలి పయ్యెదకొంగు దూగంగా
వేపువ మోద మొప్పు నరకవిదచుఘుల్ పెరుగుల్ మధించుచుం
గోకవిరోధికిం గలలు శ గూర్చురదద్యుతి మీఱ నేహరికొ
గోపలవాటిఁ బొడుమరు శ కోరికలాహరి యిచ్చు గావుతన్. 101

తా. ప్రేపల్లెయందు గోపికలు తెలతెలవాలునప్పుడు లేచి చేతికడియముల
ఝుంఝుణజబ్బములకు సరిపడునట్లుగాను పయ్యెదకొంగు చిలువవేగమున అల్లలాడె
గాను పెరుగు చిలువచు పలుమెఱుగులు చంద్రకిరణములను దిరక్కురించుచు నిగు
డంగా వేమకగా ఎవనిని గూర్చి పాడుదురో అట్టి శ్రీకృష్ణుడు మమ్మురక్షించుగాక.

శ్లో॥ అంసాలమ్మితవామఃపల్లభరం మందోన్నతభూలతం
కింజీత్సుభిత్కోమలాధరపుటం సాచిప్రసారేక్షణమ్॥
అలోలాఙ్గుళిపల్లవై ర్మురళికా మాపూరయంతం ముదా
ములే కల్పతరో స్త్రిభణ్ణిలలితం జానే జగన్మోహనమ్॥ 102

టీ. అంసా...భరం=అంస=మూపున, అమ్మిత = ఆశ్రయించిన, వామ=
ఎడమప్రక్కదైన, పండలభరం = పండలములభారముగలవాడును - ఎడమప్రక్కగా
దలవంచుటచే ఆస్రక్క చెవిపండలము మూపును ఆనిన దనుట, మంద...లతమ్=మంద
=వంగినదియు, ఉన్నత = పొడవైనదియు, అగు, భూలతం=తీగవంటి కనుబొమలు
గలవాడును-ఒక కనుబొమ వంగి మఱియొకటి పొడవైనవాడనుట, కింజీత్...
పుటమ్=కింజీత్=కొంచెము, కుంజీత్=మోడ్చుబడిన, కోమల=మృదువైన, ఆధరపు
టమ్=మోవిపుటము గలవాడును-పిల్లగ్రోవిని ఊచునప్పుడు పెదపుటను గొంత
మోడ్చినాడనుట, సాచి...క్షణమ్=సాచి=అడ్డముగా, ప్రసార = వ్యాప్తిగల-నిగుచ్చు
నట్టి యనుట, ఈక్షణమ్=మాపులు గలవాడును-తల కొంత వంచి యొక ప్రక్కకు
వాల్చి వేణువును ఊచునపుడు చూపులు అడ్డముగా నిగుచుచుండెననుట, అలోల...
పల్లవై=అలోల = చలించుచున్న-మరళిపైని రంధ్రములమీదుగా సంచరించుచున్న
యనుట, అఙ్గుళిపల్లవై=చిగుళ్ళవంటి వ్రేళ్ళచేత, మురళికా=వేణువును, ముదా = సం
తోషముతోడ, ఆపూరయంతం = పూరించుచున్నవాడును, త్రిభణ్ణిలలితమ్=త్రిభణ్ణి
మూడువంపులచేత, లలితం=సుందరమైనవాడును, జగత్ + మోహనమ్=జగత్ =
లోకములను, మోహనమ్ = మోహింపజేయువాడును అగు కృష్ణుని, కల్పతరో=

కల్పవృక్షముయొక్క, మూలే = అడుగుప్రదేశమందు, జానే = తెలియుచున్నను, పాదములు మొదలు కటివఱకు నొకవంపును గటి మొదలు మొదవఱకు నొక వంపును దల యొకవంపునుగా మూడువంపులు తెలియునని.

ఉ. మూపున వామకుండలము శ్ర మోవి నొకించుక మోడ్చు నందముం
జూపెనునోరమాపు సాగ్రసుంబొమ నొక్కట స్కంధ గన్పడం
గ్రేవులు సొక్క గల్పకముక్రిందఁ ద్రిభంగిగ నిల్చి యంగుళీ
వ్యాపితవంశపూర్తియయ్యవ ర్తిలుమోహనమూర్తి గొల్పెదన్.

తా. వేణుగానమందు ఎడమచక్కతల వంచుటచే ఆప్రక్క చెవివండలములు మూపున ఆనగా, ఒకకనుబొమ వంగియు మఱొకబొమ పొడుగయ్యుఁ గాలగా, మోవిపుటమును గొంత మోడ్చి అడ్డముగా ఇటువటు చూడ్కులు నిగుడ చిగుళ్ల వంటి వేళ్లను బఱసి వేణువును ఆనందముతో పూరించుచు జగన్నాథనాకారముతోఁ గల్పవృక్షముక్రింద విలసిల్లుకృష్ణుని తెలియుచున్నాను.

అవ. శ్రీకృష్ణుడు మధురలో మల్లయుద్ధరంగమందుఁ గంసాదులకుఁ గనఁబడిన ఆయావిధములను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మల్లైః శైలేన్ద్రకల్పః శిశు రితరజన్తైః పుష్పచాపోఽజ్ఞనాభి
గోపైస్తుప్రాకృతాత్మా దివి కులిశభృతావిశ్వకా యోఽపమేయః |
క్షృద్ధః కంసేన కాలో భయదకితదృశా యోగిభి ర్ధ్యయమూర్తి
ర్వృష్టో రజ్జావతారే హరి రమరగణావన్దకృ త్పాతు యుష్మాన్ ||

టీ. రంగ + అవతారే-రంగ = కంసుడు పన్నించిన మల్లయుద్ధరంగమందు అవతారే=దిగుటయందు-చల్లరంగమును బొచ్చి నీలిదినపు డనుట, మల్లైః = చావూరుడు మొదలైనవలలుచేత, శైలేన్ద్రకల్పః - శైల + ఇన్ద్ర = పెద్దకొండతో - లేక కొండలకు రాజైన హిమవంతముతో, కల్పః = సమానుడుగాను-కొండవలె ఎదిరింప రాకయు చలింపకయు నుడు ధైర్యాతిశయము గలవాఁడుగాను అనుట, ఇతరజన్తైః = తక్కినజనులచేత, శిశుః=బాలవఁడుగాను, అజ్ఞనాభిః=స్త్రీలచేత, పుష్పచాపః= (పూవిలు గల) మన్నుఁడుగాను, గోపైస్తు = గొల్లవారిచేత నన్ననో, ప్రాకృత + అత్నా=ఈప్రకృతికి లోనైనవృథానము గలవాఁడుగాను-సామాన్యుఁడుగా ననుట, దివి=ఆకాశమందు, కులిశభృతా=ఇంద్రునిచేత, విశ్వకాయః=విశ్వ = ప్రపంచమునెడి, కాయః=శరీరము గలవాఁడు-సర్వశరీరవఁడగు, అప్రమేయః = కొలది పెట్టరానివాఁడుగాను-ప్రపంచ మంతయు తానై యుండుటచేత ఇందిం తనరానివాఁడుగా ననుట,

భయ...దృశా - భయ = భయముచేత, చకిత = చంచలమైన, దృశా = కన్నులు
గల, కంసేన = కంసునిచేత, ప్రద్యు = కోపించినట్టి, కాలః = యముడుగాను,
యోగిభిః = యోగులచేత, ధ్యేయమూర్తిః-ధ్యేయ = ధ్యానముసేయదగిన - ధ్యాన
మునకు విషయమైన, మూర్తిః = స్వరూపము గలవాడుగాను, దృష్టః = చూడబడిన
వాడును-కావుననే, అమర...కృత్-అమరగణ = దేవతాసమాహమునకు, ఆనంద =
ఆనందమును, కృత్ = చేయువాడును, అగ్ని, హరిః = శ్రీకృష్ణుడు, యుష్మాన్ = మిమ్ము,
పాతు = రక్షించుచుగాక - కంసాదినుష్టులను జంపి లోకము నిష్క్రమింపజేయు
ననుచు దేవతల కానందము కలిగె నని తెలియునది.

చ. నగ మని జెట్లు పాపం డని శ నాగరికుల్ మరుఁ డంచుఁ గాంత ల
భగవతి విశ్వరూపుఁ డని శ ప్రాకృతుఁ డంచును గోవబాలురు
గ్రగఠిక దనర్చుచుత్తు వనికంసుడు యోగులు స్వామిగాఁ గనం
దగి సురలుబ్బ రంగమునందాల్కొనుడేవుడు మిమ్ముఁబోచుతన్.

తా. కంసుని మల్లరంగమును జొచ్చి నిలిచినపుడు చాణూరాదిమల్లలచే
పెనుగొండవలె అతిభీరుడుగాను, తక్కినవారికి పనిబాలుడుగాను, స్త్రీలకు మన్న
భుడుగాను, గొల్లవారికి దమవలె నొకప్రాకృతుడుగాను, ఆకాశమునందు ఇంద్రు
నికి విశ్వరూపుడుగాను, భయపడి చూచుచున్న కంసునికి గోపితుడైనయముడు
గాను, యోగులకు ధ్యానింపదగినమూర్తి గలవాడుగాను, గనబడుచు దేవతా
సమాహములకు హర్షము గూర్చుకృష్ణుడు మిమ్ము రక్షించుచుగాత.

శ్లో॥ సంవిష్టో మణివిష్ట రేఽఙ్కరం మధ్యాసీనలక్ష్మీముఖే
కస్తూరీతిలకం ముదా విరచయన్ హర్షాత్కుచౌ సంస్పృశన్ |

అన్యోన్య స్మితచన్ద్రికా కిసలయై రారాధయ న్మనమథం
గోపీగోపపరివృతో యదుపటిః పాయా జ్ఞగన్గోహనః ||

104

టీ. మణివిష్టరే = గర్జనముమీఁక ఆసనమందు, సంవిష్టః = కూరుచున్నవా
డును, అఙ్కరం = తొడను-తనతొడమీదను, అధ్యా...ముఖే-అధ్యాసీన = కూర్చు
న్న, లక్ష్మీ = లక్ష్మీదేవియొక్క, 'రాధా' అనుపాతమున-రాధయొక్క, ముఖే = ముగ
మునందు, కస్తూరీతిలకం = కస్తూరిబొట్టును, ముదా = సంతోషముచేత, విరచయన్
దిద్దుచున్నవాడును, హర్షాత్ = సంతోషమువలన, కుచౌ = స్తనములను, సంస్పృశన్
= మిక్కిలిస్పృశించుచున్నవాడును, అన్యో...కిసలయైః - అన్యోన్య = పరస్పరమును,
స్మిత = చిరునవ్వువలన, చన్ద్రికా = విశ్నలయొక్క, కిసలయైః = చిగుళ్ళచేత-వెన్నె
లవలె తెల్లనై చిగురొత్తుచున్న నవ్వులచేత అని భావము, మిసగఘ్నమ్ = ముసగుఘ్నిని,

ఆరాధయన్ = ఆరాధించుచున్నవాడును - ఆరాధనమున పువయుక్తముగా కిసలము శబ్దముఁ గూర్చినాఁడని తెలియునది. జగత్ + మోహనః = లోకమును మోహింపఁ జేయువాడును, కావుననే, గోపీ...వృతః-గోపీ = గోపస్త్రీలచేతను, గోప = గొల్లవారిచేతను, పరీవృతః = పరివేష్టించబడినవాడును, అగు, యదుపతిః = కృష్ణుడు, పాయాత్ = రక్షించుఁగాత. మొదట తోడమీఁద లక్ష్మిని ఉంచుకొనుటచే మన్మథుఁడు దయించినాఁడనియు; కావుననే కన్తురిజాట్లును దిద్దగా వాడు కొంత విజృంభించినాఁడనియు; ఆవిజృంభణమువలనఁ గుచముల నంటఁగా వాడు మఱియు సతి శయించినాఁడనియు; అనుతిశయించుటవలన ఒండొరులను లేనవ్వలు మోలకలెత్తెననియు; మన్మథవికారస్వయముక్తమైన సౌగంధంబెవ్వమొలకలచే అమన్మథుఁడు మీఁదుమిక్కిలి వృద్ధిఁ బొందింపఁబడినాఁడనియు-అనఁగా మన్మథవికారము వుష్టి నొందినదనియు-తెలియునది. జగన్మోహనుడు గావుననే ఆమోహనాకృతికఁ బొక్కి-గోపికలే కాక గోపములును జాట్లుకొని పోలుచుచుండి రని యాశయము.

చ. చెలు వగురత్నపీఠమున శ్రీనతి సంకముఁ జేర్చి కన్తుఁ
దిలకము దిద్ది దిద్ది తమి శ్రీ దీరక వెంటన గుబ్బులంట మో
ములఁ దళుకొత్తునవ్వు విరియ మొత్తములన్ మరుపూజనీయు న
చెలు వగువల్లనప్రకరతనీతమోహనమూర్తి ప్రాచుతన్. 104

తా. రత్నమయమైన పీఠమునఁ గూర్చుండి తోడయం నిడుకొన్న లక్ష్మి దేవి నెమ్మొగమునంకలికన్తురిజాట్లును దిద్దుదును, దానిచేఁ గలిగినమరులున పువయు లంటుచును, దానిచే ఒండొరులమఁ గలిగిన నెన్నెలపఁటి తెలిసవ్వుమొలకలచేత మన్మథ వికారము పయింబయి సతిశయింపఁజేయుదును, జగన్మోహనాకృతి గలుగుటచే గోపికలును గోపములును జాట్లు బలసికొలుచుచుండఁగా విలసిల్లుకృష్ణుడు రక్షింపఁ గాత.

శ్లో॥ ఆకృష్టే వసనాఞ్చలే సమయశ్యామూ త్రపాధఃకృతా
దృష్టిః సంవలితా రుచా పువయుగే న్వర్ణప్రభే శ్రీమతి |
బాలః కశ్చన చూతపల్లవ ఇతి ప్రాస్తస్మితాన్మృశ్రియం
శ్రివ్యం స్తా మథ రుక్మిణీం సతముఖం కృష్ణ స్స పుష్టాతు నః॥

టీ. (యశ్యాః = ఎవతెయొక్క-ఏమక్కిణియొక్క)వసన + అఞ్చలే = పయ్యెదఁ బెడఁగు, ఆకృష్టేనతి = లాగికొనబడునది అగుచుండఁగా-కృష్ణునిచేతనమట, అధ = పిన్నుట, త్రపా...కృతా-త్రపా = సిగ్గుచేత-పైట లాగికొనబడుటచేతఁ గలిగినసిగ్గుచేత-ప్రాయాత్ అనుపాతమునను ఇదియే యర్థము. అధఃకృతా = క్రిందుగాఁ జేయఁ

బడినదియు-అసిగ్గుచేతఁ దలపంచుకొనఁగా క్రిందుగా నిగడినదియు, పువలయశ్వామా-
 పువలయఁసల్లగల్గవలె శ్వామాఁసల్లనయినదియు, అగు, దృష్టిఁచూపు, రుచాఁ
 కాంతిచేత, స్వర్ణప్రభే-స్వర్ణఁబంగారుయొక్క, ప్రభేఁకాంతిపంటికాంతి గలిగినది
 యు, శ్రీమతిఁసౌందర్యముతోఁ గూడినదియు, అగు, పంచయుగేఁచనువోయియుండు,
 సువలితాఁతగులుపడినదో, తాఁఅ-అట్లు అజ్ఞాయుష్సరాలె నదియు, కావుననే, నతిఁ
 పంపబడిన, ముఖేఁమొగముగలదియు, బాలఁలేకయైన, కశ్యపఁబకావోక, చూత
 పల్లవ ఇతిఁమామిడిచిగురు అని-పయఁటలేని చనుగుబ్బలమీఁద తలవాల్చుటచే క్రిందికి
 నిగడినచూపు పడఁగా ఆగుబ్బల బంగరుచాయతో చూపులనలుపు గలసి ఒకమామిడిచి
 గురువలె గనుపట్టెననుట-ఇట్లు మాచిచిగురు అని, ప్రాస్త...శ్రియమ్-లేక-ప్రాస్తఁ
 సహపమం దున్న-దావున ఉన్న, స్థిత + అస్యశ్రియఁచిఱునవ్వు గల మొగము
 యొక్క కాంతిగలదియు-మొగమునందు చిఱునవ్వు దళుకొత్తఁగా దావున నున్నది.
 అనుట, లేకః-ప్రాస్తఁకళఃపులయందు-పెదవి యోరలయఁదలి-స్థితఁచిఱునగవు
 గల, అస్యఁముఖముయొక్క, శ్రియఁకాంతి గలదియు-సిగు పైకొనుటచే నవ్వు
 చక్కఁగా వీక్కిటిల్లక పెదవికలఁగలమాత్రము వ్యాపించినదనుట, భ్రాస్త్యా స్థి
 తాస్య శ్రియమ్ అను పాఠమున భ్రాస్త్యాఁమామిడిచిగు రను భ్రాంతిచేత, స్థితాస్య
 శ్రియగు అని యర్థము. ప్రాంతమందుండటయే వసనాంచలము లాఱికొనుటవలన బిడ
 పఁ జేర్చి కాగిలించుకొనుటవలన అనువై శృంగారరసము మఱిత గూర్చుచున్నది
 గావున 'ప్రాస్త' యను పాఠమే సగనము, ఇట్టిగ, రుక్మిణీంధరుక్మణిజేదని, శ్రిష్టకా
 కాగిలించుటన్న, సఃఅ, కృష్ణఃకృష్ణుడు, యఃమయ్యు, పుష్టాతుఁపొవించు
 గాక, ఇట 'సువలితా' అనుటచే చూపు సిగ్గుచేత నిశ్చలముగాఁ జనువోయియుండు
 దగులుపడినదనియు, కావుననే ఆతగులుపడినదోటి చూపుయొక్కయు చనుయొక్క
 యు కాంతి గలిసిమాచిచిగురుగాగుర నిలుకడగాఁ గనుపట్టెననియుఁ చెలియునది.

మ. అలరుంబయ్యెదకొంగు దీమఁ దపసి శ్ర యశ్రీ విడంబించుగు

బబ్బలపై నీబ్బితి గబ్బిచూపు నెలకొ శల్పం దద్ద్యుటిన్ నూత్నచూ
 తలతాపల్లవరీతిఁ గాంచి స్మితవ శ్ర క్షప్రౌఢ యూరుక్కిణీ

లలనం గొంగిట గారవించువారిక శ్ర శ్యాణంబు మాకిచ్చుచన్. 105

తా. శ్రీ రుక్మిణిజేద కొంత సమీపమునఁ గూర్చుండఁగా శ్రీకృష్ణుడు విలాస
 ముగా నామె పైలచేఱఁగును లాఱికొనెను. అపుడా లలన సిగ్గుచే దలపంచుకొనఁగా
 సల్లగలువలె సల్లనైన యామెచూపు క్రిందుగా బంగరుచాయ గల తన చనువోయిపై
 నిగడి నెలకొని యుండఁగా, నెలకొన్నచోట చూపుయొక్క నలుపును చనుల బంగరు
 చాయయుఁ గలిసి మామిడిచిగురువలె గనఁబడఁగా 'మామిడిచిగు రెక్కడిది' అని
 బ్రమసి రుక్మిణి చిఱునవ్వుతో సిగ్గున తలపంచుకొనియుండెను. కృష్ణుండది యెఱిగ

దగ్గఱమఁ జేర్చి ఆమెను గాఁగించుకొనియె. అట్టి కృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాక.

అవ. కృష్ణునకును రుక్మిణీదేవికిని అయిన యొకానొక సంవాదమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఉర్వాస్యంకోఽపి మహీధరో లఘుతరో దోర్భావ్యం ధృగోలీలయా
తేన త్వం దివి భూతలేచ సతతం గోవర్ధనోద్ధారకః ।

త్యాం త్రైలోక్యధరం వహామి కుచయో ర్గ్రే న త ద్ధ్యతే
కిం వా కేశవ భాషణేన బహునా పుణ్యైర్యశో లభ్యతే ॥ 106

టీ. హేకేశవఁడవు! ఉర్వాస్యంఁభూమియందు, కోఽపిఁకానొక, లఘుతరఃఁమిక్కిలి చులుకనైన, మహీధరఃఁకొండఁగోవర్ధన పర్వత మనుట, దోర్భావ్యఁఁవాస్తవములేత, లీలయాఁవిలాసముగా, ధృతఃఁధరింపఁబడెన - నీచేతననుట, తేనఁదానిచేతఁఅట్లు ధరించిన కారణముచేత, త్వంఁనీవు, దివిఁస్వర్గమందును, భూతలేచఁ భూమియందును, సతతంఁఎప్పుడును, గోవర్ధన + ఉద్ధారకఃఁగోవర్ధనము ఎత్తినవాడవుఁగోవర్ధనోద్ధారకుడను బిరుదు నొందితివనుట. త్రైలోక్యధరంఁత్రిలోకమును ధరించుచున్న, త్యాంఁనిన్ను, కుచయోఁస్తనములయొక్క, అగ్రేఁకుదను, వహామిఁవహించుచున్నాను, తతోఽదిఁఅట్లు నిన్ను వహించుట, గగ్నాతేనఁఁదెక్కింపఁబడలేదు. మిక్కిలి చులుకనైన కొండను నీచెట్టులయే గణింపఁబడినది కాని, ఒక కొండమాత్రము కాదు, మూడులోకములను ధరించియున్న నిన్ను చన్ను మొనమీద నేను వహించుట గణింపఁబడలేదు; ఏమి అన్యాయ మనుట. బహునాఁఅనేమైన, భాషణేనఁపలుకుటచేత, కింఁఏమిఁఏమి ప్రయోజనము-పెక్కుఁబొటలేలయనుట, పుణ్యైఃఁపుణ్యములచేత, యశఃఁకీర్తి, లభ్యతేఁపొందఁబడుచున్నది. కీర్తి పుణ్యముచేతనే కలుగుచున్నది గాని శక్తినిబట్టి కలుగదనుట.

మ. ధరణిం జేతుల నొక్కచిన్నగిరి యె ర్త్రకా నిన్ను గోవర్ధనో
ద్ధరణుం డంచు నుతించె నీదశదిశల్ ర త్రైలోక్యధారేయ ని
న్నురువఱ్ఱోజములకా భరింప ననుఁ బే ర్కో రెవ్వరుం బుణ్యవి
స్ఫురణం గీర్తి చెలంగుఁ బెక్కువచనం ర బుల్ కృష్ణ యింకేటికిన్.

తా. కృష్ణా! నీవు భూమియందు మిక్కిలి చులుకనయిన గోవర్ధన మను నొక కొండను లీలగాఁ జేతులతో నెత్తిగానే దేవలోకమందును భూలోకమందును నిన్ను గోవర్ధనోద్ధారకుడని జనులు పొగడుచున్నారు. నేను మూడులోకములను ధరించిన నిన్ను నాచను మొనలమీదఁ బాల్చుచున్నానుగాని నన్నెవ్వరును బొగడుటలేదు. పెక్కు మాటలేల? కీర్తి పుణ్యముచేతనే కలుగుచున్నది కాని యొగ్యతచేత గాదు.

అవ. కృష్ణస్మరణములేవ్ పాపహరిహరమునకుఁ దక్కినయను
పానము లేమియు నక్కఱలే దనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వస్థ్యావస్థన భద్రామస్తు భవతే భోః స్నాన తుభ్యం నమో
భోదేవాః పితరశ్చ తర్పణవిధౌ నాహం త్నమః త్నమ్యతాం|

యత్రక్వాపి నిషీద్య యాదవకులో త్తంసస్య కంసద్విషః

స్నారం స్నార మఘం హరామి త దలం మన్యే కి మన్యేన మే॥

టీ. హేస్థ్యావస్థన = ఓసంధ్యావందనమా, భవతే=నికు, భద్రం=మంగళము,
అస్త=అగుఁగాక, భోఃస్నాన=ఓస్నానమా, తుభ్యం=నీకొఁటకు, నమః = నమస్కా-
రము, భోదేవాః=ఓదేవతలారా, హేపితరః=ఓపితరులారా, తర్పణవిధౌ-తర్పణ =
మీకు జలాదితర్పణములను, విధౌ=చేయుటయందు, అహం = నేను, త్నమః = శక్తుఁ
డనుగాను, త్నమ్యతాం=త్నమింపఁదగినది. యత్రక్వాపి = ఎక్కడనైనను, నిషీద్య=
గూర్చుండి, యాదవ... త్తంసస్య-యాదవకుల=యదువంశమునకు, ఉత్తంసస్య = శేఖ-
రుడైన-అలంకారభూతుఁడైన, కంసద్విషః=కంసునికివిరోధి యగుకృష్ణుని, స్నారం
స్నారం=స్ఫురించి స్ఫురించి, అఘం=పాపమును, హరామి=పోవ నడుచుచున్నాను.
తత్=అది-అకంసవిరోధిస్మరణము-కంసవిరోధియనుటచే దుష్టవిరోధియనియు, కావు-
న దుష్టములగుపాపములను హరించువాడనియు, కావున అతనిని స్ఫురించుటచేతనే
పాపము లన్నియుఁ బోగొట్టుకొనవచ్చు ననియు వృద్ధయను, ఇట్టివానిస్మరణము,
అలం=పాపనివృత్తికి చాలునని, మన్యే=తలఁచుచున్నాను, అన్యేన = ఇతరము
చేత-తక్కినసంధ్యావందనాదివిధ్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానములచేత, మే=నాకు, కిం=
ఏమిప్రయోజనము-ప్రయోజనము ఏమియు లేదనుట.

చ. సతతము సంధ్యకు శుభము శ స్నానబహువిధేషనత్కియా

తలికిని మ్రొక్కు దేవపితృతర్పణచర్య కళక్తియుక్తుడ౯

మతిఁ గరుణించ నొక్కనియ్యమస్థితిఁ గంసపుత్ర యదూర్ధ్వహ౯

స్తుతి యొనరించి కల్మషవిగ్రహారుడ నాడు నవస్యకర్మతన్. 107

తా. ఓ సంధ్యావందనమా ! నికు శుభం బగుఁగాక; నిత్ర నా కక్కఱలేదు.
స్నానమా! నికు నమస్కారము. నీకొలియు నక్కఱలేదు. ఓదేవతలారా ! పితృదేవ
తలారా ! మీకు తర్పణము విడుచుటకు నేను శక్తుడను గాను. ఎక్కడ నైనను
గూర్చుండి యదుకులతిలకమందును కంసాదుషట్టపంహరకుడు నైన కృష్ణునే స్ఫురించి
నాపాపమును పోగొట్టుకొనెద. పాపనివృత్తికి ఇదియే చాలు. కాబట్టి తక్కిన
సంధ్యావందనాదులతో నాకుఁ బనిలేదు.

శ్లో॥ హేగోపాలక హేకృపాజలనిధే హేసింధుకన్యాపతే
హేకంసాంతక హేగజేంద్రకరుణాపారీణ హేమాధవ
హేరామానుజ హేజగత్త్రయగురో హేపుణ్డరీకాక్ష మాం
హేగోవీజననాథ పాలయ పరం జానామి న త్వాం వినా॥ 108

టీ. హేకృపాజలనిధే = ఓయి దయాసముద్రుడా, హేసింధుకన్యాపతే-సింధుకన్యాసముద్రునికూతురెనలక్ష్మికి, పతే = పెనిమిటియైనవాడా, హేకంసంతక = కంసునికి యముడైనవాడా, హేగజే... పారీణగజేంద్ర = గజశ్రేష్ఠుని విషయమైన, కరుణాదయచేత, పారీణనిండినవాడా-గజేంద్రునివిషయమై మిక్కిలి కరుణచూపినవాడా యనుట, హేమాధవ = ఓబలరామునితమ్ముడా, హేజగ...గురో - జగత్ + త్రయ = మల్లోకములకును, గురో = తండ్రియైనవాడా, హేపుండరీక + అక్ష = ఓ తెల్లదామరలపంటికన్నులుగలవాడా, హేగోవీ...నాథ-గోవీజన = గోపస్త్రీసమూహమునకు, నాథ = ప్రభు వైనవాడా, హేగోపాలక = ఓగోపాలకృష్ణ, మాం = నన్ను, పాలయ = రక్షింపుమా, ఏలనగా, త్వాంవిశానిన్నుతప్ప, పరం = మఱియొక్కటిని, జానామి = ఎఱుగను, తావున నీవే నన్ను రక్షింపవలయు ననుట.

తా. ఓకారుణ్యసముద్ర యోకరటిరక్షిందీర్ఘ యోమాధవా
యోకంసాంతక యోరమానహచరార్య యోవల్లవీకింకరా
యోకంజేక్షణ యోజగద్గురుమణీ శ్ర యోరాహితేయానుజా
మీకన్నా మతియన్య నే నెఱుంగఁ జరమిన్ నన్నురక్షింపుమీ.

తా. ఓదయాసముద్రుడా! ఓలక్ష్మీనాథా! ఓకంససంహరకా! గజేంద్రుని యందు మిక్కిలి కరుణచూపినవాడా! ఓమాధవా! ఓబలరామునితమ్ముడా! ఓమల్లోకములకును దండ్రీ! ఓతెల్లదామరలపంటికన్నులుగలవాడా! ఓగోపస్త్రీసమూహారా! ఓగోపాలకృష్ణ! నన్నుగాపాడు మా. నిన్నుదప్పమఱియొక్కటిని నేనెఱుగను.

శ్లో॥ కస్తూరీతిలకం లలాటఫలకే వక్షాస్థలే శాస్త్రుభం
నానాగ్రే నవమాక్తికం కరతలే వేణుం కరే కబ్జణమ్॥
నర్వాజ్ఞే హరిచంద్రనం చ కలయన్ కణ్ఠేచ ముక్తావళిం
గోవస్త్రీపరివేష్టితో విజయతే గోపాలచూడామణిః॥ + 109

టీ. లలాటఫలకే = పలకవంటినుదుటియందు, కస్తూరీతిలకం = కస్తూరిబొట్టును, నక్షాపతే-తోమ్ముపట్టునందు, శాస్త్రుభం = శాస్త్రుభువనియు, శానా + అగ్ర = ముక్కుకునందు, నవమాక్తికం-నవక్రూరదన, చూక్షణమ్-ముత్యమును, కరతలే = తా

స్త్రుపదేశమందు, వేణుం=పిల్లలగోవియు, కలే=హస్తమునందు, కబ్జుగమ్ = కడియమును, కణ్ఠే=కంఠమునందు, ముక్తాంశం = ముత్యపుహారమును, సర్వ+అక్షే = దేహమంతటను, హరిచస్త్రసం = శ్రీచందనమును, కలయన్ = తాల్చుచున్నవాడును, గోప...వేష్టితః-గోపస్త్రీ=గోపికలచేత, పరివేష్టితః = చుట్టబడినవాడును, అగు, గోపాలచూడామణిః- గోపాల = గొల్లవారలపు, చూడామణిః = కిరీటము-శ్రేష్ఠుడై, కృష్ణుడు, విజయతే=సర్వోత్కృష్టుడై వర్తించుచున్నాడు.

మ. నుదుటం గస్తురిబొట్టు నాసికతుద శ స్మృతైంబు శ్రీగంధసం
పద నెమ్మేనఁ గరంబులం గటకముల్ శ వంశంబు హస్తాగ్రమం
దెవపై నిస్తులకొస్తుధంబు నలుతన్ శ శృంగారహారంబు నిం
పొదవంగృష్ణుడు గోపికావృతుఁడు సర్వోత్కృష్టుడైవర్తిలున్.

తా. పరికవలె నిద్దమైన నెన్నుదుటియందు కస్తురిబొట్టును, అొమ్మునంద
కాస్తుభనునెడికెంపును, ముట్కుతుదను శ్రోత్రముత్యమును, అటచేత వేణువును, క
తులందు కడియములును, మెడనుందు ముత్యపుసరియు, దేహమంతటను మంచిగంధ
మును దాల్చి గొల్లచెలుకలు చుట్టునుబలసి కొలువగా గొల్లవారికెల్ల దలమిన్న దై
యొప్పుశ్రీకృష్ణుడు సర్వోత్కృష్టుడై వర్తించుచున్నాడు.

శ్లో॥ లోకా నున్మదయన్ శ్రుతీ గుత్తిరయన్ ఖోజీరుహాన్ హర్షయన్
తైలా నిద్రివయన్ మృగా నివిశయన్ గోబృష్ట మానన్దయన్
గోపాన్ సంభ్రమయన్ మునీన్దుశ్శయన్ సప్తస్వ గాన్ బృహ్మయన్
న్నోజ్జ్వారార్థ ముదీరయన్ నిజయ తే వంశీనినాద శ్శిశోః॥ 11

టీ. లోకాన్ = లోకములను, ఉన్మదయన్ = ఉన్మత్తములుగాఁ జేయుచున్న
దియు-అనందముచేఁ బరవశమైనదిగాఁ జేయుచున్న దనుట, 'ఉద్ధరయన్' అనుపాక
మున-లోకములను ఉద్ధరించుచున్నదియనుట, శ్రుతీః = వేదములను, ముఖిరయన్ = భక్తి
వింపఁజేయుచున్నదియు - శ్రుత్యర్థములను బ్రతిపాదించుచున్నది యనుట, ఖోజీరు
హాన్ = పృథ్వీములను, హర్షయన్ = ఉచ్చించుచున్నదియు - చిగిరింపఁ జేసి సాంఘ
గుర్చుచున్నది యనుట, తైలాన్ = కొండలను, నిద్రివయన్ = మిక్కిలి కరణించుచు
న్నదియు, మృగాన్ = మృగములను, వివశయన్ = పరవశములైనవానినిగాఁ జేయు
చున్నదియు, గోబృష్టమ్ = గోవులసమూహమును, అనన్దయన్ = ఆనందింపఁజేయుచు
న్నదియు, గోపాన్ = గొల్లవారిని, సంభ్రమయన్ = తొట్రుపడఁజేయుచున్నదియు, ము
నికై = మునులకు, మునీశుడున్ = మోక్షుఁగలుగలవానినిగాఁ జేయుచున్నదియు - లేక

ధ్యానసమాధియందు లయించునట్లు చేయునదియు, సప్తస్వరాన్ = 'సరిగమపధనిశ్రో' అను ఏడుస్వరములను, జృమ్భయన్ = చెలగునట్లు చేయుచున్నదియు, ఓక్కార + అర్థం = ప్రణవముయొక్క అర్థమును, ఉదీరయన్ = ప్రతిపాదించుచున్నదియు, అగు, శిరోః = నినువైనచిన్నికృష్ణునియొక్క, వంశీనినాదః-వంశీ = వేణువుయొక్క, నినాదః=ధ్వని, విజయతే=సర్వోత్కర్షముతో వర్తించుచున్నది.

చ. మృగములుసాక్కమాక్రిమిలిగురంపంగరాలుగరంగ మోముగ
నిగమము లావులుబృంగ మురనిచ్చట మాన్వడ గోవు లాడగా
జగము సెలంగ నొంకృతి యెనంగంగ సప్తవిధస్వరాంగుభు
ల్నిగుడఁ గడంగె బాలమురళీనినదంబు మువం బెనంగగన్. 110

తా. శ్రీకృష్ణుని వేణునాదము, లోకములఁ జొక్కించుచును, వేదములను మ్రోయించుచును, పృక్షములను జగుర్పంజేయుచును, పర్వతములను గరఁగించుచును, మృగములను మాన్వడజేయుచును, గోవులను ఆనందింపజేయుచును, గోపకులను దొట్రుపఱచుచును, మనులను ధ్యానముద్రనొందించుచును, సప్తస్వరములను జెలఁగించుచును, ప్రణవముయొక్క తాత్పర్యమును బ్రతిపాదించుచును, అంతట సర్వోత్కర్షముతో వర్తించుచున్నది.

శ్లో॥*యస్యాత్మభూతస్య గురోః ప్రసాదా

దహం విముక్తోఽస్మి శరీరబద్ధాత్ ।

నర్వోపదేప్తుః పురుషోత్తమస్య

తస్యాజ్ఞీవదత్తం వ్రణతోఽస్మి నిత్యమ్॥

111

టీ. ఆత్మభూతస్య = అంతరాత్ముడై యున్న-(సోమగిరిపరముగా) ఆత్మవలెధారకుడైన, యస్య = ఏ, గురోః = గురువుయొక్క, ప్రసాదాత్ = అనుగ్రహమువలన, శరీరబద్ధాత్ = దేహబంధమునుండి-దేహరూపబంధమును గలిగించుకర్మఫలమునుండి, అహం = నేను, విముక్తః = విడివడినవాడను, అస్మి=అగు చున్నానో, సర్వ+ఉపదేప్తుః-సర్వ = 'సోమగిరి యరుల్లే శిక్షాగురుల్చ భగవాన్ శిఖిశిఖిహారిః' అన్నట్లు సోమగిరియు శ్రీకృష్ణుడును దశకు గురువులుగాఁ గవి మొదటఁ జెప్పియుండుటచే ఇటు కృష్ణపరముగా సమస్తమైనవారికి, ఉపదేప్తుః = ఉపదేశించువాడైన-సోమగిరిపరముగా, సర్వ = సమస్తములైన ఆర్థములను, ఉపదేప్తుః = ఉపదేశించువాడైన, తస్య=ఆ-ప్రసిద్ధుడైన, పురుషోత్తమస్య = కృష్ణునియొక్క, (సోమగిరిపరముగా) పురు

శ్లోకము ఒకానొక ప్రతిపక్షము చేయవలయును; కాబట్టి తెనుగుపద్యములేదు.

పోతమస్య=పురుషశ్రేష్ఠునియొక్క, ఆజ్ఞిప్రదన్=ఆడుగుదామరనుగూర్చి, నిత్యమ్=ఎప్పుడును, ప్రణతః=నమస్కరించినవాడను, అస్మి=అనుచున్నాడను.

తా. పరమాత్మస్వరూపుడైన (అత్సధారవదైన) యేగురువుయొక్క అనుగ్రహముచేత నేను సంసారబంధములై నకర్మములనుండి విడిపడితినిో యట్టిసర్వజనోపదేశకుడు (సర్వాలోపదేశకుడు) అగు శ్రీకృష్ణునియొక్క (పురుషశ్రేష్ఠుడైన సోమగిరియొక్క) పాదారవిందములకుఁ బ్రణామము నేయుచున్నాను.

ఇతి శ్రీలీలాశుకవిరచితే శ్రీకృష్ణకర్ణామృతే

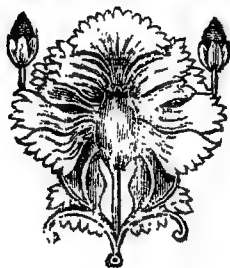
ద్వితీయశతకం నమాస్తమ్

శ్రీలీలాశుకుం రచింపిన శ్రీకృష్ణకర్ణామృతమందు

ద్వితీయశతకము నమాస్తమ.

మాలినీవృత్తము. సతతవినుతభీమా శ సచ్చిదానందసీమా
శతమఖనుతనామా శ సాధుమాన్ప్రణామా
దితిజమలవిరామా శ దేవతాసార్వభౌమా
వితతతపనధామా శ వేంకటాచార్యధామా.

మ. ఇది కృష్ణాశ్రయయోగిపుంగవకృపాశ్రవీతౌత్తసారస్వతా
భ్యుదయశ్రీవిభవప్రసిద్ధచిదచిద్భోధక్షమాళాన్తిన
త్యదయాభూషణ వెల్లపూడిమణిపెద్దామాత్యవెంగ్రణీ
గదితాశ్వాసము వొల్పుఁ బ్రాథమిక మై శ కర్ణామృతశ్రీకృతిన.

శ్రీ

శ్రీ కృష్ణ కర్ణామృతము.

తృ తీ యా శ్వా స ము.

శ్లో॥ అస్తి న్యస్త్య మనం నమస్తజగతా మభ్యస్తలక్ష్మీస్తనం
వస్తు భ్యస్తరజస్తమోభి రనిశంన్యస్తం పురస్తాదివ
హస్తోదస్తగిరీస్తమస్తకలిరుప్రస్తారవిస్తా రిత
సస్తన్యస్తరునూనసాస్తరలనత్పస్తావిరాధాస్తుతమ్.

1

టీ. సమస్తజగతాం సకలలోకములకు, స్వస్థయనం రక్షకమైనదియు, అభ్యస్త... స్తనం-అభ్యస్త=అలవాటు చేయబడిన - పెక్కుమాటులు అనుభవించబడిన, లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, స్తనం = మంచములుగలదియు, భ్యస్త...తమోభి-భ్యస్త=నవములైన, రజస్తమోభిః = రజోగుణతమోగుణములచేత రజస్తమోగుణములనాశముచేత-లేకరజస్తమోగుణములు నశించినవారిచేత, అనిశం=ఎల్లప్పుడును, పురస్తాత్=ముందట, న్యస్తమివ=ఉంపబడినదనివలె నున్నదియు-రజస్తమోగుణములు నశించి ఉద్ధస్తత్వనిష్ఠులైనవారిచే ఎదుటనే యున్నదనివలె అతివిశదముగా పరితమయియున్నదియు, హస్త...లనత్-హస్త=హస్తముచేత, ఉదస్త=ఎత్తబడిన, గిరీస్త్ర=గోవర్ధన పర్వతముయొక్క, మస్తక=శిఖరమందలి, మీదిభాగమందలి, తరు=చెట్లయొక్క, ప్రస్తా=సమూహమునందు, విస్తారిత్=విస్తరించినదిగాఁ జేయబడినదియు- ఆ చెట్ల పువ్వులతోఁ గూడి మిక్కిలి యధికమైనది యనుట, స్రస్త=జాతినదియు, అగు, స్వస్తరు=కల్పవృక్షములయొక్క, నూన=పువ్వుములయొక్క, సంస్తర = అంచెలచేతఁజేపిని పడుటలచేత, లనత్ = ప్రకాశించుచున్నదియు - గోవర్ధనమును ఎత్తగా దానిశిఖరమందలి వృక్షములనుండి రాలినపువ్వుములును దేవతలు మెచ్చి పరిసిన కల్పవృక్షపువ్వుములును గూడి విస్తారమై పయిని బడగా ప్రకాశించుచున్నది యనుట, ప్రస్తావి...స్తుతమ్-ప్రస్తావి=ఆగోవర్ధనపర్వతము నెత్తుటను) జెప్పుచున్న, రాధా=రాధచేత, స్తుతమ్-స్తోత్రము చేయబడుచున్నదియు, లేక హస్తో...స్తుతమ్ అని యొకటేసమాసముగా గ్రహించినయెడల గిరింద్రము స్వకలిరుప్రస్తారములచేత, విస్తారితములైన కల్పతరుప్రనూనములచేత నైన, సంస్తర=పడకయుండు, లనత్=ప్రకాశించుచున్నదియు, ప్రస్తావి=ఆ గోవర్ధనమును ఎత్తినప్రస్తావము గలదియు, అగు,

రాధచేత స్తుతమైన దని యర్థాంతరము. గోవర్ధనము నెత్తి యెసితర్వాత దానిపైఁ బడి క్రింద రాలినకల్పవృక్షపుష్పముల సెజ్జయిండు రాధ కృష్ణునితోఁ గూర్చుండి, ఆ గోవర్ధనపర్వతము నెత్తినప్రస్తానము దెచ్చి ఆతనిని బొగడినదనుట, ఇట్టిదైన, వస్త్ర= శ్రీకృష్ణాఘ్నిమైన వస్త్రపు, అ స్తి=కలదు.

శా. హస్తోద స్తగిరింద్రమ స్తకతరువ్యత్యస్తవిస్తారిత

నస్తన్వస్తరునూననం స్తరలనకత్సస్తార మధ్యస్తవ

ద్యాస్తోక స్తన మ స్తకల్మషపురోశన్య స్తంబు నుద్యజ్జగ

త్వస్త్రీశ్రీదము రాధికాస్తుతము చంద్రచద్వస్తు వెం తే తగున్. 1

తా. సకలజగత్తులను రక్షకమై, లక్ష్మీదేవివన్నుదోయిని అనుభవించుట యందు మరగినదై, శుద్ధస త్వనిష్ఠులచే వికడముగా ప్రతిపాదించబడినదై, గోవర్ధనము నెత్తగా అందలికొనలలోని చెట్లనుండి రాలినపుష్పములచేతను దేవతలు వరిసిన కల్పవృక్షపుష్పములచేతను నెఱసి, యాకొండ నెత్తినందున రాధ మిక్కిలి పొగడగా నొప్పుచున్న కృష్ణుం డనెడితత్వము ఒకటి కలదు.

శ్లో॥ రాధారాధితవిభ్రమాద్భుతరసం లావణ్యరత్నాకరం

సాధారణ్యపదవ్యతీతనహజస్మీరాననామ్నోరుహమ్ |

అలమ్బే హరినీలగర్వగురుతానర్వస్వనిర్వాపణం

బాలం వైణవికం విముగ్ధమధురం మూర్ధాభిషిక్తం మహాః॥ 2

టీ. రాధా...రసం-రాధా = రాధచేత, ఆరాధిత = గారవింపబడుచున్న, విభ్రమ=విలాసముచేత, అద్భుత=అశ్చర్యకరమైన, రసమ్=శృంగారరసము గలది యును-శృంగారరసాతిశయము అత్యాశ్చర్యముగాఁ జిప్పిలుచున్నదనియు, శృంగార రసప్రయుక్తములైన తిదియవిలాసములను రాధయు మిక్కిలి మెచ్చి కొలుచుచున్న దనియు భావము. లావణ్యరత్నాకరమ్-లావణ్య=కొంతివిశేషముయొక్క, రత్నాకరమ్= సముద్ర మైనదియును-నిరతిశయకొంతివిశేషము గలదియును, సాధారణ్య...రుహమ్- సాధారణ్య=సాధారణముగా నుండుటయొక్క-సమానమైయుండుటయొక్క, పద= మార్గమును, వ్యతీత=అతిక్రమించినదియు-లేనకు సమానమైనది మఱియొక్కటిలేనిదియు అనుట, నహజ=స్వభావనీడముగా, స్మేర=చిఱునవ్వుతోఁ గూడినదియు, అగు, అసన + అమ్నోరుహమ్=మోముదామరగలదియు, ఈడుజోడు లేకయెపుడును చిఱు నవ్వుకొలఁపకున్న తామరవంటిగొమ్మగము గలదియనుట, హరి...నిర్వాపణమ్- హరినీల=ఇంద్రనీలమణులయొక్క, గర్వ=అహంకారముయొక్క, గురుతా=గొప్ప తనముయొక్క, సర్వస్వ=సమస్తమును, నిర్వాపణమ్=పోగొట్టునదియు-ఇంద్రనీలమణుల గర్వాతిశయము నంతయు పోగొట్టునట్టి నల్లనికొంతి గలది యనుట, వైణవికం=

వేణువు నూడునదియు, విమగ్ధమధురం విమగ్ధమిగుల నుందరమైనవానిలో మధురం నుందరమైనదియు, మూర్ధాభిషిక్తం మనోజ్ఞ వస్తువులన్నిటికిని రాజైనదిగా పట్టాభిషిక్తమైనదియు నిరతిశయమనోజ్ఞమైనది యనుట, అగు, మహాః లేజమును-శ్రీకృష్ణాఖ్య లేజమ్మను, ఆలంబే-ఆశ్రయించుచున్నాను.

తా. సాధారణ్యపదవ్యతీతదరహాసనశ్రీముఖాంభోజః డై
మాధుర్యైకనిధానుః డై మరకతాశ్మప్రాధిగర్వార్భటీ
వైధుర్యావహతేజః డై సరసనిర్వ్యాజాంగశృంగారుః డై
రాధారాధితుః డై నవైణవికమూర్ధన్యైక మదిం గొల్చెదన్. 2

తా. రాధభయూడ మిగులగొప్పగా గొనియాడదగినంత యాశ్చర్యకరమైన శృంగార సమగలదియును, విశేషకౌంతివైభవముగలదియు, సాటిలేనిదై చిరునవ్వు సహజముగా దొలపచుండు మోముదామర గలదియు, ఇంద్రనీలములకౌంతి సతిశయించిన నల్లనికౌంతిచే మించినదియు, వేణువు నూడునదియు, చక్కనివానిలో పల మిగులఁ జక్కనైనదియు లోకోత్కృష్టమైనదియు, సగు బాలకృష్ణాఖ్యలేజమును ఆశ్రయించుచున్నాను;

శ్లో॥ కరిణా మలఙ్ఘ్యగతివైభవం భజే

- కరుణావలమ్బితకిశోరవిగ్రహమ్ |

యమినా మనారతవిహారి మానసే

యమునావనాన్తరసికం పరం మహాః ||

3

టీ. కరిణాం=మనుగులకు, అలఙ్ఘ్యగతివైభవమ్-అలఙ్ఘ్య = అతిక్రమింపరాని మీఠరాని, గతి = గమనముయొక్క, వైభవమ్ = పెంపుగలదియును-మనుగులనడకను మించిననడక పెంపు గలది యనుట, కరుణా...విగ్రహమ్-కరుణా=దయచేత, అపలమ్బితః=స్వీకరింపబడిన, కిశోర=బాలకునియొక్క, విగ్రహమ్=శరీరముగలదియును, కరుణచే బాలుడై యవతరించినయనుట, యమినాం=ఋషులయొక్క, మానసే=మనస్సునందు, అనారతవిహారి-అనారత =నిడతెగక, విహారి = విహరించునదియు, యమునా...రసికం-యమునా=యమునానదీతీరమందలి, పస+అంతరమణీయమైన పసమందు-ఇచట అంత శబ్దము రమణీయనాచకము, రసికం=(సంచారముచేయుట యందలి) రసము నెరిగినదియు, పరం=ఉత్కృష్టమైనదియు, అగు మహాః-శ్రీకృష్ణాఖ్యలేజమును, భజే=సేవించుచున్నాను. ఋషులమనంబుల విహరించుటచే బరత్వమును, యమునానదినాంతములందు విహరించుటచే సౌభ్యమును దొలపచున్నది.

ఉ. అల్లన మందయానము గర్జావలి గోరంగ మానిమానసో
 త్ఫుల్లనోజపాళి బద్రముల్ సెలంగన్ యమునాతరంగిణీ
 నల్లలితాంబుపూరములు శ సారవయస్యలమీదఁ జిమ్ముచుం
 జల్లనిచూపులం గరుణఁ శ జల్లెడునల్లనిబాలఁ గొల్చెదన్. 3

తా. మదపుటేనుగుల సడకను మించిన సడకసాపుపెంపు గలదియు, కరుణా
 రసముచే బాలకుడై యవతరించినదియు, యోగులమనంబులయం దెపుడును విహ
 రించుచుండునదియు, యనుచానదీర్చిమందలి గమణీయమైనయడవియందుఁ దిరుగాడుట
 యందు నిపుణమైనదియు, సర్వోత్కృష్టమైనదియు సగుక్ష్మపూర్ణతేజమును భజించు
 చున్నాను.

శ్లో॥ అత నిగ్రత్ర తిజగదపి వ్రజాజ్ఞానా
 ని మున్రితం విపులవిలోచనాజ్ఞయా |
 నిగస్తరం మమ హృదయే విజృమ్భతాం
 సమస్తతః సరసతరం వరం మహాః || 4

టీ. అత నిగ్రత్ర తిజగత్ అపి - అత నిగ్రత్ర = స్వతంత్రములు కానివిగాఁ జేయఁ
 బడిన-తనకు పరతంత్రములైన యనుట, త్రిజగత్ అపి = మూడులోకములు గలదియై
 నను, 'ని మున్రిత్యకలజగత్' అనుపాదమున, యత్ = ఏలేజము, కళలజగత్ = సమ
 స్తలోకమును, నిమ్ర్రి = నియమించునదో, తత్ = అది - సర్వలోకనియామక
 మైన దని యగము, విపుల... జ్ఞయా - విపుల = విశాలము లైన, విలోచన - కన్నుల
 యొక్క, ఆజ్ఞయా = ఆజ్ఞ చేత-బాలంగనుసన్నలచే జేయునటియాజ్ఞలచేత ననుట,
 వ్రజా... త్రివిమ్ - వ్రజ + త్రివిమ్ = గోపస్త్రీలచేత, ని మున్రిత్యమ్ = నియమింపబడి
 నదియో, - గొల్ల చెలువలు కనుసన్నలచే చేయునాజ్ఞలకు లోనై ప్రవర్తించునది
 యనుట, సమస్తతః = అంతటను, సరసతరం = మిక్కిలిసరసమైనదియు - ఎచ్చటఁ
 జూచినను ఏమి చేసినను మిగులరసవంతముగానే యుండునదనుట, పరం = శత్రుత్వ
 మైనదియు, అగు, మహాః = లేజము-కృష్ణపూర్ణతేజము, మమ = నాయొక్క, హృదయే
 = హృదయమునందు, నిరస్తరం = ఎప్పుడును, విజృమ్భతాం = ప్రకాశించుగాక -
 ముల్లోకములను నియమించునంతటి దేవదేవుడు గొలచెయివలె మాట చెప్పి చెప్పక
 వట్టికనుసన్నలచేతనే చేసినయాజ్ఞలకు లోనై నడచుకొన్నాఁ డనుట పౌలభ్యాతి
 శయ ముద్దోషించు చున్నది. ముల్లోకములయేలీక గొలచెయివలె గులామనాడని
 భావము. ఇట్టిపౌలభ్యమునుబట్టి సులభాశ్రయణీయమై, 'సమస్తతః సరసతరమ్' అంత
 టను రసము చిప్పిలుటఁబట్టి అత్యంతభోగ్యమై యుండుటచే నామసన్నునందు ఒక
 పుడు గాక 'నిరస్తరమ్' ఎప్పుడును, అందును, ఉండుట మాత్రమే కాక 'విజృ
 మ్భతామ్' పయిపయ సతికంటలుచును, ఉండును గాక యని యాశయము.

ఉ. లోకము లన్నియుం దనకు శ్రీ లోకవగాఁ గొని యేలుమేటి య

స్తోకమనోహరావయవశోభితుఁ జెంతటివితఁ గోపికా

లోకనలీల నెల్లవసురులుం దనుఁ దాన యొనర్చె వారిదే

కాక ప్రభావ మట్టిచిత్తగత్కులభున్ మది నాశ్రయించెదన్. 4

తా. ముల్లోకములును దనకు వశముగా నడపుచుండునట్టి వీరిక యయ్యున, గొల్లచెలువలు కనుసన్నలతోఁ జెప్పినపనులు సేయునంతసౌలభ్యము గలదై, సమస్త విషయములందును మిక్కిలిసరసమై, యొప్పశ్రీకృష్ణాభ్యులేజము నాహృదయమందు నిరంతరము పయింబయి అతిశయిల్లుచుండుఁగాక!

శ్లో॥ కస్తర్పప్రతిమల్లకాన్తివిభవం కాదమ్మినీబాన్ధవం

బృన్దారణ్యవిలాసినీవ్యవనినం వేషేణ భూషామయమ్|

మన్దస్త్రీరముఖామ్బుజం మధురీమవ్యామృష్టబిమ్బాధరం

వస్తే కస్తలితార్ద్రయావనవనం కైశోరకం శార్దూః||

5

టీ. కస్తర్ప...విభవమ్-కస్తర్ప = మస్సుకునికి, ప్రతిమల్ల = ప్రతిభటమైన - ఎదిరి యైన యనుట, కాంతి = కాంతియొక్క, విభవమ్ = పెంపుసొంపు గలదియు-మస్సు కునికాంతిని అతిశయించునట్టికాంతి గలది యనుట, కాదమ్మినీబాన్ధవమ్ - కాదమ్మినీ = మేఘపంక్తికి, బాన్ధవమ్ = చుట్టపెనదియు - మేఘసమూహముయొక్క కాంతివంటి కాంతి గలది యనుట-ఇచట మేఘము అనక మేఘసమూహమును జెప్పటచే గాంతి యొక్క అతిశయము తెలియునది. బృన్దా...వ్యవనినం బృన్దారణ్య = బృందావన మందలి, విలాసినీ=వలువలాండ్రయిన గోపికలయందు, వ్యవనినం = అసక్తిగలదియు, వేషేణ=వేషముచేత-తాను ధరించియున్న నెమిలిపురి వేణువు మొదలైనసామాన్య పరికరముచేతనే, భూషామయమ్ = భూషణప్రచుర మైనదియు - మిక్కిలిసొమ్ములు గలది యనుట - సామాన్యము లైనవి తొడిగినను మక్కిలి భూషణములు దాల్చినట్లు ఉండునది; లేక, భూషామయమ్ = భూషణస్వరూప మయినది-భూషణములు వేణు అక్కట లేదు. సామాన్యమైన వేషమే భూషణముగా నుండునది యనుట; లేక భూషామయమ్=మిక్కిలి భూషణములు గలది-నానావిధభూషణములతోఁ గూడిన వేషముగలది యనుట, మన్ద...బాన్ధవమ్-మన్దస్త్రీర = చిలువగవుతోఁ గూడిన, ముఖ + అమ్బుజమ్=మోముఁదామర గలదియు, మధురీమ...ధరమ్-మధురీమ = సౌందర్యము చేత, వ్యామృష్ట = మిక్కిలియు తడుపఁబడిన - చక్కఁదనము పూర్ణముగా నెఱసి యున్న-అంతటను చక్కనైయున్న, బిమ్బ + అధరమ్=దొండపండువంటి యధరము గలదియు, కైశోరకం = బాల్యముగలదియు- మిక్కిలిబాల్యముతోఁ గూడియున్నది యనుట, అగు, శార్దూః=కృష్ణనియొక్క, కస్త...వనం-కస్తలిత = మొలకెత్తినదియు,

అర్ధసరసమైశదియు, అగు, యావన=ఎలప్రాయమనెడి, వన=వనమునుగూర్చి, వశే=వనస్కురించుచున్నాను. ఇట కందలితమైనవనము (చిగిర్చినయడవి)వలె కందలితమైన యావనమును మిక్కిలి రమణీయముగా నుండుటచే యావనమును వనముగా రూపించినాఁ డని తెలియునది. తక్-‘యావనమిదమి’ అనుపాతమున, ఇదం-ఈ-ప్రసిద్ధమైన ‘కందలితార్ధయావన’ మని అన్వయము. దానినిగూర్చి, వశే=వనస్కురించుచున్నాను. ఇచట ‘కన్దర్వ...విభవమ్’ అనుచో ప్రతిమల్లకబ్బముచే మస్కధుని కంటే సౌందర్యము మఱింతమోహన మగుటయు, ‘కాదమ్మి’ అని మేఘమునుగాక మేఘపం క్తిని జెప్పుటచే నీలచ్ఛాయ మఱియు సతికయించుటయు, ‘బృన్దా=వృసని నం’అనటచే గోపస్త్రీలయందు వ్యామోహము హెచ్చుటయు, ‘వేషేణ...మయమ్’ అనటచే అలంకారము హెచ్చగుటయు, ‘మన్ద...మృజం’ అనటచే మొగము చిలువవృత్తచే జక్కగా నివ్వటిలుటచే దామరవలె మఱియుఁ దలకొంచుటయు, మధురిను... ధరం’ అనటచే మోయియుండు ఎఱుపును మరువును మఱింత మీఱుటయు, బాల్యము మిక్కిలియు వీడని యావనప్రాదుర్భావముయొక్క లక్షణములుగాఁ జెలియునది.

శా. కందర్వప్రతిమల్లధాము నవమేఘశ్వాముః బ్రేమోల్లస
దబ్బందారణ్యవధూరతుః మధురిమూర్త్యుష్టాధోష్ఠాన్వితు
న్మందస్త్రీరకపోలు వేషకృతనానాభూషణోద్వేలుః జె
ల్వందం గొల్చెద బాల్యయావనవిలాసాలంకృతుః శ్రీయుతున్.5

శా. మస్కధుని నిరసించునట్టి సౌందర్యతోభ గలిగి, మబ్బులపం క్తితో సాటియైన నీలచ్ఛాయతో నొప్పి, బృందారణ్యమందలి గొల్లమలుకులాండ్రయందుఁ దగులునడి, సొమ్ములు పెక్కులు చాల్చి, చిలువవృత్త దోలఁచుమోముఁదామరయు సొగసు మిక్కిలి గులుకు దొండపండువంటిమోవియుఁ బ్రకాశించుగా, బాల్యముతో మిక్కిలి కూడినదై క్రొత్తగా మెలకొత్తుచున్నట్టి కృష్ణుని సరసయావనమునుగూర్చి నమస్కురించుచున్నాను.

అవ. బాల్యము మిక్కిలి వీడని యావనాగమమునే వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆము క్తమానుష మము క్తనిజానుభావ
మారూఢయావన మగూఢవిదగ్ధలీలమ్ ।
ఆమృష్టయావన మనవృత్తికోరభావ
మాద్యం మహాః కి మపి మాద్యతి మానసే మే॥ 6

టీ. ఆముక్తమానుషమ్-ఆముక్త = శౌంచముగావిడువఁబడిన, మానుషమ్-మనుష్యభావముగలదియు, ఆముక్త...భావమ్-ఆముక్త = విడువఁబడిన, నిజ = తనదైన,

అనభావమ్ = ప్రభావము గలదియునునువ్యభావము గలిగియుండియు తనమహత్వమును విడనాడకుండునది యనుట, ఆరూఢవిగ్రహమ్-ఆరూఢ = పెరిగిన-పరిగ్రహించబడిన యనుట- లేక-పెరిగినదెన, విగ్రహమ్ = శరీరముగలదియు, అరూఢ... లీలమ్-అరూఢ = రహస్యములుకాని - ప్రకాశించుచున్న, విదగ్ధ = ప్రాథములైన, లీలమ్-విలాసములుగలదియు-శరీరముపెరుగుచును బ్రాథమీలలు పేరురుచును ఉండుటనుబట్టియే, ఆమృష్ట యౌవనమ్-ఆమృష్ట=కొంచెము స్పృశించిన, యౌవనమ్ = ఎలప్రాయముగలదియు-ఎలప్రాయము కలనూపుచున్న దనుట, కావుననే, అనన్య... భావమ్-అనన్య=శంపని-ఓడని, క్షోరభావం = బాలత్వముగలదియు-బాల్యము వీడినది అనుట, కేమీ=ఇట్టిదట్టి దసరానిదియు, ఆద్యం = జగత్కారణమైనదియు, అగు, మహా=తేజము, కృష్ణాఖ్యతేజము, మమ = నాయొక్క; మానసే=మనస్సునందు, మాద్యతి=విఠ్ఠలీగరుచున్నది-విజృంభించుచున్నదనుట. ఇట విగ్రహము ఆరూఢమగుటయు, విదగ్ధలీలలు అరూఢ మగుటయు, క్షోరభావము అనన్యమగుటయు, యౌవనము శందలించుటయుక్క- అక్షణములని తెలియునది.

ఉ. మానవలీలయుకొ నిరుపరమానమహామహిమానుభావముకొ
మేనిపరిగ్రహంబు మితి ౧ మీఱినప్రాధీయు బాల్యచాపలా
నూనవిలాసముకొ ననమరనోహరయౌవనముం జెలంగ నెం
తేనియు హర్షవిస్మయము ౨ లిచ్చజెలంగ వెలుంగు నామదిన్. 6

తా. మనుష్యభావమును చాల్చియుండియు పూతనాసంహారాదులచే దన శ్రీ భావము పదలక నెఱుపుచుండునదియు, వృద్ధిక్షయములు లేనిదయ్యు శరీరమునఁ బెరుగుచున్నదియు, సర్వజమయ్యున యౌవనము వచ్చినందులప మూచకముగాఁ బ్రాథములైనలీలలు పచరించునదియు, బాల్యము తీసివోవకుండునదియు, యౌవనము తలనూపుచుండునదియు, ఇట్టిదట్టిదని నిర్వచింపరానిదియు, మొట్టమొదటిగావున జగత్తునకల కారణమైనదియు, అగు శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము నామనస్సునందు మిక్కిలి చెలరేలుచున్నది.

అవ. లోకమునందలి నమస్తమనోజ్ఞవస్తువులకంటె శ్రీకృష్ణుడే అతిమనోజ్ఞుడని కవి చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ తేతే భావా స్సకలజగతీలోభనీయప్రభావాః

నానాత్మస్థా సుహృది హృది మే కామ మావిర్భవన్తు ।

వీణా వేణుకర్వణితలసిత స్మేరవక్త్రారవిన్దా

న్నాహం బానే మధుర మవరం నస్తవున్యామ్బురాశేః॥ 7

టీ. సకల...ప్రభావా...సకల=సమస్తమైన. జగతీ = జగములకును, లోభ. నీయ = మిక్కిలి ఆసీంపడగిన. ప్రభావాః = సామర్థ్యములు గలవి-లేక మహిమలు

గలవి, అగు, లేలే=అయాప్రసిద్ధములైన, భావాః = భావములు - పదార్థములు, నానా...సుహృది - నానా=అనేకములైన-పుత్రకళిత్రధనధాన్యాది విషయములైన, తృష్ణా=పేరాసలకు, సుహృది=మిత్రమైన, మే=నాయొక్క, హృది=హృదయము నందు, కామం=యథేచ్ఛముగా, అవిగ్భవస్త=పుట్టునుగాక-నాహృదయము అనేక విధములైన పేరాసలచే పూరితమైనదిగావున లోకమునందలిరమ్యపదార్థంబు లెల్లను దానికి మిక్కిలియింపై యునశాలువుచు బ్రకాశించుఁగాక యనుట, అయినప్పటి కిని, వీణా...విద్వాత్-వీణా=వీణీయవలె నున్న, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, కృణీత =ధ్వనిచేత, అశీత=ప్రకాశించుచున్న, స్పృశ=ఁటునగవుతోఁ గూడిన, వక్త్ర+ అరవిన్దాత్=ముఖకమలము గలదైన, సంద...రాశే=నంద=నందునియొక్క, పుణ్య + అమృరాశే=పుణ్య=సుకృతరూపమైన, అమృరాశే=సముద్రముకంటెను - గము ద్రమువలె అపారమై యున్ననందుని పుణ్యసమూహమే యిట్లు పుట్టిన దని చెప్పఁ దగిన క్రికృష్ణునికంటెను, వధూరంజనోజ్జమైన అవరం = మఱియొకవస్తువును, అహం=నేను, నబాశే=ఁటునను-క్రికృష్ణుడే లోకోత్కృష్టమనోహరుఁ డనుట. లోకోత్కృష్ట మైనయిట్టిమనోజ్జత్యమునకు 'వేణుకృణీత' మను 'స్పృశవక్త్రోరవింద' మును పోషకము అని తెలియునది. లోకమునందు అత్యంతలోభనీయము లైనవస్తువులు పెక్కులు. హృదయము పేరాసలచే అక్రంతచవలమైనది గాన ఒక్కొక్కవస్తువునందును దగలుపడినది. అట్టివస్తువులన్నిటిని అతిశయించి, యిట్టిచవలహృదయమును దనయందే లీనము సేసికొని మించునంతటిమాధుర్యాతిశయాను, మంచాలవేణు నాదమును మందహాసముఖమును గలకృష్ణునికే కలదని యాశయము.

మ. అమితాశావళ మామదిన్ నిఖిలలోకాశాస్య మాపెక్కభా
వము లెన్నేనియు నిల్పుఁ గాక విలసద్యంశీనినాదానుమో
దము మందస్మితసుందరం బగుయశోదానందపుణ్యాంబుసా
రముకన్నన్ మధురంబు లేదొకటి చర్రర్చల్ సేయ నిం కేటికిన్.7

తా. సర్వలోకములకును మిక్కిలియుఁ గోరదగినసౌందర్యాదిమహత్త్వములచేఁ బ్రసిద్ధము లైనవస్తువు లనేకములు గలవు. అవి పేరాసలకు పట్టుయిన నాహృదయ మందు మిక్కిలియు అనగౌలువుచు బ్రకాశించినను బ్రకాశించునీ వీణవలె మొరయు చున్న వేణునాదముచే విలసిల్లుచు చిటునవ్వుతోలఁకొడుచు తామరవలెనున్న మొగము గలవాడై సందునిపుణ్యసమూహమే యిట్లు పుట్ట ననదగిన క్రికృష్ణుని కంటె నుమ నోజ్జ మైనపదార్థము మఱియొకటి నామఁ దెలియకున్నది.

శ్లో॥ సుకృతిభి రాదృతే సరసవేణునినాదనుధా
రనలహరీవిహారనిరవగ్రహకర్ణపుటే|

ప్రజవరసుందరీముఖనోరుహసారసికే

మహాసి కదాను మజ్జతి మదీయ మిదం హృదయమ్ |

8

టీ. సుకృతిభిః=పుణ్యాత్ములచేత, ఆదృతే=ఉపలాలింపబడినదియు, సరస...పుటే-సరసరసయు కమైన, వేణునినాద=వేణుధ్వనియనెడి, సుధారస=అమృత రసముయొక్క లహరీ=ప్రవాహమందు, నిరవగ్రహ=నిరాటంకమైన, కర్ణపుటే=చెవి పుటముగలదియు-అమృతరసప్రవాహమువలె అత్యంతభోగ్యముగా నిగుడుచున్న వేణు నాదమును సాంపుగా ఆలించుచున్నది మనట, ప్రజ...సారసికే=ప్రజప్రేమలయందలి, వర=శ్రేష్ఠమైన, సుందరీ=చెలువలయొక్క-గోపస్త్రీలయొక్క, ముఖసరోరుహ=ముఖ పద్మవిషయమయి, సారసికే=రసజ్ఞమైనదియు-గోపస్త్రీల తామరలవంటి మొగముల సౌందర్యసామర్యాదిరసములను చుంబనాచులచే ఆమభివించు శేర్మ్యగలది యనట, 'ముఖసరోరుహసన్నధుకే' అనుపాదమున, ముఖసరోరుహ=మొగమనెడి తామర యందు సతో = శ్రేష్ఠమైన వధుకేతుమైదయైనదియు-తామరయందలి రసమును గ్రోలుతుమైదవలె గోపస్త్రీముఖతామరసములరసమును ఆస్వాదించునదియనట. ఇట్టి దైన, మహాసి=తేజస్వినందు-కృష్ణాభ్యుమైనతేజస్వినం దనట, మదీయం=నాదైన, ఇదం=ఈ, హృదయం=మనస్సు, కదాను=ఎప్పుడు, మజ్జతి = మునుగును - ఆతేజస్వినందు నాహృదయము ఎపుడు పూర్ణముగా లీనమగునోయనట.

చ. విమలతపోధనామృతము శ్రవేణురవామృతసారపూరవి

శ్రమపదకర్ణ గోళము శ్రజప్రమదాముఖపద్మచంచరీ

కము కమనీయనాకి నశ కామజనావన మైనదివ్యతే

జమున మునుంగు తెన్నుడొకొ శ చల్లగ నుల్లము పల్లవింపగన్.

తా. పుణ్యాత్ములచే నుపలాలితమైనదియు, అమృతరసప్రవాహమువలె నిగుడు చున్న వేణునాదములను ఎచ్చరికతో నాలించుచుండునదియు, గొల్లచెలువల ముఖార విందముయొక్క భోగ్యతను ఆస్వాదించుటయందు రసజ్ఞమైనదియు, అగు శ్రీకృష్ణాభ్యు తేజమునందు నామనస్సు ఎపుడు పూర్ణముగా లీనమగునో.

శ్లో॥ తృష్ణాతు రేచేతసిబృహ్మమాణం, ముష్ణన్తుహుర్లోహమహాస్థకారమ్ |

పుష్టాతు నః పుణ్యదయైకసిన్ధోః, కృష్ణన్తు కారుణ్యకటాక్షకేళిః | 9

టీ. పుణ్య...సిన్ధోః=పుణ్య=పుణ్యముయొక్కయు, దయా=దయయొక్కయు, ఏక=ఏకరూపమైన, సిన్ధోః=సముద్రమైన-అపారమైనదయయు పుణ్యమును గలవాఁ డైన, కృష్ణన్తు=కృష్ణునియొక్క, కారుణ్య...కేళిః=కారుణ్య=కరుణచేఁ బ్రయుక్తమైన, కటాక్ష=ఉడగంటిచూపులయొక్క, కేళిః=క్రీడ-విలాసముగా నిగుడుట,

తృష్ణ+అతురే=తృష్ణ=పేరాసచేత, అతురే=తమకిందుచున్న, చేతనీ=మనస్సునందు, ముహూ=మాటికి, జృమ్భమాణం=విజృంభించుచున్న, మోహ...కారం-మోహం మోహమనెడి, మహత్ + అనకారిం=కటికచీకటిని, ముష్టి=హరించుచున్నదై, నః=మమ్ము, పుష్టాత్=పోషించుగాక. చేతము 'తృష్ణాతు' మైనది గావుననే 'మోహ మహంధకార' ము అందు 'జృంభమాణ' మైనది. ఇట్టి జృంభమాణ మహామోహమును 'దయైకసేంధు' డగుటచే బోగొట్టునంత దయాతిశయముగలవాడను, 'పుష్టైకసేంధు' డగుటచే 'కటాక్షతేరి' చేతనే పోగొట్టునంత శక్తితిశయము గలవాడను అగు నని గ్రహ్యము.

మ. అమితాశావశ మైననామది నవ శ శృం బైనమోహంధకారము గారుణ్యకటాక్షవీక్షణవిభా శ రాక్షా విఫాలించి నె య్యమునం బ్రోచు దయాపయోధి ఘనబృందారణ్యకర్మంది బృం దమనోలోచనసాధుసేవధి ప్రమో శ దం బొప్ప నెల్లవృషున్. 9

తా. పుణ్యస్వరూపుడను దయానిధియు నగు శ్రీకృష్ణుని కరుణాకటాక్షము లీల గా చాలసి, పేరాసచే నానునన్నున మాటికి చెలరేగుచున్న అజ్ఞాన మనెడి పెనుఁ జీకటిని హరించి, మమ్ము రక్షించుగాక.

శ్లో|| నిఖిలనిగమమాళిలాలితం పద, కమలం పరమస్య తేజనః |
ప్రజభువి బహుమన్త హేతరాం నర, సకరీషవిశేషరూషితమ్ | 10

టీ. పరమస్య=సశోభకృష్ణమైన, తేజసః=శ్రీకృష్ణాభ్యుతేజముయొక్క, నిఖిల ...లాలితం-నిఖిలం=నమస్తమలైన, నిగమం=వేదములయొక్క, హాని=కరన్సులచేత-వదాంతములచేత ననుట, లాలికం=లాలింపబడినదియు, ప్రజభువి-ప్రజ=ప్రేషల్లయొక్క, భువి=భూమియందు, సరస...రూషితమ్-సరస=రసయుక్తమైన, సకరీషవిశేష=రేణువు చేత, రూషితమ్=పూయబడినదియు, 'భూషితమ్' అనుపాతమున, ఆలంకరింపబడి నదియు, అగు, పదకమలం=అడుగుదామరము, బహుమన్త హేతరాం=మిక్కిలియు బహూకరించుచున్నాము-గొప్పగా నెన్నుచున్నామనుట, వేదశిరస్సు లెక్కడ! ప్రేషల్ల వీధు లెక్కడ: అలంకారభూతమైన పాదకమలము ప్రజభూమిసకరీషచేత రూషిత మైనది అని పరశ్వాతిశయమును సౌలభ్యాతిశయమును సూచితములు.

మ. సీరి కేల్దమ్ముల నొత్తగా శ్రుతివధూ శ సీమంతసింధూరసుం దరమై యొ ప్పెనలార నందముగ మం శ దక్ష నందగోపాలమం దిరశాలాంతకరీషరూషితరసో శ దీర్ఘంబుతౌపాదము ల్పరమానందముఁ జేయు నామదికి శుక్లానంబు గల్పించుచున్. 10

తా. వేదాంతములం దుపలభిత మయ్యు, ప్రేపల్లవీధులయందలి రేణుముచే
బూయంబడి యొప్పు కున్న శ్రీకృష్ణాభ్యుపహారేజస్సుయొక్క పాదపద్మమును మిక్కిలి
గొనియాడుచున్నాము.

శ్లో॥ ఉదారమృదులస్మితవ్యతిక రాభిరామాననం

ముదా మహల రుదీర్ణయా మునిమనోముఖజామేడితమ్ |

మదాలసవిలోచన వ్రజవధూముఖాస్యాదితం

కదాను కమలేక్షణం కమసి బాల మాలోకయే ||

11

టీ. ఉదార...మానసమ్-ఉదార = గంభీరములును, మృదుల=కోమలములును
అగు, స్మిత=చిహ్నగర్భయొక్క, వ్యతికర=సంకరముచేత-మిశ్రణముచేత, అభిరామ=
మనోహరమైన, అననం=ముఖము కలవాడును, చిహ్నఃపు కూడుటచే మఱింత గౌరవ
చూపు మొగము గలవాడునుట, ముహూఃసూటికిని, ఉదీర్ణ యా=ఉరవడించిన, పయి
బయినతిగియుంచుచున్న, మదా=సంతోషముచేత, ముని...ప్రేడితం-ముని=మునుల
యొక్క-హృదయమునందు మనసము నేయువారియొక్క, మనోముఖజ=హృదయకమ
లములందు, అప్రేడితమ్-ద్విగుణీకృతము-ఇనుమడి-యైనవాడును-మునులు హృదయము
నందు 'మృదులస్మితాభిరామానన' మును ధ్యానింపగా మాటికి సంతోషము హెచ్చు
టచే అందు శ్రీకృష్ణస్వరూపభోగ్యతావిభవమును ఇనుమడిగా అతిశయించుచుండుననుట,
మదా...స్యాదితం-మద=యావనమదముచేత, ఆలస=మందములైన, విలోచన=కన్నులు
గల, వ్రజవధూ=గోపస్త్రీలయొక్క, ముఖ=ముఖములచేత, అస్యాదితం=అనుభవింపఁ
బడుచున్నవాడును-గోపస్త్రీలు యావనమదముచే మందటిలిన మోహంపుజూడ్కులు
నిగిడ్చియు చుంబనాగు లిడియు, శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క భోగ్యతాగ్రమమును అనుభవించు
రనుట, కమ+ఈక్షణం=తాచురేమలవంటి కన్నులు గలవాడును, కమసి=ఇట్ట టని
చెప్పరానివాడును, అగు, బాలం = బాలునిచిన్నకృష్ణుని, కదాను = ఎప్పుడు,
అలోకయే=చూతునో.

ఉ. కన్నులకొద్దె జూచి వ్రజ శ కాంతలు వేడుక ముద్దు లాడగా

నన్నవునవ్వువెన్నెలలు శ సల్లగం జల్లగ నెల్లమాసులున్

నన్నుతమానసాబ్జముల శ సారెకు సారె వహింప మించున

క్కన్నులపండు వైనముఖ శ కంజము రంజిలుబాలుగాంచెదన్. 11

తా. ఉదారమును సుమారుము నైన మొలకవత్స దొరయుటచే మఱింత ము
ద్దుగులుట నెయ్యెగము గలిగి, అట్టి ముద్దు మొగము తోడినూపును మునులు హృదయం
బున మనసమునేయుటచే మాటికి గెలరేగుచున్న సంతోషమువలన వాగల హృదయ
కమలమునందు రెండింతలుగా నతిశయించుచు, యావ్వనాపు మత్తుచే సుందరీని

చూడులు నిగిడ్చియు చుంచెయియు తనభోగ్యతావిభవమును గొల్పెలువలు అను భవింపగా, తామరరేవలవంటికన్నులు గలిగి, ఇట్టివని వర్ణించరాక వెలుంగుచున్న బాలకృష్ణుని ఎప్పుడు చూతునోకదా!

శ్లో॥ వ్రజజనమదయోషిల్లోచనోచ్ఛిష్టశేషీ

కృత మతిచపలాభ్యాం లోచనాభ్యా ముభాభ్యామ్ |

సకృదపి పరిపాతుం తే వయం పారయామః

కవలయదళనీలం కాంతిపూరం కదాను |

12

టీ. వ్రజ...కృతమతిచపలాభ్యాం = వ్రేవల్లెతోనిజనులయొక్క, మదయోవనమద ము గలిగిన, యోషిత్ = స్త్రీలయొక్క, లోచన = నేత్రములచేత, ఉచ్ఛిష్ట = ఉచ్ఛిష్ట మాత్రము, శేషీకృతం = మిగిలినదిగాఁ జేయఁబడినదియు, పవలయ...నీలం = పవలయ = పల్లగులుపలయొక్క, దళ = రేవలవలె, నీలం = నీలనైనదియు, ఆగు, కాంతి పూరమ్ = (కృష్ణునిమేని) కాంతిప్రవాహమును-ఇచట 'మదయోషిత్' అని స్త్రీ అను యోవనమదము గలవారినిగాఁ జెప్పుటచే యోవనమదప్రయుక్త మైనమోహాతి రేకముచే ఆకాంతిపూరమును గన్నులచే మిక్కిలి డిగ్గదాగి రనియు కావుననే అందు ఉచ్ఛిష్టమాత్రమే మిగిలినదనియు భావము, తే = ఆ-దౌర్భాగ్యమునందుఁబ్ర సిద్ధులమైనయనుట, లేక, తే = నీయొక్క-ఇది కృష్ణునిసంబోధించి చెప్పుమాట, దీనికి 'కాంతిపూరముతో' అన్వయము. వయం = మేము, అతిచపలాభ్యామ్ = మిక్కిలి చపల ము లైన, లోచనాభ్యాం = కన్నులు, ఉభాభ్యామ్ = రెంటిచేత, సకృత్ అపి = ఒక మాత్రమైనను, పరిపాతుం = పాపమునేయుటకు, కదాను = ఎప్పుడు, పారయామః = కష్ట లమగుదుమె-గోపస్త్రీలు యోవనంపుమరులుపెల్లవ డిగ్గదావి యుచ్ఛిష్టమాత్రమే మిగిల్చియున్న యాసల్లనికాంతిపూరమును చూశోర్కదీర రెండుకన్నులార ఒక్క మాత్రమైనను ఎప్పుడు ద్రావఁ గలుగుదుమె యని యర్థము.

మ. కొమరుంబ్రాయపుమబ్బు గుబ్బుతిలఁ గోశ్రుక్మల్ జొబ్బిలన్ వల్లవ వ్రమదల్ గన్నుల నాని యాని దిగుపాత్రాన్ శేషమై పొల్చునా రమణీయోత్పలకాంతిపూర మెదురై శ రా నొక్కసారైనఁ బొం కముగా నీకనుదోయి నానఁ గలభాగ్యం బెన్నఁడో కల్గెడున్. 12

తా. యోవనపుమదంబు నివ్వటిలుగొల్పఁచెలువలు మోహాతిరేకమున డిగ్గ ద్రావఁగా ఉచ్ఛిష్టమాత్రమే మిగిలిన ట్లున్నదై, పల్లకలువరేవలంబొనిచాయ గల దై, యొప్పునీకాంతిప్రవాహమును గృహి! మారెండుకన్నులార ఒకపరియైనను ద్రావఁగలుగుట యెన్నఁడోకదా!

శ్లో॥ ఘోషయోషిదనుగీతయోవనం, కోమల స్తనిత వేణునిస్సవమ్ |

సారభూతమభిరామనమ్బుదాం, ధామ తామరసలోచనం భజే | 13

టీ. ఘోష...యావనమ్-ఘోష = ప్రేపల్లెయందున్న, యోషిత్ = స్త్రీలచేత - గోపికలచేత ననుట, అనుగీత = అనుసరించి గానము సేయబడుచున్న, యావనమ్ = ఎలప్రాయము గలదియు గోపికలు కృష్ణనియావనవిభవమునకుఁ జొక్కి దానిని గూర్చి వర్ణించి పాటలు పాడుదు రనుట, కోమల...స్వసమ్ - కోమల=పురుషుడైన, స్వసిత = ఉఱుమువంటి, వేణు = పిల్లగ్రోవియొక్క, నిస్వసం = నాదము గలదియు- ఉఱుమనుటచే గంభీరముగాను, లేతయుఱు మనుటచే ఉఱుమువలె భయంకరము గాక సుఖావహముగాను, ఉండున దనుట-గంభీర మగుగొప్పధ్వని గలిగియు కర్ణ సుఖావహమైయుండున దని యర్థము. ఇట్టివేణునాదము గలదియు, అభిరామ సంపదామ్ - అభిరామ = మనోజ్ఞములైన, సంపదాం = సిరులయొక్క - మనోజ్ఞములైన సౌందర్యసౌఖ్యమార్యాదులగు సౌంపుపెంపులయొక్క, సారభూతం = సారాంశ మైనదియు-సౌందర్యాదులసార మనుట-ఒప్పిదములలోనెల్ల ఒప్పిద మైనది అనుట, తామరసలోచనం = తామరలవంటికన్నులు గలదియు, అగు, ధామ = రేజమును, భజే=సేవింపుచున్నాను.

ఉ. ప్రేజవరాండ్రు జవ్వనపురవిన్ననువుం గొనియాడఁగా ముఖాం
భోజమునందు లేయుఱుముఃభోనిరవంబున వేణు వొప్ప రా
రాజితకాంతిసంపదలరరాశి యనన్ వెలుఁగొందుశారదాం
భోజదళాక్షు దైవతవీర్యధుం ద్రిజగత్పతి నాశ్రయించెదన్. 13

తా. ప్రేపల్లెయందలిగోపికలు తనయావనమునుగూర్చి వర్ణించుచు పాటలు పాడఁగా, పిల్లగ్రోవి లేతయుఱుమువలె గంభీరముగాను కర్ణసుఖముగాను ప్రయోగముగా, చక్కనివానిలో నెల్ల జక్కనిదైతామరరేఖ వంటికన్నులు గలిగి వెలుఁగుచుండు శ్రీకృష్ణాభ్యులేజమును భజించుచున్నాను.

శ్లో! లీలయాలలితయావలమ్బితం, మూలగేహమివమూర్తినమ్పదామ్|
నీలనీరదవికానవిశ్రమం, బాలమేవ వయ మాద్రియామహే|| 14

టీ. లలితయా=నుందరమైన, లీలయా = విలాసముచేత, ఆవలమ్బితం = ఆశ్రయింపబడినవాడును-మనోజ్ఞములైన లీలలకు పట్టయినవార డనుట, మూర్తినమ్పదామ్ = ఆకారముయొక్క సంపదలకు-శరీరముయొక్క చక్కఁదనంపు పెంపులకు, మూలగేహమివ = మొదలి టెంకివలె-మొట్టమొదట పుట్టినచోటువలె-సున్నవాడును- ఆకార సౌందర్యవిశేషములు మొదట ఇక్కడనుండియే పుట్టినవి గాని మఱుచుటను గాదనుట, నీల...విభ్రమం-నీల = నల్లని, నీరద = మబ్బుయొక్క, వికాస = ప్రకాశముయొక్క, విభ్రమమ్ = విలాసము గలవాడును-నల్లనిమేఘముయొక్క కాంతిని లాసము గలవాడును-నల్లనై విలాసము చొలఁచుచున్నకాంతి గలవాడనుట, అగు, బాలమేవ=బాలుఁ డగుకృష్ణుడే, వయం=మేము, ఆద్రియామహే = ఆదరించుచు

స్వాము-అత్యంత ప్రేమభక్తిపూర్వకముగాఁ గయిశాసుచున్నార మనుట, 'అశ్రయా మహే' అనుపాతమున అశ్రయించుచున్నా మని యర్థము. లలితము లైసలీలలును సౌందర్యాతిశయమును విలాసము గులుకు సల్లనికొంతియుఁ గల కృష్ణనిబాల్యవేష మునందే కవికి వ్యామోహ మని తెలియునది.

శా. బాలుక్ మోహనవేషలీలు మురళీరసాండిత్యశీలుక్ దయా
లోలుక్ సాంద్రఘనాఘనావళివిసీరలుక్ గోపకన్యానుత
శ్రీలావణ్యవయోవిశాలు నవసీరరేజాయతాక్షిప్రభా
బాలుక్ సర్వకళాలవాబు నతివాంఛం గొల్తు నానెమ్మదిన్. 14

తా. చెలువంపులీలకుఁ బట్టయి, ఆకారముయొక్క చక్కఁడనంపుసాంపుల కల్ల మొదలిపెంకి యై, సల్లనిమబ్బువంటి కాంతివిలాసము గులుకుచు నున్న చిన్ని బాలకుఁ డగుకృష్ణనియందే మాకు ఆదరాతిశయము.

శ్లో॥ వందే మురారే శ్చరణారవిన్ద, ద్వంద్వం దయా దర్శితశైశవన్య!
వందారుబృన్దారకబృన్దమాళి, మందారమాలావినిమర్దభీరు॥ 15

టీ. దయా... శైశవన్య-దయా=కారుణ్యముచేత, దర్శిత=చూపంబడిన, శైశవన్య=బాల్యముగలవాడైన-కారుణ్యముచేత బాలుడైయవతరించి బాల్యలీలలు నెఱవినవాఁ డైన యనుట, మురారే = శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, వందారు...భీరు-వందారు = మ్రొక్కుచున్న, బృన్దారక=దేవతలయొక్క, బృన్ద = సమాహమయొక్క, మాళి = శిరములయందున్న, మందారమాలా = కల్పవృక్షపుపుష్పమాలికలయొక్క, వినిమర్ద = సమర్థనమునకు-రావీడికి, భీరు = భయపడుచున్నదైన-కల్పవృక్షపుపూదండలు శిరములందు ముడుచుకొన్న దేవతలు లెక్కింపరావట్లు వచ్చి మ్రొక్కగా వారు ఆపార సంఖ్యి గలవా రగుటచే వారిశిరములనుండియు ఆపారముగాఁ దొరగు చున్నయా పూదండలరావీడికి జంకుచున్నది యనుట, ఇట్టి, చరణారవిన్దద్వంద్వమ్-చరణ+అరవిన్ద=పాదపద్మములయొక్క, ద్వంద్వమ్ = దోయనిగూర్చి, వందే = నమస్కరించుచున్నాను. పూదండలరావీడిని చెప్పటచే అవి అపరిమితములుగా నుండవలయుననియు, అవి అట్లుగుటకు వానినిదాల్చి మ్రొక్కునట్టిదేవతలను అపరిమితసంఖ్యలుగా నుండవలయు ననియు, అపరిమితదేవతలచే మ్రొక్కుగొనుటకు వాడు దేవదేవుడుగా నుండవలయు ననియు, భావములు భ్యనించుచున్నవి. పూదండలరావీడికి భయపడునట్లు చెప్పటచే ఆపాదపద్మములు ఆతినువమారము లగుటయు నూచితము.

మ. దితిజానీకముఁ ద్రుంప మానితతి వ్రర్తింపక్ యశోదాదయో
దితశ్శశోరకళావిలాసుఁ డగునాదేవాది దేవోత్తముక్

నతబృందారకబృందమాళివిలననందారమాలాతరం

గితధారాళమరందబిందుమృదులాంశ్రిద్వంద్య సేవించెదన్.

తా. కారణముచే బాలుడై యవతరించి బాల్యలీలలు నెఱపుశ్రీకృష్ణమూర్తికి (మొట్ట) ఆపరిమితదేవతాసమాహములశిరంబులందుండి ఆవ్వారిగా కల్పవృక్షపుష్ప మాళికలు దొరగగా, ఆమాలికలమిక్కుటపురాపిడికిఁ దాళలేక గొంతుకున్న యతనిపాదారవిందయుగళమానవ సమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ యస్మిన్నైత్యతి యన్యశేఖరభరైః క్రౌఞ్చద్విష శృన్వక్తి

యస్మిన్మృత్యుతి యన్య ఘోషసురభిం జిహ్ను న్వృషో ధూర్జటేః |

యస్మిన్నజ్జతి యన్య విభ్రమగతిం వాఞ్చన్తరే స్పిన్ధుర

స్తద్బృన్దావనకల్పక ద్రుమవనం తం వా కిశోరం భజే || 16

టీ. (క్రౌఞ్చద్విషః=క్రాంచపర్వతమునకు విరోధియైన) కుమారస్వామియొక్క, చంద్రోక్తి = నెమిలి, యన్య = ఏకృష్ణనియొక్క, శేఖర = సిగయందలి నెమిలిపురిదం డలయొక్క, భరైః = సమృద్ధులచేత-సిగయందు మిక్కిలి చెరువుకొని యున్న నెమిలి పురులచేత ననుట, యస్మిన్ = ఎందు - ఏవనమునందు, నృత్యతి=న ర్చించుచున్నదో- కృష్ణునిసిగయందలి నెమిలిపురులను జూచి నెమిలి యని తలచి కుమారుని నెమిలి యాడుచున్నట్లు-అవి ఒకటిరెండుపురులు కాక 'భరైః' అని సమృద్ధులను జెప్పుటచే నెమిలిపురులబాహుళ్యమును, దన్యులమున నెమిలి యనుభ్రాంతియు, సిద్ధించిన దని తెలియునది, ధూర్జటేః=శివునియొక్క, వృషేః = వృషభము. యన్య = ఏకృష్ణనియొక్క, ఘోష=వేపరైయందలి, సురభిం=భేనుపును, జిహ్ను = (యొనిదేశమును) ఆవ్రూచించుచున్నదై, యస్మిన్ = ఏవనముందు, దృశ్యతి = గర్వింపుచున్నదో, 'చృష్ణతి' అనుపాతమున 'హర్షించుచున్నదియో' యని యర్థము, హఠేః = ఇంద్రుని యొక్క, సింహుః=గజమైన విరావతము, యన్య = ఏకృష్ణనియొక్క, విభ్రమగతిం = విలాసముతోఁ గూడినదను, వాఞ్చన్తరే = కొరుచున్నదగుచు, యస్మిన్ = ఏవనమును సజ్జతి=ఆసక్తిగలది యగుచున్నదో, తత్=ఆ, బృన్దా...వనమ్-బృన్దావన = బృందావనముందున్న, కల్పకద్రుమ = కల్పవృక్షములయొక్క, వనం=వనమునైనను, తం = ఆ, కిశోరంబా = బాలకుడైన కృష్ణునైనను, భజే=సేవించుచున్నాను. ఇతలు కుమారుని నెమిలి, శివునియొద్ద, ఇంద్రునియెగుఱును కృష్ణుఁ డున్నబృందావనమునకు వచ్చెననుటచే ఆవాహనముల నెక్కి కుమారుఁడను, శివుఁడును, ఇంద్రుఁడును అచటికి కృష్ణుని సేవింపవచ్చినయు, కాఁబట్టి కృష్ణుఁడు దేవదేవుఁడనియుఁ దెలియునది. అట్టిమహారాధిదేవతలును దేవదేవుఁ డగు కృష్ణుఁడును చరించిన యాబృందావనకల్పక ద్రుమ వనము ఆత్మలకపావన మగుటచే దానిని భజించుటయు, శివాదులకును పండ్లనియుఁ డగుదేవదేవుఁ డగుటచే శ్రీకృష్ణుని భజించుటయు, గవి చెప్పినాఁ డని తెలియునది.

శా॥ ఎందే నెవ్వనిమాళిఁ గాంచి గుహవారజేంద్రులు నర్తించుఁ దా
నెందే నెవ్వనియానరీతి హరిమృత్రేభంబుఁ గాంక్షించుఁ దా
నెందే నెవ్వనిమంద మూర్ఖునుచు భూతేశ్వరముం బొంగునా
బృందారణ్యసురద్రుసాంద్రవని నాకృష్ణుక మదిం గొల్చెదన్. 16

తా. ఏవసమందు ఎవ్వనిసిగ్ధయందలిసెమిలిపురులజొంపమును జూచి సేవారము
వచ్చినపుమారస్వామియొక్క నెమిలి ఆది యొకనెమిలి యని తలఁచి యాడునో, ఏవస
మందు ఎవ్వనిప్రేపల్లెగోవుయొక్క యోనిదేశము నాఘ్రాణించుచు శివునివృషభము
విష్టవీంద్రునో, ఏవసమందు ఎవ్వనివిలాసంపునడకను జూచి ఇంద్రునియేనుఁ గయిన
విరావతము ఆప్రదేశమునం దాసక్తిగలది యగునో, అట్టి పరమపవిత్రమైన బృందా
వసమందలి ఆకల్పవృక్షములతోటను దేవదేవుడైన ఆబాలకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ అరుణాధరామృతవిశేషితస్మితం, వరుణాలయానుగతవర్ణవైభవమ్!
తరుణారవిన్దవధీర్ణిలోచనం, కరుణామయం కమపి బాలమాశ్రయే॥

టీ. అరుణా...స్మితం-అరుణ = ఎఱ్ఱనైన, అధర + ఆమృత = ఆమృతమువలె
అత్యంతభోగ్యమగుఅధరముచేత, విశేషిత=ఆతిశయించినదిగాఁ జేయబడిన, స్మితం=
చిలువపువ్వుగలవాడును-చిలువవేర్వ మిక్కిలిసాగసైనది మఱి యిది ఆమృతప్రాయమై
యెఱ్ఱనై యుండు సేదవియందు నెలకొనుటచే దానిమనోజ్ఞత మిక్కిలియు సతీశయిం
చినదనుట, వరుణ...వైభవం-వరుణాలయ = సముద్రముచేత, అనుగత=అనుకరింపఁ
బడిన, వర్ణ=దేహచ్ఛాయయొక్క, వైభవమ్=విభవము గలవాడును-సముద్రమువలె
సల నైనదేహకాంత్యతిశయముగలవాడనుట, తరుణ...లోచనమ్-తరుణ = లేచియేస,
అరవిందదళ=తామరరేఫలవంటి, లోచనమ్=కన్నులుగలవాడును, కరుణామయం=
కరుణాస్వరూపుడును, 'కరుణాలయమ్' అనుపాతమునఁ గరుణకు స్థానమైనవాడని
యర్థము, కమపి=వాచామగోచరుడును. అగు, బాలం=బాలకృష్ణుని, ఆశ్రయే=ఆశ్ర
యించుచున్నాను.

ఉ. చల్లనివాని నవ్వు వెదఁగబల్లెడువాని దయారనంబు జో
బ్బిల్లెడువానిఁ గెంపుజిగ్గిపెంపు సెలంగెడుమోవివాని నం
పులలనోజనేత్రములఁ గ బొల్చినవానిఁ బయోధి వీచికా
వేలితలనిసీరదనరవీనతనుద్భుతివానిఁ గాంచెదన్. 17

తా. ఎఱ్ఱనై యమృతమువలె ఆతిభోగ్యమైయుండు ఆధరమునందుఁ దొలఁడు
టచే మఱింతసాగను గులుకుచున్న చిలువపువ్వు గలవాడును, సముద్రము ననుకరించు
వల్లనికాంతి పెంపుగలవాడును, లేదామరరేఫలవంటికన్నులు గలవాడును, గరుణా
స్వరూపుడును, వాచామగోచరుడును అగుబాలుని శ్రీకృష్ణుని ఆశ్రయించుచున్నాను.

శ్లో॥ లావణ్యవీచీరచితాజ్ఞభూషాం, భూషాపదారోపితపుణ్యబర్హామ్ |

కారుణ్యధారాశకటాక్షమాలాం, బాలాం భజే వల్లవవంశలక్ష్మీమ్ ||

టీ. లావణ్య...భూషామ్-లావణ్య = మత్తెపులేటవంటికాంతివిశేషముయొక్క, వీచీ=అలలచేత-అలలవలె పయిపయి నిగుడుచున్నయాకాంతిప్రసారముచేత ననుట, రచిత = రచింపబడిన, అంగ=అవయవములయొక్క, భూషాం=భూషణము గలదియు, లావణ్యమే అవయవముల కొకభూషణముగా నున్నది యనుట, భూషా...బర్హామ్-భూషా=భూషణముయొక్క, పద=స్థానమును, ఆరోపిత=ఎక్కింపబడిన, భూషణ స్థానియమైన-భూషణముగాఁ జేయబడిన యనుట, పుణ్య=పవిత్రమయిన, బర్హామ్=నెమిలిపురిగలదియు-నెమిలిపురిని భూషణముగా నిగయండు తెరువుకొన్నదియనుట, కారుణ్య...మాలామ్-కారుణ్య=కరుణారసముచేత, ధారాశ=ఎడతెగక నిగుడుచున్న కటాక్ష=కడగంటిచూపులయొక్క, మాలాం=సమాహమగలదియు-కరుణచేఁగడగంటి చూడ్కులను మిక్కిలి నిగుడుచున్నదియనుట, 'కారుణ్యధారాశకటాక్ష' అను పాఠమున, కారుణ్య=కరుణయొక్క-ధారా=ఎడతెగకనిగుడుటచేత, అచ్చ = నిర్మల మైన-నుప్రసన్నమైన, కటాక్షమాలగలది-లేక, కారుణ్యధారారూపమైనకటాక్షమాల గలదియని యర్థము. బాలాం=లేఁతప్రాయముగలదియు, అగు, వల్లవ...లక్ష్మీమ్-వల్లవ=గొల్లవారలయొక్క, వంశ=పలముయొక్క, లక్ష్మీం=లక్ష్మిని-సకలసంపత్కారణమైన దానిని-నిర్మిత్తమని అనుట, భజే=భజించుచున్నాను.

చ. మెఱుంగుల కేమి చక్కదనమే పదిలక్షలు నేయు మాయురే

సురుచిరపింఛదామకమే శ సామ్యులలో వెల లేనిసా మ్యుగుం

బరమకృపాకటాక్షగుమృమాలిక బావురే నండమందిరేం

దిరమురిపెంపులైశవము శ నీటులు మీఱె నయారె కంటిరే. 18

తా. మత్తెపులేటవలె కలకలలాడుచు నిగుడుచున్న కాంతియే అవయవముల కెల్ల అలంకారమయి వెలుంగఁగా, పవిత్రమయిన నెమిలిపురిని సామ్యుగా నిగయండు చెరువుకొని, కరుణచే మిక్కిలి కడగంటిచూడ్కులు పయిపయి నివృటిలఁగా గోపవలమునకు సకలసౌభాగ్యసంపదలు గూర్చులక్ష్మివలె వెలుగుచున్న బాలుండుగు క్రికృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ మధురైకరసం వపుర్విభో, ర్మధురాపీథిచరం భజామహే |

నగరీమృగశాబలోచనా, నయనేనీవరవర్ష వర్షితమ్ ||

19

టీ. మధురా...చరం-మధురా = మధురాపట్టణముయొక్క, వీధి=వీధులందు, చరం=సంచరించుచున్నదియు, మధుర=మధుర = ఘోషరమయొక్క, లేక

సుందరమైన, వికముఖమైన, రసంరసమైనదియు-సౌందర్యైక సారమైనదియనుట, నగరీ.. వర్ణితమైన-నగరీ-మధురయందలి, మృగకాబ-తేడిపిల్లయొక్క, లోచనా-కన్నుల వంటి కన్నులుగల స్త్రీలయొక్క, నయన-నేత్రము లనెడి, ఇన్ద్రియ-నల్లగులువలయొక్క, వర్ణ-వర్ణముచేత, వర్ణితం-మిక్కిలి తేకుపబడుచున్నదియు, నల్లగుడ్డు 'కాంతితో' గూడిన చూడ్కులు అవ్వారిగా నిగుడ్డుగా అవి నల్లగులువల చాలు గృష్ణుని మేనిపయి గురిపినట్లు ఉండిన వనుట, ఇట్టిదైన, విభో-శ్రీకృష్ణునియొక్క, వపు-శరీరమును, భజా మహే-నేపించుచున్నాము-ఇట వపుపు 'మధురైకరస' మైనది గావున స్త్రీలచూడ్కులను ఆకర్షించునది; మధురావీధి చరమైనది గావున మధురానగరి మృగకాబవిలోచన లందఱియొక్క చూడ్కులను ఆకర్షించునది. కనుక నగరిలో నున్న పెక్కుస్త్రీలు అతి కామవశమున అవ్వారిగాఁ జూడ్కులు నిగుడ్డుటచేత ఆ చూడ్కుల ప్రసార బాహుళ్యమును వర్ణముగా రూపించినాడు. మరియు నా చూడ్కులు నల్లగులువలుగా రూపించుటచే యావనవతులకే యట్టి నల్లని చూడ్కులు గలవు గాన ఆ స్త్రీల యావ నము, వారి మోహాతిశయమునకును దన్నులమైన దృష్టివర్ణమునకు నుపయుక్త మగు చున్నది. మరియు విలోచనములు 'మృగకాబ'ముల విలోచనములవంటి వనుటచే వాని వలె చూడ్కులకు బెరుసులును గలిగియుండు ననియుఁజెలియునది.

మ. అమరక సాహిణు లెల్ల నల్లసిలఁగా శ నారట్టకంభాణముం

దుమికించం దిశలందుఁ గ్రేళ్లుఱుకుమా శ ధురైక కాంతుల్ ఘన

భ్రమ సేయక మధురావధూచపల నే శ త్రవాశనీలాబ్జన

ర్ణముపైఁ గ్రమ్మగఁ జిత్రమై చెలఁగు కృ శ వ్ణస్వామినిక్షించెదన్.

తా. నిలుచెల్లను ఒక చక్కదనంపు సారమే యగుచు, మధురాపట్టణపు వీధులను దిరుగుచుండు నా కృష్ణుని నెమ్మేనుఁ జూచి యా పురమలోని స్త్రీలందఱును మరులుగొని నల్లగులువల చాలువలె నునుఁజూడ్కులు దానిపయి అవ్వారిగా వాన గురిపినట్లు నిగుడ్డురు. అట్టి కృష్ణుని మేనును భజించుచున్నాము.

శ్లో॥ పర్యాకులేన నయనాస్తవిజృమ్భితేన

వక్త్రేణ కోమలదర్శస్మితవిభ్రమేణ ।

మంద్రేణ మణ్డులతరేణ చ జల్పితేన

నన్దన్య హస్త తనయే హృదయం ధునోతి ॥

20

టీ. పర్యాకులేన=చంచలమయన, నయ...లేన-నయన+అంత = కడగన్నుల యొక్క, విజృమ్భితేన=నిమ్మ-చేతను-అతిశయముచేతను-చలించుచున్న కడగన్నుల పెంపు

సాంపున ననుట, కోమల...విభ్రమేణ కోమలను పమకారమైన, దరస్మిత్ చిటునగవు యొక్క, విభ్రమేణ విలాసము గలిగిన, వక్త్రేణ మొగముచేతను, మన్దేగ్గంగంభీరమును, మంజులకరేణ మిక్కిలి మనోజ్ఞమును, అగు, జల్పితేనచః మాటచేతను, నన్దస్య నందుని యొక్క, తనయే పమకారమైన కృష్ణునియందు, హృదయం హృదయము, ధునోతి ఉద్యు కమగుచున్నది, 'దినోతి' అను పాతమున, ప్రేమముగలది అగుచున్నది. హస్త సంతోషము లేక సంతాపార్థకము. కడగన్నుల బెళువ, మొగమందలి చిటునవ్వు పలుకు, గంభీరమయిన తియ్యని పలుకును జూచి కృష్ణుడు హృదయమును గలచుచున్నాడు. అయ్యో! వాని నెప్పుడు చూడగలుగునో అని హంతకబ్రతునకు సంతాపమును అర్పించు.

మ. బెళుకుంగన్నులు మోముచుట్టుఁ దిరుగఁ १ బింబాధరోష్ఠంబుపైఁ
దళుకున్యెన్నెల లీను లేనగవు విం १ తల్ మాధుర్యం జెందఁగం
దళితాలావసుధాగుచుల్ చెవికి నా १ నందంబు గా నందునుం
దల నానందముఁ జిందుబాలుని యశో १ దానందనుం గాంచెదన్.

తా. చించలము అయిన కడగంటి చూపులును, లేత చిటునగవు పలుకు నెమ్మొగమును, నీనులవిందై గంభీరమై వినబడు మాటయు, జూచి నందపమకారమైన కృష్ణుడు మా హృదయమునకు వ్యాపారముపెట్టి కలచుచున్నాడు.

శ్లో॥ కన్దర్పకణ్డూలకటాక్షబస్తి, దిన్దీవరాక్షీ రభిలాషమాణాన్ ।

మన్దస్మితాధారముఖారవిన్దా, న్వన్దామహే వల్లనధూర్తపాదాన్ ॥

టీ. కన్దర్ప...బస్తిః-కన్దర్పమస్మధునిచేత, కణ్డూలః-తీటగలవియైన-ఇట తీట యనుటచే దుస్సహమైన యుద్రేకము గ్రాహ్యముగాన, దుస్సహమైన మస్మధునికారము యొక్క ఉద్రేకముగల, కటాక్షః-కడగంటిచూపులకు, బస్తిః-బంధాలుఅయిన, కృష్ణుడు క్రామాతిరేకముచే నిగుడ్చు చూడ్కులకు మిక్కిలి వశమై ప్రప రించువారైన యనుట, ఇన్దీవర + అక్షీః-(వల్లగలువలవంటి కన్నులుగల) స్త్రీలను, అభిలాషమాణాన్-అభిలషించుచున్నవారును-కామప్రయుక్తులైన చూడ్కులు నిగిడ్చి వారి మనస్సులను మిక్కిలి వశముచేసికొని వారితో రమింపఁగోరువారును-ఇట బహువచనము పూజ్యవాచకము, మన్ద...విన్దాన్-మందస్మిత్-చిటునవ్వునకు, ఆధారః-పట్టుఅయిన, ముఖ + ఆర విన్దాన్-మోముఁదామర గలవారును, అగు, వల్లనధూర్తపాదాన్-గొల్లనివిటకొడు గారిని-ఇట పాదకబ్దము పూజ్యవాచకము గనుక-గొల్లనివిటకొండ్రమేటి యగు కృష్ణుని, పూజ్యవాచకమైన పాదకబ్దము బహువచనము గావున తక్కిన విశేషణములు నుబహు వచనము లైనవని తెలియునది. వన్దామహే-నమస్కరించుచున్నాము. గొల్లజాతి యందుఁ బుట్టిన విటకొడు గావుననే ఇందీవరాక్షసను మరులుకొన్న చూడ్కుల చేతను జిటునవ్వు గలుగు మొగముచేతను వశపఱుచుకొని పొందఁగోరుచున్నాడని యర్థము.

మ. సరసాపాంగతరంగరంగితవిల్యాసప్రాధిచే నగ్గ మై
మరుబారిన్ వలిగుబ్బులుబ్బి పులకింపంగొమ్ముడుల్ వీడఁ ద
త్రతపున్మేలో సివ మెత్తి మత్తిలినకాంతాసాళిలాించుచి
త్రరపున్నవృక్షమొగంబునుం గలుగుధూర్తస్వామిఁ గీర్తించెదన్.

తా. మడువికారము మంచుకొన్న తనసాగనుంజూడుకలకు మిక్కిలియు లోకై
సకలువకంటులను కామించుచును, జటుసవృక్ష దోలఁడుమోము దామరతోడ బెడఁగు
నూపు గొల్ల విటకాఁ డగుకృష్ణునికి ననుస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ లీలాటోపకటాక్షనిర్భరపరిష్కర్షణనన్దాధిక
ప్రీతే గీతివిభజ్జనజ్వరలనద్వేణుప్రణాదామృతే
రాధాలోచనలాలితస్య లలితస్మేరే మురారే రుద్రా
మాధుర్యైకరసే ముఖేస్తుకమలే మగ్నం మదీయం మనః॥ 23

టీ. రాధా...లాలితస్య-రాధా=రాధయొక్క, లోచన=కన్నులచేత, లాలి
తస్య = బుజ్జగింపుఁబడినవాఁడైన - రాధ బుజ్జగింపుచూడుకలతోఁ జూచుచున్న,
మరారే=కృష్ణునియొక్క, లీలా...ప్రీతే-లీలా = విలాసముయొక్క, ఆటోప=
విజృంభణముగల, కటాక్ష=కడగంటిచూపులయొక్కయు, నిర్భర=నిబ్బరమైన, పరి
ష్కర్షణ=కాగిలియొక్కయు, ప్రసక్త = ప్రసక్తిచేత-పానగుపాటుచేతననుట, అధిక=
మిక్కిలియు, ప్రీతే=సంతోషించినదియు-రాధాలోచనలాలితస్య అని మోడఁ జెప్పు
టనుబట్టి యిట కటాక్షములును బరిష్కర్షణమును రాధవిగాగ్రహించునది. కాన రాధ
మిక్కిలి కలుకు దోలుకునట్లు నిగిడ్చిన కడగంటిచూడుకలకును, మిక్కిలి గట్టిగా
జేసినకాగిలింతకును మఱిమఱి యుబ్బునొందిన దనుట; గీతి...దామృతే-గీతిగాన
విశేషములయొక్క, విభజ్జ=విఠుపులయొక్క-లేకవిభాగములయొక్క, సజ్జర=జగడము
చేత-ఒకస్వరమును ఊదఁచు దానిని విఠుపునొందించి మఱియొకస్వరమునుఊదఁగా
నిట్లు విఠుపులుపొంది పరస్పరభిన్నములైన పెక్కుస్వరములు ఒండొంటితోఁజూట
చేత, లనతో=ప్రకాశించుచున్న, వేణు=పిల్లంగ్రావియొక్క, ప్రణాద=ధ్వనిరూప
మైన, అమృతే=అమృతము గలదియు వివిధము లైనస్వరములు ఒండొంటితోఁ గల
యుటచే ఆత్యంతమనోజ్ఞమై కావుననే అమృతమువలె ఆతిభోగ్యమై యొప్పుచున్న
వేణుధ్వని గలదియనుట; లలితస్మేరే-లలితసాగనైన, స్మేరే=చిటుసవృక్షగలదియు-
రాధను జూచి చిటుసవృక్ష సవృక్షదీయనుట; మాధు...రసే-మాధుర్య=సౌందర్యము
నెడి, ఏక=ముఖ్యమైన, రస=రసముగలదియు - కేవలసౌందర్యమయమైనది యనుట;
ముఖేస్తుకమలే=చంద్రునివలెను దామరవలెను ఊన్నముఖిమానందు, మదీయం = నాది

యగు, మనఃమనస్సు, మాదా=సంతోషముతో, మగ్నం=మునిగెను. ఇట్టి అత్యంత మనోహరమైన కృష్ణముఖారవిందమునుగూర్చిన చింతనమందు నామనస్సు మిక్కిలి లీనమై పారవశ్యము నొందినదనుట. రాధకులువజ్రాడ్కులవలనను బిగికాగిలివలనను గలిగిన మిక్కిలి యుబ్బును, వివిధస్వరవిశేషముల సంఘర్షణమచే మఱిత మనోజ్ఞమైన పిల్లగ్రోవిరవలియును, జరుగవస్తును, నిరతికయసౌందర్యమును, జేరి ముఖముయొక్క మనోహరత్వమును మిక్కిలి అతిశయింపజేయుటచే అందు మనస్సు మగ్నమైన దన్నాడు.

మృ. లలితాలోకతరంగనంగతము లీరలామందహానప్రభా

పులినంబుకమురలీరవామృతరసంబుక రాధికాలోచనో

త్వలంభావితమాధురీగుణము నైరభాసిల్లుశ్రీకృష్ణుని

ర్మలవక్త్రాంబురహాకరంబున రమింపం గోరెడక నామదిన. 23

తా. రాధ మిక్కిలియొద్దారత్నజూడ్కులను బిగికాగిలికినిమిక్కిలియుబ్బు చెందినదై, వివిధగానవిశేషముల మేళనమువలన మఱిత అమృతమువలె అతిభోగ్యమైన వేణుధ్వని గలిగి, సాగసైవచిలునవ్వుతోఁగూడి, సౌందర్యమయమై, కనులమును జంఘ్రునిఁ బోలి, రాధ చూచునపుడు కనుపట్టుకృష్ణునిముఖమునందు నామనస్సు మగ్నమైనది.

శ్లో॥ శరణాగతవజ్రవజ్రరే, శరణే శార్దధరన్యవైభవే!

కృపయా ధృతగోపవిగ్రహే, కియదన్యస్మగయామహేవయమ్॥

టీ. శరణా...జర-శరణ+అగత=శరణుసాచ్చివారికి, వజ్ర = (అభేద్యశీలా విశేషమైన) వజ్రముతోఁ జేయఁబడిన, వజ్రరే=గూడు అయినదియు-పంజరము చిలు కలు మొదలగువానిని పిల్లులు నున్నగువానినుండి రక్షించురక్షకమైనది; వజ్రముతో నైనపంజరమో మిక్కిలి యభేద్య మగుటచే విశేషించి రక్షకమైనది; కనుక ఇటు వజ్రపంజరమనగా అత్యంతరక్షకమనియర్థము; ఇట్టిదియు, కృపయా=దయచేత-పరస్పరూపము యోగులకు తప్ప తక్కినవారికి నులభముకానందున అందఱికినులభముగా గోచరించి యుజ్జీవింపఁ జేయవలయునను కారుణ్యముచేత ననుట, ధృత...విగ్రహే-ధృత=ధర్మపంబుడిన, గోప = గొల్లవానియొక్క, విగ్రహే=దేహము గలది యను-గొలపిలవాడై ఆవతరించినదియనుట, అగు, శార్దధరన్య = విష్ణువుయొక్క, వైభవే=వైభవము-కృపాపతారరూపమైన పెంపుసొంపు, శరణేనతి = రక్షక మగు చుండగా-విష్ణుదేవుని యపతారవిభవమయిన కృష్ణుడు రక్షకుఁ డగుచుండగా ననుట, అన్యత్=ఇతరమయిన, కియత్ = దేనిని, నయం = మేము, మృగయామహే=వెదకుదుము-దేనిని వెదక మనుట. ఇటు శార్దధరుని చెప్పుక శార్దధరునివైభవమున

శరణాగతవజ్రపంజర మని చెప్పినాడు. కనుక కేవలశాజ్ఞాధరునికంటె గోపవిగ్రహము దాల్చిన అతని వైభవమే అనగా కృష్ణావతారరూపమైన యతనివిభవమే, మిక్కిలి రక్షకమైనదని యోము. మఱియు నిట ప్రకరణము కృష్ణపరము గనుక కృష్ణుని 'కృష్ణుని' డని చెప్పక 'శారదధరుని గోపవిగ్రహము దాల్చిన వైభవ' మని చెప్పటచే శారదధరుని యవతారములలోను మూర్తివిశేషములలోను గోపవిగ్రహము గల కృష్ణావతారమే ఆ శేషుని వైభవమును మిక్కిలి ప్రకాశింపజేయుననియు, కావుననే ఆ యవతారమును దదీయ వైభవమనియే చెప్పినాడనియుఁ దెలియునది. కావున విష్ణు సవతారములలో నెల్ల కృష్ణావతారమే అత్యంత వైభవ ప్రకాశకమనియు అత్యంత కరుణాత్మక మని యును అత్యంత రక్షక మనియును అతిశయము తెలియునది.

ఉ. ఇవ్వల నవ్వలకా వెదక శ నేటికి నన్యుల మాటిమాటికి

నవ్వల నుండియైనఁ గరు శ నావరుణాలయగోపమూర్తి యై
నవ్వచు డాయ వచ్చి యద శ నకా శరణాగతవజ్రపంజరుం

డవ్వనజాతనేతరుఁ డన శ యంబు నయంబు సెలంగల్బోవఁగన్. 24

తా. శరణుఁ బొచ్చినవారికి వజ్రపంజరమువలె అత్యంత రక్షకుడై, కృపచే గొల్లవాడై పుట్టి, విష్ణుశేషుని వైభవమే యిట్టిరూపము నొందినదని చెప్పినొప్పు శ్రీ కృష్ణుడు రక్షకుడై యుండఁగా మఱి యితరులను రక్షకులనుగా మాప వెదక సక్కువలేదు.

శ్లో॥ జగత్ప్రయైకాస్తమనోజ్ఞభూమి

చేత వ్యజ్రసం మమ సన్నిధత్తామ్ ।

రమానమాస్వాదితసౌకుమార్యం

రాధాస్తనాభోగరసజ్ఞ మోజః ॥

25

టీ. జగత్...భూమి-జగత్త్రయముల్లోకములకును, ఏకాంతమిక్కిలిగా-లేక ఒక్కరూపుగానీ, మనోజ్ఞ-రమణీయమైన, భూమిస్థాన మైనదియు-ముల్లోకము లును ఒక్కతీరున నెలకొనియుండు చోటైనది యనుట-ముల్లోకములకు ఆధారమైన దనుట, లేక, మనోజ్ఞ-సౌందర్యమునకు, భూమిస్థానమైనది, ముల్లోకము లందును గల చక్కదనముల కెల్ల ఉనికిపటయినది-నిరతికయ నుండరమైన దనుట, ఇట్టిదియు, రమా...మార్గం-రమా-లక్ష్మీదేవిచేత, సమాస్వాదిత-మిక్కిలి యనుభవింపఁబడిన, సౌఖ మార్గమైననుపమారత్నము గలదియు-తన మేల నుపమారత్నమును రుక్మిణి మిక్కిలి యనుభవించిన దనుట, రాధా...రసజ్ఞ-రాధా-రాసయొక్క, స్తనజలచములయొక్క, ఆభోగ-సహితమై యొక్క రసజ్ఞమైనను నెఱిగినదియు-రాధగర్భిణులైన యుబ్బు పెంపును జగ్గఁగా అనుభవించినది యనుట, అగు, ఓజః-తేజము-కృష్ణాభిరేజిస్తున్న

మనునాయొక్క, చేతనచిత్తమందు, అజస్రంవిల్లపును, సన్నిభతాంసన్నిధానము నేయుంగాత.

ఉ. నామది నామతింతు భవన శ్రయమోహనరూపధేయు రా
ధామది రేక్షణాపరిణ శ్రతస్తనభారవిధేయు భోజక
న్యామహసీయవిభమర శ్రసాన్నదవిగ్రహసౌకుమార్యలీ
లామధురాధరస్మితక శ్రలావుఁ గళాగురువర్యు నెప్పుడున్. 25

తా. ముల్లోకములకును ముల్లోకములందలి సౌందర్యములకును ఉనికిపట్టు, రక్షిణీదేవి చక్కగా ననుభవించిన సౌమమార్యము గలిగి, రాధాదేవి యుబ్బ చన్నుల పసుయంతయు నెఱిగిన శ్రీకృష్ణాఖ్యలేజము నా హృదయమందు ఎల్లప్పుడు సన్నిహితమై యుండుంగాత.

శ్లో! వయ మేతే విశ్వసిమః, కరుణాకరమూర్తికింపదన్యజ్ఞే
అపిచ విభో తవ లలితే, చపలతరా మతి రియం బాల్యే॥ 26

టీ. హేవిభో=వ్యాపకుడవైన ఓకృష్ణ, కరుణాం...త్యజ్ఞే-కరుణా + ఆకర= కరుణకు గనియైన, మూర్తి=ఆకారముగలనాడు, అనెడి, కింపదన్తి=లోకప్రవాదరూప మైన అజ్ఞే = శరీరమునందు-కరుణాకరమూర్తి అని జను లాడికొను కీర్తిరూపమైన నిశరీరమునందు, ఏతే = ఈ, వయం = మేము, విశ్వసిమః=నమ్ముచున్నాము-కరుణా కరుడను నీ కీర్తికాయమునందు మాకు నమ్మికగలదు అనుట, అపిచ=మఱియును, తవ=నియొక్క, లలితే=సాగసైన, బాల్యే-బాల్యమందు, ఇయం=ఈ, మతిః=బుద్ధి, చపలతరా=మఱిత చపలముగా నున్నది కరుణాకరమూర్తి అనెడి నీకీర్తి శరీరమునందు మాకు నమ్మిక యుండుటచే దానియందు మాబుద్ధికుడ చపలముగా నేయున్నది గాని, లలితమైన నీ బాల్యశరీరమునందు మఱిత చపలముగా నున్నది యని యర్థము. నీవు పెద్దగా పెరిగి అద్భుతకృత్యములు చేసి ఆశ్రులను ఎండఱివోరక్షించి కరుణాకరమూర్తి అని కీర్తి నొందినను నొందుము. నాకు బనిలేదు. నీ బాల్యశరీరమునందే నాకు మక్కువ యని యాశయము.

చ. అనిశము లోక మెల్ల గరు శ్రణాకరమూర్తి వటంచుఁ దెల్పఁగా
జననపరంపరలో గడచి శ్ర సౌఖ్యము నొందుదు నంచుఁ గృష్ణ నా
మనమున నమ్మినాడ నను శ్ర మాత్రమ కాదు భవత్కిశోరతా
జనితకథాసుధారసము శ్ర సారెకుఁ గ్రోలఁగఁ దత్తఱింపదన్. 26

తా. కృష్ణ! కరుణాకరమూర్తి వనెడి నీకీర్తి శరీరమునందు మాకు నమ్మికగలదు గాన దానియందును మాబుద్ధి చపలముగానున్నది. అయినను మిక్కిలి చెలువైన నీ బాల్యశరీరమునందే మాబుద్ధి మఱిత చపలముగా నున్నది.

శ్లో॥ వత్సపాలచరఃకోఽపి వత్స శ్శీవత్సలాఞ్ఘనః |

ఉత్సవాయ కదా భావీ త్యుత్సకే మమలోచనే ||

27

టీ. వత్స... చరః—వత్స=మాడలను, పాల = కాచునట్టి గొల్లపిల్లవాండ్రలో పల, చరః=తిరుగుచున్న వాడను. -తాను పసివాడుగనుక మాడలను గాచుపసిగొల్ల పిల్లవాండ్రతోఁగూడి తిరుగుచున్నాడనుట, 'వత్సపాలచరః' అను పాఠమున, వత్స పాల=మాడలను కట్టియున్నప్రదేశమునందు, చరః = తిరుగుచున్న వాడనుట - పసి వాడుగనుక ఆపులనడుచు తలఁగక మాడలనడుచు తిరుగుచున్నవాడనుట, శ్రీవత్స లాఞ్ఘనః-శ్రీవత్స = శ్రీవత్సనునెడి, లాఞ్ఘనః=గుఱుతు-ఆనఁగా పుట్టుమచ్చ గలవా డును, కోపి=ఇట్టిటివాడని చెప్పరానివాడను, అగు, వత్సః = బాలుడు - చిన్నికృ ష్ణుడు, ఉత్సవాయ = వేడుకకొఱప, వేడ్క-యగునట్లుగా ననుట, కదా=ఎప్పుడు, భావి=ఆగునో, ఇతి=అని, మమ=నాయొక్క, లోచనే = నేత్రములురెండును, ఉత్స కే=తమకపడుచున్నవి. శ్రీకృష్ణునిబాల్యమందే నాప వ్రీత్యంతయును గనుక దాని చూచుటకు నాకన్నులు ఉద్విగ్నమగుచున్నవని భావము.

శా. శ్రీవత్సాంకితవత్సదుల్లసితసీరేబాక్షుఁడంభోధిక

న్యాయక్షోరుహకుంభిఁకంభయుగళాధ్యక్షుండు బ్రహ్మాదిసా

ఖ్యావిర్భావవిధానదక్షుఁడగువాఁ య డా నందపుత్రాకృతిఁ

గోవత్సంబుల మేఁవఁ గన్గొనుచుఁ య జక్షుఃప్రీతి వాటింఁచెదన్. 27

తా. గొల్లపిల్ల వాండ్రతోఁ గూడి మాడలను మేపుచు, శ్రీవత్సనును పుట్టుమచ్చ యొప్పు, మెప్పుగులునుబాలకృష్ణుని ఎప్పుడు గాఁతుమో యని నారెండుకన్నులు తహతహపడుచున్నవి.

శ్లో॥ మధురిమధురీతే మనోభిరామే, మృదులతరస్మితముద్రితాననేంద్రా |

త్రిభువననయనైకలోభనీయే, మహానివయంప్రజభాజి లాలసాఃస్మః ||

టీ. మధురిమధురీతే-మధురిమ = సౌందర్యముచేత, ధురీతే = నిండినది-పరిపూర్ణ సౌందర్యముగలదియనుట, మనః + ఆభిరామే = మనుస్సునప ప ఇంపయినదియు, మృదుల ... నేంద్రా-మృదులతర = మిక్కిలిమెత్తైన, స్మిత=చిఱునగవుచేత, ముద్రిత=గుఱుతిడఁ బడిన-ముద్రిత అనుటచే ముద్రవలె వీడనిఅడియాలమై ఎన్నఁగునుచిఱునగవునెలకొని యున్న అనుట, ఆనన + ఇన్ద్రా-ముఖచంద్రుఁడుగలదియు-చంద్రునివంటి ముఖముగలదియ నుట, త్రిభువ ... నీయే-త్రిభువన=ముల్లోకములవారియొక్క, నయన = కన్నులప, ఏక= ముఖ్యముగా-అద్వితీయమైన, లోభనీయే=పేరానపడదగినదియు-ముల్లోకములయందు ఒక్కొక్కరికిని మిక్కిలి పేరానతోఁ జూడదగినది అదితప్పు మఱిరెండవదిలేదనుట,

ఇట్టిదియు, ప్రజభాజి-ప్రజప్రేపల్లెను, భాజి=పొందినదియు, అగు, మహాసి = శ్రీకృష్ణా ఖ్యతేజమునందు, పయం = మేము, లాలసాః = ఆసక్తులము, స్వః = అగుచున్నారము.

మ. రమణీయస్మితమాధురీకలితముద్రదామదీతం బై సుధా
నమనల్లాపకలాప మై త్రిజగతీనమోహనాకార మై
కమలానేత్రమనోభిరామగుచి యై శ కన్నట్టువక్త్రేందుబిం
బమునక మిటివెలుగుగొప్పగృహసౌభాగ్యంబు నేగోరెదన్.

తా. మిక్కిలియుసౌందర్యముగలిగి, మనస్సునకింపై, లేతనవ్వు మొలకలు గు
చురుకొన్న మోముచందురునితో నొప్పి, ముల్లోకములవారికిని మిక్కిలియాసతోఁ జూ
డందగినంతమోహనమై, సౌలభ్యవశమున గొల్లపల్లెయందు నెలకొనియున్న తేజస్వ్య
రూపుఁ డగు శ్రీకృష్ణునియందు మాకు మిక్కిలి యాసక్తి గలిగినది.

శ్లో॥ ముఖారవిందే మకరందవిందు, నిష్పన్నలీలామురళీనినాదే॥

ప్రబాజ్గనాపాజితరంజభంజ, సజ్జానుభూమా తవ లాలసాః స్వః॥

టీ. మకరంద...నినాదేమకరంద=పూచేనయొక్క, విందు = బొట్టయొక్క, నిష్ప
న్న=ప్రపించుటగల పూచేనెబొట్టు కాఁజునట్లు తీపారుచున్నయనుట; లీలా = విలాసా
రమైత, మురళీ=పిల్లగ్రోవియొక్క, నినాదే=ధ్వనిగలదియు - విలాసార్థముగాధరించిన
పిల్లగ్రోవినుండి పూచేనెబొట్టు దొరగినట్లు నిగుడుచున్నధ్వనిగలదియనుట, ఇట్టి
దియు, ప్రజా...భూమా-ప్రజప్రేపల్లెమందలి, అజ్గనా = స్త్రీలయొక్క - గోపికల
యొక్క, అపాజి=కడగన్నులయొక్క - కడగంటిచూడ్కులయొక్కఅనుట, తరంజ = అ
లలు ఆనెడు-అలలపరె పైపయ నిగుడుచున్న కడగంటిచూడ్కులు ఆనెడి, భృంజ=గు
మ్మెదలయొక్క, సజ్జాను=యుద్ధపు, భూమా = భూమియైనదియు-గొల్లచెలువలు ఒ
కరినొకరు మించి చూడ్కులు కృష్ణునిమొగమునందు దొందడిగా నిగుడ్పఁగా ఆచూ
డ్కులు ఒండొంటితోఁదెగిసి జగడమాడునట్లుండెనుట-గోపికలచూడ్కులచే క్రిక్కి
ఱిసియున్నదనుట-దీరిచే గోపికల కామాతిశయమును, దన్యులమున కృష్ణముఖము
యొక్క సౌందర్యాతిశేకమును వ్యంజితములు; ఇట్టిదైన, తవ = నీయొక్క, ముఖార
విందే=మోముఁదామరయందు, లాలసాః=ఆసక్తులము, స్వః=అగుచున్నాము.

మ. మురళీగానమరందబిందుకృతస్రమోదభ్రమద్వల్లవీ

నరసాపాంగతరంగభృంగపటలీతనంగ్రామరంగస్థలీ

నరణిం జెల్వగునీముఖాంబుజమునం శ జుచన్మృదఃపంకజా

కరమధ్యంబున బాదుకొల్పుటకు నాశకాంక్షింతు నెల్లప్పుడున్. 29

తా. పూడనెబ్బంటు కాటునటు నీపార నిగుడుచున్నపిల్లనగ్రోవి రవలి గలిగి, గోపస్త్రీలు ప్రేమాతిశయమున అవ్వారిగా నిగుడుచున్న టుమ్మెదలవంటి నల్లని చూడుకులు గ్రక్కిటిపి వ్రాలగా, పెంపారుచున్న నీమోముదామరయందు మేము ఆనవుల సుగుచున్నాము.

అవః—గోపికలతోడినృత్యమును జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ *ఆతామాయితలోచనాంశుబహరీలీలాసుధాప్యాయితైః

గీతామ్రేడితదివ్య కేలిభరితై స్సీతం వ్రజస్త్రీజనైః |

స్వేదామృతకణభూషితేన కిమపి స్మేరేణ వక్త్రేన్దనా

పాదామ్భోజమృదుప్రచారసుభగం పశ్యామి దృశ్యం మహాః || 30

టీ. ఆతామ్ర...యితైః—ఆతామ్రమణిం చెనువెట్టనివియు, ఆయత = నిడుదలైన వియు, అగు, లోచన = నేత్రములయొక్క, అంశు = కేరణములయొక్క, లహరీ = ప్రవాహ మయొక్క, లీలా = విలాసమునడి, సుధా = అమృతముచేత, అప్యాయితైః = కొవ్విసవి యు—అమృతము మిక్కుటముగాఁ గలవియనుట—లోచనకాంతులవిలాసప్రసారములు సుధవలె అత్యంతభోగ్యములును అతిబహుళములునుగానుండుననిభావము, గీతా...భరి తైః—గీత=గానముచేత, అమ్రేడిత=రెండింతలుగాఁ జేయుబడినవియు, దివ్య = రమణీయ ములైనవియు, అగు, కేలి = కీడలచేత—నర్తనవిశేషములచేత, భరితైః = నిండినవియును— గానవళముననర్తనాదిక్రీడావిశేషములు మఱియునధికమయ్యెననుట, ఇట్టివి అగు, వ్రజ స్త్రీజనైః = గోపికాజనములచేత, స్సీతం = అతిశయించినదియు, పాదా...సుభగమ్—పా దాంభోజ=అడుగుదమ్ములయొక్క, మృదు=మెత్తని, ప్రచార=నడకచేత, సుభగం = మనోజ మైనదియు, స్వేదా...షితేన—స్వేద+అమృత = చెమటపిటియొక్క, కణ=బొ ట్లచేత, భూషితేన = అలంకరింపఁబడినదియు, స్మేరేణ = చిఱునవ్వు గలదియు, అగు, వక్త్ర+ఇన్దనా=ముఖచంద్రునితోడఁగూడినదియు, దృశ్యం=సౌలభ్యవశమునఁ నడగి నదియు, కిమపి=ఇట్టిదట్టిదనరానిదియు, అగు, మహా=కృష్ణాభ్యులేజమున, చశ్వామి= చూచుచున్నాను.

మ. మురిపెంపుంజిఱునవ్వులగొంజెమటసాంధవున్ సంపునెమ్మోముపై
నరసాలోకసుధాతరంగములు మింఠచన్ వేణుగానధ్వను

ల్లట చైరంజిలఁ జొక్కి గోపికలు గొరల్వన్ నృత్యలీలాయత

స్ఫురణన్ మెల్లన సంచరించుమారి నంభోబాక్షు నీక్షించెదన్. 30

*ఈశ్లోకమునర్థముగోపీనాం పాడిపద్మాని గృహీత్వా సహస్పత్నికః | ధ్యా యేల్లత్తం జపం చైవ కన్యకామద్యహేచ్ఛభామ్ అని శ్రీగోపాలకృష్ణమంత్రరాజ ధ్యానముగా గోపాలకల్పకమున నున్నది.

తా. ఎఱ్ఱనైన విజయవంతుల మెఱుంగులు అమృతమువలె అత్యంతభోగ్యముగా విలాసముతో వెల్లిగొలుపుదు, గీతవశమున రమణీయములైన సర్తనాదీక్రిడలు ఇను దింపఁగా నొప్పరున్న గోపికాసమూహములతోడ మెల్లగా నడుగుదమ్ములు పోయలుగులుక నిడుచు, సృత్యవశమున యెదుటబొట్టు నీటునూప చిలువపువ్వులఁకాడుచందురునివంటి నెమ్మొగముతో, కన్నులఁ జూడ నశక్యమై, యట్టిదట్టిదని చెప్పనలవికానిదై యొప్పుకృష్ణాభ్యులేజమును జూచుచున్నాను.

శ్లో॥ * పాణౌ వేణుః ప్రకృతిసుఖమారాకృతౌ బాల్యలక్ష్మీః

పార్శ్వే బాలాః ప్రణయనరసాలోకితాపాణ్డలిలాః ।

మాళౌ బర్హం మధురపదనామ్భోరుహే మాగ్ధ్యముద్యే

త్యాగ్ధాకారం కిమపి కిరవం జ్యోతి రన్వేషయామః॥

31

టీ. పాణౌ=హస్తమునందు, వేణుః = పిల్లలగ్రోవియు, ప్రకృ...కృతౌ=ప్రకృతిస్వభావముచేత, సుఖమార=కోపలమైన, ఆకృతౌ=ఆకారమునందు, బాల్యలక్ష్మీః = బాల్యముయొక్క సుందరయు-పనీతనపు పెంపుసాం పనుట-మిక్కిలి పెంపుసాంపారుచున్న పనీతనమని భావము, పార్శ్వే=ప్రక్కను, ప్రణయ...లిలాః=ప్రణయచేత, సరస=రసయుక్తములైన, ఆలొకిత=చూపులుగల, ఆపాణ్డ=కడగన్నులయొక్క, లీలాః=విలాసములు గలవారగు-ప్రేమచేత మనోహరములైన చూడ్కులు నిగుడ్పుట వలన కడగన్నులవిలాసములు ప్రకటించుచున్నవారనుట - కడగన్నులు పలుపదోలక ప్రేమరస మొలుప సాగనుంజూడ్కులు నిగుడ్పుచున్నవారని యర్థము, ఇట్టివారైన, బాలాః=బాలురును, మాళౌ=నీగయందు, బర్హం = నెమిలిపురియు మధుర...మ్భోరుహే=మధుర = మనోజ్ఞ మైన, పదన + అమ్భోరుహే = మోముదామరయందు, మాగ్ధ్యముద్రా=మాగ్ధ్య=సౌందర్యముయొక్క - లేక - బేలతనముయొక్క, ముద్రా = అచ్చును, అచ్చు పడినట్లున్న సౌందర్య మనుట, ఇతి = ఇట్లు, ఆర్ధాకారం=ఆర్ధ = మనోజ్ఞమైన, ఆకారం=ఆకారముగలదియు, కిరవం = ధూర్తమైనదియు, లేక కృత్రిమమైనదియు-కృత్రిమమైన బాల్యదులు గలదియనుట, కిమపి = అనిర్వాచ్యమైనదియు, అగు, జ్యోతిః=శ్రీకృష్ణాభ్యులేజమును, అన్వేషయామః = వెదకుచున్నాము. చేత పిల్లలగ్రోవి, దేహమున బాల్యంపుసాంపు, చుట్టునుబాలురు, తలను నెమిలిపురి, మొగమున చక్కందనపుటన్న అమనివి గలిగియుండుటచే ఆకారము ఆర్ధమైన దన్నాడు.

* ఈ శ్లోకమునర్థము 'హర్తనం సమీపాదిజ్యోతిః ప్రణయోషితామ్ గోపభారైర్బురం కృష్ణం ధ్యాయే స్మర్య మిమం జవేత్' అని శ్రీగోపాలకృష్ణకాదా శరీరుంత్రధ్యానముగా సనత్కుమారసంహితయందుఁ జెప్పబడియున్నది.

మ. నరసాపాంగవిసోదవాక్యములు మింగచక బాలకుల్ గొల్వఁగా
మురళిం గేల నమర్చి పింఛముకుటంబుకొ మోము చెల్వంబు సుం
దర వేషంబును బాల్యకాయము దయాశ్రద్ధాస్వాంతముం గల్గుచి
త్రరపుంధూ ర్తశిఖామణికి వెదకి హృత్పద్మంబునక నిల్పెదన్.

తా. చేతను పిల్లలగోవియు, స్వభావముచేత వే సుమారుమైన శరీరమునందు
బాల్యంపుసాంతును, ప్రక్కల ప్రేమచే సరసంపుచూడుకులు నిగుడు కడగంటివిలా
సములుగల బాలురును, తలను నెమిలిపురియు, ముద్దుహేముఁదామరయందు చక్కం
దసపు అచ్చును, గలిగియుండుటచే ఒక శ్రోత్రపాలుపు గులుకు ఆకారము కలదై,
దుడుకులు గలదై, ఇట్టిదట్టిదనతాని శ్రీకృష్ణాభిలేజమును వెదకుచున్నారము.

అవ. ఇట్లు వెదకు నట్లు పూర్వశ్లోకమునఁ జెప్పి వనదేవతలను
గూడ వెదకుం డని సంబోధించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆరూఢ వేణుతరుణాధరవిభ్రమేణ

మాధుర్యశాలి వదనామ్బుజ ముద్వహన్తి|

ఆలోక్యతాం కిమనయా వనదేవతా వః

తైశ్శోరకే వయసి కాపిచ కాన్తియప్తిః ||

32

టీ. పోషనదేవతాః = సుషనదేవతలారా, వః = మీకు, అనయా = దీనిచే - ఈవృద్ధ
క్రియచేత, కిం = ఏమిప్రయోజము, తైశ్శోరకే = కిశోరసంబంధి అయిన-నినువుగా
నుండెడి, వయసి = వయస్సునందు, ఆరూఢ... విభ్రమేణ-ఆరూఢ = మోహబడిన,
వేణు = పిల్లలగోవిగలదియు, తరుణ = లేతదియు అగు, అధర = పెదవియొక్క,
విభ్రమేణ = విలాసముచేత, మాధుర్యశాలి - మాధుర్య = చక్కదనముచేత, శాలి =
ఓప్పుచున్న, వదన + అమ్బుజం = ముఖకమలమును-పిల్లలగోవితో గూడిన పెదవి
యొక్క కులువంద్రిప్పులచేత మఱింతనుందరమై యుప్పుచున్న తామరవంటి మొగ
మును అనుట, ఉద్వహన్తి = వహించుచున్నదియు, కాపి = అనిర్వాచ్యమైనదియు,
అగు, కాన్తియప్తిః = యప్తివంటికాంతిని-యప్తివలె నిలుకడగా గడలుకొనుచున్న
కాంతిపుంజమైన కృష్ణమూర్తిని అనుట. ఆలోక్యతాం = చూడదగినది-వెదకదగినది
యనుట-మీకు వెదకదగునని భావము.

ఉ. చాపక వంశ మిం పొదవ శ చా నధరంబున మోపి నాదనం

ప్రాప్తితమందహానమధురరాననుఁ దై మహనీయతేజః దై

క్రేవుల మేవ మీపొదలశ్రేవనె పావడు నిల్చినాడు మీ

రోపితి లేని పట్టుఁ డిశ శ నోషన దేవతలారా తెల్పితిన్,

32

తా. ఓ పనదేవతలారా! మీ కీ వృద్ధకావ్యము వేల చేయుచున్నారు? నేనొక్కమంచి ప్రయోజనమును జెప్పెద బాల్యప్రాయము గలిగి, అధరమున వేణువుమోపి, పేదవులు విలాసముగాఁగదిప్పుచు, దానిచే మఱింతయొప్పులు గలుగుచున్న తామర వంటి మొగముగలిగి, యట్టివలె ఘనముగా నిగిడియున్న యొక కాంతిపుంజమును కృష్ణని-మీట వెదకఁదగును. ఇదియే ప్రయోజనకరము.

శ్లో॥ అనన్యసాధారణ కాంతికాంత

మాత్రాంతగోపనయనారవిస్తమ్ |

పుంసః పురాణస్య నవం విలాసం

పుణ్యేన పూర్ణేన విలోకయిష్యే ||

౩౩

టీ. అనన్య...కాంతమ్ - అనన్యసాధారణః ఇతరులకు సాధారణముకాని-ఇతరులకులేనట్టియునుట, కాంతి = కాంతిచేత, కాంతమ్ = మనోజ్ఞమైనదియు, అత్రాంత... విస్తమ్-అత్రాంత = అక్రమింపఁబడిన, గోపితః-గోపితయొక్క, నయన + అరవిస్తమ్ = కన్నుదామరులుగలదియు-గోపిత్రీలకన్నులను నిజమనోజ్ఞత్వముచే అకర్షించుకొన్నదియునుట, పురాణస్య=పురాతనయైన, పుంసః-పురుషునియొక్క - పురాణపురుషుడైన నారాయణునియొక్క, నవం=నూతనమైనదియు, అగు, విలాసం=విలాసము-నారాయణునియొక్క శ్రీకృష్ణరూపమైన నూతనవిలాసముననుట, పూర్ణేన = నిండినట్టి, పుణ్యేన=పుణ్యముచేత, విలోకయిష్యే = చూడఁగలను. 'పురాణపురుషుడైన నారాయణుడు, క్రొత్తగా నొక విలాసమును పఠించినాడు. ఆవిలాసము గోపితల కన్నులను ఆకర్షించినది' అని గోపికానయనాకర్షణమును జెప్పుటచే అది కృష్ణరూపమైన విలాసమని ఊహ్యము. కృష్ణుఁ డనక నారాయణుని 'నవవిలాస' మనుటచే, నారాయణుని అపూర్వవిలాసమంతయు, కృష్ణరూపముగా పరిణమించెననియుఁ గనుక తక్కిన యపతారములకంటె కృష్ణపతారమే నారాయణుని అపూర్వవిలాసములను మిక్కిలి పఠించునట్టిదనియు నర్థముగ్రాహ్యము; అట్టిపురాణపురుషుండును సౌలభ్య ప్రకర్షమున గోపికలకును గోచరమగునట్టి రూపమును, గోచరమగుటయే కాక వాని ఆకర్షింపఁ జాలినట్టిరూపవిలాసమును, గలిగి కృష్ణుడై ఆవతరించినాడనుట. 'అనన్య సాధారణ కాంతికాంత' మగుటచేతనే యది గోపికానయనాకర్షణములను అక్రమించినదని భావము.

చ. ఇతరుల కంద రానిజగత్ దేశమనోహర కాంతియున్ నమా

గతనవయావనాకరవికానము లన్నియు గోపబాలికా

యతనయనారవిందముల క్ కగ్గము పేయుపురాణపురూపుఁ

మతిఁ దలపోసి చూచెద న్నమగ్గననాతనపుణ్యనంగతిన్ .

౩౩

తా. ఇతరుల కందరానికొంతిచే మనోహరమై, కావుననే గోపికలకన్నుల దామరలను ఆకర్షించునదై, యొప్పుపురాణపురుషుని కృష్ణరూపమైన క్రొత్తవిల్వన మను మిక్కిలి పుణ్యముచేసి చూతును.

శ్లో॥ సాష్టాంగపాత మభివన్ద్య సమస్తభావైః

సర్వాన్ సురేంద్రనికరా నిదమేవ యాచే !

మన్దస్మితార్ద్రమధురాసనచంద్రబిమ్బే

నన్దస్య పుణ్యనిచయే మమ భక్తిరస్తు॥

34

టీ. సాష్టాంగపాతమ్-సాష్టాంగ=అష్టావయవములతోఁ గూడిన, పాతమ్=పాత ముక్రిందపడుట-గలుగునట్లుగా-సాష్టాంగముగాఁ గ్రిందబడియునుట, సర్వాన్=సమస్త మైన, సురేంద్రనికరాక్ - సురేంద్ర=జేపతాశ్రేష్ఠులయొక్క, నికరాన్=సమాహములను గూర్చి, అభివన్ద్య=పసుస్కరించి, సమస్తభావైః=సమస్త ప్రకారములచేత, ఇదమేవ ఇదియే-ఈచెప్పఁబోవునదియే, యాచే=యాచించుచున్నాను. యాచించువిషయమును జెప్పుచున్నాఁడు, మన్ద...బిమ్బే - మన్దస్మిత=బిటునవ్వుచేత, అర్ద్ర=సరసమైనదియు, మధుర=సుందరమైనదియు, ఆగు, ఆసనచంద్రబిమ్బే=చంద్రబింబమువంటి మొగము గలదైన, నన్దస్య=నందునియొక్క, పుణ్యనిచయే = పుణ్యసమాహంబునందు-పుణ్యస మాహస్వరూపమైన శ్రీకృష్ణునియందనుట, మమ=నాను, భక్తిః=భక్తి, అస్త=ఆగుఁ గాక-ఇదియ నేను యాచించెద ననుట-నాదునిపుణ్యసమాహమే కృష్ణుడైపుట్టినదో యన్నట్లుండుటచే గృష్ణుని నాదునిపుణ్యచయముగానే చెప్పినాఁడని తెలియునది. మందస్మితముచే అర్ద్రమై, కావుననే మధురమై, చంద్రబింబమువలెనుండు మొగము గలది కావుననే దానియందు భక్తి గలుగవలయు నని నామ గోలిక యనియాశయము.

మ. అమరన్ సర్వసుపర్వముఖ్యతతికిన్ ౩ సాష్టాంగదండవరా

మము గావించుచు సర్వభావముల నాశ్రయ్య వేడెదన్ మందహా

సముఖాంభోజవిలాసవైభవనివారసం బైననందార్జితో

త్రమపుణ్యవలియంద భక్తి సెలు వం గదన్ మాకుశైల్లవృషున్.

తా. అష్టావయవములును నేల సోఁకునట్లు పడి నమస్కరించి సమస్తజేపతా శ్రేష్ఠులను సర్వవిధముల నొకటిని దయసేయునట్లు యాచించుచున్నాను. అది యేద నగా బిటునవ్వుచే సరసమై, సుందరమై, చంద్రబింబమువలె వెలుంగుచున్న మొగము గలిగి, నందుని పుణ్యసమాహములయు నిట్లు రూపొందినదో యనఁదగి, యున్న శ్రీకృష్ణునియందు నాను భక్తి కలుగుఁగాక.

శ్లో॥ ఏషు ప్రవాహేషు సవవమస్త్యేక్షణోఽపి గణ్యాపురుషాయుషేషు!

ఆస్వాద్యతే యత్ర కయాపి భక్త్యా, నీలస్య బాలస్య నిజంచరిత్రమ్॥

టీ. ఏషు=ఈ-అనుభవింపబడుచున్న, ప్రవాహేషు = ప్రవాహయాపముగా ఎడతెగక సాగుచున్న, పురుషాయుషేషు=చునువ్యజీవితకాలములయందు, యత్ర=ఎప్పుడు-ఏక్షణమందనుట, కయాపి=ఇంతింతనరాని, భక్త్యా=భక్తిచేత, నీలస్య=నీలవర్ణుడయిన, బాలస్య=బాలకృష్ణునియొక్క, నిజ=స్వకీ ర్థమైన, చరిత్రం=చరిత్రము. శూత నానంహారాదివృత్తాంతము, ఆస్వాద్యతే=అనుభవింపబడుచున్నదో-నుఖముగా చింతనము చేయబడుచున్నదోయనుట, సవవ క్షణః=ఆక్షణమే, గణ్యా=లెక్కింపఁ దగినది యని-ఆక్షణమే సార్థకమైనదని, మస్త్యే=తలంచుచున్నాను. కృష్ణునిచరిత్రమును జింతించి ఆనందించుక్షణముతప్ప మనువ్యజీవితకాలమందలి తక్కిన క్షణము అన్నియు నిరర్థకములే యగు నని భావము.

ఉ. ఏమిటి కంబుజాక్షు మది శ నెంచనియాయువు లెక్క పెట్టఁగా

బామరవృత్తి నైన మతి శ భక్తివిధంబున నైన బాలలీ

లామహానీయుడౌహరిఁద్రలంచునిమేవములుకముహూర్తముల్

జాములు లెక్కె కెక్కు నటు శ నల్పనికాలము లెల్లవృత్తముల్. 35

తా. ప్రవాహమువలె ఎడతెగక సాగుచున్న యీమనువ్యజీవితకాలము లందు నీలవర్ణుడైన బాలకృష్ణునిచరిత్రము మిక్కిలిభక్తితో జింతించి యానందించు క్షణ మొకటియే సార్థకము గాని తక్కినకాలమంతయు వృథమే యగును.

శ్లో॥ నిసర్గనరసాధరం నిజదయార్ద్రదివ్యేక్షణం

మనోజ్ఞముఖపద్మజం మధురసార్ద్రమన్దస్మితమ్!

రసజ్ఞహృదయాన్వదం రమితవల్లవీలోచనం

పునఃపునరుపాన్మహే భువనలోభనీయం మహాః॥

36

టీ. నిసర్గ...ధరమ్-నిసర్గస్వభావముచేత, సరస=రసవంతమైన, ఆధరమ్=పెడవిగలదియు, నిజ...క్షణమ్-నిజతనదైన, దయ=దయచేత, ఆర్ద్ర=తడిసినవియు-కూడినవియు, కావుననే, దివ్య=మహానీయము లైనవియు, అగు, ఈక్షణమ్=నేత్రములుగలదియు, మనోజ్ఞముఖపద్మజమ్-మనోజ్ఞ=సాగసైన, ముఖపద్మజమ్=తామరపంటిముగము గలిగినదియు, మధు...స్మితమ్-మధుర = తేనియచేత, ఆర్ద్ర = తడిసిన-తేనియవలెభోగ్యమైన యనుట, మనస్సిక్తిమ్=దిఱునగవు గలదియు, 'మధురసార్ద్ర మద్దస్మితమ్' అనుపాదమున, మధుర = తీయనై, లేక తీయదనముచేత,

సాస్త్రి=దట్టమయిన-మిక్కిలి తీయదనముగల యనుట, మన్దస్థితమ్ = చిలువగవు గలది యనుట, రసజ్ఞ...స్పదమ్-రసజ్ఞ=రసీకులయొక్క, హృదయః=హృదయములే -ఆస్పదమ్=స్థానముగాఁ గలదియు- బ్రహ్మరసానుభవము గల వారి హృదయములందు ప్రకాశించునది యనుట, లేక శృంగారాది రసజ్ఞులైనవారి హృదయములందు వసించునది యనుట, తన పరత్వ సౌలభ్యముల ప్రభావములు యోగులును రసీకులునే హృదయములఁ జింతించి యనుసంధింపగలరు గావున వారి హృదయములందుఁ బ్రకాశించుచున్నది యని భావము, రమిత...లోచనమ్-రమిత=రమించునట్లు చేయఁ బడిన-రంజింపఁబడిన, పల్లవః=గోపికలయొక్క, లోచనమ్=నేత్రములు గలదియు- గోపికల నేత్రములను రంజించునట్టి సౌందర్యవిలాసములు గలది యనుట, భవనలోభియమ్=భవన=లోకముల చేత, లోభియమ్ = ఆసించఁదగినదియు, అగు, మహాః = శ్రీకృష్ణాఖ్యలేజమును, పునఃపునః= సారసారెవను, ఉపాస్యహే = ఉపాసించుచున్నాము. నిరర్గళరసాధర త్యాదులుగలిగియుండుటచేతనే రసజ్ఞహృదయాలకు విషయముగానుపల్లవీలోచనములకు రంజకముగాను భవనములకు లోభియముగాను ఉన్నదని యాశయము.

ఉ. కమ్మని తేనెపానజిగ్గ గ్రమ్మెడుమోవి నుభారనంబులం

జమ్మెడు తేటనవ్వు దయ ర చిప్పిలుచూపులు మోముదమ్మిచే

ల్వమ్మను గోపికలో గని హాళిహాళిఁజెంద రసజ్ఞు లెల్లలో

కమ్ములుఁగాంచి సొక్క నవరకం బగు తేజముఁ గొల్పెదకొమదిన్ .36

తా. స్వభావముచే సొగసై నయధరమును, దయారసముచేఁ జిప్పిలుచు మహానయ ములైన నేత్రములును, తామరపలె మనోహరమైన ముఖమును, తేనియవలె భోగ్యమైన చిలువవ్వును గలదై రసజ్ఞ జనులు మనస్సునఁ జింతించి యానందింపఁగా, గోపికలకు కనుబుండువుగా; జగములోనివారికెల్ల మిక్కిలి ఆనందింపఁదగినదై, యొప్పుచున్న శ్రీకృష్ణాఖ్యలేజమును మాటికిఁ గొలిచెదమా.

శ్లో॥ న కోఽపి బాల స్మరనీరుహాక్ష, స్సా చ వ్రజస్త్రీజనపాదధూళిః |
ముహూస్త దేతద్యుగళం మదీయే, మోముహ్యమానేఽపిమనస్సు దేతు॥

టీ. సః=ప్రసిద్ధుఁడును, కోఽపి=అనిర్వాక్యుఁడును, స్మరనీరుహా + అక్షః= తామరపంటి కన్నులు గలవాఁడును, అగు, బాలః=బాలుఁడును-బాలకృష్ణుఁడును అనుట, సా=ప్రసిద్ధుడైన, వ్రజ...ధూళిశ్చ- వ్రజస్త్రీజన= గోపికాసమూహము యొక్క, పాదధూళిశ్చ=అడుగులదుమ్మును, తత్ + ఏతత్ + యుగళమ్ (అనేది) ఆ యీరెండును, మదీయే=నాదైన, మనసి=మనస్సునందు, మోముహ్యమానేపి= మాటికి మోహము పొందుచున్న దయినప్పటికిని, ముహూః=మాటికి, ఉ దేఖః=పుట్టు

నుగాక, మనసున ఉదయించుగాక యనగా ముసన్ముసందుఁ జెంతింపబడుచుండు నుగాక యని యర్థము, బాలుఁడైన విన్నికృష్ణుఁడును, వానిని ఎడతెగక కొలుచుటచేఁ బవిత్రలయన గొల్లఁచెలువల పాదధూళియు, అనెడి యీరెండును నామసన్ముసందే యుండునుగాక యనుట.

చ. అలఘువిమోహభౌరమునశ్రవల్కుచుఁ గుయ్యిడునన్నుఁ బ్రోవఁగా
లలితవిశ్వానోచనమూలం బరికించుచు వాయువేగుఁడై
దులదుల వచ్చుబాలుఁడును శ్రద్దోడనె శోనసిచూడ నాతనిం
గలిసికొనంగ వచ్చువజ్రకాంతలపాదరజంబుఁ గాంచెదన్. 87

తా. నామసన్ము మాటిమాటికి తెలివి తప్పుచుండునదైనను, తామరేపల వంటి కన్నులు గల యాదెన్ని బాలకృష్ణుఁడును వానిని గొలిచిన పరమపావన లయ సయాగోల శ్రీలపాదధూళియు అనెడి యీరెండును నా మసన్ముసందు మాటికిఁ జెంతింపబడుచుండును గాక.

శ్లో॥ మయిప్రయాణాభిముఖేచ వల్లవీ, స్తనద్వయాదుర్లలిత స్సబాలకః |

శనై శనై శ్చావృతి వేణునిస్వనో, విలాసవేషేణపురఃప్రతీయతామ్ |

టీ. వయి=వేసు, ప్రయాణాభిముఖే=ప్రయాణం (లోకాంతర) ప్రయాణము నపు, అభిముఖేచ=ఎదురుకొన్నవాడ సగుఁచుండఁగా, వల్లవీ...లలితః=వల్లవీ=గోప స్త్రీలయొక్క, స్తనద్వయా=సన్నుతోయిచేత, దుర్లలితః=అతిమాలిము లాలింపబడిన వాఁడైన, సః=ఆ-ప్రసిద్ధుఁడైన, బాలకః=చిన్నికృష్ణుఁడు, శనైః శనైః=మెల్ల మెల్లగా, శ్రావిత...స్వనః-శ్రావిత=వినిపింపఁబడిన, వేణు=వీలఁ గ్రోవియొక్క, నిస్వనస్వన=ధ్వనిగలవాడగుచు, విలాసవేషేణ=లాసానామైన వేషముతోడ, పురః=ఎదుట, మమ=నాకు, ప్రతీయతామ్=తోచుఁగావుత-కృష్ణుఁడు వల్లవీ స్తనద్వయాదుర్లలితుఁడైనగా వారిమచయుగములచే మీయమిక్కిలి లాలింపబడి అందు మరగినవాడు-అనఁగా గోప స్త్రీలకుచములతోడివిగొనిలిం తలరాయడిని మరగి నలగినవాఁ డనుట. అట్లు గొల్లపడఁతులతోఁగూడి క్రిడించురు వారికంటి కింపైన విలాసవేషమును గయిసేసి వెలయుచుండు బాలకృష్ణునందే నాభుఁ బ్రీతిగనుక వాడెట్టిబాల్యముతోను అట్టిగోప స్త్రీకుచములరాయడిని నలగినమేని తోను మరణసుమయమున నాకు గనుపట్టుగాక అని కవివృద్ధుడును.

ఉ. గొల్లమిటారిపూవచనుశగుత్తులు హతిసవిగతలాగుతోఁ
జల్లనిచూపుతో వదలి శ సారెకు జాతెమపీలిదండతో
వల్లవరాకు దెల్పుటకు శ నై విలసిల్లినపిల్లగోవితో
వల్లనిబాలుఁడొక్కరుడు శ నాపయనంబున నిల్చు ముంగలన్.

తా. నేను లోకాంతరమునకుబోవ సమకట్టివచ్చును గోపస్త్రీలచిన్నులరా యిడిని మరగి విలాసంబగు వేషంబు పూనినయాబాలకృష్ణుడు, తనరాక తెలిపి నాకు తెంపు గలిగిండుటకై ముందు మెల్లమెల్లగాఁ దనపిల్లఁగ్రోవిరవలి నాకు వినిపించు చు నామందటఁబోదనూపుఁగాత.

శ్లో॥ అతిభూమి మభూమి మేవ వా, వచసాం వాసితవల్లవీ స్తనమ్ |
మససా మపరం రసాయనం, మధురాద్వైత ముపాస్మహేమహాః ||

టీ. పచసాం = వాక్కులకు, అతిభూమి = మిక్కిలియు, విషయమైనదియు, వా-లేక, అభూమిమ్ = విషయము కానిదియు, పరస్వరూపమున విషయము కానిదియు, సౌలభ్యప్రయుక్తమైన అవతారరూపమున విషయమైనదియు ననుట, లేక నిర్గుణస్వరూపమున అవిషయమును సగుణస్వరూపమున విషయమును ఆయనననుట వాసిత... స్తనం-వాసిత = వసించుటైన-వాససానముగాఁ జేసికొనఁబడిన, వల్లవీ = గొల్లచెలువలయొక్క, స్తనం = చిన్నులుగలదియు - గోపికలకుచాలింగనములందే యెప్పుడును ఆన క్తమైనదియనుట, మససాం = మనస్సునకు, అపరం = రెండవది లేని-అద్వితీయమైన, రసాయనమ్ = రసాయనమైనదియు-మనస్సునకు మిక్కిలియు రసాయనమువలె అతిభోగ్యమైనది యనుట, మధుర + అద్వైతమ్-మధుర = మధురమైన, అద్వైతమ్ = రెండవది లేనిదియు-ఒక్కటియే యైనదియనుట-లేక, మధుర = మాధుర్యముచేత, అద్వైతమ్ = ఏకరూపమైనదియు-మఱి రెండవదాని మిత్రణములేక నిలువెలఁకుదనమాధుర్యమయమైనది యనుట-లేక, మధుర = మాధుర్యముయొక్క, అద్వైతమ్ = ఏకత్వమైనదియు-కేవల మాధుర్య మైనది యనుట-ఇది 'మధురైకరసమ్' 'మాధుర్యైకరసే' ఇత్యాదులకు పర్యాయములు, ఇట్టిదైన, మహా = లేజమును, ఉపాస్మహే = నేమించుచున్నాము.

చ. పలుకుఁ గొలంది గానియనుభావముఁ గాంచియు నద్వితీయ మై పోలుపు వహించి నెమ్మది కరపూర్వరసాయన మై మహాన్నతి న్దొలఁకెడు దివ్య లేజము మ్రనోహరవల్లవవల్లవాధరీ లలితవయోధరాంతరవీరలాననివాసము గాంచెఁ గంటిరే. 39

తా. వాక్కులచే మిక్కిలి పొగడందగినదియు, లేక, వాక్కులచే పొగడుటకు అలవియే కానిదియు, గోపికలకుచాలింగనములందే యెప్పుడును ఆన క్తమైయుండునదియు, మనస్సునకు ఎవలేని రసాయనమువలె మిక్కిలి యింగమైనదియు, కేవల మాధుర్యమయమైనదియు, అగు, కృష్ణాఖ్యలేజమును ఉపాసించుచున్నాము.

శ్లో॥ జననా స్తరేఽపిచ దేకమణ్డనే, కమనీయధామ్నికమలాయ తేక్షణే |
వజ్రసుందరీజనవిలోచనామృతే, చపలాని సస్తు వకలేన్ద్రియాణి మే ||

టీ. జగత్...మణ్డనే-జగత్ = లోకములను, ఏక=మఖ్యమైన-లేక అద్వితీయమైన, మణ్డనే = అలంకారమైనదియు, కమల...క్షణే-కమల = తామరలేకులవలె, ఆయత=వికాలమైన, ఖక్షణే = కన్నులు గలదియు, ప్రజ...నామృతే-ప్రజనుద్ధరి = గొల్లచేలువలయొక్క, జన=సమాహమయొక్క, విలోచన = కన్నులను, అమృతే = అమృతమైనదియు-అమృతమువలె అతిభోగ్యమైనదియనుట, ఆగు, కమనీయధామ్ని-కమనీయ = మనోజ్ఞమైన, ధామ్ని = లేజమునందు-కష్టాభ్యులేజస్సునందు, జనస + ఆస్తరేసి = జన్మాంతరమందైనను, మే = నాయొక్క, సకల + ఇన్ద్రియాణి = అన్ని యింద్రియములును, చపలాని = మిక్కిలి అసక్తిగలవి, సస్త = అగుగాక. కృష్ణాభ్యులేజము సర్వేంద్రియములచేతను అనుభవింపఁగలిగినది. అది యీ జన్మమున ననుభవించి లభింపవచ్చును జన్మాంతరమందైనను గన్నారణాది చెవులారవిని చేతులార కాని లించి యిట్లు సకలేంద్రియములచేతను అనుభవించుట కలుగునుగాక యని యర్థము.

మ. శతపత్రోజ్జ్వలవత్రనేత్రు ప్రజకంఠజాతాననాలోకనా

మృతధారాధరచారుగ్రాతు భువనోన్మేషైకభూషానము

న్నతచారిత్రుఁ బవిత్రుఁ గొల్చి యనుజరన్మంబున్ విలోలేంద్రియ ప్రతతుల్ సౌఖ్యము నొందుఁగాత నిజచాత్రపల్కంబు లీడరఁగన్. 40

తా. జగములకెల్లనలంకారభూతుడై, తామరలేకులవంటి వికాలములయిన కన్నులు గలిగి, గోపికాజనములకన్నులను అమృతమువలె అతిభోగ్యమై రమణీయలేజ స్వరూపమై యొప్పుక్రికృష్ణనియందు నాపంచేంద్రియములును జన్మాంతరమందేని ఆస్తకము లగుగాక.

శ్లో॥ మునిశ్రేణీవన్ద్యం మదభరలనద్వల్లవవధూ

స్తనశ్రోణీవిమ్బు స్తిమితనయనామోభజనుభగమ్ ।

పునశ్శ్యాఘాభూమిం పులకితగిరాం నైగమగిరాం

ఘనశ్యామం వనే కిమపి కమనీయాకృతి మహః॥

41

టీ. ముని...పద్మమ్-మునిశ్రేణీ = మునులసమాహమలను, పద్మమ్ = నేమస్కరింపఁగలిగినదియు, మద...నుభగమ్-మదభర = మిక్కిలుపైసమదముచేత - మిక్కిలుపైస యావనంపుమత్తుచేత-లేక మిక్కిలి మన్నభవికారముచేత, లనత్ = ప్రకాశించుచున్న, వల్లవవధూ = గోపస్త్రీలయొక్క, స్తన = చన్నులందును, శ్రోణీవిమ్బు = నీటుదులమండలమందును - నీటుదులవట్లువప్రదేశమందును అనుట, స్తిమిత = నిశ్చలముగానిలుపబడిన, నయన + అమ్భాజ = తామరవంటి కన్నులచేత, నుభగం=మందరమైనదియు-మదభరముచేత జన్మలు ఉచ్చులై నీటుదులు బలికములై మణిత

మొహజనకములుగా నుండునుగావున అందుఁ జూడ్కులను మోహజితకయమున పిర
ముగా నిలిపినాడనియు, తామర చేపలవంటి కన్నులను అట్లు నిలుపుటయు మిక్కిలి
సాగనుగానుండెననియు భావము. పునః=అయితే. పులకితగిరాం - పులకిత = గగురు
వొడిచిన, గిరామ్=వాక్యములగుల, నైగమగిరామ్ = వేదవాక్యములకు - వేదములను
కృష్ణుని మహిమాతికయమునకు మిక్కిలి యానందముచే గరుపాఱుచు ఆతని ప్రతి
పాదించు సనియు నట్లు ప్రతిపాదించు దానివాక్యములయొక్క, శ్లాఘాభూమిమ్-
శ్లాఘా=పొగడ్డకు, భూమిమ్=విషయమైనదియు - వేదాంతములు హర్షముచే బులకి
తములై కొనియాడందగినది యనుట, ఘనశ్వామమ్-ఘన = మేఘమువలె, శ్వామమ్=
నల్లనైనదియు, కమనీయ+అకృతి-కమనీయ = మనోజ్ఞుడైన, అకృతి = అకారము
గలదియు, కిమపి=అనిర్వాచ్యమైనదియు, ఆగు, మహాః = శ్రీకృష్ణాభ్యులేజస్సును
గూర్చి, వస్తే = నమస్కరించుచున్నాను. మునిశ్రేణీపంద్యుఁడను వేదాంతవాక్యము
లకు శ్లాఘాభూమియు నైనమహన్ను, వల్లవపద్మా నైశ్రోణీబింబములందు మరులు
కొన్నది కావుననే, 'కిమపి' అనిర్వాచ్యమైనది యని భావము.

చ. పులకలు గ్రమ్మ మానిజనముల్ శ్రుతివాక్యములక నుతింపఁగా
జలదమనోహరాకృతి యెనంగ మదాలనవల్లవాంగనా
లలితపయోధరాంతరవికలానకటితటలోలలోచనం
బులఁ దనరారునందకృతప్రభునిధానము నన్నుఁ బ్రోచుతన్. 41

తా. మునిసమాహమలకు - నమస్కరింపదగినమహనీయుఁడై, వేదాంతములు
మిక్కిలి హర్షముతోఁ గొనియాడుటకు బాత్ర మై యుండుపరాత్పరఁ డయ్యును,
గోపికలచన్నులను పట్టువడిఁబడులందును మోహవేశముతో దృష్టులు నిలిపి సాగను
గాఁ జూచుచు కేవలనివలె బొడమాపువాఁడును, కావుననే యిట్టిని నిర్వచింప
రానివాఁడును, నుందరాకారుఁడును, లేజస్వరూపుఁడు నైశక్రికృష్ణునికి నమస్క-
రించుచున్నాను.

శ్లో॥ అనుచుమ్మతా మవిచలేన చేతనా

మనుజాకృతే ర్మధురిమశ్రియం విభోః|

అయి దేవ కృష్ణ దయితేతి జల్పతా

మపి నో భవేయ రపి నామ తాదృశాః|

42

టీ. అవిచలేన=మిక్కిలి చలింపని-ఓకింతస్థిరమైన, చేతనా = మనస్సుచేత,
విభోః = ప్రభుండైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, మనుజ+అకృతే = మనుష్యాకారముయొ
క్క, మధురిమ శ్రియమ్-మధురిమ = సౌందర్యముయొక్క, శ్రియం = సంపదను, అను
చుమ్మతామ్ = అసాధించుచున్నవారును, అయి = ఓయీ, దేవ = దేవా, కృష్ణ =
కృష్ణ, దయితే = ప్రయుఁడా, ఇతి = అని, జల్పతామ్ = చెప్పుచున్నవారును, అగు,

నః ఆపి=మాటగూడ - మమబోటులపగూడ, తాదృశః=అట్టివి-మేము మనస్సు నందు చింతించి అనుభవించుచున్నట్టి సుందరమనుష్యకౌరముగ లిగి మేము చెప్పుచున్నట్టి, జేపుడును దయతుడును కృష్ణుడును అయినవాడుగా, మహాత్ముల కగ పడు భాగ్యములు, ఆపి నామ భవేయుః=ఆగునా-అగునో కదా.

ఉ. మానుష వేషధారి యగుమాధవుహూహనకాంతి చంచలం

బై నటియించుచిత్తమున శ నానుచుః గృష్ణ ముకుంద యంచు న
న్దానము మీఱఁగాఁ జలుక శ మా కోనఁగూడెడుఁ గాత సిద్ధశ
ధ్యానవిధేయు లైనననకాదిమహామునిభాగ్యసంపదల్.

42

తా. చలింపనిది తేముచే బ్రభుండయిన శ్రీకృష్ణుని మనుష్యకౌరముయొక్క సౌందర్యవిభవమును ఆస్వాదించి అనుభవించుచు ఓడేనా! కృష్ణ! దయతా! ఆవి షేష్కొనుచున్న మమబోటులపగూడ మహాత్ములభాగ్యములు గలుగునోకదా.

శ్లో॥ కిశోర వేషేణ కృశోదరీదృశాం. విశేషదృశ్యేన విశాలలోచనమ్ |

యశోదయాలబ్ధయశోనవామ్బుధే, ర్నిశామయేనీలనిశాకరంకదా॥

టీ. కృశోదరీ దృశామ్-కృశోదరీ = (సన్ననినడుములు గల) శ్రీలఘ-గోప శ్రీలకనుట, దృశాం = కన్నులప, విశేషదృశ్యేన-విశేష = మిక్కిలియు, దృశ్యేన = చూడదగిన, కిశోరవేషేణ = బాల్యవేషముతోడ, (ఉపలక్షితం = మాడుకొన్నవాడును), విశాల లోచనం = వెడలుపైనకన్నులు గలవాడును, యశోదయా=యశోదచేత, లబ్ధ...వామ్బుధేః-లబ్ధ-పొందబడిన, యశః = కీర్తియును, నవ = నూతనమైన, అమ్బుధేః=సముద్రమునకు, నీల నిశాకరం-నీల-పలనైన, నిశాకరం = చంద్రుడైన వానిని-చంద్రుడు సముద్రమును చెలరేగఁ జేయునట్లు, తాను యశోదాజీవికీర్తిని మిక్కిలి పరిల్లఁ జేయువాడనుట. యశోదకీర్తి కృష్ణుని గాంచుటచే మిక్కిలియు సంతోషించినదని భావము. ఇట్టివాడైనకృష్ణుని, కదా=ఎప్పుడు, నిశామయే=చూతునో. ఇచట 'కృశోదరీ' అనుటచే అవయవవిభక్తి గలిగి ననుము సన్నగిలుట తెలియుచున్నదిగావున యావనపతులని తెలియునది. కిశోరుడయ్యును అట్టియుపతులకును ఆశంపదగినవేషము గలవాడని బాల్యమునందే అత్యంతజగన్మోహనత్వము వ్యంజితమగుచున్నది.

శా. లీలాలోలవిశాలలోచనునిఁ గేరళీశైశవాంకృతు

న్బాలుం బాలితలోకపాలు వ్రజకాన్తల్ సొక్కుచుం బెక్కుచుం
దాలం గన్నులకొద్దెఁ గన్దానుయశోదాకీర్తిరత్నాకర

ప్రాచేయాంశుని నీలనీరదతనూక శ భావించు నెల్లప్పుడున్.

43

తా. శ్రీలఘు మిక్కిలియు చూడందగిన బాల్యవేషముతోఁ గూడి, విశాలము అయినకన్నులు గలిగి, యశోద గాంచినకీర్తిని మిక్కిలి యంతోషించుచున్నచు నల్లని చంద్రునివలె విలసిల్లుకృష్ణుని ఎప్పుడు చూతును ?

శ్లో|| ప్రకృతి రవతు నో విలాసలక్ష్మ్యః, ప్రకృతిజడం ప్రణతావరాధ
[వీధ్యామ్|

సుకృతికృతపదం కిశోరభావే, సుకృతిమనఃప్రణిధానపాత్ర మోజః||

టీ. కిశోరభావే = బాలభావమందు - బాల్యమందనుట, విలాసలక్ష్మ్యః-విలా
స = పలుకుబెనుపలయొక్క, లక్ష్మ్యః = సంపదమ-పెంపుసొంపునకు, ప్రకృతిః =
మూలకారణ మైనదియు-సమస్తములైన విలాసవిభవములను జన్మస్థాన మైనదనుట,
ప్రణత...వీధ్యామ్-ప్రణత = నమస్కరించినవారియొక్క-భక్తులయొక్క, ఆపరాధ
= అపరాధములయొక్క, వీధ్యామ్ = పరంపరావిషయ మై, ప్రకృతిజడమ్-ప్రకృతి =
స్వభావము చేత, జడమ్ = మందమైనదియు - ఆశ్రితులయపరాధములను పాటించనిది
యనుట, సుకృతి...పాత్రమ్-సుకృతి = పుణ్యపురుషులయొక్క, మనః = మనస్సుల
యొక్క, ప్రణిధాన=ఏకాగ్రతను, పాత్రమ్ = అర్హమైనదియు-పుణ్యాత్ములు ఏకా
గ్రముగా ధ్యానించువిషయ మైనవియనుట, సుకృతి...పదమ్ - సుకృతి = పుణ్యపురు
షులయందు, కృత = చేయబడిన, పదం = సాననుగలదియు - పుణ్యాత్ములయందు
నెలకొని యుండున దనుట లేక, సుకృతి=ధన్యమైనదియు, కిశోరభావే = బాలభా
వమునందు-బాలుడై ఆవతరించుటయందు, కృతపదం = చేయబడినసానము గలది
యు-బాలత్వమును గొన్నదనుట, ఆగు, ఓజః = లేజస్సు, సః=మమ్ము, ఆపతు =
రక్షించుచుండును.

చ. హితజనతావరాధముల న నెన్నెడుపట్ల జడస్వభావ మై

కృతమతు లాత్మలోనఁ బరకేరిపఁగఁ బాత్రము నై కిశోరతా

ర్పితపద మై విలాసమృదురీతికి హేతువు నై మనోహరా

కృతిఁ గనిపించునాసుకృతిరకేవల తేజము ముమ్ముఁ బ్రాచుతన్. 44

తా. విలాసంపు సొంపులకు పుట్టుచోటై, ఆశ్రితులయపరాధములను పాటించు
చుటయందు మందమై, బాలభావమును దాల్చినదై, పుణ్యాత్ములు ఏకాగ్రముగా
హృదయములందు ధ్యానించువిషయమై, యొప్పుకీకృష్ణాభిజేషము మమ్ము రక్షిం
చుచుండును.

శ్లో|| అపహాసితుసాధామదావలేపై, రతిసుమనోహర మూర్ధ్రిమస్తహసైః|

[వజయువతివిలోచనావ లేహ్యం, రమయతుధామరమావరోధనంనః||

టీ. అప...లేపైః-అపహాసిక = ఎగతాళి చేయబడిన, సాధా = అమృతము
యొక్క, మదః=మదముచే గలిగిన, అపలేపైః = గర్వముగలదియు-అమృతముయొక్క-
భోగ్యతాతికయరూపమైన గర్వమును దిరస్కరించిన వనుట - అమృతముకంటె
అత్యంతభోగ్యములైనవని భావము, ఇట్టివగు, అర్ధ్రమస్తహసైః-అర్ధ్ర = సరసములయిన,
మస్తహసైః=చిలువవృల చేత, అతిసుమనోహరమ్ = మీఠుమిక్కిలి మనోజ్ఞమైనదియు
= ఇవట 'ఆతి' 'సు' అనురెండును సమానాధికములే యైనను అతిశయద్యోతక

ముగా నుంపబడిన పని తెలియునది, 'అధికమనోహరమ్' అనుపాదమున మిక్కిలి మనోహర మైనదని యర్థము, ప్రజ...లేహ్యం - ప్రజయువతి = యాహవపత్నులైన గోపస్త్రీలయొక్క, విలోచన = కన్నులచేత, అపలేహ్యం = నాకందగినదిగనమును బీల్చుకొనదగినది-అనగా మిక్కిలి అస్వారసంపదగినదియనుట, రమా + అవరోధ సమ్మరమా = లక్ష్మీదేవికి, అవరోధనమ్ - అంతఃపురమైనదియు, - లక్ష్మీకి ప్రాణాభ్యుదయైనది యనుట, అగు, భావ = కాంతి-లేజన్ము-త్రికృష్ణుడనుట, సః = మమ్ము, రమయతు = రంజింపజేయునుగాక. మందహాసములచే అతిమమనోహర మగుటచేతనే ప్రజయువతివిలోచనములప అపలేహ్య మైనది. కనుక మమ్ము రంజిల్లజేయవలయు నని భావము.

చ. నవసుధక్రొవ్వునవ్వు చిటునవ్వులు మోమున గోము నూప వ
ల్లవలనావిలోచనవీరలానవి లేన్యాము నై రమామణీ
భవనభుజాంతరస్థలిని య భాసిలునందతెవలభావనం
భవఫల మైనభావము శుభంబు లభంగురభంగి నిచ్చుతన్. 45

తా. అమృతముయొక్క భోగ్యతాతిశయమును నిరసించునంత యింపెనచి టునవ్వులచే మిక్కిలియు మనోజ్ఞమైనదియు, కావుననే జవ్వనులకన్నులవిం దైన దియు, లక్ష్మీదేవికి పరియైనదియు, సగు క్రికృష్ణాభ్యులేజము మమ్ము రంజిల్లం జేయు నుగాక.

శ్లో॥ అబ్జూరిత స్మేరదశావిశేషై, రశాన్తహర్షామృతవర్ష మత్స్యామ్ |
సంక్రీడతాంచేతసి గోపకన్యా, ఘన స్తనన్వస్త్రయనంమహానః ||

టీ. అబ్జూ...విశేషైః—అబ్జూరిత = అంపరించిన, స్మేర = చిటునవ్వు లోగూడిన, దశావిశేషైః = అపస్థాభేదములచేత- చిటునవ్వు చిగురొత్తుచుండు పలు విధములైన దశలచేత ననుట—అప్యడప్యడు వింతలు గులుకుచుండు పలువగల చిటు నవ్వుమొలకలచేత నని భావము, అత్స్యామ్ = కన్నులపం—చూచువారికెల్లను అనుట, అత్రాన్త...వర్షమ్—అత్రాన్త = ఎడతెగని, హర్ష = ఆనందమనెడి, అమృతవర్షమ్ = అమృతవర్షమైనదియు - ఎడతెగక పరియు అమృతపుసోపవతె ఎడతెగనియానంద మును గూర్చునప్పది యనుట-చిటునవ్వుమొలకలు అమృతప్రాయములనియు వానిని నెఱుఁపుటచే అమృతవర్షము మరిపినట్లుండు ననియు భావము. ఇట్టిదియు, గోప... స్వస్త్రయనమ్—గోపకన్యా = గోపస్త్రీలయొక్క, ఘన = గొప్పలైన 'ధన్య' అనుపాద మున, కృతార్థములైన-క్రికృష్ణకర్మగ్రహణముచే జరితార్థములైన యనుట, స్తన చక్షులయొక్క, స్వస్త్రయనమ్ = మంగళాయతన మైనదియు-చన్నులప అలింగన గ్రహణాదులచే మిక్కిలిసుఖము అనెడిమేలును గూర్చునదియనుట, అగు, మహా = కాంతి-లేజన్ము, సః=మాయొక్క, చేతసి = మనస్సునందు, సంక్రీడతామ్ = లెస్స గాఁగ్రీడించునుగాక.

చ. అతులితమందహానరుచిరరాననముల్ విలసిల్లి దర్శనో
ద్యతజనితావలోకఘనశహర సుధామయవర రూప మై
నతతము గోపికాఘనకురచస్థలనిస్తులదివ్యమంగళా
యతనము నైనధామము నిరంతరముం జరియుచు నామదిన్.

తా. అప్పుడప్పుడు వింతనింకలుగ మొలకొత్తు చిహ్నవస్తులచే గన్నులకు పడ
తెగనియమృతపుసోనలు గురియుచుండునదియు, గొల్లపకుడులచన్నుగవలకు నిబ్బ
రమైన యానందము గూర్చునదియు నగుకృష్ణాభ్యులేజము మాహృదయమందు గ్రీడిం
చునుగాక.

శ్లో॥ మృగమదపఙ్క-సఙ్కరవిశేషితవస్త్రమహా
గిరితటగణ్డగైరికఘనద్రవవిద్రుమితమ్ |
అజితభూజాస్తరం భజత హే బత గోపవధూ
స్తనకలశస్థలిఘనస్థామర్దనకర్దమితమ్ ||

47

టీ. మృగ... విద్రుమితం=మృగమద=కస్తూరియొక్క, పఙ్క = బురదయొక్క,
సఙ్కర=కూడికచేత, విశేషిత=అతిశయించినదిగాఁ జేయఁబడిన, వస్త్ర=అడవియం
దలిదయిన, మహాగిరి=గొప్పపర్వతముయొక్క, తట=చటియనుండలి, గండ=పెనుబం
డలయొక్క, గైరిక-గైరికధాతువిశేషములయొక్క, ఘన=దట్టముయిన, ద్రవ = ద్రవ
ముచేత, విద్రుమితమ్=పగడముగాఁ జేయఁబడినదియు=ఎఱ్ఱగాఁ జేయఁబడినది యనుట,
కస్తూరికూడికచే మఱిత అతిశయించిన ఎఱ్ఱనిగైరికధాతుద్రవమును బూసికొని ఎఱ్ఱగా
అగపకునది యనుట, ఇట 'గిరి'ని వస్త్రమగుటచేత వనమందలి కస్తూరిమృగములు
సంచరించుటకు యోగ్యమైన దనియు, 'మహా' అనుటచే తెక్కలేనియాపుగములు
సంచరించుటకు దగినదనియు కావున 'నే' వానివలనిమృగమదము, 'పఙ్క' బురద
గొన్నదనియు, 'తటగండ'ము అనుటచే దానిచటియలయుండలిపెనుబండలయందు ఆమృ
గములు పరుండుటచే వానికస్తూరి యంటుకొన్నదనియు, ఆకస్తూరితోగలసి గుబాళిం
కుటచే గైరికధాతుద్రవమును బూసికొన్నాడనియు, 'పఙ్క-సఙ్కర'అని ఆకస్తూరి
మిక్కిలి బురదగొన్నదిగావున అట్టిదానితోఁ గలిసియే గైరికధాతుద్రవము,
'ఘన' మైనదనియు, 'ఘనద్రవ' అని చిక్కనిద్రవమును బూసికొనుటవలన నల్లని
తోమ్మ 'విద్రుమితమ్' పవడమువలె అయిన దనియు, భావములు నూచితములు,
గోపవధూ... కర్దమితమ్-గోపవధూ = గోపస్త్రీలయొక్క, స్తనకలశ=కలశముల
వంటి స్తనములయొక్క, స్థలి=పడకనుండలి, ఘనస్థానమందున్న, మర్దన=
ఒరపిడిచేత, కర్దమితమ్=బురద గలిగినదిగాఁ జేయఁబడినదియు-గోపస్త్రీలయాలింగన
ములచేత వారిచన్నులఁబూసిన పంపుమహాశిలు మిక్కిలియూబుకొని రొంపిగొన్నది

యనుట, ఇట 'కర్దమితమ్' అని రొంపిగొనుటను జెప్పుటచేత అంటుకొన్నవంపుము మిక్కిలి యిదియు అది మిక్కిలియైనందులకు హేతువు అనేకగోపస్త్రీలయాలింగన మనియు నూచితము. ఇట్టిదెస, అజితభుజా సరమ్-అజిత = జయింపరానివాడైన కృష్ణునియొక్క భుజా సరమ్=టొమ్మును, బరహే=ఓజసులారా, భజత=సేవింపుడు, గైరికధాతుద్రవముచే మిక్కిలి సుందరమైన గోవీరుద్రవంపునుంగలిచే శృంగార రసము చిప్పించెయువత్సమును గొలుపుడని హృదయము. అవత్సముయొక్క విశాలత్వమును ఉన్నతత్వమును స్ఫురింపటచే అది గలకృష్ణుడు 'అజితు'డని స్ఫురించె నని కవిహృదయము.

చ. మృగమదపంకనంకరగిరిస్థితగైరికధాతురక్తిమం

దొంగరు వహించి వల్ల వవరధూపుథుల సైవకంకుమంబునకా

ద్విగుణితకాంతివత్సం దగునీరరుహాత్మం గృహకటాత్మనిం

దగిలి భజింప నిల్పుడు మురదంబున సుత్రములార చిత్తముల్.

తా. ఆడవినుందలి పెదపర్వతముయొక్క చలువయందలిబండలయందు కన్నా రిపిల్లులు లెక్కలకొలదిని బరుండగా వానిపాక్కిటికనూరి మిక్కిలియు అందు అంటుకొని రొంపికొనియుండును. ఆబండలందలి యెఱ్ఱనిధాతుద్రవము ఆకనూరిపంః మతోః గూడుకొని అనుచే గుబాళించుచుండును. అట్టిచిక్కనైన యెఱ్ఱని గైరికర సమాపూత గలిగి పగడమువలె కనబడునదియు గొల్లయల్లండగల్గిబిగ్బిగ్బులవంపుము పూతే దట్టముగానంటుకొన్నదియునగు శ్రీకృష్ణనివత్సమును జనులారా!భజింపుడు.

శ్లో॥ ఆమూలవల్లవితలీల మపాజ్జజాలై

రాసిశ్చతీ భువన మాదృతగోపవేషా!

బాలాకృతి ర్మృదులముగ్ధముఖేన్దుబిమ్మా

మాధుర్యసిద్ధిరవతాన్మధువిద్విషో వః॥

48

టీ. ఆమూల...లీలం యథాతథా-ఆమూల=మూలపర్యంతము - మొదలంట, వల్లవిత=దిగిర్పన-చిగురొత్తిన, లీలమ్ యథాతథా = లీలుగలుగునట్లుగా, నిలువెల విలాసములుగా ననుట, అపాజ్జజాలైః - అపాజ్జ = కడగంటిచూపులయొక్క జాలైః=సమాహమలచేత, భువనం=ప్రపంచమును, అసిశ్చతీ=అంతటను తడుపు చున్నదియు-నిలువెల్ల టలుప దొలఁపనట్లుగా కడగంటిచూడుకూలు భగములకల చల్లగా నిగుచ్చుచున్నదియనుట, ఆదృత...వేషా-ఆదృత=అదరింపఁబడిన - కయి కొనఁబడిన, గోపవేషా=గొల్లవేషము గలదియు, బాల + ఆకృతిః-బాల=బాల్య సంబంధియైన, ఆకృతిః=ఆకారముగలదియు-బాలనియ-కారముగలదియు, మృదుల ... దిమ్మా-మృదుల=కోమలమును, ముగ్ధ=సుందరమును, అగు, ముఖి + ఇన్దుబిమ్మా=చంద్రచింబుమతో సమానమైన మొగము గలదియు, అగు, మధువిద్విషః=శ్రీవిష్ణుజీవుని

యొక్క, మాధుర్యసిద్ధిః—మాధుర్య = సౌందర్యమయొక్క లేక అతిభోగ్యత్వము
యొక్క, సిద్ధిః=ఫలపరిపాకము-నిరతిశయమాధుర్యసర్వస్వ మనుట, నః=మమ్ము,
అవతు=రక్షించుటగాక-క్రీడిష్టుడేవుని మాధుర్యమంతయు పరిజనుచి గోపవేషము
గలచాలకృష్ణుడుగా పాడమపినదనుట. క్రివిష్టుని యవతారములలోనెల్ల క్రికృష్ణ
వతారమే నిరతిశయమాధుర్యము గలది. ఎట్లన, అది 'అమూలపల్లవిత్తలీల' ముగా
ఆపాంగజాలమును నిగుడ్చుచున్నది 'మృదులముగ' మై "ఇనుబిమ్మ" మనంటి మొగ
ము గలిగియున్నది. అందటికిని అదరణీయ మైన 'బాలాకృతి'యు, ఆశ్రయణీయమైన
'గోపవేష' మును దాల్చి నుఖము గూర్చునది. ఇట్లు అన్నిట ఆత్మంతమధురమైనది
గావున విష్ణుడేవుని మాధుర్యమయొక్క సిద్ధియే యిది యనదగు నని భావము.
'బాలాకృతిః' అనుపాతమున 'ఆకృతి'ని కర్తగాఁగని 'మాధుర్యసిద్ధి'ని దానికి
విశేషణముగాఁ గొందఱు అర్థమునేయుచున్నారు కాని అది సరసము కాదు, అపా
దజాలములు భువనమును 'ఓసి'కృతి' తడుపుచున్నవనుటచే గరుజాతిశయప్రేరము
లైనవనియు, 'అమూలపల్లవిత్తలీల' మనుటచే ఆత్మంతాకర్షకము లైనవనియు,
మాధుర్యసిద్ధికి పోషకములుగా కవి గూర్చుట తెలియునది.

చ. కరుణను బాదుకొల్పినబ్రగంబుఁ గటాక్షనుధారపాప్తిచేఁ

బరిణతవల్లవప్రనవశ్రవక్యఫలంబును గా నొనర్చుచుం

జటుతమిటారిప్రాయమునఁ శ్ర జెల్వగుచక్కడనాలపంట న

మ్మరహారుఁబూర్ణచంద్రముఖు శ్ర మోహనవల్లవవేషుఁగొల్పెదన్.

తా. నిలువెల్ల విలాసములు దొలఁతుచును, కడగంటిచూడుకల జగమునం
తయుఁ జలఁగాఁ దడుపుచున్నవాడును, గోపవేషము దాల్చినవాడును, నుపమార్పి
నందరపై చందురుని బోలు మొగము గలవాడును, బాలుడును, క్రివిష్టుడేవుని
నిరవధికమాధుర్యస్వరూప మనదగినవాడును అగు చిన్నికృష్ణుడు మమ్ము రక్షించు
గాక.

శ్లో॥ విరణన్మణినూపురం వ్రజే, చరణామ్భోజ ముపాస్వ శార్దూలః|

సరసే సరసి శ్రియాశ్రితం, కమలం యో కలహంసనాదితమ్॥ 49

టీ. వ్రజే=వ్రేపల్లెయందు, విరణ...నూపురమ్=విరిగిపోయిన మిక్కిలి మ్రోగుచు
న్న, మణి=మణిమయమైన, నూపురం=అంచెలు కలదియగు, శార్దూలః=కృష్ణుని
యొక్క, చరణ+అమ్భోజమ్=అడుగుదామరను, ఉపాస్వ=సేవింపుము. వ్రజ
చరణామ్భోజమ్ . అను పాతమున వ్రజతో=వడదుచున్న, చరణాంభోజమవి యర్థము.
కావుననే అది విరణన్మణినూపురమని భావము, వా=లేక, సరసే=రసయు కమలం-
మనోజ్వలమైన యనుట, సరసి=సరస్సునందు, శ్రియా=కాంతిచేత, ఆశ్రితమ్=ఆశ్ర
యంపడుడిసదియు, కల...నాదితమ్= కలహంస=రాయంచేత, నాదితమ్=కన్యని
గఅదిగాఁ జేయబడినదియు, అగు, కమలం= కమలమును, ఉపాస్వ=సేవింపుము.

మణులకాంతులు తరుకొత్తుచు గలగల మొరయుచున్న అందెలుగల కృష్ణనిపాద కమలమును, కాంతి దళకొత్తుచు కలహంసచే శబ్దించుచున్న సరస్సునందలికమల ముచు సమానములు గావున దాని నైనను వీని నైనను సేవింపుమని యర్థము. పాద కమలమునకు విరణన్నాపుర మనుటకు సరిగా సరసకమలమునకు కలహంసనాదిత మనియు, దానికి మణిహపుర మనుటకు సరిగా దీనికి శ్రీయశ్రీత మనియు విశేషణవ్యవస్థ తెలియునది.

ఉ. సారససోమరాశవరసారసనన్నిభనూత్నరత్నమం

జీరవిలాసపాదములఁచేఁజరియించుచు వీధి లేఁగలం

బాఱఁగ దోలి వెంబడినె య పర్వులువాఱుచుఁ జేరి పట్టుచుం

గేరి నటించుచిన్నియగుతకేసరి నామది నాశ్రయించెదన్. 49

తా. వ్రేపల్లెయందు మణికాంతులు మెఱయ గలగల మొరయునందియలతోఁ గూడినశ్రీకృష్ణనిపాదకమలము, సరస్సున కాంతి తరుకొత్తగా కలహంసయొక్క శబ్దించుచున్న తామరపదఁ జూపట్టుచున్నది. అట్టి శ్రీకృష్ణచరణమును సేవింపుము.

శ్లో॥ శరణ మశరణానాం శారదామౌజ్జ్వలసేత్రం

నిరవధిమధురిహ్లా నీలవేషేణ రమ్యమ్ |

స్మరశరవరత స్త్రీస్త్రీరసేత్రామ్బుజాభి

రవ్యజయువతిభి రవ్యాద్యుహ్లాసంజేష్టితం నః ||

50

టీ. ఆశరణానాం=దిక్కులేనివారలకు, శరణమ్=దిక్కులేకుండు, అయిన దియు, శారద... సేత్రమ్=శారద=శరత్కాలమందలి, అమ్బుజ=తామరలవంటి, సేత్రమ్=కన్నులుగలదియు, నిరవధిమధురిహ్లా=నిరవధి=మేరలేని, మధురిహ్లా=చక్కఁ దనముగల, నీలవేషేణ=నల్లవేషముచేత, రమ్యమ్=మనోహరమైనదియు, స్మర... జాభిః=స్మర=మన్నుధునియొక్క, శర=బాణములకు, పరతస్త్రీ=అధినములైన- మన్నధువికారము గలవియైన, స్మర=వికసించిన, సేత్ర+అమ్బుజాభి=తామరల వంటికన్నులు గలవారైన, వ్రజయువతిభిః=గోపికలచేత, సంజేష్టితం=చక్కఁగాఁ జాటుకొనబడినదియు, గోపస్త్రీలు మన్నధువికారము తెలుపుచూచుకొని జూచు చుఁ జాటును మిక్కిలి బలసియున్నారనుట, ఇట్టిదెన, బ్రహ్మ=శ్రీకృష్ణాభ్యు బ్రహ్మము, నః=మమ్ము, అవ్యాత=కాపాడుఁగాక.

మ. శరదంభోరుహసేత్రు నిస్తులకళాసౌందర్యపాత్రుణ్ మనో

హరపారందరనీలగాత్రుఁ గుసుమాస్త్రావేళజాతస్త్రితాం

కురనంద వ్రజసుందరీపరివృతుం య గోపాంగనాలింగితుణ్

శరణాశ్రాణనమున్నతుణ్ వరదయాశ సాగోన్నతుం గొల్చెదన్.

తా. దిష్కులేనివానికి దిక్కు, శరత్కాలమున విరిసినతామరచేపలఁ బోలిన కమ్మలు గలిగి, మిక్కిలిచక్కనైననల్లనిమేను చాల్చి గోపస్త్రీలు మన్మథపరవశలై మోహంపుఁజూడ్చుట నిగుడ్చుటఁ జాట్టును మిక్కిలి బలవీ కొలువఁగా, వెలుగు చున్న శ్రీకృష్ణాఖ్యైబ్రహ్మము మమ్ము రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ సువ్యక్తకాన్తిభరసారభదివ్యగాత్ర
మవ్యక్తయావనపరీతకిశోరభావమ్ |

గవ్యానుపాలనవిధా వనుశిష్ట మవ్యా

దవ్యాజరమ్య మఖిలేశ్వరవైభవం నః ||

51

టీ. సువ్యక్త...గాత్రమ్=సువ్యక్త = మిక్కిలిస్ఫుటమైన-ప్రకాశించుచున్న, కాంతి=కాంతులయొక్క, భర=ఆతిశయముచేతను, సువ్యక్త=మిక్కిలిస్ఫుటమైన, సారభ=వాసనచేతను, దివ్య=సుందరమైన-అప్రాకృతమైన, గాత్రం=దేహము గల దియును, అవ్యక్త...భావమ్ = అవ్యక్త=స్ఫుటముకాని - చక్కఁగాతలనూపని, యావన=యావనముచేత, పరీత = ఆవరింపఁబడిన, కిశోరభావమ్ = బాలభావము-బాల్యముగలదియు-యావనము కొంత తలనూపుచున్న బాల్యము గలదియు, గవ్యా... విధా-గవ్య=గోసమూహముయొక్క, అనుపాలన=కాచుటయొక్క, విధా=విధాన మందు, అనుశిష్టం=శిక్షితమైనదియు - మిక్కిలి సేర్వకలదియు, అవ్యాజరమ్యమ్=అవ్యాజ=నిరుపాధికమైన-ఒకసేపముచేతఁగాని, రమ్యమ్=రమణీయమైనదియు, ఒక నిమిత్తముచేతఁగాక తనంతటనే సుందరమైనది యనుట, అఖిల...వైభవమ్=అఖిల+ఈశ్వర=సమస్తమునకును ఈశ్వరుడైన శ్రీవిష్ణుదేవునియొక్క, వైభవమ్=విభవము, శ్రీకృష్ణాఖ్యైవైభవమనుట, నః=మమ్ము అవ్యాత్ =రక్షించుఁగాక-శ్రీవిష్ణునివైభవమే యిట్లు కృపయాపముగాఁ బొడకట్టినదనుట. అపతారములలో నెల్ల గవ్యానుపాలన విధావనుశిష్టమ్ అనుటచే నూచితమైన కృష్ణాపతారమే మిక్కిలి విభవవిశిష్ట మైన దని భావము.

చ. ప్రకటితకాంతిసారభకరంభితగాత్రము యావనార్భటి

చకితకిశోరభావము నిశనర్గమనోహరరూపధేయ మై

నకలజగన్నియంత యగుశ్చౌరిమహాత్వము గొల్లవల్లె బా

యక యొకయింట నావసుల శ నారసి మేపె ని దేమిచ్చితమో. 51

తా. మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్ననిరతిశయకాంతియు పరిమళమును గలిగి వెలయుచున్నశరీరము గలదియు, ఒకింతయావనముతోఁ గూడినబాల్యము గలదియు, గోవులను మేపుటయందు నిపుణమైనదియు, స్వభావముచేతనే సుందరమైనదియు శ్రీవిష్ణుదేవుని విభవస్వరూపు మైనదియు నగుశ్రీకృష్ణమూర్తి మమ్ము రక్షించుఁగాక!

శ్లో॥ అనుగత మమరీణా మమ్ము రాలమ్మినినాం

నయనమధురిమశ్రీనర్మనిర్మాణసీమన్మమ్!

ప్రజయువతివిలాసవ్యాపృతాపాజ్ఞ మవ్యా

త్రిభువనసుకుమారం దేవకైశోరకం నః॥

52

టీ. అమృత + అలమ్మినామ్—అమృత=ఆకాశమును, అలమ్మినామ్=ఆశ్రయించినవారను, నయన...సీమన్మమ్—నయన=న్నులయొక్క, మధురిమశ్రీ=సౌందర్యసంపదయొక్క, నర్మ=విలాసముయొక్క, నిర్మాణ=సృష్టికి, సీమన్మమ్=పాలిమేరయైనవారను - సేత్రసౌందర్యసంపుద్గిలాసమును ఇంతకంటె ఎక్కువసాగనుగా బ్రహ్మ మణియొచ్చుటను సృజింపలేదు గాన అవిలాసమును సృష్టిసేయునైపుణ్యమంతయు ఇందే చూపినాడనియు కనుక అట్టిసృష్టికాశలమునకు ఇదియే పాలిమేరమనియు భావము-ఇచట నయనములయొక్క కేవల 'మధురిమ' ముతోడ 'శ్రీ' శబ్దము గూర్చుటచే, మాధుర్యముయొక్క అతిశయమును 'సర్వ' శబ్దముచే దానిని అతిమోహనముగాఁ బచరించెడివిలాసమును, 'నిర్మాణసీమన్మమ్' అనుటచే అది నిరతిశయమైన దగుటయుఁ దెలియునది-కన్నులసౌందర్యాతిశయముయొక్క విలాసమంతయు నిరతిశయముగా నెఱుఁపుచున్నవారనుట - మిక్కిలిసాగ సైవకన్నులతో ఎనలేనివిలాసంపుఁ జూడుటలను నిగుడ్పుచున్నవారని భావము - మిక్కిలి సాగ సైవకుటఁజూపుట జూచుచున్నవారనుట, ఇట్టివారగు, అమరీణామ్=దేవతాస్త్రీలకు - దేవతాస్త్రీలచేత, అనుగతమైవెంటనంటబడినదియు— దేవతాస్త్రీలు కృష్ణుని బాల్యంపుసొంపును జూడుటకై ఆకాశమునందు వచ్చి నిలిచి ఆతనికైకోరముపై సాగనుంజూడుటల మిక్కిలియొద్దారముగా నిగుడ్పుచు దానిచెలుపునకు ఆకృష్టరై ఆకృష్టాడు తిరుగు చోటకలను వెంటబడి తిరుగుచున్నారని భావము. ఇట్టిదియు, ప్రజ...పాజ్ఞ-ప్రజయువతి=గోపస్త్రీలయొక్క, విలాస = ఓర్వారములందు, వ్యాపృత=నిగుడ్పుఁ బడిన, అపాజ్ఞ=పడికన్నులుగలదియు - గోపికలకుటకుబెట్టెటలను పడగంటఁ జూచునది యనుట, త్రిభువ...మమారమ్-త్రిభువన = ములోకములందును, నుమమారమ్=కోమలమైనదియు అగు, దేవకైశోరకమ్=దేవ = క్రీకృష్ణునియొక్క, కైశోరకమ్ = బాల్యము, నః=మమ్ము ఆశ్వాత్=కాపాడుగాక, 'త్రిభువనమమారమ్' మైనదిగావుననే దేవతాస్త్రీలును వచ్చిచూచి వెంటదగులునట్టి దయ్యెననుట, 'దేవకైశోరకమ్' అనుచో 'దేవశబ్దమునకు 'ప్రజ...పాజ్ఞ'మనుటచేకృష్ణుడనియరము ఉత్పాదితమైనది. సహస్రకృష్ణ సౌందర్యాతిశయము గలదేవతాస్త్రీలు తన్నుఁజూడగా తాను గేవలగోపికాజనులవిలాసమును జూచువాడయ్యెనని సౌలభ్యచమత్కారము స్ఫురింప.

కా. లోలాలొకనహవభావముల నాశ్రలోకించుచున్ దేవతా

నాళికాన్యలు మింట నంటి తిరుగన్ శనందప్రజాంభోరుహ

క్షీలీలార్ద్రకటాక్షవీక్ష లనురక్తిం బర్వః దైలోకస్థర

మ్యాలంతారము నై చెలంగుహరిబాశ్రల్యప్రాధి నన్ బ్రోచుతన్.

తా. దేవతాస్త్రీలు ఆకాశంబున నిలిచి మితిలేని విలాసము గులుకు సాగనం జూపులఁ దనబాల్యంపుసాంపును జూచి సొక్కి తాను బోవుచోటికెల్లఁ బయిని వెంట నంటి రాగా, గొల్ల చెలువలయొద్దరములందుఁ గడగంటిమాడ్కులు నిగుడ్పుడు, ముల్లోకములందును మిక్కిలి సుందరంచైన బాల్యవేషముతో నొప్పు శ్రీకృష్ణుడు మమ్ముఁ గాపాడుగాక.

శ్లో॥ ఆపాదమాచూడ మతిప్రవక్తై, రాపీయమానా యమినాం మనోభిః |
గోవీజనజ్ఞాతరసావతా న్నో, గోపాలభూపాలకుమారమూర్తిః || 53

టీ. ఆపాదమ్ = పాదము మొదలుకొని, ఆచూడమ్ = శిరస్సువఱకును, నిలువు నందంతయు, అతిప్రవక్తై = మిక్కిలియాసక్తి గలిగిన, యమినాం = మనులయొక్క, మనోభిః = మనస్సులచేత, ఆపీయమానా = మిక్కిలి పానము సేయుచున్నదియు, మునులు శ్రీకృష్ణునివ్యవంగళవిగ్రహమును నిలువెల్ల మనస్సులచే ఆస్వాదించుచు న్నారనుట-మనస్సునఁ జింతించి యనుభవించుటకు ఆతిభోగ్యమైన సౌందర్యసౌఖ మాద్యాదులు గలది యనట, 'అతిప్రవక్తై' అనుటచే మునుల ఆకురత్నమును 'ఆపీ యమానామ్' అనుటచే ఆస్వాదనముందలి భోగ్యతాప్రయుక్త మైనత్వరయు దెలి యుచున్నది, దప్పిగొన్నవాడు మిక్కిలి రుచ్యమైన పానమును మీరుమిక్కిలి త్రాగునట్లు మునులమనస్సులును మిక్కిలి యాతురములై యావిగ్రహసౌందర్యాన్ని తమను మిక్కిలి పానముచేయుచున్న పనుట-మునులు ఆవిగ్రహమును ఆత్మాసక్తితో మనసుల నిలిపి అతిభోగ్యమైన దానిసౌందర్యమును జింతించి యానందముతో మీరుమిక్కిలి యనుభవించుచున్నారని భావము, గోవీ...రసా-గోవీజన = గోవికల సమూహముచే, జ్ఞాతృవఱకుఁబడిన, రసా = రసము గలదియు-గోవికలు ప్రత్యేక్షము గా ఆమూర్తిని అనుభవించి దానిసౌందర్యాదిసారస్యమును ఎఱుంగుదు రనుట, ఇట్టి దైన, గోపాల...మూర్తిః-గోపాలభూపాల=గోపవల రాజైన నందునియొక్క, కుమార=కొడుకైన కృష్ణునియొక్క, మూర్తిః = విగ్రహము, నః = మమ్ము, ఆపతాత్ = రక్షించుఁగాక.

మ. విమలాపాంగవిలాసగోపమహిళాజ్ఞాతసారస్యముం
దమితో నువ్విళు లూరుడెందములచేతన్ మానులాపాదము
స్తము నాపోవఁగ నానునట్టిసుమమూససాభాగ్యధారామనో
జ్ఞము గోపాలక బాలరూపము మహానందంబు మీ కిచ్చుతన్. 53

తా. మునులు దేనిని మిక్కిలియాసక్తితో ఆడుగు మొదలుకొని శిరస్సువఱకును దను మనస్సులందుఁ జింతించి దానిసౌందర్యమును అనందముతో అనుభవించుచుండు రో, దేనియొక్క సౌందర్యాదిరూపమైన సారస్యము గోపస్త్రీలు ప్రత్యేక్షముగా అను భవించియెఱుంగుదురో యట్టిసందటమారునిసుందరవిగ్రహము మమ్ము రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ దిప్త్యా బృన్దావనమృగదృశాం విప్రయోగాకులానాం

ప్రత్యాసన్నం ప్రణయచపలాపాజ్ఞవీచీతరజైః |

లక్ష్మీలీలాకువలయదళశ్యామలం ధామ కామాన్

పుష్టియా న్నః పులకముకుళాభోగభూషావిశేషమ్ ||

54

టీ. విప్రయోగ + అపలానామ్—విప్రయోగ = ఎడఁబాటుచేత - కృష్ణుడు
తమ్ము గొంతసేపు ఏనుజించినుజుగై యెడబాటుటచేత ననుట, అపలానాం =
కలఁగినవారైన, బృన్దావనమృగదృశామ్ = బృందావనమందలి స్త్రీలవ-గోపికలవ అను
ట, ప్రణయ...తరజైః—ప్రణయ=ప్రేమచేత, చపల=చంచలములైన, అపాజ్ఞ = కడగ
ములయొక్క - కడగంటిమాపులయొక్క, వీచీతరంగైః = వీచీతరంగములచేత - వీచీత
రంగరూపమైన వ్యాపారములచేత ననుట, సముద్రమందు అలలు వరుసగా ఒకటి
నొకటి ఎడతెగక మోడుటచే అన్నియు జరిగి గట్టు చేరుచున్నవి. ఇట్లు విడువక పై
పయి ఒకటినుక నొకటిగా నెడతెగక వరుసగఁ జేయువ్యాపారమునకు వీచీతరం
గవ్యాయమనిపేరు. ఇచట అపాంగముల వీచీతరంగములనఁగా—అపాంగముల యెడతె
గక పయిపయి నిగుడుచుండువరుస లనుట—గోపికలనెడఁబాసి అలంచినవాడుగావున
వారివరహాన్ని యుపశమించునట్లు ప్రేమతోడిచల్లనిబెరువఁజూపులను బయిపయి
నెడతెగక నిగడ్చినదనుట, ఇట్టిమాపులు గలదై, పులక...విశేషమ్ - పులకమువలన
మొగలపంటిగగురులయొక్క, అభోగ = పరిపూర్ణత యనెడి, భూషావిశేషమ్ యథా
తథా = అభరణవిశేషము గలుగునట్లుగా—అగోపికలమేనులు గగురులచేత నలంకృతమ
గునట్లుగా, దిప్త్యా = ఆదృష్టవశమున—భాగ్యవశమున, ప్రత్యాసన్నం = మిక్కిలి సమీ
పించివచ్చినదియు, లక్ష్మీ...శ్యామలమ్—లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, లీలా=విలాసా
రమైన, వలయదళ = కలువపూరేవలవలె, శ్యామలం = నల్లనైనదియు, కేవలము
‘వలయదళ’ మని చెప్పక ‘లక్ష్మీలీలావలయదళ’ మనుటవలన లక్ష్మీదేవి తాల్పు
టచే ఆభిభోగ్యమైనవలయదళ మని యర్థము - అనఁగా నల్లనికాంతిచేత మనో
జ్ఞమై లక్ష్మీదేవి తాల్పుటచే భోగ్యము నైనవలయదళ మని యర్థము. అట్టిదాని
వలె నల్లనై భోగ్యమైన కాంతి గలది యనుట. ఇట్టిదైన, ధామ = శ్రీకృష్ణాపు
రేజము, నః=మాయొక్క, కామాన్ = కోరుకలను, పుష్టియాత్ = పోషించుటగాక-
సఫలము నేయుటగాక యనుట. పులకములను మువలము లనుటచే మొగలవలె
మిక్కిలి గగురువొడిచె ననియు దీనికి మూలమైన యానందాతిశయమును చెలియు
నది, అట్టిపులకలను ‘భూషావిశేషమ్’అనుటచే సొమ్ములు దాల్చినట్లు మేనికిఁ జెలుపు
గాను సుఖముగాను నుండెనని గ్రాహ్యము.

మ. విరహోష్మన్ ప్రజభామినుల్ గరఁగి యురవిభూర భాగ్యంబునం
దరభాసాంగతరంగసంతతుల సేదల్ దీర్చుచున్ వచ్చి ని

ర్భరరోమాంచవిశేషభూషుఁ డగుగోపాలుండు పద్మాలయా

కరనీలోత్పలనీలవర్ణుఁ డొనఁగున్ శ్రీగళ్యాపారంపరిన్.

54

తా. బృందావనమందు గోపికలను లీలారము ఎడఁబాసిపోవఁగా ఆవియోగ ముచే వారు కలంగి సలంగుటఁ జూచి ప్రేమ దోలఁప బెకుఁగఁడగంటిమాపులను ఎడతెగక పై పయి వారివీఁదఁ జల్లగా నిగుడ్చుచు విరహాగ్నిని పోఁగొట్టుచు, వారలభౌగ్యవశమున వారలమేనులు మిక్కిలిగ గురువొడుచునట్లు సమాపమునఁ బొడ గట్టినవాఁడును, లక్ష్మీదేవి విలాసముగా భరించిననలకలువపూలేవవలె నింపెన సలసికొంటి గలవాఁడును, లేజస్వరూపుఁడును నైసక్తికృష్ణుఁడు ఆగోపికల విరహాగ్ని దీర్చినట్లు మాయభీష్మయలను ఒకఁగూర్చుఁగాఁత.

శ్లో॥ జయతి గుహాభిన్నసిద్ధిహూలి, సురగిరిగైరికకల్పితాబ్ధరాగః॥

సురయువతివికీర్ణ సూనవర్, స్నపితవిభూషితకున్తలః కుమారః॥ 55

టీ. గుహ...హూలిః-గుహ = పమారస్వామియొక్క, శిఖి+ఇన్ద్రః=నెమిలిమి స్పయొక్క, సిద్ధి = పురి గల, హూలిః=సిగగలవాఁడును-తన్ను నేవించుటకై వచ్చిన పమారస్వామివాహన మైన నెమిలియొక్కపురిని సిగయందుఁ జెరువుకొన్నవాఁడ నుట, సుర...రాగః-సురగిరి = మేరుపర్వతమయొక్క, గైరిక = గైరికధాతువులచేత, కల్పిత=కల్పించఁబడిన, అబ్ధరాగః = మైపూత గలవాఁడును, ఇట మేరుపర్వతమును జెప్పుటచే అచ్చట పవించుదేవతలును, నేవింపవచ్చి రనియు వా రాగైరికచందనము ఒసంగిరనియుఁ చెలియునది, సుర...కున్తలః-సురయువతి = దేవతా స్త్రీల చేత, వికీర్ణ = చల్లఁబడిన, హూనవర్ = పుష్పవర్షముచేత, స్నపిత = తడుపఁబడినదై, విభూషిత= అలంకృతమైనట్టి-అపుష్పములచే అలంకృతమై యున్నట్టి, లేక, విభూషిత = తాయ తులు మొదలైనవానిచే అలంకృతమైనట్టి, పంఠిలః=పరులు గలవాఁడును, అను, కుమారః=బాలుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు, జయతి = సర్వోత్కృష్టుఁడయి వర్తించుచున్నాఁ డు. 'సిద్ధిహూలి' యనుటచే ఇతరమూర్తివ్యాప్తియుఁ చెలియునది. పమారాదిదేవ తలకు ఉపాస్యఁ డగుటచే గృష్ణుఁడు దేవదేవుఁ డనుట వ్యంజితము.

మ. సురకన్యాకరము క్తకల్పకుసుమస్తోమంబు లాయ్యారపుం

దటుచుంబెన్నెటిగుంపుపై నిలిసి చెయ్యతం దాయెతుల్ జుట్టి ని

ర్జరధాత్రీధరధాతుధారఁ జెలువారం బూని సేనానివా

పురపుంబింధపుదావళం బమరదేవుం డొప్పు బాల్వోన్నతిన్.

నా. తన్ను నేవించవచ్చినపమారస్వామివాహనమైన నెమిలియొక్క పురిని సిగయందుఁ జెరివి, మేరుపర్వతమందలి గైరికధాతువుపంకమును మేనఁ బూసికొని, తనసింగారపుఁజెలువునకుపెచ్చి దేవతా స్త్రీలు పువ్వులసోనఁ దనతలపైఁగురియఁ గా మరువునాపుచున్న బాలకృష్ణుఁడు సర్వోత్కృష్టుఁడై వర్తించుఁగాక.

శ్లో॥ మధురమస్తభుచిస్మితమద్భులం, వదనవజ్రజ మద్భజవేల్లితమ్॥

విజయతాం వ్రజబాలవధూజన, స్తనతటీవిలురన్నయనం విభోః॥56

టీ. మధుర...మజ్జలమ్-మధుర = మనోజ్ఞమైనదియు, మస్థ = కొంచెమైనదియు, అజజవలీతమ్-అజజ = మస్థభునిచేత, వేలితమ్ = చలితమైనదియు-మస్థభునికారప్రయుక్తమైనవ్యాపారములు గలదియనుట, వ్రజ...స్తనయమ్ వ్రజ = వ్రేపల్లెయందలి, బాలవధూ = బాలలైన స్త్రీలయొక్క-గోపబాలికలయొక్క, జన = సమాచారముయొక్క, స్తనతటీ = మంచప్రదేశములందు, విలుతత్ = మిక్కిలి పొరులుచున్న-మిక్కిలి తిరుగుచున్న, నయనం=కన్నులుగలదియు, అగు, విభోః = శ్రీకృష్ణునియొక్క, పదపపద్మజమ్ = మోముదామర, విజయతాం = సహృద్యత్వమై వర్తించుగాక. 'ఆంగజవేలిత' మగుటచేతనే, 'వ్రజ...విలుతన్నయన' మయ్యెనని తెలియునని.

మ. మురిపెంపుంజిలునవ్వునివ్వటిలుకెమ్మోవిక సుధాబిందువుల్
గురియం జొక్కపుమోముఁ జిత్తజునిచొక్కల్ నక్క-గాఁ దీర్పన
బుర్రపుం బ్రాయపుగొల్లవల్లెకులుకుం ర బూజోండ పాలిండ్లది
త్తరపుంజన్నులఁ జూచుచూపు గలధూర్తస్వామి సెల్వొండెడిన్.

తా. ఇంచె, తెల్లనె యొప్పుచిలునవ్వుచే నివ్వటిలునదియు, మస్థభునికారముచే జలించునదియు, గోపబాలికలగుబుచ్చమృతండుఁ జూడ్కులు నెలుపుచుండునదియునగు ప్రభుండగుకృష్ణునితామరవంటి మొగము సహృద్యత్వమై విలసిల్లుగాక.

శ్లో॥ అలనవిలనమృగస్మిగ్ధస్మితం వ్రజసుందరీ
మదనకదనస్మిన్నం ధన్యం మహద్వదనామ్బుజమ్ |
తరుణమరుణజ్యోతాన్మికార్షస్మితన్నపితాధరమ్
జనుతి విజయత్రేణీ మేణీదృశాం మదయన్మహాః॥

57

టీ. అలన...స్మితం-అలన = మందమైనదియు, విలనత్ = ప్రకాశించుచున్నదియు, మృగ = సుందరమైనదియు, స్మిగ్ధః=స్నేహముతోఁగూడినదియు-తేః నిద్రపుమొలుగులుగలదియు, అగు, స్మితం = చిలునవ్వుగలదియు, వ్రజ...స్మిన్నమ్-వ్రజసుందరీ = గొల్ల చెలువలతోడి, మదనకదన = మస్థభయదుద్దుమచేత-రతిక్రీడచేత, స్మిన్నం = చెమర్చినదియు, ధన్యం = కృతార్థమైనదినిరుపాధిః సుందరమైనదియు, తరుణ = లేతయైనదియు-ఎలపరువముతోఁ గూడినదియు, అరుణ...ధరం-అరుణ = ఎఱ్ఱని, జ్యోతాన్మికార్ష = వెన్నెలయొక్క, కార్షస్మిత = అంతయునైన-ఎఱ్ఱనివెన్నెలపెంపునాంపారుచున్న, స్మిత=చిలునవ్వుచేత, స్మిత = తడుపఁబడిన, అధరం = మోవిగలదియు-వ్రజసుందరీమదనకదనమనందుఁ గలిగినపలుగంటచే మోవి మొట్టనికొంతులు మఱియు నినుమడింపఁగా దానిపైబొంపినచిలునవ్వు, తెలుపు మాని మొట్టనై మొట్టని వెన్నెలవలెఁ బ్రకాశించినదనుట-తెల్లనిచిలునవ్వున ఎఱ్ఱగా మారునంతటిమొట్టనికొంతి పెనవికిఁ గలిగించుటకై యందు దంతక్షతములు మిక్కిలిగా నుండు

సనియు దానిచే గోపికలతోడి మదనకదనము మిక్కిలి గాఢమైనదనియు కావుననే యట్టిరతిశ్రమము చే సలగించెమర్చిన శుభమును 'ధన్యం' అన్నాడనియు చెలియు నది. ఇట్టిదియు, మహాఃలేతోరూపమైనదియు - లేతోమయమైనదిగావున శేషమలేజ మనిచెప్పినాడు, ఇట్టిదగు, చుహ...మృజమ్-మహతోగొప్పదైన, వదన + అమృజమ్ = మోముదామర- కృష్ణుని తామరవంటి మొగ మనుట-ఇట, 'వ్రజనుష్ఠీ' అను వ్యావర్త కముచే గృష్ణుని గ్రహించునది. ఏటీదృశాం=(లేడివంటి కన్నులుగల) స్త్రీలయొక్క, విజయశ్రేణిం=గెలుపులవరుసను=ఇచట, 'విజయ' మనఁ గార్హిణిదిగావున-కోర్కుల యొడఁగూడుట యగును. కనుక వరుసగా వారికోర్కులెల్ల నొడఁగూడుటను, మదయన్ =మదింపఁజేయుచు-అతిశయింపఁజేయుచు- వారికోర్కులను మీఁదుమిక్కిలి యొడఁగూర్చుచునుట, లేక 'విజయి శ్రేణీ మేటీదృశామ్' అని పాతము గ్రహించి నచో, విజయజయశీలమైనదియు - సర్వాతిశయమైనదనియు, ఏటీదృశామ్=స్త్రీల యొక్క, శ్రేణిం=సమూహమును, మదయన్ =మదింపఁజేయుచున్నదియు - మరులు గొనఁజేయునది యని యర్థము. ఇట్టిదగుచు, జయతి=సర్వోత్కర్షముతో వర్తించు చున్నది.

మ. పొగగుంగెంపులసాంపు నింపులలితంపుం చేటకెమ్మొవిపై
సొగసునిద్రపుడఱ్ఱు లేనగవుమోసుల్ మీఱ బృందావనీ
మృగనేత్రాసురతశ్రమాంబుకణి కారన్మృద్వాననాబ్జంబుతోఁ
జగురుంబోండ్ల విరాళిఁ గొల్పురసికుకానేవించి భావించెదన్. 57

తా. సొగసై ప్రకాశించుచున్న చిఱునగవుతోఁ గూడి, గొలచెలువలతోడి రతిక్రీడలచే జెమర్చి, యింతింతసరానిసాంపు పెంపు గులుకుచు, ఎలపరువంపుమరుపు మీఱ, చిఱునవ్వు పాలునీ యెఱునివెన్నెలవరఁ జెన్నాచున్నకెమ్మొవి గలిగి, చూచు స్త్రీలమఁ గోరినకోర్కులు అన్వారిగాడేర్చు నట్టికృష్ణముఖారవిందము సర్వోత్కర్షముతో వర్తించుగాక.

శ్లో॥ రాధా కేళికటాక్షపీక్షితమహావక్షఃస్థలీమణ్డనా
జీయాసుః పులకాఙ్కురా స్త్రీభువనస్వాదీయన స్తేజనః|
క్రీడా న్నవతిసు వృద్ధుగతనయాముగ్ధావబోధక్షణ
త్రాసారూఢదృఢోపగూహవమహాసామ్రాజ్యసాన్ద్రాశ్రియః| 58

టీ. త్రిభువనస్వాదీయనః - త్రిభువనముల్లోకములకును, స్వాదీయనః = మిక్కిలి యాస్వాదింపఁదగినదై.. మిక్కిలి యానందముతో అనుభవించఁదగినట్టి, స్తేజనః=క్రికృష్ణపృష్ఠలేజనుయొక్క, రాధా...మణ్డనాః=రాధా=రాధాదేవియొక్క, కేలి=విలాసప్రయుక్తమైన, కటాక్ష=కడగంటిచూపులచేత, పీక్షిత=చూడఁబడిన, మహావక్షఃస్థలీ=గొప్పదైన తొమ్ముప్రదేశమునకు, మణ్డనాః = అలంకారములైన వియు-రాధ, కృష్ణుడు మఱియొక స్త్రీని గూడనో లేదో తెలియుటకై అతనితో

మృగ మకరికౌపత్రాదులు అంటియున్నవా యని కడగంట చూడనిదానివలె విలాసముగా చూచినదనియు, అకడగంటిచూడ్కులచే కృష్ణునికి మరులు గలిగి గగ్గరునాడువగా అదియారేనివికాలవక్షమునకు ఒక యలంకారముగ నుండెననియు భావము, ఇట్టివియు, క్రీడాస్త ... శ్రీయః=క్రీడాః+అస్త=రతికేళికడపట-రతిక్రీడ సలిపి యలసి కడపట, ప్రతిస్తుప్త=నిదించిన, దుగ్ధతనయా=(పాలనమాద్రుని గూతురైన) లక్ష్మీదేవియొక్క-లక్ష్మీరూపయైనరుక్మిణీదేవియొక్క, ముగ్ధ=మనోహరమైన, అవబోధ=మేలుకనుటయొక్క, క్షణ=క్షణమందలి, త్రాస=బెడదచేత, ఆరూఢ=కలిగిన, దృఢ=గాఢమైన, ఉపగూహన=అలింగనమనెడి, మహాసామ్రాజ్య=సమ్రాట్టనకు గల నిరతిశయమైన భోగవైభవముచేత నని యర్థము, సాస్త్ర=మఱియు దట్టమైన, శ్రీయః=సమృద్ధిగలవియును, రుక్మిణీదేవి రతిక్రీడనీసి యలసి నిదించి తిరిగి మేలుకొనునప్పుడు గయారాధను జూచి బెడరి కృష్ణుని బిగ్గ గొగిలించుకొన్నదనియు అదిగొగిలి మహాసామ్రాజ్యమువలె నిరతిశయనుభావహమైనదనియు, అట్టి సుఖపారవశ్యముచేత మున్నుగలిగిన గగ్గరు మీఁదుమిక్కిలి దట్టముగా అలముకొన్నదనియు భావము. ఇచట 'దృఢోపగూఢగహవాః సామ్రాజ్య' అనియు 'దృఢోపగూహన ఘనాః సామ్రాజ్య' అనియు పాఠాంతరములు కలుచుగాఁ జూపట్టుచున్నవి. అప్పుడు దృఢ + ఉపగూఢ = దిగికొగిలిచేత, ఘనాః=మిక్కిలిమైనవియు అని యర్థము. 'సామ్రాజ్య.. శ్రీయః' అనుటకు-సామ్రాజ్య = సామ్రాజ్యముయొక్క, సాస్త్ర=దట్టమైన, శ్రీయః=సంపదగలవియు-అనగా రాధకటాక్షములచే మొలకెత్తి రుక్మిణీ దిగికొగిలిచేత మిక్కుటమైన పులకలు కృష్ణునికి సామ్రాజ్యముసొంపుపెంపువలె నుండెనని యర్థము. అయినను ఈపాదము లంతగా కవివృద్ధయములుగావనితోచెడి. 'దృఢోపగూహన ఘనస్సారాజ్య' అనిగాని 'దృఢోపగూఢహనగస్సారాజ్య' అనిగాని యుండునని తోచెడిని. ఇట్టివైన, పులక+అబ్జురా= గగ్గరుమొలకలు. జీయానుః=సర్వోత్కృష్టములై వర్తించుగాక.

మ. రతికేళిం దమి దీక్షగా నలసి నిశ్చందం జెంది స్వప్నంబుచే

నతిభీతికారమ గొగిలింప నిబిడం శ బై రాధికాపాంగవీ

క్షీరవత్కఃసలనిస్తలాభరణ మై శ చెన్నొందురోమాంచనం

తతి సామ్రాజ్యరమానుభూతిపరమారానందాకృతిక శౌరికిన్. 58

తా. రాధ మలుకుగడగంటి చూడ్కులతోఁ జూచుచున్నవెడందటొమ్మనకు అలంకారమువలె పాలుపుగూర్చునవియు, క్రీడించి యలసి నిదించిన రుక్మిణీదేవి మేలుకొంది రాధకు జూచి వెఱచి బిగ్గ గొగిలించుకొనగా దానిచే మిక్కిలి దట్టములైనవియు, కావుననే మాహాసామ్రాజ్యసంపద యిచ్చినట్లు మితిమీరినసుఖము గూర్చునవియునై, మల్లోకములకును ఇంపుగూర్చుచున్న లేజస్వరూప మైనశ్రీ కృష్ణునికి గలిగిన పులకాంకురములు సర్వోత్కృష్టములై వర్తించుగాక.

శ్లో॥ స్మితస్మృతసుధాధరా మదశిఖణ్ణిబర్హాజ్జీతా

విశాలనయనామ్బుజా వ్రజవిలాసినివాసితా ।

మనోజ్ఞముఖపద్మజా మధుర వేణునాదద్రవా

జయన్తి మమచేతన శ్చిర ముపాశితా వాసనాః ॥

59

టీ. స్మిత...ధరాః—స్మిత=చిరునవ్వు అనేది, స్మృత=ఛాతిన, సుధా=ఆమృతముగల, అధరాః = మోఃకలవియు - ఆమృతమునలే ఆతిభోగ్యమై తొలఁచుచున్న చిరునవ్వు పెదవియందుగలవియునుట, మద...కీతా - మద = మదముగల, శిఖణ్ణి= నెలిలియొక్క, బర్హా = పురిచేత, అజ్జీతాః = గుఱుతిడబడినవియు - చెరువుకొన్న నెలిలిపురిగుఱుతుగాఁ గలవి యనుట, విశాల...మ్బుజాః-విశాల = వెడలుపైన, నయన + అమ్బుజాః=కన్నదామరలుగలవియు, వ్రజ...వాసితాః-వ్రజ = వ్రేపల్లెయందలి, విలాసిని = పలుపలాండ్రయందు - గొల్లచెలువలందు, వాసితాః = వసించఁజేయుబడి నవియు-గొల్లచెలువలయందే మరగి యెప్పుడు మెలుగుచుండునవియునుట, మనో... కజాః-మనోజ్ఞ = మనోహరమైన, ముఖపద్మజాః = మోముదామరగలవియు, మధుర ...ద్రవాః-మధుర=తీయనైన, వేణునాద = పిల్లగ్రోవిననీయనెడి, ద్రవాః = ఒలుకు చున్నరసము గలవియు - వేణుస్వనియనెడి తేనియద్రవ మెలుకుచున్నవియునుట, చిరం = బహుకాలము, ఉపాశితాః = కొలువబడినవియు, ఇట్టివగు, మమ = నాయొక్క, చేతనః = మనస్సుయొక్క, వాసనాః = సంస్కారములు - పూర్వ మనుభవించినవానిని ఇప్పుడు స్మరించుట వాసనయనబడును, అట్టివాసనలు, జయన్తి = సశోభిస్తావ్వములై వర్తించుచున్నవి. ఆవాసనలు, 'చిరముపాశితాః' బహుకాలము ఉపాసించబడినవి. బహుజన్మములనండి ఉపాసించబడుచున్నవి. ఇట్లు పూర్వజన్మములు పెక్కిట నుపాసించబడినవి-అనగా అనుభవించబడినవిగాన, ఆయనుభవముచే ఇప్పుడు తమంతట నామనస్సుయొక్క స్మరణమునకు వచ్చుచున్నవి. చిరునవ్వుదొలఁచుమోవి, చెరివిన నెలిలిపురి, వెడదకన్నులు, గొల్ల చెలువలతోడి యెడతెగనిగోష్ఠి, సాగసైనమోముఁ దామర, తీయగా నొలుకుచున్నపిల్లగ్రోవిననీ, ఆను నియె పూర్వము చిరకాల మనుభవించబడినవి. కావున నవి యిప్పుడు వాసనలై నాస్మరణమునకు వచ్చుచు న్నవి యని యర్థము. పూర్వజన్మములందు శ్రీకృష్ణునివిగ్రహ సౌందర్యాదులను భ్యాసముచేయుటచే నవి యిప్పుడు ఆవాసనాబలమున నామనస్సున గోచరించుచున్నవి ఇట్లు గోచరించుభాగ్యము చిరకాల ముపాసించుటచే గలుగునదేకాని సులభముగాఁ గలుగునది కాదనుట.

చ. చెలు వగుమోముతోఁ దళుకుఁగ్రజెక్కులతో మధురాధరంబుతో
సులువగునవ్వుతో సొలపుఁజూపులతో వ్రజబాలికాభితో

లలితకలాపభూషణవిరలాసముతో మురళీరవంబుతోఁ

బలుమటు మీటుఁ గాక మధురభంజనవాసన లెల్లదిక్కులన్. 59

తా. ఆమృతమువలెఁ జలువవృద్ధి దోలఁచుచున్న మోవియు, మత్తిలివనమిలిపురి గుఱుకుగాఁ జెరువుకొనుటయు, వికాలములైన కన్నులును, గొల్లచెలువలతోడి యెడ తెగనికూడికయు, సొగసైన మోముఁదామరయు, తీయనిద్రవమువలె నొలుపుచున్న నేలునాదమును బూర్వము బహుకౌలము మనస్సున ధ్యానించి యనుభవించినబలమున నిప్పుడు నాస్మగణమునకు వచ్చుచున్నవి.

శ్లో॥ జీయా దసా శిఖిశిఖణాకృతావతంసా

సాంసిద్ధికి సరసకాన్తినుధానమృద్ధిః ।

యద్విన్దులేశకణి కాపరిమాణభాగ్యః

సాభాగ్యసీమపద మచ్చతి పచ్చబాణః ॥

60

టీ. ఇచట 'సరసకాన్తినుధానమృద్ధిః' అనునది కర్త, పచ్చబాణః = మస్మి ఘడు, యత్...భాగ్యః-యత్ = జేవియొక్క - ఏనరసకాంతినుధానమృద్ధియొక్క యనుట, విన్దు=బిందువుయొక్క. లేశ = కణముయొక్క, కణికా = శూక్ష్మావయవము యొక్క, పరిమాణ=కొలదిగల, భాగ్యఃసన్ = భాగ్యముగలవాడగుచు-సాభాగ్య... పదమ-సాభాగ్య=సౌందర్యముయొక్క, సీమ = పాలిమేర యైన, పదం = సావమును, అచ్చతి = పొందుచున్నాఁడో-ఏనరసకాంతినుధానమృద్ధియందలి యొక చిన్న బిందువు లాని కణికయంతమాత్రము లభించినభాగ్యముచేత మస్మిఘడు సౌందర్యముయొక్క పాలిమేరను అందినాఁడో - అనగా ఎవరేనిసౌందర్యమును జెందినాఁడో, శిఖి... తంసా-శిఖి=నెమిలియొక్క, శిఖిణ=పురిచేత, కృత = చేయబడిన, అవతంసా = శిరో భూషణము గలదియు, సాంసిద్ధికి = స్వభావసేదమయినదియు - సాభావికముగాఁ దోయఁగుచున్నదియు అగు, అసో = ఈ, సరస...సమృద్ధిః-సరస = రసయుక్తమైన, కాంతి, కాంతియనెడు, నుధా = ఆమృతముయొక్క, సమృద్ధిః = పెంపు-ఆమృతము వలె ఆతిభోగ్యమై సరసమై యొప్పుకొంత్యతిశయ మనుట-ఇట్టి కాంత్యతిశయరూప మైన శ్రీకృష్ణుడనిభావము, జీయాత్ = సర్వోత్కృష్టమై వర్తిండు గాక. శ్రీకృష్ణుడు ఆతిభోగ్యమైన కాంత్యతిశయమే స్వరూపముగాఁ గలవాడు గాన అట్టికాంత్యతి శయముగానే చెప్పబడినాడు. అతనికాంతిసమృద్ధియందలి ఒక్క 'బిన్దులేశ' చిన్నబొట్టులాని 'కణికా' శూక్ష్మాంశమంత పొందునట్టి భాగ్యమును మస్మిఘడు పడవినవాడై ముల్లోకములందును ఎవరేని సౌందర్యమునకు శుపమాధూతుడై నాడు. ఇంక అట్టి 'కణికా' లన్నియో చేరి యొకబిందువు కాగా అట్టిబిందువు లన్నియో చేరి కాంతిగిన యా 'సరసకాంతిసమృద్ధి'యొక్క సౌందర్యవిభవమును ఇంతింతని కొలదిపెట్ట నశక్య మని భావము.

మ. అవతంసం బగుపింఛదామకము సెల్వంబం బ్రభానంపదు
దృవలీలామృతధార లెల్లదెనలక ౩ భాసిల్లఁ ద్రైలోక్యమో
మావిహారాన్వదరూపధేయసుకుమారరాంశ౯ వభావంబులో
లవమాత్రం బాదవక మరుండు జగమెల్లంగెల్పు లీలాగతిన్. 60

తా. నెమిలిపురి శోభూషణముగాఁ గలిగి, స్వభావవీధిమై యమృతమువ
సతిభోగ్యమై తొంగుచున్న కృష్ణరూపమైన కాంత్యతిశయము సర్వోత్కృష్టమై
వర్తిండుగాక. ఆకాంత్యతిశయమందలి యొక్క చిన్నచిందువులోని యతిసాక్ష్యం
శమును బొందునట్టి భాగ్యమును లభించినవాడై మన్మథుడు ముల్లోకములందు
సాటిలేని సౌందర్యము గలిగినవాడయ్యె. ఇక నాకాంత్యతిశయరూపమైన శ్రీకృష్ణు
సౌందర్యాతిశయము నెంతని చెప్పవచ్చు!

శ్లో॥ ఆయామేన దృశో ద్విశాలతరయో రక్షయ్య మార్ద్రస్మిత
చ్ఛాయాధర్షితశారదేన్దులలితం చాపల్యమాత్రం శిశోః |
ఆయాసా నవరాన్విధూయ రసికై రాస్యాద్యమానం ముహు
ర్జియా దున్మదవల్ల పీఠచభరాధారం కిశోరం మహాః || 61

టీ. విశాలతరయోః=మిక్కిలి వెడల్పులైన, దృశోః=కన్నులయొక్క, ఆయా
మేన=పొడవుచేత, ఆక్షుప్తమై=క్షయగహితమైనదియు, ఎన్నఁడు తలుగక పంపం
బయి వెడడలై కనుపట్టుచున్నవాలుగన్నులు గలది యనుట ఆర్ద్ర...లలితం-
ఆర్ద్రమైనదమైన, స్మిత=చిలువగవుయొక్క, ఛాయా=కాంతిచేత, ధర్షిత=తిర
స్కరింపబడిన, శారద=శరత్కాలసంబంధి యైన, ఇన్దు=చంద్రునియొక్క, లలి
తమై=ఒప్పిదము గలదియు - శరత్కాలమునందలి చంద్రుడు మిక్కిలి తెల్లనై
ప్రకాశించును గాన 'శారదేన్దు' అనబడియె. అట్టిచంద్రునిఁ గూడ తిరస్కరించు
నంత తెల్లనై యాహ్లాదకరమైన చిలువపు గలదియు యనుట, శిశోః=బాలునియొక్క,
చాపల్యమాత్రం=చపలత్వమాత్రమేయైనదియు-పైకి బాలునివలె కనబడుచున్నదై
నను బాలునికే గల లక్షణములు లేవు; కాని, బాలునివలెతత్వ మొకటి మాత్రమే
పరిపూర్ణముగాఁ గలిగి యున్న దనుట. గన్కికై=రసజాలచేత - సువృద్ధయైన
విద్యారంసులచేత ననుట, ఆపరాక=ఇతరములైన, ఆయాసా=ప్రయాసములను,
విధూయ=ఎఱిగిమ్మి, ముహుః=మాటిమాటికిని, ఆస్యాద్యమానం = ఆస్యాదింపఁ
బడుచున్నదియు-దీనిభోగ్యతను దెలిసిన రమీతులు దీనిని ఆస్యాదించుచు దానిచే నిత
రములైన సుఖకష్టములను తిమా సుఖముగా నుండు రినుట-సమస్తకష్టములను దూరిం
చునంతభోగ్యమై యాస్యాదింపబడుచున్న దని యర్థము, ఇట్టిదియు, శిశుడ ...
ధారం-శిశుడ = మత్తిలి-యౌవనముచే మదించిన, వల్లనీ = గోవిందయొక్క,

మచభరఃగుబ్బలపెంపే-ఉబ్బగుబ్బలే, ఆధారః=ఆశ్రయముగాఁ గలదియు-యావన
వతులైన గోపికల మచాభోగము నెప్పుడు సమభవిండుచు వరిలుచుండునది యనుట,
గోపికల మచభరమే దీనికి 'ఆధార' ఆధార మనుటచే తదనుభవమే దీనికి బ్రతుకుఁ
దెరువువలె నున్నదనియు సందే యిది మగ్నమై యుండుననియుఁ చెలియునది, ఇట్టి
దియు, కిశోరం=బాల్యమైనదియు, అగు, మహా=శ్రీకృష్ణాభ్యులేజము, జీయాత్ =
సహోత్కృష్టమై వర్తించుగాక.

ఉ. కొన్ననబోండ్లు గట్టివల్లిగుబ్బల నానుచు గారవింపఁగా
వెన్నెల నవ్వు నవ్వు రరవిందముచందముఁ గ్రిందుసేయువా
ల్లన్నలు బాల్యచాపలవిరలానము మీఱ రనజ్జలోక మీ
యన్నియు బుజ్జగింపహృదయంగమమైనవెలుంగుఁ గాంబదన్. 61

తా. వాలురన్నలు నిడివియై మిక్కిలియు బెడఁగు నూప, శరత్కాలపుఁ
జంతునికిన్న మిక్కిలివన్న గులుకుచిరునవ్వు మీఱ, శిశువయ్యు తదీ మచాపల్య
మొకటి మాత్రమే నెఱయఁ గలిగి నిజమునకుఁ దక్కినతైకవలక్షణము లేనియు లేక
ప్రాధునివలె వర్తించుచు, రసజ్ఞులకు మిక్కిలి యాస్వాద్యమై సకలకష్టములను బరి
హరింపఁజేయుచు, యావనంపుమట్లు గలగొల్లగుబ్బెకలయుబ్బగుబ్బలయందే మెరుగు
మరగియుండు కృష్ణాభ్యులేజ చిన్ని లేజము సహోత్కృష్టమై వర్తించుగాక.

శ్లో॥ స్కన్ధావారసదో వ్రజః కలిపయే గోపా స్సహాయాదయః

స్కన్ధాలమ్మిని వత్సదామ్ని ధనదా గోపాజ్ఞానాః స్వాజ్ఞానాః

శృష్టారా గిరిగైరికం శివ శివ శ్రీసుద్ధిబర్హాణిచ

శృష్టగౌహికయా తథాపి తదిదం పాహు స్త్రిలోకేశ్వరమ్. 62

టీ. వ్రజః=గొల్ల పల్లె, స్కన్ధావారసదః=స్కన్ధావార = పాలెముయొక్క,
సదః=అస్థానమండపము-మంచినాసనల మయినను లేదనుట, గోపాః=గొల్లచంద్రు,
సహాయ + ఆదయః=సహాయులు మొదలయిన వారు-చతురంగబలములును గొల్లవాం
డై యనుట - పరివారసంపత్తియు గొప్పది లేదనుట, వత్సదామ్ని=దూడవలుపు,
స్కన్ధా + ఆలమ్మిని=మాఁపును ఆశ్రయించి యుండఁగా, ధనదాః=సన్నిచ్చునాడు-
మాఁపున వ్రేలుచున్న దూడవలుపే రాజదండము. దానిని జూచియే గొల్లలు
పన్నిచ్చుచున్నారనుట. దీనిచే పరివారసంపత్తియు లేదనుట, గోప + అజ్ఞానాః
గొల్ల చెలవలు, స్వ + అజ్ఞానాః=తనస్త్రిలు - మంచియల్లాండును లేరనుట, శృష్ట
రాః=అలంకారములు, గిరిగైరికం=కొండయందలి గైరికధాతువులు, శ్రీసుద్ధి
కాంతిగలిగిన, బర్హాణిచ=నెమిలిపురులును, మంచినామ్ములును లేవనుట, శివశివ
శివశివా ఇది సంతాపారకమా. మంచినసతియు సహాయాదినసంపత్తియు సామ్ములును

వినియును లేనేయని సంతాపము, తథాపి=అట్లయినను, శృంగగౌహికయా=స్వల్ప గ్రహణముచేత, రత్=ఆ-ప్రసిద్ధమైన, ఇదం=దీనిని-ఈకృష్ణుని అనుట, త్రిలోక+ ఈశ్వరః=ముల్లోకమాలను నియామకునిగా, పాపహం=పెద్దలు చెప్పెదరు. పశం చుటకు వంచినట్లము మొదలయినవి లేని దర్శించు త్రిలోకాధిపతిగాఁ జెప్పెద రనుట.

ఉ. గొలిశు లైనగోపకులు శబంధులు పాశేము గొల్లపల్లె ము
త్యానరాలు దామెనలు శ చారలు గోపిక లంగరాగమున్
శైలవిటంకధాతువులు శ చారువిభూషలు సింహదామముల్
పోలిన నైన విష్ణుఁ డని శ బుద్ధి నెఱుంగుదు రెల్లపెద్దలున్. 62

తా. గొల్లపల్లె పాశేపట్టు. దూహపలుపులు దాల్చియున్నకొండలు గొల్ల వాండ్ర సహాయులు మొదలైనవాగును పన్నిచ్చువారును. గొల్లచెలువలు స్వభార్య లు. కొండయందలి ధాతువులును నెమిలివురులును అలంకారములు. శివశివ! ఇట్లు అన్నిట మిక్కిలి కొంత గలిగి యుండినను గృష్ణుని ముల్లోకమాలకును అధిపతి యని పెద్దలు చెప్పెదరు. ఇదేమి అశ్చర్యము!

శ్లో॥ శ్రీమద్భర్తృ శిఖణ్డవృణనజామే శ్వామాభిరామత్రిషే

లావణ్యైకరసావసీక్తవపుషే లక్ష్మీసగః పావృషే ।

లీలాకృష్టరసజ్జధర్మమనసే లీలామృతస్రోతసే

కేవా నన్మహాయ ని హ న మహసే గోపీజనప్రేయసే. 63

టీ. శ్రీ...జామే=శ్రీమత్=కాంతి గల, బరి శిఖణ = నెమిలివురి యనెడి, మణ్డప=సామ్యము, జామే = పొందినదియు, శ్వామ=...త్రిషే=శ్వామ-నల్లనై, అభి రామ=మనోహరమైన, త్రిషే=కాంతి గలదియు, లావణ్య ... వపుషే=లావణ్య= ముత్యపులేటవంటి నిగనిగనికాంతి యనెడి, విక=ముఖ్యమైన-కేవలమైన, రస=రస ముచేత, అవసీక్త =తదానుబంధిన, వపుషే=శరీరముగలదియు-శుభదలావణ్యమయమైన శరీరముగలదియనుట, లక్ష్మీ...ప్రావృషే=లక్ష్మీ=లక్ష్మీయనెడు, సరో=సగమృతమ, ప్రావృషే=వర్షుడు నెసదియు-వర్షుడుపుడత సరస్సు ఎట్లు రసభారితమై ఆతిథ యలున్ యట దీనిచేత లక్ష్మీదేవియు శోభాభారితయై యతిథియందు ననుట, లీలా ...మనసే=లీలా = విలాసముచేత, అకృష్ట=అకర్షింపబడిన రసజ్జ = రసికలైన విద్యాగనులయొక్క, భర్గ=భగ్నప్రధానములైన. మనసే=మనస్సులు గలదియు- రసిక లగు భార్గ్యులమనస్సులను లీలచేతనే హరించునది యనుట, లీలా...స్రోతసే= లీలా=విలాసమునెడి, అమృతస్రోతసే = అమృతప్రవాహమైనదియు - అమృతమువలె అకర్మంతభోగ్యమై ప్రవాహమువలె అపిచ్చిన్నమై యొప్పులీలలు గలది యనుట, గోపీ ...ప్రేయసే=గోపీజన = గోప స్త్రీసమూహమునకు, ప్రేయసే=నియతరమైనదియు,

అగు, మహాసే=శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజముకొలుపు, కేవా=ఎవ్వరు, సస్సుహయన్తిఅస
గౌసరు-అందఱును ఆశీంతురే యనుట, హస్త=ఆశ్చర్యము.

శా. లావణ్యామృతసీముఁ గన్దళితలీలారాము లక్ష్మీనరః

పావృద్ధాము నితాంతసంయమితబర్హాశీనముద్దాము రా

గావిరూభతవయోభిరాము విలసద్రాధరశ్యామ నిన్

సేవింపన్ మదిఁ గోరరే రసికు లాశ్రసీమాఖిలప్రేమునిన్. 63

తా. నిగనిగలాడు నెమిలివురిని సొమ్ముగాఁ జెరువుకొని, పల్లనై సొగసుగులుకు
మేనికాంతి మీఱ, లావణ్యరసమునఁదోగినమేనితో, పర్వాకాలము కొలఁచును
అతిశయింపఁజేయునట్లు లక్ష్మీదేవికి శోభావిషయముగూర్చునదై, లీలచేత రజజ్జాలైన
ధార్మికులహృదయముల నాకర్షించుచు, అత్యంతభోగ్యములైయెడతెగని లీలలు గలిగి,
గోపశ్రీలకు మిక్కిలి ప్రీయమై యుప్పు శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజమును జూరా!ఎవ్వరు గోరరు?

అవ. ఆనందపారవశ్యమునందుఁ జూపట్టుకృష్ణుని నె మొగమును
వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆపాటలాధర మధీరవిలోలనేత్ర

మామోదనిర్భరిత మద్భుతకాన్తిపూరమ్ ।

ఆవిఃస్మితామృత మనున్మృతిలోధనీయ

మాముద్రితానన మహా మధురం మురారే॥

64

టీ. ఆపాటల + అధరమ్-ఆపాటల=అంతట నెట్లనైన, అధరమ్=మోచి గల
దియు-గోపికలదంతక్షతములచే మీఁచు మిక్కిలి యెట్లనైన పెరువ గలది యగుట.
అధీర...నేత్రమ్ - అధీర=దైర్యగల, విలోల=చంచలమైన, నేత్రమ్=కన్నులు గల
దియు-దెరువుగన్నులు గలదియు--కన్నుల మఱింతదెరువు మీఱ గోపికలను గాం
చుచున్నది యనుట-'లోల' శబ్దమే చాలియుండఁగా 'అధీర' యనియు చంచలత్వ
మునకై కూర్చుట, దెరువులు మీఁచుమిక్కిలి యయ్యె నని తెలుపుటకుఁగాఁ జెలియు
నది, ఆమోదనిర్భరితమ్-ఆమోద=ఆనందముచే, నిర్భరితమ్=నిబ్బరము గావింపఁబడి
నదియు-నిర్భరమైన యానందము గలదియు- అద్భుత...పూరమ్-అద్భుత=ఆశ్చర్య
కరమైన, కాంతిపూరమ్=కాంతివెలుప గలదియు - ఆశ్చర్యముగ కాంతి వెల్లిగొను
చున్నది యనుట, ఆవిః...మృతమ్ - ఆవిః =ఆవిర్భవించుచున్న, స్థిర + అమృ
తమ్=అమృతమువంటి చిఱునగవు గలదియు, చిఱునవ్వు అమృతమువలె తొలఁచు
చున్నదియనుట, మధురం = సుందరమైనదియు అగు, మురారే=కృష్ణునియొక్క,

అముద్రిత + అననమ్ = అముద్రిత = కొంచెము మోడ్చబడిన-కొంచెము అరమాక్కుగ
న్న గల, అననమ్ = మొగము, అనుస్మృతిలోభిముమ్-అనుస్మృతి = ఎడతెగనిస్మరణ
మునకు, లోభిముమ్ = మిక్కిలి యాసింపడగనది-నాస్మరణము ఎడతెగక మిక్కిలి
కోరుచున్నది యనుట-ఎడతెగక మిక్కిలి స్మరించు చుండునట్లు నామ అనగొలుపు
చున్నది యని భావము, అనానో = అశ్చర్యము. ఇందు 'అపాటలాధర' మనుటచే
గోపికలతోడిగాధరత్రిక్రీడ నూచితము కావుననే, 'అమోదనిర్భరీత' మై 'అవిస్మి
తామృత' మై 'మొగము, 'అముద్రిత' మైనది అని యానందపారవశ్యపు అగచో
క్తు 'మొగమునకుఁ జెప్పినాడు. 'అముద్రిత' అని నిద్రాపరముగా గ్రహించినయె
డల 'అధీగవిలోలనేత్ర' మనుటయు 'అవిస్మితామృత' మనుటయుఁ జెల్లదు.
కనుక 'అమోదనిర్భరీత' మనుచో 'అమోద' శబ్దమునకు పరిమళపరముగా గ్రహిం
గుటకన్నను ఆచందపరముగా గ్రహించుటయే సరస మని తెలియునది.

మ. అతులానందరసామృతార్ణవ మపాంశగాభంగరంగ త్తరం

గతలిం బొంగుచుఁ గెంపుమోవి నరిదాశ్రకం దత్సద్భాబిందువుల్

స్మితలీలక విలసిల్లె నందు జనముల్ శ చిత్తంబులక మెచ్చున

దృఢతశృంగారరసైకముద్రితముఖాంశభోజక హరిం గొల్చెదన్.

తా. గోపికాగత్రిక్రీడ సలిపి వారలపలుకొక్కలచే చుటింతయెఱుపెక్కిన
కమ్మోవి గలిగి మిక్కిలి తెనుగులగు కన్నులతో వారలయొలుపులం జూచుచు,
మిక్కిలికొంతి వెల్లిగొలుపుచు, అమృతమువలె చిఱునవ్వు దొలఁకుచుండఁగా,
నిబ్బరమైనయానందమున అరచోక్తు గలిగియున్నకృష్ణనిముద్దునె మొగమును మా
టికి స్మరించుచుండునట్లు నామనన్న మిక్కిలి గోరుచున్నది.

శ్లో॥ జాగృహి జాగృహి చేత శ్చిరాయ చరితార్థతా భవతః|

అనుభూయతా మిద మిదం పురఃస్థితం పూర్ణనిర్వాణమ్॥

టీ. హేచేతః = ఓచుచునా, భవతః = నీవు, చిరాయ = చిరకాలమునకు, చరి
తార్థతా = కృతార్థత్వము, కలిగినదని శేషము. జాగృహి = మేలుకనుము, జాగృహి
= మేలుకనుము-చిరకాలము గా నున్నదిమోహమును విడుపునుట-చరితార్థత్వ మె
ట్లనఁగాఁ జెప్పదున్నాఁడో, పురఃస్థితం = ముందున్న, ఇదం ఇదం = ఈయీ, పూర్ణని
ర్వాణమ్-పరిపూర్ణమైన మోక్షానందమును - కృష్ణరూపమైన పరిపూర్ణానందాతిశయ
మును అనుట, అనుభూయతామ్ = అనుభవించుట-అనుభవించుచు యనుట,
పరిపూర్ణ మోక్షసామ్రాజ్యమువలె నిరతిశయనుభవప్రదుఁ డగుటచే కృష్ణుఁడు పూర్ణని
ర్వాణ మని చెప్పబడినాఁడు. మనన్న చిరకాలము కృష్ణని ననుభవించఁగోరి దుః
ఖమున మోహితమైయుండినది. చిరకాలమునకు కృష్ణసాక్షాత్కారము దానికి గలుగు
టచే అనుభవించు మని కవి చెప్పినాఁడని తెలియునది.

చ. వెనుకటివేళలం దను భ్రజించినజన్మశతంబులట్లు నేఁ

డును భ్రమ మోసపోవక గ్రహం దెలి వొందుముడెందమా చిరం

తనతపముల్ ఫలించి పురతఃస్థితి నున్నది కృష్ణరూప మై

యనవధతానుచింతనసురధారనవీచుల నోలలాడుమా. 65

తా. ఓమనసా! నీవు చిరకాలమునకు కృతార్థు నైతివి. ఇది సూహించును విడువుము. నిరతిశయమోక్షానందము కృష్ణరూపముగా నిదిగో ముందటఁ బడినూపు చున్నది. దాని ననుభవించుము.

శ్లో॥ చరణయో రరుణం కరణార్ద్రయోః

కచభరే బహుళం విపులం దృశోః।

వపుషి మణుల మణ్ణనమేచకే

వయసి బాల మహా మధురం మహాః॥ 66

టీ. చరణయోః=పాదమాలంకర, ఆరుణం = ఎఱువనదియు - ఎఱువనియడుగులు గలదియు, కచభరే=నిగయించు, బహుళం=విస్తార మైనదియు-విస్తారము లైనదగు లు గలది యనుట, కరణార్ద్రయోః=కరుణా = దయచేత, ఆర్ద్రయోః = తడినీర దైవ, నయనయోః=కన్నులయందు, విపులం = విశాలమైనదియు-విశాలముల కరుణ దొలఁచుకన్నులు గలదియనుట, అజ్ఞనమేచకే-అజ్ఞన = కొటుకవలె, మేచకే = సల్ల నైవ, వపుషి = శరీరమునందు, మణులం = సొగసునదియు - సొగసునలనిమేను గలది యనుట, పయసి=వయస్సునందు-బాలం = పసి దైనదియు, ఆం, మహాః=పృష్ఠా ఘ్నితేజసు, మధురం=మనోజ్ఞము, అహాః=ఒరాఒరా యంతమునోబ మనుట.

ఉ. మేను ఘనాఘనప్రతిభ శ మించెను బాదపయోరుహంబు గం

పూన విలోల మయ్యెను దశయోజ్జిత మయ్యెను గన్నుదోయి తే

జోనిధి యయ్యెహృత్స్పరసిశోభితండయ్యె బురాణుడయ్యె నా

రా! నెఱులండు నల్పునెలరప్పాయముగాంచుట వింత యెంతయున్.

తా. ఎఱువనియడుగులును, మిక్కిలియైన నెఱివరులును, విశాలములైన కరుణారస మెలువకన్నులును, కొటుకవలె సల్లనమున మేనును, పసివయస్సును, సొగసునయ నై శ్రీకృష్ణాఘ్నితేజము ఒరా! వర్తించుచున్నది.

శ్లో॥ మాలాబర్హ మనోజ్ఞకున్తలభరాం వన్యప్రనూనోక్షితాం

తైలేయద్రీ వక్షప్తచిత్రీలకాం శశ్వన్మనోహరిణీమ్।

లీలావేణురవామృతైకరసికాం లావణ్యలక్ష్మీమ నూం

బాలాం బాలతీమాలనీలవపుషం వన్దే పరాం దేవతామ్॥ 67

టీ. మాణా...భరాం-చూలా = దండగా నున్న, బర్హ = నెమిలిపురులచేత-
 నెమిలిపురులదండచేత ననుట-ఇదియే 'కబరకలితనచ్చుత్తిచ్చుదామాభిరామమ్' అని
 చెప్పబడినది కనుక, 'మాణాబర్హ' అనుటకు పూదండలచేతను నెమిలిపురుచేతను,
 అనునర్థము సరసము కాదు, మనోజ్ఞ-సాగ సైన, వనలభరామ్-వరుల అతిశయ
 ముగలదియు-మిక్కిలివరులు గలదనుట, వన్య...క్షీతాం-వన్య=అడవియందుబుట్టిన,
 ప్రమాణ=పువ్వులచేత ఉక్షీతాం-తడుపబడినదియు, కైలేయ...లిలకాం-కైలేయ =
 కొండధాతువిశేషములయొక్క, ద్రవ=ద్రవముచేత, వృష్టకల్పింపబడిన, చిత్ర =
 విచిత్రమైన, లిలకాం=లిలకముగలదియు, శశ్వత్...హరిజీం-శశ్వత్ = ఎప్పుడును,
 మనోహరిజీం=మనస్సును హరించుచుండునదియును, లీలా...నిసికామ్- లీలా=విలా
 సారమైన, వేణుగవ=వేణుధ్వని యనెడి, అమృత=అమృతమువిషయమై, ఏక=ముఖ్య
 ముగా, నిసికామ్-రసా మైనదియు-అమృతమువలె అతిభోగ్యమైన వేణుధ్వని చవి
 చక్కగాఁ దెలిసినది యనుట, లావణ్య...మయాం-లావణ్య = ముత్యపుకాంతివంటి
 కాంతివిశేషముయొక్క, లక్ష్మీ=సంపదచేత, మయాం=ప్రచురమైనదియు-కేవలము
 ఆకాంత్యలితయముచేతనే గవించబడినదానివలె నుండునది యనిభావము, బాలాం =
 బాల్యముగలదియు, బాల...వపుషంబాల-లేతయైన, తమా=కానుగువువ్వలవలె,
 నిల=సల్లనైన, వపుషమ్=శరీరముగలదియు, అగు, పరాంధేవతామ్=ఉత్కృష్టమైన
 దేవతనుగూర్చి - సర్వోత్కృష్టదైవమగు శ్రీకృష్ణునిగూర్చి, వనే = సమస్కరించు
 చున్నాను. తలయగు నెమిలిపురుదండ, ఒడిలెల్ల సడవిపువ్వులు, నడుటియందు గైరిక
 ధాతులిలకము, ఇవియ సాములు. నిలువెల్ల లావణ్యము. మఱి యమృతమువంటి
 వేణుగవము, ఇవన్నిటికిని మఱి త ముద్దు గూర్చుటకు బాల్యప్రాయము. కావుననే అది
 'శశ్వత్సనోహరిజీ'గా నున్నదని భావము.

టీ. వింతలుగాఁ గలాపములు ౩ వేనలిఁ జుట్టియు వన్యకూలికా
 సంతలిఁ జుట్టి జేగురురనంబున దొంతరబాట్టు పెట్టి చె
 ల్వంతయు రాశి చేసినక్రీడయక మురళీతరళీకృతామృతా
 భ్యంతరసార మై పరంగు ౩ నావిభు మేచకధాముఁ గొల్చెదన్.67

తా. నెమిలిదండ చెరువులచే మరువు గులుకుచున్న నెటివరులగుంపును, అడవి
 పువ్వులు నెఱిఁజెరిపియున్నయొడలును, గైరికధాతురసముచే గల్పింపబడిన వింతలిల
 కమును గలిగి, యమృతమువలె సొప్పవేణువాదము చవిగానుటయందు మిక్కిలి రస
 కర్మముగలిగి, నిలువెల్లలావణ్యమై, బాల్యప్రాయముతోఁగూడి, లేతకానుగులువ్వు
 వలె సల్లవిదేహముతో సర్వోత్కృష్టదైవ మై వెలుంగుశ్రీకృష్ణునికి సమస్కరించు
 చున్నాను.

శ్లో॥ గురు మృదువదే గూఢం గుల్ఫే ఘనం జఘనస్థలే
 నలిస ముదరే దీర్ఘం బాహ్వో ర్విశాల మురఃస్థలే॥

మధుర మధరే ముగ్ధం వత్క్రే విలాసి విలోచనే

బహు కచభరే వన్యం వేషే మనోజ్ఞ మహా మృగః॥ 68

టీ. మృదుపదే-పుదుమై తనైన, పదే-పాదమునందు, గురు-గొప్పదియు, మిక్కిలి మృదువులైన పాదములు గలదియనుట, మృగ-గుల్ఫముగను, గూఢం-మఱుంగైనదియు-వెలికి తెలియక మఱుంగైయుండుచీలనుండలు గలది యనుట, జువనసరే-కటిప్రదేశమునందు, ఘనం-గొప్పదియు-విటివిమై-చీలుయలు గలదియనుట, ఉదీ-బొజ్జయందు, నలినం-తామరయైనదియు-బొడ్డునందు చామగలదియనుట, బాహు-బాహువులయందు, దీర్ఘం-పొడవైనదియు-పొడవులైనబాహువులు గలది యనుట, ఉర-ఉరలే-పక్షిప్రదేశమందు, విశాలమ్-వెడలుపైసదియు-విటిమైపై బో-మిట్ట గలది యనుట, అధరే-పెదవియందు, మధు-మృదువదరియైనదియు-లేక తీ-మృదువదియు-తీయనై సాగ-సైవేమోవి గలదియనుట, వత్క్రే-మొగమునందు, ముగ్ధం-మృదంగమైనదియు-చెలువైన మొగము గలదియనుట, విలోచ-వే-కన్నులయందు, విలాసి-ప్రకాశించుచున్నదియు-ప్రకాశించుచున్నకన్నులు గలదియనుట, కచభరే-నిగయంగను, బహు-మిక్కిలియైనదియు-మిక్కిలి దట్టమైనసిగ గలదియనుట, వేషే-వేషమునంగను, వన్యం-అడవిలో-బుట్టినదియు-అడవిలో-బుట్టి మెలగునాగు నేనికొనువేషము గలది యనుట-వన్యప్రమానోక్తి-తామ ఆస్పట్లు అడవిపువ్వులు గుటిమి నెరుచిపురి చెరువు కొని, కైలేయద్రవచిత్రలికము పెట్టుకొనియుండుటలేత వేషము వన్యముగా నున్నదనుట, ఇట్టిదై, మనోజ్ఞ-మనోహరమగు, మహా-లేజము - శ్రీకృష్ణార్చితేజము, అహా-అశ్చర్యము-అనిర్వాచ్యముగా నున్న దని యాశ్చర్యము.

చ. గురుపదముల్ నిగూఢతరగ్గుల్ఫములుం బలు పోపెటుందు వి

స్ఫురదునాభి దీర్ఘకరముల్ పృథువక్షముఁ దావిమోవి సు

దరవదనంబుఁ బద్మనయనంబులు నీలశిగోజముల్ మనో

హరసుకుమారవేష మొత్త వై తగు లేజము నాత్మ నంచెదన్.

తా. మిక్కిలిమృదువులయినపదములును, మఱుంగై తెలియనగుచీలనుండయు, విటివిమైన కటియు, బొడ్డు-చామరయు, నిడుదలైన చేరులును, చెడలుపైన తొమ్మిదును, సాగ-సైవేమోవియు, చెలువైన మొగమును, కులకించుచున్న కన్నులును, దట్టమైన సిగయు, అడవిలోనివారివేషమును, గలిగి శ్రీకృష్ణార్చితేజముకొరా ! ఎంతమనోజ్ఞముగా నున్నది.

శ్లో! జహానం జహానం సుజానేన మృగ్యం

దుహానం దుహానం సుధాం వేణునాదైః ।

లిహానం లిహానం సుదీ యై రహాజై

రహానస్తనర్వస్వ మేత స్సమే తమ్॥

69

టీ. బాసేన=వృట్టుక చేతనే, మాగ్యం=సౌందర్యమును, జిహాసంజిహాసం= మిక్కిలియు పొందుచున్నవాడను- లేక, బాసేన=యావనముచేత నని కొందఱియ రము, మాగ్యమును పోలిమిటి పొందుచున్నవాడను నని యర్థము-యావనము రాను రాను మితిమిటి యందము మీఱుచున్నవాడనుట, వేణువాదై=వేణుధ్వనులచేత, సుధా=అమృతమును, దుహాసం దుహాసం=మిక్కిలిపీచుపరున్నవాడను-అమృతము వలె వేణుధ్వనులను మిక్కిలి నిగుచ్చుచున్నవాడనుట, సుదీరై=మిక్కిలినిడుద లైన, అహాజై=కడగన్నులచేత-కడగంటిచూడుకొలచేత ననుట. లిహానం లిహానం= మాటికిఆస్వాదించుచున్నవాడను- నాకి లోగోనునట్లు చూడుకొలచేత గొల్లలచెలు పమును ఆస్వాదించుచున్నవాడనుట, మహా...స్వస్వమహానస్త=గొప్పవాడైన సం దునికి, సర్వస్వమై=సారభూతి మైనవాడను-ఇది 'మహానస్త' శబ్దము కృష్ణావ తారనియామకమైన వ్యావర్తకముగాన గొప్పవాడగునందు డనియే యర్థము గ్రా హ్యముగాని మిక్కిలియానంద ము యర్థము సరసముగాదు, ఇట్టివాడై న, రమ్మ (పసిదుడైన, ఏకిమ్మ=పీనిని-ఈకృష్ణుని, సమే=ననుస్కరించుచున్నాను.

ఉ. అందఱుఁ గోరఁగా దగనర్థయావనకాంతినిరూఢి నందముం

జెంది కటాక్షవిక్షణమౌచే వలపించుచుఁ బిల్లఁగోవిచే

డెందము నల్లగా నుధఁ గ్రడిందిబడికొ నిగుడించుచుకొ మహా

నందనిధాన మై చెలుఁగునందసుమారుకుఁగాంచి మొక్కెదన్. 69

తా. యావనము మించుకొలదిని మితిమిటియందము నొందుచున్న వాడనుట, అమృతమువంటి వేణుధ్వనులు నిగుచ్చుచున్నవాడను, నిడుదలైన కడగన్నులచేత గొల్లలచెలువల చెలువమును ఆస్వాదించుచున్నవాడను నందునియొక్క సర్వస్వమైన వాడను (పసిదుడను అగు కృష్ణునికొ ముగ్ధుడగుచున్నాను.

శ్లో॥ లనదృష్టాపీడం లలితలలితస్మేరవదనం

భృమత్క్రిడాపాణ్డం ప్రణరజనతానిర్వృతిపదమ్॥

ననామోబ్ధశ్యామం నిజమధురినూమోదభరితం

పరం దేవం వస్తే పరిమిలితైశ్శోరకరనమ్॥

70

టీ. లనత్...పీడం, లనత్=ప్రకృతిండుచున్న, బర్హ=పరిమిలిపురి, ఆపీడం= శోభామూలముగాఁ గలవాఁడును, లలిత...వదనమ్-లలితలలిత=మిక్కిలి మందర్పమైన లలితవద్యక అనుపామన కృంగదచేష్టవద్యకమైన, స్మేర=దిరువపులి.

గూడిన, పదనమ్మె మొగముగలవాడును, నవ్వుమొగము విలాసప్రయుక్తమైన శృంగారచేష్టావిశేషమువలె రమణీయమైనదని పాఠాంతరమున తాత్పర్యము. భ్రమతో...పాజమ్-భ్రమతో = చలించుచున్న: క్రీడా=విలాసయుక్తమైన, అపాజమ్=కడగన్నులు గలవాడును-విలాసముగా జలించుచున్న కడగన్నులు గలవాడనుట, ప్రగత...పదమ్-ప్రగత=నమ్మలైన, జనతా = జనులయొక్క, నిర్వృతి = చిత్తశాంతికి చిత్తశాంతిరూపమైన సుఖాతిశయములకు, పదమ్ = స్థానమైనవాడును-ఆశ్రితసమాహమనకు ఆత్మంతచిత్తానందము గూర్చువాడనుట, నవా...శ్యామమ్-నవ = నూతనమైన-జలము పరింపకున్నయనుట, ఆమ్బాన=మేఘమువలె, శ్యామమ్=నల్లనైన వాడును, నిజ...భరితం-నిజ=నల్లకీయమైన, మధురిమ=సౌందర్యముయొక్క, ఆమాద=పరిమళముచేత-వ్యాప్తిచేతననుట, 'ఆభోగ' అనుపాతమున పరిపూరించేత-పూర్ణమాధుర్యముచేతననుట-భరితమ్ = నిండినవాడును, పరి...రసమ్-పరిమిత = హడుకొన్న, కైశోరక=శిశుసంబంధియైన, రసమ్ = సారస్వముగలవాడును-శిశుత్వపుచేలుపుతో, గూడిన యావనప్రాదుర్భావము గలవాడనుట, 'పరిమలిత'కైశోరకరసమ్ అను పాతమున, పరిమలిత=పరిమళించినటు-చేయబడిన-వ్యాప్తమయిననుట, కైశోరక=శిశుత్వసంబంధియగు, రసమ్=రసముగలవాడునుట-శిశుత్వమువలని సౌందర్యాదిరసముచే మిక్కిలి ప్రసిద్ధమైనవాడనుట-మిక్కిలి సుందరుడైన శిశువు అని పొగడగన్నవాడని భావము, ఇటివాడగు, పరం=శత్రువుఁడయిన, దేవమ్=దేవుని-శ్రీకృష్ణుని, వద్దేనమస్కరించుచున్నాను.

మ. పటుధారాధరశోభితాంగు విలనృద్భర్తృత్తమాంగు నము

త్కటమందస్మితసుందరున్ జలదపాంశగ్రశేణకాడంబయన్

స్ఫుటకైశోరకలాపు మోహనకళాభోగనృరూపున్ విశం

కటనంసేవకనిర్వృతిప్రదు శుభాకరాన్నదం గొల్చెదన్. 70

తా. ప్రకాశించుచున్న నెమిలిపులి తలసాముగాఁ దాల్చి, మిక్కిలి చెలువైన నగు మొగము గలిగి, విలాసముగా కడగన్నులు చలింప, నమస్కరించువారికి మిక్కిలి నెమ్మదిని గలిగించువాడై, క్రొత్తమబ్బువలె నల్లనై, నిజసౌందర్యము నలుగడల పొగడకక్క, చెలువైనతాలపుసొంపు ఓడనియెలప్రాయము గలిగి సర్వోత్కృష్టదైవమై యొప్పు శ్రీకృష్ణునిగూర్చి నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ సారస్వసామగ్ర్య మివాసనేన, మాధుర్యచాతుర్య మివస్మితేన |
కారుణ్యతారుణ్యమి వేక్షి తేన, చాపల్యసాఫల్య మిదం దృశో ర్మ్యే॥ 71

టీ. ఆసనేన=ముఖముచేత, సారస్వసామగ్ర్యమివ=సారస్వ=సరసత్వముయొక్క-శృంగారరసమున్నర్థియొక్కయనుట, సామగ్ర్యమివ = పరిపూరితలెను - పరిపూర్ణ శృంగారరసముగల మొగముగలదియనుట, స్మితేన=విజనవత్పుచేత, మాధుర్యచాతుర్యమి

వ-మాధుగ్యమునోజ్ఞత్వముయొక్క, చాతుర్యమివ=నేర్పవలెను-మాధుగ్యముయొక్క
 నీటులన్నియు = పచరించుచున్నచిహనవృత్తి గలది యనుట-చిహనవృత్తి చెలువంపునీటు
 మిటారించుచున్న దనుట, ఈక్షిలేన=చూపుచేత, కారుణ్య తారుణ్యమివ-కారుణ్య=
 దయయొక్క, తారుణ్యమివ=యౌవనమువలెను-ఇట తారుణ్య మనుటచే తారుణ్యం
 దలి మంచిపుష్టిసౌప్త్యము శూచితముగావున-కారుణ్యముయొక్క తారుణ్య మనగా
 కారుణ్యముయొక్క పుష్కలత్వము తెలియునది, పరిపూర్ణకారుణ్యాతిశయము
 దొలఁచుచూపులు గలదియనుట, ఇట్టివగు, ఇదం=ఈకౌసలమయన్న కృష్ణాభ్యవస్త
 వు, మే=నాయొక్క, దృశోః=కన్నుగవయొక్క, చాపల్యసాఫల్యం-చాపల్య=
 షేరాసయొక్క, సాఫల్యం=సఫలత్వము, అగు సరి శేషము. నాకన్నులు కృష్ణ
 మూర్తిన జూడవలయు సరి చిరకాలముగా చపలములై యున్నవి. ఆకృష్ణాండును,
 మిక్కిలి శృంగారగ్రసము దొలఁచుముగముతోడను, మాధుగ్యంపునెఱిసిటు మిటా
 రించుచిహనవృత్తితోను కారుణ్యము పరిపూర్ణమై తొరఁగుచున్న చూడ్యులతోను
 కసబడి నాచాపల్యమును సాఫల్యముచేసి నాడని యర్థము. కేవలసారస్యమును
 మాధుగ్యమును కారుణ్యమును గలిగి పాడినూపునేని నాచాపల్యము సాఫల్యము నొం
 దదు. సారస్యముయొక్క సామగ్ర్యమును, మాధుగ్యముయొక్క చాతుర్యమును,
 కారుణ్యముయొక్క తారుణ్యమును గలిగి పాడినూపుటచేతనే చాపల్యము సాఫల్య
 మొందినదని హృదయము. కనుక సామగ్ర్యాదులు మూఁడును చాపల్యనీడికి ప్రయో
 జకములు. మిక్కిలి సోగ నైన మొగమును, మిక్కిలి తీమనైనచిహనవృత్తిను, మిక్కిలి
 కరుణ దొలఁచు చూపును గలిగి పాడినూపినందున నాకన్నులకటవెల్లెఁ దీటిన దని
 యాశయము.

చ. మురిపెపునవ్వు గా దిది విగమోహరసాస్పదరాశి గాని వి

త్తర మగుచూపు గా దిది నిగ తాంతదయానిధి గాని మోముఁదా

మర యిది గా దఖండరనగమాధురి గాని ప్రజాలయాంగణాం

తరమిది గాదు నాయనయ్యనంబులభాగ్యము గాని చూడఁగన్. 71

తా. మీద నుగమును.

శ్లో॥ యత్రవాతత్రనా దేవ, యది విశ్వసీమ స్త్వయి|

నిర్వాణ మపి దుర్వార, మర్వాచీనాని కిం పునః||

72

టీ. హేదేవ-దేవా, యత్రవాతత్రనా=ఎందే నోకదానియందు-పజన్యమం
 దుఁగాని యేదేశమందుఁగాని యేకాలమందుఁగాని అవి సామాన్యముగా నిర్దేశించి
 నాడని తెలియునది, త్వయి=మీయందు, యది విశ్వసీమ=నిమ్మిటమేని-నీయెడల భక్తి
 భవితమేని, నిర్వాణమపి=అలభ్యమగు కడపటి పురుషుఁడైన మోక్షముగూడ, దుర్వార
 రం=అడ్డగింపురానిది-అడ్డులేక ప్రాప్తిండుదయినుట, అగునని శేషము, అర్వాచీనా

నివాని కీవలివైనతక్కిన పురుషార్థములు-ధర్మార్థకామము లనుట, కింపునఁబిమిచె
ప్పును-మోక్షమే ప్రతిబంధకములేక సిద్ధింపచుండుఁగా దక్కినపురుషార్థములు సిద్ధిం
చునని చెప్పినెల యని యర్థము-సమస్తపురుషార్థములను సిద్ధింపనని భావము.

మ. క్రతుహవ్యాదివిశిష్టభావనల రథావాక్యసుజ్ఞానం

తతి శైలనను విశ్వసించి నిను నారత్నం గొల్వ మోక్షం బనా

వృత మై నర్తిలు నీకృపారసలనరద్య్విత్పాప్తిచే నట్టిను

వ్రతముం గాంచునుహాత్మకోటి కిల నరన్వాచీనముల్ బ్రాణియే.

తా. ఏకస్వరూపఁగాని యేదేశమునఁగాని యేకాలమునఁగాని నీమందు నన్ని
కతో భక్తి చేసిననుడల మోక్షమే సులభమై యుండుఁగా; తక్కిన ధర్మార్థకామము
లు సిద్ధింపట చెప్పు నక్కఱలేదు.

శ్లో॥ రాగాన్దగోపీజనవన్దితాభ్యాం

యోగీంద్రభృగ్జేంద్రగిషేనితాభ్యామ్|

ఆతామ్రపక్ష్యేరుహవిభ్రమాభ్యాం

స్వామి నృదాభ్యామయ మజ్జలిస్తే॥

73

టీ. పేస్వామిఁ=ఓస్వామి, రాగా...తాభ్యామ్-రాగ=అనురాగముచేత,
అన్ద=గ్రుడ్డివారయిన-మిస్కటమైన యనుగక్తిచే కన్నుఁగానని, గోపీజన=గోపికా
సమూహముచేత, వన్దితాభ్యామ్=నమస్కరింపఁబడుచున్నవియు, యోగీ...నిషేనితా
భ్యామ్=యోగీశ్వరయోగీశ్వరుల నెడి, భృగ్ + జేంద్ర=శ్రేష్ఠములైన తుమ్మెదలచేత,
నిషేనితాభ్యామ్=మిక్కిలి నేనింపఁబడుచున్నవియు, ఆతామ్ర...మాభ్యామ్=ఆతామ్ర
=అంతట నెఱువయిన, పంకేరుహ=కమలముయొక్క, విభ్రమాభ్యామ్=విలాసములుగల
వియు, అగు, లే=నీయొక్క, పదాభ్యామ్=పాదమలకొలప, అయి=ఈ
అంజలి=చేమాడ్చు, చేయఁబడెనని శేషము. శ్రీకృష్ణపాదములకు రాగాంధులగుటచే
గోపికలు మ్రొక్కిరనియు, భృంగేంద్రములవలె ఆపాదపద్మములగునము నెఱిగిన
వారగుటచే యోగీంద్రులు గొల్పివారనియు, ఉభయులకును భోగ్యముగా నవి
ఆతామ్రపంకేరుహవిభ్రమము గలవిగా నున్న పనియు భావము. శేవలగోపస్త్రీ
లక్కడ! శోక్వోత్కృష్టులగు యోగీంద్రులెక్కడ! ఉభయులకును సేవ్యులగుటచే
పరత్వపౌలభ్యముల నమ్మేళనముచే నైవలక్ష్యము అడుగుతముగా నున్నదని హృద
యము. యోగీంద్రులను భృంగేంద్రము లనురూపణముచే కృష్ణపాదములు పద్మము
లను అను రూపణము గవ్యము. ఆపాదపద్మముల రసమును జక్కఁగా నెఱిగినవార
గుటచే యోగులు భృంగేంద్రము లని వివి చెప్పినాడూ.

మ. అరుణాంభోజవిలాస మై వ్రబలమోహావేకగోపీమన

స్వరసీశోభిత మై మునీంద్రజనచంద్రచచ్ఛంచరికవజా

గర మై హంసకనాదమేదుగము నై శ కన్వట్టుపాదాబ్జముం

గరయుగ్మంబున నంటియంటి తుండ సోశకన్ వీక నోలార్చెదన్. 73

తా. ఓస్వామీ! శ్రీకృష్ణ! గోపస్త్రీలచేత రాగాతిశయమున మ్రొక్కుంబడు చున్నవియు, తామరలను గొలుచుగంటు మొగలవలె యోగీశ్వరులు గొలుచు చుండునవియు, అంతట నెట్లనై తామరలవంటిచెలుపు గలుగునవియు, నైన నీవర ములను నిదె యంజలిసేయుచున్నాను.

శ్లో॥ అర్థానులాపా న్వృజనుస్థరీణా, మక్ష్మత్రిమాణాంచ సరస్వతీనాం |

అర్ధ్రాశయేన శ్రవణాశ్చ లేన, సంభావయంత తరుణం గృణీమః || 74

టీ. ప్రజనుస్థరీణాం = గొలచెలువలయొక్క, అక్ష్మత్రిమాణాం = నిష్కపటములైన, సరస్వతీనాం = వాక్యములయొక్క, అర్థా + అనులాపాన్ - అర్థ = అర్థములయొక్క, అనులాపాక్ = పలుకులను. శ్రవణ + అశ్చ లేన = చెవిప్రాంతములచేతను, అర్ధ్ర + ఆశయేన - అర్ధ్ర = సగపమైన, ఆశయేన = హృదయముచేతను, సంభావయంత = బహుశఃరించు చున్నవాడును, తరుణం = ఎలప్రాయము గలవాడునగు, కృష్ణమూర్తిని, గృణీమః = నుతిండుచున్నాము.

చ. మఖతీత మైనచూపు లొకశచోట నెఱుంగనిపూవుబొండ్లమేల్

సాలపుమిటారిచూపులును శ సొక్కు సెలంగెడి తేటమటలున్

వలపులు లేవగా విని మననంబున నువ్విభులూరుచెల్లునన్

• లలితవయోవిలాసుని నశనారతముకా నుతియింపఁ జెల్లదే. 74

తా. గోపస్త్రీలనిష్కపటంబు లగు వాక్యంబులయర్థంబులను జెవుల కింపు గను మనస్సునకు సొంపుగను వినుచు బహుశఃరించుచున్నవయసుకొఁ డగుకృష్ణుని శుశ్రిండుచున్నాము.

శ్లో॥ మనసి మమ నన్నిధతాం, మధురముఖా మన్థరాపాశ్చ |

కరికలితలలితవంశా, కాపి కిశోరా కృపాలహరీ || 75

టీ. మధురముఖా-మధుర = సుందరమైన, ముఖా = ముఖముగలదియు, మన ర + అపాశ్చ - మనర = అలసమైన-లేక సుగదరమైన, అపాశ్చ = కడగన్నులు గలది యును, కిర...వంశా-కర = చేతియందు, కలిత = తొల్పఁబడిన, లలిత = సుందరమైన, పగళా = నీల్లగోవి గలదియు, కిశోరా = బాల్యము గలదియు, కాపి = అనిర్వాచ్యమైనదియు, అగు, కృపాలహరీ = కృపాప్రవాహము-దయాతిశయస్వరూపుఁ డైనకృష్ణుఁ డనుట, మమ = నాయొక్క, మనసి = మనస్సునందు, నన్నిధితామ = సన్నిధి సేయుఁ గాక-కృపాలహరీస్వరూపుని కేవలము కృపాలహరీగానే యిటు నిరూపించినాఁ డని తెలియునది.

ఉ. అందము నొందునెమ్మొగమునందుఁ గృపామృతవృష్టి పైవయిం
గ్రందుకొనంగ నొప్పుకడగన్నులు సెన్నలరంగ వేణు వం
దంద కరంబులం జెలంగ శ సంగజమోహనమూర్తి యై కరం
బుం దనరారుబాలకుడు శ పొల్చు మదియహృదంతరంబునన్. 75

తా. సొగసైన మొగమును, సొలపు కడగంటిచూపులును, చేత మరిపెంపు
పిల్లగ్రోవియుఁ గలిగి బాల్యప్రాయముచే నొప్పుకుఁ గృపాప్రవాహస్వరూపుఁ డయిన
శ్రీకృష్ణుడు నావనస్సనఁడు సన్నిధానము సీయుఁగాక.

శ్లో॥ రక్షస్తు న శ్చిక్షితపాశుపాల్యా | బాలావృతా బర్హి శిఖావతంసాః
ప్రాణప్రియాః ప్రస్తుతవేణుగీతాః | శీతా దృశోః శీతలగోపకన్యాః॥

టీ. శ్చిక్షితపాశుపాల్యాః-శ్చిక్షిత = అలవణుపఁబడిన, పాశుపాల్యాః = గోరక్ష
ణము గలవియు-గోరక్షణము సభ్యపించినవియు, బాల్య+ఆవృతాః - బాల్య =
పశితనముచేత, ఆవృతాః = ఆవరింపఁబడినవియు, ప్రాణప్రియాః = ప్రాణమువలె
ఆత్మంతప్రియములైనవియు, ప్రస్తు...గీతాః-ప్రస్తుత = మిక్కిలి కొనియాడఁబడిన
వేణుగీతాః = పిల్లగ్రోవిగానముగలవియు, దృశోః = కన్నులవహ, శీతాః = చల్లనైన
వియు-శీత 'స్థితాదృశోః' అను పాఠమున, దృశోః=కన్నులయందు, స్థితాః=అధి
కములైనవియు-వికాలమైనకన్నులు గలవియనుట, శీతల...కన్యాః-శీతల = చల్లనైన-
మస్సభాగ్ని చల్లారిన, గోపకన్యాః = గొల్లకన్నెలుగలవియు, అగు, బర్హి ... వతం
సాః-బర్హిశిఖా = నెమిలిపురి, అవతంసాః = తలసొమ్ములుగాఁ గలవి-తలసొమ్ముగాఁ
గలశ్రీకృష్ణమూర్తులు అనుట. ఇచట బహువచనము పూజ్యవాచకము, సః=మమ్ము,
రక్షస్తు = కాపాడుఁగాక, ఇట 'బాల్యావృతాః' అనుటకు 'బాలావృతాః' అను
పాఠమున, బాల+ఆవృతాః = బాలురచే ఆవరింపఁబడినవి యని యర్థాంతరము.
ఇందు శేవలగోపవేషమునకు వలయుచిన్నాణము లన్నియు లక్షణము లన్నియును
బ్రతిపాదించఁబడినవి.

మ. పాలుపొందన్ వ్రజబాలకుల్ గొలువరేవుల్ గేవులన్ మేపిమా
పులు గుంజామణిపుంజరంజితకరాంభోజంబుతోఁ బింఛభా
వలతోఁ జల్లనిచూపుతో మధురవంశప్రాధిగో వచ్చి కాం
తలలాలించుచుఁ గాఁకదీర్చువారి నిర్భయంబున్ మముంబ్రావోదురన్.

తా. గోవులను మేవుట గలచి, బాల్యము గలిగి నెమిలిపురిని తెరిచి, ప్రాణ
ములవలె ప్రియమై, కొనియాడఁబడువేణుగానముతోఁగూడి, విజయయైన కన్నులతో,
గోపకన్యలమస్సభాగ్నిని చల్లార్చుచుండు కృష్ణుడు మమ్ము రక్షింఁడుఁగాక.

శ్లో॥ స్మిత స్తబకితాధరం శిశిర వేణునాదామృతం

ముహు స్రవణలోచనం మదకటాక్షమాలాకులమ్ |

ఉరఃస్థలచిలీనయా కమలయా నమాలిజ్జితం

భువ స్థలముపాగతం భువనదైవతం పాతు నః ||

77

టీ. స్మిత...ధగం-స్మితం=నవ్వుచేత, స్తబకిత = గుత్తులుగట్టిన-జొంపముగొన్న యనుట, అధరం=మోవిగలదియు-మోవియందు చిలువవృత్తమొలకలు గుత్తువలె గుబురుగొన్నది యనుట, శిశిర...మృతం-శిశిరం=చల్లనైన, వేణునాద = పిల్లగోవి ధ్వనియనెడి, అమృతమ్=అమృతము గలదియు - అమృతమువలె భోగ్యమై చల్లనై యొప్పు వేణుధ్వనిగలదియనుట, ముహుః=మాటికిని, తరళలోచనమ్-తరళ=చంచలము లైన, లోచనమ్=కన్నులుగలదియును - మిక్కిలిబెళుపులుగలకన్నులు గలదియనుట, మద...కులం-మద-మదించిన, కటాక్ష=కడగంటిచూపులయొక్క, మాలా=మరుస చేత, అనులమ్= నెలసినదియు-మిక్కిలియు నివ్వమిగిలి నెలసి నిగుడుచున్నకడగంటి చూపులు గలది యనుట, ఉరః...లీనయా-ఉరఃస్థలం=వక్షఃప్రదేశమందు. విలీనయా =మిక్కిలి హరియున్న, కమలయా=లక్ష్మీదేవిచేత, సమాలిజ్జితమ్=మిక్కిలి కాగి తించుకొనబడినదియు-లక్ష్మీదేవితోమ్మున వ్రాలి యలమి లిగియఁ గాగిలించుకొని యున్నదనుట. భువః = భూమియొక్క, తలం=ప్రదేశమును, ఉపాగతమ్=పొంది నదియు, అగు, భువనదైవమ్=లోకమునకల్ల దైవమగునది - శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మ మనుట, నః=మమ్ము, పాతురక్షించుగాక. ఈశ్లోకమున పరత్వమునకు పూరికలి గించు లక్ష్మీపతిత్వమున జెప్పినాడు.

చ. ఉరమున సింధురాజనుత ౩ నుంచియుఁ గాగిట గారవించియుక

ధరణికి డిగ్గి యీభువనసృదైవత మెవ్వత వేడి కాంచెనో

తరళమదాలసేక్షణసురధారనముక మధురాధరోష్ణము

న్మృరళిరవామృతంబు సుమత్రనోజ్జదరస్మితబిందుబృందమున్. 77.

తా. అధరమునందు, చిలువవృత్తమొలకలు దట్టముగా నిగిడి గుబురుకొన, అమృ తమువలె భోగ్యమై చల్లనై వేణుధ్వని నిగుడ, మాటిమాటికిని కన్నుగలవ బెళు పు లీన, నివ్వతోగూడినకడగంటిచూడులు నెలసి మెలయ, వక్షఃస్థలమునందు అ తమిలి యందు లక్ష్మీదేవి లిగియఁ గాగిలించ, భూలోకమానకు వచ్చియున్న సర్వ లోకదై వమగు శ్రీకృష్ణుడు, మమ్ము రక్షించుగాక.

శ్లో॥ నయనామ్ముజే భజత కామదుఘం

హృదయామ్ముజే గిమపి కారుణికమ్

చరణామ్ముజే మునికులైకధనం

వదనామ్ముజే వ్రజవధూనిభవమ్ ||

78

టీ: సయన + అమృతే = కమలమువంటి నీత్రమునందు, కామచుఘమ్ = కోరికలను పీడుపనదియు - చూడ్కుల నిగిడ్చినంత నే కోరినకోరికల నొడఁగూర్చునది యనుట, హృదయ + అమృతే = హృదయకమలమందు, కిమసి = ఇంతగలది చెప్ప సలవి కాని, కారుణికమ్ = దయావంతమైనదియు, చరణ + అమృతే = అడుగుదమ్ములందు, ముని... భవమ్ = మునివల = మునిసమాహమునకు, ఏకమ్ = ముఖ్యమైన, భవమ్ = భవమైనదియు, మనులు కృష్ణనిపాదపద్మములను పెన్నిధివలె దలచి తమహృదయములందే పదిలముగా నుంచుకొని ధ్యానించుచుండు రనుట - అట్లు ధ్యానించుటచే వారికి నవి మూలభవమువలె కామితారణలన్నియు నొడఁగూర్చుచున్నవిగావున భవ మనబడియె. వదన + అమృతే = మోముదామరయందు, ప్రజ... విభవమ్ = ప్రజవధూ = గోపస్త్రీలయొక్క, విభవమ్ = విభవ్యమైనదియు - గోపికలకు మిక్కిలి పెంపు సొంపు గూర్చునంత చుట్టులమాటగట్టు మోముదామగ గలది యనుట. కావుననే దానిని గోపికలకు - విభవ్యముగాఁ జెప్పినాడు. ఇట్టిశ్రీకృష్ణుని, భజత = నేవింపుడు.

ఉ. కన్నులెచాలుఁ గోర్కులొనఁ గగహృదయాబ్జమచాలుఁ జెట్రికి
నన్నుతపాదపంకజము శ చాలు మునీంద్రజనానురూపనం
వన్నధనాస్తికి వదనవద్రమ చాలు ప్రజాంగనావిలా
సోన్నతి కట్టిదివ్యవిభవోజ్జ్వలు నామది నాశ్రయించెదన్. 78

తా. కనుదామరలచూడ్కులు నిగుడుటచేతనే నమస్తమలైనకోరికలను గూర్చువాడును, హృదయమందు ఇంతింతసరానికంటె గలవాడును, మునిసమాహములు తమకు ముఖ్యభవమువలె గొని హృదయములందు మననముచేయుచుండు పాదారవిందములు గలవాడును, గొల్లచెలువలకు విభవ్యమువలె - మిక్కిలి పెంపుసొంపు గూర్చునంత నుండరమైన ముఖారవిందము గలవాడునగు శ్రీకృష్ణుని భజింపుడు.

శ్లో॥ నిర్వాసనం హస్త రసాన్తరాణాం

నిర్వాణసామ్రాజ్య మివావతీర్ణమ్ |

అవ్యాజమాధుర్యమహానిధాన

మవ్యా ద్రవజనా మధిదైవతం నః |

79

టీ. రసాంతరాణామ్ = ఇతరరసములకు - ఆయారసములు గూర్చు నితరపదార్థములకు, నిర్వాసనమ్ = చెడలగొట్టుట యైనదియును - తనయొక్క భోగ్యతారణమును ఆస్వాదించినవారికి తక్కిన సకలపదార్థములందును గల ఆయారసముల నన్నిటిని తఱుమగొట్టినది యనుట, నిరతికయమైన నిజభోగ్యతాసారస్వముచే ఇతరవస్తువుల నెల్ల విరసములుగాఁ జేయునది యనుట, అనతీర్ణం = భూమికి నవతరించిన, నిర్వాణ సామ్రాజ్యమివ - నిర్వాణ = మోక్షముయొక్క, సామ్రాజ్యమివ = సర్వాధిపత్యమువలె నున్నదియు - ఇట్ల సామ్రాజ్యకల్పముచే సర్వాతికయమైన పెంపుసొంపు ఈవ్యామగావున మోక్షముయొక్క నిరతికయమైన పెంపుసొంపే కృష్ణరూపమున భూమికి నవత

రించెనో యన్నట్లు నిరతికయనుభాది నోలలార్చనది యనుట, అవ్యాజ...నిధానమ్-
అవ్యాజ=నిరుపాధికమైన-అభిరణములు మొదలైన నెపములచే గలుగక తనంతట
స్వాభావికముగా సిద్ధించినదై, మాధుర్య = సౌందర్యమునకు, మహానిధానమ్ =
గొప్పనిత్రేన మైవదియును-సౌందర్యసర్వస్వము ఇంచే యున్నది గావున ఇది దానికి
నిత్రేపమువలెనున్నదని చెప్పినాడు, ప్రజానాం = గోపవలన-ప్రజానామ్, అనుపా
తమున ప్రజలకు అని యర్థము-అయినను ప్రజానాం అనుటయే శ్రీకృష్ణవతారమునకు
అనువర్తకముగావున సరసమైనది. అధిదైవతమ్ = అభిమానదైవతమైనదియు, ప్రజా
నాం అనుపాతమున ప్రజలకు దైవ మైనదియు, సని యర్థము. ఇట్టిదగు శ్రీకృష్ణ
బ్రహ్మము, నః=మమ్ము, అవ్యాజ్=రక్షించుగాక.

చ. ఇతరరసంబు లేమిటికి శ సేవవమోహనమాధురీనిధిన్.

సతతముఁ గాంచినం దనివి శ చాలునె ముక్తిసుఖానుభూతి యా

కృతీ యురారణగాఁ దను నశరించె ననం దగుగోపరూపనం

గత మగుదైనతం బృత్యకాంతితముల్ జతగూర్చుగావుతన్. 79

తా. ఇతరపదార్థములనెల్ల విగ్రహములు గావించునట్టిభోగ్యతారసవిశేషమై,
మోక్షంపు పెంపుసాంపే యట్లు భూమికి దిగివో యన నిరతికయనుభవప్రదమై, నిరు
పాధికమైనసౌందర్యమునకు పెన్నిధి మై, గోపవలన సభిమానదైవత మై యొప్పు
శ్రీకృష్ణబ్రహ్మము మమ్ము రక్షించుగాక.

శ్లో॥ గోపీనా మభిమతగీత వేషహర్యా

దాసిన స్తనభరనిర్భరోపగూఢమ్|

కేళీనా మవతు ర్నసై రుపాన్యమానం

కాలిన్దీప్రులినచరం పరం మహో నః॥

80

టీ. అభిమత...పారాత్-అభిమత = గొల్ల చెలువలకు సన్నుతములైన - వారల
మదికి సాంపుగూర్చునట్టి యనుట, గీత = వేసుకొనముచేతను, వేష = అలంకారముచే
తను, కేళిగన, హర్షాత్=సంతోషమువలన, గోపీనాం = గోపికలయొక్క, అవీన...
గూఢమ్-అవీన=అంతట బలుపునొందిన, స్తనభర=గుబ్బులపెంపుచేత, నిర్భర = గాఢ
ముగా, ఉపగూఢం = కాగిలింపబడినదియు - గోపికలు కనుప మరులు సాంపు
గూర్చునట్టికృష్ణుని వేసుకొనమును వేషమును బాది యుట్టి బలుచైనవస్తువుల లు
బ్బ నిగఁగొగిలింకొందురనుట, కేళీనాం=క్రీడలయొక్క, రసైః = సారస్యముల చేత-
సరసములైన క్రీడలయందలి ప్రీతివిశేషములచేత ననుట, ఉపాన్యమానం = నేమింపఁ
బడుచున్నదియు-మిక్కిలి క్రీడలాడవలయునని వింతమింతకోర్కూలు గలిగియుండునని
యనుట, కావుననే, కాలిన్దీ...చరం-కాలిన్దీ = యమునానదియొక్క, పులిస=ఇసుక

దిబ్బలయందు, చరం = తిరుగుచున్నదియు, పరం = ఉత్కృష్టమైనదియు, అగు, మహా = లేజన్ను, సః = మమ్ము, అవతు = రక్షించుచుగాక.

మ. నవలావణ్యవయోవిలాసమృతశ్రీనాదంబులం జొక్కి వల్లవాంతల్ యమునాధునీపులినల్రీలావేదికిం దార్చి గారవ మొప్పం గుచకుంభసంభృతపరీరంభంబులన్ సంధిబంధవిశేషంబులఁ దెల్ప మెచ్చుభువనారధారుండు నన్ బ్రోచుతన్.

తా. గోపికలమనంబులకుఁ బ్రయంబుగా వేణువు నూడుచు వారికి మదులు చెలంగునట్టివేషమునఁ జొడమాపును మిక్కిలియుబ్బు కలిగింపఁగా వారలచే ఆయుబ్బున గట్టిగుబ్బలు మీఁదుమిక్కిలి యుబ్బు నబ్బురముగాఁ గొనిలిందుకొనఁబడినదియు, వానావిధములైన క్రిడలయందుఁ గోరుక్కులు మీఁకొలిదియనుకదిబ్బలయందు నాడుచుఁ దిరుగుచుండునదియు, సర్వోత్కృష్ట మైనదియు సగు శ్రీకృష్ణాభ్యులేజము మమ్ము రక్షించుచుగాక.

శ్లో! ఫలతాం మనసి భేచరాజ్ఞనా, మానసియమృదువేణునిస్వనైః |

కాననే కిమపి సః కృతాస్తదం, కాలమేఘకలహోద్వహం మహాః |

టీ. భేచ...నిస్వనైః - భేచర + అజ్ఞనా = దేవతాశ్రీలను, మానసియ = కొనియాడఁదగిన, మృదు = మృదువులైన, వేణునిస్వనైః = వేణుధ్వనులతో, ఉపలక్షితం సర్వోత్కృష్టమైనదియు, కాననే = బృందారణ్యమందు, కృత + ఆస్తదం = చేయఁబడిన యునికి గలదియు - బృందావనమందు వర్తించునదియు, కాల...ద్వహం - కాలమేఘులను సల్లనిమేఘముతోడ, కలహ = జగడమును, ఉద్వహం = పహించినదియు - తనసల్లనికొంటినిబట్టి నీలమేఘముతో జగడమాడునది యనఁట - సల్లనిమమ్మును మించినకొంటి గలది యని భావము, కిమపి = ఇట్టిదట్టిదని చెప్పరానిదియు, అగు, మహా = కృష్ణాభ్యులేజము, సః = మాయొక్క, మనసి = మనస్సునందు, ఫలతాం = విహరించుచుగాక.

మ. అమరీమానితవేణుగానమున బృందారణ్యమందారబృందముక్రిందన్ యమునాతరంగకణికాంశ్రతర్వేదికామధ్యదేశమునన్ సాంద్రఘనాఘనప్రతిభటశ్రామద్యుతిం బొల్పుధామము నామాననవీతికం గరుణ గ్రహమృన్ నిల్పుగా కెప్పడున్. 81

తా. దేవతాశ్రీలను మిక్కిలి. కొనియాడునట్లు మృదువుగా వేణువాదములు నిగుడుచు, సల్లనిమమ్ముతో జగడమాడునుమేనికొంటి వెలుగ, ఇట్టిదట్టిదని చెప్పరానిదైబృందారణ్యమందువర్తించు శ్రీకృష్ణాభ్యులేజముమామనంబులందు విహరించుచుగాక.

శ్లో! ఏణేశాబవిలోచనాభి రలన్ శ్రోణీభరప్రాధిభి

ర్వేణీభూతరసశ్రమాభి రభితశ్శ్రేణీకృతాభి ర్వృతః |

పాణీ ద్వౌ చ వినోదయన్ రతిపతే స్తూణీశయై స్సాయతై

ర్యాణీనా మపదం పరం ప్రజజనన్న్రీణీపతిః పాతు పః॥

82

టీ. అలస... (ప్రాధిభిః-అలస = మందములైన-బట్టువులగుటచే మందసంచారముగలయునుట, శ్రోణీభరః=బిరుదులయతిశయముచే - నిబ్బరములైనపిలుచులచేత ననుట, ప్రాధిభిః=సామర్థ్యములు గలవారును, నిబ్బరపు సిలుచులచే మందముగా వచ్చుచిలాసమున సుసగ్ధులైనవా గనుట, వేణీ...క్రమాభిః-వేణీధూత = ప్రవాహముగా జేయబడిన- వెల్లిగొలుపబడిన యనుట, రసఃశృంగారగమయైక్య, ఆక్రమాభిః=ఆక్రమించుట గలవారును-శృంగారగమము వెల్లిగొని పయికొన్నట్టివారనుట కావుననే, ఆభిః=చుట్టును, శ్రేణీకృతాభిః=బంతిగా జేయబడినవారును-వారులుగా చుట్టుకొనియున్నవారనుట చుట్టును బంతులు గొనియున్నవారనుట, ఇట్టివారగు, వీణీకావనిలాచనాభిః-వీణీకావ =లేడిపిల్లవంటి, విలాచనాభిః=కిన్నులు గల స్త్రీలచేత-లేడిపిల్ల కన్నులవలె మిక్కిలి బెరుకులైన కన్నులు గల గోపికలచేత ననుట, పుతః=చుట్టబడినవాడును-మిక్కిలి బెరుకుగన్నులు గల గోపయవతులు బలితంపుచిలుచులబరువుచేస్త నెల్లని నడకలవిలాసముతో వచ్చి కృష్ణం జూచి శృంగారరసము పల్లెగొని తమ్ము ముంచుకొనగా వానిచుట్టును బంతులుగొని, బెరుకుజూడుకూలు నిగుచ్చుచు బలసియుండిగని యగ్రము, ఇట్టివాడును, రతిపతే=మన్మథుని యొక్క, పాణీద్వౌ=రెండులచేతులను, తూణీశయై=నానిపొదులయందలి, సాయతై =బాణముచేత, వినోదయన్=క్రీడిండునట్లుగా చేయుచున్నవాడు- మన్మథుని రెండు చేతులతోను పొదులందలి బాణము లెత్తి ప్రయోగించునట్లు చేయుచున్నవా డనుట -ఇచట 'పాణీ' అని రెండుచేతులతోను బాణములెత్తినట్లు చేసినాడని చెప్పటచే బాణము లవ్వారిగా లెక్కలేనట్లు వేనేగ దొడిగిందినాడని యర్థము- మిఠమిక్కిలి మన్మథవికారము గలిగిందినా డని భావము, పాణీనా=వామ్మలకు, పరం=మిక్కిలి యు, అపదమ్=విషయముకొనివాడును- వాచామగోచరుడనుట, ప్రజ... పతిః-ప్రజజన=గోపనమాహునన, న్నీణీపతిః =రాజైనవాడును, చూచుటకు కేవలముగొల్లలకు రాజుః మహిమయో వాచామగోచరము అనుట, గోపకులరాజైన (శ్రీకృష్ణుడు, పః=మము. పాతు=రక్షించుగాక.

మ. సాలపుంజూపులు గబ్బిగుబ్బలు ఘనశ్ర శ్రోణీభరప్రాధి ని

స్తులశృంగారరసోర్మికల్ గలుగు నిర్మతుల్ బారులై కొల్వ గ

నిలతూణీశయబాణ మంగజుడు పాశని బూనగాఁ జేయ న

చ్చెలువున్ వాఙ్మనసాతిలంఘితుఁ బరుకౌశ నేవింతునందాత్మజాన్.

తా. గొల్లజపరాంధ్రు బలితంపుచిలుచులప్రేమగున అల్లనినడలతో వచ్చి, శృంగారరసము వెల్లిగొని తమ్ముఁ జేకొనగా, లేడిపిల్లవంటిబెరుకుగనుచూడుకూలు

నిగుడ్డుకు జాటును బంతులుగొని బలసియుండగా, మన్నుధుని నవ్వారిగా తూపు లేయునట్లు చేసి వారిని మరులుకొలుపుచు, వాచామగోచరుడై, గొల్లజనులను రాజైయిప్పుకృష్ణుడు మమ్ము రక్షించుగాక.

శ్లో॥ కాల్గిన్దిపులినే తమాలనిబిడచ్చాయే పురస్సంచర

త్రోయే తోయజవత్రపాత్రనిహితం దధ్యన్న మశ్నాతి యః ।

వామే పాణితలే నిధాయ మధురం వేణుం విషాణం కటి

ప్రాస్తే గాశ్వ విలోకయన్ ప్రతికలం తం బాల మాలోకయే॥83

టీ. యః=ఎవడు-ఏవిన్నికృష్ణుడునుట, వామే=డావలియైన, పాణితలే = అటచేతియందు, మధురం=చెరువైన, వేణుం=పిల్లల గ్రోవిని, కటిప్రాస్తే=మొల ప్రక్కను, విషాణం = కొమ్మువాద్యమును, నిధాయ=పొది, ప్రతికలం=సతిక్షణమును, గాశ్వ = గోవులను, విలోకయన్ = చూచుచున్నవాడగుచు, తమాల... ఛాయే-తమాల=చీకటిప్రకాశులయొక్క, నిబిడ=దట్టమైన, ఛాయే=నిడ గలదియు, పుగః..తోయే-పుగః = ముందట, సంచితే=ప్రవహించుచున్న, తోయే = జలము గలదియు, అగు, కాల్గిన్దిపులినే=యమునయొక్కయనుకతి న్నేరుగు, తోయజ... నిహితం=తోయజవత్ర = తామరాకనెడి, పాత్ర = పాత్రలంగు, నిహితం=పొదిపడెడి నదెన, దధి+అన్నం=పెరుగన్నమును-లేక చలిదిని, అశ్నాతి=భుజించుచున్నాడో, తం=ఆ ప్రసిద్ధుడైన, బాలం = బాలకృష్ణమూర్తిని, ఆలోకయే = చూచుచున్నాను.

ఉ. చీకటిమానిజంపమునఁ శ జెన్నగునైకతవేది నీలపు

న్వాళజలంబులో మురళి శ వామకరింబునఁ బట్టి దట్టిపై

దా కొనగొమ్ము జెక్కుకొని శ తామరపాకునఁ జల్లి మెక్కుచున్

గోకులముం బ్రతిక్షణముగూరిమిఁ గన్గొనుబాలుఁ గాంచెదన్. 83

తా. ఎడమచేత సాగ నైపిల్లల గ్రోవిని బట్టి, మొలప్రక్కను బూరగొమ్ము చెక్కుకొని, ప్రతిక్షణమును ఆవులను జూచుచు యమునాదియందు చీకటిప్రకాశ నిడగల యనుకదిన్నెలపై, గూర్చుండి, ముందు మునునాజలము లుండగా, తామర పాకును పాత్రగాఁజేసికొని, యందు పెరుగుకూటిని పెట్టుకొని భుజించుచున్న బాల కృష్ణుని నేను చూచుచున్నాను.

శ్లో॥ య ద్గోపీవదనేస్తుమణ్డన మభూ త్కస్తూరికావత్రీకం

య ల్లక్ష్మీకుచశ్చాతకుమ్భకలశవ్యాకోశ మిన్దీవరమ్ ।

యన్నిర్వాణభోధానసాధనవిధౌ సిద్ధాజ్ఞానం యోగినాం

తన్నశ్శ్యామల మావిరస్తు హృదయే కృష్ణాభిధానం మహాః॥ 84

టీ. యత్=ఏది, గోవీ...మణిలమ్-గోవీ = గోపశ్రీలయొక్క వదన+ఇను
=చంద్రునివంటి మొగమునకు, మండపం=భూషణమైన, కనూరికొప్పత్రకమ్=కస్తూరి
తలకము, ఆధూత్=ఆయ్యెనో, యత్=ఏది, లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, పుచ=
స్తనములనెడి, శాతపస్కుకలశం=బంగారుపండలయందు, వ్యాకోశం=వికసించినదైన,
ఇనీవః=సల్లగలువ, (అధూత్=ఆయ్యెనో), యత్=ఏది, యోగినాం=యోగులకు,
నిర్వాణ...విధా-నిర్వాణం=ముక్తియనెడి, నిధాన = నిక్షేపముయొక్క, సాధన=సా
ధించుటయొక్క, విధా=విధానమందు, సిద్ధాంతం=సిద్ధులకాటుక-పాఠము తెలుపు
నట్టికాటుక, ఆధూత్=ఆయ్యెనో-కాటుకచేతి పాఠమును చెలిసికొని పొందినట్లు దీని
చేయోగులు ముక్తినిొందిగ పడయుదుగుట, శ్యామలం=నల్లనిదైన, తత్=అ-ప్రసీధ
మైన, కృష్ణ+అభిధానం = కృష్ణుడనుచేరుగల, మహాలేజము, నకమాయొక్క,
వృద్ధయం=వృద్ధులమందు, ఆవిగ్మం=ప్రకౌశించుగాక. 'శ్యామలం' అని నల్లనితే
జన్మ గాన కస్తూరికొప్పత్రకముగాను, వికసించినముందీవరముగాను, సిద్ధాంజనము
గాను, రూపించినాడని తెలియునది. గోవీవదనములయందు కస్తూరిబొట్టు అనుటచే
కనూరిబొట్టువలె వచ్చెగలిగించువాడనుట-గోవీవదనములయెడ చుంబనాదీపరాయ
ణుడని భావము. లక్ష్మీపుచపంభములందు వికసించిన సల్లగలువ యనుటచే నట్టి
సల్లగలువవలె చెలువు గులుకువాడనుట-లక్ష్మీపుచపంభములయెడ నిరంతరాలింగన
లోలుడనుట. యోగులకు సిద్ధాంజనమనుటచే ముక్తికి నొకటే ప్రాపకమైనవాడని
భావము. కస్తూరికొప్పత్రక మనుటచే పారభ్యును 'వ్యాకోశ' మిందీవర మనుటచే
నోభాతిశయమును 'సిద్ధ' ఆంజన మనుటచే అతిమానషమహత్వమును ధ్వనింతులు.

టీ. ఏహరి వల్లవీజనమురభేందులకుఁ మృగనాభిచిత్రకం

బేహరి కల్మిక్మొమ్మకుచరహేమఘటంబుల నొప్పునుత్సలం

బేహరి ముక్తిసేవధి ముగ్ధసిందూలకం గనఁ జేయునంజనం

బాహరీసలమూర్తి వృద్ధశయంబున నన్నిధిఁ జేయుఁగావుతన్. 84

తా. ఏది గోపశ్రీలచంద్రునిబములవంటి ముఖములకు కస్తూరిబొట్టువలె నీమ
చూపునో, ఏది లక్ష్మీదేవిబంగరుపండలవంటిపచులందు వికసించిన సల్లగలువవలె
చెలువు గులుకునో, ఏది యోగులముక్తి యనెడిపాఠమును చెలిసికొనుటకు సిద్ధాంజన
మువలె నుండునో, కృష్ణుడనుచున్న డనెడియానల్లనితేజము, మామృదయములందుఁ బ్రకౌ
శించుగాక.

శ్లో॥ పులేవీవరతాన్తి మిన్దువదనం బర్హావతంసప్రియం

శ్రీవత్సాజ్ఞ ముదారకొస్తుభధరం పీతామ్బరం సుందరమ్!

గోవీనాం నయనోత్పలార్చితతనం గోగోపనక్షావృతం

గోవిన్దం కలవేణునాదనిరతం దివ్యాజ్ఞభూషం భజే!

టీ. పుల్ల...కాన్తిమ్-పుల్ల=నికసించిన, ఇనీవర = సల్లగలువలవంటి, కాన్తిమ్=కాంతి గలవాడును, ఇన్ద్రవనమ్=చంద్రునివంటి మొగము గలవాడును, బర్హ...ప్రియమ్-బర్హ=నెమిలిపురి నెనెడి, అతంగ=శిరోభూషణమే, ప్రియమ్=ఇష్టమైనదిగాఁ గలవాడు-నెమిలిపురిని తలయందు సాముగా చెరువుకొనుటయే వానికి మిక్కిలి యిష్టమనుట, శ్రీవత్స+అజ్ఞమ్-శ్రీవత్స=శ్రీవత్సమను పుట్టుమచ్చ, అజ్ఞమ్=గుఱుకుగాఁగలవాడును, ఉదార...ధర్మమ్-ఉదార=గొప్పదైనను, కాన్తుభమ్=కాన్తుభమనెడికంపును, ధరమ్=తాల్పువాడును, వీత+అమృరమ్=పచ్చనివస్త్రము గలవాడును, నుదరమ్=చెబువైనవాడును, గోపీనామ్=గోపస్త్రీలయొక్క, సయన...తనమ్ - సయన=కన్నులనెడి - చూడ్కులనెడి యనుట, ఉత్పలమ్=సల్లకలువలచేత, అర్చితమ్=పూజించబడిన, తమమ్=దేహము గలవాడును - గొల్ల చెలువ లెల్ల కృష్ణుని శరీరము సారెవ చూచుచుండునిభావము, గో...వృతమ్-గో=గోవులయొక్కయు, గోపమ్=గొల్లలయొక్కయు, సంగమ=సమూహముచేత, అవృతమ్=అవరింపబడినవాడును, కల...నిరతం-కలమ్=అవృత్తమధురమైన, వేణువాద = పిల్లగ్రోవిరపలియందు, నిరతమ్=ఆనందమైనవాడును, మిక్కిలి పిల్లగ్రోవిని మధురముగా నూచుచుండువాడునుట, దివ్య...భూషం-దివ్య=శ్రేష్ఠములైన, అజ్ఞభూషం=దేహలంకారభూషణములు గలవాడును, అగు, గోవిందమ్=కృష్ణుని, భజే=కొలుచుచున్నాను.

శా. శ్రీవత్సాంతితు గోపికావయనరారాజీవార్చితుం గోపగో

సేవాభావితః గాన్తుభోల్లసితు వంశశీనాదమోదాన్వితృక

గోవిందున్ నరసింఘయుక్తు శశివక్త్రుక్ శుల్లసీలోత్పలుక్

శ్రీవిభ్రాజతు హోటకాంబరయుతున్ సేవితం భూషాంచితున్. 85

తా. వికసించిన కలువలవంటి సల్లనికాంతి గలవాడును, చంద్రునివంటి ముఖము గలవాడును, నెమిలిపురి తలయందు చెరువుకొనుట కిష్టపడువాడును, శ్రీవత్సమను పుట్టుమచ్చగలవాడును, గొప్పకాన్తుభమను కంపు చాల్పువాడును, పచ్చనివలువ గట్టువాడును, సుందరమైనవాడును, గోపస్త్రీలచూడ్కులనెడికలువలచే నిలుచెల్లఁ బూజింపబడినవాడును, గోవులును గోపకులును జాట్లు బలసియుండువాడును, అవృత్తమధురమగు వేణుధ్వని గలవాడును, దివ్యములైన భూషణములు మేసం చాల్చినవాడును, అగుశ్రీకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ యన్నాభీనరసీరుహో నైరపుతే భృజ్గాయమాణో విధిః

యద్వక్తః కమలావిలాసపదనం యచ్చక్షుషీ చేన్ద్రినా ।

యత్పావాబ్జవినిస్సృతా సురనదీ శమ్భా శ్శిరోభూషణం

యన్నామన్మరణం ధునోతి దురితం పాయా త్స నః కేశవః॥ 86

టీ. యన్నాభీ...పుటేయత్ = ఎవ్వనియొక్క, నాభీ = బొడువందలి, సర
సీరుహ = తామరయొక్క, అంత = అంతఃపలకనడు, పుటే = దొన్నెయందు-దొన్నెవలె
నన్నయాతామరలోపలిభాగమున, విధిః = బ్రహ్మదేవుడు, భృజాయమానః =
తుమ్మెదవలె నాచరించుచున్నవాడో, యత్ + వక్షః = ఎవనితోమ్ము, కమలా...
సదసమ్-కమలా=లక్ష్మిదేవీకి, విలాస=లీలారమైన, సదసమ్ = గృహమో, యత్ +
చక్షుషీచ = ఎవ్వనిరెండుకన్నలును, ఇన్ + ఇనో = చంద్రమార్యలో, యత్...
సృతా-యత్ పాదబ్జ = ఎవ్వనిచాచారపరిచయమునండి, వినిస్సృతా = వెలువడినదైన
మరదీ = గంగానది, శమ్భోః = శివునియొక్క, శోభాప్రణామ = తలసామ్మో,
యత్ నామస్మగణం=ఎవ్వనిపేగు స్మరించుట, దురితం=పాపమును, ధునోతి = చెదరఁ
గొట్టునో, 'దునోతి' అను పాఠమున దహించునో, సః = ఆ-ప్రసిద్ధుడైన, కేశవః =
శ్రీకృష్ణుడు, సః=మమ్ము. పాయాత్ = రక్షించుగాక. బొడువయిన్ బ్రహ్మకు పుట్టి
నిల్లు, కన్నలు రెండును శూర్యచంద్రులు, పాదశీరము శివుడు శిరసావహించెను.
నామస్మగణము సర్వపాపనిర్మూలము. అట్టిమహత్త్వము గలవాడే రక్షింప వర్తించు
గాన మమ్ము రక్షించుగాక మని భావము.

ఉ. ఎవ్వనినాభికంజమున శ భృంగముభంగిఁ జెలంగుఁ బద్మజం
డెవ్వనికన్ను లిందురవు శ తెవ్వనివక్షము లచ్చి కాటవ
టెవ్వనిపాదపద్మజల శ మిశుజటాటనిఁ బొల్పుభూషణం
బెవ్వనిఁ జేర్కొనం గలుపకమిఁగూర్చొ యాహరినన్ను బోచుతన్.

తా. ఎవ్వనిబొడ్డుదామరలోపల బ్రహ్మ తుమ్మెదవలె జూపట్టునో, ఎవ్వని
వక్షము లక్ష్మికి విలాసమందిరమో, ఎవ్వనికన్నలు రెండును శూర్యచంద్రులలో,
ఎవ్వని పాదారవిందములనుండి బయలుదేరినంగ శివునికి తలసామ్ము అయ్యెనో,
ఎవ్వనినామము స్మరింపఁగా పాపములు పటాపంచలగునో, యాశ్రీకృష్ణుడు మమ్ము
రక్షించుగాక.

అన. గోపీకటాక్షములు కృష్ణునియయ్యైయవయవములపైఁ
బొలయునప్పుడు చూపట్టుభంగులను వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ రక్షన్తు త్యా మసితజలక్షై రష్టలిః పాదమూలే
మీనా నాభీనరసి హృదయే మార బాణా మురారేః |
హారాః కణ్ఠో హరిమణిమయా వక్త్రపద్మే ద్విరేఫాః
విఞ్చాపీడా శ్చికురనిచయే ఘోషయోపితృటాక్షాః ||

87

టీ. మురారేః = శ్రీకృష్ణునియొక్క, పాదమూలే = అడుగులమొదట, అసిత
జలక్షైః=నలగలువలచేయిన, అంజలిః = దోయిలియును, నాభీనరసి = బొడు అనడి
కొలకునందును, మీనాః=చేదలును, హృదయే=తోమ్మునందు-మనస్సునందని భావ

ము, మారణాణాః = మస్కంధనిబాణములును-ఇదట హృదయకబ్ధిమునకు బాణములను
టంబట్టి తొమ్మనియు మస్కంధబాణప్రయః క్రమేన భావవికాగమునుబట్టి మనస్సుని
యు నర్థములు గ్రాహ్యములు, కణ్ఠే = కంఠమునందు, హరిమణిమయాః = ఇంద్రనీలమణి
వికారములైన, హరాః = హామలును, వక్త్రపద్మే = మోముదామరయందు, ద్విరేఫాః =
తుమ్మెదలును, చిహరనిచిహ్నే = పరులసమాహమునందు, వేష్మ + ఆపిడాః = నెమిలి
పురి యనెడి శిరోభూషణములును, అగు, ఘోష... కటాక్షాః = ఘోషయోషితో =
గొల్లచెలువలయొక్క, కటాక్షాః = కడగంటిమాపులు, త్వాం = నిన్ను, రక్షస్తు =
రక్షించుగాక-గోపికలకటాక్షములు నల్లనివి గావున కృష్ణపాదము మొదలుకొని,
శిరస్సవతాను నల్లగలువలు మొదలైనవిగా రూపింపబడియె నని తెలియునది.

చ. కమలదళాత్మునంధ్రములకుఁ శ్ర గల్వలదోయిలి నిమ్ననాభికా
వమునకు మీలు పేరెదకు శ్ర భావజువాలు శిరోధి కిందర
త్నములనరాలు మోమువిరిగదమ్మికిఁ దుమ్మెదచాలు మాళికిన్
విమలపుట్టిదాలు దగుశ్ర వేతలచూపులు నిన్నుఁ జూచుతన్. 87

తా. గోపికలనల్లనికడగంటిమాడ్కులు కృష్ణనిపాదమాలము నందు బోలినప్పు
డు నలకలువలదోయిలినలెను, కొలయవలె నుండుబొడ్డునందు చేపలవలెను, హృద
యమునందు మస్కంధనితూపులవలెను, కంఠమునందు ఇంద్రనీలమణిహాగములవలెను,
ముఖమలమునందు యమ్మెదలవలెను, పరులయందు నెమిలిపురిదండలవలెను, బ్రతా
శించుదుండెను. అట్టికటాక్షములు నిన్ను రక్షించుగాక.

అవ. వేకవ నిదుర లేచునప్పటికృష్ణనిచిన్నెలను జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ దధిమథననినాదై స్త్యక్తనిద్రః ప్రభాతే
నిభృతపద మగారం వల్లవీనాం పృవిష్టః |
ముఖకమలనమీరై రాశు నిర్వాప్య దీపాన్
కబళితనవనీతః పాతు గోపాలబాలః |

88

టీ. ప్రభాతే = శాంత తెల్లవాలునపుడు, దధి... నాదైః-దధి = పెరుగుయొక్క
మథన = చిలుపుటవలనఁ బుట్టిన, నినాదైః = ధ్వనులచేత, త్యక్తనిద్రః సన్-త్యక్త =
విడువబడిన, నిద్రః సన్ = నిదురగలవాడగుచు, నిభృతపదం యథాతథా-నిభృత =
రహస్యమైన, పదం యథాతథా = అడుగులు గలుగునట్లుగా-రహస్యముగ నెవ్వరికిని
తెలియనట్లు అడుగులిడుచు ననుట, వల్లవీనాం = గోపికలయొక్క, ఆగారం = గృహ
మునుగ్నహములను అనుట, ప్రవిష్టః సన్ = ప్రవేశించినవాడగుచు, ముఖ... సమీరైః
= ముఖమల = మోముఁదామరయొక్క, తామరివంటి మెఱుమయొక్క, సమీరైః =
వాయువులచేత-నాటితో ఊదుటచే బుట్టినవాయువులచేత ననుట, దీపాన్ = దీప

ములను, అశు=శ్రీఘ్రముగా, నిర్వాప్య=ఆర్జి, కబలితనవీతః-కబలిత = మ్రింగబడిన, నవనీతః=వెన్నగలవాడగు-వెన్నను మ్రింగినవాడగు, గోపాలబాలః = గొల్లపిల్లవాడగు కృష్ణుడు, సః = మమ్ము, పాతు=రక్షించుచుగాక.

ఉ. ప్రొద్దునఁ జల్లఁ జిల్కురవశముల్ చెవి సోఁకినయంతలోపలకొ
నిదుర లేచి గోపరమృణేనదనంబులఁ జొచ్చి యొయ్యన
నృద్దు మణించి యాస్యవవశనంబున నాశముఁ బూని దీవము
తెద్ద యొన్న వెన్నఁ గబళించినగోపమూరుఁ గాంచెదన్. 88

తా. తెల్లవాలువపును పెరుగు చిలువశ్యములు విని నిదురలేచి యెవ్వరికిని తెలియకుండునట్లు మెలగా న్నకును లికుడు గొల్లవెలువలయందు చొచ్చి వెలుగు చున్నదీవముల నోటితో నూది వెన్నలను మ్రింగినచిన్నికాలకృష్ణుడు మమ్ముఁ గాచుచుగాక.

శ్లో॥ ప్రాతః స్మరామి దధిఘోషవినితనిద్రం
నిద్రావసానరమణీయముఖారవిన్దమ్ ।
ప్రాద్యానవద్యవపుషం నయనాభిరామ
మున్నద్రపద్మనయనం నవనీత వోరమ్॥

89

టీ. దధి...నిద్రం-దధిఘోష = పెరుగు చిలువలవలనిచప్పుకుచేత, వినిత = అడవ బడిన-పోగొట్టబడిన, నిద్రం = నిద్ర గలవాడును, నిద్రా...విన్దమ్ - నిద్రా = నిద్రయొక్క, అవసాన = కడపట, రమణీయం=మందగమైక, ముఖ + అగవిన్దమ్ = ముఖకమలము గలవాడును - నిదుర లేవఁగానే యానిదురమబ్బుచే సొగసె తామర వల తులకించుముగము గలవాఁ డనుట, హృద్య..వపుషం-హృద్య=మనోజ్ఞమై, అనవద్య = దోషరహితమైన, వపుషం = దేహముగలవాఁడును, నయన + అభిరామం = కన్నులను మనోహరమైనవాడును-లేక కన్నులచేత మనోజ్ఞఁడైనవాడును, ఉన్నిద్ర...నయనం-ఉన్నిద్ర = వికసించిన, పద్మ = తామరలేపలవంటి, నయనమ్ = కన్నులు గలవాఁడును, అగు, నవనీతవోరం = వెన్నదొంగ మైన చిన్నికృష్ణుని, ప్రాతః = లేవకడ, స్మరామి=స్మరించుచున్నాను. నిదురమబ్బుతోఁ గూడినమొగముతో 'నవనీతవోరమ్' వెన్న దొంగిలించుటకై తమకపనులను చిన్నికృష్ణుని స్మరణము అతిభోగ్యమని యిట్ల హృదయము.

చ. పెరుగు మధించువేళఁ గనిరపట్టుక లేచిననిద్రమబ్బుతో
నయణీనుఁ జెందుకన్నుఁగవశమందముఁ బారుముఖారవిందముకొ
నరసతనూవిభాసములరచందముః పూర్వీకి వేక్క నేరుఁగాఁ
బరఁగెను వెన్నదొంగను బ్రభభాతమునకొ నుతియును నానుచిన్.

తా. పెరుగుఁ జిలువచప్పుడు విని నినురలేచి యానిదురమబ్బున మొకము మఱితలఁచెలు నై తామరవలెఁ దులకింపఁగా, అందఁమై యేకండును లేనిమీను గలిగి, కన్నులపండువై, విరిసితమిల్లివలె నున్నకన్నులు గల చిన్నారివెన్నదొంగను చిన్ని కృష్ణుని లేపకడ స్మరించుచున్నాను.

శ్లో. పుల్లహల్లకవతంసకోల్లన, ద్గల్ల మాగమగవీగవేషితమ్ |

వల్లవీచికురవాసితాఙ్గుళీ, వల్లవం కమవి వల్లవం భజే || 90

టీ. పుల్ల...గల్లమ్-పుల్ల = వికసించిన, హల్లక = ఎఱ్ఱదామర యనెడి, వతంసక = కరావతంసముచేత - చెవిని జెగువుకొనెడిభూషణముచేత, ఉల్లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, గల్లమ్ = చెక్కిళ్లు గలవాఁడును, అగమ...గ వేషితమ్-అగమ గవీ = వేదాంతవాక్యములచేతి, గవేషితమ్ = వెదకఁజూడుచున్నవాఁడును - వేదాంత వాక్యములను బ్రతిపాదించు సలవి కానివాఁ డనుట, పల్లవీ...పల్లవమ్-వల్లవీ = గోవింకలయొక్క, చివర-మంతలములచేత, వాసిత్ = పరిమళింపునట్లు సేయఁబడిన, అంగుళీపల్లవం = చిగుళ్ల పంటివేళ్లు గలవాఁడును-గోవింకలవరులు దువ్వి పువ్వు లిడి కొప్పు జడ మొదలగునవిగాఁ బన్నుచుండువాఁడుగావున ఆపంతలములచే వాసించు చున్నవేళ్లు గలవాఁడునుట, కమసి = ఇట్లుటచి చెప్పరానివాఁడును, అగు, వల్లవం = గొల్లవానిని-గోపాలకృష్ణునిని, భజే = సేవించుచున్నాను. నిజమునకు 'అగమగవీ గవేషి'తుఁడు. చూపుట 'పల్లవీచివరవాసితాంగుళీపల్లవు' డగు 'పల్లవు' డు కనుక 'కమసి' అనిర్వాచ్యుఁ డని భావము.

ఉ. హల్లకతల్లజ్జశుతిపురటాభరణోజ్జ్వలగల్లభాగునిన్

వల్లవకామినీచికురబంధనుమోర్తికరవాసితాంగుళీ

వల్లవు మానిమానసవిభాసితం వేదగవీగవేషితున్

సల్లవితారుణాంబుజవిశాలవిలోచనుఁ గొల్పెడిన్ మదిన్. 90

తా. చెవిసందుల విలాసముకొఱపఁ జొనిపినమొట్టదామగలచేతఁ గొమరు చూపుచున్నచెక్కిళ్లు గలవాఁడును, వేదాంతవాక్యములను గోచరింపనివాఁడును, గోవింకలమంతలములను దువ్వి పువ్వులు దురిమి కై సేయుటచే వాసించుచున్న చిగుళ్ల పంటివేళ్లు గలవాఁడును, అనిర్వాచ్యుఁడును, అగుగోపాలకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ స్త్రీయం హరే ర్హరతి యన్నవసీతచౌర్యం

జారత్వ మన్య గురుతల్పకృతాపరాధమ్ |

హత్యాం దశాపనహతి ర్భ్రుపానదోషం

యత్సాలనాస్తనపయ స్స పునాతు కృష్ణః ||

91

టీ. యత్ = ఎందుచేత, హరే = శ్రీకృష్ణునియొక్క, సవసీతచౌర్యం = వెన్న దొంగఁజేయు, స్త్రీయం = దొంగతనమును, హరతి = హరించుచున్నదో, అన్యః = ఈ

కృష్ణనియొక్క, బారత్వం = విటభావము, గురు...రాధం-గురుతల్ప = గురుభార్య
యందు, కృతఃచేయబడిన, అపరాధమ్ = అపరాధమును, హరితి = హరించు
చున్నదో, యత్ = ఎందువలన, దశాననహతిః-దశానన=రావణునియొక్క, హతిః=
చంపుట, హత్యాం=బ్రహ్మహత్యాగమును, హరితి = హరించుచున్నదో, పూతనా
...పయః-పూతనా=పూతనయొక్క, స్తనః=చిన్నలయొక్క, పయః=పాలు-పూతన
చిన్నలబాలు గుడుడుట, మఘపాశదోషం=మధ్యమును ద్రాగినదోషమును, హరితి=
హరించుచున్నదో, తతః = అందువలన-సమీకృతౌర్వాదులను అనుభవించినమాత్రము
సనే చౌర్యాదిదోషములన్నియు హతములగునట్లుచూత్రము గలవాడగుటచేత,
సః=ప్రసిద్ధుడైన, కృష్ణః=కృష్ణుడు, పునాతు=పవిత్రులను జేయుగాక.

చ. గురునతిః గూడినట్టియపునోటిచనుకొనవజబారతారతిం

బారయపు మద్యదోషములు ౧ పూతనచిన్నలు చేపు తెంచినం
దరలును హత్య రావణహృతిన్ వినఃశౌర్యము వాయు వెన్నదొం
గటికము లెన్న నట్టికథ ౧ గల్గినశౌరి పవిత్రుఁ జేయుగాక. 91

తా. శ్రీకృష్ణుని వెన్నదొంగటికమును స్మరింపగాక శౌర్యము చేసినపాపమును,
బారత్వమును దలంపగా గురుభార్యాసంగమదోషమును, రావణుని చంపుట నను
సంధింపగా బ్రహ్మహత్యయు, పూతనచిన్నలబాలు ద్రావుట వెన్నగా మద్యపానము
చేసినదోషమును, బరిహృతము లగునుగాన నిట్టిపవిత్రచరిత్రుఁడగుకృష్ణుడు మమ్ముఁ
బవిత్రులను జేయుగాక.

అవ. శ్రీకృష్ణవిరహముచే మననాశుర యగునొకగోపిక మన్మ
థు నుపాలంబించురీతిని జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ మార మావస మదీయమానసే, మాధవైకనిలయేయదృచ్ఛయా |
శ్రీరమావతి రిహాగమే దసా, కన్యహేత నిజవేత్తలబ్ధ నమ్॥ 92

టీ. హేమార = ఓమన్నగౌ, మాధ...లయే-మాధవ = శ్రీకృష్ణుని, ఏక =
ముఖ్యమైన, నిలయే=వాసస్థానమైన, ఇహ=ఈ, మదీయమానసే=నామనస్సునందు,
యదృచ్ఛయా=చిన్మలనిడిగో, మావస=విసిచియుండవలసిన, అసౌ=ఈ, శ్రీరమా
పతిః=లక్ష్మీహర్షుడుగు శ్రీకృష్ణుడు, ఇహ=ఇచ్చటికి, ఆగమేతే=వచ్చెను, హే
రమారముని నాధిగౌ మనో అను పాతముని, హేమారమహా=ఓలక్ష్మీపతి, అసౌ=
వీడు-ఈమన్నగుడు, వార్యతాం=వారింపవలసిగాక, వీరిని వారించుమా యనుట.
నిపు వచ్చి నాకోర్కిదిర్చి యీమనస్సుభబాధను దీర్చుమామని భావము. నిజ...లబ్ధ
నమ్-నిజఃస్వకీయమైన, వేత్త=గృహమును, లంఘనం=అతిక్రమించుట - అక్రమించు
కొనుట యనుట, కః=ఎవడు సహితం=ఓర్పును-ఎవడును ఓర్వఁడనుట. శ్రీకృష్ణుని

కామించి మస్కథపీడిత యై ఈముక్తిచే శ్రీకృష్ణనిరాక ప్రార్థించి మస్కాగ్నిని దూరింపజూచిన దని భావము.

చ. అనుపమదివ్యధామము ముగ్రహారికి నాంసున మట్లు గావునఁ
మనసిజ నిల్వ వద్దు చనురమా వినుమా యనుమాన మేటికిన్
వనరుహలోచనుం డిటకు శ్ర వచ్చిన నేరము వచ్చు నెమ్మొయిం
దనగృహసీమనొండొకడురదార్కొన నెవ్వఁడు సైచుఁడెప్పుమా.

తా. ఓమస్కథా! నామనస్సు కృష్ణునికే వాసుసాన మైనది. కనుక నిచట విడచుటవిడిగా వసించుమా. శ్రీకృష్ణుఁడును ఇదే వచ్చెను. తనయింటిని అక్రమించు కొనుట నెవఁ డోర్చును?

శ్లో॥ ఆకుభృతం జాను కరంచ వామం, న్యన్య క్షితౌ దక్షిణహస్తవద్వే
అలోకయ స్తం నవసీతఖిణ్డం, బాలం భజే కృష్ణ ముపానతాంజమ్॥

టీ. ఆకుభృతం=ముడుపబడినట్టి, వామం=దావలి, జాను = మోకొలిని, కరంచ=చేతిని, క్షితౌ=భూమియందు, న్యన్య=శించి-ఎడమమోకొలిని ఎడమచేతిని ముడిచి భూమిపైది యనుట, దక్షిణ...పద్వే-దక్షిణ=పడిదియైన, హస్తపద్వే = తామరపంటిచేతియందు, నవసీతఖిణ్డం=నవసీత=నెన్నయొక్క, ఖిణ్డం=ముద్దను, ఉపాసత + అంగం సంతం=ఉపాసత=వ్రాల్చబడిన, అజుంస స్తం=అమయవములు గల వాడగుచు-దేహమును పంచి యనుట, అలోకయ స్తం=చూచుచున్న వాఁడును, బాలం=బాలుఁడును, అగు, కృష్ణం=కృష్ణుని, భజే=భజింపదున్నాను. 'బాలం మువ్వదం మసనా స్మరామి' అనుపాఠమున, బాలం=బాలుఁడు నగు, మువ్వదం = కృష్ణుని, మసనా=మనస్సుచేత-మనస్సునందంతటను, స్మరామి=స్మరింపదున్నాను అనియర్థము. ఎడమచేయియు ఎడమమోకొలును మడిచి భూమినిదానిచే దేహమును పంచి కుడిచేతివెన్నముద్దను చూచుచున్నకృష్ణునిపాలువును గవి యనుసంధించినాఁడని తెలియునది.

ఉ. దావలికేలు జానువు నుగదారగతిఁ ధరణీతలంబున

న్మోహి యుపానతాంగమున శ్ర నూల్కొని దక్షిణహస్తపంకజ

స్థాపిత మైనవెన్నఁ బ్రమరదంబునఁ జూచి చెలంగుచెల్వని

న్మోహకుమారు దంతిగమగ్రమన్ సతతంబు మదిం దలంచెదన్. 98

తా. ఎడమమోకొలును జేయియు ముడిచి భూమిపై మోహి శరీరము బోర గిలవంచి కుడిచేత సుండువెన్నముద్దను జూచుచుండుబాలకృష్ణుని భజింపదున్నాను.

శ్లో॥ జానుభ్యా మభిధావ స్తం, పాణిభ్యా మతిసుందరమ్
సుకుణ్డలాలకం బాలం, గోపాలం చి స్తయే దుషః॥

టీ. బానుభ్యామ్ = మోక్షార్థచేతను, పాణిభ్యామసి = చేతులచేతను, అభి
ధావన్తం = పరువులిడుచున్నవాడను, నునక్రమ్ = చెలువైనవాడను, 'బాహుభ్యా
మతినునక్రమ్' అనుపాఠమున బానువులచేత బరుగిడువాడను. భుజములచేత మిక్కిలి
సాగసైవవాడను, అని యర్థము, - మిక్కిలి సాగసైవబుజములు గలవాడనుట, ను
...లక్ష్మి-ను-శ్రేష్ఠములైన, మణ్ణల=మండలములను, ఆలకం=ముంగురులను గలవా
డను, బాలం=బాలుడను-అగు, గోపాలం=గొల్లవానిని-గోపాలకృష్ణునిని, ఉషః
=ప్రాంతికాలమున, చిన్తయి=చింతించుచున్నాను, నుమణ్ణలాలకం కృష్ణం ధ్యాయా
ముష్మసి బాలకమ్' అను పాఠమున, బాలకమ్=బాలుడగు, కృష్ణం=కృష్ణుని, ఉష
ని=ప్రాంతికాలమున, ధ్యాయామి=ధ్యానించుచున్నాను అని అర్థము.

ఉ. నిర్దవుమద్వికాయ లరశనిక్కఁ బదంబున జానుయానమున్

మూర్దు మోగంబునం జెలగూరముంగురు లందపురాపిరేశయన్

గదరి బెళ్ళు-డూపులుఁ బోకాటపునవులుఁ గల్గుబాలకుం

బొద్దున మేలుకాంచి దినమున్ మది నెంచెద నందనందమున్.94

తా. మాంకాళ్లతోను జేతులతోను దోచగాడి పరుగిడుచు, మిక్కిలి సుంద
రైనదై, మగడలములు నివుల వెలుగ, నెలయుబాలుని గోపాలకృష్ణుని ప్రాతఃకాల
మున ధ్యానింపవలయును.

అవ. ప్రేమిండు కవికి అపతారాంతరమున గల భక్తి బహిష్కరింపదలంచి తాను నోదండురముడై యావిర్భవించి దగ్గున మియ్యంగా గ వి చెప్పవచ్చును.

శ్రీ॥ విహరియ కోదణ్ణశరౌ ముహూర్తం

గృహాని పాఠా మణిచారు వేణుమ్ ।

మాయూరబగ్గ ౦-చ నిజో తమాజ్జే

నేతావతే త్వం ప్రణమామి వశ్యాత్ ॥

95

టీ. హేనీతాపత్నేర్రామా, శోదణశరణం విలును బాణమును, విహయం = విడిచి, పాదే = హస్తమునందు, ముహూర్తం = గడియసేపు, మణి... వేణుమ్ మణి... మణివికాగమై... కౌవునసే, చారు-నుందగమన. వేణుమ్ = వీలక్రోచిని; నిజ + ఉత్తమాశ్శే = సొంతకిరమునందు, మాయూరభర్తం = నెమిలిపురిని, గృహం = గ్రహించుము, పశ్చాత్ = అనంతరము, అహం = నేను, త్యాగం = నిన్నుఁగూర్చి, ప్రణమామి = నమస్కరించుదున్నాను.

మ. శరచాపఢబులు మాని మానికపువంశం బున్నతిం గేలుచూ

మరలం బూని కిరీట మంద మగుస్యమాళిం విలాపంబు చా

ల్లి రవాణాంబుగ నిల్చినన్ మఱి తగన్ శ సేవించి సీతామనో

హార నాముచ్చట దీరునవ్వుడుగదా యాత్మం బ్రశంసించెదన్. 95

తా. ఓరామా ! నీవిల్లును బాణములును విడిచి మహారాక్షసకాలము కరమున మణిమయంబైన చెలువంపుఁబిల్లఁగోపని దాల్చి కిరంబున గిరిటంబు విడిచి నెమిలి పురిని జెడపుకొనుము. పిదప నేను నీవు నమస్కరించుచున్నాను.

అవ. ఒకగొల్లపిల్లవాఁడు కృష్ణుం జూచి చెప్పువాక్యము నిట యనునంధించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అయం శ్రీరామ్భాధేః పతి రితి గవాం పాలక ఇతి

| శ్రితోఽస్మాభిః శ్రీరోపనయనధియా గోపతనయః |

అనేన ప్రత్యూహో వ్యరచి సతతం యేన జననీ

స్తగాద వ్యస్నాకం నకృదసి పయో దుర్లభ మభూత్ || 96

టీ. అయం=ఈ, గోపతనయః = గొల్లపిల్లవాఁడు-కృష్ణుఁ డనుట, శ్రీర+అమ్భాధేః=పాలసముద్రమునకు, పతిరితి=దొరయనియు, గవాం=గోవులకు, పాలక ఇతి=కాపరి యనియు, శ్రీర...ధియా=శ్రీర=పాలయొక్క, ఉపనయనంసంపాదించుకొనెడి, ధియా=బుద్ధిచేత, అస్మాభిః=మాచేత, శ్రితః=ఆశ్రయింపఁబడెను-పాలసముద్రమునకు దొరయనియు గోవులకు పాలకుఁడనియు మేము యథేచ్ఛముగా పాలుదొరకుననుతలంపుతో ఆశ్రయించితిమనుట, యేన=ఏహేతువుచేత, సతతం=ఎల్లప్పుడును, అస్నాకం=మాకు, జననీ=స్తనాదపిత్తలిచున్నదియని, నకృదసి=ఒకానొకప్పుడైనను, పయః=పాలు, దుర్లభం=పొందనలవికొనిది, అభూత్=అయ్యెనో - మాకొకప్పుడైనను తల్లిపాలు నైతిమిత్రాగుటకు లేచిపోవుకారణమున, అనేన=ఏచేత ఈకృష్ణునిచేత, ప్రత్యూహః=విఘ్నము, వ్యరచి=చేయబడెను. తలిపాలే లేకుండ జెడిపినప్పుడు మఱి మేము కోరినట్లు గోవులపా రెక్కడిది ? కాబట్టి మేము పాలు ద్రాగుటకు విఘ్నము గావించినాడని యర్థము.

చ. చెలువుఁడు గోగణాధిపతి శ్రీరవయోధివిహారి యీతనిం

గొలిచినఁ బాలు గల్గు ననుకొరికతోఁ గడుభక్తిసేయఁగా

బలిబలి మాదుతల్లిచనుఁబాలకు సైతము విఘ్నకర్తయై

యలవడె నెట్టుగొల్తు మిఁక శ్ర నక్కట జేడని నమ్మి గోపకున్. 96

తా. ఈగోపాలకృష్ణుఁడు పాలసముద్రమునకు దొర యనియు ఆవులను గాచువాఁడనియు కావుననే మాకు పాలు వలయునంత దొరకునని తలంచి యాశ్రయించితిమి. తుదకు దల్లిచనుఁబాలుమాడ ఒకప్పుడైనను మాకులభించుట యరుదు గావించినాఁడు. కనుక మాకు పాలుదొరకుకే విఘ్నముచేసినాడనుటచెప్పఁజాల ?

అవ. ఒకగోపిక చతురముగాఁ జెప్పినమాటను ఆనునంధించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ హస్త మాక్షిప్యయాతోఽసి బలా త్కృష్ట కి మద్భుతమ్ |

హృదయా ద్యది నిర్యాసి పౌరుషం గణయామి తే ||

97

టీ. హేకృష్టః=ఓకృష్ట! బలాత్=బలవంతముగా, హస్తం=చేతిని, ఆక్షిప్య= విడిల్చి, యాతోః=పోయినవాడవు, అసి = అగుచున్నావు, కిం = ఏని, అద్భుతమ్ = ఆశ్చర్యము - నాచేయి విదుల్చుకొనిపోవుట ఒకయాశ్చర్యము కావేరదనుట, హృదయాత్=నా హృదయమునుండి, నిర్యాసియది = బయలుపెడలిపోతివేని, తే=నియొక్క పౌరుషం=పౌరుషమును-మగతనమును, గణయామి = లెక్కింతును-నాచేయి విదుల్చు కొనిపోవుట వింతకాదు, నామనస్సునుండి వెలికి పోయితివేని యప్పుడే నీవు పౌరుషముకలదని యెన్నుచున్నాననుట - నీవు నామనస్సును విడిచిపోవనేరవని యర్థము. నిన్ను నేను సదా ననస్సుననే మఱవక స్మరించుచుందును; నీవు మఱసించినను నీన్ను నేను మఱవను అని భావము.

చ. వలచితీరా యటంచు జెయ్యవట్టివఁ గొగిలు గారవించి చె

క్కిలిఁ గొనగోట నొక్కి కరఁగింపక చిమ్ముక పోయె దీక్రియం

దలవున నిల్పఁ జిక్క కరదా చనఁ గల్గిన జారుపంబు నీ

కలవడె నంచుఁ బల్కుచెలి శ నక్కునఁ జేర్చినకౌరిఁ గాంచదన్.

తా. కృష్ణ! నీవు నాచేయి విదుల్చుకొని పోవుట యొకయాశ్చర్యము కాదు; నామనస్సునుండి వెలికి పోఁదానితివేని యప్పుడే నీవు మగతనమున్నదని నేను దలంతును. అంతవఱకు నీవు పౌరుష మున్నదని తలంపను.

శ్లో॥ తమసి రవి రి వోద్య నృజ్జతా ముచ్చురాశౌ

ప్లవ ఇన తృషితానాం స్వాదువర్షీ వ మేఘః |

నిధిరవ విధనానాం దీర్ఘ త్రీ వామయాణాం

భిషగివ కుశలం నో దాతు మాయాతు శౌరిః ||

98

టీ. తమసి సతి=చీకటియందు - చీకటియుండగా, ఉద్యన్ = ఉదయించుచున్న, రవిరవ=సూర్యునివలెను, అచ్చురాశౌ = సముద్రమునందు, మజ్జతాం = మునుగునప్పువారికి, ప్లవ ఇన = తేవునలెను, తృషితానాం = దప్పిగొన్నవారికి, స్వాదువర్షీ = స్వాదు=భోగ్యముగా, వర్షీ = పర్షించుచున్న, మేఘ ఇన = మేఘమువలెను, విధనానాం = ధనములేనివారలకు, నిధిరవ = నిక్షేపమువలెను, దీర్ఘ...యాణాం - దీర్ఘ = ఎడతెగక పొగుచున్న, తీర్ఘ=వంద్రములైన, ఆమయాణాం = రోగములుగలవారికి, భిషగివ=చైద్యునివలెను, శౌరిః = శ్రీకృష్ణుడు, నః = మాకు, కుశలం = కుశలమును, దాతుం=ఇచ్చుటకు, ఆయాతు=వచ్చుగాక.

మ. అదవిం జీకటిఁ బోవువాని కుదయం శ జెనట్టిసూర్యాకృతిక

జడధిం గ్రుంగఁగ నావ దగ్గఱినయోరం బేదకు లిచ్చి చొ

వృదురీతిం దృవ దీర్పఁగా బడిమొగుల్ శ్ర పైకొన్నచందాన నొ
వృడరన్ మాన్పెడువైద్యునట్లు హరి డాదయన్వచ్చి నన్ బ్రోచుతన్.

తా. చీకటి గలిగినప్పుడు మూర్ఖుడందఱుంచినట్లును, సముద్రమునం బడి
మునుంగువానికి నావ చేకూటినట్లును, దప్పిగొన్నవానికి నిగవైసవర్తము మబ్బు గురిసి
నట్లును, పేదకు పెన్నిధి దొరకినట్లును, దీర్ఘరోగమున బాధపడువారికి వైద్యుడు
లభించునట్లును, సంసారబద్ధుల మైనమమ్ము కృష్ణుడు వచ్చి రక్షించుగాక.

అవ. ఇందు మదనగోపాలవర్ణితమూర్తిని కవి వర్ణించుచున్నాడు.
శ్లో॥ కోదణ్డం మన్మథం సుగంధి విశిఖం చక్రాబ్జపాశాబ్జశం

హైమిం వేణులతాం కరైశ్చ దధతం సింహారపుష్టారుణమ్!

కన్దర్పాధిగనువర్దం స్మితముఖం గోపాబ్జసంవేష్టితమ్

గోపాలం మదనాధిపం త మధజం త్రైలోక్యరక్షామణిమ్॥ 99

టీ. మన్మథం = మృదువైన - చెఱువమయమైన - ఇచ్చట 'మదనాధిపమ్' అని
కృష్ణుని మన్మథాభిమానిదైవతముగా వర్ణించుటచే నిట మన్మథసాధర్మ్యమును తెప్పు
చున్నాడు. మఱియు మీద కోదణ్డ మైత్తవమ్ అని చెప్పుచున్నాడుగనుక
'మన్మథమ్' అనగా చెఱువమయమగుటచే మనోజ్ఞమైన యనియర్థము, కోదణ్డమ్ =
చిల్లును, సుగంధి = పరిమళించుచున్న-పుష్పమయమైన, విశిఖం = బాణమును, చక్రా...
కుశమ్-చక్ర=చక్రము, అబ్జ = శంఖము, పాశ = పాశమును, అంగుళం-అంగుళమును
హైమిం=బంగారుమయమైన, వేణులతాం = పిల్లగ్రాహిణియు, కరైః = హస్తముల
చేత, దధతం = ధరించుచున్నవాఁడును, సిన్హ...రుణమ్-సింహారపుంజ = చెందినపు
రాశివలె, అరుణా = ఎఱువయినవాఁడును-ఇచ్చట మన్మథాభిమాని యగుమూర్తివిశేష
మును తెప్పుటచే నలుపును తెప్పక యెఱుపును తెప్పవాఁడనితెలియునది, కన్ద...దగమ్-
కన్దర్ప = మన్మథునికంటె, అదిత = ఎక్కుడుగా, సువర్ణమ్ = నిక్కవైనవాఁడును,
స్మితముఖం-స్మిత=చిఱువపువ్వుగల, ముఖం = ముఖము గలవాఁడును, గోపా...వేష్టితమ్-
గోప+అటనా = గోప శ్రీలచేత, వేష్టితమ్ = చుట్టబడినవాఁడును, త్రైలోక్య...
మణిమ్-త్రైలోక్య = త్రైలోకములమను, రక్షామణిమ్ = చింతామణియైనవాఁడును-చిం
తామణివలె ముల్లోకములవారికిని శోరినశోర్కులొసగువాఁ డనుట, మదన+అధి
పం=మన్మథునికి అధిపతి యైనవాఁడును - మన్మథాభిమానిదైవత మైనవాఁడును,
అగు, కంఠః = ప్రసిద్ధుడైన, గోపాలమ్ = గోపాలకృష్ణుని, అభజమ్ = భజించిరిని.
ఇచ్చట 'కరైః' అనుటచే మీద 'బ్రహ్మణ మవనిధిబాహుభిః' అన్నట్లు అవ్వరము
అని తెలియునది. గోపాలం సతతం భజామి వరదం త్రైలోక్యరక్షామణిమ్ అను
శాంతరమున, వరదం=వర్షప్రదుఁడుగు, గోపాలం=గోపాలకృష్ణుని, సతతం = ఎప్పు

దును, భజామి=భజించుచున్నాను, అని యర్థము. ఈశ్లోకమునర్థమే మీఠరాగల 'శోదణ మైక్షవమ్' అనుశ్లోకమున మఱియు స్పష్టము.

చ. అలరులకోరి యిరుచునిలువనంగ శపాశరథాంగశంఖవం

శలతలు బౌహులన్ వెలయుఁ గ బక్ష్మనిగోపమమారమన్మథున్

లలితదరస్మితా ననుఁ ద్రిలోకజనావను గుంతుమారుణో

జ్వలతెరగాత్రు గోపజా శబాతముభసుఖపాత్రుఁ గొల్పెదన్. 99

తా. పౌంధనుమై చెలువు నూపువిల్లును, పుచ్చమునుమై పరిమళము గల బాణములును, చక్రమును, శంఖమును, పాశమును, అంశుమును, బంగారుపిల్లం గ్రోవియు ఎరిమిదిచేతులం బాల్చి, పుదిరపుడొడవల నెల్లినై, మన్మథునికంటె నుగదరుడై, విణునపున్వ శోలడమగుముతో గోపస్త్రీలు బలసియుండఁగా నొప్పును, ముగ్ధోఃసుఖము జగితామణిపలఁ గోరినకోర్కులొచ్చును, మన్మథాభి మానిదవ మై నెలుగుగోపాలకృష్ణుని భజించితిని.

శ్లో॥ సాయజ్కాలే వనాస్తే సనుమిశనయే సైక తే చన్ద్రికాయాం

స్త్రోలోక్యాగర్వాజ్ఞాం సురనరగణికామోహనాసాద్గమార్తమ్ |

సేవ్యం శృంగారభానై ర్నవరసభరితై ర్గోపకన్యానహస్త్రి

ర్వస్తేహం రానకేరీరత మతిసుభగం వశ్యగోపాలకృష్ణమ్! 100

టీ. చనుమిశనయే=సనకౌరునగుదు - వసంతకాలమున, వసంతే = నిమగ్నీయమైన వనమున-బృహదావనివదనుట, చంద్రికాయాం=చెన్నెలయందు, సైకతే=ఇనుమతెన్నెయందు, స్త్రోగో...జ్ఞాం=స్త్రోగోక్త్య = ముల్లోకములను, అక్షరేణ = వశపఱుచుకొనెడి, అజగి = ఆవయవములు గలవాఁడును - ఆవయవసౌందర్యాతిశయముచే ముల్లోకములను వశముచేసికొన్నవాఁడనుట, సుర...యా రిం-సుర=దేవతల యొక్కయు, నర=మనుష్యులయొక్కయు, గణికా=వేశ్యలపం-దేవవేశ్యలపను మనుష్యవేశ్యలపను ననుట, మోహన=మోహమును బుట్టించుట, అపొంగకడగన్నులు గల, మూర్తిం = అశృంగలవాఁడును-కడగంటిమాపుచేతనే దేవమనుష్యవేశ్యలను వశముచేసికొనువాఁడనుట, నవరసభరితై=నరవస-తోమ్మిదిరసములచేతను, భరితై=నిండినవారగు, గోపకన్యానహస్త్రి = వేలకొలదిగోపస్త్రీలచేత, శృంగారభావైః = శృంగారప్రయుక్తము లైనభావములతోడ, సేవ్యం=సేవింపదగవాయును - ఇవట 'నవరస' అని తోమ్మిదిరసములు సాయావ్యయగా తెప్పబడినను శృంగారరసమె యొచట ప్రధానమనియుఁ దక్కినవి అంగములై దానికిఁ బోషకములగుననియు చెలియునది. రాస...గతమ్-రాసకీరీ=రాసక్రీడయందు, గతమ్=ఆనందముఁ దీసికొనుట. అరిసుభగం=మిక్కిలినుండరుఁ డైనవాఁడును, పుం, వశ్యగోపాలకృష్ణం=వర్ణవశ

లకు వశ్యుడైన గోపాలకృష్ణుని, అహం = నేను, సాయంకాలే-సాయంకాలము నందు, వందే-నమస్కరించుచున్నాను. ఇటు రాసక్రీడ గావున గోపస్త్రీలు వేల కొలదిని బరివేషించియున్నారనియు, ఆరాసక్రీడలయందు ప్రయుక్తములైన ధూ విడ్రేపములును అపాంగవిభ్రమములును, వానియందు నిపుణులైన దేవమనుష్యుగణికలకు ను మోహకరముగా నుండెననియును చెలియునది. వేశ్యలకే నాట్యప్రయుక్తములైన యపాంగవిభ్రమాదులందు కాశల మధిరముగావున, దేవమనుష్య స్త్రీలను జెప్పక దేవ మనుష్యవేశ్యలను జెప్పినాడు. అపాంగవిభ్రమములందు నిపుణులైన వేశ్యలమగ్నూడ మోహము గొలుపునంతటి యపాంగవిభ్రమములు రాసక్రీడయందు నెఱపినాడని మోహకత్యాతిశయము తెలియునది.

మ. పటుశృంగారతరంగితాంగు లగుగోరపాలాంగనల్ గొల్వ ను
త్కటబృందావననైకతంబుల వనంశతజ్యోత్స్నలన్ రోదనీ
తటవేశ్యాతతి దృగ్విలాసములచేతం జొక్క రాసక్రియా
నటనాటోపవశీకృతత్రిభువను శ న్నందన్ మదిం గొల్పెదన్. 100

తా. బృందావనములో పసంతకాలమున రాత్రియందు వెన్నెల గాయుచుం డగా నినుకలిన్నియలంసుఁ జేరి, మల్లోకంబులను పలపించునట్లు చెలువు గులుకఁ కడంగటివిభ్రమములు దేవమనుష్యవేశ్యలమగ్నూడ మరులు గొలుప, వేలకొలదిని, గోపికలు శృంగారరసప్రధానము లగునములు చిప్పిలి తన్ను శృంగారచేష్టలు పచ రించుచుగొలుచుచుండగా, రాసక్రీడ సలుపుచు, భక్తజనులకు పశుండై విలసిల్లు గోపాలకృష్ణునికి నమస్కరించెద.

శ్లో॥ కదమ్బ మూలే క్రీడ స్తం బృన్దావననివేశితమ్ ।

పద్మావనస్థితం వందే వేణుం గాయస్త మచ్యుతమ్॥ 101

టీ. కదమ్బమూలే = కడిమిచెట్టుక్రింద, క్రీడ స్తం = క్రీడించుచున్నవాడును, బృన్దా...వేశితమ్-బృన్దావన = బృందావనమందు, నివేశితమ్ = ప్రవేశించినవాడును, 'నివేశితమ్' అనుపాఠమున, సేవించినవాఁడును- లేక, బృందావనమందలి గో గోప గోవీజులచేత సేవింపబడినవాడును, పద్మావనస్థితం=పద్మావనమందుఁ గూర్చు న్నవాడును, 'పద్మోపగీతం' అనుపాఠమున, పద్మ=తామరయొక్క, ఉపరి = మీద, స్థితం=ఉన్నవాడును అని యరము, వేణుం=పిల్లగోవిని, గాయ నం = గానము సేయుచున్నవాడును, అగు, అచ్యుతం = (వికారరహితుడైన) కృష్ణునిం గూర్చి, వందే=నమస్కరించుచున్నాను.

ఉ. పావనయామునాంబుకగ్రభావితశీతలవాతధూతబృం

దావనపాళిఁ బుష్పితకరదంబకవృక్షపుమూల శేధి రా

జీవనవీనపీఠిక వ్యసించుచు వేణువినోదనాది యా

నావనజాయతేక్షణు నరహర్షిత మెన్నెద నిప్తసిద్ధికిన్. 101

తా. బృందావనమును జొచ్చి యందలిగోగోపికాదులెల్ల గొలువఁగాఁ గడిమి చట్టక్రిందఁ గ్రడించుచుఁ దాముపై గూర్చుండి సిల్లంగ్రోవి యూడుచునుండు శ్రీ కృష్ణునికి నమస్కరించెదను.

శ్లో॥ బాలం సీలామ్బుదాభం నవమణివిలసత్కింకణీజాలబద్ధః

శ్రోణీజఙ్గాస్తయుగ్మం విపులరుసఖప్రోలనత్కణ్ఠభూషణమ్ |

పుల్లామౌఖ్యాభవక్రం హతశకటమరుత్పూతనాద్యం వ్రనన్నం

గోవిందం వద్దితేంద్రాద్యమరవర మజం పూజయే ద్వాసరాదా॥ 102

టీ. నిల + అమ్బుద + ఆభం = నిలనిమ్బువంటికొంతి గలవాఁడును, నవ... యుగ్మం = నవ = తొమ్మిదివిధములైన, మణి = వజ్రము మొదలైన మణులచేత, విలసత్ = ప్రకాశించుచున్న, కింకణీ = విలుగంటలముక్క, జాల = దాగుచేత, బద్ధ = కట్టబడిన, శ్రోణీ = నీలుదలయుక్కయు, జఙ్గా = నీకలచివరలయుక్కయు, ద్వంద్వం = జంటగలవాఁడును - సిలుదలముందు మొలనూలిగ జలును కాళయందు మువ్వగ జలును గలవాఁడనుట, విపుల...భూషణమ్ = విపులమైన, రుస = పల్ల చాఱునుప్పియుక్క, పఖి = గోటిచేత, ప్రోలనత్ = మిక్కిలిప్రకాశించుచున్న, కణ్ఠ భూషణమ్ = కణ్ఠభూషణము గలవాఁడు దృష్టితో నసరిహరముకొఱకు మెడయందలి భూషణముతో బిడ్డ దుప్పిగోరు గూర్చుట నిట తెలియునది, పుల్లా...వక్రం = వికసించిన, అమ్బుజ = తామరపూవుతో, అభ = సమానమైన, వక్రం = మొగముగల వాఁడును, హత...నాద్యం = హత = చంపబడిన, శకట = శకటానురుదను, మరుత్ = తృణావర్తనును, పూ = పూజనయు, అద్యం = మొదలుగాఁగలవాఁడును, శకటానురత్నావర్తరాశివాదులను జంపినవాడనుట, వ్రనన్నం = నిగ్గులుండైనవాఁడును, అనుగ్రహము గలవాఁడును, ప...వగమ్ = వసిత = మదనము నేయఁబడువారైన, ఇన్ద్రియగ్రుణు, అది = మొదలుగాఁగల, అమర = దేవతలకు, వరమ్ = శ్రేష్ఠుడైన వాఁడును, పండితుల కెల్ల పదితుల డైనవాడనుట, అజం = పుట్టుకలేనివాఁడును, బాలం = బాలుఁడును, అగు, గోవిందం = కృష్ణుని, నాసర + ఆదా = ప్రాతఃకాలమున, పూజయేత్ = పూజింపవలయును.

ఉ. బాలుఁ బయోదసిలు సురరపాలకవర్జితశీలు ఘంటికా

లోలకటితటివదతరలుకా హతచక్రసమీర శాంబరీ

బాలుఁ బ్రేపుల్లపద్యవిలసన్ముఖు వ్యాఘ్రుసఖాభిరాము గో

పాలుఁ బ్రసన్ను నచ్యుతుఁ బ్రేరభాతసమర్చితుఁ జేయఁగాఁ దగున్.

తా. నల్లనిమబ్బువంటిమేనిచాయ గలిగి, విలువలయందును పాదములందును వజ్రములు మొదలైన రత్నములు దాచినవిలుగజ్జెలదారములు విలసిల్లగా, పెద్ద నువ్విగోరు కంఠభూషణమునఁ బ్రకాశింపఁగా, విసిరిచిన తామసవంటినెమ్మి గము గలిగి, శకటానురునిని తృణావర్తండు పూతన మొనలగువారిని జంపి, యింద్రాదులకల్లఁ దలమిన్నయై పుట్టువులేనివాడయ్యు లీలారము బాలుడై యవతరించిన కృష్ణుని వేషవసు బూజింపవలయును.

శ్లో॥ వస్త్రం దేవై ర్యుక్తుస్తం వికసితకురుచిన్ద్రాభ మింద్రవరాక్షం

గోగోపీబృన్దవీతం జితరిపునివహం కున్దచున్దారహానమ్ |

నీలగ్రీవాగ్ర్యపిచ్ఛగ్రధనసువిలసత్సున్దలం భానుమస్తం

దేవం వీతామృరాధ్యం యజగజ్జదినశోమధ్యమాహ్నేరమాద్యైః

తా. దేవైః = దేవతలచేత, ర్యుక్తుస్తం = శుభవస్త్రములచేతగలవాడును, విక... దాభిమ్ = వికసింపఁ పరకొనించుచున్న, పురున్ద = కెగవులమొక్క, ఆభం = తొంగిగలవాడును, ఇందీవః + ఆక్షం = నల్లకలువకేవలవంటిఁబ్బలు గలవాడును, గో... వీతం = గోగోవులయొక్కయు, గోపీ = గోపికలయొక్కయు, బృన్ద = సమాహము చేతవీతం = మట్టఁ బడినవాడును, జిత... హమ్ = జిత = గెలువబడిన, రిపు = శత్రువులయొక్క, నివహమ్ = సమాహముగలవాడును, మన్ద... హం = మన్ద = మల్లెలమంటియు, మన్దగ = కల్పవృక్షములవంటియు, హం = చిహ్ననవు గలవాడును, నీల... సున్దలం = నీలగ్రీవఁసెమిలియొక్క, అగ్ర్య = శ్రేష్ఠమైన, సిచ్ఛ = పురియొక్క, గ్రధన = హుచ్ఛునచే, సు + విలసత్ = మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్న, సున్దలం = మరులుగలవాడును 'పిచ్ఛ' కలననువిలసత్' అనుపాతమున, పిచ్ఛ = సెమిలిపురియొక్క, ఆకలన = కట్టుచేత, మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నవరులు గలవాడని యర్థము. భానుమస్తం = కాంతులతోఁ గూడినవాడును, వీతామృర + ఆధ్యం = వీతాంబరముచేఁ బూర్ణుడైనవాడును-పచ్చని వలువను గట్టినవాడునుట, దేవం = దేవుండగు, మావస్తం = శ్రీకృష్ణుని, దినశః = ప్రతి దినమును, మధ్యమాహ్నా = మధ్యాహ్నకాలమందు, రహద్యై = సగంపనకొనకు, యజయజః = పూజింపుము పూజింపుము.

మ. కురువింద్రవతిమానమోహనతన్మకృ గోగోపీకానంవృతం
 స్ఫురనందోహ ముసీంద్రవందితం ముకున్దం గుందమందారసుం
 దరమందస్మితుఁ బింఛభూషణ రిపురధ్వంసిక్ సువర్ణాంబరకృ
 నరసీజాక్షుని మధ్యమాహ్నమునఁ బూర్జల్ సేనీశ్రీలాంబెడకృ.
 తా. దేవతలప పుదసముఁ డై, వికసిల్లినకంపులజగి గల మేనిఛాయతో,

పలగలువశేపలపంటికన్నులు గలిగి, గోవులు గోపికలను గుంపులు గట్టి చుట్టును బలిసియుండగా, శత్రుసమూహముల జయించి, మొల్లలను గల్పవృక్షములను బోలు తెలివవృక్షులు నివృత్తి, మేల్లెన నెమిలిపురి జెరువులచేగురులు ప్రకాశించుచుండగా, కాంతలు దొంతరలుగొనుచు, పచ్చవలువల గట్టి వెలయుచుదుశేవుని శ్రీకృష్ణుని మధ్యాన్నమునందు సుగంధ గలుగుకొనుట యజంతుము.

శ్లో॥ చక్రా నధ్వస్తవైరివజ మజిత మసాస్తావసీభార మాద్యై
రావీతం నారవాద్యై ర్మునిభి రభినుతం తత్త్వనిర్ణీతిహేతోః
సాయాహ్న నిర్మలాంజం నిరుపమరుచిరం చిన్తయే న్నీలభానం
మన్త్రీ విశ్వాదయస్థిత్యపహరణపదం ముక్తిదం వాసుదేవమ్॥104

టీ. మన్త్రీ = గోపాలమంత్రము జపించువాడు, చక్రా...ప్రజం-చక్ర + అస్త్రముదర్శనచక్రముకొనచే, ధ్వస్త=పటాపంచలు సేయబడిన, వైరి = శత్రువుల యొక్క, ప్రజం=సమూహముగలవాడగును, కావుననే, అజితం=శత్రువులచే జయించబడినివాడును, అపా...భాగం-అపాస్త్రబాగాటబడిన, అపా = భూమియొక్క, భారం=బరువును గలవాడు - భూభారమును దొలగించినవాడనుట, అద్యై= ఆద్యులగు బ్రహ్మదులచేత, అవీతమ్ = పరివేషింపబడినవాడును నారద + అద్యై= నారదుడు మొదలైన, మునిభిః = మనులచేత, తత్త్వ...హేతోః - తత్త్వము యొక్క, నిర్ణీతి = నిశ్చయించుట అనెడు, హేతోః=కారణమువలన - తత్త్వము నిర్ణయించుకొనుట అనుట, అభినుతం=స్తోత్రముచేయబడినవాడు - నారదాదులు శ్రీకృష్ణుని తత్త్వమును నిర్ణయించువాక్యములచే స్తోత్రము చేయుచురనుట, నిరుపమరుచిరం= నిరుపమానాశీలేని, రుచిగం=సంజ్ఞా దైవవాడును, 'నిరుపమ మచిరం' అను పాదమున, నిరుపమం=సాటిలేనివాడును, 'అచిరం' అనునది 'చిరతయేత్' అను క్రియతో సన్వయించుచున్నది. గర్జల + ఆంజం - నిర్మలం=నిర్మలములైన - సత్త్వనిర్మలములైన యనుట, అంజం=అపమమములు గలవాడును, నీలభానం=నల్లనికాంతి గలవాడును, విశ్వా...పదం-విశ్వంజగత్తుయొక్క, నీతి=హనికెని, అపహరణ= లయమునకును పదం=సాన మొనవాడును-వానియందే జగము వుట్టి లయించుననుట, ముక్తిదం=మోక్షమునొసంగువాడును, అగు, వాసుదేవం=వసుదేవుని మహారుదైన కృష్ణుని, సాయాహ్నం=సాయంత్రం అనుచు, చిన్తయేత్=చింతింపవలయును.

మ. క్షీతిభారావహు నారదాదిమునిరాక్షసేవ్య విశ్వాదయ
స్థితినంహరవిశారదుః నిరుపమశ్రీనిర్మలాంగుః నము
న్నతచక్రాయుధఖండితారి నజితం న్నాయంబునం గొల్వ నం
తతవిజ్ఞానమా భుక్తిముక్తు లమయం త దస్మంత్రీనంసిద్ధికిన్.

తా. చక్రముమొనచే శత్రుసమూహములం బటాపంచలు సేయవాడు గావున

శత్రువులను జయింపబడనివాడును, భూభారమును చొలగించినవాడును, అర్హులగు బ్రహ్మాదులచే బరివేషింపబడినవాడును, నారదుడు మొదలైనమునులచే తత్త్వము నిరయింపకొఱివై స్తోత్రముచేబయడిసినవాడును, శుద్ధసత్త్వమయవిగ్రహుడును, సాటి లేని కాంతి దళకొత్తువాడును, సల్లరిమేనిచాను గలవాడును, జగము నట జనమును లయమును గలుగునాన మొనవాడును, మోక్షదాయకుడును అగు మనుజేవునివచూరుని కృష్ణుని గోపాలసంత్రజపపరుడు సాయంకాలమున ధ్యానింపవలయును.

శ్లో॥ కోదణ్డ మైన్దవ మఖణ్డ మిషుంచ పౌష్పం

చక్రాబ్జపాశసృణికాఞ్చనవంశనాశమ్ |

బిభ్రాణ మష్టవిధబాహుభి రర్కవర్ణం

ధ్యాయేద్ధరిం మదనగోపవిలాసవేషమ్ ||

105

టీ. ఆఖణ్డం = సంపూర్ణమైనదియు, విక్షవం = చెఱుకువకార మైనదియు అగు, కోదణ్డం = విల్లును, పౌష్పం = పుష్పమయమైన, ఇషుంచ = బాణమును, చక్రా... నాశమ్ = చక్ర = చక్రమును, అబ్జం = పాశమును, పాశం = పాశమును, సృణి = అంకుశమును, కాఞ్చనం = బంగారుమయమైన, నాశమ్ = పీల్చగోవిని, అష్టవిధబాహుభిః = ఏనిమిది విధములైనచేతులతో, బిభ్రాణం = ధరించుచున్నవాడును, అర్కవర్ణం = సూర్యుని వంటివర్ణముగలవాడును, మదన... వేషమ్ = మదనగోపాలరూపమొన, విలాసం = విలాసముతోఁగూడిన, వేషమ్ = వేషముగలవాడును - విలాసమున కమైన మదనగోపాలమూర్తి గలవాడునుట, అగు, హరించ విష్ణువును, ధ్యాయేద్ధరించ ధ్యానింపవలయును. ఇచట మదనగోపాలరూపమైన మూర్తివేషమును జెప్పటచే అష్టవిధ బాహువులును, అర్కవర్ణమును జెప్పినాఁడని తెలియునది. మదనగోపాలుడు గావు ననే మదనత్వనూచకముగా చెఱుకువలయు పూబాణమును, గోపాలత్వనూచకముగా పీల్చగోవియుఁ దాల్చినాఁడని తెలియునది.

చ. విరులలకోరియుం జెఱుకురవిల్లు గుణాంకుశశంఖచక్రముల్

కరముల నాటిటం జెలగఁ ౨ గాంచనవేణువు రెండుచేతులన్

మొఱయగఁ బట్టి సూర్యుని ౩ మీఱినగోవకుమారమన్మధు

న్ద్రు నివమోహనాంగుని మరనంబున నిల్పెద నిష్ప్రసిద్ధికిన్ ; 105

తా. రెండుచేతుల శంఖచక్రములను, రెండుచేతుల చెఱుకువలయు పుష్పబాణమును, రెండుచేతుల పాశాంకుశములను తక్కినరెండుచేతులతో బంగారువేణువును బట్టి వాయించుటయు, నిట్లెనిమిదివిధములైనచూడములందును ఆయావానిని దాల్చి సూర్యునివలె నెఱిగి కొంతిం దేజరిల్లుడు, విలాసప్రయుక్తమైన మదనగోపాలమూర్తిని దాల్చిన శ్రీవిష్ణుని ధ్యానింపవలయును.

* అవ.- ఒకగోపికను గృష్ణునికి గలిగినయుక్తివత్సుక్తిను గవి చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో! అబ్జశ్యా కః కవాటం ప్రహరతి? కుటిలే! మాధవః, కిం వనన్తో? నోచక్రీ, కిం కులాలో? నహి ధరణిధరః, కిం ద్విజిహ్వః ఘోషన్తః? నాహం ఘోరాహిమర్దీ, కి మసి ఖగపతి? రోహరిః, కింకషీన్తః? ఇ త్యేవం గోపకన్యాః పఠిషచనజితః పాతు వ శ్చక్రపాణిః॥ 110

టీ. కః=ఎవడు, అబ్జశ్యా=వేలిచేత, కవాటం=తలుపును, ప్రహరతి=కొట్టుచున్నాడు-ఇది గోపికవాక్యము. కుటిలే = కుటిలురాలా-కొట్టువాడు ఏదని తెలిసియు తెలియనట్లు నటించుకపటాత్మరాలా యనుట, మాధవః=కృష్ణుడు-ఇది కృష్ణునియుక్తరము-ఇట్లే మీదనల్ల నూపించునది, వనన్తః=వసంతుడా యేమి? మాధవశబ్దమునకు విష్ణుడనియు వసంతుడనియు సర్పములుగనుక కృష్ణుడనునర్పమును గావల యుచివదలి వసంతుడని యర్థముగొన్నట్లు వసంతుడాయని యడిగినదని తెలియునది. నో = కాదు, చక్రీ=చక్ర ధారి.మగు కృష్ణుడను, (గోపిక) మాంః కిం=మమ్మరివాడా-చక్రియనుటకు గృష్ణుడను మమ్మరివాడను అర్థములుగనుక మమ్మరివాడాయని యడిగినది. (కృష్ణ) నహి=కాదుకాదు, ధరణిధరః=(భూమిని ధరించు) విష్ణుడను. (గోపి) ద్విజిహ్వః=సర్పమగు, ఘోషన్తః= శేషుడనాయమి - ధగధిధరశబ్దమునకు విష్ణుడేవుడను భూమిని చాల్చుశేషుడను అర్థములు గనుక శేషుడా యేమి యని యడిగినది. (కృష్ణ) న=కాదు, అహం=నేను, ఘోరాహిమర్దీ=ఘోర=భయంకరమైన, అహి=సర్పమును-కొలిచునగ్గయుననుట, మర్దీ = మర్దించినవాడను-సలగద్రొక్కినవాడను-కృష్ణుడ ననుట-నేను సర్పము గాను; సర్పమునుగెలిచినవాడనని స్వాధికారప్రకాశము తెలియునది. (గోపి) ఖగపతి=గరుగుడు, అనికి=అగుదువాయేమి? సర్పమునుగొట్టువాడగుదుడను అగును గాన గరుకుడా యని యడిగినది. (కృష్ణ) న=కాదు, హరిః=కృష్ణుడను. (గోపి) కషీన్తః=కిం=కోలుల రాజాయేమి-మేకకోటివాయేమి? యనుట, హరి యనగా కృష్ణుడను కోటియు సర్ప మగునుగావున కోటివాయని యడిగినది. ఇతి=అనినపం-క్షప్రకారమున, గోప...జితః=గోపకన్యా=గొల్లకన్న మమిక, ప్రతివచ=బలుకు మాటచేత, జితః=గెలువబడినవాడగు, చక్రపాణిః=కృష్ణుడు, మాం=మీ, పాతు=రక్షించుగాక.

తా. క్రీకృష్ణుఁ డొకగోపికయింటికిఁబోయి తలుపు తట్టఁగా నది కృష్ణుడని తెలిసి

* ఈశ్లోకములు రెండును పెద్దప్రతులం గనపట్టవు. కావుననే తెనుగుపద్యములును వీనికి లేవని తెలియునది.

యూఁ గపటముగా 'ఎవరు వ్రేలితోఁ తలుపు తట్టుచున్నాడు?' అని యడిగెనుకృష్ణుడు
'కుటిలాత్మురాలా! మాధవుడు' అనెను. అంగుల కది- 'వసంతుఁడా'యని యడుగఁగాఁ
గృష్ణుడు 'కాదు చిత్ర' యనెను. దానికిది 'పమరియా' యనఁగాఁ గృష్ణుడు 'కాదు
భరణిభరు' అనెను. అది 'సర్పముగు అదిశేషుఁడా' యనఁగాఁ గృష్ణుడు 'కాదు నేను
భయంకరమగు సర్పమును మర్దించినవాడను' అనెను, అందుకది 'గిరిమఁడా' యనఁ
గాఁ గృష్ణుడు 'కాదు నేను హరిని' అనెను. దాని కది 'శోఁతియా' యని యడిగెను.
ఇట్లుగొల్లకన్నియ ప్రతిపచనములచే గెలుపుబడినకృష్ణుడు మిమ్ము గమించుగాక.

అవ. రాధగృహమునుండి చంద్రావళియింటికిఁ బోయి తలుపు
దట్టగా చంద్రావళికిని కృష్ణునికిని గలిగిన యుక్తిప్రత్యక్షకను జెప్పు
చున్నాడు.

శ్లో॥ రాధామోహనః సన్దిరా దువగత శృన్వావళీ మూచివాన్
రాధే క్షేమ మయేఽస్తి తస్యవచనం శ్రుత్వాఽహ చన్ద్రావళీ
కంస క్షేమ మయే విముగ్ధహృదయే కంసః క్వ దృష్టస్త్యయా
రాధా క్షేత్రి విలజ్జితో నతిముఖః స్మేరో హరిః సాతు వః. 111

టీ. రాధామోహనమన్దిరాత్-రాధయుక్త మనోజ్ఞమైన గృహమునుండి. ఉప
గతః సన్-వచ్చినవాడై, చన్ద్రావళీ-చంద్రావళి యనుమతీయుకగోపికనుగూర్చి, ఊచి
వాక్-ఇట్లుచెప్పినవాడయ్యె, అయే-రాధేఽఽరాధా, క్షేమం-మకలము, అస్తి-కలదా-
నివు కలమా యనుట, ఇట చంద్రావళిని రాధ యని తలచి 'రాధా! క్షేమనూ'యని
యడిగినాడని తెలియునది, తస్య-ఆకృష్ణునియొక్క, వచనం-మాటను, శ్రుత్వా-విని,
చన్ద్రావళీ-చంద్రావళి, కంసః-కంసా, క్షేమం-క్షేమమే, అని, అహ-చెప్పెను. చం
ద్రావళి తనకు రాధ మిక్కిలిపగతురాలు గనుక అట్టిరాధగాడలచి తన్నుఁ గృష్ణుడడు
గఁగాఁ గోపించి తాను గృష్ణునికి మిక్కిలి పగవాడగుకంసునిగాఁ గృష్ణునిగని 'కంసా!
క్షేమము' అనెనని మర్కొద్దాటనము తెలియునది. ఇందులకుఁ గృష్ణుడు, 'అయేఽస్మీ,
విముగ్ధహృదయే-విముగ్ధమిక్కిలిచేలయైన, హృదయే-హృదయము గలదానా, కంసః-
కంసుడు, క్వ-ఎక్కడ, త్వయా-నీచేత, దృష్టః-చూడబడినాడు-కృష్ణుడ నగునేను
వచ్చియుండఁగాఁ గంసుడంటితే! ఇక్కడఁ గంసుడు నీకగ పడినాడా? యని కృష్ణుడ
డుగుట తెలియునది. అందులకుఁ జంద్రావళి, రాధా-రాధ, క్వ-ఎక్కడ (త్వయా-
నీచేత, దృష్టః-చూడబడినది) ఇలి, అని, (అహ-చెప్పెను) అని ఆధ్యాపర్యము. కం
సుడొక్కడఁ గనబడినాడని నన్నడిగితివే నీకు రాధ యొక్కడఁ గనబడినది చెప్పుట
శ్చుదని తెలియునది. 'నీకుఁ గంసుడట్లే' నాకు రాధ యట్లు' అని దీనిచేఁజెలిపినదని యా

హించును. ఇట్లుడిగినందులకు, విలబ్ధతఃకమిక్కిలిలబ్ధమబొందినవాడై. సతముఖిఃవంగి సముఖిము గలవాడగును. వెలగుముఖినిననాడును, స్వేరఃసవ్రస్ గలవాడగును అగు, హరిఃకృష్ణఁడు, హఃమిమ్ము, హఠఃసేనగరుగాక.

శా. రాధామొక్క : మణి మగ్గుసమునుగివచ్చి, కృష్ణుడు చంద్రావలీని జూచి రాధ గా భ్రమించి 'రాధా! క్షేమమా' యని యడుగఁగా, చంద్రావలీ కోపించి 'కంసా! క్షేమ మే' యనుటయు, కృష్ణుఁ డాకిటుమ దలియక 'ఓసీ! నీమఁగఁగనుడొక్క వెలగుబలుడివా' డనఁగాఁ జంద్రావలీ 'నీమ రాధ యెక్కడఁ గనబడినది' అని యడుగఁగా గృష్ణుఁ డది చంద్రావలీ యని తెలిసికొని సిగ్గున బల వాంచి సవ్రస్కొనెను. అట్టికృష్ణుడు మిమ్ము కషీతుఁగాక!.

శ్లో॥ యా ప్రీతి ర్బలమరాత్మజే మురలితో హస్త్యర్చితే యావృతే
మాగోవర్ధన మూర్ధ్ని యాచ పృథుకే స్తన్యే యశోదార్పితే
భారద్వాజసమర్చితే శబరికాదత్తేధరే యోషితాం
యాప్రీతి ర్దురచిత్తభ క్తిరచితేవృతాపి తాం తాం కురు ॥12

టీ. హే ముగరిహఃపిష్టా, విదుగ + అర్చితే=విదుగుచే వర్చింపఁబడిన యన్న మనందు, యా=ఏ, ప్రీతిః=ప్రియము గలిగెనో, మర్ధ్ని + అర్చితే=మఁగిచే అర్చింపఁబడిన దానిమందు, (యాప్రీతిః=ప్రీతి కలిగెనో)-ఇట్లే మీర ద నిల్లఁదలయును. గోవర్ధనమూర్ధ్ని=గోవర్ధనపర్వతశిఖరమున, ప్రీతి కలిగెనో, పృథుకే=(మఁచెను) అటువలయుండు ను, యశోదా + అర్చితే=యశోదచేత నీమఁబడిన, స్తన్యే=చన్నుఁబాలునందును, భార భాజనమర్చితే=భారద్వాజుఁ డొసఁగినట్టి విందునందును, శబరికాదత్తే = శబరి యచ్చిత ఫలాదులందును, యోషితాం=గోపస్త్రీలయొక్క, అధరే=మోచియందును, ముని...రచి లే=మునిపత్నియనుటభార్యలచేత, భక్తి=భక్తితోడ, రచితే=కల్పింపఁబడినయన్నము నందు, (యాప్రీతిః=ప్రీతి కలిగెనో) అత్రాపి = ఇందును-ఈకర్ణామృతమందును, తాం తాం=ఆయాప్రీతిని, కురు=చేయుము.

మ. శ్రమణావన్యము రాధికాధరము భారదద్వాజువిందు ముని ప్రమదాభక్తము మాతృదత్తకుచధారలో విప్రుముంగొంగుభక్త్యము గోవర్ధనపూజయున్ విదురుమృతస్తాన్నంబుఁ గుంతీనష్ట ర్యమదిం గైకొనునట్లు నాకవితఁ గృష్ణా ప్రీతిఁ జేకోగడే. * 112

శా. ఓ కృష్ణా! విదురునియన్నమందును, మంతి పెట్టినభోజనమందును, గోవర్ధన పూజపప్పుటియన్నాదులందును, మఁచెనునియుటువలందును, యశోదచన్నుఁబాలయం దును, భారద్వాజుడు చేసినవిందునందును, శబరి యచ్చితఫలంబులందును, మునిభార్య

లు పెట్టి యున్నచుందును, ఏప్రీతి నిమండెనో యట్టిప్రీతి యీకర్ణామృతమందును నున్నాము.

శ్లో॥ * కృష్ణానుస్మరణా దేవ పాపసంహతవపిరః !

శతధా భేద మాయాతి గిరిర్వజ్రహతా యథా॥

112

టీ. పాప...పిరః-పాప=పాపలములయొక్క, సహత=సముహను నెడి, పపిరః=నూడు-నూటివలె బంధక మైయున్న పాపసముహ మనుట కృష్ణ+అనుస్మరణా ఏవ=కృష్ణు నెడతెగక స్మరించుటచేతనే, వజ్రహతః=వజ్రాగ్రముధముచే గొట్టబడిన, గిరిః=పర్వతంబున, వలె, శతధా=నూలుపటియులుగా, భేదం=ప్రదలుపాటుటను, ఆయాతి=పొందుచున్నది.

తా. విజ్రాయుధముచేత కొండ నూలుబద్ధ లగునట్లు, బంధక మైనపాపసముహము కృష్ణు నెడతెగక స్మరించుటచేతనే పటాపగనలగును.

ఇతి శ్రీలీలాశుకవిరచితే శ్రీకృష్ణకర్ణామృతే తృతీయశతకం
సమాప్తమ్.

క. వనజాక్షుఁడు కర్ణామృత

మును జదివిన వ్రాసె వినిన శ్రీ బురుషులగును నో

ధనక నక వస్తువాహన

తనయాదినమృద్ధి శాశ్వతంబుగ నొనఁగున్.

మాలినీవృత్తము. జలరుహదళనేత్రా శ సర్పరాజ్వేరివత్రా

ఖిలజనఘనవాతా శ కంజనంజాత తాతా

నలలితగుణభూషా శ నత్యనిత్యైకభాషా

విలసితసితహాసా శ వేంకటాహార్యవాసా.

మ. ఇది కృష్ణాశ్రయయోగిపుంగవకృపాశీతా త్తసారస్వతా

భ్యుదయశ్రీవిభవప్రసిద్ధ చిదచిరద్వీధక్షమాశాంతిన

త్యదయాభూషణ వెల్లపూడిమణి పెద్దామాత్య వెంగుగణి

గదితాశ్వాసము వొల్పు బాధమిక మై శ కర్ణామృతస్వీకరిం.

* ఈ శ్లోక మొకానొకప్రతియందే కనుపట్టుచున్నది కనుక దీనికి ప్రామాణ్యము లేదు.

